K 152664

SANTI CORVAJA

Hitler és Mussolini

A titkos találkozók

ALEXANDRA

SZTE Egyetemi Könyvtár
J000523900

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED 1.

B182664

A mű eredeti címe: Hitler and Mussolini The Secret Meetings

© 2001 by Enigma Books

Fordította: Endreffy Loránd
Tördelte: Müller Péter

Kiadja a Pécsi Direkt Kft. Alexandra Kiadója
7630 Pécs, Alkotás u. 3.
Tel.: (72) 517-800

ISBN: 963 368 386-6

Minden jog fenntartva. Tilos ezen kiadvány bármely részét sokszorosítani, információs rendszerben tárolni, vagy sugározni bármely formában vagy módon, a kiadóval történt előzetes megállapodás nélkül; tilos továbbá terjeszteni másféle összefűzésben, borítással és tördelésben, mint amilyen formában kiadásra került.

Készült a Kinizsi Nyomdában
Felelős vezető: Bördős János

Tartalomjegyzék

Előszó 7

A szerző előszava 19

I. Tízévnyi próbálkozás 21

II. Az első találkozó 51

III. A Duce Németországban 68

IV. A Führer Olaszországban 92

V. Mussolini a világbéke megmentője: München, 1938. 112

VI. A Tengely 137

VII. Franciaország kapitulál 166

VIII. Franco és Pétain 185

IX. A görög katasztrófa 200

X. Az olasz válság 220

XI. Rudolf Hess és a Barbarossa terv 239

XII. Napóleon árnyékában 256

XIII. Rommel és Málta 275

XIV. A titkos fegyverek 297
XV. A feltrei konferencia és Mussolini bukása 321
XVI. A Fasiszta Köztársaság 356
XVII. Az utolsó találkozó a salzburgi kastélyban 378
XVIII. Búcsútea a Farkaslakban 393
Időrendi áttekintés 404
Bibliográfia 408
Index 416

Előszó

Adolf Hitler és Benito Mussolini már több mint fél évszázada halott, azonban a földi pokol gyászos emlékezete, amelyet kettejük Tengely-szövetsége szabadított Európára és a világra, a mai napig elevenen él. Mindannyiunk szerencséjére, küldetésük nem járt teljes sikerrel.

A tengelyhatalmi szövetséget és vezetőit ma ugyanolyan titokzatosság lengi körül, mint a Tengely fennállásának idején.

Kevés politikai frigy hozott annyi szenvedést a világra, mint Hitler és Mussolini halálos szövetsége. Az Európában, Ázsiában és Afrikában elpusztult embermilliók mellett a Tengely végül megalkotóit is maga alá temettette, saját politikai rendszereikkel együtt. Németország és Olaszország szövetségének indítékai, akárcsak Hitler és Mussolini politikai és személyes viszonyának mozgatórugói, mostanáig javarészt tisztázatlanok.

Santi Corvaja, veterán olasz újságíró könyve fontos űrt tölt be a két diktátor végzetes találkozását elbeszélő történelmi munkák

sorában. Ez az egyetlen olyan írásmű, amely történelmi környezetében számol be Hitler és Mussolini valamennyi találkozójáról, valamint tágabb értelemben vett politikai és személyes kapcsolatuk alakulásáról. A Tengellyel foglalkozó tanulmányok nagy része csak bizonyos korszakot vizsgál, mint például Elizabeth Wiskemann 1934–1945 The Rome–Berlin Axis (A Róma–Berlin tengely: 1934–1945) című alkotása vagy F. W. Deakinnek az 1942–1945-ig tartó időszakra korlátozódó könyve, a The Brutal Friendship (Kegyetlen barátság), hogy csak kettőt említsünk a legkiemelkedőbb korai munkák közül. Ezek a művek azonban nem kapcsolják össze az 1933–1945-ig tartó korszakot az 1922–1934 között eltelt évek eseményeivel, azzal a periódussal, amikor sor került az első kapcsolatfelvételre Hitler és Mussolini között. Könyvünk részletesen beszámol ezekről a korai szárnypróbálgatásokról, amelyek során feltárul előttünk a két diktátor viszonyának jó néhány, eddig ismeretlen eleme.

A Titkos találkozók bemutatásakor érdemes megvizsgálni néhány alapvető fontosságú kérdést, amely a fasiszta Olaszország és a náci Németország egymáshoz fűződő viszonyát jellemezte. Ilyen például a fasizmus és a nemzetiszocializmus közti kapcsolat, a rasszizmus és az antiszemitizmus szerepe és következményei a két rendszerben, a háborúhoz és a Tengely végső bukásához vezető válság története, és végül a két diktátor politikai és személyes kapcsolata.

Hivatalos propagandáján és a hírközlés csatornáin keresztül mindkét rezsim a kezdetektől fogva hangoztatta a rendszereik közt fennálló „ideológiai rokonságot". Hitler gyakran fejezte ki hódolatát a fasizmus és Mussolini előtt, akit a náci párt vezetőjeként is személyes példaképének tekintett. Azonban, ha megvizsgáljuk az olasz fasizmus kezdeti korszakát, láthatjuk, hogy világnézeti doktrínák szempontjából meglehetősen gyenge lábakon állt a nácik ideológiai programjával szemben, amelyet Hitler már jóval hatalomra kerülése előtt aprólékos részletességgel kidolgozott. A fasiszták kezdeti programja, Mussolini szocialista múltjából eredően, erőteljes baloldali színezetet kapott. A fasiszta mozgalom 1919-es kiáltványában a monarchia eltörlését követelte, továbbá földosztást a parasztoknak, a munkások képviseletét a termelés vezetésében, szavazati jogot a

nőknek és hivatalosan a minimálbér megállapítását. Ahogy Mussolini tekintélyelvi módszerei egyre markánsabban a felszínre törtek, a fasizmus korai támogatói közül sokan hátat fordítottak a mozgalomnak. Dennis Mack Smith Mussolini: a Biography (Mussolini életrajza) című könyvében így fogalmaz: „A fasizmus nem örökérvényű tanok rendszere volt, hanem sokkal inkább maga a hatalomhoz vezető út." Mussolini kétségkívül, mindenáron magához akarta ragadni a politikai hatalmat.

Az 1919-es választási kudarcot követően, a Fasiszta Párt a szélsőjobb felé tolódott, és átvett számos elemet a döntően középosztálybeli, Nacionalista Mozgalom által hirdetett tanok közül. Az olasz fasizmus alaptételének számító politikai téziseket és elméleteket eredetileg nacionalista-mozgalomi írók, mint például Enrico Coradini és Alfredo Oriani, illetve a költő Gabriele D'Annunzio fektették le. A szomszédos országokkal szemben támasztott területi követeléseiket a jelentős olasz ajkú kisebbség jelenlétével igazolták. Erre példa Nizza, Korzika, Tunézia és a dalmát tengerpart kérdése. Szintén a nacionalisták hangoztatták – nagyban az érzelmekre apellálva – hogy egy erős és hatalmas Olaszország, földközi-tengeri és afrikai gyarmatbirodalmának kiterjesztésével, méltó és jogos örököse lehet a dicsőséges Római Birodalomnak. A fasiszta rendszer a titkosrendőrségre (OVRA) támaszkodva tartotta fenn a rendet Olaszországban, és folytatott elkeseredett küzdelmet a szocializmus, a kommunizmus, és minden más „idegen" eredetű mozgalom ellen, amely küzdelem alkalmanként – már az 1938-as faji törvények bevezetése előtt is – antiszemita jelleget öltött. A konzervatív Nacionalista Mozgalom és a Fasiszta Párt hivatalosan 1923-ban egyesült, és megalakította a Partito Nazionale Fascista-t, vagyis a Nemzeti Fasiszta Pártot, röviden PNF-et.

Az Enciclopedia Italianában fasizmus címszó alatt található híres cikk, amely nagy részben az újhegeliánus filozófus, Giovanni Gentile tollából származik, és amelynek célja a fasizmus tantételszerű kifej-tése, csupán 1932-ben került be a lexikonba. Több mint tíz év kellett tehát a fasizmusnak ahhoz, hogy egy meglehetősen korlátozott filozófiameghatározással tudjon szolgálni saját ideológiáját illetően.

A politikai hatalom alapköve, a fasizmus működésének központja az állam volt. A fasizmusnak meg kellett hódítania az állam létfontosságú szerveit és a saját embereit helyezni oda, hogy létrehozza azt a „gerarchiát" (hierarchia), amelynek segítségével hatékonyan tudta irányítani az országot. Az 1930-as évek végére a fasiszta egypártrendszer elérte, hogy tagjai közt számlálhatta gyakorlatilag Olaszország teljes felnőtt lakosságát. Salvatore Lupo nemrég napvilágot látott könyve, az Il Fascismo adatai szerint, a párttagság 1939–1943 közti időszakban meghaladta a 20 milliót, ami ha belevesszük a fasiszta ifjúsági szervezetek és szakmai szervezetek tagjait, az ország lakosságának csaknem a felét teszi ki. Miután 1932-ben Achille Starace lett a Fasiszta Párt főtitkára, – a pozíciót 1939-ig egyfolytában ő töltötte be – a párt kezdett egyre jobban beavatkozni az emberek mindenapi életébe. Staracenak tulajdonítják az erősen Mussolini személyi kultuszára és propagandára épülő fasiszta „életmodell" megalkotását. A rendszert ellenzők vezéregyéniségei közül a legtöbben Franciaországba emigráltak, és politikai menekültekként folytatták harcukat a fasizmus ellen.

Ezzel szemben a Nemzetiszocialista Párt nem törekedett arra, hogy az összes német fiatalt és felnőttet a tagjai közt tudhassa. A náci párt inkább egyfajta elit szervezetként kívánt működni az országban. Természetesen számos állami hivatalt és egyéb polgári munkakört csak párttagok tölthettek be, de bármilyen furán hangzik is, egészen az 1944. július 20-i Hitler-ellenes merénylet és puccskísérlet napjáig, a Wermacht tisztjei számára nem volt kötelező a párttagság.

Néhány sajátos tulajdonság még vonzóbbá tette a fasizmust és Mussolini személyét a náci Németország számára. Hitler annak ellenére, hogy nem győzte hangsúlyozni a nemzetiszocializmus tisztán német eredetét, többször is elismerte, hogy sokkal tartozik a fasizmusnak. Az 1933–34-es náci hatalmi konszolidáció időszakában Németország számos jellegzetesen fasiszta elemet vett át Olaszországból. Amint George L. Mosse The Fascist Revolution (A fasiszta forradalom) című könyvében írja, a nácik tanulmányozták, elsajátították és átalakították mindazt, ami elengedhetetlenül fontos a kellő légkör megteremtéséhez és a tömeg hangulatának fokozásához. Legfőképpen a fasiszta propaganda külső jegyeit, mint

például az egyenruhákat, a tömeggyűlések és menetelések szervezését, zászlók lengetését és indulók éneklését vették át. Hitler és Mussolini alapvetően propagandisták voltak, akik hatalmuk nagy részét abból az óriási lelkesedésből nyerték, amit képesek voltak a tömegbe szuggerálni. Mosse rámutat, hogy Hitler, a bukott művész, látványos elemek és kitűnő szónoki képességei kombinációját használta fel üzenetének közvetítésére, míg Mussolini, akinek az írott sajtóban rejlettek a gyökerei, jobban kedvelte a nagybetűs szalagcímeket, az egyszerű szlogeneket vagy az újságírói polemizálást, amelyeket gyakran beszédeiben is átvett.

Hanna Arendt a The Origins of Totalitarianism (A totalitarizmus eredete) című könyvében kifejti, hogy a nácizmus a hivatalos kormányzati szervekkel párhuzamos struktúrában működött. Hitler számos döntését és utasítását le sem jegyezték, sőt be sem jelentették a népnek, hanem egyszerűen szóban, parancsként közölték a kellően megbízható pártfunkcionáriusokkal. Ez a kettős, különálló párt- és államszerkezeti felépítés jellemezte Sztálin Szovjetunióját is. Az olasz fasizmus esetében viszont a pártstruktúra és az államszerkezet között jelentős átfedés volt. 1937-re Mussolini a teljes állami hivatalnokrendszert „fasizálni" akarta. A fasiszta és a náci rendszer alapvető jellemzői közé tartozik politikai ellenfeleik üldözése és elnyomása a jól szervezett titkosrendőrségen – az OVRA Olaszországban és a Gestapo Németországban – keresztül, valamint zsigerekig ható kommunistagyűlöletük. A nácik már 1933-ban felállították az első koncentrációs tábort a München környéki Dachauban, ahová kommunistákat és más ellenzéki politikusokat, illetve az első nyílt zsidóüldözések áldozatait zárták. A fasiszta Olaszország a politikai elszigetelésre két fő módszert alkalmazott: a rendszer ellenségeit vagy börtönbe zárták, vagy a Szicília és Szardínia mentén sorakozó sok száz apró elhagyatott szigetecske egyikére száműzték, ahol az áldozat meghatározatlan időre elvesztette minden a kapcsolatát a külvilággal.

A fasiszta és a nemzetiszocialista elméletek közti fő különbség a nácik által erősen hangsúlyozott faji és antiszemita ideológia. Az olasz fasizmus csak 1938 nyarán vezette be zsidóellenes intézkedéseit, a legtöbb olasz megrökönyödésére, akik sosem mutattak különösebb

érdeklődést az antiszemitizmus iránt. Az 1919-es Fasiszta Párt soraiban még néhány zsidó származású alapító tagot is találunk, 1938-ban pedig még számos olasz zsidó is tagja volt a Fasiszta Pártnak. A nemzetiszocialista pártban ez természetesen elképzelhetetlen lett volna. A Mein Kampfban és számlálatlan beszédében Hitler az antiszemitizmust politikai hitvallása középpontjába helyezte. Antiszemitizmusa újabb és agresszívabb fordulatot vett, amikor már biológiailag is igazolva látta a zsidó faj alacsonyabb rendűségét. Mindezt kifejtette saját fanatikus propagandájában, amely kitűnően alkalmas volt a német közvélemény egy jelentős rétegének feltüzelésére. Korai szófordulataiban gyakran jelentek meg egyszerre a „novemberi bűnözők", a „szégyenteljes versailles-i diktátum" aláírói az orosz forradalom sikerén felbuzdult „zsidó bolsevikokkal" illetve „zsidó bankárokkal", akik valami homályos eredetű faji szolidaritásból pénzzel támogatták a bolsevizmust.

A fenti elemeket azért kellett „leleplezni", hogy fény derüljön a hatalmas németellenes konspirációra. A Cion bölcseinek jegyzőkönyvei szerint – amely valójában egy hamisítvány, amelyet a németek terjesztettek számos nyelvre lefordítva szerte Európában – az összeesküvés célja, a zsidó világuralmi törekvések első lépéseként, a nyugati „árja" kultúra leigázása. Mindemellett ugrásszerűen megnövekedett a német lakosság lélekszáma, amely új területek meghódítását, a náci lebensraum (élettér) megszerzésének jogosságát látszott igazolni. A nácik mindezt keleten, Oroszország kárára kívánták megvalósítani. A szláv népességet vissza akarták szorítani Ázsia felé, vagy ha ez nem megy, akkor kiirtani. A nagyszabású „népességcsökkentő" tervek mintegy 30 millió ember elpusztításáról beszéltek. Ez lett volna a genocíduim második hulláma, melyet a Végső Megoldás, azaz – az 1942-es wanseei konferencia dokumentumai szerint – tizenegymillió zsidó megsemmisítése előzött volna meg. A fenti irányelveket Hitler igen világosan megfogalmazta 1928-ban tollba mondott, kiadatlan, úgynevezett Második könyvében. Ian Kershaw 1999-es Hitlerről készült életrajzi munkájában (Hitler 1889–1936 Gőg) részletesen megvizsgálta, hogyan volt lehetséges az, hogy ezt a fajta vad fanatizmust hatalmas német néptömegek elfogadták, vagy egyáltalán eltűrték.

Hitler és Mussolini gyakran megvitatták az antiszemitizmus kérdését, személyesen, diplomáciai csatornákon és pártfunkcionáriusaikon keresztül egyaránt. Az 1933–1935-ig terjedő időszakban Mussolini, aki alapvetően nem számított rasszistának, berlini nagykövete útján és egyéb privát kapcsolatok igénybevételével figyelmeztette Hitlert, hogy zsidóellenes politikája nagyban árthat Németország külföldi megítélésének. Fontos megjegyezni: Mussolini vigyázott, hogy sose mondjon ellent Hitler antiszemita ideológiájának, mert attól tartott, hogy ezzel maga ellen fordítja a német diktátort. Bárki számára, aki a Führer közelébe került, hamar világossá vált, hogy fanatizmusa személyiségének és programjának alapelemét képezi, ami kulcsszerepet játszik a német népre gyakorolt karizmatikus hatalmában.

***

Az 1930-as években csupán egy maroknyi zsidó értelmiségi – köztük a revizionista cionista vezető, Vlagyimir Jabotinszkij – hitte, hogy Hitler programja valóban a zsidók fizikai megsemmisítéséhez fog vezetni. Az olasz fasizmus 1938-as faji törvényeinek meghozatalát sokkal inkább a politikai cinizmus motiválta, mint a nácik vakbuzgó faji-biológiai doktrínái. Hitler saját antiszemita ideológiájának gyökerei jól dokumentálhatók. Kezdve az 1914 előtt Bécsben terjengő fajgyűlölő osztrák kiadványoktól a Cion bölcseinek jegyzőkönyvein át, H.S. Chamberlain írásaiig a nácizmus megszámlálhatatlan forrásból meríthetett. És ami még ennél is fontosabb – amint azt Kershaw megállapítja – az antiszemitizmus „világnézetet" nyújtott Hitlernek, egyfajta szellemi fogódzót, amit bármikor, bármilyen helyzetben alkalmazhatott. Hitler már karrierje kezdetén, bajorországi beszédei során kipróbálta, milyen hatással van közönségére, ha előhozakodik a témával. Ha igazán fel akarta tüzelni hallgatóságát, mindig kíméletlen, fajgyűlölettől hemzsegő szóáradatot zúdított feléjük, melyben rendszeresen a zsidókat tüntette fel főkolomposként.

Az olasz faji politika irányelveit – melyet Renzo De Felice nagy alapossággal elemez A Zsidók helyzete a fasiszta Olaszországban című művében – jórészt propaganda útján terjesztették, de még a

Fasiszta Párt soraiban is csak kelletlen fogadtatásra találtak. Az antiszemitizmus az olaszok között legfőként a politikai karrieristák és a naiv, fiatal újgenerációs fasiszták körében aratott sikert, ez utóbbiak között is csak azért, mert ettől várták a párt megújhodását, azét a pártét, amelyet már 1938–1939-ben is igencsak roskadozó intézménynek tekintettek. Mussolini bizalmas körben számos alkalommal kijelentette, hogy ő maga nem rasszista, és bírálta Hitlert és a nácikat féktelen túlkapásaikért. 1944-ben még német orvosának, dr. Georg Zachariae-nak is kifejtette:

„Nem vagyok antiszemita, és elismerem, hogy a zsidók a tudomány és a technika területén néhány különlegesen tehetséges embert adtak a világnak... Nem értek egyet azzal, ahogy a zsidókérdést kezelik Németországban, mert a módszereik elfogadhatatlanok a civilizált világ számára, és szégyent hoznak Németországra."* Miközben Mussolini ilyen és ehhez hasonló kijelentéseket tett magánbeszélgetései során, a Fasiszta Köztársasági Párt Észak-Olaszországban kihirdette, hogy a zsidók idegenek, akik az állam ellenségei, és tevékenyen közreműködött ezrek deportálásában olaszországi és harmadik birodalombéli koncentrációs táborokba – mindezt a Duce nevében. Az antiszemitizmus kérdése jól illusztrálja a fasiszta Olaszország és a náci Németország ideológiájának középpontjában rejlő alapvető ellentmondást. A faji politika következményei eleinte ugyan kevésbé voltak feltűnőek úgy Németországban, mint Olaszországban, ám egészen az 1941–1945 között végrehajtott Végső Megoldásig fokozatosan egyre nyilvánvalóbbá váltak. Kétségtelen, hogy Mussolini és sok más fasiszta vezető, a Vatikánról és a pápáról nem is beszélve, tisztában voltak azzal, hogy milyen sors vár a zsidókra és más népekre, akiket „keletre telepítettek."

Az ideológia egymagában fontos, de nem elégséges feltétele volt a tengelyhatalmi szövetség létrejöttének. Igazából a harmincas évek politikai eseményei – köztük is legfőképpen Hitler kancellári kinevezése 1933-ban – játszották a valós szerepet a szövetség megalakulásában és a háború kirobbanásában. Ezeket az eseményeket

* *William Phillips, Ventures in diplomacy* 191. oldal, Beacon Press, 1952.

tárja elénk e könyv időrendi sorrendben. Renzo De Felice nyolckötetes, meglehetősen ellentmondásos Mussolini életrajzában bemutatja, hogyan sikerült a Ducénak elérni azt a valószínűtlennek tűnő célt, hogy Olaszországnak kelet-afrikai birodalmat teremtsen. Egy birodalmat, melynek léte a demokratikus államok tiltakozása és gazdasági szankciói ellenére a legtöbb olasznak kedvére való volt. Olasz Kelet-Afrika megalapításával Németország automatikusan előlépett Olaszország egyetlen számottevő, potenciális szövetségesévé. De Felice és más történészek is állítják, hogy Olaszország mindenképpen Németország felé sodródott volna, mivel Mussolini, külpolitikáját tekintve alapvetően kalandor szellem lévén, kereste is azt a radikális megoldást, amit Hitler ajánlott.

Az 1936 júliusában kitört spanyol polgárháború nyújtotta Olaszország és Németország számára az első lehetőséget, hogy katonai téren is együttműködjenek. 1936 októberében Mussolini kijelentette – megalkotva ezzel a híres kifejezést – hogy a Berlin és Róma közt húzódó „tengely" mentén kialakulóban van Európa új hatalmi egyensúlya. E könyv hasábjain részletesen nyomon követhetjük, hogyan sodródott egyre közelebb egymáshoz a két ország a demokráciák elleni háborúhoz vezető úton.

A tengelyhatalmak 1943-as észak-afrikai vereségét követően, amely végleg megpecsételte Mussolini és a fasizmus sorsát, Olaszország a náci Németország vazallusainak sorába süllyedt. Az olasz fasizmus hattyúdala, a Quisling-típusú Olasz Szociális Köztársaság, már csak egy kisebbség elkeseredett kísérlete volt az elkerülhetetlen vereség tudatában is belekapaszkodni a hatalom utolsó szalmaszálaiba.

Végül lássuk ennek a fura történetnek a leghomályosabb oldalát, a Führer és a Duce személyes kapcsolatát. A bizonyítékok döntő többsége arra mutat, hogy bizalmas viszonyról semmiképpen nem beszélhetünk, mivel egyik fél sem volt képes még politikai vagy ideológiai szinten sem őszinte rokonszenvet mutatni a másik iránt. A Churchill és Roosevelt közti barátsághoz hasonló jelenségről pedig végképp szó sem volt. Szemtanúk szerint Mussolini a Palazzo Veneziában berendezett, hatalmas irodájában ülve – ahol idejének nagy részét egyedül töltötte – mindig is csupán szigorúan hivatalos viszonyt tartott fenn beosztottaival és látogatóival. Bár fiatalemberként bejárta Svájcot és

Franciaországot, mégis hiányzott belőle a kifinomultság és volt benne valami közönséges, ami sokaknak feltűnt, akik ellátogattak hozzá a Palazzo Venéziába. William Phillips amerikai nagykövet és a bostoni elit értelmiségi körök tagja ez utóbbiak közé tartozott: „Népszerűsége csúcsán is mindig kilógott a sorból. A maga módján, úgy gondolta, hogy a nép javára igazgatja az országát, az emberek pedig inkább egy apafigurát láttak benne, semmint diktátort, hiszen Mussolini számos nagyszerű adottsága mellett, alapvetően mindig is egyszerű ember maradt. Általában fasiszta egyenruhát hordott, és ilyenkor tekintélyt parancsoló személyiségnek látszott, de néha, amikor civil ruhában láttam, nem csak keménykötésű parasztembernek, de kifejezetten nehéz fickónak tűnt." **

Huszonegy éves országlása alatt Mussolini – Hitlerrel szöges ellentétben – időszakonként nagyszabású átalakítást hajtott végre kormányában és a Fasiszta Párt több szintjén. Két vértelen tisztogatásra is sort kerített, 1939-ben és 1943-ban, amikor kulcspozícióban lévő vezetőket menesztett, illetve helyezett „oldalirányban" más beosztásba, miközben új arcok tűntek fel a fasiszta vezetés felső rétegeiben. Mussolini módszere jóval civilizáltabbnak mutatkozott Sztálinénál, mégis annyira megdöbbentette Hitlert és a nácik belső körét, hogy Martin Bormann meg is jegyezte: a Ducét minden egyes konferenciára más-más emberek kísérik el. Hitler nem értette, hogyan számíthat így Mussolini bárki lojalitására, és hogyan képes biztosítani politikai programjának folytonosságát.

Hitler ebből a szempontból jóval kiszámíthatóbb volt. Ő csak olyan emberekkel vette körül magát, akik gondolkodás nélkül követték parancsait, és érvényt szereztek politikai elképzeléseinek, akkor is, ha azok közönséges bűncselekmények voltak. Hitler olyan szakértelemmel válogatta ki bizalmasait, hogy a náci élcsapat – Göring, Himmler, Heydrich, Ribbentrop, Bormann, Keitel, Jodl, Göbbels, Speer, Frank, Funk, Ley – a kezdetek óta gyakorlatilag semmit sem változott. Likvidálni is csak néhányukat kellett, mint például Röhmöt, csupán Hess volt az, aki váratlanul eltűnt, és Rommel és Canaris kivételével a megbuktatására sem törekedtek sokan.

** *N. Cospito és N. W. Neulen, Salò-Berlin: L'Alleanza Difficile* 174. oldal

Minden érzelmi kötődés és személyes csodálat kifejezése ellenére, amellyel Hitler olyan gyakran elárasztotta Mussolinit, a két diktátort elsősorban a színtiszta opportunizmus hajtotta egymás karjaiba. A kettejük érintkezésekor használt nyelvezet sokat elárul kapcsolatuk jellegéről. Hitler kizárólag németül beszélt. Mussolini ellenben középiskolai franciatanár volt, aki emellett állította, hogy németül is folyékonyan beszél, sőt angolul is megérteti magát. A találkozókon tolmácsoló Paul Schmidt és Eugene Dollmann beszámolói azonban egyaránt azt támasztják alá, hogy Mussolini némettudása elégtelennek bizonyult Hitler szűnni nem akaró szóáradatának tökéletes megértéséhez. Ezeken a találkozókon Mussolinit gyakran hallgatagnak írják le, aki képtelen volt (vagy nem akarta) megszakítani Hitler szónoklatát, amelyet valószínűleg nagy részben nem is értett. A Duce szinte sosem magasztalta Hitlert, akiről vagy azt hangoztatta mindig, hogy megveti, vagy hogy tart tőle. Gyakran ismételgette, hogy ha Olaszország visszautasítóan viselkedett volna Németországgal szemben, vagy netán a britek és a franciák oldalára áll, Németország minden kétséget kizáróan előbb vagy utóbb megszállta volna. Mussolini sosem tudta konkrét bizonyítékokkal alátámasztani ezt az állítását. Ennek ellenére nem elképzelhetetlen, hogy a győzelmet győzelemre halmozó Németország végül valóban a semleges Olaszország ellen fordult volna.

Az első világháború tapasztalatai sokakban még élénken éltek. 1914-ben Olaszország megszegte a Németországgal és az Osztrák–Magyar Monarchiával kötött hármas szövetséget. Kezdetben semleges maradt, majd 1915-ben átállt az antant-hatalmak oldalára. 1914-ben Mussolini szakított a békepárti szocialistákkal és buzgó antant-párti „intervencionistává" alakult, aki szenvedélyes hangon sürgette Olaszország részvételét a korábbi szövetségeseik elleni háborúban. Míg Hitler örökösen hangoztatta, hogy mennyire gyűlöli a Habsburgok számos kultúrának otthont adó, soknemzetiségű és toleranciájáról híres Ausztriáját, alkalmanként meghallgatta azokat is, akik figyelmeztették egy Olaszországgal kötendő szövetség veszélyeire. A porosz katonai iskolát megtestesítő német tisztikar, Rommellel az élén, nem bízott az olasz hadsereg képességeiben. A tengely létrejöttéhez hozzájárult Hitler alapvetően forradalmi ter-

mészete, establishment-ellenes előítéletei és a Második Könyvben kifejtett külpolitikai elképzelései, melyekben már szerepelt a szövetség terve Olaszországgal. Ahhoz, hogy elkerülje a teljes elszigetelődést, a náci Németországnak szövetségesekre volt szüksége Európán belül, és ez nagyon erős indok volt arra, hogy Hitler közelebbi kapcsolatot keressen az olasz diktátorral. Ugyanakkor a német–olasz szövetség felett mindig is ott lebegett a gyanú árnyéka. Német katonai és diplomáciai körökben időről időre a felszínre tört a bizalomhiány: – Olaszországra ugyanúgy nem lehet számítani 1939-ben, mint annak idején 1914-ben – hangoztatták a legtöbben. Ez alól csak kevés magas rangú náci vezető volt kivétel, mint például Göring, és még annál is kevesebb hivatásos katona, mint Kesselring, akik olaszpártiságuk mellett fenntartották derűlátó vélekedésüket a tengelyhatalmi szövetségről, egészen a Duce 1943-as megbuktatásáig.

Mussolini nagyon is tisztában volt a szövetségesét mardosó kétségekkel, ezért elszánta magát, hogy mindent megtesz, hogy Olaszországot méltó partnerként sikerüljön elfogadtatnia a Tengelyen belül. Azonban próbálkozásait súlyosan hátráltatták a sorozatos katonai vereségek, a német tisztek folytonos vádaskodása, és végül maga Hitler is, aki tombolt a dühtől, amikor 1943 júniusában és júliusában Szicíliában az olasz hadsereg összeomlott a hatalmas erőket felvonultató szövetséges partraszálló csapatok ellenében.

A világégéshez, embertömegek halálához és országok pusztulásához vezető tengelyhatalmi szövetség – melyet végül utolért a kegyetlen végzet – talán már megalakulásának idején bukásra ítéltetett. Ebből a könyvből megtudhatjuk, hogyan és miért hozták létre a Tengelyt, és választ kapunk arra is, miért alakult úgy a sorsa, hogy sem belső rendeltetését, sem külső célkitűzéseit nem tudta beteljesíteni.

Robert L. Miller

A szerző előszava

Adolf Hitler és Benito Mussolini találkozói és megbeszélései a második világháború kirobbanásának számos alapvető okáról és titkos eseményéről lebbentik fel a fátylat. Ezek a találkozók lényeges, sőt döntő fontosságú részei a huszadik század történelmének.

Az 1934. június14-től 1944. július 20-ig terjedő tízéves időszakban a két diktátor összesen tizenhét esetben adott randevút egymásnak, néha csupán pár órás eszmecsere erejéig, máskor többnapos, nagyszabású államközi látogatáson. Hitler kezdetben számos alkalommal próbálkozott hivatalos konferenciára hívni az olasz fasizmus megalapítóját. Mussolini viszont nem bízott Hitlerben, és igyekezett kifogásokat találni, hogy minél jobban elodázhassa az első találkozót, amely aztán végzetes események egész sorát idézte elő. Azonban miután 1933. január 30-án Hitlert kancellárrá választották, a Berlinből érkező folyamatos nyomás hatására Mussolini már nem halogathatta tovább a döntést. Az első csúcstalálkozókra az 1930-as évek Európájának egyre jobban kiéleződő politikai válsághelyzetében

került sor. Négy konferencia békeidőben zajlott, 1934–1938 között, míg tizenhárom a háború alatt, 1940–1944-ig. Fontos megjegyezni, hogy az első néhány találkozót követően felcserélődtek a szerepek: Mussolini összességében tíz alkalommal utazott Németországba, háromszor tárgyaltak félúton a Brenner-hágó mentén, Hitler viszont csak négy esetben látogatott Olaszországba.

Könyvem írásakor igyekeztem a rendelkezésre álló hatalmas mennyiségű forrásanyagot a könnyebb érthetőség kedvéért konferenciánként részekre bontani. Minden egyes fejezet egy-egy találkozót taglal, kivéve az elsőt, amely bevezetőként szolgál.

Munkám során eredeti német és olasz dokumentumokat, fontosabb és kevésbe ismert résztvevők beszámolóit, illetve számos történelemtudós művét használtam fel. Ezúton is szeretnék köszönetet mondani mindannyiuknak.

Santi Corvaja

I.

Tízévnyi próbálkozás

1924–1933

A történelemtudomány nem jegyzi azt a pillanatot, amikor Adolf Hitler tudomást szerzett Benito Mussolini létezéséről. Joggal feltételezhetjük azonban, hogy a felfedezés valamikor az első világháborút követő zavaros esztendőkben történhetett. A korabeli Európa jól ismerte az olasz forradalmi szocialistát, aki 1914-ben kezdte meg jobbratolódását, 1919-ben pedig már a szélsőjobboldali Fasiszta Párt alapítójaként tűnt fel. Mussolini drámai politikai pálfordulása nagy nyilvánosságot kapott a nemzetközi szocialista sajtóban, amely még szinte alig ocsúdott fel ámulatából a politikai spektrum túlsó oldalának váratlan sikerétől, az 1917. november 7-i petrográdi bolsevik hatalomátvételtől, amelynek élén szintén egy egykori demokratikus szocialista állt.

1941-ben Hitler a nácizmus – nemzetiszocializmus – sajátosan nemzeti jellegét hangsúlyozva, így fogalmazott: „Programunkat 1919-ben dolgoztuk ki, amikor még semmit sem tudtam róla [Mussoliniről]." Ugyanakkor hozzátette azt is: „Ne gondolják, hogy az olaszországi események nem voltak ránk hatással. A barnaingesek

mozgalma valószínűleg nem jött volna létre a feketeingesek nélkül. A római menetelés 1922-ben történelmi fordulópont volt. A puszta tény, hogy egy ilyen esemény sikerrel járhat, ösztönzésként hatott ránk."* Mussolini sem hallott az NSDAP Führeréről, egészen 1922. október 28-ig, a „római menetelés" napjáig. Az első náci „követ", akivel a Ducénak alkalma nyílt találkozni, Kurt G. W. Ludecke volt, Hitler akkori bizalmasa és munkatársa, aki később elhagyni kényszerült Németországot, hogy megmeneküljön a náci rendszer üldözései elől. A találkozóra Milánóban került sor 1922-ben. Mussolini a Weimari Németország zavaros belpolitikai helyzetéről érdeklődött. A Duce kérésére Ludecke felolvasta Hitler 25 pontban megfogalmazott programját, amelyet a Führer a müncheni Hofbräuhausban tartott politikai gyűlésen fejtett ki pártbéli elvtársai előtt 1920. február 24-én. A program a konzervativizmus, a liberalizmus, a militarizmus és a radikalizmus fura elegyét képezte, a legfanatikusabb pán-germanizmus ruhájába öltöztetve, és azzal a felhívással megtűzdelve, hogy szabadítsák meg Németországot az összes külfölditől, legfőképpen persze a zsidóktól.

Mussolini, akit elképesztettek ennek a zavaros politikai elképzeléshalmaznak a részletei, nem érte be ennyivel, és további információkat kért erről a bizonyos Herr Heidlerről vagy Hidlerről – a vezetéknév ekkor valahogy még nem akaródzott a Duce fejébe menni. Ludecke szíves örömest összefoglalta Hitler addigi életútját.

Az életrajz számos pontja azonban annyira homályos volt, hogy Mussolini elsőre azt sem tudta pontosan megállapítani, hogy vajon Hitler osztrák, cseh vagy bajor származású-e. Azt pedig végképp nem értette, hogyan történhet meg, hogy a konzervatív beállítottságáról híres, rendkívül népszerű Erich Ludendoff tábornagy rendszeresen megtiszteli jelenlétével a XVI. Bajor „Újonc" Zászlóalj egykori tizedesének nevével fémjelzett sörházi gyűléseket. Ludecke tulajdonképpen egyetlen kielégítő választ sem tudott adni Mussolini kérdéseire. Alig egy hónappal később, amikor már a miniszterelnöki és a külügyminiszteri bársonyszéket is magáénak mondhatta, a Duce ugyanazokat a kérdéseket tette fel Giovanni Cesare Majoninak, a müncheni olasz főkonzulnak az alábbi sürgöny kíséretében: „1922. november 4., 22:30, Róma. Szíveskedjen sürgősen beszámolni a

Bajorországban uralkodó politikai helyzetről, különös tekintettel a szélsőjobboldali elemek tevékenységére."

Az üzenetre Majoni két nappal később válaszolt, egy csupa általánosságot tartalmazó távirat formájában. A főkonzul túlzott óvatosságát azonban háttérbe szorította egy önként fogalmazott igen részletes jelentés Bad Emsből, a Szövetséges Hatalmak Rajna-vidéki Bizottságának olasz küldöttjétől, Adolfo Tedalditól, amelyet egyenesen a külügyminiszternek címzett. Tedaldi nyilvánvalóan szeretett volna jó benyomást gyakorolni az új miniszterre, aki történetesen maga volt a kormányfő is. Ettől függetlenül a Tedaldi-jelentés meglepően részletes és a jövőre nézve rendkívüli éleslátásról tanúskodik, olyannyira, hogy szinte teljes egészében érdemes idéznünk:

„1922 november 17, Bad Ems. Az összes ilyen csoportot egyértelműen szeparatista törekvések jellemzik. Azonban, annak ellenére, hogy az ország többségének a támogatását élvezik, nem kívánnak semmilyen lépést tenni, amíg bizonyos előre várható események be nem következnek. Semmiképpen sem szeretnének a német ügy árulóinak feltűnni. Ugyanakkor fontos céljuk, hogy úgy állítsák be magukat, mint akik majd megvédik Németországot az északi és a központi tartományok kommunistái által szított, egyre erősödő elégedetlenségtől és zavargásoktól.

Íme néhány részlet az általam folytatott személyes beszélgetésekből: Kormánykörökből: Leyden gróf házában találkoztam Minister Herr Wutzelhoferrel, ezzel a jelentéktelen kispolgárral, aki még az irodalmi németet sem beszéli és csupán a saját vidéki dialektusában képes megszólalni. Mindazonáltal rendkívül gyakorlatias személyiség, aki jól ismeri az általa vezetett hivatal működését. Miniszteri pozíciójából adódóan természetesen nem adhat ki semmilyen információt. Beszélgetésünk, amely körülbelül három órán át tartott, főként gazdasági kérdésekről szólt; ...azonban a politikai helyzet minduntalan előkerült. Herr W., bár szkeptikus az azonnali konfrontációt illetően, megérti a helyzet rendkívüli komolyságát, amely kétségtelenül a szeparatista törekvéseknek kedvezne, amennyiben Németország északi és középső tartományaiban a kommunisták

kerülnének hatalomra. „Olaszországot illetően Herr W. felismeri, hogy Bajorországnak létérdeke az Olaszországhoz való közeledés, Velence és Trieszt kikötőinek használata Bréma és Hamburg helyett. Közös határ létrehozásáról álmodozik, amely gyorsabb, biztonságosabb és költségkímélőbb kereskedelmi kapcsolatokat eredményezne. Herr W. kemény szavakkal ostorozta a Bajorországot centralizált módszerekkel irányító berlini kormányzatot... Lényegében véve: Bajorország importkapacitásának javítására olcsóbb kereskedelmi árakat és kikötőhasználati jogokat kért, valamint szorgalmazta, hogy létesüljenek Olaszország és Bajorország között a kereskedelmi termékek cseréjét elősegítő konzorciumok.

A Bajor Néppárt vezetősége: Alkalmam nyílt találkozni Herr Buchnerrel, a Müncher Zeitung igazgatójával, illetve néhány barátjával a lap kiadójánál... Egyfajta furcsa ellentmondást véltem felfedezni ezeknek az embereknek a gondolkodásában. Egyrészről a pán-germanizmus odaadó hívei, másfelől viszont megveszekedett szeparatisták... Többször kellene találkoznom velük, hogy teljes mértékben megértsem őket. Alapállásukat azzal tudnám magyarázni, hogy míg ők maguk monarchisták és antiszemiták, a jelen kormányzat zsidópárti és a centralizáció híve. Olaszország szempontjából ez a csoport jelenti a legnagyobb veszélyt, ugyanis néhányan közülük – bár nyíltan nem mondják ki – igenis számolnak Alto Adige-al, és készek lesznek előhozakodni vele, ha másért nem is, hogy alku tárgyává tegyék.* Nyíltan támogatják a monarchia visszaállítását és Bajorország kiválását a Német Birodalomból, és egyszersmind nagyobb területű Bajorországról is álmodoznak. Ebbe beletartozna az osztrák Tirol, Karinthia, Salzburg és Voralberg. Amennyiben ez az annexiós politika megvalósíthatatlannak bizonyulna, úgy támogatnák egy önálló tiroli állam létrejöttét, amely magában foglalná az előbb felsorolt régiókat, Olaszországhoz és Bajorországhoz pedig gazdasági egyezmények, illetve garantált katonai semlegesség kötné. Mindenesetre abban mindannyian egyetértenek, hogy létre kell jönnie Bajorország és Olaszország közös határának.

Faulhaber bíboros: A bíboros és barátai kijelentették, hogy nem támogatják Bajorország kiválását a birodalomból, ugyanakkor elismerik, hogy ez viszonylag rövid időn belül mégis szükségessé válhat...

Szintén a közös határ és az autonóm tiroli állam megteremtésének hívei. Alto Adige kérdésében jelezték, hogy véleményük szerint ez Olaszország belügye, és hozzátették, bíznak Olaszország liberális hagyományaiban, amely minden bizonnyal lehetőséget ad a német nyelvi tradíciók korlátlan továbbélésére.

Hitler (sic) a fasiszták vezére, a legfiatalabb a vezető személyiségek között. Temperamentumát, hanghordozását és gesztusait illetően sokkal inkább latinos, mint germán. Jól beszél, mint valami hordószónok, így érthetően nagy hatással van a tömegekre. A programja, sőt annak neve is döntő részben az olasz fasiszta program másolata: Visszaállítani az állam tekintélyét, véget vetni a sztrájkhullámnak, a korrupciónak és a pazarlásnak, csökkenteni a bürokráciát. Röviden szólva, helyreállítani a rendet. Ez a program lényege. Ami a megvalósítás módszereit illeti: Vesd be a leghatékonyabb propagandát és hódíts meg az államot ideálokon keresztül, erkölcsi példát mutatva! Amennyiben ez nem bizonyul elégségesnek, légy készen, hogy ha kell, erőszakkal vedd át a hatalmat! Hitler közvetlen kapcsolatokat szeretne kiépíteni az olasz fasisztákkal, hogy mélyebb bepillantást nyerhessen az irányelveket és a követendő módszereket illetően.

A külpolitikában az irányelvei világosak és lényegre törőek. Olaszországgal kapcsolatban világos és egyenes kijelentéseket tett, nemcsak nekem négyszemközt, hanem a Müncher Zeitung csoport teljes vezetősége előtt.

A lényeget illetően így fogalmazott: „Németországnak bele kell törődnie, hogy a vesztes háborúnak – amennyire az ország gazdasági ereje megengedi – meg kell fizetni az árát. Ahhoz, hogy az ország képes legyen erre, a jelenleginél keményebb munkára van szükség. El kell törölni a nyolcórás munkanapot, és vissza kell térni a háború előtti műszakbeosztásokhoz. A sztrájkokat meg kell fékezni, ha szükséges, akkor drákói módszerekkel. Ha vissza akarjuk nyerni a tekintélyünket és a külvilág bizalmát, hatalmas áldozatokat kell kérnünk a német néptől. Ilyen áldozathozatalra azonban csak egy új összetételű kormány kérheti a népet, egy olyan emberekből álló kabinet, akiket nem terhel felelősség sem a háború kirobbantásáért, sem a szörnyű következményekkel járó versailles-i békeszerződések aláírásáért."

Hitler nem tartja elképzelhetőnek, hogy Bajorország a birodalom része maradjon. Úgy véli, a kiválás elkerülhetetlen. Ugyanakkor hozzáteszi azt is: „Jelenlegi helyzetünkből kizárólag egy nagyhatalom segítségével kerülhetünk ki győztesen, és erre az összes nemzet közül Olaszország volna a legmegfelelőbb partner. Most és a jövőben is üdvözölnünk kell egy olyan Olaszországot, aki kész támogatni minket. Nem szabad, hogy kétszázezer jó körülmények között élő német iránti testvéri érzéseink elfeledtessék velünk, hogy máshol németek milliói szenvednek az elnyomástól, és hogy Bajorország puszta léte is kockán forog. Nyíltan és őszintén meg kell mondanunk az olaszoknak, hogy számunkra nem létezik Alto Adige-kérdés, soha többé nem fogjuk felvetni azt, szavaink komolyságát pedig tettekkel és tényekkel szándékozunk alátámasztani."

A hosszú dokumentum a továbbiakban kitér Bajorország gazdasági helyzetére, illetve az olasz fasiszta mozgalom látványos sikereinek fogadtatására. Tedaldi végül kéri, hívják Rómába, hogy részletesebb jelentést tehessen.

A jelentés nyugtalanította Mussolinit. Egyfelől ez a Herr Hitler jó szándékáról tett tanúbizonyságot, amikor egyértelműen lemondott Alto Adige-ről és „nem létező problémának" nevezte azt, másfelől viszont „bepillantást akart az irányelveket és módszereket" illetően, ami leginkább úgy hangzott mintha burkoltan pénzt kért volna. Ha Mussolini eleget tett volna ennek a kérésnek, súlyosan megrontotta volna országa és a Weimari Köztársaság viszonyát. A Duce sejtése hamarosan beigazolódott, amikor a már említett közvetítő, Herr Ludecke 1923 augusztusában ismét felbukkant, és valóban anyagi támogatást kért a fasiszta bajtársaktól, hogy a „Führer is megtehesse azt Berlinben és Münchenben, amit a Duce 1922 októberében Milánóban és Rómában már véghezvitt." Mussolini, akit meglehetősen lefoglaltak a frissiben szerzett kormányfői pozíciójával járó teendők, érzéketlen maradt: az ajánlat határozottan nem ért annyit, hogy komolyabban foglalkozzon vele. Egy gesztust azért tett Hitler felé: politikai menedékjogot biztosított Hermann Göring, Hans Frank és még néhány náci vezető számára, akik az 1923. november 9-i, félresikerült sörházi puccs után kényszerültek elhagyni az országot. Mussolininak a puccs a „római menetelés" gyengén koreografált másolatának tűnt.

A német rendőrség által üldözött, súlyosan sebesült Göring örömmel érkezett Olaszországba, ahol végre szakszerűen elláthatták a müncheni csendőrséggel történt összecsapás során szerzett sérüléseit. Sürgősen bejelentkezett Mussolinihoz, akit állítása szerint csodált. A találkozóra 1924 tavaszán került sor. A hivatalos közleményekben a Duce elővigyázatosan hangsúlyozta, hogy Hermann Göringet, az első világháború repülőászát, Richthoffen báró híres alakulatának tagját látja vendégül, arra pedig utalás sem történt, hogy Göring Hitler követője volna. Hitler nevét ekkor már helyesen írták az olasz sajtóban, ami leginkább a letartóztatása és tárgyalása alatt szerzett kétes hírnevének volt köszönhető. Börtönbüntetésre ítélték, amelynek letöltését mintegy negyven náci – köztük helyettese, Rudolf Hess – társaságában a Landsberg erődkastély Lech folyóra néző, kényelmes cellájában kezdte meg. 1924 decemberében, tizenhárom hónapnyi fogság után azonban kegyelmet kapott. Az alig több mint egyéves kényszerpihenő valóságos ugródeszkának bizonyult a birodalmi kancellár címének megszerzéséhez.

Hitler állítása szerint a Landsbergben eltöltött idő alatt, nem csupán saját filozófiai tanulmányait csiszolgathatta „az adófizetők pénzén", de arra is lehetősége nyílt, hogy tollba mondja a saját hírnevét és vagyonát egyaránt gyarapító Mein Kampfot. Hozzá kell tennünk, hogy a könyv sikeréhez nagyban hozzájárult titkárának, Max Amannak kitűnő üzleti érzéke is. Hitler távollétében a pártot átmenetileg a teoréta Alfred Rosenberg vezette, aki alatt meggyengült a kitűzött célokba vetett hitt. Szabadulásakor a Führernek jutott a feladat, hogy új alapokra helyezve feltámassza a mozgalmat. Németország gazdasága kezdett helyreállni, ami korántsem kedvezett a Nemzetiszocialista Pártnak. Javult az ipari termelés hatékonysága, és ezzel esély teremtődött a fiatal Weimari Köztársaság által hőn áhított politikai stabilitásra, az egyetlen fegyverre, amellyel kifoghatta a szelet a bal- és jobboldali szélsőségesek vitorlájából. Ebben az időszakban Hitler, akit ekkor már a német fasizmus alapítójaként emlegettek, egyetlen alkalommal lépett kapcsolatba Mussolinival, 1927-ben, akkor is mindössze egy dedikált fényképet kért tőle. Mussolini irodája az alábbi választ adta: „Sajnálatos módon a Ducénak nem áll módjában a kérését teljesíteni, de köszöni a támogatást..."

A nemleges válasz cseppet sem csüggesztette Hitlert, aki az 1928. május 20-i választásokra készült, amelyen személyesen ugyan még nem vehetett részt, hiszen nem volt német állampolgár. Ahhoz, hogy a náci pártot nemzetközileg is elfogadtassa, és egyben javítsa választási esélyeit, Hitlernek szüksége volt Mussolini nyílt támogatására. A Duce azonban a választások előtt semmiféle támogatásra nem volt hajlandó. Filippo Anfuso müncheni olasz helyettes konzul így emlékezik:

„Még a nemzetiszocialisták első választási sikerei – 12 parlamenti szék a Reichstagban kiadható 489 közül, amely 810 000 szavazatot jelentett – sem ösztönözték Mussolinit, hogy egy illegitim Hitlerrel találkozzék. A Palazzo Venezia ura úgy gondolta, hogy nem érné meg kockára tenni a német kormánnyal ápolt kapcsolatokat egy ilyenfajta találkozással."

A Hitler-ügy tehát Mussolini részéről továbbra sem tűnt sürgősnek. 1928 nyarán aztán a Duce az alábbi megbízatást adta Nino D'Aroma újságírónak, aki éppen nyári vakációra készülődött Bajorországba:

„Személyesen kérem fel egy bizalmas tényfeltáró küldetés elvégzésére, azt az embert illetően, aki nemrég tűnt fel a német politika horizontján, és akit a világsajtó már „a német fasisztaként" emleget. Tudna nekem alapos és részletes információval szolgálni Adolf Hitler személyét illetően? Menjen el Bécsbe, sőt a szülővárosába is, ha szükséges, mert tisztán akarok látni, és tudni akarom, ki ez az ember és mit képvisel! Bécsben lépjen kapcsolatba ezekkel a „hasznos barátokkal". (Itt Mussolini papírra vetette a „hasznos barátok" nevét). Két héten belül szükségem van ezekre az értesülésekre, ugyanis Giuseppe Renzetti őrnagy a berlini követségünkről arra kér, hogy egy nagyon fontos ügyben segítsük a német nácikat. Nekem pedig, mielőtt fejest ugranék ebbe az egészbe, sokkal több információra van szükségem."

Azonban az összes hivatásos és amatőr informátor jelentése sem győzte meg Mussolinit a Führerrel való találkozás szükségességéről. A Mein Kampfban Hitler azzal igyekezett a Duce aggályait eloszlatni, hogy leszögezte: Németország lehetséges szövetségeseként csak két országot, Nagy-Britanniát és Olaszországot tudja elképzelni.

Elismerte továbbá Olaszország igényét a földközi-tengeri térség vezető államának szerepére. Azt is nyíltan kijelentette, hogy Dél-Tirol (Alto Adige) kérdése, amellyel az osztrák kormány mindig is előszeretettel hozakodott elő, a jövőben nem zavarhatja majd meg a fasiszta Olaszország és a náci Németország baráti kapcsolatát. Hitler önként is előhozakodott álláspontjával Dél-Tirol kérdésében, amikor Luigi Federzoni olasz fasiszta vezérrel találkozott 1930. július 24-én egy bayreuth-i operaest alkalmával, ahol maga Arturo Toscanini vezényelte a Tannhäusert és a Tristán és Izoldát.

Federzoni az alábbiakat jegyezte fel a találkozásról: „Aznap, amikor bemutattak egymásnak, Hitler azonnal beszélni kezdett és egy órán át meg sem állt... Számos dologról szót ejtett, és újfent megerősítette, hogy nem lehet ellentét Németország és Olaszország között. Egy kis példabeszéddel támasztotta alá a mondanivalóját: „Mindannyian ismerjük azt a szerencsétlen embert, akinek amputálták mindkét karját és mindkét lábát. Emellett le kellett vágni egy fülcimpáját is (ein Ohrläppchen). De mit számít ez a fülcimpa a karok és lábak elvesztéséhez képest? A mi karjaink és lábaink Felső-Szilézia, Poznan, a Saar-vidék és Danzig, a fülcimpa pedig Alto Adige. Olaszországnak megvan a maga érdekszférája a földközi-tengeri térségben, ahová mi nem szándékozunk menni. Ami Németországot illeti, bele fog nyugodni gyarmatainak elvesztésébe, amint politikai és gazdasági terjeszkedése során kolonizálja a keleti területeket. Olaszországnak pedig semmi oka ezt ellenezni."

Eközben a náci párt első igazi választási sikerét aratta, amikor 1930. szeptember 14-én 107 képviselői mandátumhoz jutott a Reichstagban. Renzetti őrnagy, a németországi olasz főkonzul újfent hivatalos római látogatást igyekezett kijárni Hitler számára.

1931 októberében Renzetti így írt a Ducénak: „Hitler rendkívül elégedett a Hindenburggal való találkozója után. Az elnök nagyon barátságosan fogadta, és megígérte, hogy amennyiben a Brünning-kabinet nem volna képes többségi kormányt alakítani, úgy a nemzetiszocialistákat fogja felkérni erre a feladatra... A találkozó után Hitler legitimizálta pozícióját. Elmondta nekem, hogy készen áll meglátogatni őexcellenciáját az olasz kormányfőt. Ezt a kérést már néhány hónapja is előadta nekem. Akkor azt válaszoltam, hogy az

adott pillanatban bizonyos problémák miatt nem jöhet létre ez a megbeszélés, ezért nem támogathatom. Hitler hozzátette, hogy pártjának vezetői már ellátogattak Londonba és Párizsba is. Ő mindenekelőtt barátságának és a Duce iránt érzett tiszteletének kifejezéséül szeretne Rómába utazni, másodsorban pedig ismét szorgalmazná a olasz–német kapcsolatok megerősítését, melyek a jövőben német–brit kapcsolatokkal egészülnének ki. Milyen válasz adhatok neki?"

Mussolini végül igent mondott, amint az Renzetti következő, Rómába küldött sürgönyéből is kiderül: „1931. november 20. Továbbítottam Hitler felé a Duce véleményét, miszerint a nemzetiszocialistáknak veszélyes volna egy koalícióban lekötni magukat. Hitler megkért, hogy közöljem őexcellenciájával, a kormányfővel, hogy tanácsát nagyra tartja, és komolyan megfontolja... A félreértések a nácik és más jobboldali csoportok között továbbra is fennállnak. A dolgok elsimítására 27-én, pénteken meghívtam a házamba a mozgalmak vezetőit... Hitler nagyon boldog, hogy elmehet Rómába, és a Fasiszta Párt vendégeként leróhatja tiszteletét a Duce előtt. 1931. december 11-én este indulna Münchenből, így másnap délutánra már Rómában lehetne. Vele tart Göring és jómagam, a helyettese Rudolf Hess, illetve még egy pártfunkcionárius. A német belpolitikai helyzetre való tekintettel nem szándékozik sokat időzni Rómában... Hitler látogatását követően országgyűlési képviselők, az SA vezetői, ifjúsági szervezetek vezetői stb. érkeznének hozzánk tanulmányútra. Hitlerrel kidolgoztuk annak lehetőségét, hogy az arra leginkább méltó párttagokat – vezető beosztásban lévőket és egyszerű tagokat egyaránt –, munkalátogatásra küldjék Olaszországba, ahol nem csupán belülről tanulmányozhatnák a fasizmus működését, hanem elvbaráti kapcsolatokat építhetnének ki nemzetiszocialisták és fasiszták között." Amikor már minden elő volt készítve, a római német nagykövetség hirtelen, ám nagyon diszkréten az olasz kormány tudomására hozta, hogy Hindenburg elnök korántsem olyan nagy csodálója a náciknak és vezérüknek. Közölték, hogy a Renzetti által pozitív kimenetelűnek leírt találkozó valójában igen barátságtalan véget ért. A „konfrontáció" után az elnök rendkívül feldúlt és zaklatott állapotba került és kijelentette, hogy semmi hasznos nem származna abból, ha

együttműködnének „ezzel a cseh tizedessel". Hozzátette továbbá, hogy Hitler felkészültségével legfeljebb a főpostamesteri szerepet kaphatná meg egy koalíciós kormányban.

A látogatás elhalasztásának híre hidegzuhanyként érte Renzettit, aki nagyon büszke volt a több hónapos előkészítésben játszott szerepére. Az őrnagy ennek ellenére nem adta fel. Január 12-én a következőket írta Rómába:

„Ma beszéltem Hitlerrel a tervezett római látogatásával kapcsolatban. Elmondta nekem, hogy tökéletesen tisztában van azokkal az akadályokkal, amelyek meggátolták, hogy útja valóra váljon, ezért nem is szeretné erőltetni. Megkért, hogy közöljem: a dolgok pillanatnyi állása szerint teljességgel lehetetlen volna a számára elhagyni Németországot. Megismételtem neki, hogy a Duce számára fontos Németország, és jól ismeri a jelenlegi helyzetét. A célból, hogy ne okozzunk csalódást ezeknek az uraknak, bátorkodom javasolni, hogy hívjuk meg Göringet Rómába! Látogatása természetesen titokban maradna, indoklásul pedig megromlott egészségi állapota szolgálna. Göring nemrégiben egy svédországi útja során bordáját törte, de egyébként is nagy szüksége van a pihenésre, hiszen a rengeteg munka mellett, imádott feleségének elvesztése is súlyosan megviseli. Meghívása a nemzetiszocialisták örömére szolgálna, ugyanakkor aggodalomra sem nyújtana okot. Eddig természetesen még senkivel sem osztottam meg ezt az ötletemet."

1932. április 10-én Hindenburgot újra elnökké választották. A második fordulóban a marsall 19 millió szavazatot kapott Hitler 13 millió voksával szemben. Az eredmény egyértelműen megmutatta, hogy a „cseh tizedes" a jövő embere Németországban. Következésképpen Renzettinek sikerült újra felvetni Hitler olaszországi látogatását. 1932. június 12-én a Duce titkárságának írt lelkes hangvételű levelében így fogalmaz:

„Őexcellenciája, a kormányfő teljes mértékben beleegyezett a látogatásba. Hitler civil ruhában érkezik majd, és két-három napra marad Rómában. Találkozik őexcellenciájával, a kormányfővel és hivatalos vendéglátójával, őexcellenciájával, a Fasiszta Párt főtitkárával. A látogatást nem fogjuk titokban tartani, így elkerülhetőek az ellenségeink által terjesztett híresztelések.

Őexcellenciája, a kormányfő arra kért, hogy a részleteket személyi titkárával, Chiavolini nagymesterrel beszéljem meg... Természetesen Hitlerrel és a németekkel még semmit sem közöltem... Nem tettem semmiféle ígéretet Hitlernek, de engedjék meg, hogy megjegyezzem, rendkívül elkötelezett vagyok a látogatás sikerét illetően. Hitler tisztában van egy ilyen látogatás nemzetközi vonatkozásaival, amiket én magam is elmagyaráztam neki. Azonban a negatív szempontokat kevésbé tartja fontosnak, mivel mostanára már úgy tekint pártjára, mint a hatalom birtokosára..."

Három nappal később, a Mussolini által is jóváhagyott olaszországi látogatás programjával kapcsolatban Renzetti levelet írt a Fasiszta Párt főtitkárának az Adria melléki San Benedetto del Tronto városkájából, ahol éppen szabadságát töltötte. Figyelembe véve, hogy Hitler a Fasiszta Párt vendége lesz, Renzetti fontosnak tartotta az alábbiakra rámutatni:

„Chiavolini nagymester meghagyta, hogy a Német Nemzetiszocialista Párt vezetőjének közelgő látogatását érintő részleteket excellenciás urammal tisztázzam. Hitler a július elseje és tizenötödike közti időszakban szeretne jönni. Két-három napot maradna, majd visszamenne Németországba, hogy megszervezze választási kampányát július 31-re. Elkíséri őt Göring, egy parlamenti képviselő, aki abban a megtiszteltetésben részesült, hogy tavaly találkozhatott a Ducéval, valamint [Hitler] személyi titkára, [Rudolf] Hess... A delegáció hivatalosan a Fasiszta Párt vendégeként érkezik. Hitler maga vegetáriánus, és nem iszik bort. Rendkívül szereti a zenét, és amennyiben nem lesz túl nagy a forróság, örömmel venné, ha néhány műemléket is megtekinthetne... Csak németül beszél."

Alig telt el hat nap és ezt a látogatást is törölték, ezúttal Mussolini személyes utasítására. A teljesen megzavarodott és cserbenhagyott Renzetti a következőket írta június 21-én:

„Közöltem Hitlerrel őexcellenciája, a kormányfő érveit. Nagy megelégedéssel és érdeklődéssel hallgatta. Kifejezetten örült és nagy büszkeséggel töltötte el, hogy a Duce ennyire érdeklődik küldetése iránt. Amint azt már máshol is kifejtettem, Hitler bálványozza Mussolinit.

Ausztriát illetően Hitlernek az a véleménye, hogy nem szabad

bízni benne. Az osztrák politikusok csak azért ellenzik az Anschlusst, hogy még több pénzt tudjanak maguknak kicsikarni. A franciák fizetnek, a dolgok pedig változatlanul mennek tovább, a maguk rendje és módja szerint."

Ezek után Hitler a régóta tervezett útjáról érdeklődött. Elmondtam neki, hogy a Ducének örömére szolgálna vendégül látni őt, de meg kellene gondolnia, hogy tanácsos-e a látogatást július 31. előtt megejteni. Amint rámutattam, Németország jelenlegi belpolitikai helyzete úgy tűnik, nem engedi, hogy elutazzék... Hitler rendkívül csalódott volt. Már előre eltervezte a programját: egy nap Firenzében, két nap Rómában egy-két nap Nápolyban. Münchenből Veronába vagy Milánóba repült volna, onnan pedig autóval folytatta volna az útját. Mindenesetre el kellett fogadja az érvelésemet, de továbbra is türelmetlenül várja a Ducével való személyes találkozást.

Nem tudom, hogy túlléptem-e a hatáskörömet... de nem zártam be magunk mögött az összes ajtót. Biztosítottam Hitlert, aki egyébként igen érzékeny ember, hogy a látogatás elhalasztása nem rajtunk múlott..."

Miután sikerült meggyőzniük Hitlert, hogy látogatása éppen nem aktuális, egy hónappal később Renzetti és Mussolini döbbenten figyelték a Nemzetiszocialista Párt választási győzelmét. A nácik a rájuk leadott 13 745 000 szavazatnak köszönhetően a Reichstag 608 székéből 230-at szereztek meg, ami relatív többséget jelentett a számukra. A novemberi választásokon – amelyet a demokratikus pártok szorgalmaztak, remélvén, hogy ezzel semlegesíthetik a náci fenyegetést – ez a szám némileg csökkent ugyan, 203-ról 196-ra. Ennek ellenére Hindenburg elnök 1933. január 30-án kinevezte Adolf Hitlert Németország kancellárjává. Renzetti eközben folyamatosan és részletesen tájékoztatta Mussolinit a berlini fejleményekről, illetve saját diszkrét háttérmanővereiről, amellyel Hitler hatalomra jutását segítette. Pontosan megjósolta a Nemzetiszocialista Párt bal- és jobbszárnyát képviselő Gregor Strasser és Ernst Röhm meggyilkolását is.

Hitler nem feledkezett meg az olaszok ígéretéről. A választási győzelmet követő napon így fordult Renzettihez:

„Szeretnék hamarosan találkozni Mussolinival! Addig is kérem, adja át üdvözletemet és tolmácsolja személyes nagyrabecsülésemet.

Most már bárhová utazhatok. Akár magánemberként is elrepülhetek Rómába. Bizonyos vagyok benne, hogy a fasizmusnak köszönhetően juthattam el idáig. Bár lehet, hogy mozgalmaink különböznek, az biztos, hogy a pártjainkat összekötő Weltanschaungot Mussolini alkotta meg. Az ő sikerei nélkül én sem értem volna el jelenlegi pozíciómba. Amennyiben igaz az, hogy az eszméket nem lehet exportálni, úgy igaz az is, hogy az eszmék a nap sugaraihoz vagy a hullámokhoz hasonlóan maguktól terjednek tovább."

Renzetti kifejtette, hogy Olaszország politikai célkitűzése könnyen érthető: Európában négynemzeti békeszerződés aláírását szeretnék tető alá hozni. Célja megvalósítása érdekében Olaszországnak, Németországnak és Nagy-Britanniának el kell érnie, hogy Franciaország vagy maradjon semleges, vagy pedig csatlakozzon hozzájuk. Ezzel a jelentéssel Renzetti befejezte küldetését a Führer udvaránál. Ettől a naptól fogva a Harmadik Birodalom kancellárja hivatalosan az olasz nagykövettel, Vittorio Ceruttival értekezett.

Az új kancellár és a nemzetközi diplomáciai testületek tagjai közt lezajlott első találkozásról Cerutti nagykövet felesége Elisabeth de Paulay számol be. A nagykövetné valaha színésznő volt, aki kritikus szemmel, olykor jókat mulatva figyelte az új rezsim szárnypróbálgatásait:

„Nyolc nappal Hitler kinevezése után Hindenburg elnök szokásos évi vacsorafogadását tartotta, amelyre bejelentették, hogy a kancellár is eljön... Mindenki rendkívül izgatott volt. Egyikünk sem látta még Hitlert társaságban, és mindannyian izgatottan vártuk a találkozást. A telefonok szüntelenül csörögtek. A hölgyek azon tanakodtak, hogy vajon Hitler frakkban jelenik meg, vagy netán barna uniformisban, esetleg közönséges öltönyben... Úgy éreztem, igazán érdekes esténk nézünk elébe. Két napja beszéltem von Meissnerné asszonnyal, az elnöki kancellária vezetőjének feleségével... Elmondta, hogy engem választottak ki: én leszek az, akit a kancellár február hetedikén este a vacsoraterembe vezet.

Először tipikusan női módon reagáltam: Mit vegyek fel? Gyorsan elújságoltam a férjemnek. Nagyon érdekes lesz – mondta, és a lelkemre kötötte, hogy jegyezzek meg mindent, amit Hitler mondani fog, elvégre én leszek a diplomáciai testületek első női tagja, akinek alkalma nyílik beszélni vele... Ő majd jól fel tudja használni értesüléseimet a Rómába küldött jelentéseihez. Az elnöki palota, a legtöbb berlini palotához hasonlóan, meglehetősen csúnya, ám mégis grandiózus építmény. A fogadás estéjén ragyogóan kivilágították... A bejáratnál kifüggesztették az ülésrend másolatát. Ez tökéletesen illusztrálja a németek gondolkodásmódját, akik még a leghétköznapibb dolgoknak is igyekeznek némi katonai színezetet adni.

Elpirultam miközben arra vártunk, hogy bejelentsenek minket. Végül megszólalt egy mély férfihang: – Az olasz nagykövet és felesége... Hitler von Bassewitz gróf mögött lépdelt, aki felénk vezette őt. Kifejezéstelen arccal vágott át a zsúfolt termen, meghajolt és kezet csókolt. A vacsora bejelentéséig jelentéktelen dolgokról beszélgettünk, aztán a karját nyújtotta.

Amikor a karjára tettem a kezem, annyira izgatott voltam, hogy úgy éreztem, mintha áramütés ért volna. Nyugtalanítóan furcsa érzés volt. Bár meglehetősen szkeptikusnak tartom magam, aki nem hisz a természetfölöttiben, meggyőződésem, hogy valamiféle mágneses erő birtokában állt, amit bármikor képes volt gyakorolni. Annyira erősen hatott rám, hogy hitetlenkedve fordultam felé. Ő csak állt sápadtan és nyugodtan, mint mindig. Furcsa volt amellett a férfi mellett ülni, aki minden beszélgetés legfőbb témája. Igyekeztem minden szavát, sőt gesztusát is alaposan megfigyelni.

Hivatali pályafutásának első estéjén alaposan szemügyre vettem, és bár számos alkalommal találkoztunk a későbbiek folyamán, soha nem változott meg róla a véleményem. Volt benne egyfajta tartás, mégis visszataszítónak, fenyegetőnek és veszélyesnek találtam. A jelenlétében ösztönösen összehúztam magam... Küllemre nem nézett ki alacsony származásúnak, egyszerűen csak hétköznapinak és közönségesnek... A kést és a villát marokra fogta, mint egy paraszt, bár annyi jó modor azért szorult belé, hogy a kést ne emelje a szájához. Tulajdonképpen késre nem is volt nagyon szüksége, mivel húst nem evett. Szép, nagy szemei voltak, a tekintete viszont sötéten csillogott. Világos bőre jó egészségről árulkodott, meleg hangja árnyaltan csengett. Arcának legvisszataszítóbb része szörnyű orra volt. Közönséges, minden bájt nélkülöző, fehér kezeit mintha csak beszédeikor használta volna, hogy gesztusaival alátámassza mondanivalóját.

A vacsora alatt egyfolytában dőlt belőle a szó, én pedig hamar rájöttem, hogy képtelenség vele normálisan elbeszélgetni... Első kérdésem így hangzott:

– Excellenciás uram örül a győzelmének?

– Az igazi harc csak most kezdődik – felelte leereszkedően. Aztán belefogott egy hosszú monológba Mussoliniről, akinek a nevét Muzzolininek ejtette. Rajongott a Ducéért, akit a náci mozgalom spirituális vezetőjének tartott. Szerinte nélküle a nemzetiszocialista mozgalom nem fejlődött volna oda, ahol ma tart. Sajnálkozását fejezte ki, hogy eddig még nem volt alkalma személyesen is találkozni vele, de – mint mondta – túlzottan tiszteli ahhoz, hogy zaklatni merné, mielőtt ő maga is fel tudna mutatni valamit. Mindazonáltal már alig várja, hogy találkozhasson a Ducéval. – Az lesz életem legcsodálatosabb napja – mondta."

Az olasz nagykövet felesége által leírtak igazolták, hogy Hitler álláspontja semmit sem változott az utóbbi tíz évet illetően. Az újdonsült kancellár továbbra is égett a vágytól, hogy megismerkedjen Mussolinival, a fasizmus megalapítója pedig nem halogathatta tovább a találkozást. Az 1933. március 5-i választásokat követően Hitler megszilárdította hatalmát. Pártja a 647 parlamenti helyből immár 288-at birtokolt, ami jelentős relatív többséget biztosított számukra. Még 44. életévét sem töltötte be, amikor legális úton a Harmadik Birodalom diktátorává választották. Mussolini számára az óhajok-sóhajok tisztes távolságból való üzengetése véget ért, és beköszöntött a kőkemény tények csöppet sem kellemes korszaka.

Hitler első kérése az újra erőre kapó Luftwaffe pilótáinak olaszországi kiképzésére irányult. Az egyezmény feltételeiről 1933 áprilisának első hetében egyeztek meg Rómában, a Göring és Italo Balbo által vezetett küldöttségek. Júliusban az olasz légierő egyenruhájába bújtatott német katonák népes csoportja jelent meg Friuliban és Apuliában. A Dél-Tirolból származó olasz állampolgároknak álcázott németek hamarosan megkezdték tanulmányaikat az olasz légierő iskoláiban. Köztük volt többek között Adolf Galland, a második világháború későbbi legendás vadászpilótája is. Hitlernek azért is égető szüksége volt erre a szívességre, mert nemrégiben szegte meg a Szovjetunióval 1922. április 16-tól érvényben lévő titkos Rapallói

egyezményt, amely tíz éven keresztül, 1923 óta lehetőséget biztosított a Weimari Köztársaságnak, hogy páncélozott csapatait Kazanyban, pilótáit pedig a Moszkvától 370 kilométerre délkeletre fekvő Lipetzk légibázison gyakorlatoztassa, anélkül, hogy a szövetséges hatalmak figyelmét felhívta volna rá, hogy Németország nem tartja be a versailles-i szerződésben foglalt, rendkívül korlátozott haderő fenntartására vonatkozó záradékokat.

Mindennek tudatában a Duce még mindig nem látta elérkezettnek az időt, hogy találkozzon a hirtelenjében „diktátortárssá" emelkedett Hitlerrel. Volt még egy nyugtalanító kérdés, egyfajta személyes ellenszenv, amin a Duce nem tudott felülkerekedni. Talán még azt is kijelenthetjük, hogy Mussolini nem örült Hitler hatalomra kerülésének. A két diktátor két alapvető kérdés megítélésében különbözött: az antiszemitizmus és Ausztria, illetve a hozzá szorosan kapcsolódó Dél-Tirol problémakörének kezelésében.

A zsidókérdést illetően Renzo De Felice A zsidók története a fasiszta Olaszországban című művében a következőket írja:

„Alig két hónappal Hitler kancellári kinevezése után, 1933. március 29-én a náci párt megjelentette híres zsidóellenes kiáltványát, amely az egész világon egyöntetű iszonyatot és felháborodást váltott ki. Cerutti, a berlini olasz nagykövet azonnal táviratozott Rómába, és – amint visszaemlékezéseiből kiderül – Mussolini még aznap kemény szavakkal ítélte el a Führer antiszemitizmusát. A német zsidók helyzetét vázolva Cerutti meg volt győződve, hogy az egyetlen remény a döntés felfüggesztéséhez néhány baráti, de kemény szó excellenciás uramtól."

Mussolini azonnal válaszolt. Meghagyta Ceruttinak, hogy adja át személyes üzenetét Hitlernek. A Duce leszögezte, hogy reakciója az új rezsim felé irányuló baráti segítség jegyében fogant. Ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy az antiszemitizmus sikeresen egyesítheti még Németország „keresztény ellenségeit is". A folytatásban pedig kifejtette: „Úgy hiszem, hogy a náci párt zsidóellenes küzdelmeit megfogalmazó kiáltványa – anélkül, hogy a németországi nemzetiszocializmus ügyét bárhogy is erősítené – jelentős mértékben hozzájárul majd a világ zsidósága által gyakorolt morális és gazdasági nyomás fokozásához." A manifesztumban kifejezett új tartalmi ele-

mek nélkül a náci párt kampánya fokozatosan erejét vesztette volna, s végül valószínűleg kudarcba fullad. Maga a fasiszta rendszer is számos hasonló kampányon volt már túl, felülkerekedni pedig csak úgy tudott, ha váltogatva vetette be a közönyösség, illetve az ellentámadás és az igazság újrafogalmazásának fegyverét... A német zsidókat is ösztönözni kellene, hogy kimondják az igazságot, de a manifesztum napvilágra kerülése óta ez természetesen nagyon nehéz feladat."

A fenti üzenetet Cerutti március 31-én vitte át a kancelláriára. A találkozó mindkét fél számára kudarcnak bizonyult. Hitler nem rejtette véka alá nemtetszését az olasz kezdeményezést illetően, és határozottan kijelentette, hogy nem szándékozik letérni a két napja megkezdett útról. Ez már nem a Mussolinit elvakultan csodáló Führer volt. Itt már megmutatkozott az a Hitler, akitől hamarosan az egész világ rettegni fog. A megbeszélés a nagykövettel nézeteltéréssel végződött, megnyitva ezzel a hasonló hangvételű olasz–német találkozók sorozatát.

A háború után Cerutti a torinói La Stampa hasábjain megjelent írásában többek között a fenti esetről is beszámol:

„Miután elolvasta Mussolini üzenetét, Hitler képtelen volt leplezni ingerültségét. Először megpróbált nyugodt hangon válaszolni, de egyre csak izgatottabb és izgatottabb lett, míg végül már úgy üvöltözött, mint valami megszállott: Maga nagyon jól tudja, menynyire tisztelem Mussolinit, akit a saját mozgalmam szellemi vezetőjének tartok. Ha őneki nem sikerül hatalomra kerülni Olaszországban, a nemzetiszocializmus is esélytelenül küzdött volna Németországban. Az elmúlt három évben az ő mellszobra állt a dolgozószobám kandallópárkányán a müncheni Barna Házban. Mindezt előrebocsátva, engedje meg, hogy kijelentsem: MUSSOLINI SEMMIT SEM ÉRT A ZSIDÓKÉRDÉSBŐL. Én viszont közvetlen közelről ismerem a problémát, mivel éveken keresztül annyi oldalról, és olyan mélységben vizsgáltam, mint senki énelőttem. Önök Olaszországban szerencsések, mert alig élnek ott zsidók. Ennek magam is örülök, de ez még nem indok arra, hogy ne vegyenek tudomást a világ zsidósága által képviselt veszélyről, melyet elszakíthatatlan kötelék fűz a világszerte hódító bolsevizmushoz. Friss és pontos értesüléseket szereztem arról, hogy az Egyesült Államoknak is

hamarosan fel kell lépnie a marxista fenyegetéssel szemben. Amerikában sokkal keményebb módszerekre lesz szükség, mint amilyeneket én kezdeményeztem, és bátran megjósolhatom, hogy rövidesen példátlan méretű pogromokról fogunk hallani. Mindenesetre, kérem, tudassa Mussolinival, hogy nagyra értékelem az üzenetét, mindazonáltal úgy érzem, hogy folytatnom kell az utat, amelyet hosszú évek kutatása és elmélkedése jelölt ki számomra, és el kell végeznem a magam elé kitűzött feladatot..."

Mussolini lépése tehát teljes fiaskót eredményezett. A tanítómester, akit egykori diákja durván elutasított, mint aki „semmit sem ért meg az antiszemitizmusból", most megpróbálta megérteni, merre is tart Hitler szélsőséges politikája, már csak azért is, mert a nácik újabban pán-germán demonstrációkat szítottak Dél-Tirolban.

Mussolini Ausztriához fűződő viszonya világos és egyértelmű volt. 1925-ben egy parlamenti felszólalása során kijelentette: „Olaszország nem tolerálná azt a nyilvánvaló szerződésszegést, amit Ausztria Németországhoz csatolása, az úgynevezett Anschluss jelentene."

A fenti határozott állásfoglalásra hat évvel az után került sor, hogy a szövetségesek megvétóztak egy 1919. február 16-án az osztrák alkotmányozó nemzetgyűlés elé beterjesztett törvényjavaslatot, amelynek értelmében Ausztria és Németország azonnal egyesült volna, és a császári birodalomra emlékeztető föderációban létezett volna tovább. 1926-ban Heinrich Hald bajor miniszterelnök és Gustav Stresemann német kancellár olaszellenes kijelentéseire reagálva Mussolini újból, még sarkosabban fogalmazva megerősítette korábbi álláspontját. Hitler politikai magatartásában a porosz és délnémet jegyek robbanékony elegye keveredett. Ideológiája és programja nem a fantázia szüleménye, de nem is az egykori bajor tizedes megérzése vagy az elszegényedett, dekadens, osztrák emigráns agyának torzszüleménye volt. Ellenkezőleg, ezek a célkitűzések a német nép akaratát tükrözték, akik „bosszút akartak állni a szövetségeseken az 1918-as vereségért".

Ezen felül a nemzetiszocializmus Gobineau, Mendel, J. G. Fichte elméletének, Hegel abszolút idealizmusának, valamint Houston

Stewart Chamberlainnek, ennek a német faj iránti tiszteletből német állampolgárrá vedlett angol férfi eszméinek a keveréke volt. Hitler megtanulta Lenintől, Trockijtól és Mussolinitól, hogyan szervezzen pártot félkatonai irányvonalak mentén, osztagokat alakítva, szolgálati jelvényeket és rangokat osztogatva, forradalmi gárdistákat toborozva és még sorolhatnánk. Az igazsághoz persze az is hozzátartozik, hogy a németeknek nem sok felzárkóznivalójuk volt az ilyesfajta koreográfiát illetően.

A versailles-i békeszerződések könyörtelen és ellentmondásos passzusaival maguk a francia és brit szövetségesek adták a nemzetiszocialisták kezébe a leghatékonyabb fegyvert, amivel, a kényelmes hollandiai visszavonultságban élő II. Vilmos császár hibáiért szegénységbe és munkanélküliségbe taszított, lenézett és megalázott német néptömegeket mozgósítani lehetett.

Az 1920-as évek német álláspontját tükrözi az a levél, melyet Gustav Stresemann kancellár küldött a még mindig a Hohenzoller dinasztia visszatérésére számító koronahercegnek, aki a császári trón visszaszerzésével szerette volna megmenteni az országot az egyre jobban eluralkodó káosztól. Az 1925. szeptember 17-én keltezett levélben Stresemann a következőket írja:

„A német politika közeljövőben követendő irányvonalát három fő cél elérésében látom... Megoldást találni a Rajna-vidék kérdésére; védelmet biztosítani a külföldi megszállás alatt élő tíz-tizenkétmillió hazánkfiának... és módosítani határainkat: Danzig kikötőjét, valamint a lengyel folyosót visszakapni és újrarajzolni Felső-Szilézia határait. Hosszú távú célunk Németország és Ausztria egyesítése. A legsürgetőbb kérdés jelenleg, hogy elérjük a megszálló csapatok távozását és felszabaduljanak az elfoglalt területek... Az elnyomóknak el kell végre engedniük áldozatukat. Politikánkban Metternich 1809-es Ausztriával kapcsolatban megfogalmazott terveit kell követnünk: csöndben tevékenykedni és csak akkor zajt csapni, ha az valóban érdemes."

1928. augusztus 26-án Raymond Poincaré francia miniszterelnök szóvá tette „a Németországban felröppent híreszteléseket az elkerülhetetlen Anschlussról". Stresemann nagy lelki nyugalommal így válaszolt: „Mi németek tudjuk, hogy egy mostani Anschlussnak

csupán szimbolikus jelentősége volna. Kormányunk meggyőződése, hogy jelen pillanatban ez nem a legsürgősebb probléma. Ugyanakkor a német nép Ausztria iránt táplált szeretete sosem szűnik meg és ezt senki sem tagadhatja el tőlünk. Ausztria az életünk része."

Hitler, aki csak nemrégiben, 1932. február 26-án kapott német állampolgárságot, Ausztria problémáját egyfajta családi ügyként kezelte, olyannyira, hogy a kommunistából nácivá vedlett Theo Habicht személyében sürgősen kinevezte pártjának bécsi képviselőjét is. A Führer szülőföldje iránti nosztalgikus érzéseit a Berchtesgadenba látogató Galeazzo Ciano is igazolta. A frissen kinevezett olasz külügyminiszter 1936. október 24-én találkozott Hitlerrel, aki – miközben beszélgettek – a fogadóhelyiség hatalmas panorámaablaka felé vonta Cianót. Néhány másodperc hatásszünet után a Führer a távolban feltűnő városra mutatott: „Az ott Salzburg. És én kénytelen vagyok a szülőhazámat távcsövön keresztül nézni!" Filippo Anfuso, aki szintén jelen volt, később így emlékezett: „Mindannyian némán álltunk. Hogyan akadályozhatná meg bárki is, hogy valaki távcsővel kémlelje Salzburgot?"

„Megmutatta nekünk Ausztriát" – jelentette Ciano Mussolininak. Az elképedt Duce miután elmagyarázták neki a távcsöves módszert, csak ennyit mondott: „Nehéz volna az embernek folyton csukva tartania a szemét."

A Wall Street 1929. október 23-i összeomlása és Stresemann váratlan halála ugyanezen hónap 28-án, csak kettő a számos jelentős okból, amelyek az NSDAP 1930. szeptember tizenegyedikével kezdődő győzelemsorozatát elindították. Mussolini, aki tisztában volt a német tervekkel, úgy döntött, hogy magához ragadja a kezdeményezést és az osztrák függetlenség védelmezőjeként lép fel.

1930-ban a Palazzo Veneziában vendégül látta Ernst Rüdiger Starhemberg herceget, és hamarosan rájött, hogy Ausztria igen közel áll ahhoz, hogy áldozatul essék a még akkor hatalmon sem lévő nácik manipulációjának.

Starhemberg régebbi nemesi családból származott, mint maguk a Habsburgok. Ő szervezte az osztrák Heimwehrt, azaz polgárőrséget és ezen belül a Heimschutz milíciát, amelyet a szociáldemokrata Schutzbund ellenében hoztak létre. Az első világháborúban, fiatalon

(1899-ben született) Olaszország ellen harcolt, és igencsak kitüntette magát a küzdelmekben. A fegyverletétel után a belépett a Frei Korps kötelékébe, amely a versailles-i békekötéskor elveszített Felső-Szilézia visszaszerzését tűzte ki céljául. Úgyszintén részt vett azokban az osztrák–német mozgalmakban, amelyek egy nagy, minden németet magában foglaló birodalom megteremtésén munkálkodtak. 1938-ban az Anschluss előestéjén elhagyta Ausztriát, és a brit és francia erőkhöz csatlakozott. Memoárját Hitler és Mussolini közt címmel 1942-ben vetette papírra.

Első találkozásuk alkalmával Mussolinit rendkívül aggasztotta, hogy a Heimwehr – bár ellenezte Ausztria Németországhoz csatolását – mégis egyfajta politikai és gazdasági unió mellett tette le a voksát. Így szólt Starhemberghez:

„Az Anschluss megengedhetetlen. Önnek igaza van, amikor azt mondja, hogy maguk osztrákok magasabb kulturális színvonalon állnak, mint a többi germán nép... de mindig lesznek bajkeverők Európában. Már elmondtam önnek, hogy Ausztriának osztrák, nem pedig német államként kell fennmaradnia. Formáljon olyan katonai mozgalmat a Heimwehrből, amiben lesz elég bátorság, hogy felvegye a küzdelmet a téveszméken alapuló nacionalizmus ellen. Ausztria léte politikai szükségszerűség Európa védelme érdekében, megszűntével a káosz ütné fel a fejét a kontinensen. Ausztria az európai civilizáció védőbástyája, ezért meg kell őrizze kultúráját. Németország a poroszok kezében van, Poroszországról pedig a rend és hatékonyság jut az ember eszébe. Rögtön utána viszont a háború és a brutalitás."

Poroszország egyenlő a barbarizmus egy formájával. Ezért önöknek egy osztrák Ausztriáért kell küzdeniük. Talán eljön majd a nap, amikor a Duna menti népekkel közösen létrehozhatnak egy új dunai regionális szervezetet... Rossz ötletnek tartom megosztani a Heimwehr vezetési struktúráját. Ön legyen a mindenki által elfogadott vezető! A Heimwehr készítse elő Ausztria nemzeti újjászületését. Igen, valóban meg kell védeniük az országot a kommunista veszélytől, de a Németországhoz csatolástól, sőt bármilyen porosz dominanciától is. Ön fiatal, és jól ismert katonaként és aktivistaként egyaránt. Az Ön feladata, hogy maga mellé állítsa az osztrák ifjúságot és meggyőzze őket, hogy harcoljanak a hazájukért.

Ha segítségre van szüksége, keressen fel!"

Eugenio Morreale, a bécsi olasz nagykövetség sajtóattaséja szintén tanúja volt ennek a zavaros időszaknak:

„Vitatható, hogy a korabeli osztrák politikusok helyesen cselekedtek-e, amikor a nácizmus elleni harcukhoz Mussolinitól kértek segítséget. A nácik terve az volt, hogy letörlik Ausztriát Európa térképéről. A franciák és a britek nem támogatták a náci-fasiszta szövetséget, mert így Mussolini vált az osztrák függetlenség egyetlen biztosítékává. Mint minden „ha"-ra a történelemben, az erre a kérdésre adandó válasz is a mindenkori történelemszemlélet és interpretáció függvénye.

Számunkra, a történelem távlatából úgy tűnik, hogy az 1918 és 1933 közti időszak Ausztriájában a meggyőződéses pán-germanisták, a pártfegyelem béklyózta szociáldemokraták és a rövid távú előnyökre pályázó keresztényszocialisták így vagy úgy, de mind belementek a Berlin által űzött játszmába, függetlenül attól, hogy a kormányrudat poroszok vagy nácik tartották a kezükben. Ezek a pártok minden energiájukkal csakis az Anschlussról voltak képesek beszélni, melyek elbizonytalanították a külföldet az osztrák nép valós akaratát illetően."

1932 végén az osztrák pán-germanisták a kormányválságot kihasználva oldalt váltottak és ellenzékbe vonultak, ahonnan a szocialistákkal összefogva választás elé állították a kormányt: vagy lemond, vagy a Heimwehr-szimpatizáns erők támogatásával alakít ki új kormánytöbbséget. A szocialisták ugyanakkor visszautasították Monsignor Ignaz Seipel, jobboldali katolikus pap felhívását a keresztényszocialistákkal való koalíciós tárgyalásokra. Ezalatt, április 24-én Bécs, Alsó-Ausztria és Salzburg körzetében az osztrák szavazatok kétharmadát jelentő helyi választások az osztrák náci párt győzelmét hozták. Ilyen körülmények között lett Engelbert Dollfuss Ausztria kancellárja, 1932. május 20-án, nyolc hónappal megelőzve Hitler berlini hatalomra jutását.

Dollfuss, akit alacsony termetére utalva „MilliMetternichnek" gúnyoltak, a nácik folyamatosan zaklatása közepette megpróbált egyensúlyt teremteni a jobb- és baloldali szélsőségek felől érkező nyomásban. Második találkozójukról hazatérvén Starhemberg biz-

tosította az osztrák kancellárt, hogy a Duce az osztrák függetlenség elkötelezett híve, nem csak szavakban, de tettekben is. Ez alkalommal fegyvereket és kétmillió schilling értékű pénzösszeget küldött az ügy támogatására. Amikor Mussolini megkérdezte Starhemberget, hogy mit szándékozik tenni a fegyverekkel, a herceg így válaszolt:

„Fel kell készülnünk arra az időre, amikor a nácik átveszik a hatalmat Németország felett. Amint felismerik, hogy Ausztriában nem tudnak hagyományos parlamenti módszerekkel hatalomra jutni – ugyanis mi nem fogjuk engedni, hogy a választások végig Hitler kezére játszva, a Németországihoz hasonlóan menjenek végbe –, az osztrák nácik harcba indulnak. Nem mintha bízhatnának a győzelemben, de jó okot szolgáltatnak majd Hitlernek a beavatkozásra."

Február elsején, két nappal Hitler kancellári kinevezése után az „Ein Folk! Ein Reich! Ein Führer!" (Egy nép! Egy birodalom! Egy vezér!) szlogent skandáló, hatalmas náci tömeg gyűlt össze Bécs belvárosában. Eljött az idő, hogy Dollfuss és Mussolini találkozzon. A baráti hangulatú beszélgetésre április 11-én került sor. A Duce megerősítette a Starhemberg által elmondottakat, miszerint Olaszország kész megvédeni Ausztria függetlenségét, akár fegyverrel is. Ezt bizonyítja az is – tette hozzá –, hogy az olasz hadvezetés parancsot kapott a „K terv" kidolgozására. Dollfuss elmondta, hogy „az új osztrák alkotmány elfogadásáig" határozott célja „diktátorként kormányozni." Az alkotmány, amire Dollfuss utalt, 1926 óta keresztényszocialista pártprogramjának része volt. Mintájául a vatikáni Rerum Novarum enciklika szolgált, és testületi irányelveket szabott meg szakszervezetek számára. A külpolitikát érintően Mussolini sürgette Dollfusst, hogy a Berlinből érkező fenyegetések ellenére kössön egyezményt Magyarországgal.

Dollfuss iránt érzett személyes barátságát a Duce önmagához szokatlan módon fejezte ki. Féltve őrzött magánéletét feláldozva meghívta a kancellárt, feleségét és két kisgyermeküket az Adria-parti Riccionéban fekvő nyaralójába. Az augusztus 19–29. közti időszakot a két jó barát úszással és part menti hajókázással töltötte, miközben kidolgozták a Róma, Bécs és Budapest között aláírandó szerződés (1934. március 17-én lépett életbe) főbb pontjait.

Alwine Dollfuss mintha csak férje jelentéktelen testi adottságait ellensúlyozta volna. Jó alakú, kellemes természetű, barna szépség volt, az a fajta, amelyet Mussolini kétségkívül igencsak kedvelt. Ez már magában elég volt ahhoz, hogy mindenféle pletykák röppenjenek fel, amelyek a következő évben csak felerősödtek, amikor újabb, immár tragikus végkifejletű látogatásra került sor. Ez alkalommal azonban Dollfuss napbarnítottan és energiával tele tért vissza Bécsbe, eltökélten, hogy megállítja a június 19. óta betiltott náci párt előrenyomulását. A nácik erre puccsot szerveztek az osztrák kormány megbuktatására. Tervük kivitelezését 1933. október 15-re, a kormány őszi ülésének időpontjára időzítették. Hitler viszont megvétózta az akciót, mondván: „a nemzetközi helyzet még nem érett meg egy ilyen lépésre".

1933. szeptember 9-én Mussolini az alábbi levelet intézte Dollfusshoz: „Tisztelt Kancellár úr! Nemrégiben két alkalommal is találkoztam Starhemberg herceggel. Hosszas beszélgetéseink során vázolta előttem a Heimwehr jelenlegi helyzetét, valamint viszonyát az osztrák kormányhoz, az egyéb pártokhoz és félkatonai szervezetekhez. A herceg szerint – és ezt az információt más forrásból is megerősítették – a nemzetiszocialista mozgalom, amióta törvényen kívül helyezték, minden eddiginél nagyobb intenzitással folytatja tevékenységét, amit mi sem bizonyít jobban, minthogy puccsra készültek. Starhembergnek az a véleménye, hogy ezeknek az úgynevezett náciknak a döntő többsége csupán elégedetlen polgár, akit könnyedén meg lehetne nyerni, amennyiben a kormány és a pártok a fasizmus útjára lépnének. Ez kifogná a szelet a nácik vitorlájából is, akik azért támadják a kormányt, mert szerintük nem hajlandó az osztrák államszerkezet megreformálására.

Hitler Mussolininak a zsidó kiáltvánnyal kapcsolatos észrevételeire adott durva és nyers válasza, amelyet Cerutti nagykövet továbbított 1933. március 31-én, komoly aggodalmat okozott a Palazzo Veneziában. A Duce szerint Németország egy teljesen kiszámíthatatlan „szörnyeteg" kezébe került. A franciák és a britek úgy gondolták, hogy a Führer nézetei elég szélsőségesek ahhoz, hogy meggátolják a fasiszta vírus európai továbbterjedését. Tévedtek, Európa kárára, amire a kontinens elkövetkező tíz esztendejének

története a legékesebb bizonyíték. Pedig Hitler, néhány részlettől eltekintve, tisztán megfogalmazta programját a Mein Kampfban. Mindenki olvashatta.

A nyílt vitáig fajuló osztrák kérdésen kívül Hitler és Mussolini ellentétes véleményt képviselt a zsidók megítélésében is. Róma először megpróbálta lebeszélni Berlint a német zsidókat sújtó elfogadhatatlan politikájáról. Sikertelenül. Ezután az olasz kormány menedékjogot adott a német zsidóknak, illetve segítette kivándorlásukat Palesztinába, főleg Trieszt kikötőjén keresztül.

Hitlert nagyon dühítette Mussolini ilyesfajta hozzáállása a zsidókérdéshez. Mussolini azzal próbálta őt jobb belátásra bírni, hogy megnyerte támogatását a nagydobra vert négyhatalmi paktum aláírásához. Az 1933. június 7-én aláírt szerződés a Duce elmeszüleménye volt, amelytől az európai béke megszilárdítását remélte, ám még meg sem száradt rajta a tinta, már működésképtelen volt. Végül csak Németország és Olaszország ratifikálta, míg Nagy-Britannia és Franciaország különböző okokból nem volt hajlandó rá. A franciák és a britek érdektelensége csak további okot szolgáltatott a mindig türelmetlen Hitlernek, hogy 1933 októberében bejelentse: Németország kilép a Népszövetségből.

1932. július 20-tól Mussolini saját külügyminisztere lett, a posztot addig betöltő Dino Grandit pedig nagy-britanniai nagykövetté nevezték ki. A gyakorlatban a minisztérium napi munkáját egy rendkívül intelligens trieszti üzletember, Fulvio Suvich államtitkár irányította. Suvich, aki korábban az Osztrák–Magyar Monarchia állampolgára volt, az olasz kormány legelismertebb Közép-Európa szakértőjének számított. Nem értett egyet Németország külpolitikájával, és ellene volt minden olyan olasz–német szerződés megkötésének, ami veszélyeztetné az Ausztria, illetve a Duna menti népek közt fennálló törékeny egyensúlyt. Hitler ezalatt a Mussolininak küldözgetett személyes üzeneteinek közvetítésére Göringet használta, aki szíves örömest utazgatott Berlin és Róma között.

Suvich 1933 decemberében Berlinbe utazott, hogy személyesen nézzen utána a dolgoknak. Túl sok volt a nyitott kérdés Berlin és Róma viszonyában. A zsidók ügye mostanra az egész világ figyelmének középpontjába került. Az ellenük hozott rendeletek

immár nem illettek bele a zsidókkal szembeni, időszakosan felfeltűnő diszkrimináció hosszú történetébe. Suvich üres kézzel tért haza. Az egyetlen eredmény, amit fel tudott mutatni, egy homályos ígéret volt arra vonatkozóan, hogy Németország célja egy korlátozott állami szuverenitású, független Ausztria fenntartása volna. A németek Hitler ellenségének – és egyben Mussolini barátjának –, Dollfussnak a lemondását, és új kormány felállítását követelték, amelyben a kulcspozíciókat a náci párt tagjai foglalnák el. Ezalatt szorgos és titkos aknamunkát végeztek az osztrák kormány lejáratására. Hitler nem volt hajlandó a zsidókérdésről tárgyalni, és márciusi kirohanása óta nyilvánvalóan legtávolabbi szándékában sem állt véleményét megváltoztatni.

1934 januárjában Suvich újra úton volt, ezúttal Bécs felé, ahol reményei szerint Dollfuss kancellárral valami kiutat találnak az Ausztriában uralkodó kaotikus helyzetből. Azonban alighogy Suvich kitette a lábát az országból – emlékezik Eugenio Morreale –, Ausztriát zavargások rázták meg. A Schutzbund szította utcai megmozdulások Linzből kiindulva február 12-én átterjedtek Bécsre, sőt, más városokra is. Más munkások – például a vasúti dolgozók – viszont nem csatlakoztak hozzájuk. Az utcai harcok a nácik malmára hajtották a vizet. A zavargók ellen Dollfuss kivezényelte a hadsereget és Starhemberg herceg Heimwehrét. Még a tüzérség bevetését is engedélyezte, ami valóságos mészárlásba torkollott Bécs munkásnegyedeiben.

A nap tragédiával végződött. A mérleg: 1000 halott, 3000-nél is több sebesült, jelentős részük munkás. Február 28-án, az eddig csak a partvonalról figyelő nácik nekiálltak bombákat robbantani Bécs városában. Mussolini így jellemezte a helyzetet:

„Ausztriában meggyújtották a máglyát szegény Dollfuss alatt. Hitler izzítja a parazsat, a szociáldemokraták meg hordják a fát".

Rövidesen ezután robbant a bomba. Olaszországi következként – Göring mellett – Hitler alkancellárja, Franz von Papen szolgálatait is igénybe vette; a régi diplomataiskolát képviselő, jól ismert államférfi 1934. március 30. és április 2. között két alkalommal is találkozott Mussolinival. A Palazzo Veneziában zajló hosszas megbeszélések során mindketten egyetértettek, hogy a két diktátor régóta halogatott

találkozóját a lehető leghamarabb tető alá kell hozni. A diplomaták azonnal nekikezdtek a szervezésnek, ám most a berlini félnek akadtak időpontválasztási problémái. Mivel korban (Mussolini 1883-ban, Hitler pedig 1889-ben született) és hivatalba lépésüket illetően is Hitler volt a fiatalabbik, természetesen adódott, hogy ő megy Mussolinihoz.

A német külügyminisztérium furcsa kifogásai nem okoztak aggodalmat olasz körökben, még annak tudatában sem, hogy a Führer már eddig is tíz évet várt, hogy személyesen is megismerhesse a „fasizmus eszméinek megalapítóját". A nácik habozásának valódi okára a látogatás után derült fény. Ez volt az első jele annak, hogy Hitler eljövendő politikai és katonai vállalkozásaiban Mussolinira már ekkor is csak a másodhegedűs szerepét osztotta.

Az adott körülmények között a Ducéval való találkozás kitűnő ötletnek tűnt. Ezekben a hetekben az osztrák helyzeten kívül – amelynek okán Hitler úgy viselkedett, mint valami sikeres emigráns, aki hazatér, hogy lenyűgözze az otthon maradottakat –, egy ennél is jelentősebb politikai probléma várt megoldásra: az Ernst Röhm vezette párton belüli ellenzék semlegesítése.

Miután elérte hőn áhított célját, és megszerezte a legfőbb hatalmat, a többi forradalmi vezetőhöz hasonlóan Hitlernek is szembe kellett néznie az őt hatalomra segítő erők visszaszorításával. Ebben a kellemetlen meglepetésben volt része annak idején Leninnek a vörösgárdistákkal, Mussolininak a feketeingesekkel, és Garibaldinak a saját követőivel szemben. Hitler esetében ezt az erőt többek között a 400 000 főt számláló SA (Sturmabteileungen, azaz rohamosztagosok) jelentette, amely igényt tartott rá, hogy belőle formálódjék az új rendszer „Néphadserege", az ahhoz járó rangokkal és fizetéssel együtt. Mivel a hivatalos német hadsereg, a Reichswehr a versailles-i szerződés értelmében összesen 100 000 katonából állt, világossá vált, hogy az SA követelése komoly fenyegetést hordoz magában, és a konfliktus csak fegyverek segítségével oldható fel. A megszegett ígéreteken felháborodott rohamcsapatok mozgolódtak. Az SA immár határozottan veszélyeztette a porosz katonai rendszer létét. Vezetőik nyíltan beszéltek egy úgynevezett „második hullám" megindításáról, ami majd „megszabadítja Hitlert a reakciós erőktől", és lehetővé

teszi, hogy a német államot valóságos náci erődítménnyé alakítsa.

Hitlernek azonban más elképzelései voltak. Tervei jóval hosszabb távra nyúltak, hiszen még mindig az idős, betegeskedő Hindenburg (hamarosan, 1934. augusztus 2-án meghalt) volt az elnök, aki ágyhoz kötötten, tehetetlenül feküdt hatalmas neudeki birtokán. Hitler a saját „második hullámának" előkészítésén dolgozott, amelynek során majd a köztársasági elnöki posztot is magához ragadja, majd a kancellári és az elnöki intézményt egyesítve, egyfajta „amerikanizációt" hajt végre a német államon. Ennek előkészítéseképpen április 11-én a Deutschland cirkáló fedélzetén találkozott Werner von Blomberg tábornokkal, a Reichswehr tisztjeinek nem hivatalos képviselőjével, és sikerült olyan megegyezésre jutnia, ami végleg megpecsételte a Weimari Köztársaság sorsát. Megállapodásuk szerint Hindenburg most már bármelyik pillanatban bekövetkezhető halála után a hadsereg támogatni fogja Hitler elnöki pozícióba kerülését, amelyért cserébe a Führer egyszer s mindenkorra leszámol az SA-val. Innen már egyenes út vezetett a „Hosszú kések éjszakájának" mészárlásához.

Hitler olaszországi útjával igyekezett Röhmöt abba az illúzióba ringatni, hogy az teljes biztonságban van. Azonban – mielőtt a végső lépésre elszánta volna magát – még egyszer megpróbálta régi harcostársát jobb belátásra bírni (Röhm egyike volt azon kevés náci vezetőnek, akik tegezhették a Führert). Kérte, legyen türelemmel és várjon, amíg valami megoldást találnak fékezhetetlen csapatai számára. A viharos beszélgetés mintegy öt órán át tartott. Röhm minden kompromisszumot elvetett. Egyetlen dologba egyezett bele csupán: mivel Hitler úgyis Olaszországba utazik, hajlandó volt embereivel együtt a jól megérdemelt egy hónapos szabadságát kivenni. A Führer visszatérte után majd folytatják az egyezkedést.

Röhm tehát bekapta a csalétket, Heydrich, Himmler és Göring pedig nekiláthattak ama végzetes éjszaka előkészítésének, amelyen először jutott komoly feladat a párt „pretoriánus testőreinek", az SS (Schutzstaffen) alakulatainak. Reinhard Heydrich, az SS SD szekciójának parancsnoka és a Gestapót felügyelő tisztje vastag dossziét állított össze hamis készpénzkifizetésekről, amelyet állítólag a berlini francia nagykövet, André François-Poncet juttatott el Röhmnek. A koholt dokumentumok szerint a tizenkétmillió márkát meghaladó

Egyetemi Könyvtár SZEGED

összeget a Gregor Strasserral, a náci párt balszárnyának vezetőjével, valamint Kurt von Schleicher tábornokkal és volt kancellárral kiegészülő triumvirátus Hitler hatalmának megdöntésére szándékozott fölhasználni. Ausztriát illetően Hitler közölte környezetével, hogy új fejleményekre számíthatnak, amint visszatért Olaszországból. Habicht eközben titkos találkozóra hívta az osztrák nácik vezetőit június 25-re, Zürichbe.

Miután mind az osztrák kérdést, mind az SA ügyét kézben tartotta, a német fél értesítette az olasz külügyminisztériumot, hogy Hitlernek alkalmas a június 14–16. közötti időpont és a velencei helyszín. Velencéhez Mussolini ragaszkodott, mivel – páratlan fekvése mellett – a város körülbelül félúton helyezkedett el Róma és Berlin között, így mindkét államfőnek ugyanannyit kellett utaznia. Németországban és Olaszországban egyaránt nagy várakozás előzte meg a találkozót. Az olaszországi német nagykövet, Ulrich von Hassel szorgalmazta a külügyminiszternél, Konstantin von Neurathnál, hogy Németország erősítse meg Ausztria függetlenségének tiszteletben tartására tett ígéretét, ahogy azt a Führer már Suvich előtt megtette decemberben Berlinben.

Hitler számára a találkozó kettős célt szolgált. Egyrészt jó alkalom volt Röhm és az SA kordában tartására, amíg ő maga vissza nem tér az országba, másrészt szerette volna elkerülni, hogy feldühítse Mussolinit az Ausztriában készülődő puccsal kapcsolatban, amelynek természetesen ő állt a hátterében. Továbbá úgy vélte, hogy a puccs teljes mértékben eltereli majd a figyelmet a június végére kitűzött SA-val történő leszámolás esetleges negatív hatásairól. Végül, remélte, hogy külpolitikai sikereinek köszönhetően a Reich következő elnökeként akadálytalanul a haldokló Hindenburg helyébe léphet.

II.

Az első találkozó

Velence és Stra: 1934. június 14–15.

1934. június 14-én, délelőtt tíz órakor, egy német gyártmányú JU-52-es repülőgép landolt San Nicolo repülőterén. A mindkét szárnyán horogkeresztet viselő gép kormányánál a Führer saját pilótája, Hans Bauer ült. Adolf Hitler sietősen lépdelt lefelé a rámpán, nyomában sajtótitkárával, Otto Dietrich-kel, és tolmácsával, Hans Thomsennel. Mögöttük magasodott Konstantin von Neurath külügyminiszter méltóságteljes alakja. A Führer gépét megelőzően két másik, párttagokat szállító repülő is földet ért. Benito Mussolini a rámpa alján várta Hitlert. A kellemes, meleg nyári napon a két diktátor erős, hosszan tartó kézfogással pecsételte meg történelmi találkozóját. Ezzel megkezdődött az a partnerkapcsolat, amely rövidesen öt kontinens életét forgatta fel, és számos krízis, háború, erőszak és tragikus halál után alapjaiban formálta át a civilizált világot. Alig tíz rövid esztendőn belül Franciaország és a Brit Birodalom végleg elveszíti vezető hatalmi szerepét az üstökösként emelkedő Egyesült Államokkal és a Szovjetunióval szemben.

Hitler tipikus diplomataöltözékben érkezett. Fekete zakójához sávos szürke nadrágot öltött, a lábán finom bőrcipőt hordott, és mindehhez egy szörnyű, sárga kabátot viselt. Baljában szürke fedóra kalapjával olyannak hatott, mint valami ünnepségre igyekvő köztisztviselő. Arcszíne egészen világos, szinte beteges volt. Ezzel ellentétben Mussolini – aki éppen Riccione tengerpartjáról érkezett, ahol Fulvio Suvich külügyi államtitkár, Achille Starache, a Fasiszta Párt főtitkára, és veje, Galeazzo Ciano, a Duce sajtóirodájának vezetője társaságában töltött el egy kellemes napot – bronzbarnára sülten fogadta vendégét. Sőt, mi több, az olasz diktátor a fasiszta milícia tizedesi egyenruhájában feszített, magas szárú fekete csizmában, az összes kitüntetésével a mellén, oldalán pedig egy pompás dísztőr virított.

A Führer azonmód megértette, hogy színpadiasság tekintetében magasan túlszárnyalták, és keserű szemrehányással illette von Neurathot, aki ragaszkodott hozzá, hogy az alkalomra Hitler a nemzetközi protokoll szabályai szerint válogassa öltözékét, és hagyja otthon saját teátrális uniformisait.

Annál fényesebben csillogott viszont a Hitler hajtókáját díszítő náci pártjelvény, a horogkeresztet tartó színarany sas. A Mussolini egyenruhájára tűzött fasiszta rézjelvény a nyomába sem érhetett. (Igazság szerint aznap az egyetlen hasonlóság a két diktátor között a szeretőik életkorában keresendő. Eva Braun és Clara Petacci egyaránt huszonkét éves volt.) Mindketten végiglépdeltek a díszőrség előtt, majd Hitler a Grand Hotelba, Mussolini pedig a konferencia helyszínére, a közeli Stra városába, a Villa Pisaniba hajtatott. A találkozó krónikásai közül a legérdekesebben Elisabeth Cerutti ragadta meg az eseményeket, aki újfent elkísérte nagykövet férjét:

„Az első találkozót Hitler és Mussolini között nagyon nagy sietségben szervezték, ezért nem is volt megfelelően kidolgozva. A férjem aggódott, nehogy valami hiba csússzon a protokollba, és valami előkészítetlen és esztelen döntés meghozatalával tovább bonyolítsák az egyébként is feszült világpolitikai helyzetet. Ismerve a főszereplők természetét, el kell ismerni, hogy aggodalma nem volt teljesen alaptalan. Velence az álmok, és, ha szabad megjegyeznem, a körmönfont diplomácia városa. Ez a legkevésbé „hivatalos" olasz város, ezért is

választotta Mussolini ezt a helyszínt. De bárhol is találkoztak volna, az események jelentőségét az sem tompította volna."

„A hatalma csúcsán lévő Mussolini biztosra vette, hogy a tárgyalások során sikerül elfogadtatnia a nemzetközi közösség bármilyen kezdeményezését. Hitler Németországa egyelőre még rejtély volt mindenki számára. Az ismeretlentől tartó nagyhatalmak örvendtek, hogy Mussolini lesz az első, aki leül Hitlerrel tárgyalni, és bíztak benne, hogy neki talán sikerül némi befolyást gyakorolni a német diktátorra. Mussolini meg volt győződve, hogy Hitler továbbra is őt tartja a náci-fasiszta mozgalom szellemi atyjának, és ehhez mérten úgy fordul majd hozzá, mint „feletteséhez". A Duce tehát döntőbírónak tartotta magát a Hitler-szította nemzetközi helyzet kezelésében. Ezt a szerepet azok osztották rá, akiknek nem volt merszük vagy energiájuk, hogy foglalkozzanak a sürgetően komoly helyzettel. A találkozót óriási érdeklődés kísérte. Velencébe érkezvén csodálkozva láttuk, hogy négyszáznál is több újságíró tudósít az eseményről, köztük az összes, Rómába telepített amerikai tudósító. Mintha elektromosság lett volna a levegőben. Pletykák keringtek mindenfelé."

Orio Vergani olasz újságíró így ír könyvében (Ciano: Una Lunga Confessione) régi barátjáról, az olasz külpolitika sebesen emelkedő, és hamarosan világszerte ismert csillagáról, Galeazzo Cianóról:

„Sanghaji és pekingi olasz főkonzulként egyaránt kitűnő benyomást keltett a japán–kínai válság idején, és időközben folyékonyan megtanult angolul. Azt is beszélték, hogy a felesége személye (Edda Mussolini a Duce legidősebb lánya volt, 1930. április 24-én házasodtak össze) komoly befolyással bírt, és nélküle valószínűleg Ciano sosem ért volna ilyen magasságokba. Mussolini szerette volna legidősebb lányát maga mellett tudni, így hát Cianóék összepakoltak, és egy óceánjáró fedélzetén hazaérkeztek Olaszországba. Ciano Leghornban született 1903. március 18-án. A fiatalember több nyelven beszélt, és tapasztalt diplomatákat megszégyenítő tapintattal bánt az emberekkel. Abban az időben a fasiszta propaganda Olaszországon kívüli törekvései komoly kihívást jelentettek, ezért a Duce úgy gondolta, veje leginkább a sajtóirodán kamatoztathatná tehetségét. Így közvetlenül felügyelhette későbbi politikai karrierje

felé tett első lépéseit. Ciano tehát Mussolini szóvivője lett a hazai és külföldi sajtó képviselői előtt.

Ciano azonban vajmi keveset tudott az emberekről. Az életet eddig is a felhőtlenebbik oldaláról ismerte, most pedig még könnyebb létforma elébe nézett. Vakon hitt Mussolini csodatévő képességeiben. Meg volt győződve, hogy egy csalhatatlan ember szóvivője lehet... Rövidesen a régi sajtóiroda hatalmas hivatallá nőtte ki magát. Cianót 1933. augusztus 1-jén nevezték ki posztjára. Első fontos megbízatása az 1934-es velencei Hitler–Mussolini találkozóról tudósító újságírók informálása és segítése volt. A találkozó előestéjén összehívta az összes tudósítót a Danieli Hotel halljában. Nyolc év elteltével itt láttam újra fiatalkori barátomat. Felszedett néhány kilót, az arca mintha teltebb lett volna. Azonnal megismert, odaszaladt és úgy megölelt, hogy egy pillanatra azt hittem, összetöri a csontjaimat."

Mussolini szerette volna lenyűgözni Hitlert, ezért döntött Stra mellett, azt viszont figyelmen kívül hagyta, hogy az álmosan csordogáló Brenta folyó partján álló Villa Pisani, amelyben 1807-ben egy éjszakára maga Napóleon is megszállt, nem volt felszerelve ilyen jellegű eseményekre. Műszaki szakemberek és kormányhivatalnokok tucatjai érkeztek sietve a helyszínre, hogy néhány rövid nap leforgása alatt alkalmassá tegyék a villát a találkozó megrendezésére. A kiszolgáló személyzetet és az étkeket a helyi szállodák biztosították, és végül a pompás XVIII. századi bálterem, a fogadóhelyiségek és a modern eszközökkel felszerelt konyha is készen várta a vendégeket. Az erőfeszítések sikereit némileg beárnyékolta az óriási mennyiségű szúnyog jelenléte. A rovarok három éjszakán át ébren tartották a Ducét, aki végül a találkozó programját is kényszerült megváltoztatni. Hitler mit sem sejtve a szúnyoghelyzetről fél tizenkettőkor motorcsónakba szállt, majd a Piazzale Romától autón folytatta útját. Mussolini széles mosollyal fogadta. A két diktátor rövid, ebéd előtti sétáján Mussolini elmagyarázta, hogy a villa Napóleon kezéből a Habsburgok tulajdonába vándorolt.

Az ebéd alatt a négyszögletes asztalnál Hitler és Mussolini az asztal közepén, egymással szemben foglaltak helyet. A Duce jobbján Von Hassen, a német nagykövet, balján von Neurath külügyminiszter ült.

Starace Hitler jobb oldalán Suvich a kancellár bal oldalán kapott helyet. Az étkezés végeztével a két államfő kettesben tolmács nélkül értekezett. Ehhez Mussolini az első perctől kezdve ragaszkodott, mondván, hogy ő kitűnően beszél németül. A későbbi tárgyalások alkalmával ez igen sok problémát okozott, ugyanis a Duce nyelvtudása Eugen Dollmann szerint „csupán a részletekre nem kiterjedő politikai témájú beszélgetésekre" korlátozódott, bonyolult és részletes tárgyalások lefolytatására viszont nem volt alkalmas. Az SS alezredesi rangjában szolgáló Dollmann számos alkalommal tolmácsolt a két diktátor találkozóin:

„A Duce szentül hitte, hogy elég jól beszél németül ahhoz, hogy segítség nélkül lefolytassa a beszélgetéseket. Ez súlyos hiba volt a részéről, mellyel sokat ártott Olaszországnak. Valójában német nyelvtudása alig volt megfelelő egy egyszerű beszélgetés lebonyolítására. Göringgel elcsevegtek, mint két veterán. Persze olyan kifejezéseket használtak, amit a tizedesektől kezdve mindenki ismert. Amikor viszont Hitler elvont fogalmakkal tűzdelt beszédét hallgatta, ami a valóságban egyébként nagyon is konkrét politikai realitásokra utalt, vagy ha szaknyelvi ismeretekre lett volna szükség, akkor inkább passzív maradt, ahelyett, hogy beismerte volna, hogy nem érti miről van szó."

Bár Dollmann semmiképp sem nevezhető elfogulatlan szemlélőnek, tény, hogy Mussolini poliglottnak állította be magát, ami számos félreértést és zavart okozott az olasz külpolitikában. A német mellett állítólag franciául is folyékonyan beszélt (ezt valaha iskolában is tanította) és angolul is megértette magát.

A találkozó előtt Mussolini alaposan felkészült a megvitatásra váró kérdésekre. A Suvich által elkészített tárgyilagos és precízen kidolgozott memorandumok mellett, a kezébe került egy botránnyszagú titkos dokumentum is, amelyet Dollfuss küldött. Az anyag szerint a nácik éppen egy osztrák puccs előkészítésén dolgoztak. A tárgyalások másfél óráig tartottak. A legtöbbet Hitler beszélt. Újra kifejtette a náci párt céljait: felülvizsgálni a versailles-i szerződéseket és egyesíteni az összes német kisebbséget. Hozzátette, hogy ez faji szempontból is igazolható, mivel csak így sikerülhet fenntartani az északi fajok felsőbbrendűségét és tisztaságát, és megakadályozni, hogy a

földközi-tengeri népek „negroid vonásaikkal" megfertőzzék őket. Ez volt a fő oka a nácik antiszemita politikájának is. Amennyiben Olaszország támogatja ezeket a célkitűzéseket – folytatta – úgy Németország kész katonai szövetségre lépni vele. Az egyik szünetben Mussolini az ablakhoz lépett, (a tárgyalások a második emeleten zajlottak) és valami furcsa kézmozdulatot tett a kertben ácsorgó, beszélgető és cigarettázó tisztviselők és segédeik irányába. Sokak állítása szerint a mozdulat arra utalt, hogy tárgyalópartnere őrült.

Ciano így szólt Verganihoz: „Ez egy őrült. Azt javasolta Mussolininak, hogy majd ő elfoglalja Franciaországot. Biztosított minket, hogy minderre huszonnégy óra leforgása alatt képes, ha segítünk neki azzal, hogy nem teszünk semmit. Úgy tűnik több ezer géppuskás motorbiciklise van. Azt mondta, ha átkelt a Rajna hídjain, nyolc órán belül Párizsban lesz. Mussolini teljesen elképedt. Hitlernek csak két dolog jár a fejében: a háború és a megtorlás. Olyan ő a németeknek, mint valami Mohamed, aki Dzsingisz Khán terveit forgatja a fejében."

A szünet után Hitler az SA által keltett bonyodalmakat ecsetelte. Természetesen nem említette, hogy Göring és Himmler éppen a probléma radikális megoldásán dolgozik Berlinben illetve Münchenben. Mussolini naiv módon azt tanácsolta neki, hogy kövesse Tarquinus példáját, akinek állítólag az volt a szokása, hogy kardjával levágta a legmagasabbra növő virágok fejét. Ismét óvatosságra intett – ahogy azt már előzőleg is megtette Cerutti nagykövet útján – a zsidókérdésben és a katolikus egyház elleni fellépésben. Ez utóbbival szemben Hitler a lutheránus tanok újraélesztését szorgalmazta. Hitler délutáni városnéző programra indult a Canale Grandén és a kisebb szigeteken, így az első tárgyalási napon Ausztria kérdését alig érintették. Este hangversenyt hallgattak a Dózse-palota kertjében, majd Hitler visszavonult a Grand Hotelbe, Mussolini pedig a Villa Pisaniba, a moszkitók és Napóleon szelleme társaságába.

Másnap reggel Hitler Elizatbeth Cerutti kíséretében a Velencei Biennáléra látogatott. A nagykövetfeleség így emlékszik: „A Führer szó nélkül ment végig a műalkotásokkal zsúfolt termeken, az arcán undor tükröződött. A német pavilonhoz érkezve azonban egészen

megváltozott a viselkedése. Megállt a legközönségesebb festmények előtt, amelyeket mintha fénykép után másoltak volna, és szemmel láthatóan tetszettek neki. Semmi művészi érzéke nem volt. Az emberi érzésnek és gondolatnak még a szikrája is bosszantotta... Miközben visszasétáltunk a motorcsónakhoz, előadást tartott az egészséges szemléletű műalkotásokról. Engem az egész a zenével kapcsolatos észrevételeinek egyikére emlékeztetett. Akkor azt mondta, hogy Wagner halála után egyetlen remekmű készült, méghozzá Puccini Pillangókisasszonya. A Pillangókisasszony kétségtelenül csodálatos opera, de ez a megjegyzése megmutatta, mennyire nem ismeri a modern zeneszerzőket, például Debussyt Sztravinszkijt, Bartókot vagy Ravelt... Megkönnyebbültem, amint csónakunk befutott a Lido Golfklub kicsiny kikötőjébe."

Mussolini, aki ha tehette, valósággal menekült a szúnyogokkal teli Villa Pisaniból, most ebédre várta vendégét. Rekkenő hőség volt. A társaság tagjai sokkal jobban örültek volna egy üdítő fürdőnek, mint a meleg ebédnek.

Ismét Elizabeth Ceruttit idézzük: „Ez volt az első társasági összejövetel, ahol hölgyek is részt vettek. És én még sosem láttam ennyi régi vágású úri hölgyet egyszerre összegyűlni. Mussolini és Hitler egymás mellett ültek, von Hassel felesége a Duce jobbján, én a kancellár balján foglaltam helyet. Az étel borzalmas volt, a beszélgetés pedig, amint azt Hitler jelenlétében már megszokhattuk, lehetetlen. Mindannyian fellélegeztünk, amikor elkezdték felszolgálni a kávét. Nem csupán azért, mert ez már az étkezés végét jelentette, hanem mert a velencei kávé köztudomásúan kiváló. De amint megkóstoltuk, hirtelen mindenki összenézett. Valami hiba folytán cukor helyett sót raktak az italba."

Ez már mindenkinek sok volt. Hitler és Mussolini felálltak, átsétáltak a golfpálya füvén és leültek egy padra. A kíséretük a távolból figyelt. A háttérből hárman hallgatták a beszélgetést: von Hassel, von Neurath és Suvich. Ausztria számára eljött a sorsdöntő pillanat.

Hitlerből csak úgy dőlt a szó. Mondanivalóját dühös vagdalkozó kézmozdulatokkal kísérte, mintha csak meg akarná fojtani saját szülőhazáját. Von Neurath feljegyzéseit alapul véve Hitler az alábbiak szerint viszonyult a kérdéshez: (1) A többi nemzet elutasító ma-

gatartása miatt fölösleges tárgyalásokba bocsátkozni az Anschlussról; (2) Dollfuss kezelhetetlen; (3) Dollfussnak át kell adnia a helyét valaki másnak, aki új választásokat ír ki; (4) Ha a nácik sikerrel szerepelnek a választásokon, lehetőség nyílik, hogy a „mi embereink" kerüljenek a kormányba; (5) Minden Ausztriát illető kérdésben Berlinnek és Rómának kell döntenie.

Mussolini megkérdezte, kire gondol Hitler Dollfuss utódjaként. Hitler okosan úgy válaszolt, hogy neki személy szerint nincs a posztra jelöltje és hozzátette: nem bízik az osztrák kormányban, hiszen Ausztria évek óta kijátszik mindenkit. Hitler úgy értelmezte Mussolini Dollfuss utódjára vonatkozó kérdését, hogy a Duce álláspontjában változás következett be, és az Ausztriában tervezett, pángermán fordulatot szorgalmazó politika megértő fülekre talált. Talán ez a félreértés is hozzájárult ahhoz, hogy Hitler jóváhagyta a negyven nappal később végrehajtott bécsi puccskísérletet.

A találkozó második, és egyben befejező részéről Mussolini így ír 1934. június 22-én keltezett üzenetében Cesare Maria de Vecchinek, a Szentszék olasz nagykövetének:

„Második megbeszélésünk alkalmával érintettük a nácizmus és a Vatikán viszonyának kérdését. Most szinte szó szerint idézem, amit Hitler mondott: „Tökéletesen megértem a szándékot a Kulturkampf elkerülésére, de ne felejtsük el, hogy Németország egyharmada katolikus. Magam is az vagyok. Ahhoz, hogy az egyházzal kötött paktum működjön, a következők szükségeltetnek: (1) Az egyház maradjon meg egyháznak és semmi egyébnek: semmi sport, semmi szakszervezet, semmi színház, semmi társadalmi segélyprogram; (2) az egyház vezetői ne helyezkedjenek a müncheni érsekhez hasonló negatív álláspontra; (3) ne hozzanak ellenséges érzületű döntéseket, mint például Rosenberg A huszadik század mítosza című könyvével szemben tették, amire senki sem figyelt volna fel, ha a katolikusok nem rontanak neki, és ami egyébként sem a náci párt filozófiáját, hanem csupán a szerző magánvéleményét tartalmazta; (4) a Katolikus Centrumpárt ne kizárólag az egyház szócsöve legyen. Fölösleges most megismételnem, amit Hitlernek mondtam. Rendkívül dühös a katolikus egyházra, még az Ausztriában zajló eseményekért is az egyházat okolja. Ennek ellenére, talán lehetséges enyhíteni az álláspontján."

A kétórás megbeszélés után a diktátorok a Szent Márk térre mentek, ahol a Duce beszédet intézett az összegyűlt tömeghez. Vendége egy közeli ablakból hallgatta. Mussolini Velence városát érintő kérdésekről és egyéb belpolitikai témákról beszélt. A közvélemény megnyugtatására a Hitlerrel folytatott tárgyalásokat éppen csak említette. Azt mindenesetre hangsúlyozta, hogy a találkozó nyomán nem fogják átrajzolni Európa térképét, sőt talán sikerül elhessegetni a kontinens egén gyülekező viharfelhők közül is néhányat. Aznap este Hitler vacsorára hívta vendéglátóját a Grand Hotelba. A Ducénak alig volt étvágya és láthatóan untatták a kölcsönös tósztok. Másnap reggel hat órakor Hitlert kellemes meglepetés érte. Amint éppen Cerutti nagykövet társaságában a Szent Márk Bazilikába igyekezett, egy kis csoport ember „Heil Hitler" karlendítéssel üdvözölte: valaki kiszivárogtatta a hírt a kora reggeli sétáról. A Führert ezután motorcsónak vitte a reptérre, ahonnan visszarepült Németországba.

Riccionéba visszatérve Mussolini az alábbi szavakkal ecsetelte a találkozót a kíváncsi családnak:

„Először is, a Führer nem valami rokonszenves ember. Kétségtelenül intelligens és jó szónok, bár nekem túl dagályos. Úgy beszél, mint valami próféta a Bibliából. Biztosított a barátságáról a saját és a német nép nevében. Az ő barátságában talán még hihetek, de ami a német népet illeti... Voltak dolgok, amiben nem értettünk egyet. Egy nagy birodalom létrehozásáról álmodik. Ezért tehát Ausztriával kapcsolatban különbözik a véleményünk."

A látogatás eredményessége kétségeket hagyott maga után. Hitler miután kifejezte támogatását Olaszország földközi-tengeri érdekszférájának bővítése mellett, feltételezte, hogy Mussolini is elfogadja Nagy Németországra vonatkozó elképzeléseit, amelyek Ausztria bekebelezésével kezdődtek.

Mussolini csupán arra szorítkozott, hogy meghallgassa a német kancellár kéréseit, a válaszokat a hagyományos diplomáciai csatornákon kívánta bonyolítani. A következő hétfőn, június 18-án fogadta von Hassellt a Pallazzo Veneziában. A nagykövetnek kihangsúlyozta, hogy Rómát kölcsönös megbecsülésen alapuló baráti szálak fűzik Dollfuss kancellárhoz. Köszönetét fejezte ki Hitlernek,

hogy Németország számára ilyen nehéz időkben is ellátogatott Olaszországba. Három évnek kellett eltelnie a következő találkozójukig. Ez alatt a három év alatt Róma és Berlin hasonló kormányzati rendszerüknek, más kormányok hibáinak és a sors végzetes fordulatainak köszönhetően megállíthatatlanul sodródott a tengelyhatalmi szövetség végzetes kimenetelű létrehozása felé.

Berlinben Hitler azonnal nekilátott, hogy végre pontot tegyen a Röhm-ügy végére. Röhm, akinek fogalma sem volt az ellene készülő csapásról, nyugodtan töltötte szabadságát, kulcsemberei társaságában a Bad Wiesse-i Hanselburg fogadóban. Az akciót június 30-ra, szombat hajnalra időzítették. Hitler a következő napokban fel-alá cikázott Németország-szerte. Június 20-án részt vett a Göring feleségének emlékére rendezett megemlékezésen. Másnap Neudekbe repült Hindenburg poroszországi rezidenciájára, ahol hivatalosan tájékoztatta az elnököt a Mussolinival folytatott tárgyalásokról. Hitler biztosította Hindenburgot és von Blomberg tábornokot, hogy ígéretéhez híven megzabolázza az SA-t. Ezt követően ellenőrző körútra indult az osztrák határra. Június 28-án telefonon értesítette Röhmöt, hogy a megbeszéltek alapján részt vesz az SA és a hadsereg viszonyának felülvizsgálatára szervezett, két nap múlva esedékes konferencián.

Röhmöt ez a bejelentés annyira felvillanyozta, hogy azt mondta barátainak: „Minden félreértést és összeütközést tisztáztunk". Rögtön felhívta a müncheni Vierjahreszeiten Hotelt és grandiózus vacsorát rendelt a Hitlerrel való megbékélés jegyében. Hitler június 30-án érkezett a városba, pisztollyal a zsebében. Megkezdődött a „Hosszú Kések Éjszakája". Az áldozatok pontos számát nem tudhatjuk, de bizonyosan több százan lehettek. A fontosabb neveket ismerjük: Röhm, Gregor Strasser és Kurt von Schleiser tábornok. Az árulók, ahogy Hitler nevezte őket a Reichstag július 13-i ülésén, „egy külföldi ország nagykövetével találkoztak anélkül, hogy engem értesítettek volna, én pedig utasítást adtam a kivégzésükre, még akkor is, ha csak az időjárásról, a numizmatikáról vagy más hasonló témákról beszélgettek is." A mészárlással Hitler kiirtotta a belső ellenállás utolsó csíráit is. A Reichswehr és Hindenburg egyaránt méltatták. A külföld döbbenten, néhol pánikszerűen reagált.

Mussolinit nagyon feldúlta az eset. Eszébe jutott a virágok lefejezéséről szóló anekdota, amelyről úgy gondolta, hogy az szolgáltatta Hitlernek az ötletet a vérfürdőhöz. Azt hitte, hogy a történet elmesélésével hasznos tanácsot ad Hitlernek a náci párt megújításához, ahogy azt ő maga oly' sikeresen tette számos alkalommal a saját pártján belül végrehajtott „őrségváltáson" keresztül, amely a tisztségviselők főként oldalirányú váltogatását jelentette. Nővérének, a németországi eseményektől felzaklatott Edvignek, a következőket mondta:

„Látod milyen elvetemült dolgokra képes ez az ember? A történelem szörnyű emlékű alakjai jutnak eszembe róla. Ki ez? Egy új Attila? A legközelebbi munkatársait ölte meg... Olyan ez mintha én személyesen végezném ki Balbót, Grandit vagy Bottait."

A náci „nagytakarítást" követően Ausztriából is aggasztó hírek érkeztek. A helyi nácik dühösen fogadták, hogy a velencei találkozó nem mozdította előre az Anschluss ügyét, és puccsra készülődtek. 1934. június 25-én titkos találkozóra került sor Habicht és Fridolin Glass között, aki az osztrák hadsereg náci érzelmű tisztjeinek vezetője volt. A találkozó tényéről egy 1938-ban készült, titkos SS-beszámolóból tudunk, amelyet a csehországi Fekete-tó mélyéből halásztak ki a háború után.

A betondobozba rejtett dokumentum szerint a németek jóváhagyták az osztrák nácik tervét, miszerint az egyik kormányülés alkalmával letartóztatják az ország minisztereit. Ezután kényszerítik Wilhelm Miklas köztársasági elnököt, hogy nevezzen ki egy új, nácikból álló kormányt. Először a Rádió épületét szállják meg. A 89. Standarte-ból kiállított 150 fős kisebb egység feladata lesz, hogy a kormányülés ideje alatt elfoglalja a bécsi katonai körzet parancsnokságát. Közülük mintegy harmincan a hadsereg egyenruháját viselik majd. Ezzel egy időben fegyverekkel megrakott teherautó hajt be a parancsnokság udvarára.

A rádió az alábbi közleményt fogja sugározni: „A Dollfuss-kormány lemondott. Ausztria római nagykövete, Anton Rintelin új kormányt alakított."

E bejelentés után kezdődik maga a puccs. Az SS-dokumentum így folytatja:

„Mint olaszországi nagykövet, Rintelin tisztában volt Ausztria helyzetével. Abban az időben az osztrákok álláspontja számos kül- és belpolitikai kérdésben az olasz irányvonalat követte."

Mussolini ugyan nem csatlakozott 1933-ban a franciákhoz, akik hevesen tiltakoztak Németország Ausztria belügyeibe történő beavatkozása ellen, de ez még nem jelentette azt, hogy Rómát ne érdekelte volna Ausztria függetlenségének ügye. Mint már említettük, a Duce az osztrák függetlenség oltalmazójának tartotta magát. Az olasz külpolitikában komoly befolyással bíró Fulvio Suvich pedig – a kormány többi tagjával ellentétben – közel sem kifogásolta annyira Olaszország részvételét a németellenes összefogásban. Suvich államtitkár Ausztriát illető kijelentései egyre ellenségesebben hangzottak a németek számára... 1934 márciusában Mussolini, Dollfuss és Gömbös Gyula magyar miniszterelnök közös, egymás országainak függetlenségét garantáló nyilatkozatot fogadtak el Rómában.

Louis Barthou francia külügyminiszter megpróbálta a megváltozott helyzetet kihasználni, és befolyást gyakorolni Róma Németországgal kapcsolatos politikájára. Dollfuss szintén igyekezett Ausztria pozícióját javítani, azáltal, hogy figyelmen kívül hagyott minden pángermán érzületet. Ausztria folyamatosan panaszt emelt Olaszországnál a német kormány politikája ellen, ami tovább növelte Németország elszigeteltségét. Ez volt tehát a velencei találkozó háttere. Dollfuss minden tőle telhetőt megtett, hogy megakadályozza Olaszország és a náci birodalom egyezségre jutását. Az osztrák panaszáradat növekvő náciellenes érzületet keltett az olasz sajtóban.

1934 májusában a kormány utasítására az olasz sajtó heves németellenes hadjáratot indított a nácik Ausztria-politikája ellen. A sajtókampány csúcsát a Duce szócsöveként emlegetett újságíró, Virginio Gayda cikke jelentette, amelyet minden olasz újság a címlapján közölt, az alábbi főcím kíséretében: „Állítsák meg a terrorizmust Ausztriában". A írás egyik mondata így hangzott: „Ezek a német agitátorok által előkészített és megrendezett terrorcselekmények folyamatosan veszélyeztetik Olaszország és Németország kapcsolatát."

Mussolini Ausztriával kapcsolatos álláspontját jól tükrözik az olasz lapokban megjelent cikkek, valamint az a tény, hogy röviddel

ezután Dollfuss és családja meghívást kapott a Duce riccionei nyaralójába. Dollfuss közelebbi kapcsolatokat keresett a Németország további elszigetelésén fáradozó britekkel és franciákkal is. Az államilag finanszírozott Wiener Zeitung írta július 22-én: „Amennyiben a német diplomácia visszautasítja a brit javaslatokat, teljesen belevész az elszigeteltségbe; ha viszont elfogadja őket, úgy szertefoszlanak a nácik utolsó ígéretei is..." Dr. Rintelen, a nácik kancellárjelöltje, Dollfuss és Mussolini riccionei találkozójának veszélyeit ecsetelte. Hozzátette, hogy Dollfuss Barthou-val is találkozni készül Párizsban, mivel Franciaországtól gazdasági és katonai segítségnyújtásra számít... Rintelen ezt követően sürgősen szabadságra ment. Mielőtt elutazott volna, bejelentette, hogy nem tér vissza római posztjára.

A puccs időpontjáról egy bécsi étteremben döntöttek 1934. július 23-án. A hatalomátvétel napját július 25-ben határozták meg. Az aprólékos előkészületek ellenére az államcsíny leginkább egy bécsi operetthez hasonlított, tele félreértésekkel, rossz időzítéssel, előre nem látható bakikkal és balszerencsés húzásokkal. Dollfusst a palotába betörő terroristák sebezték meg egy óra után két perccel, majd hagyták elvérezni. A kormányhű erők helyreállították a rendet, sőt még dr. Rintelent is sikerült letartóztatniuk, aki a puccs alatt szállodai szobájában várta, hogy végre kancellár lehessen. Helyette a köztársasági elnök Kurt Schuschniggot nevezte ki a posztra. Este hét órára kiürítették az elnöki palotát. Július 31-én a katonai bíróság kötél általi halálra ítélte az összeesküvés fő szervezőit, köztük a Dollfuss meggyilkolásáért felelős egykori katonatisztet, akit annak idején náci beállítottsága miatt távolítottak el az osztrák hadseregből.

Az összeesküvők legnagyobb része azokból a nácikból tevődött össze, akiket militarista szemléletük miatt a kormány elmozdított pozíciójukból. Dollfuss alábecsülte azt a szimpátiát, amit a pángermán nézetek és a náci párt üldözése kiváltott ez utóbbiak javára. Amikor 1938 márciusában a diadalittas német csapatok bemasíroztak Ausztriába, Rudolf Hess a négy évvel ezelőtti náci mártírokat méltatta. „A 89. SS Standarte 154 katonája harcolt ezen a helyen Németország ügyéért. Heten közülük a hóhér kötelén végezték" – mondta a tiszteletükre rendezett megemlékezésen. A puccs idején Hitler Bayreuthban tartózkodott, hogy megtekintse Wagner A Rajna

kincse című operájának előadását. Páholyába folyamatosan érkeztek a telefonüzenetek a puccs kimenetelének részleteiről. Friedelinde Wagner, a nagy zeneszerző unokahúga így emlékezik:

„Az opera végén a Führer rendkívül izgatottnak tűnt. Miután tudomást szerzett az események végkimeneteléről, szinte transzba esett. Az étteremben alig bírta türtőztetni magát, de azért szokásához híven minden egyes fogást nagy körültekintéssel rendelt meg. Még egy órán keresztül mutatkoznom kell a nyilvánosság előtt – mondta –, különben azt fogják hinni, hogy valami közöm van a bécsi eseményekhez."

Hitler roppantul örült, hogy személyes ellensége, Dollfuss távozott az élők sorából, ugyanakkor aggasztották az elvetélt államcsíny negatív következményei. Különösképpen nyugtalanította Mussolini várható reakciója, hiszen Dollfuss családja éppen a Duce tengerparti nyaralójában várta a családfő megérkezését. A kancellár közvetlenül a kabinetülés után szándékozott csatlakozni hozzájuk. Halála előtt Dollfuss még odahajolt egyik miniszteréhez, és a fülébe súgta:

„Kérem, mondja meg Mussolininak, hogy vigyázzon a családomra."

Hitler rögvest elmozdította Németország bécsi nagykövetét, Riethet, akinek nyilvánvaló szerepe volt a puccsban. Helyére Franz von Papent, egykori miniszterelnököt és konzervatív politikust nevezte ki, aki – ahogy hírlett – hajszál híján maga is a június 30-i tisztogatások áldozata lett. A Führer levelet küldött von Papennek, amelyben nyíltan elítélte a „szörnyű bűncselekményt", és felkérte, hogy azonnal utazzék Ausztriába Németország meghatalmazott miniszteréként. „A helyzet aggasztó, ezért nem utasíthat vissza" – írta. Von Papen híréhez méltó módon most is rugalmasnak bizonyult, és készen állott, hogy segítséget nyújtson Hitlernek és a náci rezsimnek.

A nürnbergi perek során Göring megerősítette, hogy Hitler teljes mértékben tisztában volt a bécsi államcsíny előkészületeivel, ám Habicht félrevezette. Hitlert úgy tájékoztatták, hogy a puccsot az osztrák hadsereg alakulatai fogják végrehajtani, nem pedig néhány száz nekikeseredett, frissen elbocsátott náci kormánytisztviselő, akik egyaránt híján voltak a kezdeményezőképességnek és a megfelelő vezetésnek. Mialatt Hitler igyekezett megőrizni tekintélyét,

elhatárolódva a bécsi fiaskótól, Mussolini levonta a maga következtetéseit az újonnan felállt európai helyzetről.

Az államcsíny híre egy autós kirándulás alatt érte a Ducét, aki feleségével együtt szűkebb hazájában, Romagna tartományban töltötte szabadságát. Csak késő estére várták a hazaérkezésüket, de amint fia, Vittorio Mussolini visszaemlékezéseiből kiderül, másképp történt:

„Már ebéd után hazajöttek, és mindketten nagyon komor arcot vágtak. Apám a személyi titkára kíséretében azonnal a dolgozószobájába ment, és telefonálni kezdett. Anyám felénk fordult, és csak ennyit mondott: – Dollfusst meggyilkolták. – Később hatalmas vihar kerekedett. Apám képtelen volt palástolni dühét és szomorúságát. Megkérte anyámat, kísérje el a házhoz, ahol Dollfuss asszony és a gyerekek megszálltak, hogy közölje a rossz hírt. Az ilyenfajta feladat nagy nehézségeket okozott apámnak, és úgy gondolta, talán anyám jelenlétében könnyebb lesz. Mély megrendüléssel lépett be Dollfussékhoz... A kancellár felesége a hatórás járattal Bécsbe repült, mi pedig csak álltunk, és szomorúan néztük, ahogy távozik."

Rachele Mussolini, a Duce özvegye a háború után adott egyik interjúban így emlékezett Dollfuss halálára és a velencei találkozóra:

„Benito szerint Hitler erőszakos ember volt, olyan, aki nem tud magán uralkodni. Inkább makacs, mint intelligens. Amikor Stra-ban találkoztak, órákon keresztül a Mein Kampfból idézett, ahelyett, hogy a komoly ügyekről tárgyaltak volna. Ha a britek és a franciák egy kicsit okosabban viselkednek, sosem jött volna létre a németekkel kötött szövetség. Különösen azután nem, hogy meggyilkolták Dollfusst. Jó barátja volt Benitónak. A halála napján a felesége és a gyermekei nálunk vendégeskedtek Riccionéban."

A temetés után Dollfuss özvegye visszatért Olaszországba. Rachelle Mussolini erről így beszélt:

„Öregebbnek nézett ki, mintha kicserélték volna. Magával hozta Bécs városának kulcsát, amelyet a férje kívánt Mussolininak ajándékozni. A gyerekeknek is hozott ajándékot. Röviddel ezután az egész család az Egyesült Államokba utazott."

Mussolini a személyét ért támadásként fogta fel a történteket. Abban a meggyőződésben élt, hogy a velencei tárgyalások során si-

került rávennie Hitlert, hogy megfontoltan és realista módon ítélje meg a helyzetet, különös tekintettel az osztrák kérdésre. Ehelyett félrevezették és megalázták, nemzetközi színtéren és otthon egyaránt, hiszen szövetségesének felesége, a saját vendége özvegyként távozott tőle.

Még mielőtt visszatért volna Rómába, parancsot adott négy, Val Gardenában állomásozó hadosztálynak, hogy húzódjanak északabbra egészen az osztrák–olasz határon lévő Brenner-hágóig. Üzenetet küldött Starhemberg alkancellárnak, amelyben biztosította szolidaritásáról, és kijelentette, hogy Olaszország továbbra is kiáll Ausztria függetlensége mellett. „Dollfussra nem csak Ausztriában, de az egész civilizált világon tisztelettel emlékeznek, és elítélik e szörnyű tett felelőseit, akár közvetve, akár közvetlenül legyenek is érintve." Ennél nyilvánvalóbb utalást Hitlerre aligha tehetett volna. Végül utasította a párizsi és londoni követség diplomatáit, hogy puhatolják ki, hogyan reagálna Franciaország, illetve Nagy-Britannia egy nyílt konfrontáció esetén: „Ha a németek ellentámadnának, milyen támogatásra számíthat Olaszország?" – hangzott a kérdés. Az angolok azt válaszolták, hogy meg kell tárgyalják a dolgot a franciákkal. A franciák úgy nyilatkoztak, hogy „teljesen szabad kezet adnak" Olaszországnak.

III. Viktor Emánuel király, akinek az első világháborúból nagyobb tapasztalata volt a hajdani szövetségesekkel való viszonyban, mint Mussolininak, ekképpen reagált a Duce által elrendelt csapatmozgásokra:

„Ha a tekintély megőrzése a cél, felőlem az összes katonát mozgósíthatja, de ha háborúzni akar, azt határozottan ellenzem. Nem fogunk hadat viselni csak azért, hogy megmentsünk egy cédát [mármint Ausztriát], amely 1918 óta csapja a szelet Berlinnek."

1934. szeptember 6-án Mussolini beszédet intézett a helyi fasisztákból álló tömeghez. Hitler a germán faj mediterrán népekkel szembeni felsőbbrendűségét hirdette Velencében. Válaszában a Duce kertelés nélkül fogalmazott:

„Harmincszázadnyi történelemmel a hátunk mögött, mi, olaszok, bátran ítéletet mondhatunk az Alpok túlsó feléről származó szánalmas elméletek fölött. Ezeket a teóriákat olyan emberek ivadékai

koholták össze, akik még írni és olvasni sem tudtak, amikor Róma már olyan nagyságokat adott a világnak, mint Cézár, Vergilius és Augustus. Itália több évszázados történelemre tekinthetett vissza, amikor Berlin még csak vaddisznók lakta ingovány volt."

London és Párizs azonban boldogan Mussolinira hagyta az egész ügy kezelését. „Ha Franciaország és Nagy-Britannia lépéseket tesz, az katasztrofális kimenetelű lehetett volna Hitler számára" – írta visszaemlékezéseiben André François-Poncet, berlini francia nagykövet. Ám a két ország külügyminisztériumai csupán hangzatos jegyzékekben ítélték el a németek magatartását, és csak 1934. szeptember 27-én jutottak el odáig, hogy Olaszországgal együtt, közös nyilatkozatban álljanak ki Ausztria függetlensége mellett.

1934 augusztusában Starhemberg alkancellár Rómába utazott, hogy megköszönje Mussolini közbenjárását a júliusi válsághelyzetben, és előkészítse a terepet a Duce és Schuschnigg közelgő találkozójára. Felkereste az Ostia melletti „Ausztria tábort" is, ahol az Olaszország által támogatott, jobboldali Jung Vaterland ifjúsági mozgalom tagjait képezték. A táborban köszöntötte Mussolinit, és kifejezte Ausztria háláját Olaszország barátságáért. Beszédét azzal fejezte be, hogy reméli, a Duce továbbra is támogatni fogja hazáját, míg a függetlenségét veszélyeztető tényezők fennállnak.

Kettejük zártkörű találkozóján Mussolini így fogalmazott:

„Én megtettem, amit megtehettem Európáért! Ha ez a csapat bűnöző és pederaszta kerül hatalomra Európában, az a civilizációnk végét fogja jelenteni." Ezután Starhemberg részletesen beszámolt az államcsíny részleteiről. Elmondásából egyértelműen kiderült, hogy „a sikertelen bécsi puccskísérlet mögött a német kormány állt". Az ügy felgöngyölítésénél számos, Németországból érkező fegyverszállítmány, propagandaanyag és beépített ügynök nyomára akadtak.

Mussolini így felelt:

„Tényként kijelenthetjük, hogy ezt a puccsot a náci kormány szervezte. A birodalmi kancellár adta ki a parancsot Dollfuss meggyilkolására" Aztán anélkül, hogy felemelte volna a hangját, háromszor egymás után megismételte: „Hitler a gyilkos! Hitler a gyilkos! Hitler a gyilkos!", majd tovább ecsetelte, hogy mennyire megveti a Führert: „Ez egy veszélyes őrült, egy visszataszító, szexuálisan elfaj-

zott ember. Hadsereget fog felállítani, felfegyverzi a német népet, és talán már két-három éven belül kirobbantja a háborút. Én egyedül nem bírom visszatartani. Azonnal tenni kell valamit!"

Két nappal később Starhemberg visszatért Bécsbe, és tájékoztatta Schuschnigg kancellárt, hogy Mussolini kész találkozni vele. A Firenzében augusztus 21-én létrejött találkozó célja a független Ausztria eszméjének megerősítése volt. Ehelyett, bármily hihetetlen, ez adta meg a kezdőlökést az Anschlussnak, pontosan úgy, ahogy azt Hitler eltervezte. Mussolini megpróbálta Schuschnigget rábírni, hogy fogadjon el egy olyan egyezményt, amely más országok részvételével garantálná Ausztria szuverenitását, de az osztrák kancellár elhárította a Duce javaslatait. Sőt, meglehetős pökhendiséggel hozzátette:

„Az olasz csapatok jelenléte a Brenner-hágótól északra politikailag elfogadhatatlan lépés lenne."

Eugenio Morreale olasz diplomata így kommentálta Schuschnigg váratlan kijelentését:

„Mussolini tudott az osztrák kancellár hozzáállásáról, hiszen Schuschnigg életútja egyértelműen mutatta, hogy nem valami nagy csodálója az első világháborút Vittorio Venetónál megnyerő Olaszországnak. Azonban nyíltan kimutatta idegenkedését az olasz csapatok ausztriai jelenlététől – éppen akkor, amikor a szövetségek megkötéséről folyik a szó – egyenlő volt az olasz katonai segítség teljes kizárásával. Németország újrafegyverkezett, és hamarosan azt tette Európában, amit akart, Schuschnigg pedig ezzel a kijelentésével gyakorlatilag a németek kezére játszotta az országát."

Kilenc nap elteltével, miután tudomására hozták, hogy az olasz katonaságot nem látnák szívesen Ausztriában, még akkor sem, ha az ország függetlenségét védené, Mussolini így szólt legközelebbi munkatársaihoz, meglehetősen nagy megdöbbenést keltve:

„Ezentúl befejezzük az osztrák függetlenségről szóló vitákat. Ez Bécs problémája!" Schuschniggnak bizonyára eszébe ötlött ez a hirtelen pálfordulás négy évvel később, azon a bizonyos február 12-i napon, Berchtesgadenban, amikor Hitler aláíratta vele a hazája függetlenségét végképp megpecsételő szerződést, és hogy teljes legyen a megaláztatása, még rágyújtani sem engedte.

1938-ban Mussolini szintén az 1934. augusztus 21-i találkozóra gondolhatott, amikor az alábbiakat mondta a parlament előtt:

„Mikor egy olyan elkerülhetetlen eseményre kerül sor, mint Németország és Ausztria egyesülése, jobb, ha az egyetértésünkkel történik, mint ha dacolnánk vele, vagy ami még rosszabb, ellene szegülnénk..."

A látszat ellenére az összes Hitler–Mussolini találkozó közül a velencei volt a legfontosabb. Nem azért, mert ez volt az első, és nem is azért, amiről beszélgettek, hanem mert közvetlen következményei világos képet adtak az új német kancellár személyiségéről. Az 1934. június 14. és augusztus 21. között eltelt kevesebb, mint két hónap alatt öt olyan esemény is történt, ami el kellett, hogy gondolkoztassa a Ducét: a náci párton belüli kegyetlen leszámolás, a sikertelen bécsi puccs, barátjának, Dollfussnak a meggyilkolása, Franciaország és Anglia közömbössége, és Schuschnigg elutasító viselkedése.

III.

A Duce Németországban

München–Berlin: 1937. szeptember 25–29.

Hitler személyes meghívását 1936. szeptember 23-án Hans Frank német igazságügy-miniszter adta át Mussolininak. Frank éppen egy jogi konferencián vett részt Rómában, így tehát a meghívó az újonnan kinevezett berlini olasz nagykövet, Bernardo Attolico gróf megkerülésével jutott el Rómába. A nürnbergi perek során halálra ítélt és kivégzett Frankot akkortájt leginkább a nácik ügyvédjeként ismerték, ugyanis ő védte Hitlert és követőit a harmincas évek számlálhatatlan bűnperében. Tanult ember volt, lendületes, és a munkában rendkívül hatékony. A Führer legbelsőbb köreihez tartozott. A humán tudományok ismerőjeként rajongott a művészetért, a finom ételekért és a mediterrán napfényért. Ő vezette az olaszpárti frakciót a náci párton belül, amely szemben állt a Göbbels és a von Ribbentrop köré csoportosuló brit irányba orientálódó erőkkel.

Mussolini némi fenntartással fogadta a meghívást, mivel ez idő tájt számos egyéb bonyolult kérdéssel kellett foglalkoznia. Kellemes hangvételű beszélgetést folytattak Frankkal, aki nagy gondot fordított

arra, hogy kifejezze csodálatát a „világ vezető államférfija" (ahogy Hitler nevezte) által elért eredmények láttán. A megbeszélés után Frank a német nagykövetségre sietett, és azonnal felhívta Hitlert, hogy közölje, Mussolini elfogadta a meghívását.

A sikeres küldetés megünneplésére Frank meghívta a teljes kíséretét vacsorára. Az asztalnál mindenkinek elmesélte, mit válaszolt Mussolini arra a kérdésére, hogy miképpen sikerült egyezségre jutnia a katolikus egyházzal. A Duce kategorikus válasza így hangzott:

„A vallás elleni harc hasztalan. A vallás olyan, mint a köd: megfoghatatlan." Ezek a szavak bizonyára nagy hatást tettek Hitlerre, akit sok náci a zsidók és katolikusok elleni küzdelem fokozására ösztökélt.

Teltek a hónapok, és Mussolini még mindig nem tudott időt szakítani a berlini útra. Hitler melegen tartotta a vasat. Majdnem hetente küldött valakit Rómába különféle indokokkal, köztük Göringet is. 1937 májusában Mussolini újból megígérte von Blomberg tábornoknak, a német hadügyminiszternek, hogy mindenképpen elmegy Németországba. Végül augusztusban tudatta vendéglátóival, hogy szeptember folyamán el tud utazni. Csupán két feltételt szabott. Az egyik, hogy ne kelljen viselnie a miniszterelnökök hagyományos fekete kabátját és sávos nadrágját, illetve lehetősége nyíljon a német tömeghez szólni.

Sok minden történt Európában és Afrikában a hűvös búcsúzkodással véget ért velencei találkozó óta. Legfőképpen mindkét diktátor növelte hatalmát és tekintélyét. 1935. január 13-án Hitler megnyerte a Saar-vidék visszacsatolásáról rendezett népszavazást. Március 16-án bevezették az általános hadkötelezettséget. 1936. március 7-én a franciák tiltakozása ellenére, a britek hallgatólagos beleegyezésével Németország nekikezdett a Rajna-vidék felfegyverzésének. 1935. június 18-án Nagy-Britannia haditengerészeti egyezményt kötött Németországgal. Sir Ivone Kirkpatrick szerint a dokumentum, amely a Brit Királyi Haditengerészet hajóállományának harmincöt százalékáig engedte fejleszteni a német hadiflottát, felért egy megbocsátással a versailles-i szerződés durva megsértéséért. A britek tulajdonképpen rehabilitálták Németországot, anélkül, hogy ezt tudatták volna a franciákkal és az olaszokkal, akikkel még ez év április 11-én közösen

írták alá Stresában a – mindenekelőtt a németek ellen irányuló – háromhatalmi paktumot.

A Führer minden előnyt sikeresen kihasznált, amely az Olaszország és egykori szövetségesei között kialakult számos krízishelyzetből adódott. A Dollfuss elleni merénylet után az angolok és a franciák magára hagyták Mussolinit, akinek egyedül kellett szembenéznie a nácikkal. Aztán jött az etióp-válság az 1935. november 18-i, hatástalan Olaszország-ellenes szankciókkal, amelyek szükségképpen sodorták Mussolinit Hitler karjaiba, aki egészen a Kelet-Afrikában zajló háború végéig, 1936. május 5-ig csillagászati árakon biztosított minden felszerelést az olaszoknak. A brit politika célja nyilvánvalóan megmutatkozott, különösképpen az etiópiai háború kapcsán. Abban reménykedtek, hogy sikerül éket verni a két diktátor közé, akik előbb-utóbb úgyis hajba kapnak Ausztria, Dél-Tirol, a Balkán és Jugoszlávia kérdésén, vagy valami egyéb kényes ügy kapcsán. Idővel azonban Hitler és Mussolini is rájött, hogy több okuk van összetartani, mint egymás ellen fordulni. Így volt ez a spanyol polgárháború esetében is, amely a Duce németországi látogatása alatt még javában tombolt.

1937 novemberében Hitler zártkörű beszédet intézett a hadsereg tábornokaihoz. Az alábbi mondatából világosan kitűnik, mennyire opportunista politikát folytatott ebben az időszakban. A következőket mondta:

„Nem áll érdekünkben Franco százszázalékos sikere, hiszen a spanyol háború elhúzódása csak a hasznunkra lehet, mivel tovább fokozza a feszültséget a Földközi-tenger térségében." Ezt igazolja a római német nagykövet egyik jelentése is: „A spanyol konfliktus hasonló következményekkel járhat Olaszország, Franciaország és Nagy-Britannia viszonyára, mint az etióp háború. Még inkább a mi oldalunkra sodorja Olaszországot."

Opportunizmus tekintetében a Ducét sem kellett félteni. 1936. október 24-én Németország elismerte Olaszország kelet-afrikai birodalmát. Hat nappal később, november elsején a milánói Piazza del Duomón tartott beszédében Mussolini köszönetet mondott a Führer barátságáért. Ekkor használta először a később oly sokszor emlegetett „tengely" fogalmát:

„A Führer és Ciano külügyminiszter között lezajlott berlini tárgyalások eredményeképpen létrejött megállapodás számos különösen fontos problémát tisztáz országaink közt. Ezek a megállapodások, amelyeket annak rendje és módja szerint írásba foglaltunk és aláírtunk, egy függőleges vonalat képeznek Berlin és Róma között. De ez a vonal nem elválasztásra szolgál; sokkal inkább nevezhetjük tengelynek, amely köré minden békét és együttműködést kereső európai ország felsorakozhat."

Ellenben, amint visszatért Rómába, magához rendelte egyfajta békülékeny szándékú interjúra a brit Daily Mail tudósítóját. A britek ugyanis nem örültek túlzottan az etiópiai fejleményeknek, a Spanyolországban zajló események pedig kifejezett pánikot okoztak a köreikben. Abban a bizonyos interjúban Mussolini kijelentette:

„Az angol és az olasz érdekek a Földközi-tenger térségében nem ellentétesek. Ellenkezőleg, kiegészítik egymást." A pozitív értelmű nyilatkozat megteremtette a lehetőségét, hogy 1937. január 2-án Edward Drummond brit, és Galeazzo Ciano olasz külügyminiszter aláírja azt a „gentlemen's agreement"-et, amelyben kijelentik, hogy mindkét ország „tiszteletben tartja a Földközi-tenger térségében kialakult status quót". Ez egyértelmű utalás volt a spanyol polgárháború kimenetelére, amelyről ekkor már tisztán látszott, hogy Franco javára fog eldőlni. A dokumentum hasznos modellként szolgált a konfliktus mindkét oldalán álló országok számára.

Mussolini az elsők között volt, aki megértette, mit akar elérni Hitler a németországi találkozójukkal. Az olasz fasizmus és az Olasz Kelet-afrikai Birodalom megalapítójának meghívása mögött egyetlen cél lebegett: tisztázni az 1934-es tragikus események óta függőben lévő osztrák problémakört. Mussolini egyetlen engedményt kívánt csak tenni. Kölcsönös baráti megnemtámadási szerződést ajánlott Róma és Bécs között 1936. július 11-én. Az egyezmény számos fontos titkos záradékot is tartalmazott – amnesztiát ígért a politikai bűnökért fogva tartott osztrák náciknak, engedélyezte sokuk visszatérését hazájukba, továbbá a náci párt képviselőit fontos kormányzati pozíciókba juttatta. A paktum Mussolini barátjának és magas rangú informátorának, E. R. Starhembergnek a távozását is tartalmazta, akit Schuschnigg hamarosan lemondásra kényszeríttet alkan-

cellári posztjáról. Mussolini úgy gondolta, az egyezménnyel újra kézben tarthatja a problémát, ám Hitler nem engedett. Egész Ausztriát akarta, mindennemű korlátozás és kompromisszum nélkül.

1937. január 15-én Göring, a „nagy utazó", újabb ajánlattal érkezett a Palazzo Veneziába: „Mivel Róma és Berlin, ahogy ön is mondta, egy „tengelyt" alkotnak, mihamarább meg kell szabadulnunk azoktól az akadályoktól, amelyek kibillenthetik az egyensúlyából. Az egyik ilyen akadály Ausztria. A Führer nagyon a szívén viseli ezt a kérdést, többek között érzelmi okokból is. Igazán nem kellene az időt pazarolnunk hétmillió haszontalan osztrák kedvéért." A kényes téma ilyen sületlen megközelítése annyira felingerelte Mussolinit, hogy felállva ordította: „Nem lesz Anschluss! A júliusi egyezmény szabad kezet ad maguknak. Próbálják legalább a látszatot megőrizni!"

Szeptember 13-án a Duce meglátogatta III. Viktor Emánuelt, és tájékoztatta az uralkodót közelgő németországi látogatásáról: „Utam sokkal inkább a két rendszer közti szolidaritást szolgálja, semmint hogy különösebb politikai vagy diplomácia jelentőséget tulajdonítsunk neki. A látogatás végén egy berlini politikai nagygyűlésen beszédet tartunk, Göbbels, Hitler és én." Szeptember 24-én délután fél egykor kifutott a pályaudvarról Mussolini különvonata. A Ducéval tartó mintegy százfős társulatban ott volt Ciano és helyettese, Filippo Anfuso, Dino Alfieri, a sajtóiroda vezetője, valamint Achille Starace a Fasiszta Párt főtitkára.

Az utazás előkészületei igencsak próbára tették Mussolini türelmét. Jóval több fasiszta vezető szeretett volna vele tartani, mint amennyi hely volt a vonaton. Akik lemaradtak, elégedetlenkedtek és követelték, hogy a következő alkalommal őket is vigyék magukkal. A szerencsés kiválasztottaknak a sapkától a csizmáig vadonatúj uniformist kellett beszerezni, ugyanis a civil ruházat viselete szigorúan tilos volt.

Roberto Farinaccit, a nagyhangú németpárti antiszemitát, akit leginkább a fasiszta rezsim „anyósaként" emlegettek – mivel semmi hivatalos keresnivalója sem volt a Duce vonatán –, külön úton küldték Németországba, hogy a náci párt nürnbergi kongresszusán képviselje az olasz fasisztákat. Hasonlóképpen külön utazott Pietro

Badoglio marsall is a hadsereg törzsfőnöke. Ő Pariani tábornok és Cavagnari admirális társaságában Mecklenburgba látogatott, hogy megtekintse a német hadsereg gyakorlatát. Az utazás előtt Mussolini igyekezett meggyőzni kíséretét, hogy látogatásával Hitler folytonos unszolásának tesz eleget. „Lássuk, mi mondanivalója van számomra ennek a fura szerzetnek!" – mondogatta.

Hitler olyan pompával készülődött a Duce fogadására, amit még nem látott a világ. Meg akarta mutatni, a lehető legkendőzetlenebb módon, hogy milyen eredményekre volt képes a német nép, akarata és vasfegyelme árán a technika, az ipar és a hadsereg fejlesztése területén. A berlini francia nagykövet, François-Poncet így emlékszik:

„Mindent a Duce gyönyörűségére szerveztek, hogy felcsigázzák a büszkeségét. Olyan hatalmi bemutatót készítettek elő a számára, amely egészen elképesztő volt. Soha, egyetlen uralkodót sem fogadtak Németországban ilyen tisztelettel. Münchenben és Berlinben a készülődés kolosszális méreteket öltött."

A különvonatot két mozdony húzta. Mögötte öt hálókocsiból, egy étkezőkocsiból és egy poggyászokat szállító kocsiból álló szerelvény haladt. Biztonsági okokból végig egy elővonat ment a konvoj előtt. A vonat Firenze irányában húzott ki a pályaudvarról. A bolognai vasútállomáson Rachele Mussolini és két gyermekük, Romano és Anna Maria üdvözölték a családfőt. Az éjszakát Trentóban töltötték. Az elkövetkező órák nagyon eseménydúsnak ígérkeztek, hiszen jöttek az állandóan panaszkodó és szívességet kérő osztrákok.

Cristano Ridòmi, a bécsi olasz sajtóiroda vezetője így idézi fel Mussolini átutazását:

„Augusztusban, még mielőtt Bécsbe utaztam volna, fogadott Galeazzo Ciano. A következőket mondta:

– Az osztrákok a barátaink. A németek is a barátaink, csakhogy ez a barátság egy kicsit kellemetlen ízt kapna, különösen, ha közös lenne a határunk. Most már tudja, hányadán állunk. Sok szerencsét, és írjon nekem személyesen, ha megtud valami bizalmas információt!

A bécsi olasz külképviseletet Francesco Salata vezette. Az Adria melléki Lussimpiccolóból származó Salata az Osztrák Birodalomban felnőtt hagyományos olasz hazafi volt, aki – a lelkében mélyen gyö-

kerező szembenállás ellenére – nagy tisztelettel viseltetett a régi rend, de főképpen annak fővárosa iránt. Közép-európai volt, aki jól érezte magát abban a Közép-Európában, amelyet Olaszországnak sokkal megfontoltabban kellett volna kezelnie a német hatalom felemelkedésének ellensúlyozására... Az 1936. július 11-i szerződés aláírása után Salata optimista volt Németországot illetően, vagy legalábbis úgy tett. Az egyezmény egyensúlyérzetét keltette, még a hatalmas engedmények ellenére is, amit Schuschnigg a német „faj" irányába tett. Salata éles elméjű, jó tárgyalókészségű közvetítő volt. Ezért is nevezték ki bécsi miniszterré.

Szeptember 24-én reggel Innsbruckba utaztunk, hogy ott várjuk be a Duce Berlinbe tartó vonatát. Egy rendőrtiszt tájékoztatott, hogy két terroristát azonosítottak, de még nem sikerült letartóztatniuk őket. Rettegtünk, még a lehetőségétől is, hogy az olasz kormányfőt támadás éri osztrák földön, hiszen még mindig ő volt az egyetlen politikus, aki valami bátorságról tett tanúbizonyságot Dollfuss meggyilkolása után, azzal, hogy négy hadosztályt küldött a Brenner-hágóra. Vártuk a híreket egészen késő éjszakáig, majd lefeküdtünk és reménykedtünk, hogy nem történik semmi. Másnap befutott a vonat, de csak néhány percet várakozott és már indult is tovább. Gyönyörű szerelvény volt. A kocsik úgy csillogtak-villogtak, mintha most gördültek volna ki a gyárból. Magas rangú fasiszta tisztviselők álltak az ablakokban. Frissen vasalt egyenruhájukra hamarosan felkerültek a Harmadik Birodalom fényes kitüntetései. Mussolinin kívül senki sem szállt le a vonatról. Csupán a helyi hatóságok képviselői álltak a peronon. Mussolini sebtében üdvözölte őket. Ez volt az első és egyben az utolsó alkalom, hogy osztrák földre tette a lábát.

Elsőként egy tíz főből álló alpesi hegyivadász egység szemléje következett. A hegyvidékiekre jellemzően pirospozsgás arcú katonák után jöttünk mi, az olasz követség tagjai. Mussolini még csak fel sem emelte a tekintetét, szinte futva fogott kezet, mint akit egyáltalán nem érdekel sem ez a megálló, sem az itt ácsorgó emberek. Miután letudta a protokollt, azon nyomban visszaszállt a vonatra. Salatát Filippo Anfuso segítette fel az egyik kocsiba. A német határig kísérte a vonatot, majd visszatért. Az egész út alatt Mussolini egy árva szót sem szólt hozzá."

Az osztrák–német határon, Kiefersfeldennél, felszállt Rudolf Hess, a Führer helyettese, majd a vonat hamarosan befutott a müncheni pályaudvarra. A két ország zászlaival fellobogózott peronon Hitler testre szabott fekete uniformisban várta vendégét. A találkozás két szerelmes bizarr ölelkezésére emlékeztetett. A Ducét autón vitték a Prinz Karl Palais-ban lévő szállására. A szobák falait a helyi a helyi múzeumokból rekvirált régi mesterek képei díszítették, köztük olyan nagyságoké, mint Rubens és Lenbach. Ezután Hitler saját luxus-kivitelű rezidenciáján fogadta Mussolinit, a Prinzregenstrasse 16-ban. A Führer körbevezette vendégét, ám a mauzóleumtermet, ahol Hitler unokahúga és szeretője, Geli Raubal 1931. szeptember 18-án véget vetett életének, gondosan elkerülték. Hitler arra is ügyelt, hogy Eva Braun se legyen a közelben. A háziasszony szerepét gyönyörű és hűséges házvezetőnője látta el.

A dolgozószobájába érve Hitler már türelmetlenül várta, hogy Mussolini felajánlja neki a hőn áhított Ausztriát. A Duce ehelyett előhúzott egy hosszú pergament, amely Hitlert azonmód a fasiszta milícia tiszteletbeli tizedesévé léptette elő. A szöveg így szólt: „A németek vezérének, aki erőt adott Németország népének, hogy újra higgyen nagyságában. A közrend megteremtőjének, a politikai és a társadalmi rend felépítőjének, aki kemény kézzel vezeti a nemzetet legmagasabb céljai elérése felé. Az európai civilizáció védelmezőjének, aki mindig nyíltan kiállt a felforgatók ellen, és aki a nehéz pillanatokban mindig barátságáról és szolidaritásáról biztosította az olasz népet." Hitler erre kitüntette Mussolinit a Nagy Németország vaskeresztjével. A Duce egy konkrét napirendi ponttal a tarsolyában érkezett Berlinbe. Arra kérte Hitlert, ne hagyja magára Olaszországot Franco anyagi támogatásában. Mostanra világossá vált, hogy a polgárháború egyre jobban elhúzódik, így a segítségnyújtás hatalmas terheket rótt az országra.

Mussolini szerint Ausztria sorsát érintően semmilyen ígéret sem hangzott el a találkozó alkalmával. Az 1937. október 4-én keltezett, III. Viktor Emánuelnek írt jelentésében az alábbiakat írja:

„Berlini utam előzetes szándékaim szerint alakult, és nem volt más, mint baráti jellegű látogatás. Politikáról csak a Führer müncheni rezidenciáján beszéltünk, ahol megígérte, hogy hadianyag

formájában továbbra is küld segítséget Spanyolországnak. Göring ellenben említette Ausztriát. Megerősített, hogy semmilyen lépést nem tesznek anélkül, hogy előzetesen egyeztetnének Olaszországgal. Az a benyomásom, hogy Németország nem tett le az Anschlussról, de még vár bizonyos események bekövetkeztére."

A sorok között olvasva ekkor már megjelenik az a Mussolini, aki mostanra „belefáradt, hogy a versailles-i szerződés magányos bajnokaként védje Ausztria függetlenségét." A Duce kész volt elfogadni az Anschlusst, amennyiben előre értesül a nácik terveiről. Alessandro Lessona olasz miniszter így írt memoárjában:

„Hitler már 1937-ben megmondta a Ducénak, hogy eltökélt szándéka Ausztriát Németországhoz csatolni. Ez volt barátságuk záloga. Ezt maga Mussolini közölte velem bizalmasan, ugyanennek az évnek a júliusában."

Mussolini tehát Münchenbe menet kész volt lenyelni a keserű osztrák pirulát, feltéve, ha vele együtt a tekintélyét is meg tudja őrizni. Úgy tűnik, a Führer lakásán lezajlott beszélgetésen kívül, a látogatás ideje alatt a két diktátor még egyszer tárgyalóasztalhoz ült. Hitler nem volt hajlandó elengedni Mussolinit valamiféle beleegyező nyilatkozat kicsikarása nélkül, még ha azok a távoli jövőre vonatkoztak is. Nem ezért költött milliókat a Duce ünneplésére. Egyes megfigyelők szerint az itt kötött egyezmény egy titkos paktum része volt, amely leszögezte egyrészről, hogy „ha bármelyik fél szorosabb kapcsolatra törekszik Nagy-Britanniával, annak hasznából a másik fél is arányosan részesül..." Ez egyértelműen azt célozta, hogy a briteknek ne sikerüljön éket verni a tengelyhatalmi partnerek közé. Tartalmazta továbbá, hogy „Németország nem ellenzi Olaszország spanyolországi és földközi-tengeri érdekeit és a térségben nyíló lehetőségeit, ahogy Olaszország sem gördít akadályt a különleges német érdekek érvényesítésének elébe Ausztriában."

A délelőtti program az Alten Kameraden, a régi náci párttagok körében elköltött ebéddel zárult. Délután Mussolini lerótta tiszteletét az 1923-as sikertelen náci puccs áldozatainak emlékműve előtt, majd felkereste a Barna Házat. A Führer nagyon büszke volt rá, hogy az épületet személyes felügyelete alatt rendezték be és díszítettek fel, amely szerinte saját művészi érzékét „bizonyította". Az eseménydús

nap a Königsplatzon rendezett náci seregszemle megtekintésével zárult. Még aznap este az egész társaság Mecklenburgba utazott, ahol a Wermacht és a Luftwaffe közös gyakorlatának utolsó fázisai zajlottak. A Badoglio marsall vezette olasz tábornokok már a helyszínen voltak. Filippo Anfuso feljegyezte:

„Mussolini láthatta az új Messerchmitt vadászgépeket és Ernst Udót, a repülőászt (Göringgel való számos összeütközése után, 1941. október 18-án öngyilkosságot követett el), aki Storch típusú gépével mindössze pár méter távolságra, szinte egyvonalban landolt azzal a fával, ahonnan a vendégek nézték a bemutatót. Ez volt az egyik első Storch-modell, és igen nagy hatással volt mindenkire. Később ezeknek a gépeknek a segítségével szabadították ki Mussolinit Campo Imperatorébol, ahol Badoglio marsall foglyaként várta, hogy átadják a közelgő szövetséges csapatoknak. Badoglio rövid megbeszélésükön tájékoztatta a Ducét, hogy semmi különlegeset sem látott a hadgyakorlat során. A német hadsereg úgy a személyi állomány, mint a felszerelés tekintetében középszerű. Olaszország minden téren jóval előrébb tart, a francia hadseregről nem is beszélve.

Hitler mindenféle tüzérségi löveget és géppuskát hordatott össze egy hosszú, szürke tengerparti szakaszon, amelyek heves tüzet nyitottak. Mozgó célpontokra leadott, piros, zöld és türkizkék nyomjelző lövedékek szántották a levegőt. Olyan volt, mint egy hatalmas tűzijáték. Amikor visszatértünk Mecklenburgba, a falu utcáit iskolások ezrei lepték el. Lehetetlen, hogy mindannyian helyiek lettek volna, valószínű, hogy a környező településekről hozták őket ide. Boldog éljenzésük leginkább a tanítási szünetnek szólt."

Badoglio marsall felületes és elfogult megállapításai a német hadsereg felkészültségét illetően igencsak megkérdőjelezik az ő, illetve az olasz vezérkar tisztjeinek ítélőképességét. Mussolinira, aki tizedesként szolgált az első világháborúban, nagy hatást gyakoroltak a látottak, különösképpen a páncéloshadosztályok és a Stuka zuhanóbombázók. A királynak írt jelentésében mégis így fogalmaz:

„Németországban nagy sebességgel zajlik az újrafegyverkezés. A dolgok jelen állapota szerint azonban nincs sok tanulnivalónk tőlük. A berlini katonai szemle nem szűkölködött előre nem várt eseményekben és kavarodásokban."

A mecklenburgi látogatás közös gratulációkkal és kézfogásokkal ért véget. Ezt követően a vonatok teljes sebességgel száguldottak a következő úti cél, Essen felé. Az étkezőkocsiban az olasz vezérkar, Badoglio, Pariani Cavagnari és Valle a Führer asztalánál kapott helyet, míg Mussolini régi barátjával, Göringgel ebédelt, aki folyamatosan felhozta Ausztria kérdését.

Essen volt a korabeli világ acéliparának központja és a Krupp dinasztia szülővárosa. Gustav von Bohlen, a család feje, üdvözölte a két diktátort. Von Bohlen 1906-ban vált „Kruppá", II. Vilmos határozata alapján, miután feleségül vette a híres Berthát, aki szintén jelen volt ezen a szeptember 27-i reggelen. Mussolinit lenyűgözték az acélmű gigantikus méretei, az 1500 tonnás hatalmas acélprés, az óriáságyú és a gyár padlójának makulátlan tisztasága. Anfuso erről így ír:

„Krupp von Bohlen úgy beszélt az ágyúkról, mintha ünneplőbe öltöztetett gyerekekről szólna. Nem olyannak festett, mint aki a halállal kereskedik, hiszen az ágyúkhoz is csak a felesége révén jutott, ezen a méltóságteljes, idősödő asszonyon keresztül, akit Mussolininak is bemutattak. Hitler is roppant szertartásosan köszöntötte a hölgyet. Már éppen annyi fegyvert láttam, hogy kezdett tőle felfordulni a gyomrom, amikor észrevettem, hogy minket félretessékelnek, mivel bizonyos acélajtók küszöbét nem mindannyian léphettük át. Ezek az ajtók a titkos ágyúkat rejtő speciális termekbe vezettek, amiket avatatlan szem már nem láthatott... Minden ajtó előtt egy tábornok állt, aki csak Hitlert, Mussolinit, Cianót és Kruppot engedte belépni. Szerencsére Hitler fényképészének, az ellenállhatatlan Heinrich Hoffmannak mégis sikerült besurrannia a csoporttal, így maradhatott ránk az a fénykép is, amelyen a két diktátor – Mussolini szavaival élve – egy „igazán kolosszális" ágyú csövét szemléli. Biztonsági okokból teljes egészében nem láthatjuk az ágyút, az viszont jól kivehető, hogy Hitler büszkén mutogatja, mint saját újszülött gyermekét. Miközben bejárták az egész gyár és acélmű területét, Hitler részletesen magyarázott a munkások politikai fejlődéséről. Kifejtette, hogyan jutottak el fokozatosan, lassan, de biztosan a mélyre nyúló kommunista gyökerektől a nemzetiszocializmus eszméjéig."

Az esseni pályaudvarról a két vonat párhuzamos vágányról futott ki, mintha ezzel is a két rendszer azonos nézeteit akarnák kifejezni. Berlin előtt Hitler vonata előrement, hogy a birodalmi kancellár a peronon üdvözölhesse a Ducét. Mussolini minden bizonnyal emlékezett a mostanit megelőző, 1922-es berlini útjára, amikor újságíróként járt a német fővárosban. Annak idején az állatkert melletti Hessler Hotelban szállt meg, hogy interjút készítsen a Weimari Köztársaság vezetőivel, többek között Walter Rathenauval. Az egyik baloldali napilap kemény szavakkal illette, és a „olasz nép árulójának" titulálta, amely nem kevés jó pontot jelentett az akkori jobboldali német politikusoknál. Folytassuk Anfusóval:

„Mussolini olyan szemszögből láthatta Berlint, hogy csaknem az egész lakosságáról képet kaphatott. Hitler megállíttatta a vonatokat a Kaiserdamm állomáson. A végeláthatatlan sugárúton egészen a Wilhelmstrassén álló kancelláriáig több négyzetkilométernyi németet sorakoztattak fel. A peronon két vonalban, tökéletes rendben sorakozott a teljes náci vezérkar, Göring kivételével, aki egy lépéssel előrébb állt a többieknél. Itt volt Göbbels, Himmler, Neurath, Schaht és az összes tábornok, mind feszes vigyázzállásban várva a Duce szemléjét. A náci párt legfelső vezetésének katonás viselkedése nagy hatást gyakorolt Mussolinira, aki magában összehasonlította a szemle fegyelmezettségét saját pártvezéreinek látványos rendezetlenségével. A szűnni nem akaró esőben beszálltunk a nyitott autókba, és véget nem érő kocsikázásra indultunk, csak hogy a sok millió berlini láthassa a Führert és a Ducét egymás mellett egy autóban ülni."

A zuhogó eső felélénkítette a négy napja vonaton zötykölődő társaságot. Aznap este a birodalmi kancellária állami vacsorát adott több mint kétszáz magas rangú tisztviselőnek, beleértve a teljes diplomáciai testületet. Másnap kora reggel Mussolini meglátogatta az orchideáiról híres Sans Souci palotát, és felkereste Nagy Frigyes császár sírját Potsdamban. Ezután az olasz nagykövetség és a Fasisztaház következett. A nap fénypontjának a Göring-majoron tálalt ebéd és a maifieldi beszédek ígérkeztek. A gondosan megkoreografált eseményre Göring karinhalli birokán került sor, Berlintől mintegy hetven kilométerre. A 40 000 hektáros uradalmat a porosz állam ajándékozta Göringnek, aki a régi lakóépület köré több szárnyból

álló, hivalkodó külsejű villát építtetett. Az épület minden részletét személyesen tervezte. A ház teljes szerkezete és bútorzata, a kertek, a dekoráció, a falikárpit, a szobrok, de még a néhány éve elhunyt felesége, Karin emlékére emelt halotti kápolna is Göring műve volt.

Ismét Anfusót idézzük:

„Göring költségeket nem kímélve pazar fogadást rendezett a Dúcénak. A birtokán volt egy tó meg egy erdő, ahol egy századnyi katona egyszerre töltötte be az őrség és a vadőr szerepét. Királyi palotáját a folyóra néző dombra építette. Festményekkel, porcelánokkal, miniatűr vízfestményekkel, falikárpitokkal, pompás asztalokkal és székekkel zsúfolta tele. A repülőtér-maketteken apró bombázók sorakoztak... Letűnt korok vadászruháiba öltöztetett, hatalmasra nőtt szolgálók és telt idomú szobalányok járkáltak fel s alá a „táborban", oldalukon vadászkürttel."

Az ebéd, akárcsak maga a birtok, túlméretezett volt, és nem a Duce ízlésének megfelelő. Mussolini csodálkozva nézte az egyik szobában felállított terepasztalt a tucatnyi elektromos kisvonattal. A játék minden kétséget kizáróan a gyermektelen Göring szórakoztatását szolgálta. Teázás közben két oroszlánkölyök somfordált be, és játékosan harapdálni kezdte a halálra rémült vendégeket. Közeledett a nap csúcspontja, a Maifielden tartott beszéd. Hajnal óta az egész országból érkező emberek tömege özönlötte el Berlin utcáit. A sportcentrumban 800 ezer embert ültettek le aznap reggel. A táborozók szemetét külön erre a célra felállított takarítóbrigádok szedték össze.

Hitlert és Mussolinit hatalmas üdvrivalgás fogadta. Berlin gauleitereként először Göbbels lépett a mikrofonhoz, és a város nevében köszöntötte az illusztris vendéget. Aztán Hitler következett. Azzal a kijelentéssel kezdte, hogy Mussolini „azon kevesek közé tartozik, akik nemcsak részei a történelemnek, hanem formálói is". Majd hálásan megköszönte Olaszországnak, hogy „sosem vett részt a népünket megalázó intézkedésekben, sőt, ellenkezőleg, üdvözölte egy nagy nemzet igényét, amely csupán egyenlő jogokat és egyenlő bánásmódot kért saját létfenntartásának biztosítása, és szent nemzeti méltóságának megőrzése érdekében."

Végül ekképpen fejezte be: „Országaink ereje a biztosíték arra, hogy megőrizzünk egy olyan Európát, amely teljesíti civilizációs

küldetését, és a destruktív erők fenyegetésének hatására sem hajlandó darabokra hullani."

Az őszi időjárásnak köszönhetően egyfolytában esett az eső, de a katonazenekar rendületlenül játszotta az indulókat. Amikor Mussolini lépett az emelvényre, kezében az előre megírt szöveggel, a szemerkélő esőből valóságos vihar kerekedett. Nagy nehézségek közepette olvasta végig a beszédét. A hallgatóság nem sokat értett az egészből, egyrészt a rossz akusztika, másrészt a Duce erősen olaszos akcentusa és korántsem tökéletes nyelvtudása miatt.

„Látogatásom Németországba és annak Führeréhez, valamint a most elhangzó beszédem fontos események számomra és a két ország számára egyaránt. A fasizmus és a nácizmus nemzeteink párhuzamos történelmi helyzetének kifejezése, két népé, amelyek ugyanabban a században forrtak egységes nemzetté... A világ népeinek pedig, akik most azt kérdezik, mi következik ebből a találkozóból, háború vagy béke, a Führer és én is határozottan kijelenthetjük: béke."

A dátumokkal hadilábon álló Duce úgy fogalmazott, hogy az 1935 őszén létrejött Berlin–Róma tengely kitűnően működik, és nagyban hozzájárul „az országaink közti egyetértés növeléséhez, és Európa békéjének megteremtéséhez."

Tudatában annak, hogy 1914 után az olaszok úgy váltogatták szövetségeseiket, mint mások az alsóneműjüket Mussolini hozzátette:

„A fasizmusnak megvan a saját becsületkódexe, amihez mindig hű kíván maradni. Ez az én hitvallásom is: beszélj nyíltan és világosan, és aki a barátod, azzal járd végig az utat, az elejétől a végéig!" Mussolini beszédének végeztével a tömeg a két ország himnuszát énekelve kivonult az olimpiai stadionból az utcára. Igazi wagneri harmadik felvonás volt ez a látogatás végére!

Idézzük ismét Filippo Anfusót:

„Még mindig Schmidttel voltam, aki egy szót sem szólt. Visszatértünk a wilhelmstrassei palotába, a külügyminisztériumba. Mussolini von Hindenburg egykori rezidenciáján szállt meg. Beléptünk a lakosztályába. A Duce bőrig ázott, mégis jó hangulatban fogadott minket. A tömeg előtt mindig elevenében volt, ma pedig annyian voltak, amire maga sem számított... Az események koreográfiája nem volt rá túl nagy hatással, ám a tömeg fegyelmezettsége és

lelkesedése igazán lenyűgözte". Amikor visszatért a szobájába, felhívta szeretőjét, Clara Petaccit: „Igazi diadal volt! Szeretném, ha közel lehetnél hozzám ebben a különleges pillanatban."

Másnap búcsúzóul Mussolini újra csapatszemlét tartott, ezúttal Charlottenburgban. Megint a díszlépésben csattogó katonacsizmák, egy életre elég ágyúlövés és páncélozott járművek hada. Végül szeptember 29-én délután háromnegyed négykor az olasz küldöttség vonata megindult Róma felé. Az állomáson Hitler búcsúzóul így szólt:

„Ön, Duce, azt jelenti Olaszországnak, amit én jelentek Németországnak. De hogy Európa számára mit jelentünk, azt majd a jövő generációi fogják megítélni."

A találkozóról hivatalos kommüniké nem látott napvilágot. A félhivatalos olasz hírügynökség, a Stefani, kiadott egy közleményt, miszerint a Duce berlini útja „minden szempontból eltért a szokásos államközi látogatásoktól." A német precizitás azonban nem hagyhatta, hogy az út kommentár nélkül maradjon, ezért a német diplomáciai testületek világszerte az alábbi hivatalos tájékoztatót kapták: „Mindkét fél kívánatosnak tartja a spanyol polgárháború gyors befejezését, hogy minél hamarabb megkezdődhessen Spanyolország újjáépítése. Ezen a területen Olaszország élvez majd elsőbbséget, törekvéseit a földközi-tengeri térségben Németország semmilyen módon akadályozni nem fogja, ahogy Olaszország sem gördít akadályt az Ausztriát érintő különleges német érdekek elé. Ugyanakkor teljes mértékben megfelel az igazságnak – amint azt Mussolini is kifejtette –, hogy a Berlin–Róma tengely nem irányul semmilyen harmadik ország ellen. Továbbá, a találkozó során semmilyen Ausztriával kapcsolatos tárgyalás nem zajlott, és semmilyen, az ország függetlenségét sértő vagy veszélyeztető döntés nem született."

A jegyzék utalt Ausztriára és Spanyolországra, amelyek közül az utóbbival kapcsolatban Mussolini homályos, napóleoni terveket forgatott a fejében, mint például a spanyol korona felajánlását Amadeo d'Aosta olasz hercegnek, Viktor Emánuel unokatestvérének. A német diplomáciának kiküldött anyag tehát tartalmazott részeket a Münchenben született titkos egyezményből is. Az éjszaka a köszönő és elismerő táviratok küldözgetésével zajlott, majd a vonat megállt

Veronában, hogy a gardonei kastélyából lejött költő, Gabrielle D'Annunzio köszönthesse a peronon a Ducét. Köztudott volt, hogy Mussolini mindig felingerelte magát, ha D'Annunzióval találkozott, főként azért, mert minden egyes beszélgetésük végén a költő pénzt kért, vagy a saját udvartartása számára, vagy a Vittoreale alapítvány javára, amelyet még halála előtt az államra hagyományozott. Bár még nem tudták, de ekkor találkoztak utoljára. D'Annunzio 1938. március elsején meghalt, így már nem érhette meg azt, ami számára egyébként is elfogadhatatlan volt: a náci csapatok bevonulását Ausztriába.

Az olaszok 1938. március 12-én értesültek róla, hogy Ausztria végleg Hitler karmaiba került. Lehetetlen volna nem látni a kapcsolatot az Anschluss és Mussolini németországi látogatása között, még akkor is, ha tudjuk: mindkét diktátor annyi alibit és elismerő nyilatkozatot adott egymásnak, amennyit csak lehet. Az Ausztria sorsát megpecsételő, végső „hadművelet" 1938. február 11-én kezdődött, amikor Schuschnigg kancellárt hirtelen Berchtesgadenba rendelték, hogy „tisztázzanak" minden félreértést a két német ajkú nép között. A csúcstalálkozót von Papen készítette elő, mielőtt még elhagyta volna Bécset, hogy Ankarában elfoglalja új nagyköveti posztját. Schuschnigg bátran elfogadta a meghívást, bár csapdát sejtett mögötte. Hitler von Papenen keresztül közölte, hogy tiszteletben tartja az 1936. július 11-én kötött megállapodást. Az osztrák kancellár naivan még egy meglepetésnek szánt felajánlást is vitt a tarsolyában, arra az esetre, ha Hitler követelőzővé válik. Azt gondolta, hogy pontot tehet a német követelések végére azzal, hogy odaígéri Németországnak a Führer szülőfaluját, Braunaut.

Február 11-én este Kurt von Schuschnigg és külügyminisztere, Guido Schmidt, akit többé-kevésbé náci ügynöknek is tekinthetünk, autón érkeztek Salzburg városába. Másnap reggel von Papen kíséretében a két osztrák politikus felment a hírhedt „Sasfészekbe", ahol Keitel, Reichenau és Sperle tábornokok társaságában Hitler már várta őket. A találkozó legkevésbé sem idézte a baráti megbeszélések hangulatát. Schuschnigg – fittyet hányva a burkolt fenyegetésekre – elkezdett az időjárásról csevegni, meg a csodálatos hóról, és hogy milyen pompás dolog a friss hegyi levegőt magába szívni. Hitler, aki

az egész mögött az osztrák kancellár cselszövését sejtette, durván kifakadt:

„Nem azért vagyunk itt, hogy a táj szépségeiről beszélgessünk!" Ezután belefogott híres asztalcsapkodós szóáradatába: „Az osztrákok árulók, amikor azt állítják, hogy különböznek a többi némettől."

Hitler őrjöngve nézett farkasszemet az osztrák kancellárral. Hitler, az egykori osztrák, akit fiatalkorában megaláztak a bécsi képzőművészeti főiskola tanárai, amikor megbuktatták a felvételi vizsgán. A vámtisztviselő lázadó fia, akinek az apja azokat a Habsburgokat szolgálta, akiket minden pángermán ideológia a német nép szenvedéseinek legfőbb felelőseként tartott számon. Hitler, aki 1913-ban azért hagyta el Bécset, mert – ahogy később fogalmazott – ez a város volt „a fészke minden erkölcsi és ideológiai mételynek".

Schuschnigg két óra hosszán át hallgatta a fejére zúdított heves szitokáradatot, majd Hitler kíméletlenül a lényegre tért:

„Történelmi küldetésem van, amit teljesítenem kell, és teljesíteni is fogom, mert a Sors szabta rám, és akik nem hajlandók velem együttműködni, könyörtelenül elpusztulnak. A maguk határvédelme nevetséges, egyetlen nap alatt tönkreverem. De szeretném az osztrák népet megkímélni a vérontástól, mert a reguláris hadsereget az SS-csapatok követik majd, őket pedig a Bajorországban kiképzett Osztrák Légió. Akkor pedig már senki sem lesz képes megakadályozni a nyomukban járó szent bosszúállást."

Aztán ugyanolyan hirtelen, ahogy dühbe gurult, le is csillapodott. Lefegyverző mosollyal az órájára nézett, és ebédre invitálta vendégét. Az étkezés végeztével Schuschniggot magára hagyták Braunnal, míg Hitler kétórás szünetet tartott von Papen és új külügyminisztere, von Ribbentrop társaságában. Hosszú várakozás volt. Végül hívatták az osztrák kancellárt. Hitler dolgozószobájának asztalán két sűrűn telegépelt oldalon feküdt a színjáték utolsó felvonása, a dokumentum Ausztria beolvasztásáról a nagy Német Birodalomba. Schuschnigg összeomlott, Ribbentrop pedig egyre csak azt ismételte:

„Írja alá, írja alá most, mert ha Hitler egyszer belekezd valamibe, nem lehet lebeszélni róla."

Aztán Hitler vágott közbe:

„Schuschnigg, fél napot adtam magának, hogy átgondolja a dolgot. Nem várhatok tovább." Hitler behívatta Keitel tábornokot. – Most mindjárt letartóztat – gondolta magában a kancellár. Végül aláírta, abban a reményben, hogy hazaengedik Bécsbe, ahol majd érvénytelennek nyilváníthatja az egészet, és visszautasíthat mindent, amit kényszer hatására cselekedett.

Amint Schuschnigg elhajtott, amilyen gyorsan csak tudott, visszautasítva a vacsorameghívást, előjött ennek a nemzeti tragédiának a komikus oldala is. Keitelnek megmondták, hogy nem azért rendelték be a dolgozószobába, hogy letartóztassa az osztrák kancellárt, hanem hogy alaposan ráijesszen. Mindenki nevetett. Von Papen bevallotta, hogy azért „javasolta" Schuschniggnak, hogy írja alá a papirost, mert „most, hogy Mussolini annyira belekeveredett a Spanyolországban zajló eseményekbe, nem lesz képes Ausztriát továbbra is támogatni", de a britekre és a franciákra sem számíthat.

Február 24-én Schuschnigg felszólalt a parlamentben és kijelentette, hogy Ausztria függetlensége szent és sérthetetlen. Hozzátette, hogy március 13-án népszavazást írnak ki, hogy „megerősítsék Ausztria szabad, független, német és keresztény" voltát. „Hiba volt" – kommentálta Mussolini a döntést. Ekkorra ugyanis a Duce már elhatározta, hogy sorsára hagyja az osztrák kancellárt. Schuschnigg nem értette meg, hogy egyedül Mussolini tehetett volna valamit az osztrák függetlenség ügyében, sőt, egy kicsit megnyerőbb hozzáállással talán még most is rávehető lenne.

Ciano az alábbiakat mondta Sumner Welles külügyminiszterhelyettesnek, Roosevelt tanácsadójának 1940-es római látogatása alkalmával:

„Ausztria német megszállását megelőzően Schuschnigg ellátogatott Rómába. Elismerte, hogy ha a németek bevonulnának Ausztriába, az osztrákok többsége támogatná őket, és ha Olaszország csapatokat küldene, az osztrákok a németek mellé állnának." A háború után Schuschnigg ugyan tagadta, hogy valaha is ilyen kijelentést tett volna, a lényeget illetően azonban Ciano meglátása helyénvalónak bizonyult. Hitler azonnal reagált az osztrák népszavazás bejelentésére. Tudta, hogy egy esetleges kedvezőtlen ered-

mény végzetes következményekkel járhat pángermán terveire nézve, ez pedig el-fogadhatatlan volt számára. Azonnal rendkívüli intézkedésekbe fogott. Elsőként elküldte megbízottait Bécsbe azzal az ultimátummal, hogy Schuschnigg napolja el a népszavazást, amíg Hitler hozzájárulásával új választásokat írnak ki. Az osztrák kancellár bele-egyezését adta, de ez már nyilvánvalóan nem volt elég biztosíték Hitlernek, aki most már egész Ausztriát saját magának akarta, a határokat lezáratta, a hadseregnél pedig harckészültségi állapotot rendelt el.

Eközben Schuschnigg az olasz nagykövetséghez fordult tanácsért és segítségért. Pellegrini Ghini bécsi olasz miniszter folyamatosan hívta Rómát, de senkit sem tudott a kormány tagjai közül elérni. Mussolini Rocca del Caminate nevű birtokán volt, Forli mellett, Ciano meg egyszerűen felszívódott. Még a külügyminisztérium főtitkára sem volt a helyén. Végül Filippo Anfuso vette fel a kagylót:

„Rómának – mondta – semmi köze ehhez a válsághoz. Az osztrák kormánynak adott tanácsaink a múltban süket fülekre találtak. Nem tudjuk, hogy Mussolini vagy Ciano mikor térnek vissza az irodájukba. Cselekedjenek a legjobb belátásuk szerint, és Rómát hagyják ki az egészből. Jó szerencsét!"

A farkas ekkor már a küszöbön állt. Március 12-én a náci csapatok átlépték az osztrák határt. Útjukat végig „Heil Hitler!"-t kántáló ünneplő tömeg kísérte. Az emberek virágot szórtak a katonák lába elé, az ablakokban mindenhol horogkeresztes zászló lengedezett. Hitler reggeli rádióüzenetében adott magyarázatot cselekedetére. Kifejtette, hogy Schuschnigg közönséges bűnöző, akit már le is tartóztattak, helyére pedig Arthur Seyss-Inquart-t, náci ügyvédet ültettek. Ő maga, mármint Hitler, azért volt kénytelen beavatkozni, mert meg kellett akadályoznia, hogy egy hamis népszavazás következtében az osztrák népet a reakciós rezsim igájába taszítsák, és meggátolják abban, hogy saját szabadságáról szavazhasson. Délre teljesült Hitler huszonöt éve dédelgetett álma. Rövid időre megállt szülőfalujában, Braunau-am-Innben. Innen ifjúkorának színhelye, Linz következett. Úgy vonult be a városba, mint egy király. „A virágok háborúja volt" – írta von Mansteinn marsall évekkel később, utalva a náci csapatokat éltető tömegre. A nácik által kiírt új népszavazás Ausztriában

99,75, Németországban 99,08 százalékban igenlő eredményt hozott Ausztria Németországhoz csatolása kérdésében. Hitler és Mussolini titkos paktuma megpecsételte Ausztria sorsát, amely az előre megírt forgatókönyv szerint be is teljesedett.

Március 10-én Hitler egy nappal későbbre dátumozott levelet küldött a Ducénak a Hesseni Fülöp herceggel, III. Viktor Emánuel király lányának, Savoyai Mafaldának a férjével. A hercegi postást Ciano kísérte a Palazzo Veneziába, ahol Mussolini figyelmesen elolvasta az üzenetet, amelyben többek között ez állt:

„Excellenciás uram, ebben a baljós órában tudatnom kell Önnel, hogy az események hatására olyan döntést kellett hoznom, amely nem tűrt halasztást... Az elmúlt hónapok során növekvő aggodalommal figyeltem az Ausztria és Csehszlovákia között fokozatosan erősödő baráti kapcsolatokat... Az osztrák állam erődítményrendszer kiépítésébe kezdett a határain, és azokat folyamatosan erősíti... Elszántam magam, hogy helyreállítom a törvényes rendet a saját szülőhazámban... Kizárólag önvédelemből cselekszem. Az alábbi biztosítékokat szeretném Önnek, mint a Fasiszta Olaszország Ducéjának nyújtani: a határvonal kérdését Németország és Franciaország között már elrendeztem, és most már látom Olaszország és Németország határát is. Ez pedig a Brenner-hágónál húzódik. Ezt a döntést sohasem másítom meg, és vitára sem bocsátom." Ezután emlékeztette Mussolinit a segítségre, amit Németország nyújtott Olaszországnak, amikor azt a Népszövetség szankciói sújtották. Levelét befejezvén sajnálkozását fejezte ki, hogy egy ilyen nagy jelentőségű eseményről nincs alkalma személyesen tájékoztatni a Ducét.

Részlet Anfuso feljegyzéseiből:

„A Duce elolvasta a levelet, és mit volt mit tennie, elfogadta a benne foglaltakat. Egy vállrándítással elintézte, hogy mattot kapott az osztrák játszmában. Ezután gondosan megtervezte, hogy milyen formában tálalják az eseményeket az olasz sajtóban, a lehető legkedvezőbb színben beállítva az olasz külpolitikát."

Fél tizenegykor a hesseni herceg telefonált a Führernek: „Most érkeztem a Palazzo Veneziából. A Duce az egész ügyet a lehető legbarátságosabb módon fogadta, Önnek pedig szívélyes üdvözletét küldi.

„Mondja meg Mussolininak – válaszolta Hitler érzelmektől fűtve –, hogy történjék bármi is, sosem felejtem el ezt a gesztust. Még ha az egész világ is összefogna ellene, vagy bármilyen veszélybe kerülne, mindig számíthat a támogatásomra." 1938. március 12-től Ausztria hivatalosan is a Német Birodalom része lett.

Mussolini berlini útja az Anschluss mellett két másik döntő fontosságú eseményt is eredményezett. 1937. november 6-án Olaszország csatlakozott a Berlint és Tokiót összekötő szimbolikus antikomintern paktumhoz, 1938 augusztusában pedig az olasz kormány megindította zsidóellenes kampányát, amelynek élére a szélsőséges fasiszta vezért, Roberto Farninaccit állította. Mussolini minden színtéren Németország népszerűsítésébe kezdett. A művészetben, a filmek, de még a konyhaművészet terén is a német példát állította az olasz emberek elé, már-már rájuk erőltetve, mint a külföldi dolgok legjobbikát. Mindkét országban gombamód szaporodtak a tengelyhatalmi kulturális központok, úton-útfélen különféle kulturális csereprogramok és bizottságok alakultak. Mussolini leginkább Hitler „jóképű, erős, magas, szőke és harcias kinézetű" katonáit csodálta, amint azzal a bámulatos díszlépéssel masíroznak. Saját szavaival élve ez volt a „legnagyszerűbb látvány a világon". Végtelenül irigyelte a náci Németországot, szinte bizarr kisebbségi hajlama volt velük szemben. Ekkor hozta azt az egyszerre ostoba és nevetséges rendelkezését, amellyel a saját maga által „passo romano"-ra (római lépés) keresztelt új díszlépést bevezette az olasz hadseregben. Az átlagos olasz katona alacsonyabb termeténél, és néhány egyéb, a magas német katonáktól alapvetően eltérő testi adottsága miatt az újfajta menetelési forma nevetség tárgyává lett nemcsak Olaszországban, de az egész világon. A kísérlet hamarosan teljes kudarcba fulladt. Emilio De Bono marsall meg is mondta Mussolininak:

„Nevezzen bátran elmeháborodottnak, de meg kell mondjam Önnek, hogy az átlagosan százhatvanöt centi magas katonákból ez a lépés nevetséges, gépiesen menetelő törpéket csinál."

A király, aki maga is mindössze százötven centiméterre nőtt – bár ezenkívül természetesen más indokai is voltak –, szintén megpróbálta jobb belátásra bírni Mussolinit. A Duce viszont hajthatatlan volt. Csalódottságában így panaszkodott Cianónak:

„Nem az én hibám, hogy III. Viktor Emánuel nem nőtt nagyobbra, mint egy felállított borosüveg. Hát persze, hogy nem tud római lépésben menetelni anélkül, hogy nevetségessé váljon. Azt mondják, a díszlépés porosz találmány. Ez nem más, mint szánalmas hazugság. A díszlépés a ludak meneteléséről kapta nevét. Márpedig a lúd tisztán római állat. A szent ludak mentették meg az ókori Róma Capitoliumát."

A díszlépésen jóval túlmutató új viselkedésnormákat is bevezettek a Fasiszta Párt tagja számára. A kézfogást szigorúan megtiltották, amelyet ezentúl a fasiszta tisztelgés váltott fel. A „franciás" hangzást elkerülendő, a megszólítás eddigi olasz formáját „lei"-ről „voi"-ra változtatták. Új uniformisok tömkelegét vezették be, amelyek egyre jobban kezdtek hasonlítani a nácik által viselt egyenruhákra.

Minden „újítás" ellenére 1940-ben az olasz katonák ugyanabban az ócska kamásliban indultak a frontra, mint tizenkilencedik századi elődeik. A Duce parancsainak kérlelhetetlen végrehajtója a Fasiszta Párt főtitkára, Achille Starace volt, aki habozás nélkül küldözgette az országba és világszerte minden fasiszta szervezetnek a magánélet és a közszereplés minden apró részletére kiterjedő direktívákat. Az etiópiai háború után ismét felröppentek a politikai viccek. Ez volt a tiltakozás egyetlen formája ebben a humortalan, semmilyen szembenállást nem tűrő rendszerben.

IV.

A Führer Olaszországban

Róma–Nápoly–Firenze
1938. május 3–9.

1937. szeptember 28-án este, a még mindig a berlini ünneplés hatása alatt álló Mussolini magához hívatta Cianót: „Galeazzo, ha visszatértünk Rómába, a legfontosabb feladatod a visszavágó előkészítése lesz. Ez kihívás volt. A meccset nekünk kell megnyernünk, kerül, amibe kerül." Másnap Mussolini meg is hívta Hitlert Olaszországba, anélkül, hogy a hivatalos vendéglátót, III. Viktor Emánuelt előzőleg tájékoztatta volna.

1938. február 28-án szárnyra kaptak az első híresztelések Hitler közelgő látogatásáról. Rá tizenkét napra bombaként robbant az Anschluss. Ez a kényelmetlen „közjáték" húsz nappal késleltette az előkészületeket, míg végül a hivatalos olasz hírügynökséggé előlépett Stefani hírül adta: „1938. március 28. – Hitler Olaszországba látogat május második felében. Egyhetesre tervezett útja során meglátogatja országunk több városát is. Római tartózkodása alatt a Quirinnalis palota vendége lesz. Programjában szerepel Nápoly és Firenze megtekintése.

Több fontos esemény mellett részt vesz az olasz haditengerészet és a hadsereg szemléjén is..."

Semmi sem bizonyítja ékesszólóbban azt a felszabadító hatást, amit a két diktátor viszonyát mérgező osztrák probléma megszűnése jelentett. Alto Adige ugyan még elvarratlan szál volt, de Berlin folyamatosan jelezte, hogy Hitler megtartja nyilvánosan és ünnepélyesen tett ígéretét.

Németországi látogatásakor Mussolini látványosan kihagyta a nőket a kíséretéből, még titkárnőket sem vitt magával. Ezzel a teátrális mozzanattal egyfajta férfias képet igyekezett kölcsönözni az általa képviselt rendszernek. A fasizmus puritánságát hangsúlyozta az is, hogy csupán százfős delegációt vitt magával az útra. Ugyanerre számított Hitler részéről is, ám nagyot tévedett. Kezdeti lelkesedése ellenére a Duce jóval egyszerűbb és költségkímélőbb fogadást tervezett Hitler számára. Csalatkoznia kellett. Német tisztviselők nem utazhattak a napfényes Olaszországba az állam költségén, családjukat maguk mögött hagyva, anélkül, hogy a választ kockáztatták volna.

Hitler nem akarta egy teljes hétre tányérnyalóira hagyni az országot, különösen abban a tudatban, hogy a fontos beosztást betöltők zúgolódnának, ha otthon hagyná őket. Másfelől – Mussolinival ellentétben – Hitler az államelnöki posztot is betöltötte, ami sokkal több feladatot és a hivatalát kiszolgáló tisztviselőt is jelentett. A problémát Eleonora Attolico, a berlini olasz nagykövet felesége oldotta meg, aki fennen hangoztatta a berlini társasági körökben: „Jöjjön csak mindenki Rómába." Ez persze minden jelenlévőnek a kedvére való kijelentés volt. A harmadik birodalom dámái vérszemet kaptak, és a varrónőknek hamarosan még a férfiszabóknál is több dolga akadt. Hitler személyesen akart meggyőződni mindenki ruhatáráról, nehogy a saját „különleges" öltözékét valaki másé elhomályosítsa.

Albert Speer, Hitler építésze így emlékezik:

„Olaszországi látogatásával Hitler háláját akarta kifejezni Mussolini irányába, mert nem tett semmit a német hadsereg ausztriai bevonulása ellen. A Duce megmutatta, hogy mennyire nagylelkű és pártatlan politikus, hiszen a semleges Ausztria hasznos ütközőállamként szolgálhatott volna Olaszország számára, ezért fennmaradása kívánatos lett volna. Most már német csapatok álltak a

Brenner-hágónál, és ez előbb-utóbb óhatatlanul nyomásként nehezedett Rómára. Hitler örült, hogy útja során alkalma nyílik megtekinteni Róma és Firenze kultúrkincseit. Kísérete számára elegáns egyenruhák készültek, amelyeket személyesen a Führer hagyott jóvá. Kedvelte a fényűzést. Ha egyszerűen öltözködött, az is csak a tömegeknek szánt üzenet volt: Ha a kíséretem csillog-villog, úgy az én egyszerű öltözékem még jobban kiviláglik."

Amikor a náci küldöttség megkezdte a felkészülést az olasz vakációra, Eva Braun is követelte a helyét az utazók csoportjában, méghozzá – amint az a papírjaiban is állt – a Führer titkárnőjeként. Hitler nem tudta megtagadni fiatal szeretője kérését, azt viszont meghagyta, hogy csak a vendégek listájára kerülhet fel, a hivatalos küldöttség tagjai közé nem.

Mussolini Cianót bízta meg az egész „Hitler-művelet" lebonyolításával, aki már 1937 novemberében külön erre a célra felállított irodát nyitott a külügyminisztérium berkein belül. Tökéletes gépezetet hozott létre, amely összehangolta a látogatásban résztvevő minisztériumok munkáját. Az összes németül tudó olasz diplomatát Rómába rendelték, és beosztották kísérőként és tolmácsként a náci vezetők mellé. A „rettenetes nőszemélyt", aki ugyan nem volt tagja a hivatalos delegációnak, mégis részt kellett vegyen minden eseményen, Mario Luciolli, a fiatal és ígéretes diplomata kapta. Luciolli, aki 1964-ben országa berlini nagyköveteként vált közismertté, ekképpen emlékszik a történtekre:

„Nyilvánvalóan két típus létezett: a náci korszakot megelőző időkből fennmaradt dámák és a harmadik birodalom új hercegnői. A kommunikáció hiánya és a kisebbségi komplexus mindkét táborban megfigyelhető volt, de az okok különböző tőről eredtek. A régiek lenézték az új korszak hölgyeit, akiket egy frissen felemelkedett, modortalan és kivételezett helyzetben lévő társadalmi osztály tagjainak tartottak. A másik fél viszont megvetette őket, mint a burzsoá, polgári világ utolsó fennmaradt túlélőit, akiket még nem sikerült a náciknak teljesen kiirtani... Hans Frank igazságügy-miniszter feleségét kevésbé zavarta a bájos baronesse von Weiszäcker, a külügyminisztérium államtitkárának felesége, mint a fiatal és elegáns Madame von Bülow-Schwante protokollfőnök felesége. Annelie,

Ribbentrop felesége lenézte Ilsét, Rudolf Hess párttitkár feleségét és más vidéki hölgyeket, akik viszont irigyen néztek rá, mivel – tévesen – azt feltételezték, hogy kifinomultabb teremtés őnáluk.

Mindez az ellenségeskedés a hölgyek között végeredményben a férjeik viszonyát tükrözte... Közvetlenül az olaszországi látogatás után menesztették a protokollfőnököt, mert szerintük nem volt elég alázatos a vezetéssel szemben. Elküldték Brüsszelbe nagykövetnek... A látogatást megelőző napokban néhány kollégám azzal ugratott, hogy rám bízták a háremet, mire én megmutattam a rám bízott nyáj igazolványképeit, amelyeket nemrég kaptunk, hogy az azonosító kártyákra felragaszthassuk. A kaján mosoly hirtelen eltűnt az arcokról, és átadta a helyét valami fura, együttérző arckifejezésnek."

Elsőként Walter Schellenberg, az SS titkosrendőrségének, az SD-nek a vezetője érkezett meg Olaszországba. Az ő feladata volt a látogatás biztonságának megszervezése. Tucatnyi, turistának öltözött Gestapo-ügynök követte a Führer minden egyes mozdulatát a határtól Nápolyig. Az olasz rendőrség mintegy hatezer embert tartóztatott le. Az olasz fél felkészülését nehezítette, hogy a szervezőknek minden egyes ünnepségre folyton újra kellett írniuk a vendégek listáját. A diplomácia hagyományos szabályai nem mindig érvényesültek könnyedén. A vasútvonal mentén lakók házait újravakolták, pedig jó néhányuk falát a nácikat éltető falfirkák borították. Még a király is nyert az üzleten. Hitler a királyi palota teljesen felújított koronahercegi lakosztályát kapta. A felújítási munkálatok előtt Ciano megtekintette a lakosztályt. Véleményét csípős modorban fejezte ki: „Rendbe hozatják az otthonukat a mi pénzünkön! Umberto és Maria Jose fürdőszobái undorítóak voltak. Az újak legalább, ahogy ők mondják, „fejedelmiek" lesznek."

A király távol tartotta magát az előkészületektől, inkább elment vadászni Pisa mellé, San Rossoréba, a birtokára. Nehezen tudta megemészteni a csinnadrattát, amit Mussolini rá akart kényszeríteni saját palotájában.

A Vatikán egyáltalán nem örült, hogy a „barbár" Hitler az Örök Városba látogat, és ellenérzését nem is rejtette véka alá. Hivatalos lapja, az Osservatore Romano, még csak említést sem tett az eseményről. Mint krízishelyzetekben általában, XI. Pius most is

Castel Gandolfó-i rezidenciájára vonult vissza. Utasította a vatikáni múzeumokat, hogy a látogatás idején tartsanak zárva, nehogy a nemkívánatos vendégek jelenlétükkel „megszentségtelenítsék" őket. Éjszakára minden világítást lekapcsoltatott a Vatikán területén. A szent város sötétje éles ellentétben állt a város többi, kivilágított részével.

Végül május 2-án elindult a négy különvonat Berlinből, a fedélzetén a náci birodalom krémjét képviselő 300 utassal. Hitler, aki tökéletesen tisztában volt az átlag olasz alacsony termetével, köztük az aprócska termetű királyéval, kíséretét szándékosan a legnagyobbra nőtt egyedekből válogatta össze. Így sikerült megismételnie II. Vilmos 1903-as inzultusát, aki hasonlóképpen kellemetlen helyzetbe hozta az akkor még fiatal Viktor Emánuelt. Eva Braun kocsijában utazott Frau Dreesen, annak a Bad Godesberg-i szállodának a tulajdonosnője, ahol Hitler megszállt a „Hosszú Kések Éjszakáját" megelőző estén. Velük tartottak még Dreesen asszony fiai, valamint dr. Theo Morrell és dr. Karl Brandt, a feleségeik és még néhány szolgáló.

Május 3-án valamivel este nyolc óra után Hitler vonata befutott Rómába. A Führert Mussolini és a király köszöntötte. A kancellárt alvezérei vették körbe: Göbbels, Hess, Himmler, Frank és Sepp Dietrich az SS-től. A fogadást az Ostiense pályaudvaron rendezték, mivel a Terminit az eseményhez túl ódonnak tartották. Göring hátramaradt Berlinben, hogy a Führer helyetteseként irányítsa az országot.

A látogatás alatt Mussolini önérzete súlyos sebet kapott. Olyannyira fájt neki a méltánytalanság, hogy 1944-es Storia di un anno című könyvében részletesen beszámolt a személyét ért megaláztatásokról. A könyv elején meghatározza a király és a Duce duális országirányításának fogalmát, amelyre még terminus technicust is alkotott diarchia néven, majd felsorol néhány anekdotát abból az időből, amikor Hitlerrel való viszonya igencsak feszült volt. Ezután egyes szám harmadik személyben fogalmazva így folytatja:

„A problémák egyre súlyosabbá és groteszkebbé váltak a protokoll szent labirintusában. A legjobb példa erre a Führer római látogatása. A diarchia egy egész héten át teljes díszben mutatta magát. Ezalatt voltak a nép számára meglepő, dühítő és szórakoztató momentumok egyaránt. Előzőleg 1937-ben Mussolini járt Németországban.

Berlinben és Münchenben is emlékezetes fogadtatásban volt része. A Maifielden a berliniek milliói hallgatták a Führer és a Duce szavait. A látogatás világszerte nagy visszhangot keltett. 1938 májusában a Führer jött el Rómába. Nem mindig könnyű egy ilyen hivatalos látogatást megszervezni, de világosan látszott, hogy a Führer már várta, hogy láthassa a Duce Rómáját.

Amikor a német vonat befutott a gyönyörű, új San Paoló-i állomásra, a Duce és a király üdvözölték Hitlert. A köszöntés után azonban a Führer a királyi hintóba szállt és a palotába hajtatott. A Via dei Trionfin, a Via dell'Imperión és a Piazza Venezián felsorakozott tömeg hiába várta a Ducét, aki a hátsó utcákon visszasietett az irodájába. Úgy tűnt, ez nem tetszett Hitlernek. A következő napokban a két vendéglátó egymás kezére adta a Führert. Reggel a király vendége volt, este a Duceé, és vica versa attól függően, hogy az esemény többé-kevésbé politikai vagy fasiszta színezetű volt. A királyi palota hűvös légkörében, főként jelentéktelen apróságok miatt, a Führer kényelmetlenül érezte magát."

A Via dei Trionfin rendezett díszszemlén a Führer kíséretének feltűnt, hogy a királynő és udvarhölgyei mélyen fejet hajtanak a hadsereg zászlói előtt, míg a fasiszta milícia lobogóiról tüntetően nem vettek tudomást. Azokon az eseményeken, ahol a Duce és a király közösen vettek részt, a Duce egy lépéssel hátrébb állt, hogy helyet biztosítson a király testőrségének. Ez a legfeltűnőbben a Piazza Sienán rendezett kosztümös bemutatón látszott, az utóbbi évek leglátványosabb és leggrandiózusabb római eseményén. A Führer ezek után maga mellé invitálta a Ducét az első sorba. Róma után következett Firenze. Ahogy az egyik berlini fogalmazott, „a királyi katakombák levegőjétől" megszabadult Hitlert mintha kicserélték volna. Ha le is nyűgözte Róma fensége, Firenze kecses bája sokkal inkább a kedvére való volt. Szeretett volna hosszabban elidőzni. Ez álmaim városa – mondogatta."

Hitlert nemcsak Firenze szépsége örvendeztette meg, hanem az is, hogy maga mögött hagyhatta a királyt, és végre egyedül lehetett Mussolinival. A palotában – ellentétben alvezéreinek harsány és fölényes modorával – csendes szertartások szerint zajlott az élet. Az udvar tele volt halk szavú, makulátlan modorú, karót nyelt

komornyikkal, gallérjukon a savoyaiak címerével. Himmler, Mussolini könyve szerint, egyszer így kiáltott fel: „Man atmet hier eine Katakombenluft!" (Érezni a katakombák levegőjét!). Rengeteg anekdota született Hitler tartózkodásáról a koronahercegi lakosztályban. Állítólag amint elfoglalta a szobáját, azonnal hívatott egy „nőt". Hitler híréhez méltóan ez azon nyomban szaftos pletykáknak adott táptalajt, bár később kiderült, hogy nem akart mást, mint egy új lepedőt, és hogy elkészítsék a fekvőhelyét.

A következő nap, május negyedike, a kötelező programok jegyében telt. Hitler felkereste az ismeretlen katona sírját, a Panteont, és lerótta tiszteletét a fasiszta mártírok emlékművénél. Pohárköszöntőjében Viktor Emánuel így fogalmazott:

„Führer, rendkívüli örömünkre szolgál, hogy őszinte és szívből jövő szeretettel köszönthetjük Önt, mint hazánk legnagyrabecsültebb vendégét. Önben Olaszország egy hatalmas, baráti nemzet vezetőjét tiszteli, a harcost, aki visszaadta Németország nagyságát és civilizációs küldetését. Rengeteg szoros, politikai és szellemi kötelék fűzi egymáshoz az új Olaszországot és Németországot, amelyek biztosítják a két nép meghitt, zavartalan barátságát. Ez a barátság lesz a béke leghatékonyabb eszköze a jövő Európájában. Ez a célja a Birodalom és országunk kormányának egyaránt. Amint átlépte a határt, érzékelhette azt a lelkesedést és baráti érzést, ami az olasz emberekből Ön és hazája felé áradt... Igyunk az Ön egészségére!"

Mialatt Hitler a király beszédét hallgatta, Elena királynőt mustrálgatta, aki pár perce még jelentéktelen apróságokkal untatta. A Führer meg is jegyezte:

„Fizikai felépítésére nézve olyan, mint egy lovas testőr, de belül teljesen üres."

Semmi rendkívüli esemény nem történt a látogatás alatt. Hitler Rómában különböző ünnepségek és egyéb események egész sorozatán vett részt. A Piazza di Sienán Wagner Lohengrinjéből látott részletet, a Via dei Trionfin, Santa Marinellán és Furbarában díszszemléket és katonai gyakorlatokat tekintett meg. Von Rintelen tábornok, a római német katonai attasé megjegyezte, hogy a Via dei Trionfin látott katonai felvonulás, bár nagyszerűen szervezett volt, megmutatta, hogy „a tüzérség és a különleges alakulatok nem rendelkeztek

modern felszereléssel." Az út csúcspontját a haditengerészeti szemle jelentette, Nápolyban, május 5-én, ahol felvonult a flotta, amelyet „Mussolini az ókori Róma mintájára kovácsolt össze" (Corriere della sera). A Nápolyi-öbölből két csatahajó, tizennyolc romboló, tizenegy fregatt, tizenkét torpedónaszád és huszonnégy tengeralattjáró-elhárító hajó futott ki a tengerre.

Az esemény fénypontjaként, a ragyogó napsütésben száz tengeralattjáró acélteste bukkant fel, s merült alá tökéletes összhangban. Számos tudósító szerint ez volt a tengelyhatalmak „haditengerészeti napja", amikor Hitler meggyőződhetett róla, hogy a sok szegényes felszerelés mellett az olaszoknak mégiscsak van egy kitűnő flottájuk (a világ ötödik legnagyobb hadiflottája), amely igencsak hasznos lehet a jövőre nézve. Nápolyban az olasz flotta olyan fegyelmezett erőt sugárzott, ami nemcsak a német vendégeket, de még magukat az olaszokat is meglepte. Eva Braun szüleinek küldött levelezőlapján ez állt: „Láttuk a flottát. Gyönyörű szemle volt."

Filippo Anfuso így emlékezik:

„Hitlernek nem volt hadiflottája, és azok a pompás hadihajók, amelyeket név szerint ismert és felismert (ez volt az egyik hobbija), a szakértő csodálatát váltották ki belőle... Látom magam előtt, amint a Cavour csatahajó fedélzetén sétálva rajongó szemekkel bámulja a távolban felbukkanó rombolók sziluettjét. Mint valami kiskamasz, aki irigyli a pajtása játékszerét.

Amikor a tengeralattjárók orra kibukkant a vízből, Mussolini Hitlerre nézett. Hitler szemében olyan sóvárgás tükröződött, ami teljesen felvillanyozta a Ducét. Ez volt az egész látogatás csúcspontja. Nápoly után Németország első ízben ajánlott konkrét szövetséget Olaszországnak."

Mussolini és Ciano azonban úgy döntöttek, egyelőre halogató álláspontra helyezkednek, mivel közeledett az 1938. április 16-án Nagy-Britanniával kötött úgynevezett Húsvéti szerződés teljesítésének határideje, amely szerint annak fejében, hogy Olaszország a polgárháború végeztével visszavonja csapatait Spanyolországból, a brit kormány elismeri az Afrikai Olasz Birodalmat. Ribbentrop, Hitler utasítására, azonnal nekiállt rábeszélni Cianót egy politikai és katonai szövetség megkötésének előkészítésére. Kettejük vitája majdhogy-

nem nyílt ellenségeskedéssé fajult. Hitler tolmácsa, Paul Schmidt így idézi fel a történteket:

„Ribbentrop és Ciano vitája szöges ellentétben állt azzal, amit a közvélemény tapasztalhatott. Ribbentrop legfőbb erénye az állhatatossága volt. Sokszor elnéztem, amint folyamatosan ismételgetett egy javaslatot, anélkül, hogy észrevette volna, mekkora illetlenséget követ el. Taktikája a tárgyalópartner kifárasztása volt, aki aztán végül puszta kimerültségből belement mindenbe. Cianónál is ezt a módszert alkalmazta, de sikertelenül. Az olasz végül széles mosollyal zárta le a vitát: „A népeink közti szolidaritás olyan egyértelműen megmutatkozott az elmúlt napokban, hogy hivatalos szerződésekre igazán semmi szükség."

Nápolyban Eva Braun – a vele utazó csoporttal együtt – az Excelsior Hotelben szállt meg. Szemmel láthatóan boldog volt és jól érezte magát, ugyanis itt Hitlert kellő távolságra tudta magától, míg a királyi palotában valóságos szobafogságra volt ítélve.

Glenn Infield Eva Braun életéről írt könyvében így ír ezekről a napokról:

„Eva nagyobb feltűnést keltett Olaszországban, mint bármelyik más nő a náci delegációból. Szebb volt mindannyiuknál és jóval oldottabban viselkedett... Hitler alkalmasint szakított rá időt, ám idejének nagy részét a reá vigyázó férfias SS-legények és a mellé kirendelt olasz tisztviselők társaságában töltötte... Rengeteget vásárolt. Imádta a táskákat, cipőket és mindent, ami krokodilbőrből készült. Az egyik római bevásárlókörútjáról úgy tért vissza, mintha egy Kongó menti vadászatról csöppent volna ide. Mindemellett néhány értékes ékszerre is szert tett. Ha éppen nem vásárolt, kísérői körbevitték a város éjszakai szórakozóhelyein... Eva szeretett táncolni, és két alkalommal is csak hajnalhasadtára ért vissza a szállodába. Amikor Hitler értesült erről, dühösen közölte vele, hogy ettől fogva illendő időben térjen haza. Mire Eva így válaszolt: – Majd ha nem fogdosod többé az olasz madonnák kezét a Grand Hotelban, én is illendő időben a szobámban leszek."

A nápolyi vizit nagyon kimerítette a náci vezetőket. Az olasz rendőrség rendkívül szorosan védte őket, mert hírszerzési értesülések szerint egyes csoportok merényleteket terveztek Hitler legközelebbi

munkatársai ellen. Ha az esemény nyilvános volt, a feszültség csak tovább fokozódott. Végül nem történt semmi. A Bourbonok capidamontei kastélya szolgált a hivatalos nápolyi búcsúbankett helyszínéül, amelyen részt vettek a náci vezérek feleségei is. A felsőbb etikettről vajmi keveset tudó német nőknek a berlini olasz nagykövet felesége, Eleonora Attolico tartott gyorstalpaló tanfolyamot a Grand Hotel szalonjában. A hölgyek azt szerették volna, ha személyesen bemutatják őket a királynőnek, ezért meg akartak tanulni szabályosan meghajolni és pukedlizni. A végeredmény teljes csőd volt. A legtöbben megbotlottak a ruhájukba, mások pedig túl mélyre hajoltak.

A legkényesebb problémát Hitlernek személyesen kellett megoldania. Frau Ribbentrop szentül meg volt győződve, hogy ő Németország „first lady"-je. Ez a cím azonban a római német nagykövet feleségét, a fiatal és szép Frau Mackensent illette. A helyzet végül odáig fajult, hogy a Führer magához rendelte külügyminiszterét és közölte vele, hogy tartsa kordában a feleségét. A történtekről a királynő is értesült, aki ezek után a banketten szándékosan Frau Mackensent ültette a jobbjára, Ribbentropnét pedig a baljára. Arra is ügyelt, hogy egész este csak olaszul szólaljon meg, amiből a külügyminiszter felesége egy kukkot sem értett.

A nap végén a vendégek a San Carlo operaház előadását tekintették meg, ahol az Aida szerepét játszó szopránt majdnem agyonütötte az összeomló díszlet. Szegénynek talán nyújtott némi vigaszt, hogy az előadás végén Hitler személyesen gratulált neki és virágcsokorral köszöntötte. Ezután mindenki vonatra szállt és visszautazott Rómába. Hazatérvén a Villa Torloniába, Mussolini beszámolt családjának a nap eseményeiről. Fiai, Vittorio és Bruno a Rex nevű óceánjáró fedélzetéről nézték a haditengerészet bemutatóját. Vittorio így emlékszik apja szavaira:

„Az operában az előadást tönkretette a díszlet összeomlása, amely csaknem maga alá temette az énekeseket, de Hitler jól érezte magát. Azt mondta, hogy kisebb balesetek előfordulnak, még az olyan roppant szervezett országokban is, mint Németország. A véletlen gyakran közbeszól. A nápolyiak szerint egy olyan fajgyűlölőnek, mint Hitler, nem az Aidát kellett volna bemutatni. A darab egy

egyiptomi tábornokról szól, aki szerelembe esik egy fekete nővel. Hitlernek viszont tetszett a főszereplő balerina feketére mázolt arca, igaz a hölgy inkább szép volt, mint tehetséges. Lelkesen nyilatkozott a haditengerészeti bemutatónkról. A Nápolyi-öböl napsütésben még nekünk, olaszoknak is pazar látvány, hát még egy németnek. El kell ismernünk, hogy fegyveres erőink közül kétségtelenül a haditengerészet a legjobban felkészült és a legfegyelmezettebb. Bizony nem könnyű feladat megoldani, hogy száz tengeralattjáró egyszerre emelkedjen a felszínre. Ma nekünk van a világon a legjobban képzett és legerősebb tengeralatti flottánk."

Ribbentrop töretlen próbálkozásai ellenére a látogatás során Hitlernek nem sikerült a tengelyhatalmakból hivatalos katonai szövetséget kovácsolni. Az Anschlusst megelőzően tett ígérete, amely szerint a Brenner-hágó „örökös" határvonalként húzódik majd a két ország között, továbbra is nyitott kérdés maradt. Márpedig amennyiben továbbra is bírni kívánta Mussolini barátságát és jóindulatát, be kellett váltania, amit ígért. A május 7-ére szervezett díszvacsora jó alkalomnak kínálkozott. Hitler pohárköszöntőre emelkedett, szavait Mussolini felé intézve:

„Most, hogy közvetlen szomszédok lettünk, amelyet kétezer év közös történelmi háttér csak tovább erősít, eljött az idő, hogy elismerjük a történelem és a gondviselés által országaink számára kiszabott határokat. Ez a határvonal tisztán elválasztja egymástól Olaszországot és Németországot, és nem csupán békés életviszonyokat és együttműködési lehetőséget teremt népeink számára, de a kölcsönös támogatás összekötő hídjaként is szolgál országaink között. Határozott szándékom és egyben a német nép színe előtt tett politikai hitvallásom, hogy Németország az országainkat természetes határként elválasztó Alpokat örökérvényű és megkérdőjelezhetetlen határnak tekintse. Meggyőződésem, hogy ennek eredményeképpen mindkét ország dicsőséges és virágzó jövő elé nézhet."

Hitler ugyan sikeresen elkerülte a várva várt „Brenner" szó kiejtését, Ciano, naplója tanúsága szerint, elégedett volt: „Hitler beszéde megváltoztatta a helyzetet. Az olaszoknak a határokat illető kijelentéseinél valószínűleg csak líraian szenvedélyes előadásmódja tetszett jobban."

A nácik nem osztották az olaszok nézetét, különösképpen nem a dél-tiroliak, akik mindenáron csatlakozni akartak Németországhoz. A militánsabb tiroliak között felreppent és gyorsan terjedni kezdett a híresztelés, amely szerint „a Führer a háború után, amellyel életteret kíván biztosítani a német nép számára, figyelembe fogja venni a nép óhaját, és barátjának Benito Mussolininek cserében jelentős területeket felajánlva, visszacsatolja Dél-Tirolt Németországhoz." A szerző ezt az értesülését Giuseppe Mastromatteitől, Bolzano egykori prefektusától szerezte. Május 8-án Santa Marinellán és Furbara repülőterén zajlottak a katonai parádék. Végül a római program a Fórumon tartott esti ünnepséggel zárult.

Május 9-én, a firenzei út során, Mussolini nagy megelégedésére a két diktátor újra kettesben lehetett. Hitler, aki örült, hogy végre megszabadulhatott III. Viktor Emánuel fárasztó jelenlététől, osztozott a Duce megkönnyebbülésében. Firenzében, a művészetek fellegvárában Hitler elemében volt. Elragadtatva sétálgatott több mint négy órán keresztül a Pitti palotában és az Uffizi képtárban, alaposan megizzasztva a türelmetlen Mussolinit, aki nem sokat adott sem a régiségekre, sem a festészetre általában. A Duce félreérthetetlenül kimutatta, hogy most látogat el először Firenze híres múzeumaiba. Miután megtekintett két felvonást a Simon Boccanegrából, Hitler készen állt a hazaútra. A pályaudvar peronján a diktátorok mélyen egymás szemébe néztek. Végül Hitler szólalt meg: „Nem létezik a földön olyan hatalom, amely közénk állhatna."

Albert Speer, Hitler építésze és politikai nagygyűléseinek koreográfusa, későbbi háborús termelésért felelős miniszter feljegyezte memoárjaiban Hitler első reakcióját az olasz utat követően:

„Micsoda megkönnyebbülés, hogy nálunk már megszűnt a monarchia! Jól tettem, hogy nem hallgattam azokra, akik megpróbáltak rábeszélni a visszaállítására. Az a rengeteg udvaronc! És az a töméntelen etikett! Rossz is rágondolni! A Duce meg állandóan a másodhegedűs szerepében! Az asztaloknál, a szemlék alkalmával a legjobb hely mindig a királyi családé, míg a Ducét, az állam tényleges képviselőjét állandóan háttérbe szorítják."

Németországba visszatérvén, hálája jeléül a Duce vendégszeretetéért Hitler úgy döntött, hogy a készülő Adolf Hitler teret

Mussolinira kereszteli át. A terv végül meghiúsult, mert a munkálatok sosem kezdődtek el. A Führer római útjának talán legtragikusabb következménye a látogatás nyomán meginduló rasszista és zsidóellenes kampány kialakulása volt. Ennek egyik magyarázata lehet, hogy Berlin számára elfogadhatatlannak bizonyult, hogy legfontosabb szövetségese ne vegye át ezt a számára elsődleges jelentőségű ideológiát, de tény az is, hogy Olaszországban a konformisták és a külföldimádók mindig is szép számmal voltak jelen és véleményüknek igen nagy hangot adtak. 1932-ben Mussolini még azt fejtegette Emil Ludwig német írónak, hogy Olaszországban nem létezik antiszemitizmus, ő maga pedig hosszas, intim viszonyt folytatott a zsidó származású Margherita Sarfattival. Mindez, úgy tűnik, nem akadályozta abban, hogy alig egy hónappal Hitler látogatása után Olaszországban köszöntse a nácik „faji szakértőkből" álló küldöttségét, akik a Fasiszta Párt szélsőjobboldali szárnyának vendégeként érkeztek az országba.

Egyértelmű, hogy Mussolini zsidóellenes döntéseit, legalábbis részben, Hitler sugallta. Az alábbi idézet Eucardio Momigliano tollából származik:

„Mussolini annyira távol állt a rasszizmustól, hogy 1938. július 2-án egy Levi nevű zsidó tábornokot nevezett ki az egyik hadosztálya élére. Tizenhárom nap múltán azonban „rasszizmusa" bombaként robbant, mivel Hitler nyilvánvalóan egyre türelmetlenebbé vált... Július 15-én a fasiszta kormány kiáltványt tett közzé, amelyben egy akkor még anonim tudóscsoport megállapította, hogy az olasz nép az északi fajhoz tartozik, ebből kifolyólag tiszta fajú árja, a zsidók pedig nem tartoznak egy fajba az olaszokkal."

A hírhedt manifesztumot, minden későbbi fajvédő törvény alapját, 1938. július 14-én hozták nyilvánosságra. A Fajvédő Tudósok Manifesztuma kijelentette, hogy a zsidó származású olasz állampolgárokat, azok kivételével, akik az ország, illetve a fasizmus szolgálatában állnak, a jövőben páriaként kell kezelni, az ehhez tartozó erkölcsi és gazdasági következményekkel együtt. Számos magyarázat született már Mussolininak az 1933–35-ös nürnbergi törvények óta érlelődő zsidóellenességére. Fontos megjegyezni, hogy Hitler, bár nem szalasztott el egyetlen alkalmat sem, hogy faji témákban

nyomást gyakoroljon a Ducéra, mindig megmaradt a diplomácia berkein belül.

Nino D' Aroma elbeszélése részben magyarázatot adhat Mussolini zsidóellenes politikájára, amely lényegesen felületesebb és kezdetlegesebb volt, összehasonlítva Hitler brutalitásával. D'Aroma személyesen vett részt III. Viktor Emánuel és Italo Balbo légimarsall, Líbia kormányzója találkozóján, amikor a király hivatalos látogatáson járt az afrikai gyarmaton. A Fasiszta Nagytanács gyűlésén Balbo, más fasiszta vezetőkkel, Giacomo Acerbóval, Emilio de Bonóval és Luigi Acerbóval együtt, hangot adott ellenérzésének a zsidóellenes törvényeket illetően.

Balbo Mussolini Hitler iránti veszélyes „szenvedélyéről" beszélt, majd megkérdezte a királyt: „Utánozni akarjuk a németeket a zsidókérdéssel kapcsolatban?"

Viktor Emánuel így felelt: „Nézze Balbo, én nem szeretek jósolgatni, de ebben az ügyben már számos alkalommal beszéltem Mussolinival. Annak idején azt mondtam neki: „Kedves elnök úr, higgye el nekem, hogy a zsidókérdés maga a darázsfészek, amibe nem szabadna belenyúlnunk". Eleinte igazat adott nekem, aztán hirtelen hátraarcot csinált, és tömegestül hívta be őket az országba. Elképzelheti azt a panaszáradatot, amit ez az intézkedés kiváltott a hazai értelmiségiek és üzletemberek körében, akik látták azt a rengeteg osztrák és német zsidót, akik értesüléseim szerint meglehetősen arrogánsak és agresszívan viselkednek. De Mussolini nem avatkozott közbe, és hagyta, hogy a dolgok menjenek a maguk útján. Most már megváltozott az álláspontja és ki akarja ebrudalni őket, hiszen – és ezért nem is tudom őt hibáztatni – az etiópiai háború alatt a zsidók nyíltan Amerika, Anglia és Franciaország álláspontját képviselték a miénkkel szemben. Maga jobban ismeri Mussolinit, mint én, tudja, hogy mennyire forrong emiatt... azonkívül irigykedik, mert a német antiszemitizmus olyan nagy népszerűségnek örvend az arab országokban és a földközi-tengeri térség keleti részében."

Úgy tűnik, az 1934-es velencei találkozót követő véres leszámolások, a „Hosszú Kések Éjszakája" és a sikertelen bécsi puccskísérlet sem világosította fel kellőképpen Mussolinit Hitler zavaros személyiségéről és az általa folytatott kétes politikai játszmákról. Talán a

firenzei pályaudvaron is érdemes lett volna feltenni magának a kérdést: „Vajon milyen meglepetéseket tartogat még ez az ember számomra?" A választ hamarosan a címlapjukon hozták az újságok: Csehszlovákiát. Mintha csak megismétlődött volna az osztrák forgatókönyv. A velencei találkozóról visszafelé Hitler azt üzente az osztrák náciknak, hogy hamarosan hallanak majd felőle. Egy hónappal római útját megelőzően pedig a Szudétanémet Párt vezetőjét, Konrad Henleint kérette magához, hogy véglegesítsék a Szudétavidék német ajkú nemzeti kisebbsége által lakott, csehszlovák fennhatóság alatt álló terület visszavételére kidolgozott, úgynevezett „Zöld Tervet".

A tízmilliós Csehszlovákia az első világháborút lezáró versailles-i szerződés értelmében született. Lakosainak egynegyede német származású volt, a magyarok és lengyelek száma mintegy tíz százalékot tett ki. Az Osztrák–Magyar Monarchiából kikanyarított államot hosszú hegyvidéki határvonal választotta el Németországtól, amelynek nyugati fele mint egy lándzsa hegye fúródott a Harmadik Birodalom oldalába. Az első lépésre 1938. április 24-én került sor Karlsbadban. Henlein, Hitler utasítására benyújtotta a cseh kormánynak a német kisebbség „méltányos követeléseit". A követelések elképesztő voltára való tekintettel, Hitler és Henlein biztosra vették, hogy a dokumentum heves politikai válságot idéz majd elő Csehszlovákiában, ami alapot teremt majd a német beavatkozásra. Ezzel szemben a krízis pontosan ellenkező hatást váltott ki.

Olaszországi útját követően, május 28-án Hitler 1938. október elsejében határozta meg a „Zöld Terv" végrehajtásának időpontját. Prága bejelentette csapatainak részleges mozgósítását, Beneš, a cseh állam elnöke pedig, miután lefegyverezte a nácikat, elfogadta a „méltányos követeléseket". Henlein az örömhírrel nyomban Nürnbergbe utazott a náci párt kongresszusára, ahol Hitler éppen a drámai szudétanémet kérdésről készült beszédet tartani.

Szeptember 12-én Hitler a csehekre tett gúnyos és sértő megjegyzések kíséretében közölte tábornokaival: „Eldöntöttem: a közeljövőben döntő csapást mérünk Csehszlovákiára." Ennek ellenére nem égettette fel a hidakat maga mögött a békés megoldás érdekében sem, amely lehetővé tette volna számára, hogy egyetlen

leadott lövés nélkül bemasírozzon a hőn áhított Szudéta-vidékre. A békés megoldás lehetőségét a brit miniszterelnök, Sir Neville Chamberlain szolgáltatta. Chamberlain hajlandó volt igen messzire elmenni Európa békéjének megőrzése érdekében, még ha személyesen nagy árat is kellett fizetnie érte. Szeptember 15-én Németországba repült, hogy találkozzon Hitlerrel. „Ez egy kísérlet az elkerülhetetlennek tűnő háború megakadályozására, s mint ilyet, mindenki támogatni fogja, politikai hovatartozástól függetlenül" – írta aznapi számában a Daily Herald.

Hétórai fárasztó repülés után a hatvankilenc éves Chamberlain, akinek ez volt élete első repülőútja, megérkezett Berchtesgadenbe. Egy korszak lezárult: a brit birodalom miniszterelnöke személyesen kereste fel az egykori osztrák-bajor tizedest. Sir John Wheeler-Bennett így emlékezik:

„Hitler igyekezett eltitkolni elégedettségét. A lépcső tetején várakozott Keitel tábornok és kíséretének néhány tagja társaságában. Még csak le sem jött, hogy üdvözölje a vendégét... Ez volt az első Hitler és Chamberlain három történelmi jelentőségű találkozója közül... Hitler udvariasan bár, de nyíltan közölte, hogy a szudétanémeteknek joguk van az önrendelkezéshez, és ha úgy kívánják, csatlakozhatnak a birodalomhoz. Ha maguktól nem tudják ezt végrehajtani, úgy ő majd segít nekik, még ha az világháborút is jelent."

A Führer panaszkodott, hogy a britek fenyegetőznek. Chamberlain rámutatott, hogy a figyelmeztetéseket nem szabad összekeverni a fenyegetésekkel. Végül megkérdezte a nála jóval fiatalabb és szemmel láthatóan izgatott vendéglátóját: „Ezek szerint fölöslegesen repültem ide és csak az időmet vesztegetem?" Hitler erre kimérten úgy válaszolt, hogy amennyiben a brit kormány elfogadja a szudétanémetek önrendelkezési jogát, hajlandó tárgyalni a problémáról. Háromórányi tárgyalás után Chamberlain visszavonult, hogy kormánya elé tárja Hitler javaslatát.

Mussolini ez idő tájt Veneto tartomány városait járta, innen kísérte figyelemmel az eseményeket. Szeptember 18-án Triesztben ekképpen nyilatkozott: „Ha két tábor létezik, és az egyik Prágát támogatja, a másik pedig ellene van, tudja meg a világ, hogy Olaszország már választott! Hat nappal később Páduában már

„hamarosan lejáró határidőket" emlegetett, javasolva a cseh vezetőknek, hogy „hozzanak bölcs döntést", és adják át a Szudéta-vidéket békésen és mindenféle ravaszkodás nélkül.

A brit kormány szeptember 16-án ült össze, hogy meghallgassa Chamberlain beszámolóját németországi látogatásáról. Az ülésen jelen volt Lord Walter Runciman, akit korábban Chamberlain küldött Prágába, hogy közvetítsen a csehek és a németek vitájában. Amíg a britek valamiféle kompromisszumos megoldáson törték a fejüket, Beneš és tanácsadója, Jan Masaryk keményebb eszközökhöz nyúlt, és letartóztatták Henleint és betiltották a szudétanémet náci párt működését. Röviddel ezután Londonba érkezett a francia miniszterelnök, Eduard Daladier és külügyminisztere, Georges Bonnet, hogy további javaslatokkal egészítsék ki a brit terveket. Mindenféle megoldás felmerült, a háborútól kezdve egészen Csehszlovákia feldarabolásáig. Végül megszületett a francia–angol közös javaslat. Eszerint Prágának fel kell adnia minden olyan területet, ahol a szudétanémet lakosság száma meghaladja az ötven százalékot. Cserében a francia és a brit kormány garanciát vállal, hogy megvédi a megmaradó részek függetlenségét.

A tervezetet a cseh kormány, valamint Chamberlain és Daladier politikai ellenfelei is visszautasították. Ettől függetlenül Chamberlain újra repülőre szállt, hogy szeptember 22-én Hitler elé tárja javaslatát. Mielőtt felszállt volna a gépre, így nyilatkozott az újságíróknak: „A célom Európa békéjének biztosítása, és hiszem, hogy ez az utam a békét jelenti majd." Ez alkalommal a németek virágcsokrokkal és ajándékokkal tűzdelt, nagyszabású fogadást rendeztek a brit küldöttség számára. Amikor a brit miniszterelnök gépe földet ért Kölnben, a zenekar az „Isten óvja a királyt" játszotta, Chamberlaint pedig az előkelő godesbergi Petersburg Hotelban szállásolták el.

Chamberlain arra számított, hogy miután Franciaország és Nagy-Britannia minden korlátozás nélkül elfogadta Hitler követelését, a német kancellárnak sem lesz más választása, minthogy azonnal elfogadja a javaslatot. „Ez azt jelenti – kérdezte Hitler némi meglepetéssel a hangjában – hogy a szövetségesek hozzájárulnak, hogy a Szudéta-vidéket Németországhoz csatolják?" „Pontosan azt – felelte Chamberlain." Hitler a fejét rázta. A szövetségesek ajánlata nem felelt

meg számára. Ő azt akarta, hogy a csehszlovák államot töröljék le a térképről, a maradékait pedig október elsejével osszák fel Németország, Lengyelország és Magyarország között.

Chamberlaint mélyen lesújtotta a dolog. Hitler bőszen ecsetelte, hogy amíg ő türelmesen várakozott Chamberlain válaszára, a csehek egyre csak kavarták az indulatokat. Ezután egy előre megbeszélt jelre a terembe lépett Hitler egyik segédje, aki „friss üzenetet" hozott a Csehszlovákiában zajló „véres" eseményekről. „Ölik a németeket Csehszlovákiában! – üvöltötte Hitler vörösödő fejjel. De én minden egyes németet megbosszulok! A cseheket el kell pusztítani!" További három óra elteltével Chamberlain visszatért a szállodába, hogy átgondolja a történteket. Másnap reggel levelet küldött Hitlernek, amelyben megismételte hogy továbbra is áll a szövetségesek javaslata, feltéve, ha a szudétanémet kérdés békésen oldódik meg, mindennemű katonai beavatkozás nélkül. Jó ideig semmi válasz nem érkezett.

Késő délután aztán megjelent egy küldönc hatalmas borítékkal a kezében, rajta a Führer sasmadaras címerével. Hitler nem alkudott. Úgy tűnt Chamberlainnek nincs más választása, üres kézzel repülhet vissza Londonba. Azonban még aznap este újabb üzenet érkezett. Hitler aggódott, hogy talán mégis egy kicsit túl messzire merészkedett, ezért még egy találkozót javasolt este fél tizenegyre. Harmadik találkozójukon Hitler azzal állt elő, hogy a csehek szeptember 26-án reggel nyolc órakor kezdjék meg az evakuálást és két nap alatt fejezzék is be. Ez ultimátumként hangzott, így Chamberlain habozás nélkül elutasította. Végül Hitler beleegyezett, hogy a határidőt tolják ki október elsejéig a „Zöld Terv"-ben vázolt katonai invázió eredeti időpontjáig. Azt mondta, csakis a brit miniszterelnök iránti tiszteletből hajlandó erre az engedményre, és mintegy „ajándékként" nyújtja ezt Chamberlain felé, mivel ő is hajlandó volt valamit engedni a saját álláspontjából.

Miután végre megnyugodhatott, Hitler közölte Chamberlainnel, hogy beéri a Szudéta-vidék annektálásával, és Németország nem támaszt további területi követeléseket Csehszlovákiával szemben. Sőt még a Harmadik Birodalom és Csehszlovákia határviszonyait garantáló közös egyezmény aláírására is hajlandó. A találkozó végén Hitler kijelentette, hogy amint ez az ügy sikeresen lezárul, a békés

együttműködés jegyében kész újra tárgyalóasztalhoz ülni az egykori afrikai német gyarmatok kérdésének rendezéséről. Szeptember 24-én Chamberlain súlyos teherrel tért vissza Londonba: Hitler belement az alkuba, de a Szudéta-vidék azonnali annektálását követeli.

A hírek hallatára Franciaországban és Nagy-Britanniában erőre kaptak a Hitlerrel egyszer s mindenkorra, akár háború árán is leszámolni akaró politikai csoportosulások. Masaryk a fejlemények hatására magasztos hangon kijelentette: „Szent Vencel népét senki sem taszíthatja rabszolgasorba." Eközben tovább erősödtek a brit és francia véleménykülönbségek. Göring agyonreklámozott Luftwaffeja fenyegető fekete felhőként lebegett Európa egén. A tárgyalások sűrű egymásutánban követték egymást. A Downing Street 10-ben egyfolytában égtek a lámpák. Az újságok és a rádió híradásai folyamatosan beszámoltak az események alakulásáról. Rengeteg béke és tekintélymegőrző javaslat látott napvilágot.

Szeptember 26-án Chamberlain levelet küldött Hitlernek bizalmasával, Horace Wilsonnal. A levélben megerősítette, hogy a szövetségesek feltett szándéka a Szudéta-vidék kérdésének civilizált rendezése. Hitler a berlini Sportpalastban tartott beszédében még aznap este megadta a választ: ettől kezdve Németország és Csehszlovákia között a fegyverek szava dönt. Amennyiben Csehszlovákia nem teljesíti a német követeléseket, szeptember 28-án délután két órakor megindul a támadás. Négy órával a határidő lejárta előtt Lord Perth, a római brit nagykövet azonnali kihallgatást kért Cianótól. A Palazzo Chigibe érve a brit diplomata Chamberlain utasításait követve arra kérte Cianót, hogy Mussolini járjon közbe Hitlernél és beszélje rá a támadás elhalasztására. Ciano délelőtt tizenegykor már a Palazzo Veneziában volt.

Mussolini úgy döntött, hogy nem hagyhatja figyelmen kívül Chamberlain kérését és nyomban felhívta Attolico nagykövetet Berlinben: „Menjen azonnal a Führerhez és mondja meg neki, hogy történjék is bármi, én az ő oldalán állok, mégis arra kérem, halassza el a támadást huszonnégy órával, hátha addig sikerül valamit kitalálnom a probléma békés megoldására." Hitler éppen a francia nagykövettel tárgyalt, amikor megkapta a Duce üzenetét. A diplomata felé fordult és így szólt: „Kiváló barátom, Benito Mussolini arra

kér, hogy huszonnégy órával toljam ki a német hadsereg menetparancsát. Én ebbe beleegyezem." Délben Lord Perth újra a külügyminisztériumban volt, hogy tolmácsolja Chamberlain köszönetét, és egyben arra kérje Mussolinit, járjon közbe a Szudéta-kérdés rendezésére szolgáló, négyhatalmi csúcstalálkozó megszervezésében, Németország Olaszország, Franciaország és Nagy-Britannia között. Ciano újra a Palazzo Veneziába sietett. Számos berlini, párizsi és londoni telefonhívás lebonyolítása után a találkozót müncheni helyszínnel szeptember 29-re tűzték ki. Hitler egyetlen feltétele Mussolini jelenléte volt.

A londoni képviselőházban Chamberlain szeptember 28-án negyed ötkor jelentette be a csúcstalálkozó hírét az alábbi szavak kíséretében:

„Bármi is volt tisztelt képviselőtársaim véleménye Mussoliniról a múltban, úgy hiszem, mindannyian egyetértünk abban, hogy mostani cselekedetével Európa békéjének ügyét kívánja szolgálni. Az imént értesültem, hogy holnap reggelre Hitler találkozóra hív Münchenbe. Mussolini már elfogadta a meghívást és semmi kétségem afelől, hogy Daladier is így tesz majd. Feltételezem, mostanára már kitalálták az én válaszomat is!

A konferencia hírét két ország kivételével mindenhol nagy lelkesedés fogadta. Prágában már tudták, hogy országukat feláldozzák az európai béke oltárán, Moszkvát pedig dühítette, hogy az egész ügyből szándékosan kihagyták. A legboldogabb persze Mussolini volt, aki tudta, elérkezett élete nagy pillanata.

V.

München, 1938: Mussolini a világbéke megmentője

München, 1938. szeptember 29.

1938. szeptember 28-án délután öt órakor a Fasiszta Párt sebtében tömeget szervezett a Termini pályaudvarra, a Münchenbe utazó Mussolini ünneplésére. A Duce az évszázad csúcstalálkozójára készült közvetítőként, a nagyhatalmak vezetői között. Giuseppe Bottai fasiszta vezető emlékirataiban ilyennek látta az elutazás előtti pillanatokat:

„A bámészkodók tömegét távol tartották. Starace, a párt főtitkára a peron üvegteteje alatt állt, újságírók és miniszterek gyűrűjében. Úgy nézett ki, mint valami filmrendező! Aztán megjelent Mussolini és Ciano. A hangulat borús, élettelen. Nincs semmi, ami életet lehelne a helyzetbe, különösen nem a gépiesen skandáló tömeg. Csak a lelkünk könnyebb egy kicsit az elmúlt napok szorongásai után. A csend viszont nyomasztó."

Bottai keserűen csalódott, mert csupán a néző szerepét osztották rá. A Duce melletti helyet a vonaton már elfoglalta a kormány egyik nemrégiben kinevezett tagja, a fiatal Galeazzo Ciano, akinek kritikusai szerint a legnagyobb érdeme az volt, hogy feleségül vette a Duce lányát. Eközben Bottai oktatási miniszterként kényszerült tengetni napjait. Az itthon maradottak elhalasztott lehetőségként élték meg a helyzetet. Bottai naplójában arról is ír, hogyan változtak meg a dolgok Hitler látogatása után:

„A náci Németország mércéjével mérjük magunkat és hűségünket. Egy németországi út hasznos minden fasiszta vezető számára – akár magas, akár alacsonyabb beosztású és előre kíván lépni – de a javára írják saját nevelésű teoretikusainknak is, akik a még totalitáriusabb totalitarizmus kidolgozásán fáradoznak. A frakciók és ellenfrakciók is ennek mentén alakulnak... Most németpártiak, ahogy korábban franciapártiak voltak."

Bottainak öt évet kellett várnia, hogy az 1943. július 25-i Fasiszta Nagytanács ülésén kiegyenlíthesse számláját Mussolinival szemben, és ellene szavazva hozzájáruljon az olasz fasizmus bukásához.

A hivatalos álláspontot a Corriere della Sera, Olaszország legtekintélyesebb lapja hozta a címoldalán: „A Duce berlini útjának híre néhány perccel délután öt óra után érte el szerkesztőségünket, és hamarosan már mindenki tudott róla. A vasútállomáson hatalmas éljenző tömeg gyűlt össze, hiszen mindenki tisztában van Mussolini óriási jelentőségű, a világbéke ügyét szolgáló küldetésével... A Duce megérkezésére várva mindenki Mussolini kimagasló történelmi alakját méltatja. Hat órakor a tömeg hangos éljenzése közepette befut a Duce autója. Kíséretében ott van Ciano gróf, a kormány külügyminisztere. Taps és „Duce! Duce!" kiáltások kísérik Mussolinit, amint kiszáll a gépkocsiból. Miniszterek és egyéb közéleti személyiségek fogják körbe. Mindenki éljenez. A Duce a férfias nyugalom szobra. Mindenkit fasiszta köszöntéssel üdvözöl, miközben a tömeg lelkesedése egyre fokozódik. A civil ruhában utazó Mussolini most néhány udvarias szót vált a német nagykövettel... aztán felszáll az elnöki vonatra. Mindenki a szalonkocsi körül tolong. A Duce kitekint az ablakon, majd a vonat lassan kihúz az állomásról..."

A müncheni villámlátogatásról szeptember 28-án dél és három óra között döntöttek a Palazzo Veneziában. A találkozó számos problémát is felvetett az olasz külügyminisztérium számára, ugyanis Mussolinit eddig úgy a németek, mint a szövetségesek – köztük is

legfőképpen a franciák – távol tartották a szudétanémet kérdéstől. Chamberlain most azért hívta meg a Ducét a diplomáciai válságstábba, mert a bővíteni kívánta a Csehszlovákiára ráerőszakolt diktátum aláíróinak körét.

A külügyminisztérium három magasan képzett diplomatát, Filippo Anfusót, Blasco Lanza d'Ajetát és Mario Luciollit bízta meg, hogy felkészítse a Ducét a szudétanémet kérdést illetően. Mussolini, aki immár hivatalosan is a közvetítő szerepét játszotta a válság megoldásában, tisztában kellett legyen a probléma teljes hátterével. Ismernie kellett a határok, a kisebbségek és a többségi nemzet, a jogos és a megalapozatlan követelések kérdéskörét.

Luciolli így emlékszik erre a délutánra: „A minisztérium beosztása alapján a kormánytisztviselők közül én voltam ügyeletben a szeptember 27-ről 28-ra virradó éjszakán. Úgy tűnt, ez lesz a béke utolsó éjszakája. Olvastam a mindenfelől érkező táviratokat. Nem volt egy szikrányi remény egyikben sem... Hajnalban a kódolóirodában megpillantottam egy táviratot. A párizsi nagykövetségünkről érkezett és a béke megmentésére tett kísérletről volt szó benne. Néhány francia politikus megkérdezte Renato Prunast, hogy milyen eséllyel kecsegtetne, ha a britek felkérnék Mussolinit, hogy járjon közbe... Prunas biztatta őket... A kora reggeli órákban Alessandro Farnese leváltott... Amikor visszatértem a Palazzo Chigibe, az éppen távozó angol nagykövetbe, Lord Perthbe botlottam. Az irodában aztán mindenről tájékoztattak: Chamberlain felkérte Mussolinit, hogy tegyen javaslatot Hitlernek egy négyhatalmi csúcstalálkozóra, amely megoldást kínál a válságra és egyben a német követeléseket is kielégíti. Mussolini felhívta Attolicót, aki éppen most beszél Hitlerrel... A nap hátralévő részében sietve készülődtünk a konferenciára... Mussolini, Ciano és kíséretük, melynek tagja volt Anfuso, Blasco Lanza d'Ajetát és jómagam, este hatkor különvonattal indultunk Münchenbe. Mielőtt kiléptünk volna az irodából, megérkezett Attolico sürgönye a német követelésekkel."

Valószínűsíthető azonban, hogy Mussolini már Attolico üzenete előtt kézhez kapott egy tervezetet, melyben a Szudéta-vidék Németországhoz csatolását vázolták. A kézbesítő feltételezhetően Hesseni Fülöp herceg volt. A dokumentumot Hitler tudtával, még a

Chamberlainnel folytatott megbeszélései előtt készítette a náci klán három „galambja", Göring Neurath és Weiszäcker. Nino D'Aroma elbeszélése szerint, a Duce – miután részletesen tanulmányozta a rendelkezésre álló információkat – megtervezte, hogy milyen kompromisszumos javaslattal áll majd elő.

Münchenbe érve Mussolini azonnal érezte, hogy a németek, köztük is a „héják" – a Szudéta-vidéket már a zsebükben tudva – még nagyobb zsákmányra pályáznak. Attolico, aki idegesen és baljós előérzetektől gyötörve érkezett Berlinből, csak megerősíteni tudta a Duce sejtését. Luciolli erről így ír:

„Mielőtt a nagykövet elutazott volna Berlinből, bizalmasan értesült jóbarátjától és a béke elkötelezett hívétől, Ernst von Weiszäcker külügyi államtitkártól, hogy Hitler, Ribbentrop sugallatára, az eddigi feltételeket jóval keményebb követelésekre akarja változtatni." Amikor ezt meghallotta, Anfuso elkérte Luciollitól Attolico előző napi sürgönyét és átadta Mussolininak, aki úgy csúsztatta a zsebébe „mintha egy fizetési felszólítást kapott volna kézhez."

Az ezt megelőző napon, Berlinben Attolico fényes diplomáciai karrierjének legnehezebb óráit élte. Az olasz nagykövetség sajtóattaséja, Cristano Ridòmi erre így emlékszik: „Szeptember 28., szerda. Béke lesz vagy háború?... A követség összes munkatársa az épületben tartózkodik. Érezzük, hogy a mai nap döntő fontosságú lesz. A levegő szinte vibrál, még itt a Tiergarten zöld oázisa menti utcácskában is... Ezt a napot sosem fogjuk elfelejteni... Tizenegykor megcsörren a telefon. Sürgős hívás. Attolico hívatja a rangsorban közvetlenül mögötte álló Massimo Magistratit, hogy készítsen jegyzeteket a telefonhívás alatt. Mussolini nyugodt hangon beszél... Az egész nem tart tovább néhány percnél."

Magistrati pillanatokon belül lefordította a Duce üzenetét, Attolico pedig azonnal taxiba ült és teljes sebességgel a kancelláriára hajtatott. Hitler éppen a francia nagykövettel, Francois-Poncettel beszélt. Attolicónak valahogy sikerült a Führer kezébe nyomnia a papirost, aki miután elolvasta, elfogadta a huszonnégy órás haladékra tett javaslatot. Két órán belül már a müncheni csúcs létrejöttében is megegyezés született. A nagykövet ezután Magistrati és Ridòmi társaságában felszállt a Münchenbe tartó éjszakai vonatra. Aznap tizen-

nyolcszor beszélt Rómával. A hálókocsiban úgy aludt, mint akit kiütöttek. Mussolini, aki egyszerre volt fáradt, feszült, gondterhelt és feldobott, a Róma és a Brenner-hágó közti éjszakai vonatutat pihenéssel és a másnapi viadalra való készülődéssel töltötte. Cianóval, Anfusóval és személyi titkárával, Osvaldo Sebastianival beszélgettek. A témák Németország, Hitler, a Szudéta-válság és Chamberlain körül forogtak.

Chamberlain és Hitler találkozóját megelőzően egy beszélgetésük alkalmával Mussolini a következőket mondta Anfusónak: „Amint Hitler megpillantja azt az öregembert, már tudni fogja, hogy itt csak ő nyerhet. Chamberlain még nem tudja, hogy a polgári-burzsoá Anglia parlamentjének képviselőjeként Hitler elé járulni olyasmi, mintha véres csonttal ingerelnénk egy vadállatot." Majd kifejtette a véleményét a britekről is: „Egy olyan ország, ahol annyira bálványozzák az állatokat, hogy még temetőt és kórházat is létesítenek a számukra, ahol emberek a papagájaikat a végrendeletükbe foglalják, ott biztosak lehetünk benne, hogy a dekadencia felütötte a fejét. Négymillióval több nő él ott, mint férfi. Négymillió szexuálisan kielégítetlen nő, akik mesterségesen szítják a rengeteg problémát, csak azért, hogy felizgassák, majd lecsillapítsák az érzékiségüket. Mivel férfit nem találnak, akit magukhoz szoríthatnának, hát az egész emberiséget akarják a keblükre ölelni."

Míg a különvonatok robogtak Berlinből és Rómából München felé, Párizsban és Londonban a francia és brit tárgyalóküldöttségek is repülőgépre szálltak. Mussolini kora hajnalban ébredt, készen a találkozásra. A vonatot Rudolf Hess, Hitler udvaronca fogadta a határnál. A hivatalos üdvözlések után közölte: a Führer a határ és München között félúton várja a Ducét. Alig telt el öt hónap, hogy búcsút mondtak egymásnak a firenzei pályaudvaron. A találkozásra délelőtt fél tízkor került sor. Egy fasiszta újságíró tollából idézünk:

„Hitler egy padon ülve várta Mussolinit, majd amint meglátta, felállt, elébe ment és melegen üdvözölte. A Duce társaságában volt Hess miniszter, aki a Brenner-hágónál hivatalosan köszöntötte a vendéget. Ez a ma reggeli találkozó a régi német határ mentén, szinte pontosan a Führer rezidenciája alatt, a bajor hegyekre nyíló pompás kilátással még jobban megerősíti a két népet és vezetőiket összekötő

barátságot. Mussolini a fasiszta milícia főparancsnoki egyenruháját viselte. Tisztelgett és mosolygott az őt üdvözlő tömegnek... A díszőrségi szemlét követően a Führer saját különvonatához vezette a vendégét és az őt kísérő delegációt. Kilenc óra negyven perckor a vonat megindult München felé, a két vezető pedig másfél órán át tárgyalt a konferenciát életre hívó fontos kérdésekről. Jelen volt még Hess miniszter, a Hesseni Fülöp herceg és Himmler, az SS parancsnoka"

Hitler tágas szalonkocsijának közepén hatalmas asztal állt, szétteregetett térképekkel. Mussolini kapott egy kis ízelítőt abból, ahogy Hitler, a német fegyveres erők főparancsnoka a közelgő háború során irányítani fogja a német hadmozdulatokat. Hitler aznapi előadása leginkább az olcsó szappanoperák hangulatát idézte, rengeteg hatásvadászattal és a saját jóindulatára, illetve a szomszédok galádságára tett könnyes szemű utalásokkal fűszerezve. Ahelyett, hogy a csúcstalálkozóról beszéltek volna, átadta Keitelnek a szót, és elégedetten figyelte, amint a jelenlévők végighallgatják a tábornok előadását a Fall Grünről (Zöld Terv), azaz Csehszlovákia negyven-nyolc órán belül megkezdődő lerohanásáról.

Hitler egy hatalmas térkép előtt állva folytatta szónoklatát: „Kiépítettem és tökéletesítettem a Siegfried-vonalat, amely így képes bármilyen támadásnak ellenállni. Nem mintha a demokráciák bármikor is rohamot mernének intézni a német védelmi vonalak ellen. Erre nem adok nekik időt! Egy bizonyos pontra koncentrálom a támadást, és döntő csapást mérek, mielőtt a demokráciák egyáltalán mozgósíthatnák a csapataikat. A német hadsereg készen áll és csak a parancsaimra vár. Higgye el Duce, egyetlen katonám életét sem áldoznám fel, ha nem tudnám, hogy a késlekedéssel a népem jövőjét teszem kockára. A demokráciák arra számítanak, hogy beadom a derekam. Ha így tennék, eljátszanám a német emberek jövőjét. Az egyetlen módszer, hogy felülkerekedjen az ember, ha akkor támad, amikor össze vannak zavarodva. Meg akarják a német népet állítani, de tudják, hogy most még nem érkezett el az alkalmas pillanat. Ha azonban nem cselekszünk gyorsan, hamar bekerítenek. Eljön még az idő, amikor együtt fogunk harcolni Franciaország és Nagy-Britannia ellen."

Stratégiai előadása során a Führer büszkén mutogatta a Siegfried-vonal mentén épült új bunkereket, a német haditechnika csúcsteljesítményét. A Baseltől Aechenig húzódó és a Maginot-vonallal farkasszemet néző mintegy ötszáz állandó bunkert a németek kiváló hadmérnöke, Fritz Todl tervezte. A szövetségesek elleni kirohanásától izgatottan Hitler a Maginot-vonalra mutatott: „El fogjuk pusztítani" – mondta, mintha csak egy homokvárról beszélt volna.

Filippo Anfuso így emlékezik: „A vonat München felé száguldott, Hitler pedig úgy beszélt, mintha máris kitört volna a háború, és ő innen a vonatból irányítaná a hadmozdulatokat. A konferenciát senki sem említette. Mussolini is türelmesen várt a pillanatra, majd feltette kérdését: „Mik a követelései Csehszlovákiával szemben?" Hitler meglepetten nézett rá, mint akit szemmel láthatóan zavar, hogy megszakították a gondolatmenetét. Aztán előhúzta a legfrissebb német követeléseket tartalmazó dokumentumot: „Ez a minimum, amit követelünk. Ha Franciaország és Nagy-Britannia rá tudja venni Benešt, hogy fogadja el, a Reich nem ellensége a megállapodásnak." Hagyott néhány percet Cianónak, hogy átfussa a papírt, majd folytatta: „A demokráciák azért gyűlölik a németeket, mert tudják, hogy egy olyan társadalmi szervezettel rendelkeznek, amihez fogható csak Olaszországban van. Talán ez az oka, hogy a demokráciák szeretnék megfojtani Németországot. „Mire idáig jutott, a vonat megérkezett Münchenbe."

A dokumentum szerint Németország a teljes Szudéta-vidéket magához akarta csatolni, függetlenül a lakosság százalékarányos megoszlásától. A vonatról leszállva Mussolini Cianóhoz fordult: – Ki kell puhatolnunk azoknak az úriembereknek a szándékait. Már amennyiben a megegyezés szándékával jöttek. Ami azt a másikat illeti [mármint Hitlert] az egész beszéd a vonaton azt a célt szolgálta, hogy tudassam a többiekkel: ő kész bármeddig elmenni.

A pályaudvaron Göring, Attolico nagykövet és Magistrati, valamint számos, magas rangú német és olasz tisztviselő fogadta a két diktátort. A szokásos díszőrségi szemle következett, majd egy kislány Hitlerjugend női változatából virágcsokrot nyújtott át a Ducénak. Az autókonvoj most is ugyanazon az úton haladt, mint az 1937-es látogatás során. Mussolini tiszteletére az ismerős hercegi palota teraszát

fasiszta jelképekkel díszítették. Hitler a palota kapujában elbúcsúzott, és közvetlenül a Führerhausba, azaz a tárgyalások színhelyére sietett. Fél tizenkettő volt. Mussolininak mindössze néhány perce maradt, hogy felkészüljön az egy óra múlva kezdődő első ülésre.

A vonaton Hitler úgy beszélt, mintha a háború nem csak elkerülhetetlen volna, hanem mint aki már meg is kezdte azt. Az elmúlt két hónapban Mussolini, közvetve vagy közvetlenül, nem kevesebb, mint három különféle, a Szudéta-válság megoldására tett német javaslatról értesült. Godesbergben Hitler azért került összeütközésbe Chamberlainnel, mert úgy érezte, hogy a francia–brit javaslat a határ menti, ötvenszázaléknyi német lakosság feletti települések átadása nem elfogadható. Az eredeti kezdeményezés szerint a négy nagyhatalom – Nagy-Britannia, Franciaország, Németország és Olaszország – szavatolja Csehszlovákia határait, amennyiben a cseh kormány nem köt a jövőben kétoldalú megállapodásokat sem Franciaországgal, sem a Szovjetunióval. A mostani követelések viszont jóval tovább mentek az eredeti elképzeléseknél és burkoltan azzal fenyegettek, hogy Németország tovább fokozza az igényeit.

Magyarország és Lengyelország személyében Olaszországnak is megvoltak a Duna menti hagyományos szövetségesei, akik – különösképp Magyarország esetében – jelentős nemzeti kisebbségekkel rendelkeztek Csehszlovákiában, és most részesedni akartak az osztozkodásból. A Károly Palota lépcsőjén lefele menet Attolico figyelmezette Mussolinit a Weiszäckertől kapott bizalmas információra, amely szerint Németország tovább fogja emelni az „árat". Mussolini magához vett minden rendelkezésre álló iratot és elvonult a szobájába, hogy kidolgozza a követendő stratégiát. Ezekben a zavaros pillanatokban ő volt az egyetlen a résztvevők közül, aki tiszta képet alkothatott a válságról, és emellett még azzal az előnnyel is rendelkezett, hogy értette mindhárom tárgyalópartnere nyelvét. A Duce most már csak a Führerhausból érkező telefont várta. Daladier és Chamberlain már a helyszínen voltak, Mussolini érkezett utolsónak, Hess, Ciano, Attolico és az olasz küldöttség kíséretében. A konferencia helyszínére vezető úton a tömeg éljenzése kísérte a Duce autóját. Hitler a főbejáratnál várta. Anfuso, aki Ciano mellett állt, hallotta, amint Chamberlain kísérletet tesz, hogy társalgásba elegyed-

jen Mussolinival. – Szeret horgászni? – kérdezte a miniszterelnök. A Duce zavartan nézett rá, majd udvariasan kezet rázott Daladier-vel.

A konferencia első felvonása fél egykor kezdődött Hitler dolgozószobájában. A négy kormányfő mellett helyet kapott Sir Horace Wilson, a brit miniszterelnök tanácsadója, Ribbentrop, Alexis Léger, a Quai d'Orsay főtitkára, Ciano, valamint Paul Schmidt, Hitler tolmácsa. Nem voltak jelen viszont az oroszok, mivel ők nem kaptak meghívást. Voytech Mastny berlini cseh nagykövet és Hubert Masaryk a külügyminisztériumból feszülten várták a találkozó kimenetelét a Regina Hotelben. Ők csak „megfigyelőként" tartózkodhattak Berlinben.

Elsőként Hitler emelkedett szólásra. Ciano elmondása szerint „megköszönte a részvevőknek, hogy elfogadták a meghívást, majd kifejtette, hogyan súlyosbodott a helyzet az elmúlt napokban. Megerősítette, hogy a Duce kérésére huszonnégy órával kitolta az ultimátum határidejét, de hozzátette: amennyiben a lehető legrövidebb idő alatt nem születik megállapodás, kénytelen lesz beavatkozni. A Führer azzal vádolta a cseheket, hogy szakadatlanul üldözik a német kisebbséget. Prága olyan terrorkampányba kezdett, amely Németországot kétszázezernél is több politikai menekült befogadására kényszerítette. Hitler ezután általános népszavazásra tett javaslatot, amely végre fényt derítene az emberek valós akaratára. Chamberlain diplomatikusan hallgatott, míg Daladier, aki sokkal idegesebbnek tűnt, kijelentette, hogy amennyiben a független csehszlovák állam felszámolása a tét, ő máris megy vissza Párizsba. Mussolini, aki igyekezett az objektív közvetítő szerepében feltűnni, szünetet javasolt, majd elővette az öt pontból álló kompromisszumos javaslatát tartalmazó dokumentumot, amelyet a szállásán állított össze néhány perccel az indulás előtt.

Előterjesztése így hangzott: (1) A tanácskozáson el kell fogadni a Szudéta-vidék Németországhoz csatolásának tervét; (2) A végrehajtásra október első tíz napjában kerüljön sor. Ezzel megakadályozható, hogy Csehszlovákia megsemmisítse a kérdéses területeken található ipari és katonai objektumokat; (3) Minden eldöntetlen kérdést egy négyhatalmi nemzetközi bizottság elé kell tárni; (4) A területek lakossága maga választhassa meg, hogy milyen nemzetiségűnek vallja

magát; (5) A konferencián a szudétanémet kérdésen kívül a magyar és a lengyel kisebbségek ügyét is megvitatják. Mussolini előzőleg megkérdezte Hitlert, hogy azokat a területeket is Németországhoz kívánja-e csatolni, ahol a német lakosság meghaladja a nyolcvan százalékot és a legutóbbi választásokon a náci pártra szavazott. Hitler igenlő választ adott.

A javaslatot nem lehetett elutasítani, mivel magában foglalta mindegyik fél óhaját. Az egyetlen új elem a más nemzetiségű kisebbségek kérdése volt, amelyet a Duce az utolsó pillanatban ravaszul a javaslati pontok közé csempészett, és amely mindenkit meglepetésként ért, beleértve magát Hitlert is. Ugyanakkor pontosan ez a javaslati tétel volt az, ami miatt nem tudtak azonnali választ adni, hiszen ezzel azt kockáztatták volna, hogy a csehek mellett új ellenségeket teremtenek Hitler számára, akinek a döntő fontosságú kérdés az annektálandó területeken található létesítmények sértetlensége volt. A csehek mintegy kétmillió főt számláló modern, motorizált hadsereggel rendelkeztek, és hozzá egy a Maginot-vonalhoz hasonló, határ menti erődítményrendszerrel. Ezenkívül rendkívül fejlett volt a könnyű- és a nehéziparuk, a híres Skoda gyárral az élen.

Chamberlain és Daladier jelezték, hogy készen állnak a Mussolini-féle javaslat megvitatására, előtte azonban a dokumentumot le kell fordítani angolra és franciára. Az angol miniszterelnök azt is megjegyezte, hogy a megállapodáshoz elengedhetetlen a csehek beleegyezése, és szerét kell ejteni valahogy az ő bevonásuknak is. Amint ezt Hitler meghallotta, aki éppen az imént fejezte ki elégedettséget, a szó szoros értelmében kipattant a karosszékéből. Mussolini újabb szünetet javasolt, valamint felvetette, hogy a cseheket vegyék be a megállapodás szabályszerű végrehajtását felügyelőbizottságba. Fél három volt és a felek már lényegében megállapodtak.

Chamberlain visszament a szállására a Regina Hotelbe, ahol a két cseh megfigyelő várakozott. Daladier Göring kíséretében a Négy Évszak Hotelbe távozott. Hitler meghívta Mussolinit és kíséretének néhány tagját a Prinzregenstrasse 16-ba. A Führer nem tűnt túlzottan elégedettnek. Úgy érezte, hogy a semmiért küzdött, és attól tartott, hogy a tárgyalóasztalnál aratott siker megfosztja a prágai bevonulásakor tervezett győzelmi parádé dicsőségétől. Dühítette

Daladier segédjének, Alexis Légernek a jelenléte, aki miután Martinique szigetéről származott, Hitler szerint csakis néger lehetett. „Meg kellene tiltani, hogy színes bőrűek Európát érintő ügyekről tárgyaljanak." – mondta.

Anfuso így emlékezik: „Léger faji hovatartozásának kérdése annyira felháborította, hogy saját háborús emlékeiről kezdett mesélni. A britekről elismerte, hogy támadtak, de csak a whiskytől kapatosan voltak hajlandók kiugrálni a lövészárkokból. Aztán egy kifejezetten polgári stílusban berendezett helyiségbe vitt minket, ahol hidegtálakat szolgáltak fel, többek között vadhúst is. Mivel a Führer vegetáriánus volt, a húshoz egyetlen német sem nyúlt, még Himmler és Ribbentrop sem, akik pedig köztudottan kedvelték. A vadból végül csak az olaszok ettek, ők viszont bőséggel..."

Mussolini tett némi epés megjegyzést Chamberlain esernyőjére és Daladier konyak iránti vonzalmára, majd mindenki visszatért a Führerhausba.

A második felvonás fél ötkor kezdődött. Chamberlain közölte, hogy tárgyalási alapként elfogadja a Duce javaslatát. Daladier csatlakozott. Ez mintegy megadta a jelet a folyosón várakozó szakértőknek, akik most megindultak a tárgyalóterem felé. Elsőként a három nagykövet, a brit Neville Henderson, a francia André Francois Poncet olasz részről pedig Bernardo Attolico lépett be, a német külügyi államtitkár, Ernst von Weiszäcker társaságában. Ettől a pillanattól fogva megindult az igazi egyezkedés, immár nem csak falvakról, városokról és utakról, hanem az állatállományról, a betakarított termésről, hőerőművekről és így tovább.

Hitlert taszította az efféle tevékenység és kijelentette, hogy „nem szabadna megengedni, hogy ezek az ostoba részletek emésszék fel Európa legfontosabb embereinek az idejét." Daladie-ről eközben kiderült, hogy nagyszerűen ért az alkudozáshoz, míg Chamberlain igyekezett csökkenteni a cseheket ért veszteségeket. A Ducét – Ciano szavaival élve – „untatta a konferenciákra jellemző álmosítóan parlamentáris légkör. Zsebre dugott kézzel, szórakozottan járkált fel-alá, időnként besegített egy-egy kérdés szövegezésébe. A nagy elme gondolataiban, mint mindig, most is mások és az események előtt járt. Számára a megállapodás lezárt ügy volt. Míg a többiek a részletekbe

bonyolódva tanácskoztak, őt már nem érdekelte az egész. Más dolgokon járt az esze."

A piaci vásárokat idéző hangulat hamarosan teljes kavarodást okozott. Miniszterek, hivatalnokok, diplomaták, titkárok és gépírónők jöttek, mentek végeláthatatlan sorban. Hitler alkalmanként irigykedve nézett Mussolinira, aki a „rangidős államférfi" szerepében díszelgett. Úgy tűnt, ő volt minden dolgok mozgatója, aki még a háborút is megakadályozta. Ezzel szemben a Führer úgy érezte magát, mint a tolvaj, akinek ideiglenesen felfüggesztették a büntetését. Röviddel este nyolc után berekesztették az ülést. A hátralévő munka – a végső változat átültetése a tárgyalófelek nyelvére – a fordítókra maradt. A németek hivatalos vacsorát szerveztek mind a négy delegáció számára, ám Chamberlain és Daladier visszautasították a meghívást, mivel mindketten úgy érezték, illetlen volna bankettezni Csehszlovákia feldarabolásának előestéjén. Amíg ők ketten a szállásukra siettek, a német külügyminisztérium emberei igyekeztek feltölteni az üresen maradt székeket az ötvenegynéhány főre terített asztalnál. Így történhetett, hogy alacsonyabb beosztású tisztviselők is részt vehettek a vacsorán.

Mario Luciolli ekképpen idézi fel az eseményeket: „Mussolini Göringgel a jobbján Hitlerrel szemben foglalt helyet. Hitler mellett Ciano ült, aztán jött Himmler, Ribbentrop, Keitel és a többi náci vezér. Hitler alig evett valamicskét és egyfolytában beszélt. Láthatóan ideges és izgatott volt egyszerre. Szokásához híven ugyanazokat a logikailag összefüggéstelen dolgokat ismételgette. Gondolatok helyett inkább csak érzéseket fejezett ki, ez esetben a Csehszlovákia iránti gyűlöletét. Gúnyt űzött a cseh hadseregből, a cseh politikusokból és a csehek büszkeségéből. Ingerületen sorolta a szudétanémetek ellen elkövetett mindennapos atrocitásokat. A vacsora alatt háromszor is elmesélte annak a német nőnek az esetét, akit egy cseh rendőr kihajított az ablakon. A lényegi politikai kérdésekről, a világ békéjéről és az európai együttélés megteremtésének lehetőségéről egy árva szó sem esett... Mussolini keveset szólt. Taktikája, miszerint hagyja Hitlert, hogy kitombolja magát, eddig kitűnően bevált. Nem volt értelme változtatni. A többiek is csöndben ültek, kivéve Göringet, aki folyton a pogány életfelfogás nagyszerűségét hirdette. Kijelentette, hogy az

egész nyugati, demokratikus, pacifista szemléletet a keresztény mentalitás befolyásolja, amely lényegét tekintve pusztító hatású és romlott. Felidézte mit érzett, amikor a római katokombákban járt... „A kereszténység alattomosan erkölcsi és anyagi romlásba döntötte a Római Birodalmat" – fejtegette. Nem akart lemaradni Hitler csehgyalázásában sem: „A cseheknek születésükkor az egyik kezükbe egy hegedűhúrt, a másikba egy kis pénzérmét adnak. Attól függően, hogy melyik kezüket emelik először a szájukhoz, eldől, hogy zenészek vagy uzsorások lesznek."

Az első müncheni konferencia utolsó felvonására este tíz órai kezdettel került sor. A fáradt és gondterhelt résztvevők már alig várták, hogy lezáruljanak a tárgyalások. Szeptember 30-án hajnali egy órára elkészült az egyezmény végleges változata. Elsőként Hitler írta alá, őt követte Chamberlain, majd Daladier és végül Mussolini.

A nyolc fejezetből és két függelékből álló dokumentum tulajdonképpen a Duce öt pontjának jegyzékbe foglalása volt. Számos tanú emlékszik e történelmi pillanatban elejtett szavakra. Mussolini így szólt Daladier-hez: – „Önt ünnepelni fogják, ha majd visszatér Párizsba." Valaki hallotta, amint a római áthelyezés előtt álló Francois-Poncet megjegyezte: – „Voilà le sort qu'on reserve aux amis de France" (Íme, ez Franciaország barátainak a sorsa). Ciano szerint „mindenki elégedett, még a franciák is, de még a csehek is – az alapján, amit Daladier mondott nekem." Hitler viszont sosem könyvelte el sikerként a Müncheni egyezményt, sőt ellenkezőleg: fél vereségként beszélt róla. Egy évvel később, közvetlenül Lengyelország lerohanása előtt így szólt a mellette állókhoz: –„Remélem, ez alkalommal nem lép közbe valami pojáca, hogy tönkretegye a terveimet."

Még egy, a szudéta-egyezményhez hasonló fontosságú, szóbeli megállapodás született Münchenben. A tárgyalások közti szünetben Mussolini és Chamberlain megegyeztek, hogy felélesztik a brit–olasz „Húsvéti Egyezményt", amelynek keretében Nagy-Britannia elismeri az Etiópiai Olasz Birodalmat. Ennek fejében Olaszország kész kivonni tízezer önkéntesét Spanyolországból. Az eseményeket tettek követték, így november 16-án a brit nagykövet átnyújtotta megbízólevelét III. Viktor Emánuel olasz királynak és etióp császárnak. Hitler még marasztalta volna, de Mussolini azonnal hazaindult. Hitler, Hess és

Göring kísérték ki a pályaudvarra. Hajnali kettőkor a Duce vonata elhagyta a müncheni állomást. Így zárult tehát a két diktátor negyedik és egyben utolsó, békeidőben lezajlott találkozása. A következő alkalomra tizennyolc hónap múlva kerül majd sor, 1940. március 18-án a Brenner-hágónál, azt megelőzően, hogy Mussolini meghozza végzetes döntését Olaszország hadba lépéséről.

Mussolini diadalittasan tért vissza Olaszországba. A király, aki akkor éppen San Rossore-i vidéki rezidenciáján tartózkodott, a firenzei pályaudvaron üdvözölte a Ducét. Mussolini nem számított erre, és kellemesen meglepődött. Ciano kíséretében köszöntötték a peronon álló uralkodót, aki az alábbi szavakat intézte Mussolinihoz: „Az Ön négyhatalmi paktuma működött, minden parlamenti intervenció és ratifikálás nélkül. A nemzet büszke lehet Önre." Mussolini továbbrobogott az estére tervezett római diadalmenetének színhelye felé. A sebesen dolgozó munkásoknak mindössze öt órájuk maradt a felkészülésre. A Termini pályaudvar és az ismeretlen katona sírja közti útszakaszon korlátokat állítottak fel. A fellobogózott utcákat már órákkal az események kezdete előtt katonazene és indulók hangja töltötte be. Délután ötkor, egy órával a Duce megérkezése előtt, már egy tűt sem lehetett leejteni a felvonulási útvonalon. Hatra a Piazza Venezia csordultig telt emberekkel. A Duce háromszor is megjelent a jól ismert balkonon. Amikor harmadjára jött ki, ezt mondta: „Bajtársak! Olyan órákat éltetek át, amire örökké emlékezni fogtok. Münchenben igazságosan munkálkodtunk a békéért! Hát nem ez az olasz nép célja?" A tömeg egy emberként harsogta, hogy igen. A béke azonban pontosan ekkor ért véget.

Otthon, a Villa Torloniában, a szokásokhoz híven a család kikérdezte a Ducét az őt ért benyomásokról. Vittorio írásában megörökítette a jelenetet: „Amikor hazaért, közel sem mutatkozott olyan vidámnak, mint ahogy azt mi elképzeltük. Elégedett, sőt meghatott volt a szívélyes fogadtatástól, de valami mégis megkeserítette a kedvét. Minden kérdésünkre felelt, és elmagyarázta, hogy a nyelvtudása milyen döntő szerephez jutott a tárgyalások során: „Most még jobban értem, mit jelenthetett a nyelvek összevisszasága Bábel tornyánál" – mondta. Chamberlaint nagyon dicsérte, ugyanakkor Daladier nem tett rá kedvező benyomást. Hitlerről azt

mondta, hogy most megmutatta, van türelme kivárni, amíg tető alá hoznak egy megállapodást. Észrevettem, hogy kedvezőbb színben tünteti fel őt, mint korábban tette... Apám a csúcsra ért. Ez volt népszerűségének és politikai pályafutásának a tetőpontja."

A Duce rosszkedvét többek között a virágokkal kirakott diadalív okozta a Via Nazionalén. „Kinek az ötlete volt ez a karneváli díszlet?" – kérdezte Staracétól. Staracéé volt, akit egy éve múlva menesztettek is pozíciójából.

Münchenben egyetlen rövid évvel sikerült kitolni békeidő végét. Csehszlovákiát azonban már semmi sem mentette meg. Darabokban nyújtották át a „legjobb ajánlatot tevő" számára. November másodikán az egyezmény szerint, Ciano és Ribbentrop felügyelete alatt Csehszlovákia átadott 12 074 négyzetkilométernyi területet Magyarországnak az ott élő 1 044 438 lakossal, amelyek közül sokan nem is voltak magyarok. Hitler ezek után arra kényszerítette Szlovákiát, hogy kiáltsa ki függetlenségét. Erre azért volt szüksége, hogy végre Prágát bekebelezhesse. 1939. március 15-én a német csapatok egyetlen puskalövés nélkül bemasíroztak a cseh fővárosba. Csehország, Cseh és Morva-protektorátus néven a birodalom része lett.

Chamberlain feldúlt volt, és úgy érezte megalázták. Mostanra kiderült: Hitler nyíltan a szemükbe hazudott 1938 szeptemberében Münchenben, amikor ünnepélyesen kijelentette, hogy „terveimben egyetlen cseh állampolgár számára sincs hely." London azonnal garanciákat ajánlott a többi kelet-európai országnak. Elsőként Romániának, természetesen a fontos olajmezői miatt, majd 1939. március 31-én Lengyelországnak. Még Mussolini is sértve érezte magát, amiért eltitkolták előle a legutóbbi fejleményeket, és amiért mindenről csak szóban értesült a repülő nagykövetként működő Hesseni Fülöptől. Hitler vérontás nélküli győzelmét ünnepelte a Hradzsinban, amelynek tornyán náci lobogót lengetett a szél. A herceg elmagyarázta, hogy Hitler kénytelen volt cselekedni, mivel a csehek továbbra is készenlétben tartották a hadseregüket, és titkos tárgyalásokat folytattak az oroszokkal.

„A német hegemónia baljós színezetet kezd ölteni" – írta Ciano a naplójába. Mussolinit mélyen sértette, ahogy barátja és kollégája

bánik vele, és megtiltotta, hogy kiadjanak bármilyen hivatalos közleményt Hesseni Fülöp római látogatásával kapcsolatban. „Az emberek kinevetnének. Minden alkalommal, amikor Hitler bekebelez egy új országot, küld nekem egy üzenetet". Fájdalomdíjként – és, hogy megmutassa Hitlernek saját nagyságát – 1939. április 7-én Mussolini parancsot adott Albánia „családi kiruccanásként" emlegetett elfoglalására. Ciano mindenképpen részt akart venni a vállalkozásban, még akkor is, ha a balkáni kis ország már eddig is gyakorlatilag olasz fennhatóság alatt állott. Mussolininak ez a lépése jelezte, hogy politikai szerencsecsillaga leáldozóban van. A spanyolországi események még adtak ugyan némi vigaszt: Franco végül elfoglalta Madridot, és ezzel véget ért a polgárháború, ami megszabadította Olaszországot az államkincstárat kimerítő katonai és gazdasági segítségnyújtás terhétől.

Mussolini kutyaszorítóban érezte magát. A franciák őt tették megvetésük céltáblájává a sajtóban, a rádióban és a parlamenti felszólalásaikban. A berlini olasz nagykövettől érkező jelentések ellenére, mostanra megérett benne az elhatározás, hogy – miután számos esetben visszautasította – ezúttal hivatalosan is szövetségre lép Németországgal. 1939. május 22-én Ciano aláírta a két országot összekötő „Acélpaktumot". Ezzel egy időben Németország megkezdte Danzig ügyének feszegetését.

Danzig, a casus bellire kárhoztatott város kérdése olyan probléma volt, amit a felek talán békésen is megoldhattak volna. Mindenképpen egyszerűbb és kevésbé kellemetlen ügynek tűnt, mint a csehszlovák válság. Hitler eleinte nem is lépett fel agresszívan. A szabad utazásra tett javaslata nem korlátozta volna Lengyelország szuverenitását. Még 1939. március 25-én is úgy nyilatkozott bizalmasai körében, hogy nem szándékozik „erőszakkal fellépni Danzig ügyében". A vita alapját a felső-sziléziai német etnikum jelentette, amely a hivatalos népszámlálás alapján is többségben volt a lengyel anyanyelvű lakossággal szemben. A régió határait a szövetségesek önkényes döntése alapján húzták meg 1921-ben, Lengyelországnak juttatva a vidék leggazdagabb szénlelőhelyeinek egyharmadát.

A másik fontos szempont a lengyel korridor kérdése volt, amely utat nyitott Lengyelországnak a Balti-tenger felé, elvágva egymástól

Németországot és Kelet-Poroszországot. Danzig, ez az etnikailag és kulturálisan is egyértelműen német város a korridor északi végében állt. 1919-ben a Népszövetség „szabad várossá" nyilvánította. A müncheni egyezményt követően a danzigi németek is előálltak követeléseikkel. Hitler válaszul a „szabad város" és a Harmadik Birodalom újraegyesítését és egy német költségen lefektetett, Kelet-Poroszországot és Németországot összekötő autópálya megépítését kérte, amely lehetővé tette volna, hogy a németek ezentúl útlevél nélkül utazhassanak Königsbergbe. Mindez első nekifutásra elfogadhatónak tűnt, nem úgy, mint Hitler korábbi csomagtervei. Még Lengyelország is, amely 1939. március 26-án elutasította a tervezetet, nyitva hagyta a megegyezés kapuját Danzig nemzetközi státusának megváltoztatására, és közös lengyel–német közigazgatás bevezetésére tett javaslatával.

Varsó kész volt megvitatni a Németország és Kelet-Poroszország közti vasúti és közúti közlekedés problémáját, de az autópálya ötletét határozottan elutasította. Ugyanakkor, minden lengyel hajlandóság a vitás kérdések elrendezésére, zátonyra futott a Hitler magatartásán érthetően nekikeseredett Chamberlain jóvoltából. A brit miniszterelnök az alsóház ülésén kijelentette: „Bármilyen lépés is fenyegetné Lengyelország függetlenségét, őfelsége kormánya kötelességének érezné, hogy minden formában segítséget nyújtson a varsói kormánynak. A lengyelek kormánya határozott biztosítékokat kapott a brit kormánytól, és a francia kormány felhatalmazott, hogy az ő nevükben is közöljem: álláspontjuk a kérdésben megegyezik a miénkkel."

A brit történész és hadtörténeti kutató, Basil Liddel Hart az alábbi kommentárt fűzi a brit kormány döntéséhez: „A ködösen megfogalmazott brit kötelezettségvállalás gyakorlatilag kiszolgáltatta Nagy-Britanniát az ingadozó, bizonytalan és folyton változó politikai állásfoglalású emberekből álló lengyel vezetésnek. Ráadásul, annak ellenére, hogy a brit garanciákat nyilvánvalóan lehetetlen volt betartani orosz segítség nélkül, a kormány semmiféle előzetes puhatolódzásba nem kezdett Moszkva álláspontjának kifürkészésére, sőt arra sem, hogy Lengyelország elfogadná-e egyáltalán az orosz támogatást. Amikor a kormány megszavazta a Lengyelországnak nyúj-

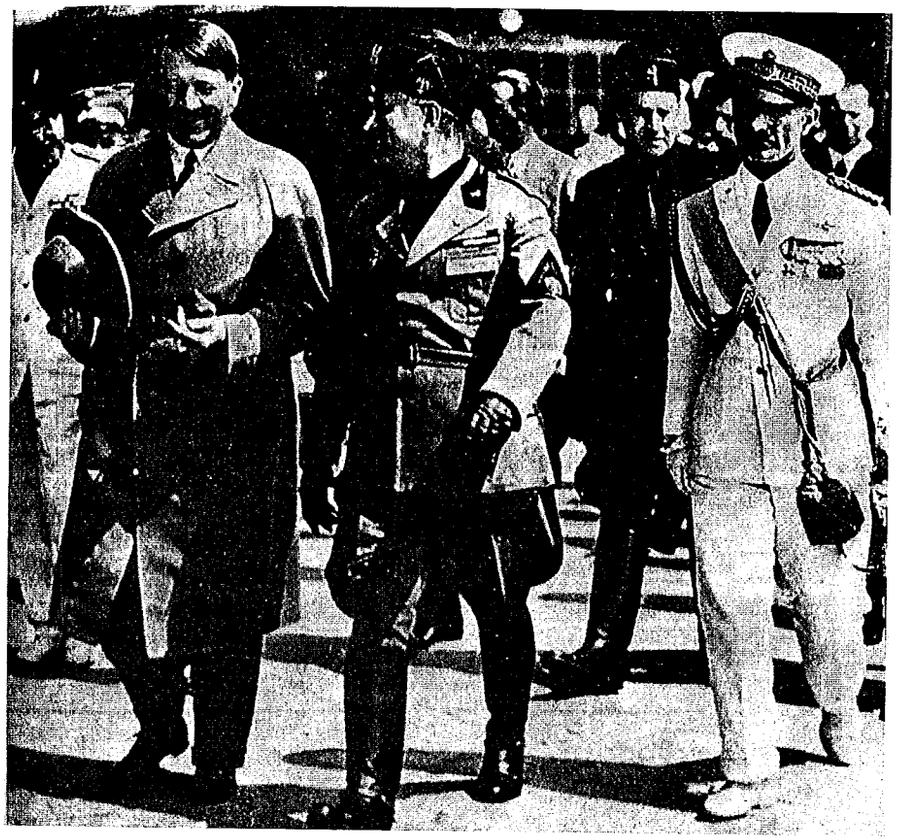

Hitler és Mussolini első találkozója
Velencében 1934. június 14-én

balra:
Italo Balbo és Hitler Berchtesgadenben. Balbo ellenezte a németekkel kötendő szövetséget.

lent:
Hitler és III. Viktor Emánuel, olasz király az 1938 májusában tartott római katonai parádén. A protokoll szerint Mussolini csak a két államfő mögött állhatott.

Hitler és Mussolini Rómában, 1938. május.

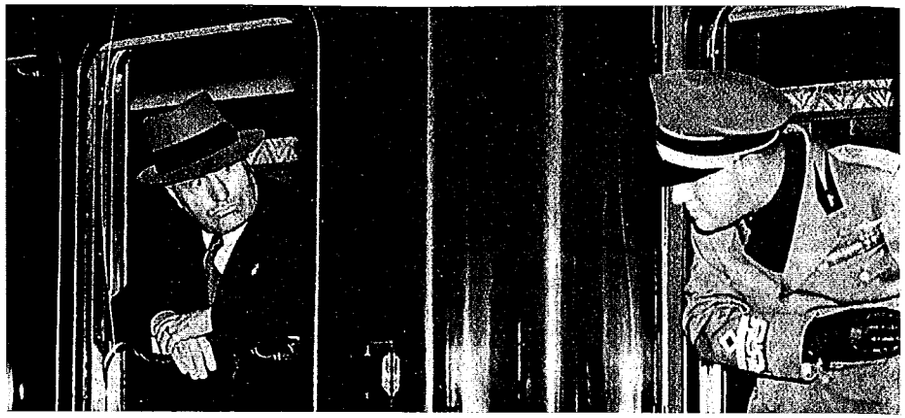

fent:
Mussolini és Ciano útban a müncheni konferenciára.
1939. szeptember 29.

lent:
A tengelyhatalmak vezetői a müncheni konferencia helyszínére tartanak
1939. szeptember 29.

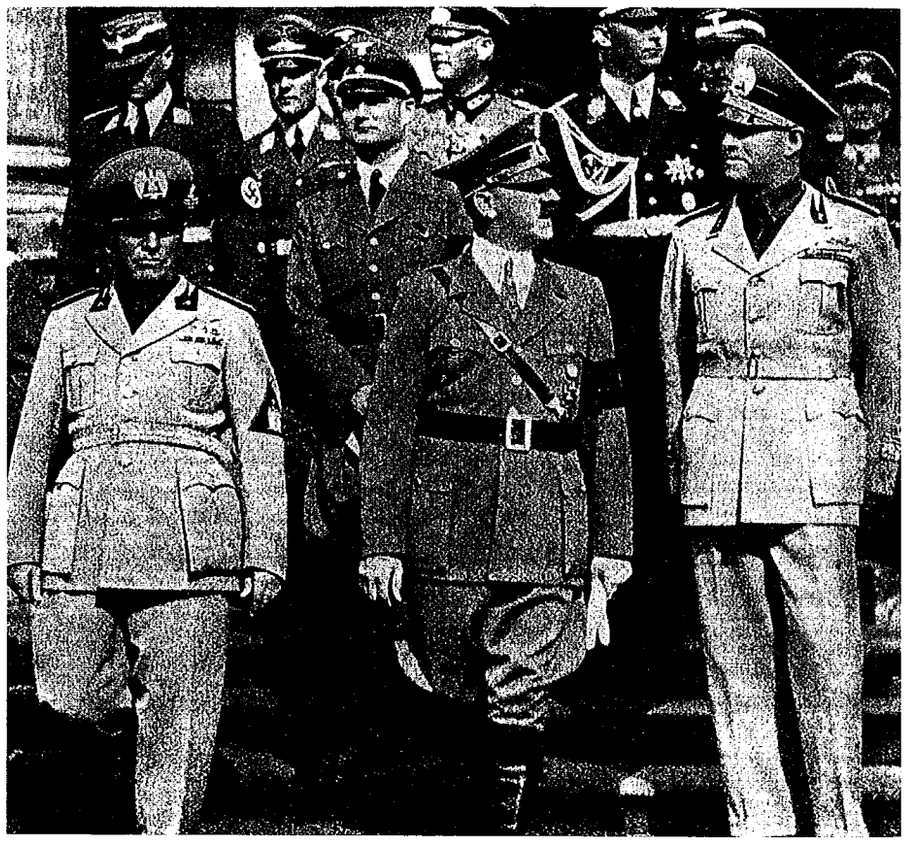

Chambarlain és Halifax 1939-ben Rómában jártak,
annak reményében, hogy sikerül lebeszélniük Mussolinit
a nácikkal való együttműködésről

fent:
1939. május 22-én, Berlinben Ciano aláírja az acélpaktumot, amellyel hivatalosan is létrejön Németország és Olaszország katonai szövetsége

balra:
Sumner Welles, Roosevelt követe, 1940-es európai körútja során felkereste Cianót (*balra*) és Mussolinit is.

jobbra:
Franklin Delano Rooseveltet 1940-ben harmadik alkalommal is elnökké választották

lent:
A számos vasút menti találkozók egyike

fent:
Hitlert és Ribbentroppot dühítette,
hogy Mussolini az ő tudtuk nélkül intézett támadást Görögország ellen.
A kép 1940. október 28-án a firenzei találkozó alkalmával készült.

lent:
Hitler és Mussolini a firenzei tömeg előtt

fent:
Hitler és Savoyai Marie José hercegnő1940-ben Berchtesgadenben.
A hercegnő kedvező bánásmódot kért belga honfitársai számára,
de Hitler elutasította.

balra:
Claretta Petacci, Mussolini szeretője

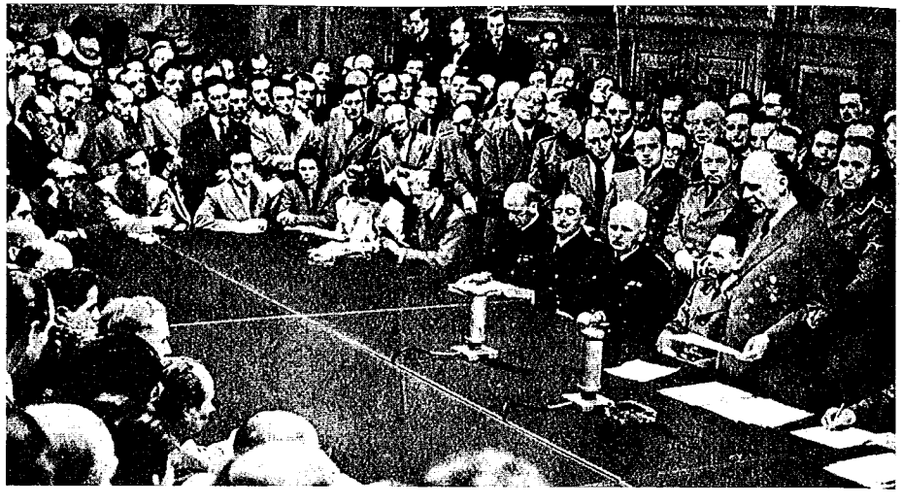

fent:
1941. június 22-én Ribbentrop bejelenti,
hogy Németország megtámadta a Szovjetuniót

lent:
Hitler és Mussolini 1941 augusztusában
megtekintették a Szovjet frontot

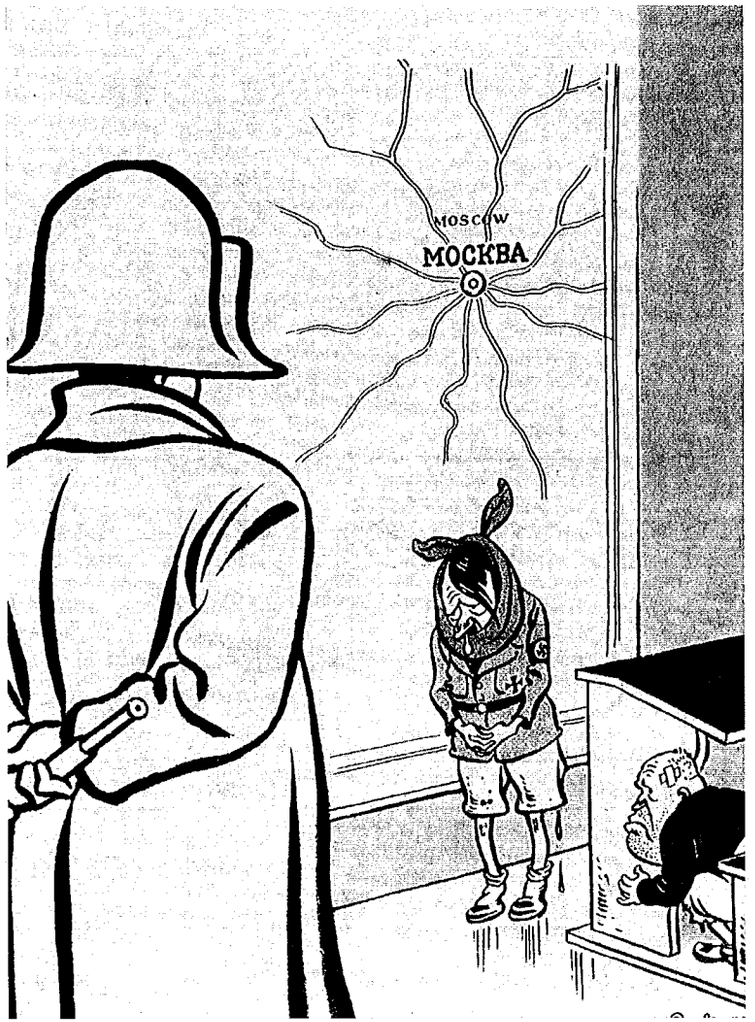

1941 telén készült szovjet gúnyrajz.
A németek hadsereg megtorpant Moszkva előtt.

Moszkva védelmére felszólító szovjet plakát 1941 telén.

tandó garanciákat, senki sem láthatta a hadvezetés jelentését, amely egyértelműen leszögezte: semmilyen hatékony védelmet nem tudnak nyújtani Lengyelországnak. Ettől függetlenül, az általános hangulatot tekintetbe véve, a biztatónak korántsem nevezhető jelentés ismerete sem változtatta volna meg a brit kormány döntését. A Lengyelországnak nyújtandó garanciák kérdésének tárgyalását minden parlamenti erő támogatta. Az egyetlen eltérő véleményt Lloyd George fogalmazta meg, aki figyelmeztetett, hogy egyenesen öngyilkosság a brit kormány részéről ilyen terhet magára vállalni, anélkül, hogy megnyerte volna az oroszok támogatását.

A lengyel függetlenség megvédésére tett kötelezettségvállalás a legbiztosabb módja volt a világháborút kirobbantó azonnali konfliktus kiprovokálásának. Nagy kísértést és kihívást is jelentett egyben. Nem elég, hogy bebizonyította Hitlernek az effajta garanciavállalás hiábavalóságát egy olyan ország megvédésére, amely nem rendelkezett a nyugati hatalmakkal közös határral, de feltüzelte a makacs lengyeleket is, hogy semmilyen engedményt ne tegyenek Németország felé, s így végképp megakadályozták a németek presztízsveszteség nélküli visszakozását. Miért fogadták el a lengyelek a britek ajánlatát? Részben, mert abszurd módon annyira túlbecsülték elavult hadseregük képességeit, hogy egyesek még arról is álmodoztak, hogy „egész Berlinig galoppozhatnak." Másrészről személyes tényezők is szerepet játszottak.

A lengyel külügyminiszter, Jozef Beck elfogadta a brit garanciákat – miközben állítólag éppen cigarettájáról pöckölte le a hamut – és kijelentette, hogy januári találkozójukon nem tudta akceptálni Hitler Danzig visszacsatolását alátámasztó érveit. Amikor a britek ajánlatát elfogadta, úgy gondolta, helyre teheti Hitlert. Íme a tipikus példája annak, hogyan dől el a világ népeinek sorsa! A háború elkerülésének kizárólagos biztosítéka a Szovjetunió bevonása lett volna, az egyetlen országé, amely közvetlen segítséget nyújthatott volna Lengyelországnak, megakadályozva a német agressziót. A helyzet roppant veszélyes volt, a brit kormány mégis lassan és minden különösebb meggyőződés nélkül cselekedett."

Az Acélpaktum aláírása után Ciano visszautazott Rómába, ahol a király üdvözlő távirata fogadta. Valamivel később, a május 25-i ki-

rályi kihallgatás alkalmával Viktor Emánuel óva intett: „Amíg a németeknek szükségük van ránk, addig előzékenyen, sőt szolgai módon viselkednek majd. De amint egyetlen lehetőségük is adódik, megmutatják micsoda gazemberek."

Cianót ekkor még nem győzték meg a figyelmeztető szavak. Az ő személyes németellenes válsága három hónappal ezután kezdődött, amikor augusztus 11-én Füchslben Ribbentrop kerek perec közölte vele, hogy Németország háborúzni akar. Hitler és Mussolini találkozóját augusztus 14-re tervezték, ám elhalasztották. Hitler tartott attól, hogy az olaszok megpróbálják eltéríteni háborús terveitől. Attolico nagykövet, látván mivé fajul a lengyel válság, teljes erőbedobással dolgozott a csúcstalálkozó előkészítésén, és folyamatosan kongatta a vészharangokat. Még Chamberlain is – aki mostanra hozzászokott, hogy a római brit nagyköveten, sir Percy Loraainen keresztül tárgyaljon Hitlerrel – újra Mussolinihoz fordult, és arra kérte, hogy vesse latba befolyását Hitlernél. Sem Attolico, sem Chamberlain nem járt sikerrel. Mussolini ekkorra már szentül hitte, hogy legnagyobb történelmi esélyét szalasztaná el, ha nem követné Hitlert.

Július közepén Chamberlain utasítására Sir Percy felkereste a Ducét és kérte, hogy csillapítsa le őrjöngő barátját. Eközben Attolico folyamatosan küldözgette az egyre borúlátóbb üzeneteket, egyikben egyenesen az általános világégés veszélyét emlegetve. Ciano szerint a berlini nagykövet csupán elvesztette a fejét. Végül aztán Mussolini, a legrosszabbtól tartva, mégiscsak sürgetni kezdte Cianót, hogy mihamarább találkozzon Ribbentroppal. Ciano közölte Attolicóval, hogy a találkozót szeptember elseje utánra időzítették, majd elutazott Spanyolországba, hogy learassa Franco győzelmének babérjait, amelyeket saját magáénak tulajdonított. Ciano távollétében Attolico válaszát Filippo Anfuso kapta kézhez. A válasz valójában szemrehányás volt, egy olyan embertől, aki belefáradt, hogy Cassandra szerepét játssza az üresfejű piperkőcök világában.

Sir Ivore Kirkpatrick, Mussolini életrajzírója a következőket írja erről: „A szeptemberi időpont kiválasztása bebizonyította, hogy Attolico figyelmeztetései ellenére Rómában senki sem vette komolyan a helyzetet. A háború a küszöbön állt. A németek nem

szándékozták Olaszország beleegyezését kérni Lengyelország lerohanásához. A katonai előkészületek lezajlottak, a propaganda-hadjárat pedig tetőfokára hágott. Úgy tűnt, hogy a németek augusztus végén támadni fognak, és ha még tenni lehet valamit, akkor most kell cselekedni, nem hét-nyolc hét múlva. Anfuso sürgönyözött Cianónak, majd megmutatta Attolico üzenetét Mussolininak, aki szükségesnek látta az azonnali tárgyalások megkezdését."

Cianót visszahívták Rómába. 1939. július 22-én Massimo Magistrati, Attolico első titkára jelenlétében megbeszélést tartottak Mussolini irodájában. Mussolini közölte, hogy tekintettel az egyre romló helyzetre, sürgőssé vált egy második müncheni konferencia összehívása, ezúttal a négy nagyhatalom mellett Lengyelország és Spanyolország bevonásával. Két nappal később Attolico és Magistrati felkereste Ribbentropot a Salzburg melletti Füchslben, és előadták a Duce javaslatát. Küldetésük azonban nem járt sikerrel. Ribbentrop úgy fogalmazott, hogy a Führer még meggondolhatja magát, viszont az újabb nemzetközi konferencia ötletét elveti. „Németország nem keltheti azt a benyomást, mint aki gyenge vagy hajlandó feladni a terveit. A lengyelek helytelenül állnak a kérdéshez, de semmi sem akadályozza őket, hogy észre térjenek."

Az olasz diplomaták nem akartak üres kézzel hazatérni, ezért javaslatot tettek a két diktátor azonnali találkozójára augusztus 4-én a Brenner-hágónál. Ribbentrop ezt is elutasította. Egy héttel később megérkezett a Führer hivatalos válasza is, amelyben sajnálkozását fejezte ki, hogy a közeljövőben nem tud Mussolinival találkozni. Még négy nap sem telt el azóta, hogy aláírta Danzig elfoglalására kiadott parancsot. Mivel a háború megakadályozását célzó összes indítványát visszautasították, Mussolini úgy döntött, ezentúl Cianón keresztül tárgyal Hitlerrel. Az olasz külügyminiszter augusztus 10-én utazott Salzburgba, hogy másnap megkezdje tízórás szópárbaját Ribbentroppal. 1944-ben, mielőtt a kivégzőosztag elé lépett volna, Ciano felidézte emlékében e tragikus nap eseményeit:

„Füchslben voltunk, a vidéki birtokán. Amikor ebédhez készülődtünk Ribbentrop közölte velem, hogy a németek lángba akarják borítani Európát. Az egészet úgy vetette oda, mint valami jelentéktelen hivatali részletkérdést:

– Nos, Ribbentrop, mondja meg mit akarnak! – kérdeztem. A danzigi korridort?

– Már nem – felelte, miközben rám emelte azt az acélosan hideg tekintetét. – Háborút akarunk!"

Másnap Ciano nehéz szívvel utazott Hitlerhez Berchtesgadenbe. Hitler ugyan jóval barátságosabban viselkedett, mint a nyers modorú Ribbentrop, az üzenet azonban nem változott: Németország kész a háborúra. „Nagyra értékeli a Ducét – írja Ciano – de nem mutat túl nagy érdeklődést, amikor arról beszélek neki, hogy a háború milyen hatalmas károkat okozhat Olaszországnak. Végeredményben meg kell állapítanom, hogy a velünk kötött szövetség kizárólag annyit ér neki, ahány ellenséges katonát az olasz hadsereg képes lefoglalni." Mussolini komoly személyes válságba jutott. Sosem érezte ennyire elszigeteltnek magát. Ellentétes érzelmek tömkelege kavargott benne: büszkeség, remény, irigység, pánik, tehetetlenség, megalkuvás, bizalom, megfontoltság és eltökéltség.

Ciano szerint Mussolini félt Hitler haragjától, ha Olaszország kilépne az Acélpaktumból. Attól tartott, hogy a Führer otthagyná Lengyelországot és Olaszország ellen fordulna. A Duce tudta, hogy az osztrák irattárak a német hírszerzés birtokában vannak, az irattárakban pedig könnyen fellelhető az a számos dokumentum, amely Olaszország náciellenes cselekedeteit bizonyítaná az 1933-tól az Anschlussig terjedő időszakban. Ha Hitler jobban belemélyed ezekbe az iratokba, könnyen találhat ürügyet, hogy kegyetlenül megleckéztesse az „1914-es ügy olasz árulóit". Kétségektől gyötörve újból visszaküldte Cianót Németországba. Veje nyíltan a szemébe mondta a véleményét: „A szövetséget, amelyben partnereknek kellett volna lennünk, nem pedig szolgáknak, a németek árulták el és nem mi, olaszok. Tépd össze a paktumot, vágd Hitler képébe, és Európa a németellenes keresztes hadjárat vezéreként fog tisztelni."

Ciano jó ideig hiába próbálta telefonon elérni német kollégáját. Végül augusztus 21-én fél hatkor sikerült beszélnie Ribbentroppal. Sürgős találkozót javasolt a Brenner-hágónál. – „Jelen pillanatban nem tudok konkrét választ adni, mivel egy fontos üzenetre várok Moszkvából – felelte a német külügyminiszter." Este tíz órakor Ribbentrop közölte, ha Ciano mindenáron találkozni akar, akkor a

Brenner-hágó helyett utazzon Innsbruckba, mivel szorít az idő. Neki hamarosan Moszkvába kell indulnia egy „fontos politikai egyezmény aláírására". Ciano sietve visszavonta a találkozóra tett javaslatát, és kérte Ribbentropot, hogy napolják el a megbeszélést, amíg vissza nem tér a szovjet fővárosból.

„Mesteri húzás volt a németek részéről – írja naplójában Ciano. – Az egész európai politikai helyzetet a feje tetejére állították." Azonban hiába adott Sztálin szabad kezet Hitlernek az öldökléshez a neki járó préda fejében, Nagy-Britannia és Franciaország kötelezettséget vállalt a lengyel határok sérthetetlenségéért. 1939. szeptember elsejének hajnalán német páncéloshadosztályok törték át a lengyel határt. A lengyelek becsülettel és bátran harcoltak, ám két héten belül teljes vereséget szenvedtek. Szeptember 3-án az angolok és a franciák hadat üzentek Németországnak. Szeptember elsején Mussolini Attolicón keresztül megkérte Hitlert, hogy adja írásba: felmenti Olaszországot a szövetségben vállalt mindennemű kötelezettsége alól. A Führer az alábbiak szerint válaszolt:

„Duce! Hálásan köszönöm a Németországnak nyújtott diplomáciai és politikai segítséget. Biztos vagyok benne, hogy a német haderő képes az előtte álló feladatok végrehajtására. Következésképpen az adott körülmények között nincs szükségünk olasz katonai segítségre. Előre is köszönök mindent, amit ön a jövőben a fasizmus és a nemzetiszocializmus közös ügyének előmozdításáért tesz."

Az előző héten sűrű levélváltás zajlott a két diktátor között. Augusztus 25-én írott üzenetében Hitler megindokolta a Brenner-hágó menti találkozó lemondását és a Sztálinnal kötött alkut:

„Nem tudtam előre, hogy meddig jutunk az oroszokkal folytatott megbeszéléseinken, vagy, hogy kecsegtet-e bármi siker. Oroszország biztosított minket baráti magatartásáról bármilyen konfliktus esetére, míg Romániának nem lesz mersze bármit is lépni. Törökországnak felül kell vizsgálnia az eddigi politikáját. Egyszóval, a sikeres moszkvai tárgyalások új, a tengelyhatalmak számára kifejezetten kedvező helyzetet teremtettek." Levelében Hitler megerősítette Lengyelország lerohanásának szándékát, anélkül, hogy konkrét időpontot említett volna. Mussolini, amint az várható volt, gratulált,

és tudomásul vette a német döntéseket. Olaszországra vonatkozóan a Duce így írt: „Amennyiben Németország megtámadja Lengyelországot, és a konfliktus nem terjed tovább, akkor Olaszország minden politikai és gazdasági segítséget megad Németországnak. Azonban abban az esetben, ha Lengyelország szövetségesei megtámadják Németországot, tudatnom kell önnel, hogy nem fogok katonai lépéseket kezdeményezni. Az olasz fegyveres erők jelenlegi felkészültségi állapotáról számos alkalommal tájékoztattam önt és von Ribbentroppot. Beavatkozásunkra közvetlen azután kerülhet csak sor, hogy Németország rendelkezésünkre bocsátja azokat a szükséges katonai felszereléseket és nyersanyagokat, amelyek segítségével ellen tudunk állni a franciák és britek támadásának. Találkozóink során a háború kezdetét 1942 utánra vártuk. Akkorra fel tudnék készülni földön, vízen és levegőben egyaránt, a terveinknek megfelelően. Úgy vélem, hogy az eddig megtett lépések, illetve a későbbiekben sorra kerülő intézkedések nyomán jelentős számú brit és francia haderőt leszünk képesek lefoglalni Európában és Afrikában. Az igazat megvallva ezt baráti kötelességemnek tartom."

Hitler izgatottan várta Mussolini válaszát, Attolico pedig még sosem örült ennyire a kézbesítő szerepének. Paul Schmidt, a tolmács tanúja volt a jelenetnek: „Hitlert úgy érte a hír, mint derült égből a villámcsapás. Dühödten ismételte a régi mondást: az olaszok pontosan úgy viselkednek, mint 1914-ben." Attolicót rövid úton kitessékelték, majd két óra múlva újból hivatták Hitler válaszleveléért, amelyben Hitler listát kért az olasz igényekről. Attolico ujjongott: Hitler valamelyest meghátrált. Azonnal sürgönyzött Cianónak, nehogy valami hiba csússzon a számításba. Az olasz igényeket tartalmazó listának minden szempontból teljesnek kellett lennie, hogy Hitler belássa, a kéréseket nem lehet egyik napról a másikra teljesíteni. Attolico ugyancsak nemrégiben értesült arról, hogy Hitler másnap hajnalra halasztotta a Lengyelország elleni támadás időpontját. Ez volt Németország utolsó kísérlete, hogy a tárgyalóasztalnál nyerje meg a háborút. Másnap, augusztus 26-án az olasz lapok hírül adták, hogy „a Duce kormányülésre hívta a felelős minisztereket, illetve a hadsereg vezérkarát, hogy megvitassák az ország katonai

felkészültségét". Az igazság azonban teljesen más volt. Mussolini és vezérkara gőzerővel dolgozott a Hitlernek benyújtandó listán. „Legyenek teljesen nyíltak minden területen, minden igényünket illetően. Ez nem megfelelő alkalom a takarékosságra." – intette Ciano a résztvevőket.

Olaszország szükségletei az acéltól az olajig terjedően, a gumitól, a repülőgépen át egészen a molibdénig összességében mintegy százhetvenezer tonna vasúti rakományt tettek ki. Mussolini azzal mentegetőzött, hogy ez mind elkerülhető lett volna, ha országa elég időt kap készleteinek feltöltésére: „Ezek nélkül a felszerelések és nyersanyagok nélkül meg kell mondanom, hogy minden áldozathozatal és engedelmesség, amit az olasz néptől kérnék, hiábavaló volna, és mindkettőnk ügyét károsan befolyásolná."

Attolico, aki mindig is ellenezte a szövetséget Németországgal, újra és újra átolvasta a dokumentumot. Érezte, hogy ezúttal olyan fegyver van a kezében, amellyel végre elvághatja a német–olasz kapcsolatokat szorosan egymáshoz fűző gordiuszi csomót. Magistrati kíséretében gépkocsin a kancelláriára hajtott. Az első titkár így idézi fel a történteket: „Az úton megkérdeztem Attolicót, hogy gondolt-e már valami határidőre, mivel Mussolini levelében semmi ilyen nem szerepelt. Nem válaszolt, de amikor Ribbentrop feltette ugyanezt a kérdést, azt felelte, hogy azonnal. Von Ribbentrop rohant, hogy tudassa Hitlerrel." Ezzel Olaszország, ha csak időlegesen is, de elkerülte a háborút.

Az igények csak részben elégíthetőek ki – válaszolta Hitler. Acél, szén, faanyag. Más egyelőre nem megy. Talán a jövőben... Hitler olasz munkásokért fordult Mussolinihoz a mozgósítás miatt megürült német gyárakba, illetve arra kérte a Ducét, hogy megfelelő propagandával és katonai erőfitogtatással minél jobban kösse le a briteket és a franciákat. Levelét ekképpen zárta: „Mivel Attolico előadása szerint az önök hadba lépésének a kért tételek azonnali szállítása a feltétele, sajnos tudatnom kell önnel, hogy puszta technikai okokból nem tudom teljesíteni ezeket az igényeket. Az adott helyzetben tehát megértem az ön álláspontját." Aznap este folyt a pezsgő az olasz nagykövetségen. Mussolini, amúgy olasz módra, küldött még egy üzenetet Hitlernek, amelynek végén megjegyezte, hogy „Attolico

akaratlanul félreértette a helyzetet" amikor minden tétel azonnali szállításáról beszélt.

A „háborúmentes" időszak (ezt a szóösszetételt maga Mussolini találta ki, mivel nem szívlelte a „semleges" kifejezést) az olasz gazdaság csúcsteljesítményét hozta. Több pénz folyt be a kasszába, mint valaha. Az olasz teherhajók zsúfolásig teltek áruval, Mussolini mégsem volt teljesen elégedett. A „fura háború" hosszúra nyúlt telén –, amikor a németek és a Szövetségesek hadban álltak ugyan egymással, valódi harcra azonban nem került sor – az aggodalmaskodó Duce folyvást ezeket a kérdéseket tette fel magának: Vajon mit hoz a tavasz? Mit kell majd tennem? Tovább nehezítette a helyzetet a franciák és a britek állandó kellemetlenkedése. Nem múlt el nap, hogy valami újabb gondot ne okoztak volna Mussolininak. Hol a hajókat állították meg, és kereskedelmi blokádokat vontak, hol meg fegyvereket akartak vásárolni Olaszországtól a németek elleni harchoz. A helyzet tisztázására újabb Hitler–Mussolini csúcsra volt szükség. Az időpontot 1940. március 18-ra tűzték ki.

VI.

A Tengely

Brenner-hágó: 1940. március 18.

A két diktátor ötödik találkozójára a Brenner-hágónál került sor 1940. március 18-án. Nem látták egymást egészen az 1938. szeptember 29-én zárult müncheni konferencia óta, amikor még a világ abban a hitben élt, hogy évtizedekre biztosították a békét. 1939 márciusa és szeptembere között Hitler, minden egyes nyilvánosan és négyszemközt tett ígéretét megszegve, már két ország elpusztítását tudathatta a háta mögött: Csehszlovákiát csak politikailag tette tönkre, Lengyelországot politikailag és fizikailag is romba döntötte. Ezt a találkozót Hitler szorgalmazta, nem csupán azzal a céllal, hogy megindokolja a Szovjetunióval hirtelenjében kötött szövetségét, amelyet Róma kemény kritikával illetett, de azért is, hogy kierőszakoljon valamiféle együttműködést Mussoliniból az Acélpaktum keretében tavaszra tervezett titkos haditerveihez.

Mindezen felül nem szabad figyelmen kívül hagyni Sumner Welles amerikai külügyminiszter-helyettes európai körútját. Wellesnek az volt a küldetése, hogy lelket öntsön a demokratikus

államok vezetőibe, és ez igen nagy aggodalmat ébresztett Hitlerben. A miniszterhelyettes több alkalommal találkozott Mussolinival, Cianóval és Attolicóval, aki ekkorra már előkelő helyen szerepelt a németek „feketelistáján", mint a Tengely egyik fő ellenzője. Végül, Hitler személyes okokból is akart Mussolinival beszélni, mivel már belefáradt, hogy legközelebbi munkatársai – Göringtől kezdve Ribbentropon és Göbbelsen át egészen Himmlerig – folyton a „szemére hányták", hogy milyen végzetes hibát követett el, amikor egybekötötte a nemzetiszocializmus jövőjét a fasizmuséval.

Nem csak Hitler közvetlen környezete érzett hasonlóképpen. Ezt támasztja alá a berlini olasz külügyi szolgálatnak a találkozó napján fogalmazott jegyzéke is: „1940. március 18. – A Führer elindult a Brenner-hágóhoz. A találkozó híre optimizmussal tölti el az embereket. Mindenki bizonyosra veszi, hogy a végeredmény béke lesz. Minket viszont arra utasítottak, hogy a felelős körök véleményét hangoztassuk, miszerint Olaszország hadba lép. Mindenki azt hiszi, hogy viccelünk: ez az egyöntetű és azonnali reakció. Egyesek azt kérdezik: „Olaszország belép a háborúba? Ugyan micsoda képtelenség! Mussolini nem olyan bolond."

Mások így vélekednek: „Olaszország hadba lép? Hogy merészeli! Isten ments! Van nekünk elég bajunk."

A munkaebédre szóló meghívást Hesseni Fülöp herceg hozta Rómába február nyolcadikán. Mussolini elfogadta, ami némiképp aggasztóan hatott Cianóra: „A Duce egyre izgatottabb. Hessével háborúpárti beszélgetést folytatott. Azt mondta, hogy amint a fegyverkezés olyan szintre jut, hogy Olaszország már segíteni tudja Németországot és nem csak hátráltatni, azonnal melléjük áll."

Mussolininak – amellett, hogy szükségét érezte, hogy tegyen valamit – kifejezetten kedvére való húzás volt, hogy Hitler a Brenner-hágót választotta a találkozó helyszínéül, mindenki előtt megerősítve ezzel, hogy az alpesi hágót tekinti a két ország immár állandósult határának. És mindezt csupán két hónappal a dél-tiroli lakosok nemzetiségválasztási lehetőségeiről meghozott német–olasz döntés kellemetlen következményei után. A Dél-Tirolban kikényszerített népszámlálás azonnali jogi folyományaként, akik olasznak vallották magukat, megtarthatták otthonaikat, amíg, aki németnek tartotta

magát, azonnal távoznia kellett Németországba. Az embertelen diktátum végrehajtása során összeütközésekre került sor a fasiszták és a helyi nácik között. A helyzet áldozata a bolzanói prefektus, Giuseppe Mastromattei lett, akit Mussolini Himmlerre való tekintettel menesztett. És nem Mastromattei volt az utolsó a hasonló áldozatok sorában.

A hírre, miszerint Mussolini beleegyezett a találkozóba, lendületbe jöttek a náci keményvonalasok, akik írásos egyezményt akartak kicsikarni olasz szövetségeseikből még a tavaszra tervezett német offenzívát megelőzően, amelytől a Führer összes gondjának megoldását várták. A Lengyelországban állomásozó hatalmas német hadseregcsoport ellátása több mint egy éven keresztül óriási anyagi terheket rótt az államkincstárra. Lengyelországban nem sok mindenre akadtak, míg nyugaton a lezárt határok mentén, a Siegfried-vonalon mindhiába várták a szövetségesek támadását. Hetek és hónapok teltek el minden esemény nélkül. 1940 áprilisára Hitlernek lépnie kellett, különben a hadseregét az éhség győzi le. Mostanra Mussolininak is el kellett döntenie, hogy mit akar.

A németek úgy vélték, itt az idő, hogy Mussolini megtegye a sorsdöntő lépést és elfoglalja helyét a csatasorban a németek mellett, amivel leköti, vagy teljes mértékben megakadályozza a szövetségesek mozgását a Földközi-tenger térségében. Égetően sürgőssé vált, hogy végre rákényszerítsék a Ducét: tegye túl magát félelmein és aggályain. Különösképpen most, amikor Sumner Welles önmérsékletről és békéről prédikálva járja körbe Európa fővárosait. Azt is meg kellett akadályozni, hogy a Mussolini környezetében lévő tengelyellenes elemek befolyást gyakorolhassanak a Ducéra. Ezek az erők ugyanis minden az Acélpaktum szempontjából hasznos kezdeményezést szabotáltak, sőt odáig merészkedtek, hogy a paktum eltörlését követelték. Erre utalt Ciano 1939. december 16-i parlamenti felszólalása is, amelyet Bernardo Attolico nagykövet is támogatott.

Ebben a beszédében Ciano felemlegette, hogyan szegték meg a németek az 1939 májusában adott szavukat, amikor négy-öt évre békét ígértek, és mégis, még ugyanennek az évnek az augusztusában Salzburgban Ribbentrop nyersen a szemébe vágta, hogy „Most akarunk háborút." Ciano még két másik náciellenes cselekedetéért is

szálka volt a németek szemében. Először is azért, mert szerintük megkönnyítette a szövetségesek hadüzenetét azzal, hogy 1939. augusztus 31-én közölte Sir Percy Lorraine brit nagykövettel, hogy Olaszország nem csatlakozik Németországhoz Lengyelország lerohanásában. Másodszor pedig, mert 1940. január 2-án értesítette a római belga nagykövetet, hogy Németország Hollandia megtámadását tervezi.

Amikor megbízta Ribbentropot a csúcstalálkozó előkészítésével, Hitlernek már kész tervei voltak. Első lépésként Ribbentrop meghívta Attolicót és feleségét Berlin melletti dahlemi villájába. Hitler „Talleyrand-ja" – ahogy Ribbentrop előszeretettel utalt magára –, megkérdezte Attilicótól, hogy Németország barátjának vagy ellenségének nevezné-e magát. Az olasz nagykövet azt felelte, hogy Németország barátjának tartja magát, de ő mindenekelőtt Olaszország barátja – így Ribbentrop tudhatja, hogy melyik oldalon áll. Hozzátette azt is, hogy amikor megkísérelte elkerülni a háborút, úgy érezte, hogy Németország és Olaszország érdekében jár el, méghozzá a legjobb tudása szerint. A német külügyminiszter diplomatikusan elfogadta a választ, magában azonban felírta Attolico nevét az eltávolítandó személyek listájára.

Ribbentrop 1940. március 8-án, von Mackensen római német nagyköveten keresztül megüzente Cianónak, hogy két nap múlva Rómába érkezik a Führer Mussolinihoz intézet levelével. Cianót, aki éppen a britekkel tárgyalt a tengeren Olaszországba érkező német szénszállítmányok ügyében, kellemetlenül érintette a hír, ahogy erre naplójában is utal. Március 10-én, egy verőfényes tavaszi napon az olasz külügyminiszter a pályaudvaron fogadta német kollégáját.

Ribbentrop azonnal elkezdte ecsetelni, hogy a kedvező időjárás mennyire hasznára lesz majd a tavasszal kezdődő offenzívának: „A francia hadsereget néhány hónap alatt tönkreverjük, britek meg csak hadifogolyként tartózkodhatnak majd a kontinensen". Megismételte, hogy Olaszország helye Németország mellett van. A Ducénál ugyanezeket mondta. Mussolini egyelőre kivárt és hallgatott, válaszát másnapi találkozójukra tartogatta.

Másnap aztán anélkül, hogy bármi konkrét nyilatkozatot tett volna, kijelentette, hogy belép a háborúba, de az időpontot maga

választja meg. A Brenner-hágói találkozóra pedig elfogadja a meghívást.

A náci gépezet beindult. Ribbentrop március 13-án beszámolt a Führernek a küldetés eredményéről: bebizonyosodott, hogy Attilico és Ciano a Berlin–Róma tengely ellenségei. Mussolinit hamar meg kellett győzni. Ribbentrop még aznap este felhívta Cianót, hogy véglegesítsék a 18-i dátumot. Mussolini idegesen reagált: „Lehetetlenek ezek a németek. Még levegővételhez sem engedik az embert". A végén persze beleegyezett. Ahogy innentől kezdve minden egyes találkozójuk előtt, Mussolini most is aprólékosan felkészült. Átolvasott és sorba rendezett minden egyes dokumentumot és jegyzéket, valamint jegyzetet készített minden egyes megvitatásra váró témáról. Azt tervezte, hogy rábírja Hitlert egy hivatalos közlemény kiadására, amely lehetőséget adna Olaszországnak, hogy a nyugati offenzíva megindítása után is kimaradjon a háborúból.

Mussolinit aggasztotta a tárgyalás rövid, mindössze kilencvenpercesre tervezett időkerete. Attól tartott, hogy a németek nekirontanak. Nem szerette volna, ha Hitler tőrbe csalja. „Úgy viselkedek majd, mint Bertoldo* – mondta Cianónak két nappal a találkozó előtt – elfogadom a halálos ítéletet, azzal a feltétellel, hogy én választhatom meg a fát, amire felkötnek. Ugye fölösleges mondanom, hogy Bertoldo sosem találta meg a megfelelő fát? Akkor lépek be a háborúba, ha megválaszthatom a helyet és az időpontot. Én magam akarom megítélni a helyzetet, és sok függ attól is, hogyan alakul addig a háború." Ciano erre így reagált a feljegyzéseiben: „Jobban érzem magam ezektől a kijelentésektől, de csak egy bizonyos fokig. Mussolinit könnyű belevinni valamibe, viszont annál nehezebb visszarántani."

Március 17-én, vasárnap délután fél kettőkor Mussolini és Ciano egy kis csoport közhivatalnok – többek között Anfuso – kíséretében elindult a Brenner-hágó felé. Még mielőtt a vonat kihúzott volna a pályaudvarról, a német nagykövet félrevonta Cianót és láthatóan feszengve közölte vele, hogy a konferencia előtt Hitler szeretne magánbeszélgetést folytatni a Ducéval. Ez volt a jelzés a Tengelyellenes ele-

* Bertoldo az olasz folklór ravasz és fortélyos parasztfigurája

mek eltávolítására az olasz kormányból, amit Hitler négyszemközt kívánt megbeszélni Mussolinival. A Duce higgadtan viselkedett az utazás alatt. Szabadjára engedte a képzeletét, amint eltervezte a hadihajók, hadseregek, és a légiflotta elhelyezését a tengelyhatalmak csatarendjének bal szárnyán. Ciano a világ fővárosaiból érkező táviratokat olvasgatta, amelyek kedvezően kommentálták a találkozó létrejöttét. Az optimistábbak összefüggést láttak Sumner Welles küldetésével, akivel Ciano két alkalommal is találkozott a megelőző napon. Mindenki fejében megfordult a reményteli kérdés: Talán mégis van békés megoldás?

Másnap délelőtt tíz órakor a Duce vonata megérkezett, és mintegy háromszáz méterre a határtól megállt. Itt várta be a félórás késéssel befutó német különvonatot. Mostoha időjárás volt. Tombolt a szél és szakadt a hó. A Duce a peronon köszöntötte a Führert. A szokásos hosszas, baráti kézfogás után felszálltak az olasz vonatra. Itt Hitler összeszedte minden diplomáciai érzékét, és elmondta Mussolininak, hogy milyen kínos helyzetet teremt Berlinben Ciano gróf barátságtalan magatartása Németországgal szemben. Hozzátette, hogy Ribbentrop egyértelműen az „Attolico-ügy" megoldását is kéri. A külügyminisztériumban kifejezetten kényelmetlenül érzik magukat, ha az olasz nagykövetséggel kell kapcsolatba lépniük. Talán nem Ciano maga volt az, aki annak előtte Ulrich von Hassel római német nagykövet elmozdítását kérte, mivel szerinte „együttműködésre alkalmatlan és ellensége a két nép azonos politikai rendszerén és célkitűzésein alapuló barátságának?"

Ciano naplójában így emlékezik 1938. február 4-re, von Hassel távozásának és Mackensen érkezésének napjára: „A lelkiismeret-furdalás szikráját sem érzem magamban, mert közreműködtem egy olyan ember eltávolításában, aki ennyire rossz szolgálatot tett országának és a német–olasz barátságnak egyaránt." Az adott körülmények között Attolicónak csomagolnia kell – fejtegette Ribbentrop Cianónak, sőt arcátlanságában nem átallott konkrét neveket is javasolni a posztra, Roberto Farinacci és Dino Alfieri személyében. Ciano udvariasan kitért a válasz elől, mondván, hogy meg kell beszélnie a dolgot a Ducéval. Ezután Paul Schmidt tolmácsolásában Hitler belekezdett monológjába az asztalon kiterített

térkép felett, amelyen kétszázhét német hadosztály jelenlegi és jövőbeni elhelyezkedését tüntették fel. A bemutató hatásos pszichológiai fegyvernek tűnt Mussolinival szemben, aki végig élénken figyelte a német hadseregnek, ennek a hatalmas tűzokádó acélszörnyetegnek a mozgását, amelyet bármely pillanatban a birodalom ellenségeire szabadíthattak.

Hitler Lengyelország megtámadásának jogosságával kezdte. Az okot – mint mondta – a lengyel határvidéken élő németek üldöztetése és az ellenük elkövetett elképesztő atrocitások „ténye" szolgáltatta. A támadás természetesen csak a Szovjetunióval kötött sikeres egyezmény aláírása után vált lehetővé – mondta, majd egy kicsit vitatkozott a Ducéval, aki ellenezte a lépést, hozzátette: mivel a két ország közt nem állnak fenn érdekkülönbségek, létfontosságú, hogy örökre jó viszonyt tartsanak fenn a Szovjetunióval.

Sztálin egyébként is „kihajította az ablakon a judeo-bolshevizmust, és helyette a szláv nacionalizmus útjára lépett." A jövőben elképzelhető – folytatta – a keleti és a balkáni békét szavatoló német–orosz egyezmény létrejötte, olasz részvétellel.

Hitler elmagyarázta, mit jelent a saját találmányának tartott blietzkrieg. A villámháború a gépesített hadosztályok és a könnyűbombázók – köztük is a minden várakozást fölülmúlóan bevált, félelmetes Stuka zuhanóbombázók – együttes bevetéséből áll. „Teljes központokat zúznak porrá néhány óra leforgása alatt. A Luftwaffe teljesítménye nem csak az ellenségeink, de a magunk számára is meglepetést okoz. Csodálatos meglepetést. És ez nagyon sok jót ígér a jövőre nézve." Ezután a brit és francia kapcsolatok elemzésébe fogott, nagy gondot fordítva a Harmadik Birodalom erkölcsi fölényének hangsúlyozására a demokráciák dekadens világával szemben. Végül elérkezett a találkozó kritikus pontja. Hitler a lehető legleereszkedőbb és legmeggyőzőbb stílusában kijelentette, hogy nem azért utazott a Brenner-hágóig, hogy bármit is kérjen olasz barátjától, csupán szeretné tájékoztatni a dolgok állásáról. Amennyiben a Földközi-tenger térségében Olaszország csak mellékszereplő kíván lenni, úgy szükségtelen bármilyen lépésre is elszánnia magát. Ám, ha nagyhatalmi szerepre vágyik, tudnia kell, hogy mindig ott lesz Franciaország és Nagy-Britannia, akik folytonosan keresztezik majd

az útját. A döntés a Duce kezében van, amelyet a tények eme objektív elemzése után kell meghoznia. A Führer még egyszer hangsúlyozta, hogy Olaszország és Németország sorsa kibogozhatatlanul egybefonódott. Németország veresége egyben az olasz birodalom végét jelentené. Ő mégis realista, és nem akarja cről tetni a Ducét, hogy bármi olyat tegyen, ami az olasz nép érdekei ellen szólna, mivel – tette hozzá – „mi nem vagyunk olyanok, mint a britek, akik mással kapartatják ki a tűzből a gesztenyét." Befejezésül elmondta, hogy a német hadosztályok támadásra készen várakoznak a nyugati fronton, de hogy hol és mikor indul az offenzíva, nem közölte. „És ön Duce, mit fog tenni?" – kérdezte végül.

Mint valami szegény rokon, akit megszégyenítettek, Mussolini azt felelte, hogy ő is gyűlöli a franciákat meg az angolokat és egyetért abban, hogy Olaszországnak be kell lépnie a háborúba. A nagy kérdés csak az időpont megválasztása, mert az olasz államkincstár szegényes állapota nem enged meg egy hosszabb kimenetelű háborút. Ha esetleg el lehetne halasztani a nyugati német offenzívát, akkor Olaszország legalább részben be tudná fejezni az előkészületeket. Így részt tudna venni a támadásban és nem csak a partvonalról szemlélné szövetségese csatározásait.

Hitler nem volt hajlandó változtatni a tervein Olaszország kedvéért: „Én egy olyan offenzívát indítványozok Duce, amely olcsóbb és kevesebb nehézséget okoz, mint az Alpokon keresztül megtámadni Franciaországot. Javaslom, hogy állítson fel mintegy húsz hadosztályt a német hadsereg mellé a svájci határ közelében, szemben Rhone-völgyével, egy átkaroló hadművelet keretében az olasz–francia határon."

Mussolini lelkesedett az ötletért, de ragaszkodott hozzá, hogy Olaszország szerepe a kegyelemdöfés megadására korlátozódjon, amely saját szavai szerint „éppen elég erősnek kell lennie ahhoz, hogy a lábukat törje". Azonban, ha a német előrenyomulás lelassulna, Olaszországnak várnia kell.

Hitler, aki hitte, hogy az offenzíva ereje a gyorsaságában rejlik, hallani sem akart lassú előrenyomulásról, így tehát hivatalosan is elfogadta Mussolini bejelentését, miszerint kellő időben belép a háborúba. Miután ezt az elvi megállapodást megkötötték, gyorsan

megebédeltek, aztán elbúcsúztak. Ígéretet tettek egymásnak, hogy hamarosan újra találkoznak, és akkor immár a biztos győzelmet ünneplik majd.

Délután egy óra tíz perckor Mussolini vonata visszaindult Rómába. Ciano megfigyelte, hogy a Duce ugyanolyan hajthatatlannak találta Hitlert, amilyennek Ribbentrop beállította. Mussolini azt hitte, hogy Hitler többet kivár majd az offenzíva elrendelését megelőzően, és javasolta, hogy jobban használja ki a haditengerészet és a légierő adta lehetőségeket. A találkozó nem változtatott semmit Olaszország tervein. A királyhoz intézett táviratában Mussolini így fogalmazott: „Tegnap rendkívül fontos megbeszélést folytattunk, fontosabbat, mint amire számítottam. Hitlert jó hangulatban és kitűnő fizikai állapotban találtam. Néhány kisebb tétovázás ellenére biztos a győzelmében. Nem hinném, hogy azonnali szárazföldi offenzívára kerülne sor. Amint több hírem lesz Berlinből, jelentést küldök Önnek. Ezúton is szeretném kifejezni mély hódolatomat felséged iránt."

Az olasz sajtóból nagyon keveset lehetett megtudni a találkozóról: „A Duce és a Führer két és fél órás megbeszélést tartottak a Brenner-hágónál a Duce vasúti kocsijában, Ciano és Ribbentrop külügyminiszterek részvételével." A német sajtó elégedett hangon szólt a tárgyalások baráti légköréről. A Deutsche Allegemeine Zeitung a Scapa flow-i tengeralattjáró-támadás és a Brenner-hágói találkozó egybeeséséről írt:

„Katonáink ott támadják az angolokat, ahol a legkevésbé számítanak rá. Külpolitikánknak köszönhetően nem ott zajlik a háború, ahol Anglia szeretné. Berlinben érzékelhető, hogy Németország és Olaszország is egyetért abban, hogy meg kell akadályozni a háború kiterjedését a Balkánra és a Közel-Keletre. Tegnap hírek röppentek fel egy esetleges német–orosz egyezményről, ezen régiók biztonságának szavatolására, amelyhez Olaszország is csatlakozna. A témáról felelős körökben tárgyalnak, és sokak szerint elképzelhető, hogy a Brenner-hágói találkozón Hitler és Mussolini is hosszasan megvitatták a kérdést."

A berlini olasz nagykövetség feljegyzéseiben sokkal kevesebb lelkesedés fedezhető fel: „Március 19., kedd. A Führer megérkezett a

Brenner-hágóról, de nem kívánta, hogy bárki a követségről jelen legyen a fogadásán. Ez nyilvánvaló elítélése Attolico politikájának. Mindenki azt hiszi, hogy a béke küszöbén állunk. Mindannyian Mussolinit dicsőítik, ugyanakkor nem veszik észre, hogy pontosan Olaszország jóvoltából a háború még hevesebb lesz. Még azon kevesek is, akik helyesen mérik fel a helyzetet, és nem vakítják el őket Hitler és Ribbentrop tervei, azt hiszik, hogy a Duce álláspontjának radikális megváltozása mögött valami titokzatos lépés előkészítése rejlik. Ugyanezek az emberek, teljes mértékben meg vannak győződve, hogy a közeljövőben Olaszország nem szándékozik hadba lépni.

Katonai vezetőinken a nyugtalanság jelei mutatkoznak. Korábban azt gondolták, hogy túlzásokba estünk, amikor aggodalmunkat fejeztük ki Ribbentrop római látogatását követően. Most a saját fülükkel győződhettek meg néhány kérdésről, és ettől egyre kényelmetlenebbül érzik magukat. A németek tudnak minderről. Nem hiszik, hogy belépünk a háborúba, és nem is akarják. Bizonyos jelek arra utalnak, hogy Ribbentrop március 10-i látogatásának valódi célja Olaszország semlegességének biztosítása volt Németország következő offenzíváját megelőzően.

Ciano tudta a találkozó minden titkát, így hát mindenki tőle várta, hogy felfedje, valójában mi is történt a Brenner-hágónál. Másnap, március 19-én minden hírverést mellőzve találkozott Sumner Welles-szel a Róma melletti Acquasanta golfklubban hogy tájékoztassa az újabb fejleményekről: „Egy belső tengelyhatalmi találkozóról volt szó, ami semmit sem változtatott a helyzeten" – közölte.

Amint az Ciano feljegyzéseiből kiderül, az amerikai miniszterhelyettes ezt örömmel vette tudomásul: „Mivel nem fenyeget az azonnali katonai összecsapás veszélye, Rooseveltnek lesz ideje elgondolkodni Welles jelentésén, és talán tehet néhány lépést a béke érdekében. Welles felvetette egy Roosevelt–Mussolini találkozó lehetőségét. Bonyolult ügy lenne, és a siker is igen kétséges."

Ezúttal Ciano a szokásosnál kevésbé viselkedett tartózkodóan az amerikai diplomatával szemben, mivel szerette volna magát a nyugati hatalmak szemében bennfentesként beállítani, aki adott esetben

fontos szerephez juthat. Remélve, hogy megnyeri Rooseveltet, az alábbiakat mondta Wellesnek:

„Kérem, adja át a következő üzenetet az elnöknek. Mondja meg neki, hogy rendkívül nagyra tartom, és szentül hiszem, hogy rengeteget tehet az európai civilizációért. Mondja meg neki kérem, hogy amíg én vagyok Olaszország külügyminisztere, nem lépünk a háborúba Németország oldalán, és minden befolyásomat latba vetem, hogy Mussolinit is ebbe az irányba tereljem. A leghőbb vágyam, hogy Olaszországnak lehetősége nyíljék az együttműködésre az Egyesült Államokkal az elnök által is áhított béke helyreállításában."

A sorsdöntő pillanatban azonban Ciano megszegte ígéretét és nem mondott le külügyminiszteri posztjáról. Sem ő, sem Mussolini nem értették meg Roosevelt elnök hosszú távú stratégiáját, aki már korábban elhatározta, hogy belép a háborúba a szövetségesek oldalán, apró lépések sorozatával kikényszerítve a németek reakcióját. Roosevelt ezalatt harmadszori elnökké választására készült, miközben igyekezett kivezetni az országot a még mindig fojtogató gazdasági válságból.

A New Deal egyelőre nem volt képes visszahozni az ország korábbi jólétét és gazdasági stabilitását. 1938-ban, mielőtt utasítást adott volna huszonnégyezer repülőgép gyártására, Roosevelt így fogalmazott: „A háború betegség, ezért minden nemzetet, amely ilyen törvénytelen cselekedeteket hajt végre, karanténba kell zárni." Szavazóbázisa megnyugtatására hozzátette: „Az önök fiai sohasem fognak idegen országok háborúiban harcolni." Roosevelt olyan békéről álmodott, amely Amerika békéje, és ahol a brit birodalom felbomlása után a fontot a dollár helyettesíti majd a világkereskedelem legfontosabb valutájaként. Nem volt ez más, mint vágy egy régi számla kiegyenlítésére az egykori gyarmatok és az anyaország között.

Sumner Welles után Ciano minden tőle telhetőt megtett, hogy meggyőzze Sir Percy Lorraine brit nagykövetet, hogy a „Brenner-hágói találkozó után sem következik be semmi jelentős változás az olasz külpolitikában". Ez pontosan az volt, amit a brit nagykövet hallani akart. Francois-Poncet esetében már kevésbé erőltette az ékesszólást, mivel a francia nagykövet tudvalevőleg helytelenítette azt

– Chamberlain alsóházban elejtett szavaival élve – „annak a két úrnak a találkozóját a Brenner-hágónál".

Giuseppe Bottai a fasiszta értelmiségi, aki oktatási miniszterként politikai száműzöttnek érezte magát, és valami fontos diplomácia poszt után sóvárgott, mondjuk Berlinben vagy Londonban, mindig is jó kapcsolatokat igyekezett ápolni Cianóval, akiről úgy gondolta, segíthet valóra váltani terveit. Bár gyakran látták a külügyminiszterrel ebédelni az Acquasanta golfklubban, sikerült elkerülnie, hogy a „Ciano barátai társaság" tagjai közé sorolják, ahogy Mussolini vejének talpnyalóit előszeretettel nevezték. Bottai, aki mindig is szeretett volna bejutni a hatalom fellegvárába, március 19-én megkérte Cianót, mondja el a Brenner-hágói találkozó „valódi" híreit.

Ciano így felelt: „Semmi konkrétum, de haladunk egy kompromisszumos megoldás felé. A Führer százharminc percet beszélt, Mussolini húszat. Hitler megismételte, amit Ribbentrop már itt Rómában elmondott a mindent elsöprő német fölényről, de ő mintha nem lett volna annyira biztos magában. Mussolini hangoztatta, hogy Olaszország sem ezelőtt, sem ezután nem lép szövetségre a franciákkal és az angolokkal, de még a lehetőségét sem vitatta meg, hogy belépjünk-e a háborúba Németország oldalán. A németek ezt cselfogásként értelmezik. Bárhogy is legyen, Mussolini még mindig azt tehet, amit akar, és ő egyelőre kivár, hogy lássa, hogyan alakulnak az események. Németország, mint az egyedüli győztes, félelmet kelt benne. A britekkel és a franciákkal személyesen rajtam keresztül tartjuk a kapcsolatot, és Mussolini tud mindenről, mivel napjában tájékoztatom. Még akkor is, ha a kezdeményezést magamra vállalom, hogy őt ne kelljen bevonni közvetlenül. Nincs itt szó semmiféle kétkulacsosságról, amiről egyesek beszélnek."

Két nap múlva a „Ciano-ügy" azonban nagyon is valóságossá vált. „Azt híresztelik, hogy a Duce la akar váltani a külügyminiszteri tárca éléről. Én ebben nem hiszek" – írja naplójában. Pedig a híresztelések igaznak bizonyultak. Arról is szóltak a pletykák, hogy Ciano az utóbbi időben nyíltan Mussolini „törvényes örökösének" titulálja magát, és saját önálló politikát folytat. Ám Ciano, aki 1939 augusztusáig kulcsszerepet játszott a Berlin–Róma tengely sikeres létrehozásában,

azzal a különleges kiváltsággal is rendelkezett, hogy Mussolini veje és egyben szeretett leányának, Eddának a férje volt. Ha Mussolini elmozdítja Cianót és kinevezi egy másik minisztérium élére, a külföld ezt vagy a német–olasz szövetség meggyengüléseként értékelné, vagy pedig – különösen Ciano decemberi parlamenti felszólalása után – Berlin lecsillapítására tett gesztusként értelmezné.

Mussolini a legrosszabb megoldást választotta. Egy reggeli megbeszélésük alkalmával célzásokat tett az ügyre, anélkül, hogy nevén nevezte volna a problémát. Filippo Anfuso, aki igen jó, baráti viszonyban állt Cianóval így emlékszik erre: „A megbeszélés vége felé a Duce egy francia lapban megjelent cikket mutatott Cianónak ezzel a címmel: Röhm, aki Hitler örökébe akart lépni. Aztán így szólt: „Olvasd el ezt figyelmesen. Ez a Röhm nagy hatalmú ember volt. Azt tett, amit csak akart. Egyszerre volt politikai és katonai vezető. Fegyveresek és hűséges csapatok álltak mögötte. Hitler hagyta, mert úgy tűnik, sokat köszönhetett neki. Röhm teljes mértékben elvtelen volt és szörnyű rossz szokásairól volt híres. Mégis a múltja ellenére... – ekkor Ciano közbevágott: „Nagyon is jól emlékszem erre az egészre." A Duce így folytatta: „Igen, de talán mégiscsak találsz ebben a cikkben néhány részletet, amit eddig nem ismertél. A leglényegesebb dolog, hogy Röhmről az a hír járta, érinthetetlen. Hitler ennek ellenére nem csakhogy megszabadult tőle – egyesek azt mondják személyesen lőtte agyon, bár én magam ezt nem hiszem – de lemészároltatta Röhmöt, a barátait, azokat akikkel összeesküdött, sőt még az ismerőseit is, és mindezt néhány óra leforgása alatt. Néhány óra alatt! Nagyon fura egy történet. De azért olvasd csak el a cikket, mert nagyon érdekes."

Ciano megértette a figyelmeztetést, és kezdetben azt mondta Anfusónak, hogy valószínűleg valamelyik ellenségétől indult ki az egész. Azonban ettől a naptól fogva határozottan szembefordult a Duce politikájával, egészen az emlékezetes 1943. július 25-i Mussolini elleni bizalmi szavazásig, ahonnan egyenes út vezetett a veronai kivégzőosztag elé.

Az „Attolico-ügy" ezzel szemben nagyon könnyen megoldódott, habár Berlin már a Brenner-hágói találkozó után egy hónappal érdeklődött, hogy miért nem történik semmi. Április 25-én reggel Ciano a

Duce elé vitte a kérdést és Dino Alfierit javasolta a posztra, aki sokkal civilizáltabb és megfontoltabb volt, mint Farinacci, Ribbentrop másik jelöltje. Mussolini egyetértett, majd személyesen igazította el az új nagykövetet németországi küldetéséről: „Olaszország hű marad a Berlin–Róma tengelyhez, de ami a háborút illeti, legyen tisztában azzal, hogy csak akkor lépek be, ha már matematikailag is biztos, hogy megnyerhetjük."

Ribbentrop rossz szellemének, Attolicónak a leváltása senkit sem lepett meg Berlinben. Számítani lehetett rá már egy jó ideje, különösen nyár vége, vagyis Lengyelország lerohanása óta. A német külügyminiszter minden olaszgyűlöletét közvetlen Attolicóra zúdította. Előszeretettel idézte a mondást: „Nápoly az egyetlen afrikai város, amelynek nincs európai negyede." A nagykövet betegeskedett, ezért nem tudott elutazni a Brenner-hágóhoz. A leváltásáról szóló értesítés nem érte meglepetésként. „Már nem tehetünk semmit" – mondta búcsúzóul munkatársainak, akiktől minden támogatást megkapott a háború elkerülésére tett lépéseihez. Igaza volt. Olaszország negyven nap múlva belépett a háborúba.

Miután részéről pontot tett a „Ciano- és Attolico-ügy" végére, Mussolini nekifogott a Hitler által felvetett másik fontos kérdés, a Franciaország lerohanására készített haditerv tanulmányozásának. A találkozón lelkesen támogatta a tervet, bár nem pontosan értette, mit is takar valójában. Előadása során Hitler kellő hadászati szakértelemről és alaposságról tett tanúbizonyságot ahhoz, hogy irigységet váltson ki minden jelenlévőből, még a Ducéból is, aki pedig az Olasz Birodalom első marsalljának rangjelzéseit viselte. Az első marsall egy új katonai rang volt, amelyen átok ült. A gyakorlatban semmi különöset nem jelentett, a személyes kapcsolatok terén azonban összeütközéshez vezetett Viktor Emánuel királlyal, aki megalázónak tartotta, hogy katonai téren – amelyet saját kizárólagos felségterületének tartott – egy kalap alá veszik a miniszterelnökkel.

Mussolini maga is írt a „marsall kérdésről" a Storia di un anno című könyvében, mert rendkívül bosszantotta a dolog. A „Birodalom Első Marsallja" rangot a fasiszta parlament kreálta, hogy meghálálja Mussolininak, amiért „akarta, megtervezte és megnyerte" a háborút Etiópiában. A kitüntetést egyszerre adományozták a Ducénak és a

királynak. Mussolinit idézzük: „A parlament mindkét háza elfogadta az erről szóló törvényt, de a király csaknem megtagadta az aláírását." A szavazás utáni találkozónkon rendkívül feldúltnak tűnt. Szerinte a Fasiszta Nagytanács törvénye után, ez egy újabb halálos csapás uralkodói előjogaira. Azt mondta: „Én kinevezhettem volna önt személyes nagyrabecsülésem jeléül bármilyen rangba, de ez itt most elfogadhatatlan helyzetet teremt, mert a királyság alapvető jogait sérti."

A Duce erre így felelt: „Jól tudja, hogy nem érdekelnek ezek a kitüntetések. Akik engem felterjesztettek, felségednek is automatikusan odaítélték ugyanezt a rangot." „Nem – felelte a király – a parlament nem kezdeményezhet ilyesmit. Ez egyszerűen elfogadhatatlan. Nem áll szándékomban olajat önteni a tűzre egy nemzetközi válság kellős közepén, de ha más idők járnának, most inkább lemondanék a trónról, minthogy ezt az arcátlanságot elviseljem! Letépném ezt a dupla kitüntetést! (ezzel az egyenruha ujján viselt rangjelzésre utalt)." Ebből aztán vicc kerekedett Olaszország-szerte, Mussolini pedig igyekezett a lehető legkevesebb alkalommal magára ölteni az első marsalli egyenruhát, különösen akkor nem, ha a király is jelen volt. Ilyen esetekben a fasiszta milícia jól bevált tizedesi egyenruháját viselte.

A „könnyű" terv, amelyet Hitler ajánlott Mussolininak Franciaország megtámadására, sem új, sem kivitelezhető nem volt. Ezt a fajta hadműveletet már többször is tanulmányozta az olasz hadvezetés. A Führer megérezte, hogy javaslata élénk érdeklődést vált ki a Ducéból, magához rendelte a római német katonai attasét Zossenba, a Wehrmacht főhadiszállására, és utasításokkal látta el. 1940. április 10-én Enno von Rintelen tábornok az olasz vezérkar elé tárta a német hadvezetés által készített memorandumot, amely „az olasz hadsereg bevetésének néhány lehetőségét" taglalta. Ezek szerint: (a) küldjenek húsz-harminc hadosztályt Dél-Németországba, ahol az ellenséges vonalak áttörése után a Rajna felső szakaszánál, az olasz csapatok a német offenzíva bal szárnyán harcolhatnának. Előrenyomulnának a Vogézekig, a Langreu-fennsík irányában és lehetőség nyílna, hogy déli irányban megnyissák a frontot az Alpoknál, vagy (b) támadjanak az Alpokon keresztül, vagy (c)

kerüljön sor olasz hadműveletre Afrikában. A német vezérkar a Hitler által is javasolt, első változatot tartotta a legjobb megoldásnak, és felkérte Mario Roatta tábornokot, hogy berlini tartózkodása alatt fejtse ki a véleményét róla.

Graziani marsall Ho difeso de la patria címmel megjelent emlékirataiban felidézi az eseményeket: „Áprilisban a német hadvezetés az alábbi javaslattal állt elő: amikor Németország támadást intéz a Maginot-vonal ellen, tíz-tizenöt modern fegyverzettel és felszereléssel ellátott olasz hadosztály (a fegyvereket és a felszerelést a németek biztosítanák) a Burgundiai kapunál (Trouée de Belfort) elfoglalja a harcállásait, majd áttör a Rhone-völgyén és az alpesi határokat védő, mintegy huszonöt francia hadosztály ellen fordul. Ez az elgondolás az első világháború alatti olasz, német és osztrák–magyar hármas szövetség haditervének újjáélesztése volt. A háború kezdetén az olasz a hadsereg ennek a haditervnek a megvalósítására készült, de az ország semlegességéről szóló döntés miatt erre végül nem került sor. Mussolini utasított, hogy tanulmányozzam a tervet. A vezérkar értékelést készített róla. Egy példányt kapott Mussolini, a másikat Pietro Badoglio tábornok. Roatta tábornok Németországba készült, hogy megegyezésre jusson a hadműveleteket illetően. Amikor elmagyaráztam neki a terveket, szótlanul hallgatott, a kérdésemre pedig, ami úgy szólt, hogy mi legyen a következő lépés, így válaszolt: – Semmi több. Innen átveszem ezt az ügyet, és majd értesítem, milyen egyéb lépéseket kell megtenni a jövőben."

Graziani így folytatja: „Valamivel később hívattak, hogy tegyek jelentést a Ducénak, aki a Villa Torlonéban tartózkodott, mivel gyengélkedett. A háló melletti dolgozószobában fogadott. Igen dühödtnek tűnt, amint belépett. Megragadta a mappát a dokumentumokkal, és megkérdezte: „Milyen olvasnivalót küldött maga nekem? A terveket, hogy csapatokat vessünk be Burgundi-kapunál – feleltem. Erre csak ennyit mondott: – Értem." Valóságos válsághelyzet alakult ki. Mussolini ingujjban, idegesen rótta a métereket a kisméretű dolgozószobában... Zavarta, hogy nem ő hozza meg a döntést a tervről, amelyet előzőleg annyira helyeselt. „Duce, a hadsereg hűen követi önt. Biztos benne, hogy a vezérkar is ugyanígy tesz?" – bátorkodtam megjegyezni. Ezzel fején találtam a szöget. Mussolini

éles hangon felkiáltott: „Legyen hát! Ha Badoglio nem érzi magát alkalmasnak a feladatra, hadd menjen! Hadd menjen! Ez a dolog nem rólam szól, hanem az ország érdekeiről...! Leléphet Graziani! Majd tudatom önnel a döntésemet." A tervet ezután félretették. Az öreg marsallok vénasszonyok módjára marakodtak a Duce elképesztően laza „parancsnoksága" alatt.

Badoglio szerint az események másképpen zajlottak, és először még Graziani is elutasította mindhárom német javaslatot, azzal az indoklással, hogy a csapatszállítás kérdését még meg kell oldani. Badoglio egyébként írásban is megindokolta Mussolininak, hogy miért utasítja el a terveket:

„A német hadvezetés leginkább abban érdekelt, hogy húszharminc hadosztályt küldjünk a Rajna mellé. Természetesen erre csak akkor kerülhetne sor, ha már az egész fronton megindult a német offenzíva, és a biztos sikerrel kecsegtet... Ebből következően, mi csak kisegítő csapatként vonulnánk be... Nem hinném, hogy ön, Duce, aki olyan büszkén védte Olaszország tekintélyét 1935-ben és 1936-ban a világot fenyegető veszélyek közepette, most hajlandó lenne hozzájárulni fegyveres erőink ilyesfajta igénybevételéhez."

A Brenner-hágó menti találkozó negatív hatása 1940. március 31-én vált nyilvánvalóvá, amikor Mussolini – Hitler nyomására – megfogalmazta az 1939-ben kitört válsághelyzetre írt titkos politikai és stratégiai jegyzetét. Ez a memorandum tekinthető a korszak legfontosabb olasz dokumentumának, mivel magyarázatot ad az Olaszország hadba lépése mögött rejlő elvi indítékokra. Írásában a Duce szillogisztikus érvelés formájában kifejti az Olaszország rövid távú sorsát illető, határozott, végső következtetéseit. A dokumentumból csupán nyolc példány készült. Kézhez kapták: a király, Badoglio és Graziani marsallok, a külügyminiszter, az Afrikai Ügyekért Felelős Miniszter, a légierő és a haditengerészet parancsnokai, valamint a Duce magántitkársága. A bevezetőben Mussolini az alábbiakat vetette papírra:

„A pillanatnyi, rendkívül képlékeny helyzetben nehéz, sőt majdhogynem lehetetlen bármilyen jóslatba bocsátkozni... A váratlan események feltehetően jelentős szerepet kapnak (lásd az orosz–finn háborút) és figyelembe kell vennünk, milyen politikát folytatnak

majd az olyan távoli országok, mint az Egyesült Államok vagy Japán.

Tárgyalásokkal elért kompromisszumos béke.

Ezt a lehetőséget a jelen körülmények között ki kell zárni. Való igaz, hogy pacifista érzületű vélemények hangzanak el Angliában a nyilvánosság előtt, Franciaországban pedig titokban, de a szövetségesek háborús célkitűzései miatt a kompromisszum lehetetlen. A megegyezésnek ott kellene kezdődnie, hogy elfogadják fait accompli-ként Németország és Oroszország északkeleti hódításait. Azonban ez nem egyeztethető össze azzal a nyilvánosan hangoztatott szándékukkal, hogy helyreállítsák Lengyelország, Csehszlovákia, sőt Ausztria szuverenitását. Németország könnyebben belemenne egy kompromisszumos békébe, mint a demokráciák. A demokráciák pedig nem húzódoznának elismerni az oroszok lengyelországi hadizsákmányát, amennyiben a Szovjetunió cserbenhagyná Németországot. Mr. Welles a zarándokútja végén arra a következtetésre jutott, hogy korai még tárgyalásos békéről beszélni.

Szárazföldi hadműveletek.

Megmondható-e előre, hogy a francia–brit szövetséges erők támadást intéznek-e a nyugati front menti védővonal ellen? A dolgok jelen állása szerint ez kizárható. A Franciaországban állomásozó brit katonai jelenlét minimális erőt képvisel. A francia hadsereg védekező, és nem támadó szellemű. A franciák és a britek keresik azt a szárazföldi hadszínteret, ami kevésbé kényelmetlen számukra, mint a nyugati fronton való támadás... Az azonban egyelőre nem egyértelmű, hogy hol nyílik erre földrajzilag lehetőség. A Balkánon? A Kaukázusban? Líbiában? A britek és a franciák halogatni fogják a szárazföldi hadműveleteket. A levegőben és a tengereken inkább ellenoffenzívába mennek át, mint nyílt támadásba, és a legfőbb hangsúlyt a Németországot sújtó blokád megerősítésére fogják fektetni.

Német hadműveletek.

Hónapok óta halljuk a Maginot-vonal, illetve – a La Manche-csatornához való kijutásért – Belgium és Hollandia elleni német

támadásról szóló híreket. A logika azt diktálná, hogy az alábbi okok miatt ezeket az offenzívákat is zárjuk ki: (1) Németország már megvalósította háborús célkitűzéseit, és most megteheti, hogy vár az ellenfél támadására, mivel túlzottan kockázatos volna mindent feltenni egyetlen offenzíva sikerére... Ezért valószínűsíthető, hogy Németország a támadás és a kivárás taktikája közül ez utóbbit fogja választani. Mindent megtesznek majd, hogy ellenálljanak a blokádnak; (2) a blokád feltöréséhez Németország jelentős tengeri és légi hadműveleteket fog indítani.

Olaszország helyzete.

Amennyiben mégis bekövetkezne, amire senki sem számít, és az elkövetkező hónapokban tárgyalásos úton béke születik, Olaszországot „nem hadviselő" státusa ellenére sem fogják kihagyni a béketárgyalásokból. Amennyiben viszont folytatódik a háború, abszurditás volna bárkinek is azt gondolnia, hogy Olaszország kimaradhat a konfliktusból. Olaszország nem Európa félreeső csücskében van, mint Spanyolország, vagy messze a háborús övezetektől, mint Japán vagy az Egyesült Államok. Olaszország a háborúban álló nemzetek között helyezkedik el, a szárazföld és a tenger felől egyaránt, éppen ezért nem kerülheti el, hogy fegyvert fogjon. Ha szövetségest váltana és átállna a másik táborba, az azonnali háborút jelentene Németországgal és azt a háborút Olaszországnak egymagában kellene megvívnia. Csak a Németországgal kötött szövetség – egy olyan országgal, amely eddig még nem tartott igényt katonai segítségünkre és megelégedett a gazdasági és erkölcsi támogatással, amit nyújtottunk – biztosíthatja számunkra pillanatnyi „nem hadviselő" státusunk megtartását.

Kizárva tehát az oldalváltás lehetőségét, amire még a britek és a franciák sem számítanak a részünkről, és úgy látszik, értékelik is bennünk, csak a második lehetőség marad: a németekével párhuzamos háború, mellyel elérhetjük céljainkat. Ez röviden így foglalható össze: szabad tengereket és kijáratot az óceánra. Olaszország nem lesz addig független nemzet, amíg nem számol le a Korzikával, Máltával, Gibraltárral és Szuezzel. Ezek az ország börtöncellájának falai és rácsai. Amint a szárazföldi határok kérdése megoldódik, Olaszország-

nak – amennyiben igazi világhatalommá kíván válni – a vízi határok kérdését is rendeznie kell: a birodalom biztonsága függ ettől.

Olaszország nem maradhat semleges a háború végéig, anélkül, hogy feladná eddigi szerepét, és végleg diszkvalifikálva magát, hogy egy tizedakkora nagyságú Svájccá redukálódjon.

A kérdés tehát nem az, hogy belépjünk-e a háborúba, mert Olaszország nem lesz képes kimaradni belőle. Tudnunk kell viszont a választ arra, hogy MIKOR ÉS HOGYAN. Addig kell halogatnunk a belépést, megőrizve tekintélyünket és méltóságunkat, ameddig ez lehetséges, ugyanis:

a) fel kell készülnünk, hogy döntő szerepet játszhassunk,

b) Olaszország nem engedheti meg magának, hogy egy elhúzódó háború kapcsán milliárdos költségekbe verje magát, ahogy azt a most háborúban álló felek teszik.

A hadba lépés időpontját illetően a Brenner-hágónál lezajlott tárgyalásokon tisztáztuk, hogy ez kizárólag Olaszország döntése, amit egyedül kell meghoznia.

Háborús tervek

Abból kiindulva, hogy a háború elkerülhetetlen, a franciákkal és a britekkel pedig nem köthetünk szövetséget (értve ez alatt, hogy nem viselhetünk háborút Németország ellen), mostantól fogva le kell fektetnünk átfogó stratégiánkat, annak érdekében, hogy a részleteket a későbbiekben kidolgozhassuk.

A szárazföldi hadszíntér: az Alpokban védelemre kell berendezkednünk. Semmi kezdeményezés. Felderítés. Kezdeményezni csak abban a valószínűtlen esetben szabad, ha a német offenzíva hatására a franciák teljesen összeomlanának. Korzika elfoglalása szerepelhet a tervek között, bár valószínűleg olyan árat kellene érte fizetni, ami nem érné meg a fáradozást. A sziget légitámaszpontjait azonban semlegesíteni kell.

Keleten, Jugoszlávia felé egyelőre csak óvatos megfigyelés. Támadás csak akkor, ha a horvátok már most is zajló elszakadási kísérletei miatt belülről omlana össze az ország.

Az albán hadszíntér: magatartásunkat észak (Jugoszlávia), illetve

dél (Görögország) felé a keleti fronton történő események függvényében alakítjuk.

Líbia: védekező felállás Tunéziával és Egyiptommal szemben

Az Égei-tenger: védekező felállás

Etiópia: támadó magatartás, Eritrea biztosítására és támadó hadműveletek Gedaref és Kassala ellen. Támadó felállás Dzsibutival szemben, védekező, illetve ellentámadó Kenya felé.

A légierő: háttérbe szorítja majd a szárazföldi haderők és a haditengerészet tevékenységét.

A haditengerészet: támadás a Földközi-tengeren és máshol.

Ezek azok a vezérelvek, amelyek nyomán a hadvezetés kidolgozhatja hadműveleti terveit... Habár a fent említett okokból minél tovább igyekszünk nem hadviselő státusunkat fenntartani, egyetlen órát sem vesztegethetünk, mivel előfordulhat, hogy akár a szövetségesek döntései, akár egy előre nem látható bonyodalom, a legrövidebb időn belül háborúba kényszerít minket.

Róma, 1940. március 31."

A Duce által fogalmazott dokumentum, amelyet a befolyásolható király a mértani precizitás mintaképének titulált, előkészítette Olaszország párhuzamos háborúját Németországgal.

Három nappal később, mintha csak igazolni akarnák Musolini fejtegetéseit, a németek Dánia és Norvégia elfoglalására megindították az Operation Wesert. A németek súlyos árat fizettek a sikerért, amely lehetővé tette számukra az északi-tengeri vasércszállítási útvonalak ellenőrzését. A kéthónapnyi öldöklő csatározás (április 8-tól június 8-ig) során három cirkálót, tíz rombolót, nyolc tengeralattjárót és tizenkét kereskedelmi hajót veszítettek. A szövetségesek anyagi és erkölcsi szempontból is vereséget szenvedtek. A tenger martaléka lett egy anyahajójuk, két cirkáló, kilenc romboló és nyolc tengeralattjáró. A briteknek sikerült kimenekíteniük VII. Haakon norvég királyt és kormányát, valamint a norvég állam aranytartalékát. Hitler viszont rátette a kezét az Oslo és Koppenhága bankjaiban maradt mintegy hetvenötmillió dollárra. X. Christian, Dánia királya 1940. április 9-én reggel fél kilenckor kapta kézhez a németek ultimátumát. Három órával később megadta magát, hogy „megkímélje

országát a katasztrófától és a pusztulástól". Mussolinit teljes mértékben kihagyták az egészből. A Brenner-hágónál Hitler egy szóval sem említette Skandináviával kapcsolatos elképzeléseit, pedig az erre vonatkozó terveket már március elsején életbe léptették.

Mindez bárki más számára – ha másért nem, hát személyes büszkeségből – kitűnő indok lett volna, hogy nemtetszését nyilvánítsa ki alattomoskodó szövetségesével szemben. Mussolini azonban újfent lenyelte a keserű pirulát, és elfogadta Hitler magyarázatát, aki szerint meg kellett akadályoznia, hogy a terv kisziváro gjon, hiszen csak így tudta fenntartani a meglepetésszerű támadás látszatát. Hitler megint csak felhozta, hogy a Ducét, Ciano gróffal az élükön, fecsegők klikkje veszi körül. Cianót az offenzíva napján reggel hét órakor Mackensen nagykövet értesítette a Dánia és Norvégia elleni támadásról. Ezután mindketten a Villa Torloniába mentek, hogy átadják a Führer levelét Mussolininak.

Ciano feljegyzéseiből idézünk: „Ugyanolyan levél, mint a többi, a szokásos stílusban: bejelent valamit, ami már meg is történt. Mussolini így reagált: Lelkesen üdvözlöm Hitler akcióját. Óriási jelentőségű lépés lehet ez, a háborúkat pedig ilyen lépésekkel nyerik. A gyorsaság diadalmaskodott a demokráciák felett. Utasítani fogom a sajtót és az olasz népet, hogy teljes szívvel üdvözöljék a németek megmozdulását..."

Amikor kettesben maradtunk, a Duce Horvátországról kezdett beszélni. Alig bír magával, hogy végre ő is beszállhasson. Hamarabb akar lépni, kihasználva az Európában uralkodó zavarodottságot. A továbbiakban Hitler folyamatosan tájékoztatta Mussolinit a hadműveletek előrehaladtáról.

Pricolo tábornok így emlékezik: „A Führer hosszú levelet írt a Ducénak, amelyben a villámgyors, sikeres hadjáratot magasztalta, és ezzel útjára indította a német katona legyőzhetetlenségének mítoszát. Mussolini beleolvasott a levélbe, és mintha kicserélték volna. Csodálta a német hadigépezet újabb sikerét, és maga is egyre nyugtalanabbá, izgatottabbá és türelmetlenebbé vált, hogy cselekedhessen valamit..." Hitler április folyamán továbbra is küldözgette leveleit Mussolininak, egyrészt, hogy eloszlassa a kezdeti bizalomhiányt, másrészt, hogy feltüzelje diktátortársa egyre növekvő harci kedvét. Május

volt Mussolini életének leghosszabb hónapja. A németek győzelmet győzelemre halmoztak, a demokráciák pedig folyamatosan óvatosságra intették a Ducét, és javasolták, hogy hagyja sorsára a „náci farkast".

Hitler a norvégiai sikereken felbuzdulva kitűzte a támadás időpontját a nyugati fronton. Chamberlain esernyőjével a béke szánalmas figurájának benyomását keltette. Miután Hitler félrevezette és legyőzte, 1940. május 10-én lemondott. Helyébe Winston Churchill lépett, és azonnal létrehozta a háborús kabinetet. Ugyanezen a napon reggel hat óra előtt öt perccel a német hadsereg megkezdte Hollandia, Belgium és Luxemburg megszállását. Franciaország számára ez jelentette a vég kezdetét. A német támadásról Mussolini ismét csak aznap kora reggel értesült, amikor rezidenciáján fogadta von Mackensent és Cianót. A nagykövet nem tudta leplezni abbéli zavarát, hogy az előző nap érkezett német diplomáciai futárnak hajnal ötig – a Führer által megszabott időpontig – a hotelszobájába zárkózva kellett várakozni, hogy átadhassa Hitler levelét.

Ciano így írja le a jelenetet: „Mussolini átolvasta a levelet, amelyben a Führer felsorolta a támadás mögött rejlő indokait, és felhívta a Duce figyelmét, hogy vegye fontolóra, milyen döntéseket szándékozik hozni népe jövőjének érdekében. Aztán Mussolini elolvasta a függelékeket is. Végül, nagyjából két óra elteltével azt mondta Mackensennek, hogy meggyőződése szerint Anglia és Franciaország Belgiumon és Hollandián át készült megtámadni Németországot, ezért feltétlenül támogatja Hitler döntését. Miután Mackensen távozott, nekem is megismételte, mennyire lenyűgözi a náci seregek gyors sikere és milyen elégedett saját döntésével a hadba lépésünket illetően."

Hitler személyesen dolgozta ki Franciaország lerohanásának részleteit, Erich von Manstein tábornok tervei alapján. Három hadseregcsoport indult nyugati irányban az alábbiak szerint: az első, von Bock tábornok vezetésével, behatol Hollandiába és Belgiumba, és megpróbál minél több brit és francia katonát lekötni. Von Bock ejtőernyősökkel és légi egységekkel támad, sőt a belga és holland védőállások fölött vitorlázórepülőket is bevet, azt a látszatot keltve, hogy a németek északról támadják Franciaországot. A második had-

seregcsoport von Leeb parancsnoksága alatt, kevesebb hadosztállyal a Luxemburg és Svájc közti szakaszt foglalja el, és ellenőrzés alatt tartja a Maginot-vonalat. Végül, a harmadik, és egyben legfontosabb hadseregcsoport, miután megbizonyosodott róla, hogy a szövetségesek bekapták a csalit, és rohannak a belgák és hollandok megsegítésére, negyvenhat hadosztállyal – köztük hét páncéloshadosztállyal, az élükön a Wermacht „ifjú oroszlánjaival" – Hoth-al, Reinhardtal, Guderiannal és Rommellel – áttör az Ardennek középső részén és Sedan irányába nyomul. Az egész annyira könnyen ment, hogy Hitler maga is – aki a marne-i csata veteránja volt – csapdára kezdett gyanakodni. Még Guderiant is letorkolta, aki napi negyven kilométeres észveszejtő tempóban haladt előre, harckocsizó parancsnokait pedig felhatalmazta, hogy a tankokat az elhagyott magánbenzinkutak tartályaiból töltsék fel üzemanyaggal.

Az eddigi legsötétebb órák jöttek a szövetségesekre. A francia és a brit vezérkar és kormányaik pánikba estek. A kaotikus helyzetben összevissza vádaskodtak, viszontvádaskodtak és másokat bíráltak. Az elsők, akiket kritika ért, a lengyelek voltak, mert a beígért hat hónap helyett csak két hétig voltak képesek tartani a németeket. Aztán jött Dánia, aki egyetlen délelőtt alatt megadta magát, és Norvégia, aki nem mutatott keményebb ellenállást. Hollandiának megbocsátottak, mivel Wilhelmina királynő egy brit hajó fedélzetén Londonba menekítette a holland kormányt meg az államkincstár vagyonát. A nagy zavarodottság közepette, a legszigorúbb ítéletet III. Leopold belga király kapta, mert május 27-én megadta magát anélkül, hogy erről szólt volna a briteknek vagy a franciáknak. Mussolini egy hatalmas térkép fölé hajolva figyelte az apró zászlócskákat, amelyek a németek előrenyomulását jelezték. A támadás reggelén már hadat akart üzenni Franciaországnak, de délutánra mégis meggondolta magát és másnapra halasztotta a döntést. Ideges volt, és nyíltan mindenki szemébe vágta keserűségét. Csak a „héják", a háborúpártiak mehettek be hozzá. A mérsékeltek és a kétkedők az előszobájában várakozhattak ítéletnapig, az Egyesült Államok, Franciaország és Nagy-Britannia nagykövetei társaságában, akik még az utolsó pillanatban is kompromisszumos ajánlatokkal akarták rávenni, hogy Olaszország maradjon ki a háborúból. Egészen május 27-ig, a belga

fegyverletétel napjáig Mussolini egyre csak ismételgette, hogy nincs vesztegetnivaló idő, csatlakozni kell Hitler „vadászkalandjához".

Május 29-én tizenegy órára Mussolini összehívta az olasz vezérkart. Három nappal megelőzően közölte Balbóval és Badoglióval: „Tegnap levelet küldtem Hitlernek, amelyben biztosítottam, hogy nem maradhatok továbbra is tétlen, és kész vagyok június 5-én hadat üzenni Angliának." Ennek a levélnek azonban nyoma sincs a két diktátor közti levelezés fennmaradt darabjai között. Mussolini ekkor már valószínűleg hazudott magának és mindenkinek, csak hogy igazolja önmaga előtt: nincs más alternatíva, mint a háború.

A május 29-i értekezleten, ahol jelen volt Badoglio, a vezérkari főnök, Graziani, Cavagnari és Pricolo, Mussolini határozott utasításokat adott a háború első napjára vonatkozóan: „Védekező stratégiát folytatunk. Várhatóan történni fog valami keleten. Jugoszláviára gondolok. Csapataink erejét az angolok földközi-tengeri haditengerészeti támaszpontjai és a vizeken hajózó flottája ellen összpontosítjuk. Ahogy 1939. május 26-án bejelentettem: légi és tengeri hadviselés minden fronton.

Hogy világossá tegye, és egyben hangsúlyozza parancsainak törvényességét, június negyedikén az alábbi memorandumot tette közzé: „Háborúban a fegyveres erők Főparancsnoka – őfelsége a király megbízásából – a Duce, függetlenül attól, hogy csapataink hol állomásoznak." A vezérkari ülés közvetlen eredménye az „P.R.bis" elnevezésű mozgósítási terv lett, amely a Franciaország és Nagy-Britannia elleni háború esetén ellenséges Jugoszláviával és semleges Törökországgal, illetve Görögországgal számolt.

Az „ellenséges" Jugoszlávia képzete rövid életűnek bizonyult. Ciano még aznap biztosította a jugoszláv nagykövetet Olaszország békés szándékai felől. A haditerv nevét ezután „P.R."-re változtatták, ami Jugoszláviát immár semleges államként vette számba. Május 30-án Mussolini átnyújtotta Cianónak a Hitlernek továbbítandó üzenetet, amely Olaszország végső döntését tartalmazta. Az olasz hadüzenet napját június 5-re tűzték ki, feltéve, hogy a Führer nem kér néhány napos halasztást. Másnap Mackensen hozta Hitler válaszát. Ciano: „A kancellár lelkesen üdvözölte belépésünk hírét. Arra kér,

hogy az időpontot toljuk el néhány nappal, mert rövidesen a francia repülőterek megtámadására készül, és félő, hogy Olaszország hadüzenetére a franciák elmozdítanák repülőgépeiket, és nem járna sikerrel az elpusztításukra tett német kísérlet. A Duce beleegyezett."

Jelen pillanatban Mussolini kész volt Hitler minden óhaját parancsként elfogadni, sőt a késlekedést egyenesen pozitívumként állította be, mivel – amint mondta – „több idő marad, hogy felkészüljünk Líbiában." Alig telt el huszonnégy óra, hogy június 11-ben megállapodtak, a német nagykövet újra felbukkant és közölte, hogy Hitler meggondolta magát. Most már azt szeretné, ha Olaszország a lehető leghamarabb hadba lépne. Ez alkalommal Mussolini elutasító választ adott, és tartotta magát a tizenegyedikei időponthoz. Ciano megjegyezte: „Még a király is helyesli a tizenegyedikei dátumot, mert aznap van a születésnapja, és amikor besorozták a seregbe a 1111-es számot kapta."

A bújócska ezzel véget ért. 1940. június 10-én, hétfőn este hat órakor Mussolini kiállt a Palazzo Venezia teraszára, hogy bejelentse, holnaptól Olaszország háborúban áll Franciaországgal és Nagy-Britanniával. A beszéd, amit tartott, nem tartozott a legjobb fellépései közé. Felsorolta az indokait és megokolta a döntését, amit személyesen hozott, anélkül, hogy megtárgyalta volna a kormánnyal vagy a Fasiszta Nagytanáccsal. „Az anyaföld egén úszó, sors által kijelölt óráról" beszélt és arról, hogy „nyugodt a lelkiismerete", hiszen megpróbálta elkerülni az „Európán átsöprő hurrikán szelét". Valamivel realistább hangot ütött meg, amikor a „szegény népek harcát" említette a „világ minden gazdagsága és kincse fölött uralkodó kizsákmányolók ellen".

Végezetül fegyverbe szólította a népet: „Ragadjatok fegyvert és mutassátok meg milyen kitartóak, bátrak és hősiesek vagytok!" Ezzel befejezte. A tömeg vegyes érzelmekkel hagyta el a Piazza Veneziát és országszerte a tereket, ahol hangosbemondók visszhangozták a Duce szavait. Háborút csak akkor lehet nyerni, ha az emberek igazán akarnak harcolni – tartja a mondás. Azonban az olaszok többsége kétségkívül érezte, hogy a háborúnak egyhamar nem lesz vége. Tudták, hogy az Egyesült Államok, a Szovjetunió és Japán egyelőre ugyan nem avatkozott a konfliktusba, de bizonyosan egyikük sem fogja szó

nélkül elfogadni a világban beállt hatalmas mérvű változásokat. Ciano így emlékszik a pillanatra: „A háború bejelentése senkit sem lepett meg, és túláradó lelkesedést sem látni. Szomorú vagyok, nagyon szomorú. A vállalkozás elkezdődött. Isten óvja Olaszországot!"

Pricolo tábornok szerint ez a fajta szomorúság egyáltalán nem látszott meg Cianón: „Június 10-én Ciano, aki szerette magát némethellenesnek feltüntetni, szintén ott volt a Palazzo Veneziában. A légierő alezredesi egyenruháját viselte. Láthatóan jól érezte magát és elégedettnek tűnt. Röviddel azelőtt elmesélte nekünk, hogyan hívatta magához Sir Percy Lorraine brit nagykövetet és közölte vele a döntésünket. A nagykövet szenvtelen arccal fogadta a hírt és csupán annyit kért, hogy írásban is megkaphassa a hadüzenetet. Ez ugyanaz a nagykövet volt, aki előtt 1939. augusztus 31-én, még az első lövések eldördülése előtt Ciano (Mussolini tudtával és egyetértésével) kijelentette, hogy Olaszország sosem indít háborút Nagy-Britannia és Franciaország ellen."

Mussolini tiszteletben tartva a hagyományos diplomáciai szokásokat, hat órával a hadiállapot kihirdetése előtt értesítette az ellenfelet. Egyes bírálói szerint ez csak arra bizonyíték, hogy az olasz vezérkar semmiféle haditervvel nem rendelkezett. Hitler ugyanígy gondolta. A berlini katonai attasé így idézi fel Hitler szavait: „Hitler azt mondta, hogy amikor a Duce közölte vele, hogy június 11-nél későbbre semmiképpen sem tolhatja ki a hadba lépés időpontját, ő meg volt győződve, hogy valami hirtelen csapásra készül Korzika Tunisz vagy Málta ellen, és a katonai titoktartás nem enged további késlekedést." Tehát a bejelentés után Hitler nyilvánvalóan várta, hogy történjék valami. De semmi sem történt. „A Führert ez emlékeztette arra, amikor a középkorban a városok fenyegető üzeneteket küldözgettek egymásnak anélkül, hogy bármi egyebet cselekedtek volna."

A briteket és a franciákat a németek sorra megalázták, de az olaszok is súlyos árat fizettek a hadüzenetért. A bejelentés pillanatában kétszázhúsz kereskedelmi hajójuk tartózkodott idegen kikötőkben, a rakterükben 1 226 000 tonna áruval, amelyet azonnal lefoglaltak. A háború után Pricolo tábornok elmondta, hogy június tizedikén könyörgött a Ducénak, hogy legalább egyetlen nappal halassza el a hadüzenet bejelentését. Ugyanis éppen ezen a napon állt Modane-nél,

a francia határon egy szerelvény, amely Olaszország számára rendkívül fontos fémötvözeteket, nikkelt, krómot, ólmot, csillámkövet, illetve gumit szállított. A Duce elutasította a kérést: „Tökéletesen megértem és igaza is van. De, ha én most adok önnek huszonnégy órát, akkor biztos lehetek abban, hogy holnap Cavagnari admirális áll majd itt előttem, és az olasz felségterületen kívül hajózó tengeralattjárókról beszél majd, utána meg jön a kereskedelmi hajózási miniszter, és kéri, hogy várjuk be valamelyik óceánjáróját és így tovább."

Mussolini csak estefelé kezdte belátni, hogy a háborúban alkalmasint a fegyverek is eldördülnek, és hirtelenjében parancsot adott Pricolónak, hogy másnap támadja meg Máltát. A június 11-ről 12-re virradó éjszakán a britek Torinót bombázták. Ez volt az első olasz város, amelyet légitámadás ért a második világháború során. Egy héttel később, néhány jelentéktelen csatározást követően, sürgős hívás érkezett Hitlertől: a Duce azonnal jöjjön Münchenbe, mert a franciák fegyverszünetet kértek. Három napja elesett Párizs, a menekülő francia kormány az élén Pétain marsallal Bordeaux-ban, az ideiglenes fővárosban kötött ki. A franciák és a németek közti közvetítő szerepét a spanyol kormány játszotta. Június 16-án, alig egy órával hivatalba lépését követően, Pétain hívatta külügyminiszterét, Paul Baudoint. A külügyminiszter röviddel ezután magához kérette a spanyol nagykövetet, hogy átadhassa neki azt a levelet, amelyben felkérik Spanyolországot, hogy tudakolja meg „milyen feltételekkel hajlandó Hitler kancellár leállítani a hadműveleteket és aláírni a fegyverszünetet". Az üzenet hajnali háromkor érkezett a Führer Sedantól nem messze felállított mozgó főhadiszállására, Brűly-en Petche faluba. Hadsegédei hosszasan tanakodtak, hogy fel merjék-e ébreszteni a Führert, míg végül az inasa vette a bátorságot és benyitott az alvó Obersterkriegherr szobájába.

Pétain üzenete nem lepte meg Hitlert, hiszen már napok óta számított rá, sőt már el is tervezte, milyen pompás külsőségek közepette örökíti majd meg a jövő generáció számára a francia fegyverletétel pillanatát. Úgy gondolta azzal is bünteti az ősi ellenséget, hogy nem siet a válaszadással. Úgy tett, mintha fontolóra venné a dolgot, amelyre kitűnő ürügyet szolgáltatott a „szükséges" konzultáció olasz szövetségesével. A franciák úgy megfeledkeztek

Olaszországról, mintha az nem is létezett volna. Másnap aztán Baudoin korrigálta a hibát és felkereste Monsignor Valerio Valerit, a Vatikán képviselőjét, akinek az alábbi üzenetet adta át: „A francia kormány Pétain marsall vezetésével, ezúton felkéri a Szentszéket, hogy a lehető legrövidebb időn belül juttassa el az olasz kormányhoz ugyanazt az üzenetet, amit a spanyol nagyköveten keresztül Németország már megkapott. Kérjük továbbá, hogy tolmácsolják kormányunk arra vonatkozó óhaját, hogy közösen keressük meg az országaink közti hosszan tartó béke alapjait."

Hivatalos fegyverszüneti kérelem helyett, ez inkább annak a kinyilvánítása volt, hogy Franciaország elsősorban legfőbb ellenfelével, Németországgal kíván egyezkedni. Pricolo tábornok így idézi fel június 17-ét: „Reggel Mussolini hivatott és közölte: Hitler nemrég értesítette, hogy Franciaország fegyverszünetet kért, ő pedig azonnal utazik Münchenbe, hogy másnap hivatalos találkozón vegyen részt a Führerrel. A fegyverszüneti feltételek megfogalmazására bizottságot hoztak létre Roatta tábornok, DeCourten admirális és Perino tábornok vezetésével. Ezek a tisztek aztán elvonultak Mussolinival, hogy kimunkálják a fegyverletétel záradékait."

Este kilenc órakor a Termini pályaudvaron Mussolini mellett Ciano és néhányan a különböző minisztériumok képviselői közül vonatra szálltak. A Duce nem volt jó hangulatban, alig fogadta a búcsúztatására felsorakozott szépszámú fasiszta vezető jókívánságait. Nyilvánvalóan zavarta, hogy milyen kép alakul ki róla. Mi is ő most valójában? Győztes vagy csak egy opportunista? Elkezdte megélni a drámát, melyet újfajta személyes kapcsolata jelentett Hitlerrel, és amelyben egyre inkább alárendelt szerepet kapott: a történelemírás tükrében az egyszerű statiszta szerepét. Talán eszébe jutott, mit mondott Custer tábornok a Little Big Horn-i ütközet előtt: „Az első az első, a második már senki." Mussolini harmadszor utazott Münchenbe. De mennyire más volt a helyzet 1937-ben, amikor a fasizmus és az olasz birodalom alapítójaként ünnepelték, vagy rá egy évre, amikor minden jóakaratú ember a béke megmentőjeként éltette a müncheni konferencián! Most azért ment, hogy lerója tiszteletét minden idők leghatalmasabb hadura előtt.

VII.

Franciaország kapitulál

München: 1940. június 18.

Mialatt 1940. június tizenhetedikének éjszakáján Mussolini vonata sebesen robogott Bajorország felé, az olasz delegáció gőzerővel dolgozott, hogy összeállítsa az olasz követelések sorát, amelyet majd a németek nyújtanak be az ő nevükben Franciaország felé. A Duce tökéletesen tisztában volt azzal, hogy nem tudja indokokkal alátámasztani a benyújtott igényeket. Két nappal megelőzően megparancsolta Badogliónak, hogy intézzen támadást az Alpokban lévő francia állások ellen, mivel – legalábbis Mussolini szerint – Hitler visszautasította, hogy olasz páncéloshadosztályokat vezényeljenek a nyugati fronton harcoló német csapatok mellé. A vezérkari főnök ellenezte Mussolini tervét, mert lehetetlennek tartotta, hogy a védekezésre berendezkedett két olasz hadsereget negyvennyolc órán belül támadásra kész állapotba lehetne hozni, arról nem is beszélve, hogy a tüzérséget is a frontvonalba kellene szállítani.

Mussolini élesen kifakadt: „Franciaország megtámadása politikai döntés, amiért egy személyben vállalom a felelősséget. Aztán elmagyarázta, hogy nem számíthat semmire a hadizsákmányból, ha csak

külső szemlélőként figyeli Franciaország összeomlását. Elképzelhetetlen, hogy Savoya alpesi tartományát megkapják, de mégsem mondhat le Nizzáról, Korzikáról és Tunéziáról. Mussolini meg volt győződve, hogy a hadvezetés eltúlozza a tüzérség fontosságát a frontvonalon, hiszen a francia hadsereg szétzilálódása miatt meglehetősen leegyszerűsödött a szárazföldi csapatok dolga. A Duce szerint tüzérségre egyáltalán nem volt szükség. Mussolini végül így fejezete be: „Mindenesetre személyesen fogom kiadni a parancsot a szárazföldi haderők vezérkari főnökének, Graziani marsallnak." A parancsot azonban már aznap este hat óra tíz perckor az alábbi üzenet kíséretében visszavonták: „Az ellenséges magatartást Franciaországgal szemben felfüggesztjük."

A hírt kitörő örömmel fogadták az olasz hadvezetés berkein belül. Mindenki azt hitte, vége a háborúnak, és eljött az osztozkodás ideje. Mussolini vonatán eközben a szakértők kialakították a „fegyverszüneti feltételekre vonatkozó olasz álláspontot." Ciano később felidézte, micsoda versengés folyt beosztottai között. Mindenki szeretett volna hozzátenni valamit az olasz követelésekhez. Úgy viselkedtek, mint a falusi fajankó, aki életében először jár szupermarketben. Néhányan az egész francia flottát akarták, mások az összes gyarmatot, egyesek a mozdonyokat, sőt olyan is volt, aki a Mona Lisát is hazavitte volna. Hajnalra átnyújtották a dokumentumot Mussolininak. Szép számmal volt miből válogatni: hajók, repülőgépek, fegyverek, mozdonyok és vasúti kocsik, a földközi-tengeri katonai bázisok – Korzika, Tunézia, Dzsibuti – Franciaország megszállása a Rhone-ig.

Időközben Hitler és Ribbentrop megérkeztek Münchenbe Sedan melletti főhadiszállásukról. A tolmács, Paul Schmidt visszaemlékezéseiből idézünk: „Június 17-én a spanyol külügyminisztérium értesített minket, hogy a Bordeaux-ban székelő francia kormány felkérte Franco nagykövetét, juttassa el hozzánk fegyverszüneti kérelmét. Még aznap délután Münchenbe repültünk. Június 18-án, a Führerbauban – ugyanabban a helyiségben, ahol 1938-ban a konferencia is zajlott Daladier és Chamberlain részvételével – rövid beszélgetésre ült össze Hitler és Mussolini." A megbeszélés délután négytől fél hétig, azaz két és fél órán át tartott. Ezzel párhuzamosan Ciano és Ribbentrop,

illetve Keitel és Badoglio is tárgyaltak. Hitler az irodájában fogadta a vendégét, a szokásos mély tisztelettel, de szokatlanul felhőtlen hangulatban. Mussolini feszengett. Hitler megértette kollégája kényelmetlen helyzetét, de semmit sem tett, hogy enyhítse a feszültséget. Rögtön az elején elismételte a szokásos refrént: „A mi érdekeink északon vannak, az önöké délen." Nem bírta megállni, hogy ne mutassa ki leplezetlen elégedettségét, amit a parancsnoksága alatt harcoló német seregek győzelmei felett érzett. Paul Schmidt írja: „Hitler meglepően békésen viselkedett és kifejtette, hogy nem szabad túlzottan kemény fegyverszüneti feltételeket szabni Franciaországnak."

Hitler higgadt hozzáállása felborítani látszott Mussolinit, aki az olasz követelések sorát igyekezett a Führer elé tárni, és már éppen kezdett utalásokat tenni a francia flottára. Hitler azonnal félbeszakította: „Amint előhozakodunk ezzel a feltétellel, az egész francia flotta átáll a britek oldalára. A mi érdekünk az, hogy a franciák továbbra is abban reménykedjenek, hogy visszakapják a hajóikat, amint aláírták a békeszerződést." Angliát illetően a saját művéből, a Mein Kampf-ból idézett, és közölte, hogy nem kívánja a brit birodalom pusztulását, amelyet „a fennálló világrend fontos tényezőjének" tart. Csupán annyit szeretne – folytatta – hogy London változtasson németellenes álláspontján, és fogadja el Nagy Németország létjogosultságát. Bizonyos svédországi közvetítéssel zajló megbeszélések alapján bizakodott, hogy egyezség születhet a két ország között.

Mussolini döbbenten hallgatta. Úgy érezte minden elveszett, beleértve a becsületet, és kezdte megérteni, hogy földközi-tengeri vágyai és törekvései egyszerre nagy veszélybe kerültek. A két „nagykutya" békét fog kötni a gyengébb partnerek – Olaszország és Franciaország – kárára. Érdekes ezzel kapcsolatban Sinrokuro Hidaka, római japán nagykövet beszámolója. Hidaka volt az utolsó diplomata, aki találkozott Mussolinival 1943. július 25-én, alig néhány órával a letartóztatása előtt. Ezen az utolsó találkozón Mussolini ezekkel a szavakkal fordult a japán nagykövethez: „Égetően fontos volna, hogy Németország és a Szovjetunió befejezzék az egymás elleni háborút. Nem az a helyzet, hogy Németország ne akarna segíteni minket, de annyira lefoglalja a keleti front, hogy képtelen bármilyen támogatást nyújtani. 1940. június 18-án találkoztam Hitlerrel és azt tanácsoltam neki, hogy miután áttörte a Maginot-vonalat minden erejét a szövetségesek ellen összpontosítsa. Lehet, hogy nem ért egyet az oroszokkal, de ne aggódjon, nem fognak bajt keverni. Ne térjen el a céljától, ne nyisson új frontokat. De mindhiába kérleltem, nem hallgatott rám."

Végső arculcsapásként Hitler, a megveszekedett antiszemita, a francia gyarmatok felosztásának kérdésében – utalva Mussolini néhány évvel azelőtti javaslatára – felvetette: „Létrehozhatnánk egy zsidó államot Madagaszkár szigetén." A Duce akkor valami hasonlóra utalt Etiópiában, amellyel ki is váltotta a berlini főrasszisták utálkozását. Hitler udvariasan, de határozottan elutasította Mussolini arra vonatkozó kérését, hogy egy asztalnál ülhessen vele, amikor aláírják a fegyverszüneti szerződést a franciákkal. Ezt azzal indokolta, hogy már elkészült az ünnepélyes szertartás forgatókönyve, amelyen most már lehetetlen változtatni. De biztosította a Ducét, hogy a békeszerződés egyik záradékában benne foglaltatik majd a Franciaország és Olaszország között kötött különbéke. Ezek után javasolta, hogy Olaszország területi követeléseiről a külügyminiszterekkel és tábornokokkal kibővített, vacsora előtti megbeszélésen tárgyaljanak.

Hitler, aki eddig a pontig ellentmondást nem tűrően ragaszkodott az elképzeléséihez – ne legyen több megaláztatás Franciaország számára, hagyják nyitva a kiskapukat Anglia felé, és ne legyen közös béketárgyalás az olaszokkal – most hirtelenjében nagyon rugalmasan állt az olasz területi követelések kérdéséhez. Ribbentrop és Ciano is erről tárgyaltak a diktátorok találkozója alatt. Ciano naplójában így emlékszik: „Egy teljesen más Ribbentrop állt előttem. Ésszerűen gondolkodó, körültekintő, aki keresi a békés megoldás lehetőségét. Nyíltan kimondja, hogy mérsékelt feltételeket kell szabni Franciaországnak, kiváltképp a flotta ügyében, nehogy átálljanak az angolok oldalára.

Ribbentrop szavaiból úgy veszem ki, a németek megváltozott hangnemben beszélnek. Ha London háborúzni akar, akkor totális, minden frontra kiterjedő, kegyetlen háborúnak néz elébe. Ugyanakkor Hitler számos érvet hoz fel a brit birodalom szétrombolása ellen... Ribbentropnak szegeztem a kérdést: „Folytatni akarja

Németország a háborút, vagy inkább a békét választja? A békét – vágta rá azonnal."

Sok történelemtudós állításával szemben Ribbentrop, Hitler szószólója, támogatta Nizza, Korzika, Tunézia és Dzsibuti annektálását Olaszországhoz. Csupán Algéria esetében volt némi fenntartása, mivel annak a felét már Francónak ígérték, amennyiben belép a háborúba a tengelyhatalmak oldalán. Mussolini területi „garanciái" Franciaországban csak a Rhone vonaláig terjedő vidékre korlátozódtak. Hitler azonban váratlanul kiterjesztette az olaszok által ellenőrzött terület határát egészen a Saone vonaláig. Így ugyanis a két tengelyhatalmi zóna összeért volna.

Franco Bandini ekképpen írja le az eseményeket: „Hitler az ujjával a Dijon és Chambery közötti vonalra mutat a hatalmas katonai térképen. Roatta a Chambery–Culoz–Dijon vasútvonalat javasolja. Mivel nincs a keze ügyében toll, Hitler a magáét adja kölcsön neki, hogy meghúzhassa a demarkációs vonalat. És ez még nem minden! A kancellár látja azt is, ami másoknak elkerülte a figyelmét: az olaszok még mindig a Földközi-tenger térségébe szorulnak, a megszállási zónájuk véget ér a Rhone-nál. Stratégiai szempontból fölösleges ez a korlátozás, különösen úgy, hogy rendelkezésre áll a franciáktól megszerzett déli vasútvonal, amely szabad közlekedést biztosít Spanyolország felé. Hitler változtatást javasol. Roatta lelkesen kap rajta és megjelöli az Avignon–Nimes–Perpigna vonalat. Hitler nem csak elfogadja az olasz követeléseket, de egyenesen többet ajánl az eredeti igényeknél."

A tárgyaláson öt alapvető fontosságú pontban egyeztek meg: (1) a Harmadik Birodalom közli Franciaországgal, hogy kész a fegyverszünetről tárgyalni, és kéri a francia tárgyalóbizottság felállítását.; (2) az „ellenség" nyújtson be hasonló fegyverszüneti kérelmet Olaszország felé, mint amilyet Németországnak küldött, ugyanis a Duce nem hajlandó elfogadni a Monsignor Valerin keresztül eljuttatott üzenetet; (3) a Németországgal és Olaszországgal kötött fegyverszüneti szerződések kölcsönösen összefüggenek; (4) két francia bizottságot kell kijelölni, amelyek Olaszországgal, illetve Németországgal fognak tárgyalni; (5) a németek egy páncélozott hadosztályt küldenek, amely a Chambery felé irányuló olasz csapat-

mozgást támogatja. Miután június 18-án este a fenti elvi megállapodás megszületett, a németek az alábbi választ küldték Pétainnek:

„A német kormány készen áll megtárgyalni a francia kormánnyal a hadiállapot megszüntetésére vonatkozó feltételeket. Javasolja, hogy a francia kormány teljhatalmú megbízottakból álló követeket küldjön a tárgyalásokra. A küldöttség fogadásának módjáról a Reich tájékoztatást küld, amint megérkezett a tárgyalóbizottság tagjainak névsora. A német kormány fontosnak tartja megjegyezni, hogy a hadiállapot megszüntetéséről folyó tárgyalásokra csak abban az esetben kerülhet sor, ha a francia kormány a spanyol kormány megfelelő csatornáin keresztül megkeresi Olaszország kormányát is."

A franciák, akik monumentális vereségük után sokkal sürgősebb ügyekkel voltak elfoglalva, még mindig vitatták az olaszok szerepét. Huntziger tábornok közölte a németekkel: „Olaszország hadüzenetet küldött nekünk, de nem harcolt ellenünk... Ha Rómában elfogadhatatlan feltételekkel állítanak szembe, minden Németországgal kötött megállapodásunk füstbe megy... Még jobban a földbe taposhatnak, még több sebet ejthetnek rajtunk, mi elviseljük, de nem írjuk alá. Szabad akaratunkból fogunk cselekedni. A flottánk és a légierőnk még mindig érintetlen. Jöjjön, aminek jönnie kell! Franciaország megélt már ennél keservesebb időket is. A becsületünk az életünknél is többet ér."

Az olaszoknak csalódást okozott az újabb müncheni csúcs. Mussolini így kommentálta az eseményeket: „Németország az olyan szerencsés hazardőrhöz hasonlítható, aki folyton nyer, miközben duplázza a tételeket. A szerencsejátékos mostanra egy kicsit idegessé vált, és szeretné hazavinni a nyereményt. Az igazság az, hogy Hitler egyezkedni akar Angliával, akivel soha nem is akart háborúzni." Hitler ugyanakkor négyszemközt ezt mondta Ribbentropnak: „Nem szeretném, ha az Olaszország és Franciaország közt fennálló ellenszenv befolyásolná a tárgyalásainkat."

Ciano ezt írta: „Hitler minden megnyilatkozásából egyértelműen kiderül, hogy gyorsan le akarja zárni a tárgyalásokat... Olyan mértékletességről és éleslátásról tesz tanúbizonyságot, amely igencsak meglepő egy ilyen elsöprő győzelem után. Senki sem vádolhat túlzott elfogultsággal Hitler irányában, de most őszintén bámulom őt.

Mussolini láthatóan feszélyezett. Úgy érzi, a másodhegedűs szerepét osztották rá. Kettejük találkozójáról leplezetlen keserűséggel és iróniával beszél. Az a véleménye, hogy a német nép saját vesztébe rohan, mert egy hatalmas összeütközés hamarosan mindent el fog söpörni. Valójában a Duce attól fél, hogy immár karnyújtásnyira van a béke, és életének nagy álma – a csatamezőn szerzett dicsőség – újra csak szertefoszlik."

Roatta tábornok így fogalmazott: „Ciano szerint a németek úgy viselkednek, mint a pókerjátékos, akinek túl sok a zsetonja. Nem kellene inkább hátrébb lépnünk a játékasztaltól?"

Pricolo tábornok: „A Mussolini mellett állók Münchenben rossz döntést hoztak. Nemzetközi tárgyalásokon szerzett tapasztalata és tökéletes német nyelvtudása miatt Roatta tábornoké volt a főszerep, és azonnal minden kérdés csak a szárazföldi csapatok és területek körül forgott. Pedig világosan látható volt, hogy Franciaország ilyenolyan anyaországi területeinek megszállása másodlagos jelentőségű volt. Nyilvánvalónak tűnt, hogy Franciaország elestével a háború a Földközi-tenger térségében folytatódik, Líbiában és Kelet-Afrikában. Roatta prominens szerepe miatt a három haderőnem vezérkari főnökei kimaradtak a tárgyalásokból. Mindent Mussolini Ciano és Roatta döntött el, alkalmanként Badoglio segítségével. Perino tábornok elmondta nekem, hogy Münchenben Hitler egyértelmű javaslatot tett az olasz fegyverszüneti feltételekre: a francia területek megszállása a Rhone vidékéig, illetve Tunézia és Dzsibuti elfoglalása."

Mussolini elégedetlen volt a győzedelmes Führer mellett betöltött kispajtási szerepkörrel. Mielőtt még hazautazott volna Münchenből, parancsot adott Perino tábornoknak, hogy folytassa a francia légitámaszpontok elleni támadást. A hazaúton a fülkéjébe kérette Roatta tábornokot, és számos részletet elhallgatva előadta, miről tárgyalt négyszemközt Hitlerrel. Mussolini meg akarta mutatni, hogy neki is van hatalma, ezért közölte Roattával az elhatározását: követelni fogja Franciaországtól Nizzát és környékét, Savoyát, Korzikát, Tunéziát, Algériát, Dzsibutit, Brit Szomáliát, egy folyosót Líbia és Egyiptom között, valamint a Gibraltári szoros mindkét oldalának semlegessé nyilvánítását. Végül – anélkül, hogy az érintettekkel értekezett volna

– az egyiptomi kormánytól követelni fogja, hogy az angolokkal kötött szövetséget bontsák fel, és helyette Olaszországgal létesítsenek baráti szerződést. Roatta emlékeztette a Ducét, hogy mielőtt eljöttek volna Münchenből, Keitel ismét megígérte: támogatni fogja a tervezett olasz előrenyomulást Franciaországban.

Amíg Mussolini alárendelt szerepkörével küszködött, Hitler a dicsőség napjait élte. A Franciaország felett aratott győzelem értékét csak tovább növelte, hogy tábornokai eredetileg ellenezték a nyugati offenzívát.

Raymond Cartier így idézi fel ezeket a napokat: „A győzelem hatására Hitler majdnem nyájas, sőt mondhatni, könnyen kezelhető lett. Otthagyta szerény, Rajna menti parancsnoki állását, és az új főhadiszállását a francia–belga határ mentén, Brűly-de-Pesche-ben rendezte be. Most, hogy kielégítette bosszúszomját, megpihent. Két régi bajtársával felkeresték az 1914–18-as háború csatáinak helyszíneit Flandriában és Champagne-ban, ahol annak idején a gyalogságnál szolgált. Brűly-de-Pesche-ből, ahol a sík vidék nem adott ihletet romantikus vízióinak, továbbment Freunstadt mellé, a Feketeerdőbe. Ide közel volt az újra visszafoglalt Elzász, így hát oda is ellátogatott, és fellelkesült a vidék láthatóan német jellegétől... Strasbourgban a Klebert teret Adolf Hitler térre keresztelték, és hasonló sorsra jutott Mulhouse-ben a Rue Sauvage.

Hosszú vándorlás után a francia kormány végül megállt Vichyben, ahonnan tiltakozó nyilatkozatot tett közzé a tartományok elcsatolása ellen. Hitlert nem izgatta a dolog. Tervei jóval túlszárnyalták a régi, 1871-es német Reichsland területének visszafoglalását. Metz és Strasbourg mellett vissza akarta szerezni Verdun és Toul ősi német városait is. Azt akarta, hogy a „tenger németjei", vagyis a hollandok is térjenek vissza a birodalomba. Burgundia germanizálására erdélyi és tiroli telepeseket szándékozott letelepíteni. De ekkor még korainak tartotta felfedni ezeket a terveket. Először csak kérjen békét Anglia."

Mussolini június 19-én délután hat óra ötven perckor érkezett vissza Rómába a müncheni villámlátogatásról, és azonnal a Palazzo Veneziába sietett. Az éjszaka kidolgozta a tervét, amellyel megmutathatja a németeknek és a franciáknak, hogy ő is tud háborúzni. Politikai ambíciói, Garibaldi módra, Nizza elfoglalására irányultak.

A szerencse azonban elpártolt tőle. A határvidéket hóesés és sűrű esők áztatták, a hőmérő higanyszála nulla fok alá süllyedt. Ilyen körülmények között támadni kész őrültség lett volna. A Duce mégis úgy érezte, tennie kell valamit. A vezérkar újra a június 14-i tervet javasolta, melyet a müncheni konferencia hírére elhalasztottak. Nyolc óra ötven perckor Roatta tábornok a nyugati fronton „kisebb, támadó hadműveletek megkezdésére" adott utasítást, amelynek célja „érintkezésbe lépni az ellenséggel és a lehető leghatározottabban zavart kelteni az ellenséges erők soraiban."

Június 20-án reggel Mussolini már korán bent volt az irodájában és a háborús híreket várta. Mindhiába. Nem jött semmi hír. Talán nem teljesítették a parancsát? Azonnal hívatta Badogliót és teljes körű offenzívát rendelt el az egész nyugati fronton. A megbeszélés rövid időn belül vitába torkollott, mert a marsall élénken ellenezte Mussolini követeléseit. A Duce viszont nem tágított. Ciano feljegyzéseiből: „Aztán beszéltem vele. Nem tartottam valami dicső tettnek egy vert hadsereg megtámadását... A fegyverszünet hamarosan létrejön, és ha az olasz hadsereg nem lesz képes rögtön az első alkalommal áttörni, szörnyű bukással fejezzük be ezt a hadjáratot." Egyik közeli barátjának pedig így nyilatkozott: „Látod? Háborút akart és most megkapta. De hibás döntést hozott, és most az egyik megaláztatás éri a másik után."

Délutánra végül kompromisszum született. Számos ünnepélyes elvi kinyilatkoztatás után létrejött a konszenzus, és este kilenc óra tíz perckor Graziani marsall kiadta a csapatoknak a hadműveleti parancsot: „Részleges változtatásokkal... Parancsba adom, hogy az előzetes döntéssel összhangban, a IV. Hadsereg jobbszárnyán mélyen nyomuljanak előre." Június 21-én hajnali három órakor, esőben és hóesésben, az olasz egységek megindultak a hegyekben elszórt francia erődítmények ellen.

Emilio Faldella tábornok az alábbiakat írja: „A fronton, a határ közelében lévő francia erődítmények feladata, hogy késleltessék az olasz hadsereg előrenyomulását a beton- és acélbunkerekből álló védelmi vonalakig... Gyalogságunknak nyílt terepen, a védett állásokban megbúvó francia tüzérség pergőtüzében kellett előrenyomulnia... És mindezt három-négy nap leforgása alatt. Ilyen körülmények

között az olasz létszámfölény nem jelentett előnyt... Hiba lenne azt állítani, hogy valódi ütközet zajlott a nyugati Alpokban. Csupán kezdeti lépések történtek, szakszóval élve az „érintkezés felvétele". Győzelemről vagy vereségről egyáltalán nem beszélhetünk..."

Mussolini olyan győzelemről akart hallani, amiről már a június 21-i lapok is írhatnak. Ehelyett arról kellett értesüljön, hogy az olasz csapatok egy arasznyit sem jutottak előre. Így panaszkodott Cianónak: „Nincs megfelelő nyersanyag, amivel dolgozhatom. Még Michelangelónak is szüksége volt márványra, hogy szobrot faraghasson. Ha csak agyag állt volna a rendelkezésére, ő is csak fazekas lett volna."

Időközben Hitler folytatta a fegyverszüneti tárgyalásokat a francia delegációval. A francia küldöttséget Charles Huntziger tábornok vezette. Tagjai voltak: Léon Nöel nagykövet, Le Luc Amirális, Parisot tábornok a szárazföldi csapatok és Bergeret tábornok a légierő részéről, illetve a Charles Rochat, a külügyminisztérium igazgatója. Az előre megkoreografált aláírási ceremóniára Compiegne nyílt mezején került sor, ugyanabban a vasúti kocsiban, melyben Fosch marsall 1918-ban az alábbi szavakkal fordult a legyőzött németekhez: „Most pedig felolvasom a szövetségesek által meghatározott békefeltételeket." Akkor a német kormány képviselői kénytelenek voltak szó nélkül mindent elfogadni. Most, 1940. június 22-én, huszonkét évvel később, a franciák tapasztalhatták meg ugyanezt a bánásmódot. A német–francia fegyverszünet hat órával az olasz–francia fegyverszüneti megállapodás után léphetett csak életbe. Az aláírást követően Huntziger a német tárgyalóküldöttséget vezető Keitelhez fordult: „Tábornok, ön katonaként tudja, milyen nehéz egy katonának azt cselekedni, amit én az előbb megtettem. Mi, francia tisztek, reméljük, hogy nem kell majd megbánnunk ezt a tettünket." Keitel így felelt: „A győztes becsületére válik, ha megadja a tiszteletet a legyőzötteknek." Ezzel felkérte a küldöttségeket, hogy róják le tiszteletüket mindkét fél halottai előtt.

Június 21-én este Dino Alfieri, berlini olasz nagykövet sürgönyben elküldte a francia–német békeszerződés szövegét Rómába. Ciano: „Ezek nagyon enyhe feltételek. Azt mutatják, hogy Hitler mindenáron egyezségre akart jutni. Ilyen körülmények között

Mussolini nem teheti meg a területi követeléseit, mivel azzal felborítaná a megállapodást, ami komoly konfliktust okozna Németországgal. Ezért most csak egy ötven kilométeres demilitarizált zónát kér majd a határ mentén, az igények hivatalos benyújtásával pedig vár a békekonferenciáig."

Másnap ugyanaz a francia küldöttség, aki a németekkel tárgyalt megérkezett Olaszországba. Ciano így folytatja: „Mussolini szeretné halogatni a találkozást, mert reménykedik, hogy Gastone Gambara tábornoknak sikerül bevennie Nizzát. Megtörténtek az előkészületek a fegyverszüneti dokumentum aláírására, de minden különösebb ünneplés nélkül, mert a Duce úgy érzi, igazi csatára nem került sor. A sajtó is alig lesz jelen."

Ez a visszafogott magatartás Mussolini részéről katasztrofális hatásúnak bizonyult az olasz háborús erőfeszítéseket tekintve, mivel ennek köszönhetően számos létfontosságú földközi-tengeri bázis átadását kihagyták a szerződésből. Roatta tábornok elképedve nézte, amint a németekkel közösen hozott müncheni döntéseket félresöprik. Meg is kérdezte Mussolinit, hogy van-e valami új fejlemény, amiről ő nem tud. Mussolini azt válaszolta, hogy már elküldte Berlinbe a francia–német fegyverszüneti megállapodás feltételein alapuló, módosított olasz követelések listáját.

A francia Riviérán fekvő Menton elfoglalásával véget értek a nyugati fronton zajló olasz hadműveletek. A mérleg: 631 halott, amelynek a felét a fagy vitte el és több mint 1500 sebesült. Ez meglehetősen nagy árnak tűnt egy olyan hadműveletért, amely alapvetően politikai propagandául szolgált. Június 23-án délután három órakor három német felségjelű repülőgép fedélzetén megérkezett Compiègne-ből a francia delegáció. A küldötteket egy olasz diplomata rezidenciáján szállásolták el. Fél nyolckor Huntzigert és kollégáit autón a Via Cassián lévő Villa Incisa all'Olgiatába vitték. Az ötfős olasz tárgyalóküldöttség már várta őket. A Duce Ciano mellé Badogliót, Pricolót, Cavagnarit és Roattát jelölte a bizottságba. A tárgyalás mindössze huszonöt percig tartott, ami éppen arra volt elég, hogy Roatta felolvassa az olasz fegyverszüneti feltételek francia fordítását. Huntziger szünetet kért, hogy kapcsolatba léphessen kormányával, Ciano pedig elnapolta az ülést.

A szívélyes fogadtatás és a mérsékelt követelések láttán a franciák alig akartak hinni a szemüknek. Mintha nem is fegyverszünetről, hanem szövetségről tárgyaltak volna. Ciano így emlékezik: „Badoglio szemmel láthatóan megindultan viselkedett. Nagyon előzékeny akart lenni. Parisot tábornok a személyes jó barátja volt. Az étkezőben ültünk egy hosszú asztalnál, a jobb oldalamon Badoglio, a balomon Cavagnari. Felálltunk, amikor a franciák megérkeztek. Nem látszott rajtuk sem gőg, sem levertség. Csak Nöel nagykövet arca volt holtsápadt... Bejelentettem, hogy Badoglio felolvassa a fegyverszünet feltételeit."

Miután átnyújtották a dokumentumokat a franciáknak, az olaszok visszamentek Rómába. Amint megérkeztek, Roatta sürgős üzenetet kapott Mussolinitól. A Duce a Palazzo Veneziába hívatta: Hitler átolvasta az olasz feltételeket, és nemtetszését fejezte ki. Azt mondta, mindennek van határa. Az egy dolog, hogy igyekeznek nem túlzásokba esni, de hogy gyakorlatilag semmit sem kérnek, az már több a soknál. A Führer tehát javasolta a feltételek újragondolását, különös tekintettel a német és olasz megszállási zónák egy, a svájci határ mentén futó korridorral történő összekapcsolására. Így az olasz csapatok mintegy húsz kilométerre megközelítenék Genfet. Mussolini az éjszakába nyúlóan értekezett Roattával, ám végül a szolgálatkész generális így szólt. „Túl késő. Már átadtuk a dokumentumokat a franciáknak."

Június 24-én reggel negyed nyolckor – miután megkapta kormányától a felhatalmazást – Huntziger aláírta az olasz–francia fegyverszüneti megállapodást. Franciaország megtarthatta mindazt, amit Mussolini korábban magának akart: a flottát, a gyarmatokat, katonai bázisokat, városokat és régiókat (mint például Korzika). Néhány perccel az aláírás előtt a francia delegáció vezetője megkérdezte Badogliót, (Ciano nem vett részt a ceremónián) eltörölhetnék-e a szerződésnek azt a pontját, amely a Franciaországban élő olasz politikai menekültek – köztük a szocialista Pietro Nenni – hazatoloncolásáról intézkedett. Egy pillanatig senki sem szólalt meg, aztán Badoglio a biztonság kedvéért felhívta telefonon Mussolinit. „Egyetértek. Maradjanak csak ott, ahol vannak!" felelte a Duce. Pricolo így idézi fel az eseményeket: „Mindannyian nagyon

megrendültünk. Nem lehetett máshogy viselkedni a gyakorlatilag harc nélkül legyőzött Franciaországgal kötött fegyverszüneti szerződés aláírása után, még akkor sem, ha igen mérsékelt feltételekkel kötöttünk békét. Huntziger így szólt Badoglióhoz: „Marsall, a jelenlegi, mérhetetlenül fájdalmas körülmények között, a francia delegáció azzal az őszinte reménnyel vigasztalja magát, hogy a hamarosan bekövetkező béke lehetőséget teremt Franciaországnak, hogy nekikezdjen az újjáépítés és megújhodás feladatának, és megteremtheti az alapját az országaink közti tartós és jó kapcsolatoknak, amelyek egyaránt szolgálják Európa és az emberi civilizáció érdekét."

A tárgyalások végeztével mindannyian Mussolinihez mentünk, aki rossz hangulatban várt minket: „Már csak az hiányzott, hogy sírva fakadjanak" – vágta dühösen a fejünkhöz. Ciano gyorsan megmagyarázta: „Kétségtelen, hogy meghatódtunk, de ez talán érthető, hisz Itália utoljára akkor kényszerített fegyverletételi feltételeket Franciaországra – a pompa, a királyok és Napóleon Franciaországára – amikor Cézár meghódította Galliát."

Robert Aron így foglalta össze a francia delegáció benyomásait: „Az olaszok mintha elnézést kértek volna, hogy mások győzelmének gyümölcseit szedegetik össze. Ciano gróf nagyon udvariasan szorított kezet Nöel nagykövettel. Badoglio igencsak mérsékelt követeléseket nyújtott át az eredeti tervekhez képest. A francia területek megszállása teljesen lekerült a napirendről, kivéve azokat, amelyek már eleve az olaszok kezén voltak. Az olasz politikai menekültek kérdésével foglalkozó záradékot is törölték... Az észak-afrikai és a szíriai területek olasz ellenőrzésére vonatkozó követeléseket is a minimálisra csökkentették... Az aláírás pillanatában Badoglio elégedetten így szólt: „Remélem, hogy Franciaország újjászületik. Franciaország egy csodálatos nemzet, dicső történelemmel a háta mögött, éppen ezért biztos vagyok benne, hogy nagy jövő elé néz"... Aztán Huntziger felé fordult: „Úgy mondtam ezt önnek, mint egyik katona a másiknak. Őszintén remélem, hogy így is lesz!"

A Németországgal kötött fegyverszüneti megállapodás értelmében a Franciaország és a tengelyhatalmak közti hadműveletek 1940. június 25-én, tizenkét óra harmincöt perckor értek véget. A június 18-i

müncheni csúcs és az általános fegyverszünet aláírása között mindössze hét nap telt el. Ekkorra Mussolini már számos jelből rájöhetett volna, hogy Olaszország már most elveszítette a háborút, akár Németország oldalán folytatja, akár hirtelen, ravasz módon átáll a szövetségesek táborába. Olaszország alapvetően szegény ország volt, híján az alapvető nyersanyagoknak és a modern hadseregnek. Egységes államként még mindig embrionális állapotban létezett. Politikailag és katonailag megmaradt annak a „földrajzi fogalomnak", amelynek 1847-ben Clement Metternich osztrák kancellár nevezte, a francia, az angol, az orosz és a porosz királyi udvarhoz intézett becsmérlő soraiban.

Miután a lehető legkevesebb propagandával lezárta a kellőképpen kínos „francia komédiát" Mussolini a nyugati hadszíntérre látogatott. Amikor visszatért, még saját magát is becsapva lelkendezett. Cianónak elújságolta, hogy az olasz csapatok jól fel vannak fegyverezve, és mindent egybevetve, mégiscsak legyőzték a franciákat. Mindjárt tőkét is akart kovácsolni a tapasztaltakból, ezért üzenetet küldött Hitlernek, amelyben szárazföldi és légi támogatást ajánlott fel a brit szigetek inváziójához. De a napok csak egyre teltek, és a Führertől nem érkezett válasz. Hitler Berchtesgadenba utazott.

Mussolini reménykedni kezdett, hogy Graziani marsall – akit Italo Balbo nemrégiben bekövetkezett váratlan halála után neveztek ki az észak-afrikai olasz haderő parancsnokává, (Balbo repülőgépét tévedésből légvédelme lőtte le Tobruk felett) – hamarosan megadja neki az elégtételt és beveszi Alexandriát. Graziani már kevésbé volt optimista. Szeptember 13-án – hosszas viták után Rómával – az olasz hadsereg öt hadosztálya kétezer teherautóval megindult keletnek. Líbia és Egyiptom határát átlépve az olasz hadoszlop nagy sebességgel nyomult előre a tengerpart mentén. Annak reményében, hogy üzemanyagot és ellátmányt takaríthat meg, Graziani megváltoztatta az eredeti tervet és a szárazföld belseje felé haladva megpróbálta bekeríteni az ellenséget. Napi húsz kilométert megtéve, szeptember 16-án elérték Sidi el Baranit, ahol megálltak. Graziani táviratozott Mussolininak és közölte, hogy addig nem tud továbbmenni, amíg fel nem tölti a készleteit. Különösen vízből volt nagy a hiány. A britek minden különösebb ellenállás nélkül a visszavonulás mellett döntöttek. Az

olaszok vesztesége kilencvenhét halottra és kétszázhetven sebesültre rúgott. Ugyanez a brit oldalon ötven halott és némi fegyverzet volt. Graziani százhúsz kilométerre járt már benn Egyiptomban, amikor megállj!-t vezényelt, és nekifogott a Líbiát és a Via Balbiát – a tengerparton futó olasz főútvonalat – Egyiptommal összekötő új út megépítésének. Ezenkívül vízvezeték építésébe kezdett, valamint igyekezett felhalmozni mindenféle készleteket. Emellett, a fasiszta hagyományokhoz hűen, maradt ideje a saját dicsőséges hadjáratát megörökítő emlékmű felépítésére is. Mussolini örömmel fogadta a híreket, amelyet saját magában a britek felett aratott győzelemként könyvelt el. Követelte, hogy Graziani folytassa az előrenyomulást a legfőbb cél, Alexandria felé.

Graziani nem volt hajlandó a haditervén változtatni, bár ilyen és ehhez hasonló lelkesítő táviratokat küldözgetett a Ducénak: „Mikor fogják végre a britek belátni, hogy a világ legfelkészültebb koloniális hadseregével néznek szembe." A valóság azonban nagyon is máshogy festett. Az olasz csapatoknak nem sikerült elvágni a visszavonuló brit egységek menekülési útvonalát, harmadnapra pedig zavar alakult ki az olasz hadrendben. Az olaszok fölényben voltak tűzerejüket és tankjaik számát illetően, mégsem használták ki az előnyüket. Amint azt maguk az angolok is megjegyezték, ez alól csak a bátran és hősiesen küzdő tüzérségi egységek képeztek kivételt. Graziani azt táviratozta Mussolininak, hogy a marsa matruhi, brit megerősített katonai tábor elleni hadműveletek megkezdéséhez egész novemberre szüksége van, mivel „ha az utánpótlási vonalainkban fennakadások jelentkeznének, most, hogy 120 kilométerre vagyunk a határtól, kénytelenek lennénk visszavonulni. Márpedig a sivatagban visszavonulni egyenlő a fejvesztett menekülléssel és a teljes vereséggel." Így végül Mussolini elfogadta, hogy serege megállt Sidi el Barraninál.

A legjobb híreket ebben az időben a távoli és elhagyatott Olasz-Kelet-Afrikából kapta Mussolini. Amadeo d'Aosta alkirály, aki júliusban öt fontos központot foglalt el – Kassalát Gallabatot, Kurmukot és Gezzánt Szudánban, illetve Moyalét Kebnyában – most támadást intézett Brit-Szomália ellen, amit két héten belül el is foglalt. Egyes brit történészek szerint ez volt az egyetlen igazi olasz hadisiker a második világháború során. Való igaz, hogy a legjobban előkészített

és levezényelt olasz hadműveletek egyikéről van szó. A támadás 1940. augusztus 3-án kezdődött Észak-Szomália irányában. Az olaszok két részre osztották haderejüket. Az egyik hadoszlop Dzsibuti felé indult, hogy kedvét szegje a francia kormányzó bárminemű kezdeményezésének, a másik a brit gyarmat fővárosa, Berbera irányába haladt. Augusztus 6-án elesett Zeila, Dolo, Hargesia és Oauduenia, majd szép sorban az összes brit erődítmény. Augusztus tizenhetedike már majdnem a britek végét jelentette, akik kétségbeesetten igyekeztek időt nyerni csapataik evakuálására. Az olasz hadsereg augusztus 19-én vonult be Berberába. A briteknek, akik a stratégiai visszavonulás nagymesterei voltak, sikerült kimenekíteniük hétezer katonájukat. Veszteségeik mindössze harmincnyolc halottból, százkét sebesültből és százhúsz eltűntből álltak. Ezenkívül nagy mennyiségű tüzérségi felszerelést, puskákat, tankokat és teherautókat, valamint élelmiszert hagytak hátra. Az olasz oldal vesztesége jóval jelentősebb volt: 2052 halott, ebből 184 olasz nemzetiségű, a többi a gyarmatokról származó katona. 1940 szeptemberében Olaszország afrikai gyarmatbirodalma elérte legnagyobb kiterjedését. Ez az állapot azonban csupán néhány hónapig állt fenn.

Mussolini örömére már ekkor is árnyékot vetett a számos aggodalomra okot adó olasz hadiflotta helyzete. Időközben Hitler, győzedelmes franciaországi hadjáratát követően igyekezett megtalálni a módját, hogyan köthetne békét Angliával. 1940. július 19-e a győzelem napja volt Hitler számára. 1871 óta először diadalmas német csapatok masíroztak a Brandenburgi kapu alatt. Előléptetések és kitüntetések egész sorát osztották ki. Göringet a frissen létrehozott birodalmi marsalli rangba emelték. Rajta kívül még tizenketten, Keitel, Brauchitsch, von Rundstedt, Bock, Leeb, Reichenau, List, Kluge, Witzleben, Milch, Kesselring és Sperrle kaptak marsalli rangot. A Führer rendkívül visszafogott hangvételű beszéde zárta a napot, amellyel békejobbot nyújtott a briteknek:

„A lelkiismeretem azt diktálja, hogy újra Angliához forduljak és kérjem, térjen józan belátásra. Úgy érzem, megtehetem, mert nem rimánkodó, legyőzött ellenségként szólok, hanem győztesként, akinek nincs kérnivalója. Nincs okom, hogy folytassam a küzdelmet. Sajnálom az eddigi áldozatokat, és meg szeretném kímélni az angol

népet mindettől. Lehet, hogy Mr. Churchill a szavaimban kétkedést vél majd felfedezni a háború kimenetelét illetően. Nekem azonban mostantól fogva tiszta a lelkiismeretem..."

Hitler szavai kedvező benyomást keltettek világszerte, mígnem másnap, a britek Lord Halifaxon keresztül eljutatott üzenete alaposan lehűtötte a kedélyeket: „Németország békét köthet, amint kivonul az összes megszállt területről, helyreállítja a szabadságot, amit sárba tiport és kellő biztosítékokat nyújt a jövőre nézve."

Hitler csalódottan vonult vissza Berchtesgadenbe. Vajon miért bukott meg a békekötésre tett kísérlete? Végül úgy válaszolta meg a kérdést, hogy Nagy-Britannia feltehetően az oroszok segítségében bízik. Az orosz kolosszus legyőzése tehát kettős célt szolgálna: egyfelől életteret (Lebensraum) teremtene a német nép számára, másfelől pedig kiiktatná a britek potenciális szövetségesét. Jelen pillanatban a fő akadály az időzítésben rejlett, mivel már alaposan benne jártak a nyárban. Még ha azonnal támadnának is, a Schlammperiode (sáros évszak) rövidesen megállásra kényszerítené a német csapatokat. Július 31-én Hitler és tábornokai haditanácsot ültek, az egész háború legfontosabbikát. A Führer azonnal leszögezte, hogy elszánt az orosz kérdés megoldásában, és mindjárt fel is állította a támadás menetrendjét 1941 tavaszára. Az akció lebonyolítására százhúsz hadosztályt szánt.

Ezután rátértek a brit szigetek és a Földközi-tenger kérdésére, hogy megvitassák Jodl tábornok Invasion oder nicht? (Invázió, avagy sem?) című jelentését. A dokumentum szerint az angliai partraszállás (az Operation Seelöwe) olyan kockázatos vállalkozás, amelyet csak végszükség esetén szabad megkísérelni. Alternatívaként az Operation Felixet javasolta, amely Gibraltár elfoglalásából – tehát a Földközi-tenger bejáratának lezárásából –, a Kanári- és az Azori-szigetek megszállásából, illetve az olaszokat segítő német páncélos egységek Líbiába telepítéséből állt. Ez utóbbiak támogatásával az olaszok elérhetnék Szuezt. Heves vita alakult ki a tábornokok között. Raeder admirális nyíltan bírálta Brauchitsch tábornokot, a nagyszabású Seelöwe hadművelet szülőatyját. Reader kiabálva bizonygatta, hogy sem elegendő csapatszállító hajója nincs az egész hadsereg átszállítására, sem elég hadihajója, amivel kellő fedezetet tudna biztosítani

az akciónak, sem elég ideje a hadművelet kidolgozására. Reader kritikája nyomán végül egy kisebb volumenű terv megvitatásába kezdtek, ám ez sem bizonyult életképesnek.

Hitler egy pillanatra megtorpant. Úgy látta, csakis a Luftwaffe képes megnyitni az utat a sikeres partraszállás előtt. A német légierőnek le kell radíroznia a brit királyi légierőt (RAF) Anglia egéről. Ha ez sikerül, sikerülhet a partraszállás is. A Führer tehát kiadta 17. számú direktíváját az ellenséges légierő megsemmisítésére. A tervek az RAF földi létesítményeinek elpusztítására irányultak. A városok bombázása és a terrorbombázás ekkor még tilos volt. A támadásban a Luftwaffe 2669 repülőgépe vett részt. A légi offenzívát először augusztus 5-re időzítették, majd elnapolták augusztus 12-re. Az invázió napját szeptember 15-re tűzték ki.

Sztálin eközben harc nélkül elfoglalta Besszarábiát és Bukovinát, az olaszok és a németek beleegyezésével, akik nyomást gyakoroltak Romániára, hogy fogadja el a szovjet követeléseket. Ugyanakkor a RAF ellen folytatott balsikerű légi háború után Hitler búcsút mondhatott a Seelöwe-nek. Mindez arra késztette a Führer, hogy visszahúzza a karmait és felújítsa magas szintű diplomáciai kapcsolatait. Szeptember 19-én Ribbentrop Rómába repült, látszólag azért, hogy megvitassa a Szovjetunió és az Egyesült Államok szerepét. Valódi küldetése azonban más volt: magyarázatot adni a Japánnal kötött szerződésre, illetve az Anglia elleni invázió meghiúsulására.

Ciano naplójában a következőket jegyezte fel: „Ribbentrop jó hangulatban érkezett. Tetszett neki az ünneplő tömeg, amelyet az olasz rendőrfőkapitány parancsára tereltek egybe az alkalomra. Amint beültünk az autóba, a Japánnal kötendő meglepetésszerű paktumról kezdett beszélni, amelyet néhány nap múlva írnak alá Berlinben... Angliát illetően azt mondja, a rossz idő diadalmaskodott, nem pedig az RAF. A végeredmény szempontjából ennek nincs jelentősége – teszi hozzá – és már csak néhány nap kedvező időjárásra várnak. A partraszállási terv készen áll... Az angol partvédelmi állások jelentéktelenek, egyetlen német hadosztály képes szétrombolni őket." Második találkozójuk alkalmával Ribbentrop Franco tábornokról beszélt, illetve egy levélről, amelyet Hitler küldött Madridba. Mielőtt Ribbentrop hazautazott volna, a két külügymi-

niszter megállapodott a német–olasz–japán paktum szövegezésében, amelynek célja egy „új rend" létrehozása Európában és Ázsiában. A háromoldalú szerződést 1940. szeptember 27-én az új birodalmi kancellárián, Ciano, Ribbentrop és Kurusu japán nagykövet látták el kézjegyükkel.

Rövid berlini látogatása alatt Ciano két alkalommal is találkozott Hitlerrel, egyszer hivatalosan, közvetlenül a szerződés aláírása után, másodszor elutazása előtt. Hitler a paktumról alkotott elképzeléséről beszélt. A németek szerint hatására a Szovjetunió és az Egyesült Államok figyelme Európáról Ázsiára és a csendes-óceáni térségre terelődik majd. Az olasz–japán szövetség talán végre felébreszti Francót, aki belép a tengelyhatalmak sorába és kiebrudalja a briteket Gibraltárról. „Erről és más témákról is beszélni szeretnék a Ducéval, ezért javaslom, találkozzunk a Brenner-hágónál, amilyen gyorsan csak lehet" – mondta Hitler Cianónak. „Führer, jövő hét október negyedikében megegyezhetünk – felelte a külügyminiszter."

VIII.

Franco és Pétain

Brenner-hágó: 1940. október 4.

Az évszakhoz képest kifejezetten meleg időjárás köszöntötte a Brenner-hágón Hitlert és Mussolinit, 1940. október 4-én, hetedik találkozásuk alkalmával. Propagandacélokból és a protokoll leegyszerűsítése végett választották ismét a német–olasz határt. Így egyetlen menetben, a vonat szalonkocsijában lefolytathatták a megbeszélésüket. A június 18-i müncheni csúcs után, melyen a francia megadásról tárgyaltak, Mussolini és Hitler rendszeres levelezést folytatott egymással, illetve külügyminisztereiken és nagyköveteiken keresztül tartották a kapcsolatot. A legfontosabb nyitott kérdés, a francia fegyverszünetet követő héten meghiúsult olasz követelések ügye, illetve Olaszország háborús szerepe volt.

A követeléseket Mussolini papírra vetette és Cianón keresztül már július 7-én eljuttatta Hitlerhez. Naplójában az olasz külügyminiszter ezt írta, mielőtt elindult Berlinbe: „Németországi utazásom előtt a Duce utasításokat adott. Mindenképpen rész akar venni a Nagy-Britannia elleni támadásban, már amennyiben sor kerül rá. Attól

tart, hogy a franciák átpártolnak a britek ellenségeihez. Fél, hogy ez megfoszthat minket a remélt hadizsákmánytól. Azt akarja, közöljem a Führerrel, hogy szándékában áll megszállni a Jón-szigeteket és ellenőrzése alá vonni Jugoszláviát. Görögország miniszterein keresztül biztosított minket teljes semlegességéről, amelyet a Duce – egyelőre kiváró álláspontra helyezkedve – elfogad..." A dokumentum, amelyet Ciano átnyújtott Hitlernek a lényegét illetően az alábbi pontokat tartalmazta:

a) Nizzát, Korzikát és Máltát csatolják Olaszországhoz!

b) Tunézia, valamint egy ütközőzóna Algériában legyen protektorátus.

c) Szíria, Libanon, Palesztína és Transzjordánia megtarthatják függetlenségüket, olasz katonai bázisokkal a területükön. Az olajtársaságok vagyonát kisajátítják.

e) Aden, Perim és Sokotra katonai megszállás alá kerül

f) Egyiptomban és Szudánban Olaszország átveszi Nagy-Britannia szerepét; felügyeli a Szuezi-csatornát.

g) Ciprust átadják Görögországnak Korfuért és Ciamuráért cserébe.

h) Brit-Szomália, Dzsibuti és Francia Egyenlítői Afrika Csáddal bezárólag Olaszországhoz kerül.

Paul Schmidt jelen volt Hitler és Ciano találkozóján, és jól emlékszik, hogy minél többet beszélt Ciano, annál jobban szaporodtak a követelések. A végén olyan területeket is belevett, például Kenyát és Ugandát, amelyek még Mussolini listáján sem szerepeltek. A Führer döbbenten hallgatta, hiszen még ő is túl korainak tartotta ilyen messzemenő következtetéseket levonni. Olaszország nem egyszerűen részesedést kért a zsákmányból, hanem a földgolyó egy jelentős szegletére tartott igényt. Hitler ennek ellenére szó nélkül átvette a dokumentumot.

A másik kényes kérdés Olaszország hozzájárulása a német harci cselekményekhez. Az olaszok ajánlkozását a német hadvezetés technikai és egyéb okokra hivatkozva eleddig minden alkalommal udvariasan elhárította. Ciano így ír ezzel kapcsolatban: „Mussolini csapatokat és repülőgépeket ajánlott fel, amelyek részt vennének a brit

szigetek elleni támadásban. Hitler nem válaszolt. Egyébként éppen ő az, aki nekünk ajánl segítséget. Repülőgépeket küldene a Szuezi-csatorna bombázására... Hitler hosszú levelet küldött a Ducénak. Ebben közli, hogy az angliai invázió már a küszöbön áll, azonban udvariasan, de határozottan visszautasítja az általunk felajánlott expedíciós hadtestet. A logisztikai nehézségekre hivatkozik, amelyek a két hadtest ellátásakor jelentkeznének. Göring, amikor Alfierivel beszélt, szintén úgy vélekedett, hogy a Földközi-tengeren az olasz légierőnek olyan komoly feladattal kell megbirkóznia, amely nem engedi meg, hogy egy időben más területeken is bevessék. A Duce csalódott." Mindez július 16-án történt, ám alig telt el néhány hét, augusztus 11-én Ciano már az alábbiakat vetette papírra: „A német légierő felkérte a mi légierőnket, hogy vegyen részt a Nagy-Britannia elleni támadásban. Amikor egy hónapja magunk ajánlkoztunk, visszautasítottak. Most vajon miért kellünk nekik?"

Ciano kérdése naivnak, csaknem álszentnek tűnik. Hűen némiképp romantikus egyéniségéhez – és mit sem törődve tábornokai ellenvéleményével – Hitler nyilvánvalóan némi elégtételt kívánt nyújtani szövetségesének, ezért lehetőséget nyújtott az olasz légierő egységeinek, hogy a „profi" német pilóták mellett harcoljanak. Egy olasz légi hadtest (a CAI) nem fogja akadályoznia Luftwaffe akcióit, sőt alkalomadtán még hasznossá is teheti magát – gondolta. Az olasz légierő parancsnoka, Pricolo tábornok ellenezte az olasz részvételt, és igencsak nyugtalanította, amikor Mussolini közölte vele, hogy Hitler meggondolta magát és mégis igényt tart az olasz közreműködésre. Mussolini erre hozzátette: „Ide figyeljen Pricolo! A németek visszautasították a bersaglieriket* meg a tüzérségünket, és csak a légierő segítségét kérik. Hogyan utasíthatnánk vissza? Elvégre a szövetségeseik vagyunk, vagy nem?"

A CAI esete jellegzetes epizódja volt a német–olasz együttműködésnek. Pricolo lélektani és technikai okokból egyaránt ellene volt az egység kiküldésének. A tábornok nézetei szerint a CAI veszélyes energiapocsékolás, amely lehetőséget teremt az olasz és angol pilóták előnytelen összehasonlítására, sőt – ami még ennél is

* Az olasz gyalogság mozgékonyságáról és küzdőszelleméről híres elitalakulata.

veszélyesebb – az olaszok és a német szövetségesük hátrányos párhuzamba állítására. A feladatra kiválasztott olasz repülősök ennél sokkal lelkesebben készültek a nagy kalandra. A légierő berkein belül még versengtek is azért, hogy őket jelöljék a dicső tettekre hivatott egységbe. Az olasz hagyományokhoz hűen politikusok és jó kapcsolatokkal rendelkező fiatal repülőtisztek lobbiztak a csapatba kerülésért. Az első konfliktus a CAI parancsnokának személye körül alakult ki. Pricolo helyett Rino Corso Fougier tábornokot nevezték ki az egység vezetőjének. Fougier Ciano barátja volt, igazi repülőász, aki hírnevét egy légi akrobatacsoport megalakításával szerezte az 1930-as évek Goriziájában.

A CAI 181 repülővel – ebből 75 bombázóval és 95 vadászrepülőgéppel – 1940. szeptember 10-én hagyta el Milánót. Miután száz napot töltöttek a La Manche-csatorna fölött, csak kevesen tértek vissza, és azok is roppant csüggedten.

A politikai következmények katasztrofálisak voltak, különösen akkor, amikor az olasz bombázók tévedésből letértek a repülési pályájukról és a határozott parancs ellenére – szintén tévedésből – Londonra dobták bombáikat.

Mindez azonban nem foglalkoztatta Mussolinit, amikor 1940. október 3-án vonatra szállt, és elindult a Brenner-hágó felé. Feldobott hangulatban volt, hisz a CAI a helyén volt, Szomáliában az olaszok diadalmaskodtak és Graziani is győzött Észak-Afrikában. Ciano meg is jegyezte: „Ritkán láttam a Ducét ilyen jókedvűnek és olyan jó formában, mint október negyedikén a Brenner-hágónál." Ezzel szemben a Führer mélyponton volt.

A Luftwaffe offenzívája, a „blitz", bár halált és pusztítást jelentett sok angol számára, mégsem hozta meg a kellő eredményeket ahhoz, hogy a németek végre megindíthassák az Operation Seelöwét. Moszkvában lassan kezdtek kirajzolódni Sztálin kelet-európai szándékai. Spanyolországban Franco egyre hálátlanabbul viselkedett a németekkel szemben, a Balkánon pedig egyre forrósodott a helyzet. A kimerülőfélben lévő német államkasszából, még mindig hatalmas hadsereget kellett élelmezni. 1940. július 18-án Charles de Gaulle tábornok szívhez szóló rádióbeszédet intézett honfitársaihoz Londonból, amelyben bejelentette, hogy száműzetésében megalakítot-

ta Franciaország új kormányát. Ezt követően Churchill De Gaulle-t „a szabad franciák vezetőjének" ismerte el. Mindez nagyban rontotta a hitelét Pétain marsall Berlin felé irányuló békekezdeményezéseinek, amelyek egy hosszan tartó francia–német megállapodás bevezetőjéül szolgáltak volna.

Mussolinit Ciano és Anfuso kísérte el a Brenner-hágóhoz. Hitlert és Ribbentropot ezúttal is Paul Schmidt tolmács segítette. A két különvonat szinte ugyanabban a pillanatban futott be az állomásra és állt meg a szokásos helyén. A diktátorok szívélyesen üdvözölték egymást. Hitler azonnal belekezdett a már megszokott monológba, amely a kisebb jelentőségű kérdések elrendezésével kezdődött, hogy aztán rátérjen a legkínosabb ügyre, a szeptember 17-re tervezett Seelöwe elhalasztására.

A Führer elmondta, hogy a Kriegsmarine (haditengerészet) jelentései szerint a tömérdek veszteség ellenére, amit a Luftwaffe támadásai okoznak, még mindig nem sikerült térdre kényszeríteni a brit királyi légierőt. Következésképpen úgy döntött, hogy mivel egyelőre nem lehetnek biztosak a kedvező időjárásban, elhalasztja a támadást egy következő időpontig. Ez természetesen nem jelenti azt, – tette hozzá – hogy csökkentené a nyomást. Göringnek parancsba adta, hogy a bombázók jelentős veszteségei ellenére folytassa a támadásokat. 1940 júliusától októberig az angliai csatában összesen 1733 német repülőgép veszett oda. A briteknek 915 vadászgépe nem tért vissza.

Mussolini azt felelte, hogy megérti a helyzetet, és biztosította Hitlert, hogy a CAI repülőhadtest hamarosan bevethető állapotban lesz, készen arra, hogy a németek oldalán harcoljon. Hitler gratulált Mussolininak az Egyiptom elleni támadáshoz, amely során Graziani és hadserege egészen Sisi el Baraniig jutott. A Duce erre azzal válaszolt, hogy az olaszok jelenleg a második felvonásra készülődnek, és rövidesen elfoglalják Marsa Matruh erődített táborát. A harmadik és egyben utolsó felvonást Alexandrai bevétele és a Nílus-delta megszállása jelenti majd. Hitler felajánlott egy különleges német egységet a számos tétlenségre kárhoztatott szárazföldi hadosztályából, de Mussolini némi arroganciával a hangjában megjegyezte, hogy nem hinné, hogy jelen pillanatban szükség volna a német támogatásra.

Ezután Mussolini, aki ekkor már elhatározta, hogy meg fogja támadni Görögországot, nekifogott a lépés előkészítésének. Az athéni kormány kétes magatartásáról beszélt és a túlzott segítségnyújtásról, amelynek következtében Görögország immár a brit hajók és repülőgépek biztos menedékéül szolgál. Azt fejtegette, hogy olasz csapatokat kell küldeni a Jón-szigetekre, akik majd katonai bázisokat építenek ki a „kettős játékot" űző görögök ellen. Hitlert nem győzte meg Mussolini érvelése, és kijelentette: „A háborúnak ezt a részét gyakorlatilag megnyertnek nyilváníthatjuk, ezért a tengelyhatalmaknak nem szabad semmi olyan kezdeményezésbe belevágniuk, amely nem szolgál közvetlenül az előttünk álló küzdelem javára, és amelyikre nem vagyunk tökéletesen felkészülve."

A Führer megjegyezte, hogy Kelet-Európában Románia bizonyos problémát jelenthet a jövőben, majd, eltérve a tárgytól, közönsége egyöntetű meglepetésére bolsevikellenes szónoklatba kezdett. „A bolsevizmus a hanyatló népek doktrínája." – fejtegette. Nem szólt semmit azonban a román olajmezők megkaparintására irányuló, nyolc nap múlva induló akcióról, és természetesen hallgatott a Szovjetunió nyolc-tíz héten belüli megsemmisítésére irányuló, éppen kidolgozás alatt álló Barbarossa-tervről is. Anfusóban, aki némileg naiv és szentimentális képzetet táplált a barátságról, emberi kapcsolatokról és érzelmekről, ez kétértelmű, féligazságokból és félhazugságokból álló elhallgatósdi undort keltett. Ciano erről így ír naplójában: „Anfuso, aki hosszasan hallgatta a Führert és kíséretét, és aki a leginkább németbarát beosztottam, nagyon gondterheltnek tűnik a találkozó miatt. Azt mondja, még mindig a kalandorszellem uralja a légkört."

Sok évvel később Anfuso saját emlékirataiban helyesbítette főnöke és barátja megjegyzéseit: „Az igazság az, hogy sem németpárti, sem gondterhelt nem voltam. De egyszerűen nem értettem, mi folyik itt. Tudtam: Mussolini eldöntötte, hogy megtámadja Görögországot, és mi semmit nem mondunk róla Hitlernek, aki meg a Szovjetunió ellen szónokol, olyan hangnemben, ami a lengyelek elleni támadás előtt hangoztatott bizarr szlávellenes kirohanásaira emlékeztet. Ami a németpártiságomat illeti, semmiképpen sem a gótok iránti szeretetből fakadt, de úgy éreztem, hogy mivel egy csónakban evezünk, nem szabadna titkolózni, és szándékosan félrevezetni egymást, mert ez

mindkettőnknek könnyen a vesztét jelentheti – ahogy jelentette is. Az 1940. október 4-i találkozóval gyakorlatilag véget ért minden valódi német–olasz együttműködés."

A megbeszélés fő témájának Spanyolország és Franciaország ígérkezett. Hitler reménykedett, hogy De Gaulle és a Vichy kormányellenes Szabad Francia mozgalom megjelenésével Pétain Angliával szemben táplált ellenszenve csak fokozódik. A helyzet tisztázására találkozóra készült az idősödő francia marsallal. Spanyolországgal kapcsolatban azonban a Führer csalódásának és pesszimizmusának adott hangot. Szeptemberben megpróbálta kipuhatolni Franco szándékait, aki elképesztő követelésekkel állt elő. Még júliusban a berchtesgadeni katonai csúcsértekezletre készülődvén, felmerült az angliai inváziót helyettesítő Félix-hadművelet terve. A németek elképzelése szerint, mivel az Operation Felix fő célja Nagy-Britannia legyőzése, első lépésként Gibraltárt kell megszerezni. Jó német alapossággal Hitler úgy gondolta, hogy a hadművelet részletes vizsgálatához szükséges előbb friss értesüléseket szereznie egy tapasztalt megfigyelőtől Spanyolország jelenlegi állapotáról.

A feladat elvégzésére Wilhelm Canaris admirális, a német katonai hírszerzés, az Abwehr főnöke tűnt messze a legalkalmasabbnak. A százötven centinél éppen hogy csak nagyobbra nőtt, apró termetű, hófehér hajú Canaris titokban náciellenes volt és Hitler elpusztítására tört, ami végül 1945. április 9-én a hóhér kezére juttatta. Ekkor viszont még őt tartották Berlinben Spanyolország legjobb ismerőjének, mivel az első világháború alatt titkosügynökként hosszú időt töltött a déli országban. A polgárháború alatt közeli kapcsolatot alakított ki Francóval és megszervezte a nacionalisták kémszervezetét. 1940 júliusának első napjaiban Canaris Madridba utazott, ahol találkozott az Abwehr helyi képviselőjével, Wilhelm Leissnerrel, aki Gustav Lenz álnéven az Excelsior Export-Import Társaság igazgatójaként tevékenykedett. A nemesfémekkel kereskedő cég mintegy ezer szabadúszó ügynököt foglalkoztatott.

Július 27-re Canaris megírta részletes jelentését. Következtetései szerint, amennyiben a náci hadsereg Spanyolországon át vonulna, minden bizonnyal első súlyos vereségét könyvelhetné el. Az ország mindenből súlyos hiányt szenved, az utaktól kezdve a vasútvo-

nalakon és a katonai bázisokon át, egészen az élelmiszerig. Nem is beszélve a gépesített hadosztályok számára roppant előnytelen terepviszonyokról. Az admirális mindenáron útját akarta állni az újabb vakmerő kalandoknak, ezért javasolta barátjának, Francisco Franco generalisszimusznak, hogy Hitlerrel való tárgyalásai során kérjen tíz hatalmas, 381 milliméteres tüzérségi löveget, amiről jól tudta, hogy nem áll a németek rendelkezésére. Hitlert meghökkentette a jelentés. Számos dolog nem illet bele a saját maga által kialakított képbe. Ösztönösen sejtette, hogy nem bízhat teljes mértékben az Abwehr által készített dokumentum következtetéseiben. Mitől került padlóra Spanyolország ilyen hirtelenjében? Hol van az a rengeteg hadianyag meg tüzérségi felszerelés, amit Franco Olaszországtól és Németországtól kapott a polgárháború befejezésekor? Ezenkívül Hitler még emlékezett arra is, hogy 1940. június 10-én Franco jelezte érdeklődését a hadba lépés iránt Mussolini oldalán.

Most már első kézből akarta hallani, hogy mi a valós helyzet, ezért szeptember 15-én levelet intézett Francóhoz, amelyben különböző flottabázisok használati jogát kérte, többek között a Kanári-szigeteken. Franco egy hét múlva küldte el a választ, amelyben cserébe hatalmas fegyverkészleteket, felszereléseket és Francia Észak-Afrika egy részét követelte. Németország számára ez az üzlet végzetes következményekkel járna – magyarázta Hitler Cianónak szeptember 27-én – mivel egyrészt válsághelyzetet teremtene Pétainnel, másrészt jó okot szolgáltatna a briteknek a Kanári-szigetek elfoglalására. „A spanyol intervenció többe kerülne, mint amennyit megér" – vonta le Hitler a végkövetkeztetést.

A Duce, aki magát a nacionalista Spanyolország keresztapjának tartotta, szeretett volna egy latin partnert maga mellett tudni, hogy ellensúlyozza a felé tornyosuló germán óriást. Ezért még egy, személyes kísérletre tett javaslatot Francóval, amely talán majd meggyőzi a spanyol diktátort arról, hogy érdekei a tengelyhatalmak oldalán állnak. Hitler egyetértett, és bejelentette, hogy felkeresi a két „szfinxet", vagyis Francót és Pétaint.

A Brenner-hágói találkozó végeztével Ciano a következőket írta naplójába: „Amikor Hitler a terveiről beszélt, nem terítette ki az összes kártyáját az asztalra. A brit-szigeteki partraszállásról már nem

beszélnek, a tervet egyelőre elhalasztották. Remélik, hogy sikerül Franciaországot megnyerni a szövetségnek, mert az angolszász világ nagyon rágós falatnak tűnik. Több szó esik a Földközi-tenger térségéről, ami számunkra jót jelent." 1940 októberében a tengelyhatalmi koncepció világos volt: mozdulatlan frontok, miközben igyekeznek dűlőre jutni Franciaországgal és Spanyolországgal, amely végre rákényszerítené Churchillt, hogy általános tárgyalásokba kezdjen. Ha ez sikerülne, akkor az elképzelések szerint Németország szabad utat kapna Kelet-Európában, Olaszország a mediterrán térségben, Nagy-Britannia pedig megtarthatná öt világrészre kiterjedő gyarmatbirodalmát.

Nem sokáig tartott azonban ez a patthelyzet, mivel október 12-én mint derült égből a villámcsapás Berlin közölte Rómával, hogy Románia kérésére német csapatok indultak Bukarest felé, a Luftwaffe gépei pedig hamarosan elindulnak a romániai olajmezők védelmére. Mussolini alig kapott levegőt. Úgy érezte, barátja megint csak becsapta. Minden egyes találkozójukat követően Hitler valami meglepetésszerű lépéssel állt elő, amellyel nevetségessé tette a Ducét a világ szeme előtt. Mussolini lelki szemei előtt elvonultak a múlt rosszízű emlékképei: a „Hosszú Kések Éjszakája," Dolfuss meggyilkolása, az Anschluss, a paktum Moszkvával, Lengyelország lerohanása, Norvégia és Dánia megszállása, a nyugati offenzíva, és kacérkodása a legyőzött franciákkal...

Ciano: „Most Románia van soron, egy olyan ország, amelyet Mussolini a saját érdekszférájába sorolt. Dühöng, mert Románia német megszállása nagyon negatívan befolyásolta az olasz közvéleményt... Hitler minden alkalommal kész helyzet elé állít – mondta. – Ez alkalommal viszont kap egy kis ízelítőt a saját módszereiből. Az újságokból fog értesülni, hogy elfoglaltam Görögországot. Így aztán újra kvittek leszünk."

Három nappal később, miután haditanácsot tartott a Palazzo Veneziában, Mussolini kitűzte Görögország megtámadásának időpontját, amelyet Storia di un anno című könyvében kulcsfontosságú lépésnek nevezett. Létezik erről az ülésről egy másik beszámoló is Badoglio tollából, amely különbözik a Mussolini-féle változattól. A „G terv" névre keresztelt hadműveleti terv részletes vitája

meglehetősen érdektelen. Annál fontosabb viszont a végkövetkeztetés, amelyre a jelenlévők jutottak. Mussolini, Ciano, Badoglio, valamint Soddu, Roatta és Visconti Prasca tábornokok, illetve Jacomoni, Albánia kormányzója mind egyetértettek abban, hogy olyan eleve elfogadhatatlan ultimátumot kell Görögországnak benyújtani, amely elkerülhetetlenül háborúhoz vezet. Véleménykülönbség csak abban volt, hogy az egész országot elfoglalják-e, vagy csak az albán határ mentén az Artai-öbölig húzódó szakaszt. Mussolini lelkendezett a lehetőségtől, hogy ráteheti a kezét a csodálatos Ión-szigetekre. Akármilyen elképesztően hangzik is, a jegyzőkönyvekből egyértelműen kiderül, hogy a „G terv" kidolgozásának kezdeti szakaszában a haditengerészet és a légierő parancsnokai nem vettek részt.

Október 17-én, miután végre megvitatta a kérdést a haditengerészettel és a légierővel, valamint Soddu tábornokkal, Badoglio hirtelen lelkiismereti válságba került. Megkereste Cianót és elmondta, hogy a három haderőnem parancsnokai ellenzik a „G tervet". Egyrészt több katona kellene hozzá, másrészt pedig a tengerészek kétlik, hogy a Parvesa-öböl sekély vizében partra tudnák rakni a szárazföldi csapatokat. Ciano, aki személyes ügyének tekintette Görögország megszállását, akárcsak annak idején Albániáét, így szólt Badoglióhoz: „Politikai szempontból ez a legalkalmasabb időpont. Görögország elszigetelődött, Törökország meg sem fog mozdulni és Jugoszlávia sem. Ha Bulgária beszáll, akkor a mi oldalunkon fog beszállni. Katonai szempontból viszont nem tudom megítélni a helyzetet. Beszéljünk Mussolinival!"

Badoglio utalt rá, hogy inkább benyújtja lemondását, mintsem, hogy vállalja a felelősséget egy eleve bukásra ítélt akcióért. Ciano szerint Badoglio túlzottan pesszimista volt, ezért kifejtette neki, hogy tulajdonképpen nem is lesz ez igazi háború Görögországgal, mivel ő már előzőleg „megvett" néhány kulcspozícióban lévő görög tábornokot és politikust. Ezek a háború első néhány napját követően „államcsínyt" hajtanak végre, és a „megbízhatatlan" Ioannis Metaxas kormányát elsöpörve Olaszország-párti kabinetet juttatnak hatalomra. Badogliót meggyőzték. Most már csak két nap haladékot kért, hogy előkészíthesse a hadműveletet. A támadás napját így október 26-ról

28-ra tették át. A Duce rábólintott a halasztásra: október 28-a volt a Római Menetelés évfordulójának napja.

Mialatt ezt a piszkos tervet főzögették Rómában, Hitler ultramodern különvonata feltartóztathatatlanul robogott Montoire-sur-Loire irányába. Hitler közölte Pierre Lavallal a Vichy kormány miniszterelnökével, hogy október 24-én szeretne találkozni Pétain marsallal, és a fontos esemény alkalmából a kormány tegye meg a szükséges lépéseket a közvélemény felkészítésére. Az előző napon Hitler a spanyol–francia határon fekvő Hendaye városában tárgyalt Francóval, a generalisszimusszal, Spanyolország Caudillójával. A németek olyan pompázatos fogadtatásban részesültek, hogy önkéntelenül is csapdát sejtettek a nagy gonddal megkoreografált ünneplés mögött, ami nem is volt meglepő Franco tábornok hosszú évekre visszanyúló, észak-afrikai háborús múltjának ismeretében. A Führer azonnal rátért a lényegre, azaz Gibraltár elfoglalására. Amennyiben Madrid beleegyezik, német különleges egységek – amelyek már bizonyítottak Belgiumban hasonló helyzetekben – 1941. január 10-én lerohannák Gibraltár szikláit. Mit gondol minderről a Caudillo, hiszen ez országa részéről automatikus hadüzenetet jelentene Nagy-Britannia felé?

Franco óvatosan megválogatta a szavait, és azt felelte, hogy kifejezetten jó ötletnek tartja. Csak egyetlen fontos változtatást kell végezni a Führer tervén: nem német, hanem kizárólag spanyol katonák – mindennemű külföldi segítség nélkül – hajthatják végre ezt a történelmi jelentőségű tettet. A spanyolokban túlteng a büszkeség és emiatt képtelenek egy külfölditől ajándékként elfogadni azt, ami jogosan az övék, még akkor sem, ha az a külföldi a legjobb barátjuk. A legjobban úgy lehetne áthidalni a helyzetet – folytatta Franco –, ha a Führer nagylelkűen felszerelné a spanyol hadsereget a feladat végrehajtásához szükséges felszereléssel. De még ez sem volna elég, mert Spanyolországnak pénzre van szüksége, hogy újjáépítse a polgárháborúban elpusztult közút- és vasúthálózatát.

Saját tapasztalatára alapozva Franco rámutatott, hogy még a legszentebb célokért vívott háborút sem lehet üres gyomorral megvívni. Megtenné-e Németország, hogy ellátja Spanyolországot ehhez a nagy vállalkozáshoz szükséges élelmiszerekkel? A Caudillo politikai céljait illetően sem szerénykedett. Spanyolország had-

balépéséért cserébe némi változtatásra tartott igényt a francia–spanyol határon, és gyakorlatilag magának követelte Franciaország összes észak-afrikai gyarmatát, köztük Algériát és Marokkót. Végül hozzátette, hogy az 1941. január 10-i időpont túl korai lenne a megfelelő felkészüléshez. Ennél a pontnál Hitler elvesztette az önuralmát. Kipattant a karosszékből és azt kiabálta, hogy teljesen fölöslegesen utazott idáig; az alapján, amit Franco kér, akár csomagolhat és mehet vissza Németországba. Ezután még hét órán át tartó élénk vita folyt, nagyon feszült légkörben. Végül nem mutatkozott más kiút, mint szerkeszteni egy dokumentumot, amely megpróbálja a két eltérő álláspontot a lehető legnagyobb mértékben közelíteni egymáshoz. A feladatot a külügyminiszterekre bízták. Amint kiléptek a tárgyalás helyszínéül szolgáló vasúti kocsiból, Hitler Keitelhez fordult és így szólt: „Inkább húzzák ki három fogamat egyszerre, mintsem részt vegyek még egy ilyen tárgyaláson." A hivatalos ebéd leginkább egy halotti torra hasonlított. Másnap Ribbentrop üres kézzel, a spanyol–német kompromisszumos megállapodás tervezete nélkül volt kénytelen távozni, mivel kollégája, Serrano Suñer nem érkezett meg a megbeszélt találkozóra. Maga helyett államtitkárát küldte egy papirossal, amely szinte semmi értelmeset nem tartalmazott. „Franco egy hálátlan, gyáva alak, a hű Suñer meg úgy viselkedik, mint egy jezsuita" – mondta a német külügyminiszter Paul Schmidt felé fordulva.

Hitlert elkedvetlenítette a Francóval folytatott szerencsétlen kimenetelű beszélgetés, és most abban reménykedett, hogy másnap, október 24-én Pétain marsallal talán több szerencséje lesz. A francia marsall egyértelműen felsőbb katonai osztályba tartozott, mint a „felkapaszkodott" spanyol generális. A montoire-i találkozó egészen más stílusban zajlott, mint a hendaye-i. Két olyan ember kifinomult párbajára hasonlított, akik tisztában voltak azzal, hogy mit képviselnek, és mit akarnak elérni.

Hitler mesterkélt udvariassággal kezdte mondandóját „Pétain marsall, sajnálom, hogy ilyen körülmények között kell találkoznunk. Tudom, hogy ön nem akarta ezt a háborút, amelyet az Angliából irányított francia kormány hirdetett... Franciaországot legyőztük és biztosan mondhatom, hogy hamarosan Angliát is legyőzöm... Az

angolok hiábavalóan bíznak az Egyesült Államok és Oroszország segítségében... Az Egyesült Államok nem lesz képes elegendő készleteket felhalmozni, legalább 1942-ig... Addigra Anglia megszállt ország lesz... Ami az oroszokat illeti, Németország megnemtámadási szerződést írt alá a kormányukkal... Egy éven belül Németországnak 230 hadosztály áll majd a rendelkezésére. Ebből 186 gyalogsági, 20 páncélos és 12 motorizált."

Ezt követően udvarias hangvételű szellemi párbaj kezdődött, amely során Hitler igyekezett rábírni Pétaint, hogy Franciaország álljon a németek oldalára. Pétain eközben úgy tett, mint aki nem érti egészen jól Hitler szavait, és azt felelte, hogy kormánya alaposan tanulmányozza majd a német javaslatot. A beszélgetés alatt Pétain megkérdezte Hitlert: „Ha már a békéről és az országaink közti együttműködésről beszélgetünk, érdekes volna megtudni, vajon milyen sorsot szán Németország Franciaországnak. A mostani kitűnő alkalom lenne, hogy a németek bebizonyítsák jó szándékukat. Van néhány nagyon sürgős ügy, amelyet meg kell vitatni. Itt van például a több mint kétmillió francia hadifogoly szabadon engedése, humánusabb rendelkezések bevezetése a demarkációs vonalak mentén, a megszállt és a Vichy által igazgatott francia területek közti viszony normalizálása vagy a megszálló hadsereg fenntartására kért összeg csökkentése."

Hitler úgy bújt ki a Pétain csapdájából, hogy kijelentette: minden ilyen és ehhez hasonló kérdést megoldanak, amint Nagy-Britanniát legyőzték. Annak azonban semmi akadálya, hogy még mielőtt ez bekövetkeznék, megvizsgálják a problémákat. Ha Franciaország és Németország egyezségre jut az együttműködést illetően, Franciaország engedményekre számíthat a marsall által felsorolt mindent kérdésben – fejezte be mondandóját Hitler.

A remény, hogy a hadifoglyok karácsonyra talán visszatérhetnek a családjuk körébe, arra indította Pétaint, hogy híres rádióbeszédében a németekkel való együttműködésre hívja fel a francia lakosságot. A háború után többek között ennek a beszédének az alapján ítélte el a bíróság hazaárulásért az idős marsallt. Hitler a találkozót aránylag sikeresnek ítélte, amely némileg csökkentette a spanyolországi fiaskó után érzett keserűségét. Hitler Ribbentropra bízta, hogy tájékoztassa

az olasz kormányt a két megbeszélés eredményeiről. Ciano erről így ír Naplójában: „Október 24-én este Ribbentrop felhívott egy kis francia vasútállomásról. A Franvócal és Pétainnel folytatott tárgyalásokról beszélt és derűlátó volt az eredményeket illetően. Azt mondta, hogy az együttműködési program jó rajtot vett és konkrét eredmények várhatók... megemlítette, hogy Hitler következő útja egy észak-olasz városba vezet majd, hogy találkozzék a Ducéval."

A hír, hogy Hitler alig húsz nappal a Brenner-hágó menti találkozójuk után ismét megbeszélésre hívja Mussolinit, nyugtalanította Cianót. Csak nem értesítette valaki a németeket a Görögország elleni hadjárat tervéről? Ciano joggal aggodalmaskodott. Ugyanis nem volt teljesen tiszta a lelkiismerete, mivel Mussolini jóváhagyásával ő fundálta ki a „levél-trükköt".

Amikor Mussolini értesült arról, hogy a németek lépéseket tesznek a ploesti román olajmezők védelmére, kemény szavakkal illette a Führert: „Az újságokból fog értesülni, hogy elfoglaltam Görögországot. Így aztán újra kvittek leszünk." A Duce mindenáron felelni akart Hitler húzására. Amikor a Führer Franciaországban tartózkodott, elérkezettnek látta az időt a cselekvésre. Október 19-én személyes levél fogalmazásába kezdett, de csak 22-én fejezte be, majd Ciano kezébe adta azzal, hogy továbbítsa Hitler felé. Az október 19-re keltezett levél további egy teljes napig még az olasz külügyminisztériumban maradt, és csak 24-én érkezett Berlinbe Alfieri nagykövethez, aki kapcsolatba lépett a német külügyminisztériummal, hogy átadhassa a dokumentumot. Mindez egy napon történt Hitler és Pétain montoire-i találkozójával, illetve Ribbentrop telefonhívásával, amelyben beszámolt a spanyol és francia tárgyalások eredményeiről, valamint felvetette az új Hitler–Mussolini találkozó kérdését.

Homályos megfogalmazása ellenére a német külügyminisztériumban nagyon komolyan vették Mussolini levelét. Néhány általános bevezető sor után a Duce kifejtette, hogy eltökélt szándéka gyorsan a végére járni a görög kérdésnek, ezért ultimátumot intéz az athéni kormányhoz. A konkrét időpontról hallgatott. A német külügyminisztérium október 25-én reggel telefonon közölte a fontos hírt Ribbentroppal. Hitlert nyomban értesítették az újonnan kialakuló válság veszedelmeiről. A Führer utasította Ribbentropot, hogy hívja

fel ismét Cianót és tegyék a találkozó időpontját október 28-ra Firenzébe, kedvenc olasz városába. Ciano beleegyezett az időpontba és a helyszínbe, naplójába viszont a következőket írta: „Egyáltalán nem örvendetes hír a számomra, hogy a Führer így rohan Olaszországba, közvetlenül a Pétainnel való találkozója után. Remélem, nem arra készül, hogy bürökteát itasson velünk a franciákkal szemben támasztott követeléseink miatt."

Mussolini tervei komolyan fenyegették Hitler rövid és hosszú távú céljait. Nem szerette volna, ha a törékeny balkáni békét bármi is háborgatná, mielőtt Németország megtámadná a Szovjetuniót. Ezenkívül a görög kormány élén álló, náci szimpatizáns diktátor, Ioannis Metaxas tábornok, a potsdami katonai akadémia egykori hallgatója, nem csinált titkot abból, hogy ha bizonyos korlátokkal is, de a tengelyhatalmakhoz húz, és nem túlzottan lelkesedik a szövetségesekért. Haladéktalanul le kellett tehát beszélni a Ducét abszurd terveiről. Hitler személyesen is el akarta olvasni a levelet, amely végül Yvoir-sur-Meuse vasútállomásán jutott el hozzá.

A vonat október 27-én éjszaka futott be a müncheni pályaudvarra. Hitler itt kapta kézhez a római német nagykövetség táviratát, amelyből értesült, hogy aznap délután Ciano felolvasta Otto von Bismark hercegnek a Görögországnak hajnali három órakor benyújtandó ultimátum szövegét. Amennyiben reggel hat óráig nem érkezik kielégítő válasz, fennáll a hadiállapot a két ország között. Paul Schmidt feljegyzéseiben így emlékezik: „Nem voltunk valami pazar hangulatban a hendaye-i és a montoire-i fiaskókat követően, így hát az olaszok kezdeményezései sem melengették fel jobban a lelkünket, mint a fagyos táj látványa, amelyen vonatunk Olaszország felé száguldott. A rendőrség – mint általában – most is későn ért a tett helyszínére."

Ribbentrop kevésbé lírai hangnemet ütött meg. A Firenze felé robogó vonaton egyenesen őrült elképzelésnek nevezte a Görögország elleni támadást, mivel a hamarosan beköszöntő kedvezőtlen őszi időjárási körülmények között az olasz hadsereget könnyedén legyőzhetik. Azonban ekkor már túl késő volt. Mussolini „hadigépezete" nekilendült, hogy elindítsa a fasiszta diktatúra történetének egyik legsúlyosabb katasztrófába torkolló vállalkozását.

IX.

A görög katasztrófa

Firenze: 1940. október 28.

Hitler és Mussolini nyolcadik találkozójára 1940. október 28-án, a firenzei pályaudvaron, illetve a Pitti-palotában került sor. Jellegzetesen hűvös, szeles őszi nap volt. A kilenc kocsiból álló német szerelvény a jelzett időben, pontban tíz órakor megérkezett.

A Führert már Bolognában értesítették, hogy három órával ezelőtt Olaszország megtámadta Görögországot. Mussolini örömében majd kiugrott a bőréből. Amint a vonat megállt a peron mellett, személyesen kezdte vezényelni a katonazenekart, mintha ő volna a karmester. Hitler erőltetett mosollyal jelent meg fülkéje ablakában. Mussolini a vörös szőnyeg végén fogadta: „Megindultunk, Führer! Csapataim ma reggel hat órakor átlépték a görög határt." Mivel Hitler nem szólt egy szót sem, hozzátette „Ne aggódjon! Két hét és vége az egésznek."

Miután alaposan megszorongatták egymás kezét, visszavonultak a pályaudvar várótermébe, hogy megosszák egymással legfrissebb értesüléseiket. Anfuso könyvében az alábbiakat jegyezte fel: „Hitler aránylag jól fogadta a váratlan híreket... egyfajta szerény válasz volt

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED

ez arra, hogy az Anschluss óta mindig csak utólag értesültünk a kész tényekről. Nem akadékoskodott, de tartotta magát szokásához, és semmilyen tervébe nem avatott be minket. Francóval és Pétainnel való találkozókkal biztosítani akarta a kontinens nyugati felét, mielőtt megkezdi szovjetellenes keresztes hadjáratát. Kellemetlenül érintette, hogy a háború a Balkánra is kiterjedt. Az volt a terve, hogy megismétli, azt, amit Bukarestben csinált: erőszak alkalmazása nélkül semlegesíti a balkáni államokat, miközben folytatja az udvarlást Törökországnak. Valószínűleg azzal a szándékkal érkezett Firenzébe, hogy lebeszéli a Ducét a Görögország elleni támadásról... Jó szerencsét kívánt Mussolininak a vállalkozáshoz. Nem mutatott rosszallást, de éreztette velünk, hogy Olaszország várhatott volna még. Ennyi volt az egész."

Hitler a levelezésükre tartogatta a megjegyzéseit, mivel a kapcsolattartásnak ezt a formáját jóval hatásosabbnak tartotta a Mussolinival fenntartott viszonyában. Szemtől szemben mindig túl sok nehézséget kellett leküzdeniük. A nyelvi korlátok, a többi résztvevő jelenléte, a személyiségek és érzelmek egyaránt hátráltatták a kommunikációt. A Pitti-palotában, tartva magát a hivatalos menetrendhez, Hitler először spanyol- és franciaországi útjáról számolt be. Azzal kezdte, hogy Németország sosem fogja Franciaországot előtérbe helyezni Olaszországgal szemben, éppen ezért az olasz aggodalmak ezen a téren teljesen alaptalanok. Montoire-ban Pétain jó benyomást tett rá, viszont Laval már kevésbé, akit németbarátsága ellenére megbízhatatlannak tartott. Mindkettejüket megbénítják azonban de Gaulle politikai sikerei, akit a britek fegyverrel és propaganda útján támogatnak, és akinek a franciák elhiszik, hogy hamarosan eljön a bosszúállás ideje.

Ebéd közben Hitler tovább fejtegette álláspontját: „A franciák annyira szeretnének egyszerre több lovat megülni, hogy könnyedén a földön találhatják magukat. Ez azért van, mert a francia emberek lelke megosztott, megtépázott... Franciaországnak ma nincs erőskezű vezére, aki képes volna világos és egyértelmű döntéseket hozni. Így van ez, még akkor is, amikor igazából csak két út létezik a számukra: feladni Európát, átköltöztetni a kormányt Észak-Afrikába és folytatni a háborút, vagy csatlakozni hozzánk, a tengelyhatalmakhoz, meg-

menteni az európai területeik nagy részét és a kompenzáció egyéb formáival megelégedni azokért a területekért cserébe, amelyekről a béketárgyalásokon szükségszerűen le kell mondaniuk Németország, Olaszország és Spanyolország javára... Egy népnek, amelyik ilyen súlyos dilemma elé néz a jövőjét illetően, szüksége van egy olyan emberre, aki képes tisztán gondolkodni. Petain nem ilyen ember. Az igaz, hogy hatalmas erkölcsi tekintéllyel rendelkezik, de ez a tisztelet inkább ősz halántékának szól. Számomra haszontalannak tűnik eszmecserét folytatni vagy megállapodást kötni Pétainnel... Lesújtó, hogy Pétain legközelebbi munkatársai közt sincs egy sem, aki képes lenne gyors döntéseket hozni. Laval például mindössze annyi tapasztalattal rendelkezik, hogy parlamenti képviselő volt. A vichyi kormánynak nincs a kezében semmi hatalom, és az ilyen szellemkormányok mindig nagyon veszélyesek tudnak lenni."

Spanyolországi tapasztalatairól szólva Hitler elmondta, hogy Francót bátor embernek tartja, de hiányoznak belőle az államférfiúi kvalitások. Nincs semmi szervezőkészsége, és túl sok időt veszteget fecsegésre. Francóban nincs meg az, ami szükséges volna ahhoz, hogy megoldja Spanyolország gigantikus problémáit az egyház támogatása nélkül. A hendaye-i találkozó előtt Canaris figyelmeztette Hitlert, hogy Franco személyében nem egy hőst fog megismerni, hanem egy agyafúrt diplomatát, aki a halogatás mesterségét már-már művészi szinten űzi. A Duce kedvéért Hitler most megismételte azt az életbölcsességet, amit Keitellel már megosztott: „Inkább megyek a fogorvoshoz, mintsem még egyszer leüljek tárgyalni Francóval." A Führer mégis megújult reményekkel távozott Firenzéből: hátha sikerül mégis rávenni Spanyolországot, hogy csatlakozzon a Németország, Olaszország és Japán hármas paktumához. Hogy kedvére tegyen a Ducénak – és egyben felmérje, hogyan reagál – ejtőernyős csapatokat ajánlott fel segítségként Kréta későbbi megszállásához. Mussolini, akit ekkor még nem tájékoztattak arról, hogy mi várható az albán fronton, egy kicsit sértve érezte magát büszkeségében, és elhárította a segítséget.

A firenzei csúcs késő délután ért véget. Hitler a Brenner-hágó felé hagyta el az országot. Nyomott hangulatban volt. Az elmúlt hat napban felkereste mindhárom földközi-tengeri diktátort, és egyiküket

sem tudta rávenni, hogy olyan lépéseket tegyenek, amelyek elősegítenék keleti terveit. A háború után Paul Schmidt így emlékezett: „Hitler keserűséggel telve ment vissza északra. Egymás után háromszor kellett csalódnia, Hendaye-ban, Montoire-ban és Firenzében is. Az elkövetkező évek éjszakába nyúló beszélgetései során ez a három út mindig visszatérő téma volt, ha a hálátlan és kétszínű partnerek iránt érzett gyűlöletről esett szó. Tengelyhatalmi barátok vagy francia csalók: egyre megy."

Az olaszok görögországi akciójával kapcsolatban Hitler ekképpen panaszkodott Ribbentropnak, Keitelnek és Schmidtnek: „Hogyan tehette ezt Mussolini? Ez kész őrültség. Ahelyett, hogy egy kis országot támadott volna meg. Miért nem foglalta el mondjuk Máltát? Úgy döntöttem tennünk kell valamit, mert az olaszok úgysem fognak semmire sem jutni az őszi esőzések és a téli havazás közepette."

Mussolini vidám hangulatban tért vissza Rómába, abban a meggyőződésben, hogy most végre megleckézteti német partnerét és megmutatja neki, hogy ő is képes a villámháborúra. A Palazzo Veneziában egyre csak a telefont bámulta és várta, hogy megcsörrenjen. Órák teltek el és nem érkezett semmi hír a frontról. Végül fél hatkor, csaknem tizenkét órával a támadás megindítása után, távirat érkezett Sebastiano Visconti Prasca tábornoktól, aki szerint most először tényleg az időjárás volt az oka, hogy az olasz hadsereg nem képes előrenyomulni. Úgy tűnt, az olasz hadvezetés és Mussolini számára egyaránt megdöbbentő felfedezésként hatott, hogy a görög–albán határ hegyvidéki régióiban október vége felé rossz idő is lehet. Amint egyre nyilvánvalóbbá vált, milyen hatalmas mellébeszélés történt, Ciano, a vállalkozás egyik fő felbujtója az elsők között keresett kibúvót a felelősség alól.

A történész Giordano Bruno Guerri erről így ír: „A Ciano-féle naplót olvasva, az ember hajlik azt hinni, hogy neki alig volt valami köze a Görögország elleni hadjárathoz. Ennek inkább az ellenkezője igaz. Nem véletlen, hogy Ciano 1943 első felében pontosan azokon a részeken iktatott be változtatásokat – kitörölve és újraírva oldalakat – az 1939 és 1943 között írt naplójába, amelyek a görög háborúra vonatkoztak. Az eredeti változatból saját kezűleg tépte ki az 1940. október 27-re és 28-ra vonatkozó oldalakat, majd átjavította a

dátumokat 26-ra és 27-re, hozzáadva egy pár semmitmondó sort. Ugyanazt tette október 28-ával is."

Külügyminiszteri kinevezése óta Görögország mindig is fontos, bár mérsékelt szerepet játszott Ciano balkáni terveiben. 1937. november elsején ezt írta naplójába: „Világos, mi fog történni: a szerbek elfoglalják Szalonikit, a miénk lesz Tirana és Korfu. A görögök tudják mindezt, és félnek..." 1940. május 22–25. között Ciano Tiranába látogatott. Ott közölte Geloso tábornokkal az albániai olasz erők főparancsnokával: „Olaszország két-három héten belül hadat üzen, önnek pedig meg kell majd támadnia Görögországot." Továbbá javasolta, hogy vezényeljenek át öt hadosztályt a Jugoszláv határról az albán–görög határ mellé. Geloso tábornok erre azt felelte, hogy ő kizárólag a vezérkar parancsainak engedelmeskedik, de öt hadosztály egyébként sem lenne elég. Rómába visszatérve Cianónak sikerült rávenni a hadügyi államtitkárt, Soddu tábornokot, aki mellesleg a lekötelezettje volt, hogy váltsa le Gelosót és helyére a külügyminiszter ötleteire jóval fogékonyabb Visconti Prasca tábornokot ültesse... Ciano folytonos beavatkozása a hadműveletekbe a Görögországgal folytatott háború egyik legabszurdabb eleme volt.

Október 29-én, egy nappal a firenzei találkozó után Ciano Tiranába utazott. „Rossz az idő – írja – a gépek nem tudnak felszállni... Az eső miatt kicsit lassabban haladnak a dolgok." November elsején végre kitisztult az ég. Ciano mindjárt optimistább hangulatba került és magára öltötte repülős egyenruháját, melyben igencsak nagy „harcosnak" érezte magát. Naplójában így emlékezik: „Kihasználtam a napos időt Szaloniki bombázására. A visszaúton két görög vadászgép támadott meg. Minden jól alakult, mindkettőt lelőtték." Végül november 6-án tért vissza Rómába, miután villámlátogatást tett Ribbentropnál Németországban. Mussolinit elégedetlen hangulatban találta. A görög hadszíntéren az egész olasz sereg szégyenteljes visszavonulásban volt. Ciano mindezért egyetlen „albán hadosztályt" hibáztatott, amely félelmében megfutamodott a frontról.

Alexandros Papagos tábornoknak köszönhetően, aki lelket öntött a görög csapatokba és jól felszerelte őket brit fegyverekkel, november 11-én az olasz hadsereg közel állt a teljes vereséghez. Ettől a naptól fogva Ciano naplója hirtelenjében a görög hadjárattal kapcsolatos

féligazságok és takarózások mesterművébe csap át, miközben már csak a főbb események elbeszélésére szorítkozik. November 12-én például említést tesz a tarantói haditengerészeti támaszpont ellen intézett sikeres brit légitorpedó-támadásról, melynek következtében három olasz csatahajó vált harcképtelenné, ugyanakkor egy szót sem szól Franklin Delano Roosevelt újraválasztásáról, ami pedig végzetes hír volt a tengelyhatalmak számára, hiszen mostanára már világossá vált, hogy az elnök az amerikai gazdaság teljes erejét a Németország, Olaszország és Japán elleni harc szolgálatába állítja.

November 13-án, a rossz idő és az albán hadosztály visszavonulása után Ciano naplójában Badoglio marsall neve kezd felmerülni egyre nagyobb sűrűséggel, mint a görög hadjárat bűnbakja. Ciano a minden oldalról érkező vádak kereszttüzében védekezett: „Farinacci meséli, hogy Mussolini, amikor Görögországról beszél, olyanokat mond hogy még Ciano gróf is téves információkkal látott el... erre csak azt tudom felelni, hogy számomra is ugyanazok az információk álltak rendelkezésre, mint neki." Már nem ismételgette a háború előtt oly' sokszor emlegetett korrupt görög tisztviselőkről, köztük magas rangú diplomatákról és tábornokokról szóló történeteket.

Ebben a drámai helyzetben Cianót Salzburgba kérették Ribbentrophoz, majd november 18-án Hitlerhez Berchtesgadenbe, ahol átnyújtottak neki egy német követeléseket tartalmazó listát. A Führer személyes üzenetet is küldött Mussolininak, amelyben felsorolta minden ellenvetését a görögországi kalanddal kapcsolatban, amelyről Firenzében nem beszélt. Ciano: „Nyomott a hangulat. Hitler pesszimista, és nagyon súlyosnak ítéli a helyzetet... Kritikája őszinte, szigorú és kíméletlen. Igyekszem néhány dolgot megtárgyalni vele, de nem hagy szóhoz jutni."

Másnap az olasz és német küldöttségek Bécsbe utaztak, hogy aláírják Magyarországgal a Háromoldalú paktumot. A ülés végén Hitler Cianóhoz fordult: „Innen Bécsből küldtem üzenetet a Ducénak, hogy nem feledkeztem meg a segítségről, amit nekem nyújtott az Anschluss napján. A mai napon biztosíthatom, hogy minden erőmmel mellette állok." Hitler levele tele volt kifogással és kritikával. November 21-én Ciano is meglepve emlékezik: „Hitler levele csupa

aggodalom és bírálat. Dühös reakcióra számítottam Mussolinitól, de semmi ilyesmi nem történt. Nem tulajdonít jelentőséget neki, pedig ez a dokumentum sokkal több figyelmet érdemelne." Mindez talán azért történt, mert néhány nappal azelőtt a Duce a Fasiszta Párt tartományi vezetői előtt elhangzott híres beszédében kijelentette: „...1935 júliusában az etióp háborút megelőzően megmondtam előre, hogy derékba törjük a Négust. Ma ugyanazzal az abszolút biztonsággal állíthatom, ismétlem, abszolút biztonsággal, hogy Görögországot is derékba törjük."

Hosszú levelében Hitler kifejtette: tart attól, hogy a görögországi fiaskó morális és katonai szempontból szörnyű következményekkel járhat a tengelyhatalmak számára. Mint valami régimódi pátriárka, sajnálatát fejezte ki, hogy túl későn érkezett Firenzébe és már nem tudta megakadályozni a helytelen döntés meghozatalát. Azonban jó adag realizmustól fűtve, most úgy döntött, hogy meg kell akadályozni minden további brit beszivárgást Görögországba. A britek október 31-én partra szálltak Krétán a Szudai-öbölben, és erős tengerészeti és légitámaszpontot alakítottak ki, amely komoly veszélyt jelentett a Cirenaicánál álló olasz frontvonalra is. Ugyanakkor – folytatta Hitler – a német hadvezetés, amely az olasszal ellentétben nem szeret elhamarkodott döntéseket hozni, csak március tájékán, az időjárás kedvezőre fordultával tervezhet bármilyen nagyszabású hadműveletet. Addig a tengelyhatalmaknak a földközi-tengeri ellenséges állások támadására kell összpontosítani erőiket.

Ebből következően az olasz csapatoknak újból meg kell indulniuk Észak-Afrikában a britek megerősített marsa matruhi tábora ellen, és minél mélyebben behatolni Egyiptomba, ugyanis „onnan a légierő sokkal könnyebben és gyorsabban elérheti Alexandriát és a Szuezi-csatornát, és ezzel előkészítheti az Egyiptom elleni átfogó hadműveletet." Ezen felül a tengelyhatalmak légierejének támadásokat kell intéznie a brit flotta Földközi-tengeren állomásozó hajói ellen. Németország néhány Stuka zuhanóbombázót küld Szicíliába, hogy ezzel is elősegítse az ez irányú erőfeszítéseket. A Führer befejezésül ígéretet tett, hogy fokozza a bizonytalankodó Franco tábornokra gyakorolt nyomást, illetve – arra számítva, hogy Jugoszlávia hamarosan aláírja a háromoldalú paktumot – bejelentette, hogy az

eddigieknél is keményebb intézkedéseket foganatosít Románia védelmére.

November 22-én Ciano az alábbi feljegyzést tette: „Mussolini levelet ír Hitlernek. Válasza rövid és nyugodt hangvételű. Elfogadja a Führer katonai és politikai téren tett javaslatait." A Duce maga ennél őszintébben fogalmazott: „Körmöst kaptam Hitlertől, mint valami kisiskolás."

December volt a végzetes 1940-es év talán legkeservesebb hónapja. Mussolini lemondatta Badoglio marsallt, akit a görög kudarc felelősének kiáltottak ki, és Ugo Cavallero tábornokot nevezte ki vezérkari főnökké. Még ugyanazon a napon, azaz december hatodikán felszólította Alfieri berlini olasz nagykövetet, hogy kérjen azonnali és általános segítséget a németektől. „Mit is kérjek pontosan?" – kérdezte a megdöbbent nagykövet Cianótól, aki habozás nélkül így felelt: „Bármilyen segítség megfelel, feltéve, ha azonnal küldik. Az egész helyzetet pillanatok alatt kedvezőre lehet fordítani, csak néhány repülőgépre, tüzérségi lövegre, meg szárazföldi csapatokra volna szükség." Ez a fajta üzenet nagyszerű képet festett a drámai helyzetről, de nem tartalmazott semmi gyakorlati részletet, ami pedig elengedhetetlenül szükséges egy katonai akció megtervezéséhez.

Alfieri sietett vissza Berlinbe Ribbentrophoz, aki mielőtt válaszolt volna a kérdéseire, keményen kioktatta: „Ez az egész válsághelyzet nem alakult volna ki, ha az olasz kormány nem hagyja szándékosan figyelmen kívül a Führer figyelmeztetéseit, és nem támadja meg Görögországot." Másnap Alfieri a Führerrel találkozott, de itt sem részesült elnézőbb bánásmódban. Hitlert a Szovjetunióval folyamatosan romló viszony miatt szörnyű hangulatban találta. Pocskondiázta Olaszországot a görög háború miatt, és kritizálta az olasz hadsereg gyenge teljesítményét. Kijelentette, hogy Mussolininak, mozgó hadbíróságokat és kivégzőosztagokat kellene felállítania, ha meg akarja fordítani a háború menetét. „Barbár módszereket kell foganatosítania: le kellene lövetnie a tábornokait és ezredeseit, akik magára hagyták a csapataikat és meg kell tizedelnie a katonákat is." Miután engedelmesen elviselte a néhány órán belül másodszorra is rázúduló szóáradatot, Alfieri ígéretet kapott a Führertől ötven, nehéz fegyverzetű csapatok szállítására alkalmas

repülőgépre, amelyek segítségével friss olasz egységeket lehet átrepíteni Albániába. Hitler egyben találkozót is kért Mussolinitól, aki viszont ez alkalommal nem volt fogadóképes.

December hatodikán Mussolini találkozott Erhard Milch légimarsallal, aki a Führertől hozott üzenetet. Milch azért érkezett Rómába, hogy előkészítse a terepet a rövidesen Szicíliába telepítendő Luftwaffe egységek számára, amelyeket a Földközi-tenger felett készültek bevetni. A levélben Hitler bizonyos titkos tárgyalásokra hivatkozva jelezte, hogy reményei szerint hamarosan megegyezés születik Jugoszláviával. Ugyanakkor rohamosan növekvő gyanúval figyeli Spanyolország tevékenységét, mivel Franco egyik pillanatról a másikra váltogatja álláspontját. Franciaországban sem lehet megbízni – folytatta – mert úgy tűnik, Pétain Németország háta mögött titokban szervezkedik de Gaulle-lal.

Mussolini úgy érezte, hogy a német segítségnek köszönhetően a közvetlen viharfelhőket talán sikerülhet elhárítani Olaszország egéről. Albániában Argirocastro és Porto Edda elvesztése után az olaszoknak sikerült megállítani a görögök további előrenyomulását. Észak-Afrikából viszont rossz hírek érkeztek. A britek meglepetésszerű támadásokat intéztek az olaszok állásai ellen, és december tizedikén visszafoglalták Sidi el Barranit. Graziani kétségbeesett üzeneteket küldözgetett Rómába, jelezvén, hogy ha nem kap segítséget, kénytelen lesz akár Tripoliig is visszavonulni. December tizenötödikére az olaszok nagyon súlyos veszteségeket könyvelhettek el Egyiptomban, a britek pedig nagy erejű ellentámadásba lendültek Etiópiában és Szomáliában is.

Winston Churchill abban a biztos tudatban, hogy Roosevelt másodszori újraválasztása után maga mögött tudhatja az amerikaiak támogatását, december 23-án éjszaka rádióbeszédet intézett az olasz néphez. Szavait a színész Norman Shelley tolmácsolta. A beszéd elején felemlegette Anglia és Olaszország hosszú évekre visszanyúló barátságát, majd ekképpen folytatta: „Most pedig háborúban állunk egymással... Hadseregeink darabokra szaggatják az önök afrikai birodalmát, és a harc folytatódik... De vajon miért történik mindez? Mi ennek az oka? Szeretném, ha Olaszország népe megtudná az igazat! Ez mind egyetlen ember miatt történik. Egyetlen ember, és csakis ő

egyszemélyben küldte az olasz népet harcba a Brit Birodalom ellen és fosztotta meg Olaszországot az Egyesült Államok barátságától és jóakaratától. Nem tagadom, hogy nagy ember, de tizennyolc évnyi korlátlan hatalom után a romlás szélére sodorta az önök hazáját. Ezt sem tagadhatja senki. Ő volt az egyedüli, aki a király, az uralkodóház, a pápa, a Vatikán és a római katolikus egyház szavának ellenszegülve és az olasz nép akaratára fittyet hányva – hiszen az olasz nép nem lelkesedett ezért a háborúért – a dicső Római Birodalom örököseit csatasorba állította a vérszomjas pogány barbárok oldalán."

December 30-án Roosevelt elnök igyekezett meggyőzni honfitársait, hogy támogassák politikáját, amelynek távlati célja a tengelyhatalmak és Japán elleni háború volt: „Nagy veszély tűnt fel a látóhatáron, olyan veszély, amire fel kell készülnünk. Mindannyian tudjuk: attól, hogy bebújunk az ágyba, és a fejünkre húzzuk a takarót, a veszély még nem szűnik meg. Ha Anglia elesik, itt Amerikában mindannyiunknak egy ránk irányított, fenyegető puskacsővel kell szembenéznie, amelyet gazdasági és katonai téren egyaránt robbanótöltetekkel láttak el. Minden energiánkat hajók és fegyverek gyártására kell fordítanunk. Mi leszünk a demokrácia nagy fegyvertára."

A harcvonalak ilyenfajta megkeményedésére néhány nappal az után került sor, hogy Hitler 1940. december 18-án kiadta hírhedt, 21. számú direktíváját, amely a Barbarossa-terv, vagyis a Szovjetunió elleni támadás parancsát tartalmazta. A dokumentum a hadjárat általános céljait felsoroló bevezető részt követően leszögezi: „A német fegyveres erőknek még az Anglia elleni hadjárat vége előtt, villámháborúban kell megsemmisíteniük Szovjet Oroszországot." A terv a továbbiakban részletesen leírta a szárazföldi csapatok, a haditengerészet és a Luftwaffe feladatkörét. Az előkészületek utolsó határideje 1941. május 15. volt.

A britek a Cirenaica elleni támadást kezdetben elterelő hadműveletnek szánták, amellyel az Egyiptomban harcoló csapataikra nehezedő nyomást kívánták csökkenteni, de a szétszórtan felállított, gyenge ellenállást mutató olasz hadsereg tehetetlenségén felbuzdulva hamarosan teljes körű offenzívába lendültek. Egymás után estek el Bardia, Derna és Tobruk támaszpontjai. Az olasz hadsereget tönkreverték. III. Viktor Emánuel velősen megjegyezte: „Olaszországban

már nagyon hosszú ideje egy széket a palotával azonosítanak. A tények viszont azt mutatják, hogy egy szék az csak egy szék. Gyenge és szegényesen felszerelt hadosztályaink hasonlóképpen csak a nevükben hadosztályok."

Mussolini pánikba esett. Táviratozott a berlini olasz katonai attasénak, Efisio Marras tábornoknak, hogy „bármi áron is, de azonnal vásároljon tankokat és tüzérségi felszereléseket." December 23-án azt mondta Cianónak: „Olyan leszek mint az a kocsmáros, aki egy kakast rajzol a kocsma falára és azt mondja, hogy majd akkor ad hitelt, ha a kakas kukorékol. Én kiterjesztem ezt a rendszert a katonai vezetőkre. Majd akkor kapnak tőlem hitelt, ha tényekkel bizonyítják, hogy változott a helyzet." Ezzel a megjegyzésével Mussolini az új vezérkari főnök, Cavallero optimista kijelentéseire reagált, aki szerint hetek kérdése és az olaszok kitörnek az albániai Valona köré font gyűrűből.

A berlini olasz nagykövetség munkatársai a következő feljegyzéseket tették ezekben a hetekben: „A németeket aggasztja a britek egyiptomi előretörése, illetve az albániai helyzet. Ez minden bizonnyal kedvezőtlen diplomáciai következményekkel jár, és felkelésekhez vezet a megszállt területeken. Számos jel arra mutat, hogy a németek a maguk alapos módján tanulmányozzák az olasz problémát. Azon a véleményen vannak, hogy hadseregünk mindent megtett, amire képes volt, és gyakorlatilag megsemmisültnek tekinthető... Hogyan lehetne mindezt a visszájára fordítani? A Führer újra arról beszél, hogy szükség volna egy találkozóra a Ducéval, a Duce pedig újra csak visszautasítja."

Mussolininak nyilván némi időre volt szüksége, hogy összeszedje magát saját október 28-i fellépése után. Firenzében miután lemásolta a Führer módszerét – ultimátum, majd meglepetésszerű támadás – szerette volna legalább egy napig azt hinni, hogy két héten belül térdre kényszerítheti Görögországot. Negatív hozzáállása némiképp nyugtalanította Hitlert, ezért gyorsan elküldte a hesseni herceget Rómába. 1941. január 3-án a herceg megkérdezte, hogyan viszonyul mostanában Mussolini a Führerhez. Ciano így felelt: „A Duce sosem volt hálásabb a Führernek, mint manapság az iránta tanúsított barátságért és szolidaritásért."

Néhány nappal megelőzően az olasz követség munkatársai csaknem fellázadtak Alfieri nagykövet ellen, aki éppen arra készült, hogy jelentést küld Rómába, amelyben javasolja, hogy az olasz kormány minden kritika és fenntartás nélkül fogadja el a Führer által felajánlott, megalázó feltételekhez kötött segítséget. Hitler javaslata szerint nem szállítanának több nyersanyagot, csak késztermékeket Olaszországba, cserébe viszont az olaszoknak még több munkást kellene Németországba küldeniük. A követség diplomatái követelték, hogy Olaszország méltóságának megőrzése érdekében legalább tárgyaljanak a kérdésről. Az új olasz–német katonai szerződések bejelentésének hírére Alfieri végül összetépte a dokumentumot.

A következő idézet Alfieri nagykövet titkárának naplójából származik: „December 29., vasárnap. Délután öt óra felé Ribbentrop telefonált. Nagyon nyugtalanítják az Albániából érkező hírek. Úgy hallotta, Valonát nem tudjuk tartani. Alfieri azt felelte, hogy ezek az értesülések feltehetően pontatlanok. A német külügyminiszter erre szarkasztikusan megjegyezte, hogy ő maga is nagyon bízik ebben, majd így folytatta: Ciano azt mondja Mackensennek, hogy naponta nyolc-tízezer katonát szállítanak Albániába. Német számítások szerint azonban legjobb esetben is legfeljebb ötszáz fő érkezik egy nap. Ribbentrop szerette volna megtudni, hogy a német nagykövet vajon félreértette-e a dolgot. Mert ha nem, akkor Olaszországnak elég embere kell, hogy legyen ahhoz, hogy megállítsa a görögöket. Akkor mégis miért nyomulnak folyamatosan előre?"

Favgrossa tábornok december 30-án, hétfőn érkezett Berlinbe, hogy végre a támogatásokról tárgyaljon. Sem ő, sem a vele utazó szakértők nem számítottak sikerre, és ha mégis, akkor sem hitték, hogy az bármit is javíthatna a helyzeten. A naplórészlet így folytatódik: „A jelen krízis oka szerintük abban keresendő, hogy a katonák nem bíznak a tisztjeikben, az ország pedig nem bízik a vezetőiben. Cianót és még jó néhány másikat is el kellene távolítani a hatalomból. Badogliót kellene a hadsereg élére állítani, hogy a „tisztesség" jelszava kerüljön előtérbe, amelyet határozottan alkalmaznak is... De Ciano a Duce védelme alatt áll és azt csinál, amit akar. Mussolini pedig már nem tesz semmit. Olyan, mint egy üres festővászon." A kétoldalú tárgyalások Keitel tábornok jelenlétében zajlottak. A tervek

szerint páncélos egységeket akartak Líbiába küldeni, illetve fegyverrel és nyersanyagokkal támogatni Olaszországot. Keitel előadását azoknak a „főbb pontoknak a felsorolásával kezdte, melyek a tárgyalások alapját képezik", utalva ezzel arra is, hogy itt egy hosszabb távú együttműködésről van szó. Olaszországnak minden tartalékát a frontvonalra kell összpontosítania. Szükségessé vált, hogy a fogyasztási cikkek terén, Olaszországon belül is megszorító intézkedéseket léptessenek életbe, és növeljék a termelés hatékonyságát.

A páncélos egységek Líbiába vezénylésének kérdését Jodl tábornok vizsgálta, aki nyílt szavakkal kezdte mondandóját: „Olaszország és Németország között bizalmi válság alakult ki, amely lehetetlenné tette a német hadosztályok Cirenaicába irányítását. Kolosszális politikai hiba volt Görögország ellen háborút indítani... Azonban miután ezt leszögeztük, kijelenthetjük, hogy Németország korlátlan segítő szándékkal viseltetik Olaszország irányában. A Führer mindenáron el akarta kerülni, hogy csapatait olyan körülmények közé küldje, ahol presztízsveszteség érné őket. Németország biztos a háború megnyerésében, ebből következően Olaszország, mint a szövetségese, szintén bízhat a végső győzelemben."

Jodl a továbbiakban pontokba szedve vázolta a helyzetet: „(a) az Anglia elleni légi és tengeri hadviselés teljes erőbedobással folytatódik; (b) Németország megtámadja Görögországot. Két hadosztály, egy páncélozott és egy gépesített, már Romániában állomásozik. A teljes hadjárathoz húsz hadosztályra lesz szükség, amelyek közül kettő hegyi vadász egységekből áll majd, Wilhelm List marsall parancsnoksága alatt. Január elsejétől kezdődően napi ötven szerelvény szállítja a csapatokat Romániába... A hadművelet kezdetét március első két hetére tervezik; (c) előkészületek zajlanak Franciaország teljes anyaországi területének elfoglalására...; (d) a Gibraltár megszállására készülő csapatokat jelenleg Dél-Franciaországban képzik... Ez az akció nem vehet igénybe három napnál többet. Azonban Spanyolország még mindig nem kötelezte el magát a háború mellett...; (e) ami az olasz szektort illeti, a Luftwaffe X. légi hadteste már Olaszországban van, de őket kizárólag a brit erők elleni támadásokban vetik majd be."

Jodl hangsúlyozta, hogy „nem veszíthetjük el Albániát, és meg kell védenünk Valonát", majd megkérdezte: „Miért nem vezénylik oda azt a torinói alpesi hadosztályt, amely most a francia határon vesztegel? A francia szektorban nincs mitől tartani." Végül biztatta az olaszokat, hogy tartsanak ki Líbiában, és ne engedjék, hogy az angolok összeköttetést találjanak Francia-Afrikával..." Jodl előadásából világosan kiderül, hogy mostanra Olaszország katonai irányítása gyakorlatilag a németek kezébe vándorolt. Az is jól látszik, hogy Hitler még mindig nem tudta, hogyan dönt majd Spanyolország. A németek mintha csak bizonyítani akarnák Mussolini és Ciano kalandor vállalkozásának bukását, húsz jól felszerelt „valódi" hadosztállyal támadnak, méghozzá ősz helyett tavasszal. A Kelet-afrikai Olasz Birodalmat úgy a németek, mint az olaszok végleg a sorsára hagyták.

A berlini katonai csúcs eredményei és főleg az ígéretek egészen felvillanyozták Mussolinit. Ciano táviratozott Alfierinek, hogy a Duce február 12–19. között bármikor kész találkozni a Führerrel. Ciano feljegyezte magának, hogy Mussolini eddig azért nem akart találkozni Hitlerrel, mert „nyomasztotta a számos kudarc, amelyre még részleges megoldást sem találtak". A találkozó időpontját február 29-re tűzték ki, helyszínéül pedig ezúttal Berchtesgadent választották. Mussolini újfent jobb kedélyállapotba került, miután híreket kapott a Földközi-tenger keleti feléről, ahol a X. Légihadtest sikeres támadásokat hajtott végre a brit hadiflotta ellen. Ez volt a német katonaság első bemutatkozása a térségben. Abban a reményben, hogy talán jó hírekkel a tarsolyában utazhat Hitlerhez, január 14-én Mussolini Foggiába utazott, hogy elnököljön az albán helyzetet megvitató haditanács ülésén. Két nap múlva „komor és pesszimista" hangulatban tért vissza.

A „Cavallaro-féle recept" nem vált be, a front egyáltalán nem stabilizálódott, és bármikor számítani lehetett a görögök újbóli támadására. Dühében másnap, február elsejei dátummal elrendelte a fasiszta pártvezetők, a kormány tagjai, a Fasiszta Nagytanács és a parlament tagjainak általános mozgósítását és a görög frontra vezénylését. Anfuso a következő megjegyzést fűzi Mussolini „erkölcsi túszejtő akciójához": Az etióp háború alatt számos fasiszta vezető

jelentkezett önként a hadjáratra. Ugyanezek az emberek ennek a hadműveletnek a kezdetén Albániába mentek, és ott derekasan helytálltak. Mussolini legújabb rendelete a legbelső kört érintette, az érinthetetleneket: a kormánytagokat, a Nagytanács tagjait, azokat, akikkel napjában találkozott.

Olyan döntés volt ez, ami később nagyon sokba került neki, jóval többe, mint a hadüzenet Görögországnak. A határozattal Badoglio oldalára állította a saját embereit, feldühítette és elkeserítette őket. Saját áldozathozatali ígéreteikkel szembesítve katonákat csinált belőlük, és elküldte őket egy olyan hadjáratba, ahol megízlelhették a parancsteljesítés keserűségét.

A diktátor iránti gyűlölet az albániai front sártócsáiban fogant, és onnan gerjedt olyan fokra, amely végül a vesztét okozta. A hirtelen döntés következtében a minisztériumok vezetése a hivatalnokokra hárult. Nekem át kellett vennem Ciano munkáját, míg ő Bariba utazott, hogy átvegye egy vadászrepülő-egység vezetését. Vajon mire gondolhatott Mussolini, amikor búcsút mondott bajtársainak, akiket az elmúlt húsz év során ő emelt a legmagasabb állami vezetői pozíciókba?... Hogy most majd példát mutatnak az ország népének? Aki látta őket elmenni, nem lehetett túlzottan elragadtatva. Bíráló megjegyzéseket tettek. Ugyanazokat a kifejezéseket használták, amiket két évvel később, 1943. július 25-én a Nagytanács ülésén."

Giuseppe Bottai oktatási miniszter (egyike a későbbi összeesküvőknek a Nagytanácsban) naplója jól érzékelteti milyen gondolatok jártak a fasiszta vezetők fejében: „1941. január 17. Úgy hírlik, a Duce minisztereket és más vezető beosztású embereket küld az albán frontra. Öt perccel nyolc óra előtt csörgött a közvetlen vonal: – Mikor utaznak Németországba? – kérdezte Mussolini. Egy német iskolalátogatásról volt szó.

– Hétfőn – feleltem. Akkor felhívhatja a német kollégáját és közölheti vele, hogy az utazást a háború végéig elnapoljuk.

– Rendben – feleltem. Ami pedig magát illeti, magát újra besorozták.

– Rendben – mondtam és gépiesen visszaakasztottam a kagylót. Aztán csak bámultam a nagy semmit magam körül. Hát így ért el engem ez a háború, ilyen lelketlen módon, egy hivatali papiros formájában, nem pedig szemtől szemben a főnökkel, mint férfi a férfival. Amit önként is megtettem volna, most rám erőszakolták."

Bottai úgy érezte, egykori bálványa „politikai erőszakot" követett el rajta. Január 20-án így folytatja naplóját: „Az engedelmességben érezni a lázadás furán keserű ízét. Mussolini legutóbbi megnyilvánulására nagyon büszke volt: Majd én megmutatom az országnak, hogyan lehet közhivatalnokokkal kormányozni! – mondta. Mi vagyunk a nyulak a diktátori kísérlethez."

Ciano még szívszaggatóbb húrokat pendít meg, amikor arról panaszkodik, hogyan „fogták be" katonai szolgálatra. Naplójában feljegyezte a Duce előszobájában várakozók kesergéseit is: „Van valami ebben az egészben, ami nem működik, és nekünk nem szabad úgy tennünk, mintha nem így lenne. Néhányan, köztük Bottai, szabályos államcsínyről beszélnek a Duce részéről, aki szerintük végezni akar a fasizmussal és más politikai erőkre támaszkodva kíván továbbra is hatalmon maradni. Én ebből egy szót sem hiszek... Azonban ez egy nagyon drasztikus döntés volt, pedig nem ez a megfelelő idő, hogy a hazai fronton kísérletezgessünk." Január 25-én a napló sorai némi keserűségről árulkodnak: „Ma elbúcsúztam a Ducétól. Holnap este már az egységemmel leszek Bariban. A búcsú nem sikeredett olyan barátira, mint amilyenre kellett volna. Az utóbbi napokban Mussolini érzi, hogy a miniszterek eltávolítása Rómában sokaknak nem tetszik, és mint ilyenkor mindig, most sem változtatja meg a döntését, inkább gorombáskodik helyette. Búcsúzóul tett egy-két megjegyzést felém, amit akár magának is megtarthatott volna."

Dino Grandi fasiszta vezetőt, a nagy konspirátort, a majdani 1943-as puccs harmadik vezetőjét szintén Albániába vezényelték. Grandi ekkor az igazságügy-miniszteri tárca és a parlamenti alsóház elnöki székének birtokosa volt. Nem számított rá, hogy behívják és rossz néven is vette. Dino Grandi alezredes, Giuseppe Bottai őrnagy és Galeazzo Ciano őrnagy sosem bocsátották meg Mussolininak, hogy így büntette őket. Bátran kimondhatjuk, hogy az 1943. július 25-i „összeesküvők" albániai szolgálatuk alatt jutottak el saját „paktumuk" megkötéséig. Grandi maga így nyilatkozott erről: „Mussolini Bottai-t és engem is holtan akart látni. Nagyon elkeseredtem, amikor alpesi csapataim szélborzolta, tollas kalapjukban a halálba menetelve,

a nevét is nyíltan kimondva átkozták a Ducét. Ki kellett lépnünk a háborúból, méghozzá a lehető leggyorsabban. Kapcsolatba léptem a barátaimmal, és papírra vetettem – ott és akkor, Görögország lövészárkaiban – a tervet, amivel Mussolinit kisebbségbe kényszeríthetjük a Fasiszta Nagytanács ülésén." Grandi még két éven át csiszolgatta és javítgatta a megszerkesztett dokumentumot. Visszatérve az albán csatatérről már nem érezte ugyanazt az égető szükséget, ami ott magával ragadta.

A „vezetőség frontra vezénylésével" Mussolini megmutatta Hitlernek, hogy még mindig milyen hatalmat képvisel a fasiszta párton belül, ugyanakkor bebizonyította elkötelezettségét a háború iránt is. A Duce ezek után folytatta a felső hadvezetés soraiban megkezdett első tisztogatási hullámot. Némi problémával találta szembe magát, amikor Badogliót leváltotta. A végén viszont minden tanácsot figyelmen kívül hagyva, és legfőképpen megkerülve a tiszti állomány berkeiben szentnek tartott ranglétrát, Ugo Cavallero tábornokot választotta ki a feladatra. Cavallero Badoglio ellenfelének számított az 1917-es caporettói vereség óta, és három lényeges „erénye" is mellette szólt: rettenthetetlen optimista hírében állt, folyékonyan beszélt németül és angolul, valamint húsz éven keresztül sikeresen ingázott (akárcsak Pirelli és Ansaldo) a fegyvergyártásban és a hadvezetésben betöltött különböző pozíciók között. Röviden: Cavallerót mindenki féltette és tisztelte, illetve káromolta a háta mögött.

Mielőtt december 6-án az albán frontra utazott volna, Cavallero változtatásokat javasolt Mussolininak a flotta vezetésének élén. Hétévnyi parancsnokság után Domenico Cavagnari admirális átadta a flotta vezérkari főnöki pozícióját Arturo Riccardi admirálisnak, míg a flottaparancsnoki beosztásba Inigo Campioni admirális helyébe beosztottja és első számú bírálója, Angelo Iachino admirális lépett. Campionit viszont vezérkari főnökhelyettesi posztra léptették elő. Ugyanennek a tisztogatásnak esett áldozatul Cesare Maria De Vecchi, az Égei-tengeri-szigetek kormányzója, aki ebben a pozíciójába sok gondot okozott Mussolininak. A görög kudarcért felelősnek tartott Visconti Prasca tábornok helyére Soddu tábornok került, a fronton pedig Cavallero személyesen vette át az irányítást.

Az egyetlen téma, amire Mussolini nem tudott előre felkészülni, az „orosz rejtély" kérdése volt. A Duce eleve rosszallotta, hogy a németek annak idején az utolsó pillanatig elhallgatták előle a megnemtámadási szerződés aláírását. Úgy érezte – helyesen – hogy ő előre látta, hova fajul majd a viszony a Szovjetunióval. Felkérte Cianót, hogy puhatolózzon a Kreml irányában, egy esetleges megállapodás lehetősége felől. Kezdetben a vártnál is jobban alakultak a dolgok, annyira hogy Molotov elfogadta a moszkvai olasz nagykövetség vacsorameghívását. A követségi fogadás után Augusto Rosso nagykövet 1941. december 31-én három kérdésből álló üzenetet küldött Rómába. Az oroszok a tárgyalások további előmozdítása végett szeretnék megtudni Olaszország álláspontját Románia, a Duna, illetve a szorosok kérdését illetően.

Olaszország válaszában kifejtette, hogy a Romániának felajánlott garanciák semmi esetben sem irányulnak a Szovjetunió ellen. Az egyéb kérdésekben is hajlandóak egyeztetni az orosz féllel. Ami a szorosok kényes kérdését illeti, jelentőségük miatt Berlin bevonása nélkül nem bocsátkozhatnak semminemű tárgyalásba. Ezek után Ciano szólt Alfierinek, hogy tájékoztassa Ribbentropot a moszkvai fejleményekről. Ribbentrop dühödten támadt az olasz nagykövetre. Hogyan lehetséges az – üvöltötte – hogy az olasz kormány beleavatkozik Kelet-Európa ügyeibe, ami kizárólag a Harmadik Birodalom felségterülete? Hát Mussolini és Ciano talán nem érti, hogy a Szovjetunió Olaszországon keresztül próbálja elérni mindazt, amit Németország már többször is határozottan elutasított?

Rosso nagykövetet azonnal utasították, hogy szakítsa meg a párbeszédet. Két héttel később Rosso Alfierienek írt levelében így panaszkodik: „A Külügyminisztérium nem értesített arról, hogy ön beszélt Ribbentroppal. Minden kommentár és bírálat ebben a témában teljesen haszontalan. Az önök január hatodikai találkozójának jegyzőkönyve most első alkalommal végre tisztába tette a dolgokat előttem. Igazolja mindazt, amit már eddig is sejtettem: tárgyalásokba kezdtünk Moszkvával, anélkül, hogy egyeztettünk volna Berlinnel. Nem értem, hogy Rómában hogyan nem gondoltak erre, mielőtt engem utasítottak a párbeszéd megkezdésére. Talán a Palazzo Chigiben azt hitték, hogy csak úgy egyszerűen megállapodásra jutunk

ezekkel az urakkal azon az alapon, hogy korszerűsítjük általános szerződések formájábanb az 1933-as paktumot? ... Amikor december 28-án megkaptam Ciano táviratát, melyben a tárgyalások megkezdésére utasított, meg voltam győződve, hogy ez alkalommal Róma kész megvitatni a Molotov által említett kérdéseket: Románia, a Balkán és a szorosok ügyét... Mindig is azt hittem, hogy júniusban a németek kérésére kellett megszakítanunk a saját szakállunkra megkezdett párbeszédet... El sem tudtam képzelni, hogy most újra megkockáztatjuk ugyanezt... azonban minden logikus következtetésem hibásnak bizonyult. Abban a reményben, hogy a gyanúm alaptalan, a Molotovval történt december harmincadikai találkozóm után táviratoztam Rómába. Érdeklődtem, hogy a német kormányt értesítéttek-e arról, hogy újra kezdtük a tárgyalásokat a Szovjetunióval. Csupán január ötödikén kaptam meg a választ, melyben közölték, hogy önt utasították, informálja Ribbentropot az eseményekről... Molotov immár tizennyolc napja vár a válaszunkra, és most valószínűleg az jár a fejében, hogy megint csak eljátsszuk ugyanazt, amit júniusban egyszer már megtettünk: elkezdjük a párbeszédet, hogy aztán hirtelen megint megszakítsuk. Ha ez lesz a dolog vége, akkor újabb válság fog kialakulni a szovjet–olasz kapcsolatokban, amit a németeknek ez esetben érdekükben állna elkerülni."

Mussolini csak a berchtesgadeni találkozó után akarta válaszát elküldeni Rosso nagykövetnek Moszkvába. A berchtesgadeni csúcs pedig nem volt más, mint két hamiskártyás találkozója. Hitler Mussolini tudta nélkül parancsot adott a Barbarossa-terv megvalósítására, ugyanakkor Mussolini Hitler háta mögött titkos egyezkedésbe fogott a Szovjetunióval. Egyikük sem volt hajlandó tiszta lapokkal játszani.

X.

Az olasz válság

Berchtesgaden: 1941. január 19–20.

Mussolininak a világon semmi kedve sem volt hozzá, hogy ezt a téli hétvégét együtt töltse Adolf Hitlerrel, még akkor sem, ha a festői szépségű Berchtesgadenba szólt a meghívás. Kedvét szegte Graziani hadseregének fejvesztett menekülése Cirenaicanál, és szégyellte magát saját hencegő viselkedéséért Firenzében, ahol azt fejtegette Hitlernek, hogy két héten belül tönkreveri a görögöket.

A különvonat 1941. január 18-án, szombaton késő délután hagyta el Rómát. Mussolini komor hangulatban utazott. Aggasztották az Albániából érkező jelentések. Ciano szerint „semmi tragikus nem történt, csak megint visszavonultunk, és sokan fogságba estek." A legrosszabb hír az volt, hogy a legsúlyosabb veszteségeket az éppen csak a frontra érkező Lupi di Toscana (Toszkánai farkasok) néven ismert elit ejtőernyős-alakulat szenvedte el, pedig bennük rejlett a felső vezetés minden reménye. A Duce nem értette, hogy történhetett mindez, és folyton csak azt ismételgette: „Ha valaki megjósolja nekem október 15-én, hogy ez fog történni, főbelövetem."

A vonat hivatalosan Salzburgba tartott, másnap reggel mégis megállt egy kis vasútállomáson Berchtesgaden mellett. 1925-ben Hitler itt bérelt, majd később megvásárolt egy Haus Wachenfeld névre keresztelt alpesi házat, amely a völgy fölé magasodó Obersalzberg hegyen épült. A kis falu azóta az „Adolf Hitler körzet" fővárosává nőtte ki magát. 1935-re, miután Hitler átalakította és megnövelte az épületet, hogy méltó rezidenciája legyen a nagy Németország Führerének a Haus Wachenfeldet már Berghof, illetve Berg néven emlegették.

Albert Speer, Hitler építésze ezeket írta: „Hitler a saját zsebéből akarta fedezni az építkezés költségeit, ám ez hiábavaló gesztusnak bizonyult, mivel Martin Bormann más, jóval nagyobb forrásokat használt fel a további épületek elkészítésére, mint azt Hitler eredetileg tervezte. A Führer nem csupán egy egyszerű rajzot készített arról, hogy milyennek szeretné látni a Berghofot. Rajztáblát, vonalzót, háromszöget és más rajzeszközöket kért tőlem, és minden segítséget elutasítva, személyesen készítette el a terveket a ház különböző részeiről. A régi házat nem bontották le, hanem egyszerűen beépítették az újba. Az új nappali helyiséget egy széles nyílás kötötte össze a régivel."

Hitler felettébb büszke volt az alsó szinti szalon hatalmas elhúzható panorámaablakára. Az ablakból páratlan kilátás nyílt az Untersbergre, Berchtesgadenra és Salzburgra. A Berghoffal szemben a Mosslahnerkopf hegyen épült a Teehaus, egy három helyiségből és verandából álló kicsiny épület, Hitler rendszeres délutáni sétáinak állomása. A Berghof hamarosan beépült a Harmadik Birodalom szimbólumainak sorába. Mivel a náci „napkirály" sok idejét töltötte az Obersalzbergen, udvartartásának tagjai – Göring, Speer, Hess, Bormann és Göbbels – hamarosan felhúzták a környéken saját, többé-kevésbe luxusszínvonalú rezidenciájukat, amelyek mindegyike hűen tükrözte gazdája személyiségét. A leghivalkodóbb természetesen Göringé volt. Bár ritkán tartózkodott itt, az építmény puszta jelenlétével sugározta magából, hogy a tulajdonos Németország második embere.

A környék igazi „földesura" Martin Bormann volt, aki arra

kényszerítette a helyi parasztokat, hogy nevetségesen alacsony áron adják el földjeiket. Ténykedése végeztével – miután felvásárolta az összes földet és gazdasági épületet – Hitler egy kétezer méter magas hegyoldal tulajdonosa lett, amely közel nyolcszáz hektár területet felölelve, hatszáz méter mélyen nyúlt le a völgybe. Speer így ír erről: „Ügyet sem vetve a csodálatos környezetre, Bormann mindenféle utakkal hálózta be a vidéket... Ahogy a gyorsan felkapott üdülőhelyek esetében szokás, itt is hirtelenjében számos különféle épület jelent meg: kaszárnya, egy hatalmas gépkocsiszín, szálloda a Führer vendégeinek, egy gazdaság, és egy egész falu azoknak, akik a Führernek dolgoztak.

Bormannt annyira elragadtatták saját grandiózus elképzelései, hogy nem átallott – akkor horribilis összegnek számító – harmincmillió márkát költeni a kétezer méter magas Kehlstein hegy tetejére épült, Sasfészek névre keresztelt megfigyelőpont felépítésére. Elképzelései szerint a házikót Hitler vendégei szórakoztatására használta volna. A Berghoftól hét kilométer hosszú betonút vezetett a hegyre, melynek megépítése több száz munkás kétévi kimerítő munkájába került. A kanyargós út a hegy gyomrába fúrt száz méter hosszú alagút bejáratánál végződött. Az alagút végén lift vitte a látogatókat a hegycsúcsra épített Sasfészekbe.

A felvonó egy étkezőbe nyíló kis ajtó előtt állt meg. A többi helyiségből messzire be lehetett látni Németország területére, illetve Hitler „szent földjére" Ausztriába. Az épületet ezen felül fürdőszobákkal, konyhával és raktárhelyiségekkel látták el. (A Sasfészek hatalmas terasza manapság a turisták és a Német Alpesi Klub tagjainak áll rendelkezésére. Az épület jelenlegi tulajdonosa éttermet és bárt üzemeltet a nyaranta rendszeresen idelátogató turisták számára.) Hitler alaposan keresztülhúzta Bormann számításait, mivel szinte soha nem ment fel a Kehlstein csúcsára. Talán a nagy magasság zavarhatta.

Bármi is volt ennek az oka, a Führer, akinek különbözött az ízlése Bormannétól, inkább a Salzkammerguton fekvő pompás Klessheim kastélyban fogadta fontosabb vendégeit, ahonnan egyébként remek kilátás nyílt a Kehlsteinre. A régi Klessheim birtok egyaránt közel volt Salzburghoz és Berchtesgadenhez is, így a Führer miután találko-

zott vendégeivel, könnyedén visszatérhetett saját rezidenciájára.

Hitler és Mussolini több ízben is találkozott Klessheimben, ez alkalommal azonban a csodálatos panorámájú Berghof szolgált a tárgyalások helyszínéül. A Führer tisztában volt partnere zaklatott idegállapotával, ezért megpróbált családias légkört teremteni a beszélgetéseikhez.

Eva Braun, aki most már de facto is a ház úrnője volt, szintén jelezte, hogy szeretné, ha hivatalosan is bemutatnák a Ducénak. Bár a Berghof tizennégy vendégszobával rendelkezett, Mussolinit mégis a Villa Bechsteinben szállásolták el, amelyet Eva Braun csak „Grand Hotel"-ként emlegetett.

1941. január tizenkilencedikének reggelén nem túlzottan hideg, tiszta időre ébredtek a vendégek. A vakítóan fehér hó ünnepélyes hangulatot kölcsönzött a tájnak. Hitler és Mussolini találkozója meglehetősen baráti légkörben zajlott, nyoma sem volt „együttérző megjegyzéseknek", amelyektől Mussolini rettegett, amióta elindult Olaszországból. Ribbentrop és Ciano külön megbeszélésre vonultak, míg Hitler Mussolinival tárgyalt. A napirend szerint vasárnap a politikai kérdéseket vitatták meg, hétfőn pedig a katonai ügyekre került sor. Mindjárt a beszélgetés elején fura közjátékra került sor, amely nagyon felzaklatta a Ducét. Hitler átnyújtott neki egy titkos dokumentumot Rudolf Likus SS alezredes jelentésével, amely szerint veje, Galeazzo Ciano elhivatott náciellenes playboy, aki rendszeresen áskálódik a tengelyhatalmak mellett elkötelezett olasz vezetők ellen. Hogy ne sodorja kínos helyzetbe Ribbentropot, a jelentés valódi szerzőjét, a Führer Himmlert, a német rendőrség és az SS vezetőjét, Ciano másik nagy ellenségét nevezte meg a dokumentum küldőjeként. A jelentés anyagát Colonna herceg szalonjából, Ciano kedvenc társasági találkahelyéről gyűjtötték. A „Likus jelentés"-nek nincs nyoma sem a német, sem az olasz archívumokban, de amint arra Giordano Bruno Guerri történész is rámutat, az adatgyűjtésre minden bizonnyal egy hírszerző akció keretében került sor. Ribbentrop hibázott, amikor a házastársi hűtlenségről szóló vádaskodásokba belekeverte Ciano feleségét, Eddát, aki történetesen Mussolini lánya volt. Ez ugyanis kétségtelenül szerepet játszott abban, hogy Ciano továbbra is külügyminiszter maradt, egészen 1943 februárjáig.

Számos lehetséges magyarázat létezik arra nézve, hogy Hitler miért követte el ezt a tapintatlan lépést Mussolinival szemben. Rossz nyelvek szerint első berchtesgadeni látogatása óta személyes ellenszenvvel viseltetett Ciano iránt. Eva Braun szerette volna, ha a Duce mellett vejének is bemutatják. Hitler azzal utasította vissza a kérést, hogy a protokoll és a tárgyalások szűkre szabott időkerete nem teszi lehetővé, hogy ez megtörténjék.

Az igazság azonban állítólag mást mutat. Nerin E. Gun, Eva Braun életrajzírója szerint Hitler őrülten féltékeny volt Cianóra: „Hitler szeretője elragadónak tartotta Cianót és mohón gyűjtötte róla a fényképeket. Elpirult, amikor arról beszélt, milyen vonzó, milyen fiatal és milyen sikkesen öltözködik. Hitlernek pedig szemére vetette, hogy miért nem öltözik ő maga is hasonlóan elegáns stílusban. Eva Olaszországot tartotta második hazájának". Eva Braun számára Olaszország testesítette meg a divatot. A legtöbb ruhája Firenzéből és Rómából származott. Nővére, Ilse – aki futó kalandba keveredett egy olasz tengerésztiszttel La Speziában, kivívva ezzel Himmler haragját, aki mindenhol kémeket és árulókat keresett – szerelembe esett Mussolini fiával, Brunóval, aki még abban az évben életét vesztette egy repülőszerencsétlenségben a pisai repülőtéren.

Duilo Susmel történész következtetései szerint a Ciano elleni SS-jelentést Hitler csupán figyelmeztető szándékkal juttatta el Mussolinihoz, nem pedig azért hogy kiprovokálja Ciano menesztését. Hitler meg volt győződve, hogy Cianót Dino Grandi követné a külügyminiszteri székben, márpedig Grandi még veszélyesebb ellenfele lett volna a náci Németországnak. Hitlerék végső olvasatában Ciano nem volt más, mint egy „ingatag barát".

Amikor a németek tudatták Cianót az ellene folyó mesterkedésről, így kommentálta a történteket: „Von Ribbentrop orvul hátba támadott. Himmler mögött Ribbentrop áll. Azt mondják a dokumentumban az áll, hogy a németek kérik a felmentésemet. Ha Mussolini eleget tesz Ribbentrop kérésének, bebizonyítja, amit már mindannyian tudunk. Vagyis, hogy gyáva... Mussolini sosem fog kiszolgáltatni senkinek, mert fél. Nagyon jól tudja, hogy az olasz emberek engem támogatnának. Tudják, hogy én vagyok az egyetlen ember Olaszországban, aki szembe mer szállni Mussolinival."

Galeazzo Ciano későbbi tragikus sorsát ismerve ezek a szavak fellengzős illúziónak tűnnek a részéről. Kettejük kapcsolata, após-vő viszonya nyilvánvalóan nem volt olyan közeli és bensőséges, mint ahogy azt első látásra sejteni lehetett.

A találkozó első két óráját Hitler szovjetellenes kirohanásának szentelte, és azzal vádolta Sztálint, hogy számos kelet-európai ország megszállására készül. Moszkva uralmát egy hatalmas olajfolthoz hasonlította, amely egyre csak terjed, egészen a szorosokig és a Dardanellákig. A Barbarossa-tervről azonban mélyen hallgatott. A szovjetek elleni gyalázkodás elégségesnek bizonyult ahhoz, hogy meggyőzze Mussolinit a decemberben megkezdett olasz–szovjet tárgyalások leállításáról. Nagy-Britanniával kapcsolatban Hitler beismerte, hogy kétségei vannak, és bizonytalan a „sosem akart háború" befejezésének módját illetően. A partraszállás jelen körülmények között szóba sem jöhet, bár a tervet egyelőre csak elhalasztották, és nem hagytak fel vele.

Hitler így fogalmazott: „Olyan vagyok, mint az az ember, akinek csak egyetlen tölténye maradt a puskája csövében. Amíg megtartja a golyót, erősnek érezheti magát, de amint kilövi, és netán elhibázza, ott áll fegyvertelenül. A fenyegetéseimmel semlegesíteni tudom Angliát, míg egy sikertelen invázió nagyon hosszú időre szabad kezet adna neki..." Másrészről viszont a Gibraltár kérdése – a Félix hadművelet – könnyen kivitelezhető lenne. Hitler ezekkel a szavakkal folytatta: A szicíliai szorosok lezárása nem ér fel az én gibraltári terveimmel. Csupán Franco hálátlansága akadályozta eddig az akció végrehajtását. Ha rá tudná beszélni Francót, hogy lépjen be a háborúba, az még most is nagyon nagy segítséget jelentene a szövetségünk számára. A Földközi-tengeren teljesen a mi javunkra fordulna a kocka..."

Nem lesz könnyű feladat – fejtegette Hitler – mivel Franco az egyház és Serrano Suñer klikkjének befolyása alatt áll. Suñer a Caudillo sógora, Spanyolország külügyminisztere csak szavakban kötelezi el magát a tengelyhatalmak mellett, titokban pedig a szövetségesekkel szervezkedik. Spanyolország kényes pontja volt Mussolininak, mégis megígérte, hogy találkozik a Generalisszimusszal és megpróbálja kipuhatolni a szándékai felől. Tudta, hogy

Francóval nem egyszerű tárgyalni, de szerette volna kimutatni feltétlen elkötelezettségét Hitler tervei iránt. Egyébként is csak két eset lehetséges – gondolta. Az egyik az, hogy Spanyolország semleges marad, a másik, hogy csatlakozik hozzájuk. Ha az előbbi történne, még mindig hivatkozhat arra, hogy a Führernek sem sikerült meggyőznie Francót Hendaye-ban. Ha sikerrel jár, annál nagyobb dicsőséget szerez magának.

Mussolini nem sokat tudott hozzátenni Hitler előadásához. Bizalmasan közölte, hogy III. Viktor Emánuel király gyakran kiismerhetetlenül viselkedik a tengelyhatalmak irányában, bár nyílt ellenszenvről nincs szó. Badoglio menesztésével kapcsolatban elmondta, hogy azért vált meg tőle, mert meggyőződése szerint a vezérkari főnök nyíltan szabotálta a Görögország elleni háborút. Az első nap végén Ciano feljegyezte: „A Duce szemmel láthatóan nagyon elégedett. Én már kevésbé vagyok az, már csak azért sem, mert az örökösen kérkedő Ribbentrop arra a kérdésemre, hogy mikorra várja a háború befejezését, úgy válaszolt, hogy 1942 előtt semmiképpen nem lát rá lehetőséget. És mi, mire számítsunk?" Olaszország szerepéről a következő nap katonai témájú megbeszéléseink ejtettek szót.

Hitler ismét kétórás, megszakítás nélküli beszédet tartott, amelynek során felvázolta a Marita-tervet. A terv arra alapult, hogy Jugoszlávia hamarosan hadba lép a tengelyhatalmak oldalán, és ezzel megteremti a lehetőséget a német csapatok számára, hogy a tavasz folyamán hátulról intézzenek támadást a görög–brit védelmi vonalak ellen. Így a tengelyhatalmak megfordíthatnák a sikertelen olasz invázió menetét. Cianóra nagy hatást tett Hitler világos okfejtése, vagy legalábbis az, amit ő annak hitt: „El kell ismerni, hogy rendkívüli érzékkel adja mindezt elő. A tábornokainkat egészen lenyűgözi. Guzzoni (akinek a hatalmas hasa és színes parókája szörnyű benyomást tett a németekre) némi meglepetéssel nyugtázta, hogy Hitler milyen komoly katonai szakértelemről tett tanúbizonyságot." Ilyen helyzetekben Ciano sosem a rideg tényekre koncentrált.

Guzzoni néhány edzett bajor hegyivadász-egységet kért Albániába, és egy páncéloshadosztályt Líbiába. Hitler mindkét kérést megtagadta: „Még nem állunk hadban Görögországgal. Ha csapatokat

küldünk Albániába, és azok nem tesznek semmit, míg az olaszok harcolnak, az súlyosan rontaná a harci morált. Azzal viszont, hogy beleavatkozunk, megkockáztatnánk Törökország közbelépését, ami idejekorán kiszélesítené a balkáni frontot... Nem küldök páncélos-hadosztályt Líbiába. Csapatainknak óriási feladatokkal kell megküzdeniük, ezért nem engedhetem meg, hogy rendkívül értékes egységeket olyan helyre küldjek, ahol nem tudnának teljes hatékonysággal működni."

Ez már kevésbé tetszett Mussolininak. A Marita-terv azzal számolt, hogy Jugoszlávia teljes jogú tengelyhatalmi partnerré válik a Görögország elleni hadjáratban. Ezt a forgatókönyvet a Duce mindig is szerette volna elkerülni. Most annyit kért, hogy Jugoszlávia legalább a tavaszi offenzíva előtt ne avatkozzék be a hadműveletekbe. Hitler nem tett semmi ígéretett ami körültekintő lépésnek bizonyult, tekintve a keserű meglepetést, amit a későbbiekben Jugoszlávia okozott. Alapos leckét adott viszont az olaszoknak harcászatból, arra vonatkozóan, hogyan szervezzék újjá magukat Líbiában, nehogy az egész térséget fel kelljen adniuk. A lényegét illetően a Führer mondandóját úgy lehetne összefoglalni, hogy az olasz hadsereg azt sem tudja, hogyan kell használni a birtokában lévő fegyverzetet. A bántó és megalázó jelenet még Mussolininak is sok volt, pedig ő készen állt elfogadni a cirenaicai és albániai kudarc után járó „morális büntetést". „Szörnyű egy helyzet. Alig várom már, hogy hazautazzunk" – mondta Cianónak. Hazafelé azonban, mint minden Hitlerrel való találkozás után, újra eufórikus és optimista hangulatba került. A végén semmi ellen sem tiltakozott és kérdéseket sem tett fel. Ahogy Sir Ivor Kirkpatrick megjegyzi, a Führer önteltsége ismét meggyőzte a Ducét, hogy hamarosan jóra fordulnak a dolgok.

A konferencia után Mussolininak egyetlen feladata maradt: rávenni Francót, hogy térjen vissza a tengelyhatalmak keblére. Ciano hitte, hogy a spanyolok eltávolodásának oka alapjában a német tárgyalófél helytelen hozzáállásából és az ebből adódó félreértésekből ered. Rómából Ciano levelet írt Serrano Suñer külügyminiszternek, és találkozót javasolt Mussolinival Genova mellett, az észak-olasz Liguria tartományban. Hazautazása előtt Mussolini – még mindig

Hitler metsző kritikájának a hatása alatt – ígéretet tett, hogy február 20-ra feltölti a már Líbiában állomásozó három olasz hadosztályt és további kettőt, egy páncélost és egy gépesítettet küld melléjük erősítésül Olaszországból.

Az észak-afrikai német szerepvállalás azonban még mindig nem volt biztos, főként azért, mert a német hadvezetés ellenezte. Jóval a brit offenzíva megindulása előtt a németek elküldték megfigyelőjüket, Wilhelm von Thoma tábornokot a helyszínre, hogy tájékozódjon és küldjön jelentést a helyzetről. Von Thoma jelentésében ellene szólt a szárazföldi egységek Líbiába telepítésének, mivel szerinte a sikeres hadműveletekhez legalább négy páncélos hadosztályra volna szükség. A legfőbb probléma a csapatok utánpótlásának biztosítása lett volna, mivel az olaszok nem voltak képesek ellenőrzésük alatt tartani a teljes földközi-tengeri térséget. Desmond Young brit író meginterjúvolta von Thomát a háború után, aki elmondta neki, hogy a saját spanyol polgárháborús tapasztalatai alapján sikerült meggyőznie Hitlert az olasz katonák megbízhatatlanságáról. „Egyetlen német katona felér tizenkét olasszal" – mondta, meg hogy „az olaszok csak munkára jók". Amikor január 21-én Hitler és Mussolini búcsút intett egymásnak, még nem tudhatták, hogy a következő találkozójukon, négy és fél hónap múlva, június 2-án a Brenner-hágónál teljesen megváltozott politikai és katonai helyzettel kell majd szembenézniük.

Január 22-én, éppen csak hazaérkezvén a Hitlerrel töltött hétvégéről, Mussolini kellemetlen hírre ébredt: Tobruk elesett. Nyolc nappal később hasonló sorsra jutott Derna, majd rá egy héttel Bengazi következett. Hitlernek most már cselekednie kellett Mussolini sértett büszkesége és saját hadvezetése ellenében is.

Február 3-án Hitler az alábbi kijelentést tette egyik legközelebbi munkatársának: „Észak-Afrika elvesztése katonai szempontból még elfogadható volna, de Olaszországban katasztrofális lélektani következményekkel járna. Anglia csőre töltött fegyvert tarthatna magára Olaszországra... Senki sem foglalná le a brit erőket, így körülbelül tizenkét hadosztályt vethetnének be Szíriában. Ezt mindenképpen meg kell akadályoznunk."

Február 15–20. között az V. könnyű motorizált hadosztályt légi

és tengeri úton átszállították Líbiába. Mivel ez az egység egymagában nem lett volna elegendő a brit gépesített hadosztályok feltartóztatására, Hitler mellékük adta a nemrégiben felállított XV. páncélos hadosztályt. Ezek az alakulatok képezték a híres Deutsche Afrika Korps (DAK) magját. Parancsnoknak először Hans von Funkot jelölték, de miután a tábornok túlzottan pesszimista hangulatban tért meg líbiai felderítőkörútjáról, Hitler inkább Erwin Rommel mellett döntött. Lengyelországban Rommel volt a Führer főhadiszállását őrző csapatok elöljárója, a francia hadjárat során pedig rendkívüli tehetségű páncélos parancsnokként tüntette ki magát.

Amikor február 6-án megkapta parancsát a vezérkartól, Erwin Rommel még az ötvenedik életévét sem töltötte be. Alig egy hónapja léptették elő altábornaggyá. Von Brauchitsch tábornagy közölte vele, hogy küldetése az „olaszok segítése" lesz, akiknek az a feladatuk, hogy megállítsák az angolok előrenyomulását Tripoli felé. A német alakulatok a leghátsó vonalban a hátvéd szerepkörét töltik be. Szükség esetén nekik kell majd megállítani a brit támadást. A tábornagy hozzátette, hogy a megfelelő tájékozódás érdekében Rommelnek felderítő körútra kell utaznia Líbiába, majd Berlinbe visszatérve átfogó, értékelő jelentést adnia a helyzetről. Útjára elkíséri Schmundt tábornok, a Führer szárnysegédje is.

Rommel nagy lelkesedéssel látott neki a feladatnak. Feleségének megírta, mennyire örül, hogy melegebb klímára vezényelték, ahol majd kikúrálhatja kínzó ízületi gyulladását. Rövid római kitérő után február 12-én Tripoliba repült. Három nappal később a levegőből személyesen tekintette meg a brit állásokat. Amit látott, a későbbiekben nagy segítségére volt. El-Agheilánál ugyanis teljes összevisszaságban találta a brit hadosztályokat. Churchill arra számítván, hogy a németek támadásra készülődnek a Balkánon, parancsot adott a brit erők főparancsnokának Archibald Wavelnak, hogy telepítse át csapatait Görögországba az elcsigázott görög sereg megsegítésére. Churchill döntése a brit miniszterelnök számos katonai tévedései közül az egyik legnagyobbnak bizonyult. A nagyszabású brit csapatmozgásra, a Lustre-terv megvalósítására a görög diktátor, Ioannis Metaxas tábornok hirtelen halála után nyílt lehetőség. A leukémiában elhunyt németpárti Metaxas élete végéig abban

reménykedett, hogy a németek előbb-utóbb közbelépnek, és megállj-t parancsolnak az olaszoknak. Metaxas helyébe Alexandros Kortzis, a görög nemzeti bank elnöke lépett.

Raymond Cartier így elemezte a helyzetet: „A görögök gyengesége, valamint a törökök és a szerbek visszahúzódása sem tudta eltéríteni Churchillt balkáni terveitől. Megtiltotta O'Connor tábornoknak, Graziani legyőzőjének, hogy folytassa az előrenyomulást Tripoli felé, Wavelt pedig utasította, hogy állítson fel egy mozgatható tartaléksereget a Nílus-deltában. A győzedelmes VII. brit páncéloshadosztály és a VI. ausztrál hadosztály kisebb csapategységeket hátrahagyva visszatért Alexandriába, helyükre a sebtében felállított II. brit páncéloshadosztály és a IX. ausztrál hadosztály került. Ezek aztán előretolt állások hálózatát építették ki – amelyeket Rommel is látott a levegőből február 15-én – és körbevették magukat szögesdrótakadályokkal. Pontosan akkor fosztották meg saját magukat a szabad mozgás lehetőségétől, amikor Rommel, a mozgó háború géniusza feltűnt a láthatáron. Churchill feladta a stratégiai szempontból hatalmas előnyt jelentő teljes afrikai partvonal ellenőrzését egy olyan európai hadművelet érdekében, amely a szemben álló erők egyenlőtlensége miatt eleve katasztrofális bukásra volt ítélve. Nem élt Olaszország közvetlen fenyegetésének lehetőségével sem, amitől Hitler annyira tartott."

Rommel jószerencséje Churchill szerencsétlen kimenetelű döntése után is folytatódott. Wavell csak február 21. után fedezte fel, hogy egyre-másra tűnnek fel a német egységek a sivatagban. Vezérkarát azonban megnyugtatta: „Még ha ezek németek is, legalább két hónapig nincs miért aggódnunk. Nem tudnak megtámadni minket. Idő kell nekik, amíg rendezik a soraikat." Ehhez képest Rommel március 31-én, egy héttel azután hogy kiverte a briteket az El-Agheila melletti előretolt állásaikból – és anélkül, hogy tisztázta volna a helyzetet Berlinnel – saját kezdeményezésére három hadoszloppal rárontott az ellenségre, és április 4-én, a helyi olasz lakosság üdvrivalgása közepette visszafoglalta Bengazit. Így indult útjára Rommel legyőzhetetlenségének mítosza, és vált semmivé Grazianié, akit hamarosan Gariboldi tábornok váltott a posztján.

Két hónappal ezeket az eseményeket megelőzően, február 9-én a

brit királyi légierő a Grog-hadművelet keretében, a tenger felől berepülve Genovát bombázta. Nem volt világos, hogy a britek az éppen ide készülődő Francisco Francóra akartak kellő hatást gyakorolni, vagy csak véletlen egybeesés volt a két esemény között. Három nappal később, hűen Hitlernek tett ígéretéhez, Bordigherában, a francia határ közelében fekvő üdülővároskában Mussolini vendégül látta a Caudillót. A találkozóra a Villa Margheritában került sor. Cianót, aki katonai szolgálatát teljesítette Bariban, Anfuso helyettesítette. Anfuso kérdésére, hogy értesítse-e Cianót a készülő spanyol–olasz csúcsról Mussolini így felelt: „Ciano gróf hadirepülő és a századánál marad. Az ember vagy háborúzik, vagy külügyminiszter. Ciano gróf Bariban marad!"

Miközben Mussolini a Francóval való tárgyalásokra készülődött megjegyezte: „A németek soha nem fogják megérteni a spanyolokat. A spanyol katona az egyik legnagyszerűbb harcos Európában. De nem egyenruhában harcol, legalábbis nem olyan egyenruhában, amit a német hadvezetés elképzel. Ha Spanyolország hadba lép, az mostanra eldönthette volna a háború sorsát. Nemrég még barátként beszélhettem Francóval. Ma úgy szólok majd hozzá, mint egy ügyvéd. A görögországi hadjárat sosem fogja ösztönözni, hogy belépjen a háborúba. Franco nagyon óvatos, ha a népe sorsáról van szó... Minden elmondok neki, amit el kell mondanom, de nem táplálok hamis illúziókat. Mielőtt kinyitnám a számat, ő már meghozta a döntését. Ha Visconti Prasca tábornok kellő időben legyőzte volna a görögöket, Spanyolország rég elfelejtette volna, hogy Németország visszautasította, amit kért. Az Anglia elleni háború a Földközi-tenger medencéjében dől el. Franco most nem fog harcba szállni a mi oldalunkon."

Az előrejelzés helyesnek bizonyult. A tárgyalásokon Franco ügyelt rá, hogy a lehető legtisztelettudóbban és legmegértőbben viszonyuljon Mussolinihoz, akivel most találkozott életében először. Álláspontját tekintve azonban keményen kitartott amellett, amit Hitlernek Hendaye-ben mondott. Anfuso meglátása szerint Franco Bordighérában gyakorlatilag kijelentette, hogy nem akar belépni a háborúba. Mussolini, aki eleve nem sok reményt látott az egészben, lezárta a spanyol kérdést, és diplomáciai futár útján elküldte a

megbeszélés jegyzőkönyvét Hitlernek. Csupán egyetlen személyes kommentárt fűzött hozzá: „Nehéz volna Spanyolországot hibáztatni ezért a döntésért."

Február 13-án az újsütetű olasz–német katonai együttműködés keretében az észak-olaszországi Merano városában haditengerészeti konferenciát tartottak, ahol találkozott egymással Arturo Riccardi és Karl Dönitz admirális. Számos okból eredően – többek között a megfelelő kommunikáció és a hírszerzési adatok hiányának köszönhetően – a végeredmény az olasz flotta vereségét hozta a Matapan-foknál. A csatában az olasz haditengerészet három cirkálót, két rombolót és kétezer-háromszáz tengerészt vesztett. Eközben Olasz Kelet-Afrika a végnapjait élte. A britek sorjában foglalták el Szomáliát, Eritreát majd Etiópiát. Aosta hercege május 18-án megadta magát az ellenségnek. Hadifogolyként halt meg rákban, 1942. március 3-án, Nairobiban. Mussolini ígéretét a görögök tavaszi megleckéztetéséről – melyet Hitler és az olasz nép felé egyaránt megtett – most már mindenképpen be kellett tartani.

Pricolo tábornok így emlékezik: „Március elején megszületett a döntés az offenzíva megindításáról: még a németek előtt támadunk, a frontvonal közepén Sukánál, illetve ha lehetséges Klisuránál. Mussolini, akit jómagam is elkísértem, március 3-án a frontra látogatott és számos alkalommal meglátogatta az állásainkat, ahol maga is meglepődött, hogy a katonák milyen nagy lelkesedéssel fogadták. A támadás, melyet heves zárótűz és légitámadások előztek meg, március 9-én reggel fél kilenckor kezdődött. A kezdeti optimista jelentések ellenére Mussolini – a Komaritban felállított megfigyelőpontról követve az eseményeket – négy óra elteltével megállapította, hogy rosszul állnak a dolgok. A bokrok mellett a földön ült, és egymagában eszegetett egy fejadag katonai élelmiszerkonzervet meg némi kétszersültet. Magához intett és megkérdezte: „Na, mit gondol Pricolo? Szerintem jól mennek a dolgok, Duce. Számos ellenséges állást már bevettünk – feleltem. Nem, nem. A támadás elbukott – mondta erre. Mivel meglepetten néztem rá, megkérdezte, hogy szolgáltam-e valaha a gyalogságnál. Nem, soha – feleltem. Mire ő: Én viszont igen. Megjártam a lövészárkokat, és tudom, hogy ha egy támadás nem hoz eredményt két-három órán belül, akkor vége.

Sajnos igaza volt. Hat nappal ezután, gondos előkészítést követően újabb átfogó offenzívába lendültünk, de ez is csak hasonlóan kiábrándító eredményeket hozott. Néhány jelentéktelen területet elfoglaltunk ugyan, de egyetlen foglyot sem ejtettünk. Hiányzott a katonákból a küzdőszellem: túl sok volt a csalódás, túl nagyok az áldozatok, túl sok a szenvedés. Az offenzíva erejét vesztette."

Március 20-án Mussolini a következőkkel fordult Pricolóhoz: „Úgy döntöttem, visszatérek Rómába. Émelyít ez a légkör. Semmi eredményt sem tudunk felmutatni. Engem mostanáig félrevezettek. Mélyen megvetem ezeket az embereket. A múlt éjjel elküldtem a jelentésemet őfelségének." Március 21-én délelőtt fél tizenegykor Mussolini gépe földet ért Centocelle repterén, Rómától néhány kilométerre. Üres kézzel tért haza. Április 6-án a németek a tervek szerint támadást indítottak a Metaxas vonal mentén Szaloniki irányában. Az olasz hadsereg, a gondatlan tervezésnek köszönhetően hatalmas veszteségek árán, öt hónap felemésztette a görögök ellenállási képességét az újabb agresszorral szemben, és így előkészítette a terepet német szövetségese számára. A németek pedig, akárcsak Cirenaicánál, gyorsan nekifogtak, hogy learassák a babérokat. A jugoszláv helyzet alakulása azonban keresztülhúzta a náci hadvezetés számításait. A teljes Balkán-félsziget behálózására tett kísérletük hirtelen veszélybe került.

A jugoszláv válság február tizennegyedikével kezdődött, amikor Pál régensherceg, Jugoszlávia miniszterelnöke és egyben külügyminisztere látogatást tett Hitlernél Berchtesgadenben. A németek rá akarták venni Jugoszláviát, hogy írja alá a háromoldalú paktumot, és csatlakozzon a tengelyhatalmakhoz. Cserébe Németország szavatolta volna Jugoszlávia határait, beleértve az olasz–jugoszláv határt is, illetve további gazdasági segítségnyújtásra is ígéretet tett. A Németországgal kötendő szerződés nem volt ínyére a jugoszláv uralkodó osztályoknak, akik már jó ideje a kellő anyagi támogatás birtokában lévő brit ügynökök befolyása alatt álltak. A jugoszláv koronatanács ugyan már március 20-án jóváhagyta a németekkel kötendő szerződést, a paktum aláírására csak öt nappal később, alapos huzavona után került sor Bécsben.

Az aláírást követő éjszakán Dusan Simovic tábornok puccsot

szervezett a kormány ellen. Simovic eleinte igyekezett meggyőzni a németeket, hogy lépésére csupán Jugoszlávia belviszonyai késztették, és tette nem irányul sem a Harmadik Birodalom, sem Hitler ellen. Az államcsínyre március 26-án éjszaka került sor. Másnap délre Hitler már határozott az „áruló" Jugoszlávia példás megbüntetéséről. A Führer a személyét ért inzultusként értékelte a történteket, mivel saját kezűleg irányította a Jugoszláviával folyó tárgyalásokat, és meg volt róla győződve, hogy hatalmas rábeszélőképességének és „karizmatikus" egyéniségének senki sem tudott ellenállni. Az újfent vértelen diadalnak ígérkező manőver azonban egyik pillanatról a másikra súlyos politikai és katonai következményekkel járó helyzetet teremtett, hiszen rohamosan közeledett a Barbarossa-terv, azaz a Szovjetunió elleni hadjárat kezdete.

Hitler hisztérikus állapotban ordította, hogy Jugoszláviát meg kell semmisíteni először katonailag, majd úgy is, mint államot. A büntetés majd jó például szolgál Németország kevésbé megbízható partnerei számára. Von Rintelen tábornokon keresztül megüzente Mussolininak, hogy ne tegyen semmi elhamarkodott lépést Görögországban, amíg Jugoszlávia ügyét nem rendezték. A parancsot Jugoszlávia lerombolására Hitler 25. számú direktívája tartalmazta, amelynek az alábbi mondata messzemenő következményekkel járt a második világháború végső kimenetelét illetően: „In diesem Zusanmmenhang mus der Beginn der Barbarossa Unternehmung bis zu vier Wochen verscholssen werde..." (Az adott körülmények között a Barbarossa-terv végrehajtásának kezdetét legalább négy héttel el kell halasztani.)

Az oroszok elleni támadás időpontját tehát május 15-ről június 15-re változtatták. Más szóval, a Szovjetunió végső leigázásának szeptember hónapra kitűzött határideje is októberre tolódott. Hitler ezzel aláírta a saját vereségét. A végelszámolásban ez a négy hét fogja jelenteni a német hadsereg számára a győzelem és a bukás közti különbséget. A rossz időjárás hatására a Wermacht kénytelen lesz Moszkva kapui előtt megállni, ahol a katonák a nyakig érő sár és a farkasordító hideg fogságában fagyoskodnak majd lenge nyári egyenruhájukban. Azért nyári uniformisban, mert a német hadvezetés nem engedte a téli viselet kiosztását a hadjárat megkezdése előtt, nehogy ezzel kéretlenül

is felhívja az ellenség figyelmét a készülődésre. Ez egyébként sikerrel járt, hiszen Sztálin többek között ennek a hatására sem hitt a kémei jelentéseinek, akik előre figyelmeztették arra, mi készül.

Mussolinit kétségtelenül súlyos felelősség terheli mindazokért a szenvedésekért, amit a világ az 1940-es évben eltűrni kényszerült, mégis túlzás volna azt állítani – ahogy azt egyesek teszik – hogy a németek oroszországi vereségének legfőbb okai a meggondolatlan görög hadjáratban gyökereznének. Mire Hitler felkészült a támadásra, a görög kérdés már megoldódott. A görög csapatokat teljes mértékben lefoglalta az albán front, ahol farkasszemet néztek az olasz hadsereggel. Még az Észak-Afrikából küldött rövid távú brit megerősítéssel együtt is Görögország nagy valószínűséggel összeomlott volna a náci invázió fenyegető hatására. Hitler számításait a Jugoszlávia okozta kellemetlen meglepetés húzta keresztül, amiért Belgrádot háromnapos kegyetlen bombatámadásnak vetették alá. Az április 6–8-ig tartó bombaesőben a fővárost gyakorlatilag a földdel tették egyenlővé, civilek ezreit temetve a romok alá. Az egész hadjárat összesen tizenegy napig tartott. Simovic tábornok eltűnt a színről, az új kormány pedig megadta magát. A következő néhány hétben a hősiesen ellenálló görögöket is lerohanták a német csapatok. A britek hasonló körülmények közt hagyták el Görögországot, mint 1941-ben Dunkirket, maguk mögött hagyva az összes fegyverüket és felszerelésüket. Churchill mindezért Jugoszláviát hibáztatta, amiért nem volt képes egy kicsivel tovább tartani a németeket.

Eközben Roosevelt elnök sikeresen keresztülvitte a képviselőházban a nagy jelentőségű kölcsönbérleti törvényt, amely megteremtette az alapot a demokráciák túléléséhez, és néhány lépéssel közelebb vitte az országot a tengelyhatalmak elleni hadba lépéshez. A törvény azonnali haszonélvezője Nagy-Britannia volt, amely első lépésként harminc tengeralattjáró-elhárító hajót kapott az USA-tól. A törvény az elnök hatáskörét is hatalmas mértékben kiszélesítette. Másodikként a görögök részesültek volna a kölcsönbérlet nyújtotta segítségből, de az ő esetükben már túl késő volt: az Akropoliszon már horogkeresztes zászlót lengetett a szél.

Ezalatt az angolok és németek nagyszabású légitámadásokat hajtottak végre egymás ellen. Londont március 19-én bombázták, amire

válaszul a britek április 10-én Berlint támadták. Május 10-én a Luftwaffén volt a sor: bombázás során tüzet fogott a parlament alsóházának épülete. Ugyanezen a szombati napon Rudolf Hess, Hitler helyettese elhatározta, hogy személyesen békét köt Angliával. Augusta repteréről felszállva, saját maga vezette ME 110-es repülőgépén átrepült a csatornán, majd Glasgow felett ejtőernyővel kiugrott. Földet érése után Hamilton hercegével kívánt találkozni, akivel még az 1936-os berlini olimpián ismerkedett meg. Hess „békeküldetése" egy brit börtönben folytatódott, amelyet a háború után a nürnbergi per során kiszabott életfogytiglani ítélet követett.

A jugoszláv eseményeket követő újabb fiaskó súlyosan megtépázta a nácik becsületét. Hitler éppen Ribbentroppal és Göringgel társalgott, amikor értesítették Hess magánakciójáról. Azonnal sajtókommünikét adott ki, amelyben Hess cselekedetét zavart szellemi állapotával magyarázta, amely különösen az elmúlt hónapokban hatalmasodott el helyettesén. Az oroszok – Sztálinnal az élen – nyomban azt hitték, hogy az egész ügylet Hitler és Hess műve, amely egy szovjetellenes német–brit paktum létrehozására irányul.

1941 májusában a Merkúr fedőnevű akció keretében német ejtőernyősök Kurt Student tábornok vezetésével elfoglalták Krétát. A britek keményen ellenálltak, számos repülőgépet és partraszálló járművet megsemmisítettek, de maguk is hatalmas veszteségeket szenvedtek szárazföldön és tengeren egyaránt. Az újonnan épült Bismarck csatahajó elsüllyesztette a britek Hood nevű csatahajóját. Három nap múlva maga is ugyanerre a sorsra jutott: május 27-én a brit flotta a tenger fenekére küldte.

Április 24-én rövid katonai szolgálata leteltével Ciano visszatért korábbi munkakörébe. Addigra a görög és a jugoszláv hadjárat is véget ért. Külügyminisztere távollétében Mussolini, március 23-án, Hitler kérésének eleget téve, elküldte a németeknek Olaszország Görögországgal szemben támasztott követeléseinek jegyzékét, amely az alábbiakat tartalmazta: az ország teljes tengelyhatalmi megszállása, a Ciamura és Prevesa közti, túlnyomórészt albánok lakta terület Olaszországhoz csatolása, illetve a Jón-tenger szigetei, Korfu, Cefalu Zante és egyéb stratégiai jelentőségő kisebb szigetek annektálása. Április 21–22-én Bécsben Ciano megpróbálta feltornázni az olasz

hadizsákmányt Jugoszlávia kárára, ám terve visszafelé sült el. Giordano Bruno Guerri így ír az eseményekről: „Ciano azt hitte, hogy a teljes adriai partvidéket megkaphatja Isztriától Albániáig, de keservesen csalódnia kellett. Először is Ribbentrop közölte vele, hogy Szlovénia északi részét Németországhoz csatolják, határait pedig már meghúzták. A határvonal egészen az olasz ellenőrzés alatt álló Ljubljana külvárosáig húzódik, és magába foglalja a villamoserőműtelepet és a rádióállomást. Amikor Ciano tiltakozott, hogy a határvonal nem ott van, ahol az olaszok értelmezése szerint lennie kellene, vagyis jóval délebbre, Ribbentrop beléfojtotta a szót: „Ez az állandó és megmásíthatatlan határvonal, amelyet maga a Führer húzott meg". Az új bolgár–albán határon a legtöbb területet Bulgária kapta, míg a szerb–montenegrói részen az olasz érdekszférán kívül eső Szerbia részesült előnyben. Ribbentrop kijelentette, hogy az olasz–horvát határ kérdésébe nem szól bele, de javasolja, hogy Olaszország biztosítson tengeri kijáratot az új horvát állam számára. A tárgyaláson Ante Pavelic, a horvát küldöttség vezetője, maga mögött tudván a németek támogatását, rengeteg borsot tört Ciano orra alá. Ciano azonban attól tartva, hogy Horvátország – amely lényegét tekintve Olaszország csatlósállama volt – önként átvándorol a németek érdekszférájába, még a vártnál is nagyobb engedményeket tett. A dalmát tengerpartot felosztották Olaszország és Horvátország között. Cianónak ugyan sikerült biztosítania a horvát koronát egy, az olasz Savoyai-uralkodóházból származó hercegnek, de a németek Horvátországgal szemben tanúsított kétértelmű magatartása miatt nagyon nehéz volt fenntartani a rendet az országban."

Végül Olaszország megkapta Szlovénia és Dalmácia egy részét, protektorátust Montenegró, az olasz királyné szülőhazája felett, illetve Aimone di Aosta – a király unokatestvére – trónra lépése réven, a Horvátország feletti közvetlen ellenőrzés lehetőségét.

Görögország kérdése jóval komplikáltabb ügynek bizonyult. A tárgyalásokat olasz részről Filippo Anfuso vezette. A görögök, francia példára, inkább a németek kezébe adták volna a sorsukat, mint az olaszokéba. Hitler nem engedte, hogy túlzottan hosszúra nyúljon az egyezkedés, és április 23-ra, a tárgyalások végére lehetőséget adott Olaszországnak, hogy magához csatolaj a Ión-szigeteket és

Ciamuriát. Olaszország a németek oldalán felügyeletet gyakorolhatott Görögország felett, de feladatai főként az élelmiszer-ellátás területére összpontosultak.

Mussolini az alábbi táviratot küldte Cavallero tábornoknak: „Engedje meg, hogy ebben a diadalmas pillanatban, elismerésemet fejezzem ki az elmúlt négy hónapban tett erőfeszítéseiért, amellyel megteremtette a győzelem feltételeit. Megtörte az ellenség ellenállását, biztosította, hogy ne legyen képes ellentámadásra, és mindenkinek megadta a sikerhez szükséges tárgyi és erkölcsi támogatást." Alig egy hónap telt el azóta, hogy márciusban olyan keserűen bírálta az albán fronton háborúzó tábornokait. A szeszélyes természetű Duce most mindent megbocsátott.

Mussolini szándékosan nem említette táviratában a németek görögországi közreműködését. Mostanra ugyanis olyan válság alakult ki a tengelyhatalmi partnerek között, ami már a napi együttműködést is akadályozta. Görögországban számos incidensre és összeütközésre került sor a németek és az olaszok között. Észak-Afrikában a britek felett aratott könnyű győzelmeitől megmámorosodott Rommel kezdte semmibe venni az olasz egységeket, sőt egyes esetekben még megtorlással is fenyegetett.

Egy Berlinben tartózkodó olasz diplomáciai megfigyelő az alábbiakat jegyezte fel: „A náci vezetők fennen hangoztatják, hogy semmi érdekeltségük nincs Horvátországban, mégis olyan javaslatokkal bombázzák a követségünket, amelyek első olvasatra inkább parancsoknak tűnnek... Ugyanakkor van egy téma, amiről senki sem beszél, de pontosan ez a nagy hallgatás és még egyéb jelek egyre inkább arra engednek következtetni, hogy csakis egy dolog jár a Führer fejében: Oroszország. Egy német miniszter a minap azt mondta nekem, hogy az orosz kérdés a politikai rendszerek közti ellentét kérdése, amely már nem sokáig tűrhető el..." Berlinben Alfieri nagykövet aggódott: „A Führernek és a Ducének mihamarább össze kell ülnie. De mire jók ezek a tárgyalások, ha semmi konkrétum nem születik rajtuk?"

A Rudolf Hess útját övező rejtély tovább sűrűsödött. Ribbentrop május 13-án hirtelen Rómába repült és előadta Mussolininak a történet kozmetikázott változatát. Biztosította a Ducét, hogy Hess testileg és lelkileg is beteg volt, és megrögzött pacifistává vált.

Mussolini a nemes és együttérző pátriárka szerepét játszotta, de négyszemközt boldogan fordult Cianóhoz: „Hatalmas csapás ez a náci rendszer számára." Ribbentrop római látogatásának valódi oka inkább abban keresendő, hogy a németek tartottak a Hess kalandjából adódó káros következményektől. A Führer helyettese ugyanis mindent tudott a Szovjetunió ellen tervezett támadásról. Ha beszél, szörnyű hatással lehet egyrészt a még hivatalosan rendezett szovjet–német kapcsolatokra, másrészt a tengelyhatalmi viszonyokra, hiszen Olaszország semmit sem tudott a Barbarossa-tervről.

A német–olasz kapcsolatok lassacskán forráspontra jutottak. Hitler május 30-án sürgős találkozót kért Mussolinitól már másnapra, de legkésőbb június 2-ra. A Ducének nem volt kedvére sem a meghívás, sem annak a módja. „Elegem van abból, hogy csak csettintenek egyet, nekem pedig azonnal ott kell lennem." De azért beleegyezett, hogy június 2-án a hagyományos Brenner-hágói vasúti rituálé keretében találkozzon a Führerrel. Berlin szokás szerint most sem küldte el a megvitatásra váró témák jegyzékét, ami még jobban feldühítette Mussolinit, aki viszolygott a zavaros, hirtelenjében összecsapott megbeszélésektől.

Másnap a Duce különvonata megindult a Termini pályaudvarról a Brenner-hágó felé. Mussolinit elkísérte von Bismarck herceg is, aki útközben megosztotta vele a híreket, miszerint Göring egyre inkább kegyvesztett lesz a Führernél, Ribbentrop befolyása egyre nő, Himmler pedig szinte teljhatalomra tett szert. Mussolini bevallotta Cianónak, hogy nem tudja, mi lehet az oka ennek a sürgős találkozónak. Attól tartott, hogy Franciaország egyezkedni akar a németekkel, persze Olaszország háta mögött. Aznap este mélységes csend ülte meg az észak felé robogó vonatot.

XI.

Rudolf Hess és a Barbarossa-terv

Brenner-hágó: 1941. június 2.

Mussolini és Hitler tizedik találkozója 1941. június 2-án ismételten a Brenner-hágó vasútállomásán zajlott és mindössze öt órán át, reggel tíztől délután háromig tartott. Amint a két különvonat egymás mellé ért, a Duce kiszállt, hogy a szokásos szívélyes, baráti kézfogással üdvözölje a Führert. Ezután mindketten a tárgyalások helyszínére, azaz Mussolini szalonkocsijába mentek.

Hitler délig beszélt megszakítás nélkül, ugyanazokról a témákról, mint már sokszor ezelőtt. Az egyetlen igazi újdonság a kínos Hess-ügy volt. Hitler könnyes szemmel ecsetelte, hogyan vezette őt félre egykori helyettese és idézett a levélből, amelyben Hess megindokolta tettét: „Führerem... bizonyára el tudod képzelni, hogy nem volt könnyű a döntés, amíg elszántam magam erre a lépésre, hiszen az ember máshogy viszonyul az élethez negyvenéves korában, mint húszéves fejjel..." Ezután részletezte küldetését, amelyet saját bevallása szerint már többször is megpróbált kivitelezni. Hess fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy cselekedetére nem gyávaságból vagy gyengeség-

ből, hanem egy nemes eszme, az Anglia és Németország közti béke utáni vágy sugallatára került sor. Emlékeztette a Führert az Angliával folytatott különleges politikára vonatkozó kérdésekre, amelyekre Hitler mindig úgy felelt, hogy a békés megoldás híve. Hess meg volt győződve, hogy ő a megfelelő ember egy ilyen történelmi léptékű küldetés végrehajtására, hiszen Alexandriában született, így jól ismeri az angolokat. Levelét végül ezekkel a sorokkal zárta: „Führerem, ha nem járnék sikerrel – és meg kell vallanom, tudom, hogy erre nagy az esély – és a sors ellenem fordulna, az sem járhat semmilyen káros következménnyel számodra vagy Németország számára. Hiszen mindig ott van a lehetőség, hogy elháríts minden felelősséget. Mondd azt mindenkinek, hogy őrült vagyok!"

Hitler és a náci vezetés pontosan ezt a módszert választotta, amikor folyton azt ismételgették, hogy Hess zavarodott elméjű volt. A párt május 12-én kiadott sajtóközleménye így fogalmaz: „Rudolf Hess már évek óta súlyos betegségben szenved. Annak ellenére, hogy orvosai megtiltották számára a repülést, május 11-én egy ME 110 fedélzetén, amelyet saját maga irányított, felszállt Augusta repülőtéréről, és többé nem tért vissza. A maga mögött hagyott levél fogalmazásmódja kellőképpen alátámasztja, hogy írója elmezavarral küzd... A Führer elrendelte minden olyan személy letartóztatását, akik segítették Hesst terve végrehajtásában... Az adott körülmények között arra a következtetésre jutottunk, hogy Hess párttag vagy ejtőernyős ugrást hajtott végre, vagy balesetet szenvedett." A szinte mindenki által „bolondnak" nyilvánított Hess mindenesetre visszatartotta a britek elől a hamarosan meginduló keleti offenzíva féltve őrzött titkát. Hitlert, azon kívül, hogy el kellett viselnie a Hess akciója miatti megaláztatást, most csak egyetlen dolog érdekelte: a közelgő háború a Szovjetunióval.

Május 12-én, a Hess útját követő első reakciók után, Hitler június 22-ben véglegesítette a Barbarossa-terv végrehajtásának kezdeti időpontját. Amíg ő Mussolinival tárgyalt, Németországban a náci párt számos agytrösztje – köztük Himmler, Göbbels, sőt még Martin Bormann is, aki pedig Hessnek köszönhette a pozícióját – gőzerővel folytatták a Hessről kialakult kép befeketítését. Különféle anekdoták és eddig ismeretlen történetek láttak napvilágot. Ezek szerint Hess

egy kisebbségi komplexusban szenvedő szexőrült homoszexuális volt, aki mindemellett középszerű, műveletlen ember és valamilyen keleti vallási rítus hódolója. Néhány vicc is született, mint például ez Bécsből: „Hitler mindig az angliai partraszállással fenyeget, aztán az egyetlen embert, aki tényleg odamegy őrültnek titulálja."

Mussolini szavakban és gesztusokban egyaránt kifejezte együttérzését, és közölte, hogy Olaszország részéről a Hess-kérdés egyszer s mindenkorra le zárva. Hitler ezek után rátért a tengeri hadviselés témájára és hangsúlyozta, mennyire bízik Karl Dönitz admirális tengeralattjáró-stratégiájában. Dönitz szerint, amint jobbra fordul az idő, a farkasfalkában vadászó német U-boot-ok súlyos veszteségeket okoznak majd a brit kereskedelmi hajóknak. Hitler nagyon büszke volt rá, hogy a Bismarck megsemmisítette a Hoodot, a brit flotta büszkeségét még akkor is, ha a hibás rádióforgalmazás miatt a német csatahajót utolérték és pillanatokon belül elsüllyesztették a bosszúszomjas britek.

Hitler egy szóval sem utalt a Szovjetunió ellen készülő támadásra, csak szokásos monológját ismételte Sztálin egyeduralmi törekvéseiről, aki ott akar sikereket elérni, ahol még a cároknak sem sikerült. A Führer szerint az oroszok mindig is meleg vizű kikötő után sóvárogtak, és a Kreml most a kelet-európai népek rovására akarja megvalósítani ezt a tervét. Ezután elmondta, hogy mennyire elégedetlen mindazzal, ahogy a jugoszláv kérdés alakult, bár állítólag már akkor sejtett valamit, amikor a jugoszláv vezetők annyit haboztak a háromoldalú szerződés aláírása előtt. Azzal viszont kifejezetten elégedett volt, hogy Cianónak és Ribbentropnak sikerült megállapodnia Szlovénia és Horvátország ügyében. Ismételten hangoztatta, mennyire elkeseríti, ahogy Spanyolország viselkedik, és kijelentette, hogy visszatekintve Franco hibás befektetésnek bizonyult.

A találkozó ezek után a külügyminiszterek és katonai vezetők részvételével folytatódott. Ciano feljegyzéseiből: „Mussolini meg volt győződve, hogy a németek már jóllaktak a győzelmeikkel, és most már a békével járó végső diadalt keresik." Ciano megállapította, hogy június 2-án a Duce elégedetten nyilatkozott a találkozóról, mivel nem észlelt „hozzáállásbeli különbséget a német–olasz kapcsolatokban". Másnap, miközben Hitler terjengős stílusát becsmérelte, kifejtette,

hogy a jó viszony további erősítése céljából örvendetes volna az azonos beosztású kollégák személyes kapcsolatokon alapuló barátkozása. Ciano Ribbentroppal, Keitel Cavalleróval és így tovább.

Ez a fajta optimizmus azonban hamarosan szertefoszlani látszott. Egy hét múlva a Duce a következőket mondta Cianónak: „Személy szerint elegem van abból, hogy úgy rendelnek oda ezekre a találkozókra, mint valami inast, akinek csak megrázzák a csengőt, és az máris ugrik. És különben is, miféle összejövetelek ezek? Kénytelen vagyok végighallgatni egy ötórás monológot, ami egyrészt felesleges, másrészt unalmas. A Brenner-hágónál órákig beszélt Hessről, Bismarckról meg a háborúhoz így vagy úgy kapcsolódó kérdésekről, de nem volt semmi napirend, egyetlen problémát sem vitattunk meg, és egyetlen döntést sem hoztunk." Hitler még négyszemközti beszélgetéseik alkalmával sem tett említést Mussolininak a Barbarossa-tervről, pedig a Duce még fel is ajánlotta, hogyha bármi új fejlemény bontakozna ki keleten, Olaszország szívesen küldene egy expedíciós hadtestet a Szovjetunió elleni harchoz.

Így ért hát véget a harmadik, és egyben utolsó Brenner-hágó menti pályaudvari csúcstalálkozó. Késő délután a szerelvények hazavitték a két diktátort: Hitlert, hogy belefoghasson kolosszális méretű, öngyilkos hadjáratába, a most kevésbé nagyra törő Mussolinit pedig, hogy elmondhassa a háború első évét értékelő beszédét az olasz parlament előtt.

A parlament csendes hangvételű beszédre számított június 10-én. Nem létezett olyan ékesszólás, amely változtatni tudott volna a valóságon, és elfedte volna az elmúlt tizenkét hónap hadműveleteinek veszteségét. Mussolini először hosszas bevezetőben sorolta fel az elmúlt esztendő eseményeit, majd megpróbált magyarázatot adni arra, hogy mi indította a Görögország elleni háborúra: „Múlt év augusztusától kezdődően Olaszországnak a birtokába jutottak olyan dokumentumok, amelyek bizonyítják, hogy titkos megállapodások léteztek Görögország és Nagy-Britannia között (a Duce itt azokra az iratokra utalt, amelyekre a franciákkal kötött fegyverletételi szerződés után bukkantak Párizsban), és nekünk lépnünk kellett, mielőtt már túl késő lett volna. Az pedig egyszerű logikával kikövetkeztethető, hogyha nem is történt volna semmi más

a Balkánon, az olasz hadsereg akkor is felülkerekedik, és megsemmisíti a görög csapatokat." Ez utóbbi kijelentés gépies tapsot eredményezett, a Duce pedig a legkeserűbb pirulával, a Kelet-afrikai Birodalom elvesztésével folytatta. Teljes hangerővel kiáltotta: „Ez egy személyes vendetta, aminek nem lehet befolyása a háború végkimenetelére. Olaszország vissza fog térni azokra a földekre, ahol néhány röpke esztendő leforgása alatt korházakat, iskolákat, vízvezetékeket, gyárakat és utakat épített. Olyan hatalmas utakat, amelyeknek csodájára járt az egész afrikai kontinens, és amelyeken olyan sebesen tudtak előrehaladni az ellenség gépesített hadosztályai."

Aztán a néphez szólt és méltatta a kitartásukat: „Még ha tovább is tart a háború, mint gondoltuk, még ha új bonyodalmak is adódnak, Anglia akkor sem győzhet, mivel az összes európai állása megsemmisült. Amerika pedig, minden erőfeszítése ellenére, nem pótolhatja Angliát. Szilárdan hiszem, hogy az igazságos Isten, aki a fiatal nemzedékek szívében él, tudja melyik oldalon áll ebben a szörnyű csatában vér és arany közt. Győzni fogunk!" A Duce beszámolója mindennek ellenére nem volt meggyőző.

Három nappal a beszéd előtt Bottai az alábbi feljegyzést vetette papírra naplója oldalain: „Kormányülés. Mussolini fehér nyári viseletet öltött. A szokásosnál magabiztosabb és jobb kedvű. Egy törvényt vitatunk meg, ami korlátozná a kivándorlást. Elmagyarázza a jelentőségét: lelassítani, és végül teljesen megállítani munkásaink kivándorlását Németországba. Izgatottan mondja: Nem küldünk több munkást Németországba! Elég volt! Most további százezret akarnak. Pontosan százezret, eggyel sem kevesebbet. A válaszunk: Nem! Nem akarok összehasonlításokba bocsátkozni, de bizonyára emlékeznek azokra a munkásokra, akiket Franciaországba küldtünk az első világháború alatt. A katonák gyűlölték őket. A németeknek pedig nem szabad többet úgy gondolni ránk, mint hasznos munkásokra és nem katonákra. Azt hiszik magukról, hogy ők a katonanemzet, akik tudják, hogyan kell a fegyvert forgatni, mi meg csak arra vagyunk képesek, hogy keményen dolgozzunk, és a vérünket ontsuk mindenki másért. Az ő szemükben ők a Herrenvolk, mi pedig a Slavenfolk... Ráadásul jól megfizetik a munkásainkat, akik ettől egyre derűlátób-

bak. Mindent rózsaszín szemüvegen keresztül szemlélnek, és amikor hazajönnek, agyba-főbe magasztalják Németországot. Csak a szép kirakatot látják, de ezek mögött a kirakatok mögött fáradt emberek hada áll, olyan embereké, akik beleuntak ebbe a háborúba... Mintha nem ugyanaz a valaki beszélne, aki öt nappal ezelőtt sugárzó arccal ebédelt annak az embernek a társaságában, aki felelős mindazért a szörnyű bánásmódért, amiben az olasz népet részesítik. Vagy Mussolini így gyakorol önkritikát?"

Az orosz kérdés továbbra is csak lógott a levegőben. Ciano és Ribbentrop június 14–15-én Velencébe utaztak, hogy Horvátországgal aláírják a háromoldalú paktumot. A náci külügyminiszter „különösen joviális és jó kedélyű volt". Az étteremben még a pincérnőnek is odakacsintott, ami arra késztette Cianót, hogy megkérdezze nincs-e valami új fejlemény. A Danieli Hotelból gondolán érkeztek a fogadásra, Volpi gróf kastélyába. Ribbentrop mesterkélt lassúsággal így felelt: „Kedves Ciano, egyelőre semmit sem mondhatok. Minden döntés a Führer áthatolhatatlan páncélszekrényébe van zárva. De egy dolog biztosra vehető. Ha támadunk, nem telik bele nyolc hét, és Sztálin Oroszországát leradírozzuk a térképről." Miközben a két külügyminiszter némi munkával vegyes rövid vakációját élvezte, Ribbentropot hirtelen visszarendelték Berlinbe. Talán a Führer megváltoztatta a tervét? Ribbentrop a szovjet–német kapcsolatok további súlyos romlásával magyarázta idő előtti hazatértét, és hozzátette, hogy a „Führer a hónap végén kénytelen lesz néhány végső kérést intézni a Szovjetunióhoz. Amennyiben ezeket elutasítják, Németország megtalálja a módját, hogy érvényt szerezzen az igazának."

Ribbentrop visszahívásának jóval prózaibb oka volt. Molotov, megelégelve a világ minden tájáról hallható szóbeszédet a németek agresszív szándékairól, magához kérette von Schulenberg moszkvai német nagykövetet és átadta neki annak a nyilatkozatnak a szövegét, amelyet aznap este szándékoztak beolvasni a rádióban, illetve másnap eljuttattak az érdekelt országok sajtóorgánumai felé. A szöveg tanúsága szerint a küszöbön álló német–orosz háborúról szóló híreszteléseként a felelősség kizárólag a brit nagykövetet terheli. A szovjet kormány kijelenti, hogy ez a hírverés nem más, mint

„egyértelműen a Szovjetunió és Németország ellenségeinek tulajdonítható abszurd propagandafogás".

Június 21-én, mialatt Mussolini a riccionei tengerparton nyaralt, a német nagykövetség jelezte az olasz külügyminisztérium felé, hogy hamarosan fontos üzenet várható a Führertől. Ciano percekkel éjfél után saját lakásán fogadta von Bismarck herceget. A herceg átnyújtotta Hitler Mussolinihoz intézett levelét. A Duce ez idő tájt éppen az igazak álmát aludta, Ciano mégis úgy döntött, felébreszti. A Szovjetunió elleni háború híre elég nyomós oknak bizonyult ahhoz, hogy felzargassa békésen szunyókáló apósát.

A levél Hitler retorikájának megszokott stílusjegyeit hordozta magán: „Anglia már elvesztette a háborút, olyan, mint egy fuldokló, aki hajlandó belekapaszkodni bármilyen feléje nyújtott ágba... Ez az ág most a Szovjetunió. A brit háborús uszítók mindig is megpróbálták ebbe az irányba terelni a konfliktust. Most mindketten megkapják, amit akartak: a fuldokló is, meg az ág is. Franciaországban nem bízhatunk. Spanyolország nem képes dönteni, és száz százalékig meg vagyok győződve, hogy addig ki is fog várni, amíg nem tudja teljes bizonyossággal, hogy ki lesz a végső győztes. Egyiptomban lehetetlen támadni egészen a jövő őszig. Nagy-Britanniát az Egyesült Államok támogatja, a briteket pedig nem érdekli, hogy az amerikaiak beszállnak-e a háborúba avagy sem, mivel így is minden szükségletüket kielégítik. De az Atlanti-óceánon érkező segélyek is egyre nehezebben jutnak el hozzájuk. London két reménysugara az USA és a Szovjetunió. Az Egyesült Államokat nem tudjuk legyőzni, de a Szovjetuniót igen. És miután ez megtörtént, Amerika is kétszer meggondolja, hogy belépjen-e a háborúba. Ezzel Japánnak is nagyobb mozgástere lesz a Távol-Keleten és a Csendes-óceánon. Az előbb felsorolt okoknál fogva eldöntöttem, hogy pontot teszek a Kreml által játszott álszent komédia végére. Lelkileg felszabadultnak érzem magam, hogy végre feloldozhatom ezt a teljesen abszurd és kényszer szülte köteléket." Befejezésül a Führer köszönetet mondott a Duce megértéséért és a felajánlott expedíciós csapatokért, amire egyébként egyelőre nem volt égető szükség.

Anfuso az alábbi leírást közli Ciano és Bismarck találkozójáról: „Szemben azzal, amit Ciano állítólag mondott, a Palazzo Venezia, ha

röviddel is az események előtt, de tudott a németek támadási szándékáról. Pontosan annyival előtte értesítették őket, hogy semmi se szivároghasson ki a külügyminisztériumból. Akárhogy is, a dátumot nem közölték... A német vezetés ügyelt rá, nehogy valami kellemetlen incidens érje a moszkvai nagykövetségünk személyzetét, és nehogy véletlenül megkíséreljünk figyelmeztető üzenetet küldeni nekik, még kódolt formában sem, amely felhívhatná az oroszok figyelmét, hogy készüljenek a közelgő inváziórа. A végső bejelentésre szokás szerint éjjel került sor. Ciano Benedetto Croce unokahúgával, Balestra Mottola márkinővel vacsorázott. Bismarcknak előre szóltak, hogy ne térjen nyugovóra... Éjfél körül megérkezett Cianó házához, a kezében a Führer sasmadaras borítékával. Ciano a német diplomata és az én jelenlétemben bontotta fel a levelet.

A kanapén ültünk miközben olaszra fordítottam Hitler üzenetét. Amikor Bismarck úgy érezte, nem adom vissza helyesen a Führer szavait, oldalba bökött és lefordította a mondatot angolra... Bár a konkrét időpontot nem ismertük, a berlini katonai attasénk egy héttel előre jelezte az új hadművelet kezdetét. Nem örülünk, hogy folytatódik ez az éjszakai üzengetés – mondta Ciano Bismarcknak, aki szemmel láthatólag örült ennek, hiszen a Vaskancellár leszármazottja Hitler minden egyes lépését reflexből hibásnak minősítette... Mussolininak tehát volt némi ideje, hogy megvizsgálja az olasz részvétel lehetőségét az oroszok elleni hadjáratban. Hitler levelében Mussolini ajánlatára is válaszolt.

Nyilvánvaló volt, hogy a német kancellár nyolc hét alatt be akarja fejezni az Szovjetunió elleni hadjáratot, mielőtt még az olasz csapatok megérkeznének... Amikor Ciano felhívta telefonon, Mussolini első reakciója ez volt: Jelen kell lennünk az orosz fronton a lehető legrövidebb időn belül. Ciano felém fordult és csak ennyit mondott: Most Oroszországban keresné magának a bajt. Bismarck nem értette a kifejezést, amit Ciano használt, [cercare rogna szó szerint annyit tesz, mint bajt keresni] mindenesetre egyetértett: Mussolini Hitlerrel együtt akarta megnyerni a háborút." Az olasz segítség visszautasítása elegendő volt ahhoz, hogy lelohassza Mussolini jókedvét. A Führer pontosan tudta ezt, olyannyira, hogy az egész ügy előre kitervelt provokációnak tűnt.

A történtek annyira felizgatták a Ducét, hogy azon nyomban utasítást adott: közöljék a római szovjet nagykövettel, hogy Olaszország az üzenet átadásának percétől hadban álló félnek tekinti magát. Ciano nagy nehézségek árán végül felkutatta a nagykövetet, aki éppen Fregene tengerpartján töltötte a vasárnapját. Végül teljes sebességgel a Palazzo Chigibe szállították. Ciano naplójában így ír: „Az egész találkozó nem tartott tovább két percnél. Sztálin nagykövete közömbösen fogadta a hírt..."

Másnap Mussolini válaszolt Hitler levelére: „Az orosz probléma végső megoldása az alábbi előnyökkel jár: megfosztja Nagy-Britanniát az utolsó reménysugarától Európában; nem kell aggódnunk a közvetlen jövőt illetően; visszatérhetünk eredeti ideológiai alapállásunkba, amit taktikai okokból időszakosan félre kellett tennünk; a támadás a világ összes bolsevikellenes erőit a tengelyhatalmak oldalára állítja, beleértve az angolszász országokat is; megteremthet egy kisebb alapterületű új Oroszországot, amely visszaszállhat az európai gazdasági együttműködés kerékvágásába, és amely biztosíthatja számunkra a szükséges nyersanyagokat, különösen akkor, ha az angolszászok miatt elhúzódik a háború. A fentiek világosan mutatják, hogy az ön döntése milyen lelkes visszhangra talált minálunk, különösképpen az idősebb párttagok körében, akik minden más megoldást sajnálkozással fogadtak volna. Egy olyan háborúban, amely ilyen arculatot ölt, Olaszország nem maradhat külső szemlélő."

Sajnos Olaszország valóban nem maradt kívülálló. Mussolini megparancsolta: „Irány az orosz front, méghozzá a lehető leggyorsabban! Alapvető fontosságú, hogy nagy számban képviseltessük magunkat. Ez az a hely, ahol Hitler meg akarja nyerni a háborút. Ha távol maradunk, még az a tény sem fog számítani, hogy én voltam az első, aki harcba szállt a kommunizmus ellen."

Június 22-én hajnali fél négykor a Wermacht, a világ legerősebb hadserege megindult egy mintegy kétezer kilométeres frontvonal mentén keleti irányban. Az oroszokat teljes meglepetésként érte a támadás. A Barbarossa-terv három fő irányvonal mentén épült fel. Von Leeb tábornagy hadseregcsoportja huszonkilenc hadosztállyal (ebből három páncélos és három gépesített) Kelet-Poroszországból

észak felé indult a balti államok és Leningrád elfoglalására. Középen helyezkedett el von Bock tábornagy ötven hadosztályával (ebből kilenc páncélos és hat gépesített). Az ő feladatuk volt előrenyomulni a Pripjaty-mocsaraktól északra, az Amin–Minszk–Moszkva útvonalon. Délen von Rundstedt tábornagy negyvenegy hadosztálya (köztük öt páncélos és három gépesített) a Pripjaty-mocsaraktól délre, Kijev irányában masírozott. Ezen felül a németek rendelkeztek még huszonhat tartalékhadosztállyal északon, illetve tizenkét finn hadosztály várt arra, hogy segítséget nyújtson Leningrád ostrománál. Délen további tizenhét román hadosztály támogatta von Rundstedt hadseregcsoportját.

A németek rátették a kezüket a balti államokra, és néhány nap leforgása alatt elfoglalták azokat a lengyel, illetve román területeket is, amelyeket az 1939-es német–szovjet paktum alapján a Szovjetunió tartott megszállás alatt. Az egyik oldalon állt a Vörös Hadsereg, amely a külföldi megszállók ellen évszázadok óta bevált hagyományos módszert alkalmazta: visszavonulni, miközben kisebb csatározásokba kényszeríteni az ellenséget, hogy szétforgácsolja erőit az irdatlan méretű területeken, és elpusztítani mindent maga mögött, ami az ellenség kezére juthat, a hidaktól a gyárakig, az utaktól a vasútvonalakig. Ezt nevezték a felperzselt föld taktikájának.

Velük szemben állt Hitler Wermachtja, amely mindent és mindenkit maga alá gyűrve nyomult előre. A megszállt területek lakossága eleinte a szovjet iga alól felszabadító sereget látta bennük, és nagy lelkesedéssel fogadta őket. Senki sem számított a harcoló alakulatok nyomában járó SS halálbrigádokra, és a rekvirálásra szakosodott különleges egységekre.

Május 30-án, mintha csak tudott volna Hitler terveiről, Mussolini megparancsolta Cavallerónak: „Fel kell állítanunk egy új motorizált hadosztályt Ljubljana és Zágráb között, és még egyet, amit a Gránátos hadosztályhoz csatolunk." Június 22-én arra számítva, hogy a Führer igényt tart az olasz kontingensre, Francesco Zingales tábornokot kinevezték az Olasz Expedíciós hadtest, a CSIR (Corpo Spedizione Italiano in Rusia) élére. A CSIR hadműveleti területét Románia és a kárpátaljai orosz területek határán jelölték ki. Az expedíciós sereget a következő alakulatok adták: a Pasubio és Torino gépesített hadosztályok, a Principe Amadeo d'Aosta páncélos hadosztály, a 63. Feketeinges Tagliamento Légió, a 30. tüzérségi alakulat, továbbá műszaki csapatok, ellátó egységek és légelhárító ütegek. A hadtestnek ötvenegy vadászrepülőgépből, huszonkét felderítőgépből és húsz szállítógépből álló saját légiereje is volt. Zingales összesen ötvennyolcezer katona, kétezer-kilencszáz tiszt, ötezer-ötszáz gépjármű, négyezer-hatszáz ló és öszvér és nyolcvanhárom repülőgép felett rendelkezett.

Mussolini türelmetlenül várta, hogy végre beavatkozhasson, és hajlandó lett volna akár kész tények elé állítani Hitlert. Június 26-án, a lehető legnagyobb hírverés közepette, szemlét tartott a Veronában állomásozó Torino hadosztálynál és rendkívül elégedetten távozott. Felhívta Cianót és közölte vele, hogy a hadosztály egyszerűen tökéletes. Végül, június 30-án megérkezett Berlinből a hivatalos felhívás a „keringőre". A CSIR számára a zord északi vidékeknél enyhébb éghajlatú működési területet jelöltek ki a „B" zónában, von Rundstedt parancsnoksága alatt, a tizenegyedik német hadseregen belül, amely Besszarábia elfoglalása után most a Dnyeper déli partján állt.

Az első olasz csapatokat július 10-én kezdték a frontra szállítani. A kiindulási pont Verona lett. A város vasútállomásáról kétszázhúsz szerelvény vitte az emberek ezreit kétezer-háromszáz kilométeren át a Brenner-hágón, Ausztrián és Magyarországon keresztül egészen a román határig.

Cristani Ridòmi, a berlini olasz nagykövetség sajtóattaséja az alábbi feljegyzést tette: „A Bécs melletti Schwechat kicsiny vasútállomásán általában nincs nagy forgalom. Főleg a helyi sörfőzde nagytestű, sárga lovait szokták ide kikötni... A német hatóságok rövid pihenőt engedélyeztek itt, a frontra igyekvő első olasz egységeknek... Alfieri nagykövet üdvözölni kívánta a katonákat, és frissítőket akart átnyújtani nekik ezen a tikkasztó júliusi napon. Néhány Bécsben élő olaszt is elhívtak. Nagyon szomorú nap volt. Részvételünk a Szovjetunió elleni háborúban még csak nem is Hitler kérésének az eredménye. Ő csak elfogadta a Duce ajánlkozását és tudatta vele, hogy hosszú hadjáratra lehet számítani, ami alatt még rengeteg idő lesz arra, hogy tengelyhatalmi csapatokat küldjenek a frontra. De Olaszország most is attól tartott, hogy túl későn lép, és megint csak

lemarad valamiről. A vonatok óriási késéssel érkeztek... A bécsi olaszok megpróbáltak segíteni. Katonáink szinte megvetéssel a szemükben néznek felénk. Talán fáradtak. Az út hosszú, és a vonatok nagyon lassan haladnak... Megjön Zingales szárnysegédje. Közli, hogy Zingales nem tudja elhagyni a szerelvényt. Néhány szót suttog a katonai attasé fülébe. Szentséges Isten! A parancsnok szívrohamot kapott. Azonnal mentőt kell szerezni, hogy gyorsan korházba vihessük. Ez nagyon rossz ómen."

A CSIR augusztus első napjaiban keveredett először csatába. Hitler olyan hevesen támadott, hogy még Sztálin is „az Úrhoz imádkozott". 1941. július 4-én az amerikai lapok arról cikkeztek, hogy a „Vörös cár" felkérte a még megmaradt templomok papjait, hogy mondassanak imát Oroszországért és az ortodox egyház áldását kérte a frontra induló Vörös Hadsereg egységeire, akik harcba indultak „a szent haza" földjének védelmére. A leninizmust kevésbé erőltették ebben az időszakban. Mialatt a németek egyre szorosabbra húzták a Szmolenszk köré font halálos hurkot, július 12-én a Luftwaffe első ízben bombázta Moszkvát. Július 13-án a CSIR parancsnokságát átruházták Messe tábornokra, akit Páduában ért a hír. A parancs szerint azonnal Bécsbe kellett utaznia, hogy átvegye az expedíciós sereg irányítását a kórházban fekvő Zingalestól.

Július 2-án a „tökéletes" veronai csapatszemlétől még mindig mámoros Mussolini levelet kapott Hitlertől, amelyben a Führer értesíti a keleti hadműveletek villámgyors sikereiről. Ekkorra azonban az oroszok már kezdtek magukhoz térni a meglepetésszerű támadás okozta sokkból, és egyre keményebb ellenállást mutattak. A Duce így lelkendezett: „Remélem, hogy ebben a hadjáratban a németeknek is jó néhány tolluk megpörkölődik. Elhibázott dolog bolsevikellenes küzdelmet emlegetnie. Hitler nagyon jól tudja, hogy a bolsevizmus már régóta eltűnt. Semmilyen törvény nem védi úgy a magántulajdont, mint az orosz polgári törvénykönyv. Be kellene ismernie, hogy meg akarja semmisíteni azt a kontinentális hatalmat, amely ötvenkét tonnás tankokat gyártott és arra készülődött, hogy kitekeri a nyakát."

Hitler levele tartalmazott egy jóleső gesztust is a július 22-i éjszakai ébresztő miatt még mindig durcás Mussolini számára. „Történelmi"

meghívást kapott ugyanis a Führer főhadiszállására az orosz fronton. A meghívást természetesen azonnal elfogadta, felesége Rachele pedig hozzálátott, hogy összeállítsa férje katonai ruhatárát. Mivel ez alkalommal nem kellett attól tartania, hogy összetalálkozik III. Viktor Emánuellal, végre felvehette az Olasz Birodalom első marsalljának, a kabátujján dupla sávos rangjelzéssel ellátott egyenruháját.

Magánbeszélgetései során – a maga nyakatekert módján – Mussolini továbbra is mintha Sztálinnak drukkolt volna: Bottainak a következőket mondta: „Az oroszok derekasan küzdenek. Hősies jelenetekre is sor kerül: a bekerített tankok legénysége saját magával együtt felrobbantja a harckocsit, csak hogy ne kerüljenek hadifogságba. A németek a már bevált módszert alkalmazzák. Egyre szorosabb gyűrűbe fogják az ellenséget, amíg az meg nem fullad. Ez a nagy terek, a tömegek és a merészség stratégiája. Olaszország nem maradhat ki az Oroszország elleni háborúból. Már a kezdeteknél ott lehettünk volna, ha a német hadvezetés felkér minket. Most egyelőre három hadosztályt küldünk. És semmi önkéntest! A németek nem szeretik az önkéntes egységeket. Ez a csapatmozgás egyfajta összehasonlítási alapként is jól szolgál majd. Világos parancsot adtam az expedíciós hadsereg parancsnokának: kifogástalan hozzáállás; lehet fraternizálni a németekkel, de azonkívül elkülönülni tőlük! Na most már fel fog merülni az arányok kérdése, vagyis, hogy mit tettek a németek a háború sikeréért, és mi olaszok mit tettünk, illetve mit fogunk tenni a jövőben. Ezért Etiópiát egyedül kell majd visszafoglalnunk."

Hamarosan ismét Sztálin lett a Duce aggályainak forrása. Mussolini értesülvén a július 16-án Moszkvában aláírt a brit–szovjet szövetségről már korántsem volt olyan biztos a Barbarossa-terv tél előtti sikeres befejezésében, amely szerinte így „számos új tényező felbukkanásához vezethet." Azonban azonnal hozzátette: „Két dologban kell reménykednünk: először is, hogy a háború elég hosszú és kimerítő lesz Németország számára, másodjára pedig, hogy mindez rákényszeríti majd őket a kompromisszumos békekötésre, amelynek során megőrizhetjük függetlenségünket." Útjának előkészületi szakaszában, 1941. augusztus 7-én Mussolini egy szerencsétlenségben elvesztette legkedvesebb gyermekét, Brunót.

Bruno, aki 1918-ban született, repülőszázadosként szolgált Pisában a 274-es Escadrille BGR-nél. Az egysége megkapta kipróbálásra az olasz légierő új reménységét, a P.108B-t. Ez a bombázó annak idején nagyjából azonos erőt képviselt az amerikai repülőerődökkel. A próbarepülés során a hatalmas repülőgép a földbe csapódott. A katasztrófában a nyolcfős személyzetből hárman – köztük Brunó – az életüket vesztették. A balesetet egy meghibásodott üzemanyagpumpa okozta, elárasztva üzemanyaggal a motorokat, amikor a pilóta megpróbált leszállni.

Furcsa egybeesés, hogy Bruno éppen Sztálinról beszélt röviddel a tragédia előtt. Bátyja, Vittorio, maga is a légierő pilótája, így emlékszik: „1941. augusztus 7-én kora reggel kiléptünk az Arno folyóra néző Nettuno Szállodából. Az előző éjszaka az öcsém álmodott valami érdekeset, és arról mesélt, amíg a reptérre értünk: Azt álmodtam – mondta – hogy Moszkvában voltam. Sztálin meghívott a Kremlbe, ami az álmomban fából volt, és nem kőből. Egy szobában fogadott, amelynek a falai úgyszintén fából voltak. Olyan volt az egész, mint egy hatalmas doboz. Meglepő ajánlattal állt elő. Azt akarta, hogy maradjak Oroszországban és legyek az ő saját pilótája. Természetesen visszautasítottam, bármennyire is kérlelt, igen baráti hangon. Ki akartam lépni a szobából, de akkor vettem észre, hogy a szobának nincs kijárata. Dörömböltem a fából készült falakon, de mindhiába. Sztálin csak nézett rám, és mosolygott... Tovább ütöttem a falat, aztán felébredtem.

Mindketten jót nevettünk Bruno álmán. Miután megérkeztünk a repülőtérre, elmentem a kantinba reggelizni, aztán kerékpárral a hangárokhoz tekertem. Én voltam a napos tiszt, nekem kellett az egységem ügyeit intézni. Mire visszaértem a P.108 négy légcsavarja már vígan pörgött, Bruno pedig éppen akkor búvt bele a pilótaszerelésébe. A felszállást nem láttam. Körülbelül tíz perc elteltével láttuk, amint a távolban, a reptér épületei fölött a gép hirtelen vészesen veszít a magasságából. Mielőtt meghalt, Bruno ennyit mondott: Apa! A repülőtér. Az egész olyan volt, mint valami rossz álom. Apám azonnal iderepült Rómából. Anyám Forlìból érkezett. Apám a családdal virrasztott egész éjszaka... A Szentatya, a király, a koronaherceg Hitler, Franco... és sok más jól ismert személyiség, sőt még néhányan

az ellenség vezetői közül is virágokat és részvéttáviratokat küldtek. Brunót San Casciano temetőjében helyeztük örök nyugalomra.

1943 októberében apámmal elmentünk Rocca della Caminetéből, és felkerestük a sírt. A kriptában apám néhány percig elmerengett, aztán – mintha csak magának beszélne – a következőket mondta: Bruno szerencsés volt, nem szenved többé, jó időben halt meg. Fiatalon érte a halál, örökké az emlékeinkben fog élni és mindazokéban, akik szerették. Én is szerettem volna ilyen váratlanul meghalni. Ne fejtsd el: azt akarom, hogy engem is ide temessetek!" Berlinből diszkrét üzenetet küldtek, amelyben tudatták, hogy a Duce útját szükség esetén elhalaszthatják. Anfuso igyekezett meggyőzni Mussolinit, hogy ne utazzék, de ő menni akart. Fiának szomorú hangvételű, nagyszerűen megírt könyvében, a Parlo con Bruno-ban állított emléket.

A Szovjetunió elleni német támadás új reményeket ébresztett Winston Churchillben. A brit miniszterelnök és az amerikai elnök augusztus 4-én az Argentia-öbölben, nem messze Újfunland partjaitól, egy hadihajó fedélzetén bejelentették az Atlanti Charta megalkotását. A minden nemzet szabadságát deklaráló, nyolc pontból álló dokumentum szövege szerint: „a háború folyamán az Egyesült Államok és Nagy-Britannia nem törekszik területi nyereségekre. Nem kívánnak elérni semmilyen területi változtatást, amely nem az érintett felek közös óhaja alapján történne. Tiszteletben tartják minden nép jogát, hogy saját maga válassza meg, milyen államformában kíván élni... Mindent megtesznek, hogy minden nemzetnek, kicsiknek és nagyoknak, függetlenül attól, hogy a vesztesek vagy a győztesek oldalán álltak, helyet biztosítsanak a világkereskedelemben, és hozzáférést nyújtanak a boldogulásukhoz elengedhetetlen nyersanyagokhoz. Elősegítik a nemzetek közti leghatékonyabb együttműködést... Reményeik szerint a náci egyeduralom végeztével hosszan tartó békés időszak köszönt mindenkire, ahol a népek a lehető legnagyobb biztonságban élhetnek majd... olyan béke, ahol mindenféle akadály nélkül, bárki átkelhet a tengereken. Megítélésük szerint a világ minden népének, gazdasági és morális okokból egyaránt el kell utasítani az erőszakot..." Ez volt a demokráciák válasza a háromoldalú paktum által Európára és

Ázsiára erőszakolt új világrendre. Az Atlanti Charta megszületése után azonnal – a szerzők reményeinek megfelelően– jelentős propagandaszerepet töltött be.

Bruno halálát követően a Mussolini család tíz napra Riccionéba vonult el a világ szeme elől. Oroszországi útja közeledtével, az egyik este a Duce megkérte Vittorio fiát, hogy tartson vele, amikor felkeresi a Dnyeper mentén és a Donyec-medencében sikeresen küzdő olasz hadtestet.

Mussoliniba több gyakorlati, politikai érzék szorult, mint Hitlerbe, és komolyan aggasztotta a franciaországi helyzet. A francia kommunisták eddig is csak a német–szovjet megnemtámadási szerződés miatt tolerálták Pétain kormányát. Június másodika után azonban megváltozott a helyzet. A francia baloldali sajtó szerint De Gaulle már nem a brit imperializmus fizetett tábornoka volt, hanem a hazája felszabadításáért küzdő ízig-vérig francia hazafi. 1941. augusztus 21-én egy kommunista különítmény meggyilkolt egy fiatal német tengerésztisztet a Barbés Rochechouart metróállomáson. Ezzel kezdetét vette a partizánháború, amely megbénította a tengelyhatalmak erőit a megszállt országokban. Ezzel egy időben a Franciaországban élő olasz antifasiszták újra előbukkantak a spanyol polgárháborút és a német–szovjet paktumot követő hosszas hallgatásukból. 1941-ben Sereni és Dozza, az Olasz Kommunista Párt vezetői, a szocialista Nenni, Saragat és Trenti, valamint Fausto Nitti, a Giustizia e Libertà mozgalom vezetője közös tanácsot hoztak létre és felhívással fordultak az olasz néphez. A dokumentum az alábbi szavakkal zárult: „...mindannyiunk közös fellépésének, közös áldozatvállalásának és összehangolt küzdelmének eredményeképpen, a nép akaratának feltartóztathatatlan hullámából fog kiemelkedni az új Olaszország, a béke a függetlenség, a szabadság és a munka Olaszországa."

London minden este antifasiszta proklamációkkal bombázta Olaszországot. A propagandaháború „Candidus" hangján szólt az olasz néphez, aki fáradhatatlan erővel ontotta kérlelhetetlen bírálatát a BBC stúdiójából. Candidust Joseph John Marcusnak hívták. 1903-ban született Angliában olasz szülők gyermekeként, tanulmányait Páduában és Velencében folytatta. A Gazettino szerkesztőjeként dolgozott, majd 1938-ban visszatért Angliába, ahol a BBC-nek feltűnt tökéletes olasztudása, és nyomban szerződtették az olasz nyelvű adáshoz. Candidus 1941. április 13-án sugárzott első megszólalásában nyílt támadást intézett Mussolini ellen: „A holnap történészei előtt áll a feladat, hogy választ találjanak korunk legelképesztőbb rejtélyére, vagyis Mussolini külpolitikájára. Magyarázatot kell keresniük majd arra, hogyan lehetséges az, hogy egy olyan államférfi, aki a programjában országát világhatalommá akarta tenni, végül teljesen ellenkező eredményt ért el, és Olaszországot egy német protektorátus szintjére süllyesztette."

XII.

Napóleon árnyékában

Rastenburg: 1941. augusztus 25–29.

1941. augusztus 25-én, háromnapos utazás után Mussolini különvonata befutott Görlitz állomására Kelet-Poroszországban. Görlitz valójában fedőnév volt (eredetileg Szászországban van), mivel a német hadvezetés titokban akarta tartani a Führer rastenburgi főhadiszállásának helyét. Az állomástól mintegy nyolc kilométerre, a jegenye- és fenyőerdő szélén állt a híres Wolfsschanze (Farkaslak), a parancsnoki állás, ahonnan Hitler a Szovjetunió elleni hadjáratot vezényelte.

Mussolinit nagyszámú, katonákból és diplomatákból álló delegáció kísérte. Vele ment a július 23. óta betegeskedő Cianót helyettesítő Anfuso, Alfieri nagykövet, Efisio Marras katonai attasé, Cristano Ridòmi sajtóattasé, Ugo Cavallero vezérkari főnök és Antonio Gandin tábornok. Az olasz küldöttséggel utazott Hans Mackensen római német nagykövet és Eugen Dollmann SS alezredes, Hitler római képviselője, illetve a Duce fia, Vittorio Mussolini. A Wolfsschanze építését 1940-ben kezdték meg és kifejezetten a

Jobbra:
1941-ben Mussolininak nem sikerült rávennie Francót, hogy lépjen be a háborúba

Lent:
Katonai konferencia Klessheimben 1942 áprilisában

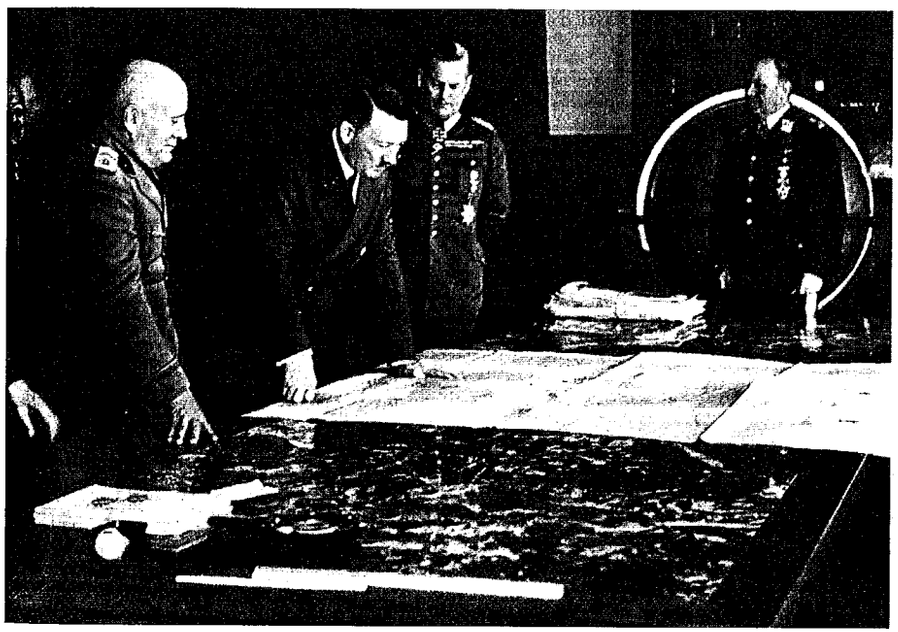

A klessheimi konferencián jóváhagyták a Málta elleni támadás tervét, ám nem sokkal utána mégis törölték. Hitler, Mussolini és Kesselring marsall itt még bizakodtak az el-alameini győzelemben.

fent:
Az 1943-as klessheimi konferencia a sztálingrádi vereség után nem sok jóval kecsegtetett

lent:
1943-as klessheimi konferencián a V-1-es rakétáról és egyéb „titkos fegyverekről" is szó esett.

fent:
„Általában végig a Führer beszélt, míg Mussolini bánatos arckifejezéssel, csöndben ült, miközben türelmesen és udvariasan hallgatta." Eugene Dollmann

balra:
„Amikor a két diktátor előjött négyszemközti megbeszélésükről, mindketten úgy festettek, mintha már nem is élnének. Akárcsak két szellem." Idézet Paolo Monelli *Roma 1943* című könyvéből.

Mussolini megérkezik Trevisóba 1943. július 19-én, reggel fél kilenckor.
A szövetségesek szicíliai partraszállása után a Führer azonnali találkozót kért a Ducétól.

Hitler gépe fél órával később,
reggel kilenc órakor érkezett a feltrei konferenciára

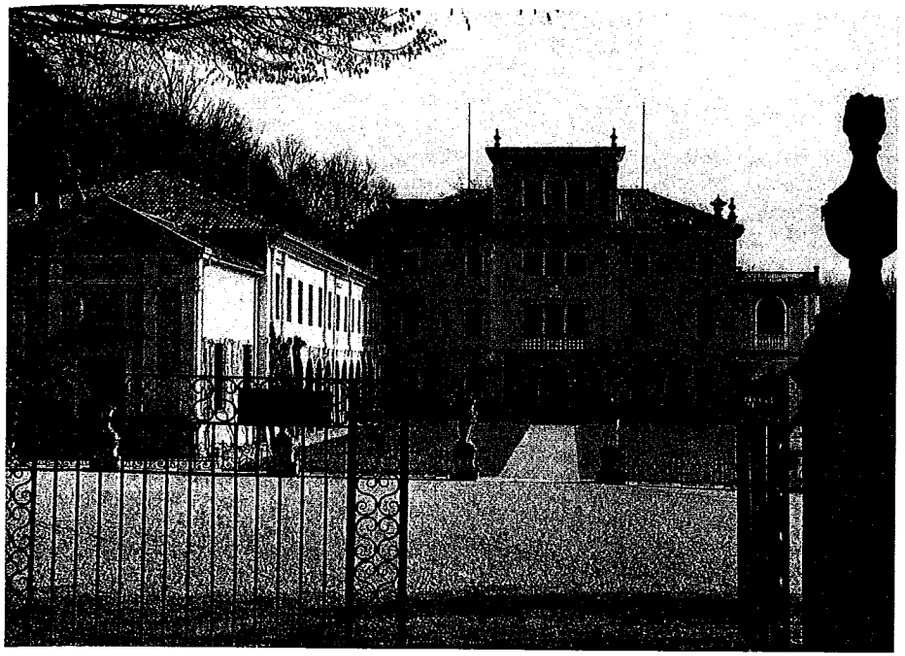

fent:
A feltrei konferenciát a Villa Gaggia-Paganiban tartották, amelyet Mussolini
így jellemzett: „Kész rémálom ez a hely, a szobák labirintusa."
A találkozó alatt Rómát súlyos légitámadás érte.

lent:
A Fasiszta Nagytanács 1943. július 25-én tartott ülésén
a Grandi és Ciano vezette többség megbuktatta Mussolinit

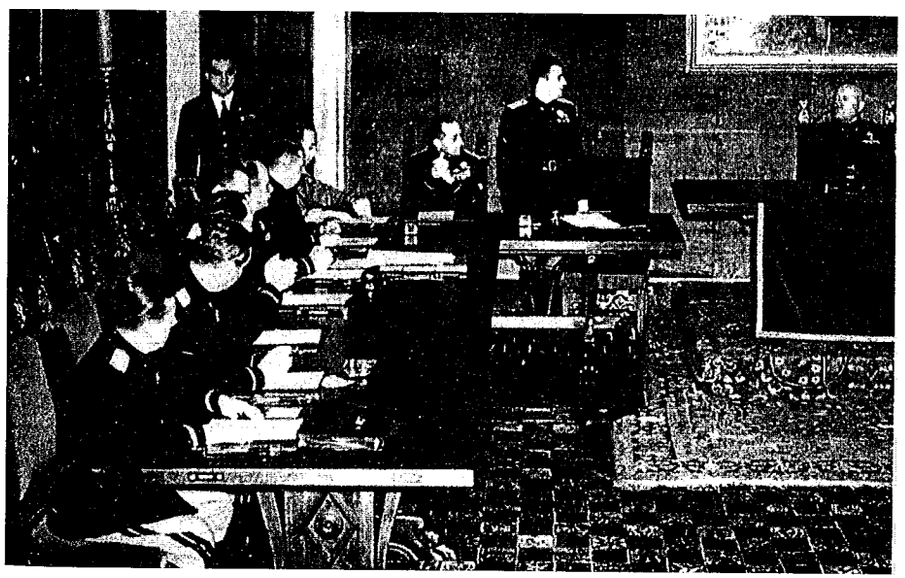

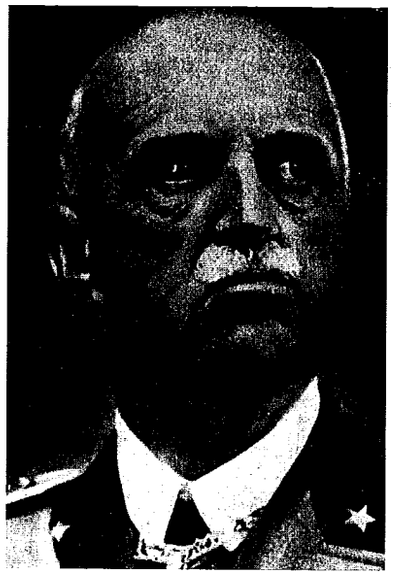

fent:
III. Viktor Emánuel lemondásra szólította fel Mussolinit, majd 1943. július 25-én, közvetlenül kettejük találkozását követően parancsot adott a letartóztatására.

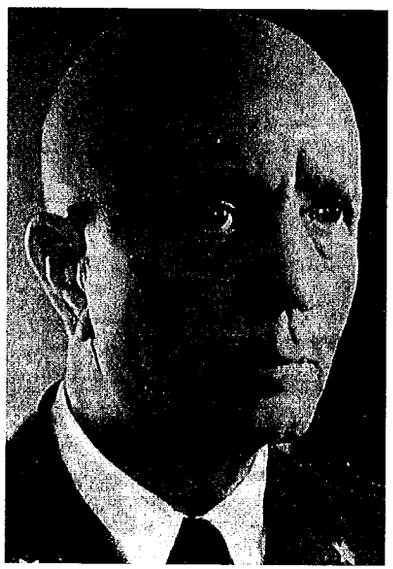

lent:
Mussolini eltávolítása után a király Pietro Badoglio marsallt kérte fel kormányalakításra

jobbra:
Raffaelle Guariglia (*balra*) a Badoglio-kormány külügyminisztere csak egyetlen alkalommal tárgyalt a németekkel, 1943. augusztus 19-én. Olaszország fegyverszünetet készült aláírni a szövetségesekkel.

lent:
1943. szeptember 9-én rövid csatározás után német ejtőernyősök elfoglalták Róma belvárosát

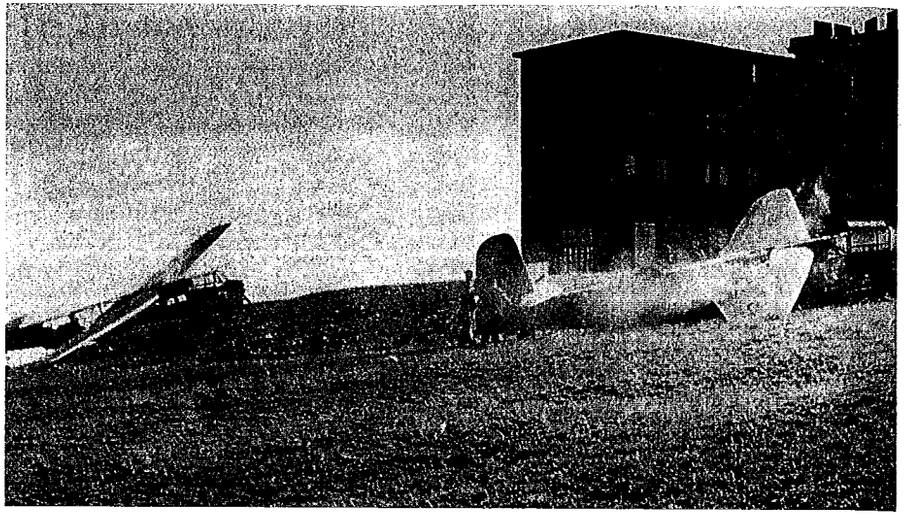

fent:
1943. szeptember 12-én a Luftwaffe és az SS ejtőernyős alakulatai
Otto Skorzeny vezetésével vitorlázórepülőkkel leszálltak a Gran Sasso hegy tetején
és kiszabadították az ott fogva tartott Mussolinit.

lent:
Mussolini és német megmentői,
a Duce börtönéül szolgáló Campo Imperatore szálló előtt.

Mussolini és Hitler 1943. szeptember 14-én Rastenburgban.
Mussolini elfogadta Hitler ajánlatát, egy fasiszta köztársasági kormány
magalakítására Észak-Olaszországban.

fent:
Német ejtőernyősök brit fogságba esnek Monte Cassino mellett. Olaszország nehéz terepnek bizonyult a szövetséges csapatok számára, akik csak lassú előrenyomulásra voltak képesek.

lent:
Ciano (középen) és társai tárgyalása 1944 januárjában.
A Mussolinit megbuktató fasiszta vezetőket kivégzőosztag elé állították.

1943 őszén Észak-Olaszország náci-fasiszta irányítás alá került.
A képen jobbról balra az alábbi személyek láthatók: Karl Wolff SS tábornok, Alessandro Pavolini, a Fasiszta Párt főtitkára, Rudolf Rahn, német nagykövet és Carlo Alberto Biggini igazságügy-miniszter. Velence, 1944.

Hitler és Mussolini 1944. július 20-án Rastenburgban.
Utolsó találkozójuk csaknem elmaradt, mivel von Stauffenberg ezredes
ezen a napon kísérelt meg merényletet a Führer ellen.

Ildefonso Schuster milánói érsek megpróbált közvetíteni
a CLNAI és a fasiszták között,
de Mussolini 1945. április 25-én elutasította

Mussolini, Claretta Petacci
és más fasiszta vezetők holtteste
közszemlén a milánói Piazzale Loretón

Barbarossa-hadműveletre tervezték. A hatalmas komplexum megalkotása márkamilliókat emésztett fel. Az építésben munkások, mérnökök és különféle szakemberek egész hada dolgozott. A nyolc négyzetkilométernyi területen húzódó föld alatti erődítményrendszert három, aknamezőkkel és szögesdróttal körülvett védelmi vonal övezte. A hatalmas bunkereket, irodákat és szolgáltatóhelyiségeket bonyolult folyosórendszer kötötte össze. Itt volt a Führerhauptquartier, azaz a Führer főhadiszállása, illetve a német hadvezetés kulcsfontosságú fegyvernemeinek főparancsnoki állása. A Wolfsschanze mindent igényt kielégített. Nagyerejű rádióadót, telefonvonalakat, kórházat, konyhákat, étkezdéket, raktárakat, sőt még levéltárat is telepítettek a föld alá. 1945. január 24-én, amikor eljött a visszavonulás pillanata, Hitler parancsot adott a labirintus felrobbantására. Nem sikerült. Nem volt elég dinamit ahhoz, hogy teljesen porrá zúzzák ezt a félelmetes acél- és betonkolosszust. A Farkaslak maradványai ma turistalátványosságként szolgálnak az odalátogató érdeklődőknek. A lengyel hatóságok éttermeket, bárokat, sőt még egy kis szállodát is építettek a vendégek kiszolgálására.

Hitler akkor hívta meg Mussolinit, amikor még minden a terveknek megfelelően haladt. Augusztus elején aztán számos véleménykülönbség látott napvilágot a Führer és tábornokai között a hadművelet következő lépését illetően. A vezérkar egyenesen Moszkvának akart menni, míg Hitler, Clausewitz tanításait követve, először a csatatéren akarta legyőzni az ellenfelet és nem hagyta, hogy első látásra értékesnek tűnő célok eltérítsék szándékától. Hitler felállított magában egy fontossági sorrendet és az orosz főváros elég hátul kullogott a listán. A fő cél Leningrád volt, nem csupán, mert a bolsevizmus bölcsőjeként szimbolikus jelentőséget tulajdonítottak neki, hanem a Balti-térségben elfoglalt kulcsfontosságú szerepe miatt is. A lista második helyén Ukrajna állt, hatalmas gabonatartalékaival, majd ezt követte a Krím-félsziget a romániai olajmezők közelségének köszönhetően. A vita mintegy három hétig tartott. „Ha tudtam volna, hogy az oroszoknak valóban annyi tankjuk van, mint ahogy ön azt az Achtung panzer! című könyvében leírta, el sem kezdem ezt a háborút" – mondta Hitler Heinz Guderian tábornoknak a páncélos hadosztályok parancsnokának, a „Moszkvai cél" odaadó hívének,

akinek igyekezett megnyerni a támogatását. Augusztus 23-án, miközben Mussolini vonata Kelet-Poroszország felé robogott, Hitler meghozta a végső döntést: Az elsődleges célpont nem Leningrád és nem Moszkva lesz, hanem Ukrajna, méghozzá azonnal és gőzerővel: „A tábornokaimnak meg kell érteniük a háború gazdasági aspektusait" – mondta a döntését követően. Augusztus 25-én az eddig Moszkva irányában előrenyomuló központi hadseregcsoport kényszeredetten kilencvenfokos fordulatot vett. A tábornokok egyre kritikusabban szemlélték a Führer parancsait, ugyanis attól tartottak – ami később be is igazolódott – hogy a hatalmas energiákat felemésztő ukrán hadjárat után, télvíz idején kell majd Moszkva ellen indulniuk.

A Duce alig tudott valamit a színfalak mögötti belső villongásokról. Hitler a szíve szerint Moszkvában fogadta volna Mussolinit. A Kreml füstölgő romjai előtt pózoló két diktátor fotója nagy szolgálatot tehetett volna a tengelyhatalmak ügyének. Emiatt történt az is, hogy Bruno Mussolini halálát követően Berlinből javasolták a látogatás későbbre halasztását. Mussolini azonban érezte, hogy a Führer mély együttérzése mögött valami fajta politikai indíték rejlik. Augusztus 25-én a görlitzi állomáson Hitler visszafogottan viselkedett, azonban kitűnő színészi képességeinek köszönhetően semmit sem árult el csalódottságából. Vittorio Mussolini így emlékezik: „Apámat és kíséretét a német katonaságnál megszokott szigorú protokoll közepette is a szokásos tiszteletadással és baráti üdvözléssel fogadták. Amint apám leszállt a vontról Hitler odalépett hozzá és részvétét nyilvánította, majd sorra bemutatta a kissé hátrább várakozó katonai vezetőknek. A kelet-poroszországi Rastenburg mellet lévő Führerhauptquartierben apám hosszas megbeszéléseket folytatott Hitlerrel. Alkalmanként négyszemközt tárgyaltak, máskor Cavallero, Keitel, Ribbentrop, Anfuso, Mackensen, Alfieri, Jodl, Gandin és Warlimont társaságában."

Mussolininak ez volt a háború alatt tett leghosszabb külföldi látogatása. A végleges program Hitler és a német hadvezetés közti kompromisszumok sorozatából született, ugyanis ez utóbbi nehezményezte, hogy valaki csak úgy „túrázgasson" a fronton, miközben a Wermacht és a Vörös Hadsereg élet-halál harcot vív

egymással. A német hadsereg nehézségeit jól mutatja a furcsa útiterv, amelyet a Duce ötnapos – augusztus 25. hétfőtől 29. péntekig tartó – frontlátogatására állítottak össze. Mussolinit korára és beosztására való tekintet nélkül hurcolták több ezer kilométeren át, felváltva vonaton, repülőgépen és gépkocsin, északról délre, oda-vissza, fittyet hányva a híres német logisztikai precizitásra. Az utazás csúcspontját jelentő csapatszemlét a CSIR-nél jól megszervezték, legalábbis egy bizonyos pontig.

Cristano Ridòmi az alábbiakat jegyezte fel: „Mussolini egy hosszú szerelvényen érkezett, amelyhez elnöki szalonkocsit, étkezőkocsit és számos hálókocsit csatoltak a kísérete számára. Vele utazott jó pár magas rangú tisztviselő, tábornokok, ezredesek, no meg von Mackensen római német nagykövet a hosszú szivarjaival, amelyek bebüdösítették az egész vonatot. Egyetlen újságíró sem jött velünk, még a Stefani hírügynökség tudósítója sem. Én persze magammal vittem hűséges írógépemet... Alfieri a lelkemre kötötte, hogy jegyezzek fel mindent, mert én leszek, ha nem is történetírója, de legalábbis a krónikása ennek az expedíciónak. Az olasz sajtónak leadott tudósításomon túl nehéz leírni mindazt, amit ezen az úton tapasztaltam. Már a görlitzi állomástól kezdve minden olyan furán valószínűtlennek, egészen különösnek tűnt. A mozdonyvezető hajszálpontosan annál a csíknál állította meg a vonatot, melyet azért festettek a peronra, hogy Hitler közvetlenül annak a kocsinak az ajtaja előtt várakozzon, ahonnan majd a Duce kiszáll.

Az igazi Görlitz, mint azt mindannyian tudjuk, Németország másik vidékén található... Hamis dolog, de a jelentése tragikus. Itt véget ér a valóság és belépünk egy elzárt, külön világba, ahol a baljóslatú erdő fái közt, sok kilométernyi barikád és szögesdrótakadály védelmében áll a „hadúr" és a parancsait gépiesen továbbító vezérek szálláshelye. A kicsi, földbe ásott barakkokat, hatalmas betonlemezek borítják. A szobák falai faborításúak, akárcsak a „Stuben"-ek azokban a kis alpesi hegyi szállókban vagy faházakban. A víz- és fűtésvezetékeket, a telefon- és távíróvonalakat, mélyen a föld alatt vezetik. Néhány százan élnek Hitler környezetében ebben a rejtélyes kis faluban, elzárva a külvilágtól." Első beszélgetésük alkalmával Hitler bevallotta Mussolininak, hogy nagyon megrázta, amikor 1939

augusztusában kénytelen volt egyezséget kötni a Szovjetunióval, csak hogy megtámadhassa Lengyelországot. Ezt aztán az egész látogatás folyamán végig ismételgette.

Anfuso ezeket írta: „Mindazzal, amit mondott, és ahogy előadta, illetve megismételte a következő néhány nap folyamán, úgy tűnt, két fő problémáról kívánja elterelni a figyelmet. Az egyik ilyen, könnyen észrevehető gond az volt, hogy a Szovjetunió lerohanásáról a hatalmas jelentőségű Entscheidungot (döntés) az utolsó pillanatban hozták... A másik, rejtett aggály a bolsevizmus ellen folytatott keresztes hadjárat, a Kreuzzug növekvő nehézségeiből adódott, illetve azokból az új akadályokból, melyek előbukkanása beigazolni látszott az F.W. Schulenberg moszkvai német nagykövet jelentésében megfogalmazott jövendöléseket. A jelentést egyébként elégették, mivel ellentmondott Hitler akkori elképzeléseinek."

Hitler saját érvelése a keresztes hadjárat mellett nem sokban különbözött azoktól az érvektől, amelyeket a háború után az Egyesült Államok és Nyugat-Európa használt, amikor a szovjet terjeszkedés megfékezése mellett foglalt állást. Hitler elpanaszolta, hogy a nyugati demokráciák félreértették őt, különösen Nagy-Britannia, aki a német támadást követően sietve szövetségre lépett a Szovjetunióval. Az Atlanti Chartára úgy tekintett, mint a politikája elleni nyílt agresszióra, amelyet Roosevelt és a náciellenes küzdelemben az elnököt támogató zsidó körök koholtak össze. Az Atlanti Charta azonban – mint fogalmazott – sem a brit birodalmat, sem Mr. Churchill saját karrierjét nem fogja megmenteni.

Hitler dühöngött, mert az imént értesítették, hogy Lord Beaverbrokk és Averell Harriman vezetésével egy angol–amerikai delegáció jelenleg éppen Moszkvában tárgyal a Szovjetuniónak nyújtandó első jelentős segélyszállítmányról. Az október elsején aláírt megállapodás szerint az Egyesült Államok és Nagy-Britannia 1942 júliusáig háromezer repülőgép, négyezer tank, harmincezer teherautó, valamint százezer tonna üzemanyag és egyéb felszerelés eljuttatását vállalta a Szovjetunióba. Hitler folyamatos elégedetlenkedése arra engedte következtetni Mussolinit és kíséretének tagjait, hogy a németek keleti villámháborús tervei nagyrészben meghiúsultak. Az oroszok nagy erővel és bátran küzdöttek, miközben kijátszották a

kezükben lévő két adu-ászt: a hatalmas nyílt terepet és a kíméletlen időjárást.

Az első megbeszélés után Anfuso ekképpen összegezte saját benyomásait a tanácstalan Mussolininak: „Az igazság az, Duce, hogy a németek rájöttek: Oroszország túl nagy ahhoz, hogy egyetlen falásra lenyeljék." A találkozó után a delegációk az egyik faházba vonultak ebédelni. A Führer ebéd közben is folytatta mondandóját. Elárulta, hogy a múltban már volt alkalma találkozni Lord Beaverbrookkal, aki megítélése szerint méltányos álláspontot képviselt Németországgal szemben. És ez az úriember most mégis, ebben a minutumban, a Kremlben szövetkezik a német keresztes hadjárat ellen – folytatta. Ezután méltatta a Duce érdemeit, majd visszatért Oroszország kérdésére. Hangsúlyozta, hogy birtokában állnak a bizonyítékok Sztálin agresszív szándékaira, és ha a német csapatok nem indítják meg támadásukat június 22-én, szinte biztosra vehető, hogy az ellenség megtette volna ugyanezt ellenük. Hosszan ecsetelte az „ázsiai hordák" fogságába esett katonái mártíromságát, és heves kirohanásokat intézett a nyugati országok ellen, akik a szovjetekkel szövetkeztek a német nép elleni harcra. Az oroszországi hadviselés végtelen panaszáradata, amelyet a rastenburgi névtelen hivatalnokok is folyton szajkóztak, röviden így foglalható össze: „Oroszországban jól lehet háborúzni, de csak az alatt a négy hónap alatt, amíg kedvező az időjárás."

1941 augusztusára Hitler fizikai állapota romlani kezdett. Görnyedt hátával és csapott vállával már korántsem mutatott úgy, ahogy azt a világ megszokhatta, Hienrich Hoffman müncheni fotográfus képeiről, akivel még a húszas években barátkozott össze.

Augusztus 26-án, kedden Mussolini Breszt-Litovszkba utazott, hogy szemügyre vegye a közelmúltban lezajlott csata helyszínét. Von Kluge tábornagy, a IV. német hadsereg parancsnoka fogadta, és tájékoztatta a város elestét eredményező sikeres német hadműveletekről. A főtisztet szemmel láthatóan bosszantotta, hogy neki jutott a feladat, hogy szórakoztassa az olasz szövetségest. A Duce ezután Göring főhadiszállására ment, ahol az egymást közel húsz éve ismerő két férfi barátian elbeszélgetett. Ezt követően az olasz diktátor visz-szarepült Rastenburgba.

Anfuso, aki Rastenburgban maradt, feljegyezte: „Amikor aznap este újra találkoztak Hitlerrel, Mussolini rendkívüli érdeklődést mutatott az orosz történelem iránt. Érdekelte Breszt-Litovszk régi erődjének a története, amely magán viselte a közelmúlt harcainak emlékét. Érdekelték a szovjetek épületei, a kórházaik, a laktanyák és az iskolák, amelyeket mind valami impozáns szerkezeteknek képzelt, pedig valójában szegényes, elhanyagolt, öreg épületek voltak." Mussolini vonata még aznap este elindult délnek Leopolis (Lvov) irányába. A szerelvény igen nyakatekert útvonalon haladt: a lengyel korridoron át először Katovicébe ment, majd Krakkón és Rzeszowon keresztül érkezett meg Lvovba. A végtelennek tűnő vonatút során Vittorio Mussolini a Hitlerrel folytatott beszélgetéseiről kérdezte apját. A Duce így felelt: „Ha a német hadsereg továbbra is ilyen tempóban képes haladni, és ugyanakkor meg tudja oldani az utánpótlás kérdését, akkor szinte biztos a siker. De már nagyon közeleg az ősz, és Oroszországban a tél is sokkal hamarabb köszönt be, mint mifelénk. Még Napóleon is, akinek a nevét Hitler hallani sem bírja, keserű tapasztalatokat szerzett az orosz időjárással.

Csapataink jelenléte nem csak ideológiai szempontból fontos, hanem azért is, mert Hitler úgy gondolja, hogy Oroszországban fogjuk megnyerni a háborút. Méltatta az expedíciós seregünk bátorságát és harci szellemét. Katonáink és tisztjeink képesek végrehajtani a számukra kitűzött feladatot. Keitel, jó porosz módjára, állandóan kétségbe vonja az olasz katona értékét, most mégis azt mondja, hogy nem látott semmi különbséget a saját csapatai és a mieink között. Ha ugyanolyan felszerelésünk és szállítási feltételeink lennének, semmi különbség nem lenne a katonáink között."

A Führer vonata szorosan az olasz különvonat nyomában haladt. Augusztus 28-án nem messze a Lvov melletti vasútállomástól mindkét vonat megállt. Hitler és Mussolini egy Condor típusú négymotoros repülőgép fedélzetén elindultak, hogy felkeressék az Uman közelében állomásozó olasz expedíciós hadsereget.

A CSIR július 16-án indult meg a Románia és Besszarábia határán fekvő Botosaniból a német hadvezetés által kijelölt hadműveleti területre, Oroszország belseje felé. Augusztus 12-én a Pasubio hadosztály egységei éjszakába nyúló harcba bocsátkoztak a Vörös

Hadsereg hátvédével. Benigno Crespi alezredes feljegyzéseiből: „Az orosz hadifoglyok megerősítették, hogy az ellenség a teljes vonalon visszavonulóban van – mihamarább át akarnak kelni a Bug folyón. Más orosz csapategységek Odessza felé menetelnek. A Bug még mindig körülbelül százötven kilométerre van tőlünk. Nagyszerű az idő. Az utak és a kocsinyomok szárazak; nagyon könnyen haladunk, bár visszatért a hőség. Mint minden hadseregnek, amely motorizált egységekkel mélyen benyomul az ellenséges területre, nekünk is a legnagyobb problémánk az üzemanyag-utánpótlás. Benzin, gázolaj és kenőanyagok: ezek jelentik most a CSIR számára legfőbb gondot.

Vasárnap misét celebráltak Oligopol egyik parkjában, ami hétközben a piactér szerepét töltötte be. A katonák mellett szokás szerint ott álltak a helyiek és figyeltek. Huszonnégy éve nem láttak vallási ceremóniát. Ortodox módra vetettek keresztet. Az ukránok békés emberek. Minden isha-ban (viskó) Szűz Mária és a szentek sovány, átszellemült arcképe tekint le az ikonokról. A megszállás első néhány napja elteltével legyőzték a bolsevikok által beléjük plántált gyanakvást, és segítőkésznek és vendégszeretőnek mutatkoztak. Parancsnokainknak meg kellett tiltani a túlzott barátkozást az olasz katonák és a helyi lakosság között. De a hatalmas, megindító nyomor láttán katonáink nem tudtak közömbösek maradni, és hamarosan megosztották fejadagjukat a gyermekekkel és nőkkel. Az olasz csapatoknak sikerült megnyerniük a lakosság jóindulatát, és talán ennek is köszönhető, hogy a partizánok kevesebb akciót hajtottak végre ellenünk. Augusztus 24-én, a vasárnapi mise után értesültünk róla, hogy az elkövetkező napokban Mussolini és a Führer megszemléli a CSIR néhány egységét."

A Führer Condor gépét Hans Baur vezette. A fedélzeten tartózkodott még Ribbentrop, Himmler, Otto Dietrich, Alfieri, Anfuso és néhány adjutáns. A nagy hőségben kéken szikrázott az égbolt. Az utasok komor hangulatban ültek. „Biztos mindenki arra gondolt, hogy micsoda címlapsztori lenne, ha így együtt lezuhannánk" – jegyezte meg később Anfuso. A Condort Messerschitt vadászok kísérték, amint háromezer méteres magasságban átrepült Ukrajna hatalmas, termékeny földjei felett. Kétórányi repülés után a pilóta letette a gépet Uman közelében.

A repülőtéren a bosszús és zavart von Rundstedt marsall fogadta Hitlert és Mussolinit. A német katonák parancsnokukkal ellentétben lelkesen igyekeztek a Führer közelébe férkőzni, aki – mintha teljesen megfeledkezett volna a vendégeiről – egyedül indult, hogy üdvözölje őket. Ezt követően a két diktátor beült egy hatalmas Mercedesbe, amely a Torino hadosztály táborhelyére vitte őket, ahhoz a hadosztályhoz, amelyet a Duce két hónapja látogatott meg Veronában.

A jó időnek vége szakadt, és az előző napi esőzések az egész körzetet hatalmas sárdagonyává változtatták. A földutak használhatatlanná váltak. Messe tábornok nem talált semmilyen járművet, amellyel megközelíthette volna a megbeszélt találkahelyet, és az Umantól öt kilométerre délre fekvő Tecuzca gázlót. Végül egy sovány gebe vontatta szekéren döcögött a helyszínre. Szerencséjére a viharos erejű szél időközben megkeményítette az út sarát.

Benigno Crespi az alábbi leírást közli a látogatásról: „Délben számos autó közeledett Uman irányából. A parancsnoki kocsi után jött a Hitlert és Mussolinit szállító óriási járgány. Őket követték a marsallok és tábornokok autói, Keitellel Rundstedttel és Cavalleróval. A sort a diplomaták járművei zárták. Messe tábornok és vezérkara tisztelgett. A Duce kiszállt az autóból, röviden üdvözölte Messét, majd a kocsiba invitálta. Csapataink szabályos rendben sorakoztak a vékonyka útszakasz mentén."

Anfuso így írta le a jelenetet: „Az volt a benyomásom, hogy a motorizált egységek nem mozognak valami könnyen. A katonák jól festettek. A gyalogosok igazi olasz katonák módjára viselkedtek. Mindenütt csupa mosoly, ahogy egymásra tekingettek. Az arcukon nyilvánvaló öröm tükröződött, hogy Mussolini felkereste őket, elvégre ő volt az, aki idevezényelte mindannyiukat. A tankokon már megfakultak az otthonra emlékeztető odapingált feliratok: Birra Peroni meg Fratelli Gondrand.

Messe tábornok olyan volt, akárcsak az emberei: látszatra szúrós tekintetű kemény fickó. 1942 novemberéig maradt a fronton, és akárcsak az embereibe, belé is szorult egy jó adag fegyelmezetlenség. Folyton vitatkozott és marakodott a németekkel. Az olaszok, amikor éppen nem harcoltak az oroszok ellen, szabadidős tevékenységként a németekkel veszekedtek... Ribbentrop, akit mellém osztottak be,

végig kifejezéstelen arccal járkált, mintha ő lenne a szemle tárgya. Nagyszerű katonák – mondtam többször is, míg ő néha szó nélkül rábólintott. Végül amikor a bersaglierikhez értünk megszólalt: Schöne Truppen. Hitler jóval lelkesebb volt, valószínűleg, mert kedvében akart járni Mussolininak, aki sóvárgott a dicséretéért."

Dino Alfieri, aki Vittorio Mussolini társaságában utazott, megjegyezte: „Nem ez az első alkalom, hogy a bersaglierik Oroszország földjén harcolnak. Cavour is elküldte őket a Krímbe. Már akkor sem maradhattunk ki a háborúból, ha valami hasznot is akartunk húzni belőle." Mussolini és Hitler ugyanolyan gyorsan távoztak, ahogyan érkeztek. Az olasz katonák pedig, akiket az a megtiszteltetés ért, hogy a Duce személyesen kereste fel őket, most visszamehettek kiásni magukat a sárból – óvakodva esőtől és fagytól – és folytatni az előttük álló rettenetes és tragikus kimenetelű hadjáratot.

A két diktátor eközben Uman felé vette útját, ahol „egészséges", német módra készült fejadagból összeállított ebéd várta őket. Az egyik fényképen jól látszik, amint a küldöttség tagjai közönséges faasztalok körül, padokon ülve fogyasztják az ételt. Középen Mussolini, a balján Hitler, a jobbján von Rundstedt. A háttérben néhány repülőgép és német katonák népes csoportja figyelhető meg. A menü igazi kihívás volt az olaszok számára. A „lakoma" egy rejtélyes eredetű zöldséglevesből állt, amelyet apró naranccsal szervíroztak, ami valóságos kincsnek számított, tekintve a körülményeket. A hazafele úton mindenkit a hányinger kerülgetett. Mackensen azzal vádolta Alfierit, hogy meg sem kóstolta levest, és ezzel megsértette a német konyhát. Alfieri erre így felelt: „Így igaz, nem kóstoltam meg, de az is igaz, hogy nem vagyunk annyira jó barátok sem." A vita végén Hitler megjegyezte: „Milyen kár, hogy az olasz katonák most nem lehetnek itt velünk!"

Mielőtt visszatértek volna Lvovba, von Rundstedt beterelte vendégeit egy hangárba, amelynek közepén egy rajztáblát állítottak fel. A marsall ezen mutatta be, hogyan nyomult előre a német haderő a július vége és augusztus eleje közti időszakban egészen Umanig. Miután von Rundstedt befejezte mondandóját, egy fénykép erejéig mindannyian a térképasztal köré gyűltek. A történelmi pillanatot Heinrich Hoffmann kamerája örökítette meg az utókor számára.

Délután az egész küldöttség visszaindult Lvovba. Röviddel a felszállás után Mussolini a magamutogatás furcsa formáját választva megkérdezte, nem vezethetné-e egy kicsit a repülőgépet. Hitlert annyira meglepte a dolog, hogy szóhoz sem jutott, mindössze egy erőltetett mosolyra meg egy fura arckifejezésre futotta. A Führer még autót sem tanult meg vezetni, nemhogy repülőgépet, és bár rajongott mindkét közlekedési eszközért, vezetésüket nagy formátumú emberhez méltatlannak tartotta. Mussolini mindenesetre kiszállt az üléséből, előrement a pilótafülkébe, és a másodpilóta, valamint az utasok aggódó pillantásai közepette több mint egy órán keresztül vezette a gépet.

Anfuso így emlékezett a kalandra: „Biztosra veszem, hogy Hitlernek cseppet sem volt kedvére a tréfa. Az SS bizonyára azt gondolta, hogy merénylet készül a Führer ellen. Mivel senki sem tudta, mi a teendő, mindannyian Himmlert bámulták, aki szótlanul ült a helyén. Amikor elérkezett a leszállás ideje, Hitler pilótája közölte a Ducéval, hogy talán mégsem volna szerencsés ötlet, ha a manővernek ezt a részét is magára vállalná. Mussolini hátrafordult a pilótaülésben és megpillantotta a többiek eltorzult ábrázatát, akik ha már eddig nem estek el a szovjetek fegyvereitől, most végképp nem akartak meghalni egy olasz kezei között, ha mégoly híres is. A Duce visszaült a helyére. Hitler gratulált neki, bár mintha nem ugyanazokat a szavakat használta volna, mint amikor annak idején a marxizmus elpusztítóját méltatta benne."

Mussolini emelkedett hangulatban volt. Mivel a németekéhez fogható olasz hadisikerekkel nem büszkélkedhetett, visszanyúlt egészen a római korig és Trajanus császár dicső tetteit kezdte sorolni. Dollmann így idézi fel a jelenetet: „A Führernek türelmesen végig kellett hallgatnia Trajanus császárnak, Románia meghódítójának győzelmeiről szóló minden apró részletre kiterjedő elbeszélést. Még a Dunán átívelő nagyszerű hidakról is hallhattunk, melyek építését a rómaiak olyan tökélyre fejlesztették, hogy a modern kori hadseregek a mai napig sem tudták túlszárnyalni őket." Mussolini rámutatott, hogy Trajanus nem csak nagyszerű katona és páratlan stratéga hírében állt, de az általa támogatott jelentős középítkezések és műalkotások révén is ismeri nevét a világ. Hitler már alig várta, hogy

földet érjenek, és valószínűleg megfogadta magában, hogy soha többet nem utazik egy repülőgépen a Ducéval.

A visszaút Lvovból északra kemény diplomáciai huzavonával telt. Augusztus 29-én, péntek reggel Rastenburgban Mussolini közölte Anfusóval, hogy ideje tárgyalni Ribbentroppal a kiadandó sajtókommünikéről, amely mintegy válaszként az Atlanti Chartára hangsúlyosan foglalkozik majd a Szovjetunió eltűnése utáni európai helyzettel. „Ez volt a módja, hogy Hitlert rákényszerítsük: mondja ki a nyilvánosság előtt, hogy nem gyarmati háborút folytat Európában, és ez nem csak a Herrenvolk háborúja, hanem egy új Európa megteremtéséért harcol."

Ribbentrop láthatóan cseppet sem örült Anfuso kérésének, pedig mindent úgy tálaltak, mint Mussolini személyes óhaját. Anfuso előhúzott a táskájából egy tervezetet és odaadta Ribbentropnak azzal, hogy Hitler sajtóirodájának vezetője, Otto Dietrich már átnézte. Ezzel hibát követett el, amit rögtön egy újabbal tetézett, amikor javasolta Ribbentropnak, hogy tekintse át a dokumentumot a Führerrel. Végül számos változtatás és betoldás után mégiscsak kiadták a kommünikét.

A rastenburgi visszaút utolsó estéjén szabadtéri fogadást rendeztek a Duce tiszteletére, melynek során a jelenlévők tanúi lehettek egy tipikusan a hitleri „színházra" jellemző előadásnak. Az est folyamán egyszerre csak megjelent egy tábornok, odalépett a diktátorok asztalához és ünnepélyes hangon jelentette Hitlernek: „Mein Führer, Reval ist gefallen!" (Führerem, Reval elesett). Mindenki Hitler felé szaladt, hogy gratuláljon neki, miközben ő a részletek iránt érdeklődött. Ekkor Keitel is belépett a jelenetbe és egyfajta duettet adtak elő a Führerrel, aki immár a legfőbb hadúr szerepében díszelgett. Hitler felsorolta a hadműveletben részt vevő tábornokok és egységek nevét, majd szemmel láthatóan elégedetten elhallgatott, és némán bámulni kezdet a holdat.

Mussolini hirtelen Anfusóhoz fordult: „Maga elhiszi mindazt, amit Hitler műszaki és stratégiai zsenialitásáról mondanak?" Anfuso azt felelte, hogy szerinte nagyjából igaz lehet, bár hozzá kell tenni, hogy a Führer nagyon jól képes memorizálni az „előadások" előtt. „Mi a helyzet a kommünikével?" – kérdezte a Duce. Anfuso elmond-

ta, hogy a nagyszámú módosítás ellenére a végső változat meglehetősen hasonlít az eredetire, és Ribbentrop jóváhagyta, hogy kiadják az olasz sajtónak, amint Travisiónál átlépnek az olasz határon. A politikai oldalát tekintve Mussolini legalább annyira elégedett lehetett a látogatással, mint Hitler, ha nem jobban, különösen azután, hogy a német kancellár bizalmasan közölte vele: Gehelen tábornok kémei alaposan alábecsülték a Vörös Hadsereg létszámát.

Mussolini különvonata nagy sebességgel rótta a kilométereket dél felé, immár kiegészülve a Führer ajándékával, egy sokcsövű légelhárító-ágyúval felszerelt, különleges vasúti kocsival. Klagenfurtnál hirtelen megálltak. Urach meghatalmazott miniszter, aki a német külügyminisztérium sajtóosztályát képviselte közölte Anfusóval: „A kommüniké így nem adható ki". „Mit jelentsen ez? – kérdezte döbbenten Anfuso. – Hiszen nemrég még mindannyian egyetértettünk. A Führer, Dietrich, Ribbentrop, mindenki. Másról nem is beszéltünk Rastenburgban, csak erről." „A Német Birodalom külügyminisztere felkért, hogy indítványozzak némi javítást a kommünikét illetően" – felelte Urach. „Tudja mit? – mondta erre Anfuso – menjen, és tudassa ezt maga Mussolinival!" Felettesei csupán minimális mozgásteret biztosítottak Urachnak. Ennek jegyében, jó néhány hasonló szóváltást követően, és Mussolini átkozódása közepette elkészült a sajtóközlemény újabb vázlata. A Duce keserűséget érzett a történtek miatt. Anfuso arra gyanakodott, hogy Ribbentrop áll a dolgok hátterében, mert észrevette, hogy a neve Keitel után következik a sorban.

Végül, augusztus 30-án, Berlinből keltezve kiadták az alaposan megváltozott közleményt, amely így szólt. „Augusztus 25–29. között a Führer főhadiszállásán hivatalos látogatáson fogadta a Ducét. A 25-től 27-ig tartó megbeszéléseik során Hitler és Mussolini részletesen megvitatták a háború további menetére vonatkozó katonai és politikai kérdéseket. A találkozó végén hivatalos kommünikét adtak ki, amely többek között az alábbiakat tartalmazza: „A két nemzet és vezetőik egyaránt eltökéltek a háborút a végső győzelemig folytatni. A tárgyalások is ennek a szellemében zajlottak. A győzelmet követő új európai rend célja megszüntetni a korábbi európai háborúk kiváltó okait. A bolsevik fenyegetés, illetve a pénzuralmi, kizsák-

mányoló rendszerek megszűnése békés, harmonikus és gyümölcsöző kapcsolatokban fog megnyilvánulni Európa népei között a politika, a gazdaság és a kulturális élet területén egyaránt. Látogatása során a Duce a Führer társaságában felkereste a keleti front legfontosabb helyszíneit, valamint szemlét tartott az oroszok ellen küzdő olasz hadosztályoknál. A déli fronton a két vezető találkozott von Rundstedt marsallal."

A kommünikét Cristano Ridòmi gépelte, annál az egyszerű oknál fogva, hogy neki volt egyedül írógépe a vonaton. Az olasz verzióba belecsempészte Vittorio Mussolini nevét is, de a Duce kihúzta. Ilyen nevetséges kulisszák mögötti csetepatékkal ért véget Mussolini és Hitler tizenegyedik találkozója, a harmadik és egyben utolsó az 1941-es évben. A diktátorok nyolc hónap múlva ültek ismét össze Salzburgban, amikor még mindig lehetségesnek tűnt a tengelyhatalmak győzelme, még azután is, hogy a Pearl Harbourt ért meglepetésszerű japán támadást követően, 1941. december 7-én az Egyesült Államok is belépett a háborúba. A német offenzíva megakadt az orosz télben. A támadók a sár és hó fogságában ragadtak, mindössze húsz kilométerre Moszkvától. Miután Japán biztosította a Szovjetuniót, hogy nem áll szándékában hadat viselni ellene, Sztálinnak lehetősége nyílt, hogy a Távol-Keletről friss, jól képzett hadosztályokat dobjon át a Wermacht fáradt seregei ellen.

Nagy-Britannia kihasználta az oroszországi hadjárat által teremtett átmeneti nyugalmi időszakot, és növelte a háborús termelést, valamint igyekezett csökkenteni az Atlanti-óceánon elszenvedett konvojveszteségeit. 1941 novembere és decembere között Észak-Afrikában Churchill megpróbálkozott offenzívát indítani Rommel seregei ellen az újonnan felállított VIII. hadsereggel, ami kezdetben némi sikerrel is járt. 1942 elején azonban a tengelyhatalmak ragadták magukhoz a kezdeményezést, és belekezdtek az egészen El-Alameinig tartó vad versenyfutásba. A német–olasz haderő gyenge pontja a Cirenaicában állomásozó csapatok tengeri úton történő ellátása volt. Ezt a problémát csakis úgy lehetett megoldani, hogy kiűzik a briteket Máltáról, ugyanis a Pétain-kormány nem engedélyezte az olaszoknak, hogy igénybe vegyék a jól felszerelt tunéziai francia bázisokat és közlekedési útvonalakat. Mussolini hazatérését

követően különböző híresztelések kaptak lábra a személyét illetően úgy Rómában, mint Berlinben, amelyeket állítólag az időközben a posztjára visszatért Ciano illetve Alfieri nagykövet terjesztett.

Az olasz nagykövetség egyik munkatársa egy alkalommal meghallotta, amint egy magas rangú tiszt így utalt Mussolinira „Íme a mi Olaszországi gauleiterünk". Amikor erről Mussolini is értesült, az alábbiakat mondta Cianónak: „El tudom hinni. Sok ilyen előre felvett üzenet létezik Németországban. Mind Hitlertől származik. A többiek csak ismétlik a szavait. Az első így hangzott: Olaszország a hű barát, a Földközi-tenger királynője, akárcsak Németország a Balti-tengeré. Aztán jött a második üzenet a győzelmek után: Németország uralni fogja egész Európát. A vesztes államok közönséges gyarmati sorsra jutnak. A partnerállamok szövetséges tartományi státusba kerülnek. Ezek közül a legjelentősebb Olaszország lesz. Jobb, ha beletörődünk ebbe, mert elég egyetlen ellenséges lépés és azonnal letaszítanak a gyarmatok szintjére, ami sokkalta rosszabb helyzetet teremtene. Még akkor sem volna más választásunk, ha holnap azt állítanák, hogy Trieszt a német lebensraumba tartozik: el kellene fogadnunk. Létezik még egy harmadik, utolsó variáció is, ha az egyre fokozódó angol–amerikai ellenállás fontosabbá teszi Németország számára a velünk való együttműködést. Ezt a kártyát azonban még nem játszották ki."

Mussolini 1943. október 13-án adott helyzetértékelése nagyrészben reálisnak mondható. Ezek után hamarosan a Duce újabb sorsdöntő lépésre szánta el magát. Úgy határozott, tovább növeli az orosz fronton harcoló olasz csapatok létszámát. Tette mindezt megfelelő felszerelés hiányában és a német hadvezetés tiltakozása ellenére. Tervei szerint további húsz hadosztályt kellett jövő tavaszig a hadműveleti területre irányítani. Döntését így indokolta: „Csatlakoznunk kell Németország háborús erőfeszítéseihez, hogy a győzelem után – hiszen teljes bizonyossággal állítható, hogy győzni fogunk – megakadályozzuk Németországot abban, hogy ránk kényszerítse az akaratát, mint valami vesztes nemzetre."

Messe marsall, aki akkoriban a CSIR parancsnoki tisztét töltötte be, a következőket jegyezte fel az alábbi kényes jelenetről: „1941. október 25–29. között politikai tárgyalások zajlottak az olasz és

német fél részéről a Wermacht főparancsnokságán (Oberkommando der Wermacht). A megbeszélések során Ciano, aki személy szerint ellenezte a tervet, Mussolini utasítására ragaszkodott hozzá, hogy növeljük az orosz fronton harcoló olasz csapatok számát, többek között egy hegyivadász hadosztállyal, amelyet a kaukázusi fronton vetnének be. Hitler kitérő válaszokat adott. Annyit mondott, hogy ismeri ezeket a hegyivadász hadosztályokat, és nagyszerű egységeknek tartja őket."

Egy hónappal később, november 24–27. között Ciano ismét Berlinben tartózkodott az antikomintern paktumot aláíró államok konferenciáján. Hitlerrel elsősorban a Ducét leginkább foglalkoztató kérdésről beszélt: az olasz részvételről az oroszországi hadjáratban. Ez alkalommal Ciano páncélos hadosztályokat ajánlott, pedig ilyenek nem is álltak Olaszország rendelkezésére. A Führer azt válaszolta, hogy az olasz páncéloshadosztályok jelenléte szükségtelen és egyben nem is kívánatos, mivel az olasz tankok más típusú lőszert használnak, mint a németek, és ez csak tovább bonyolítaná az utánpótlás problémáját. Amennyiben Olaszország képes új hadosztályok felállítására, úgy küldje azokat Tripolitániába, mivel nem szabad megfeledkezni az ottani francia fenyegetésről. Ciano tovább erősködött, mire Ribbentrop hozzátette, hogy „szívesen látnánk az olasz hegyivadász hadosztályokat az orosz front déli szektorában. A Führer tisztában van vele, hogy milyen kitűnő csapatokról van szó, ezért a német hadsereg, illetve a már kint lévő olasz erők oldalán – amelyeket ismételten csak elismerő szavakkal illetett – részt vehetnének a kaukázusi hadjáratban."

Mussolini gyorsan válaszolt a Führer kérésére. 1943. december 3-án küldött válaszában jelezte, hogy már parancsot is adott egy három alpesi hadosztályból álló hadtest, illetve egy gyalogos hegyivadász hadtest felkészítésére, melyet a Kaukázusba szándékozik vezényelni. Cavallero tábornok, vezérkari főnök, aki ellenezte a csapatok Oroszországba irányítását, már egy október 3-án készült jelentésében is rámutatott, hogy az egyre nagyobb fenyegetést jelentő franciaországi és balkáni helyzet mellett, a csapatok szállításának kérdése is teljesen megoldatlan. Messe így folytatja: „1942. január 6-án Mussolini Hitlernek írt válaszlevelét követően Cavallero

ragaszkodott hozzá, hogy az Oroszországba szánt hat hadosztályt állomásoztassák Európában, és aztán tavasszal csak hármat küldjenek a frontra, javítva ezzel a már kint lévő hadtest felszerelését és utánpótlását, ahogy azt én is kértem. Keitel, aki eleinte hallani sem akart további olasz csapatokról, végül engedett. Cavallero értesítette a két hadtest érkezéséről, de hozzátette, hogy nem tudja biztosítani a felszerelés és az utánpótlás szállításához szükséges járműveket. Cavallero megpróbálta késleltetni a csapatok indulását, de nem járt sikerrel, mivel Mussolini ekkorra már végképp hajthatatlannak bizonyult, és a tábornok, mint mindig, most is beletörődött a Duce döntésébe. 1942. június 2-án, miközben néhány napos szabadságomat töltöttem Olaszországban, Mussolini fogadott. Személyes tapasztalataim alapján megpróbáltam elmagyarázni neki, mekkora veszély rejlik abban, ha úgy küldünk katonákat Oroszországba, hogy nem biztosítjuk számukra az ottani hadszíntér speciális körülményeinek megfelelő felszerelést.

A következőket mondtam a Ducénak: Hiba volna egy teljes hadsereget az orosz frontra vezényelni. Ha megkérdeztek volna, elleneztem volna, ahogy ellene voltam a második hadtest kiküldésének a múlt évben. Mussolini nagyon nyugodt hangon így felelt: Egyszerűen nem küldhetünk kevesebb embert, mint Szlovákia meg a többi kis ország. A Führer mellett kell álljak, ahogy ő is kiállt mellettem Görögországban és most Afrikában. Tovább győzködtem, de ő félbeszakított: Kedves Messe, a békekonferencián kétszázezer ember többet nyom majd a latban, mint a hatvanezres létszámú CSIR. Lehetetlen volt tovább vitázni. Így tehát a nyáron nem is hat, hanem hét hadosztály ment az orosz frontra két hadtestparancsnokság vezénylete alatt. Ez volt a VIII. olasz hadsereg. Rengeteg járműre volt szükség a csapatok és a felszerelés szállításához, melyek aztán nem működtek a kinti körülmények között. A VIII. hadsereg 25 000 lótól és öszvértől, 167 000 járműtől, 4470 tüzérségi lövegtől és 1130 traktortól fosztotta meg Olaszországot."

Eközben ismét Málta járt mindenkinek a fejében. Hitler annak idején azt hitte, hogy a háború első napján az olasz légierő és haditengerészet összehangolt, villámgyors csapással elfoglalja a szigetet. Ehelyett Málta kérdése megoldatlanul lógott a levegőben

egészen 1941. október 14-ig, amikor végre Cavallero tábornok elrendelte, hogy a szárazföldi csapatok parancsnoka a légierő és a flotta vezetésének közreműködésével készítse el a sziget megszállásának tervét. A hadművelet végrehajtására különlegesen kiképzett egységeket készítettek fel. Rommel számára is egyre inkább fontosabbá vált, hogy érintetlenül megérkezzen Líbiába az Olaszországból küldött utánpótlás, ezért a német hadvezetés is aktívan bekapcsolódott az előkészületekbe.

A máltai hadművelet legfőbb támogatója a déli szektor – ez alá tartozott Olaszország és az egész Földközi-tengeri térség – főparancsnoka Albert Kesselring tábornagy volt. 1942-ben Kesselring személyesen kereste fel Hitlert, hogy elmagyarázza, milyen előnyök származnának Málta elfoglalásából. Ez nem volt valami könnyű feladat, mivel Kréta óta Hitler nem támogatta az ilyesfajta partraszállási manővereket, ám Kesselringnek mégis sikerült meggyőznie. Április 22-én a német főparancsnok közölte Mussolinival a jó hírt, két nappal később pedig Mackensen nagykövet hozta a Führer üzenetét, amelyben sürgős találkozót kér a Ducétól Salzburgban.

Mackensen elmondta Mussolininak, hogy Hitler számos nyugtalanságra okot adó problémáról szeretne értekezni, többek között Máltáról is. A Ducét annyira felkészületlenül érte a meghívás, hogy május elejéig halasztást kért. A telefonban azonban Hitler nem tágított az azonnali találkozó mellől, mivel – mint mondta – „rajtam kívülálló okok ezt lehetetlenné teszik." A Palazzo Venezia tehát kénytelen volt szó nélkül elfogadni az 1942. április 29–30-i időpontot. Április 28-án este a Duce különvonata újfent északi irányba tartott. Ciano, aki ezúttal ismét elkísérte Mussolinit, arra panaszkodott, hogy a németek ezúttal sem álltak elő semmi konkrétummal, így tehát megint olyan az egész, mintha egy sötét alagútba rohannának. Cavallero szintén a delegációval tartott, és megpróbálta a rendelkezésre álló idő alatt elmagyarázni Cianónak a „Málta Tervet", mondván, hogy ez biztos előkerül a holnapi nap folyamán. Ciano naplójában az alábbiakat jegyezte fel: „Cavallero tudja, hogy Málta kemény dió lesz. Az előkészületek komoly körültekintéssel folynak, abban a biztos tudatban, hogy az akcióra mindenképpen sor kerül. Ez még több lendületet ad azoknak, akik részt vesznek benne.

Azonban, hogy pontosan mikor kerül rá sor, az már egy másik kérdés. Cavallero nagyon diplomatikus, és szokása szerint a „ha" meg a „de" szócskák mögé rejtőzik. A háború alakulásáról is beszéltünk. Szerinte még ebben az évben győzelemre kell vinni a dolgot, vagy legalábbis győztes pozícióba kerülni. Különben egyre nagyobb veszélynek leszünk kitéve."

XIII.

Rommel és Málta

Klessheim: 1942. április 29–30.

1942. április 28-án a Mussolinit szállító szerelvény megérkezett a Salzburg közelében fekvő Puch vasútállomására. A Ducét és kíséretét – Cianót, Cavallerót és a diplomata Mario Luciollit – a salzburgi érsek-herceg egykori rezidenciáján, a Klessheim kastély egyik szárnyában helyezték el, amelyet a Führer legillusztrisabb vendégei számára rendeztek be. Ciano szerint a kastélyt Franciaországból lopott műkincsekkel díszítették.

Hitler hat lépéssel a fogadóbizottság előtt állva várakozott a peronon. Mussolini meglehetősen kíváncsian lépett le a vonatról. Minél hamarabb szerette volna megtudni, miért kellett ilyen sürgősen ideutaznia. A szokásos ömlengős köszöntés után mindannyian a kastélyba vonultak, ahol azonnal megkezdődtek a megbeszélések. Először minden páros külön tárgyalt: Mussolini Hitlerrel, Ciano Ribbentroppal, Cavallero Keitellel. Legfőképpen katonai témákról esett szó, köztük is a három legfontosabbról: Olaszország részvételéről az orosz hadjáratban, a Cirenaica környékén zajló hadműveletekről, illetve a máltai akcióról. Az első pont megvitatásánál Cavallero ismét megkísérelte a hatvanezres CSIR-létszám környékén tartani az olasz részvételt. Utolsó szalmaszálként kétségbeesetten az

utánpótlás szállítási nehézségeibe próbált kapaszkodni, de végül meg kellett hajolnia Mussolini politikai érvei előtt.

Így tehát az olasz katonák Oroszországba küldése ellen tett végső kísérlet is kudarcba fulladt, mivel a kérdést a másik tárgyalóteremben Hitler és Mussolini időközben megoldotta. Hitler először a kemény orosz télben példásan helytálló német katonákat dicsérte. Ezután saját magának is gratulált stratégiai és taktikai megérzéseihez, majd a Wermacht-parancsnokságon nemrégiben felajánlott olasz hadosztályokról kérdezett. Beszélt továbbá a huszonhét román és tizenkét magyar hadosztály bátor helytállásáról is.

Mussolini válaszában ismét megerősítette, hogy a hős CSIR létszámát a nyár folyamán 227 000 főre duzzasztják fel. Az Armir névre keresztelt új hadtestben számos elsőrangú hadosztály kap majd helyet. Köztük lesz az a három hegyivadász hadosztály is, amelyek annyira megnyerték a Führer tetszését: a Tridentina, a Julia és a Cunenze. Hozzájuk csatlakozik három gyalogoshadosztály a II. hadtestből: a Ravenna, a Cosseria és a Sforzesca, illetve a Vicenza tartalékos hadosztály. A Messe tábornok vezette CSIR, a három hadosztályával – köztük a bersaglierikkel és a savoyai gépesített hadosztállyal – XXXV. hadtest néven a helyén marad. Végül, a Leonessa, a Tagliamento a Valle Scrivia és a Montello hadosztályokból megalakul a Feketeinges Légió. Az olasz hadsereg már minden mozgatható eszközt rekvirált, mégis súlyos járműhiánnyal küszködik. A Führer erre nyomban azt felelte, hogy a német logisztikai egységek majd besegítenek. Ilyen rövid idő leforgása alatt dőlt el tízezrek sorsa. Adolf Hitler tervei alapján az olasz csapatok augusztus 10-én megindulnak az oroszországi véres tragédia helyszíne felé.

A tárgyalások legfontosabb napirendi pontjának mégis Málta kérdése bizonyult, mivel szorosan kötődött Egyiptom elfoglalásának problémájához. Cavallero, Gandin tábornokkal és Efisio Marras berlini katonai attaséval az oldalán hangsúlyosan a mihamarabbi cselekvés mellett foglalt állást. A találkozó előtt az olasz vezérkari főnök az alábbi üzenetet küldte Keitelnek: „Bizonyos áldozatokat meg kell hoznunk annak érdekében, hogy megszüntessük ezt a fenyegetést. A máltai támaszpont létezése az 1942-es, sőt – ha reálisan ítéljük meg a

helyzetet – 1943-as ellenséges katonai akciók közepette komoly károkat okozhat a tengely hadműveleteiben. Tény, hogy a sziget légi- és flottatámaszpontjainak fokozott bombázása jó eredményeket hozott. Éppen ezért kell kihasználni most ezt az alkalmat, mielőtt esélyt adnánk az ellenségnek, hogy talpra álljon, vagy mielőtt valamilyen hirtelen esemény a hadszíntéren megváltoztatná az ellenünk felvonuló erők nagyságát."

Cavallero helyesen ítélte meg a helyzetet. Március folyamán a tengelyhatalmak repülőgépei tízszer annyi bombát szórtak Málta szigetére, mint amennyi az 1940-ben földdel egyenlővé tett angol város, Coventry elpusztításához kellett. Churchill, aki tisztában volt a szigetre leselkedő veszélyekkel, naplójában feljegyezte: „Málta szabad préda volt". Cavallero hallgatói helyeslő reakcióból rögtön megérezte, hogy neki áll a szerencse, így hát kicsit részletesebben is ismertette a jelenlévőkkel a Málta megszállására készült „Esiggenza C.3" fedőnévre hallgató haditervet. A tervet Gandin tábornok, Girosi admirális, a légierőtől pedig Cappa tábornok dolgozta ki. Munkájukat szigetek elleni invázióban jártas német, sőt japán szakemberek is segítették.

Kesselring közvetlenül Cavallero után jelentkezett szólásra, és megerősítette, hogy támogatja a C.3 tervet (elfogadása után átkeresztelték Herkulesre). Keitel még mindig nem volt biztos Hitler végső döntésében, ezért kijelentette, hogy nem képes „azonnal rendelkezésre bocsátani a partraszálláshoz kért vízi járműveket és ejtőernyős egységeket." A helyzetet egyedül a Führer oldhatta fel. Kesselring Hitlerhez fordult: „Máltát semlegesítették a bombázóim, de amíg az olaszok el nem foglalják a szigetet, nem tudjuk útját állni a brit légierőnek. A tervek készen állnak, és mindkét fél beleegyezését bírjuk. Már csak az ön végső jóváhagyása szükséges." Hitler, aki mindig is fogékony volt tábornokai kéréseire, azzal a feltétellel egyezett bele a Herkules-terv kivitelezésébe, ha előtte egyeztetnek Rommellel. Végül megszületett a döntés: májusban Rommel zöld utat kap Cirenaicánál. Amint bizonyos célok – mint például Tobruk bevétele – megvalósulnak, július közepén, a tizenharmadikát követő telihold után sor kerülhet a Herkules-hadműveletre. Az akcióban az olasz flottát Iachino, Tur és Barone admirálisok vezetik. A légierő

1506 repülőgépet vet be, ebből 666 a Luftwaffe kötelékébe tartozik. A légitámadás főparancsnoka Vecchiarelli tábornok lesz. Az ő vezetése alatt állnak Sogno és Rossi tábornokok, valamint német részről az ejtőernyős és egyéb légideszantos hadműveletek specialistái, Student és Ramcke tábornokok. A klessheimi találkozót követően minden Málta elfoglalására szánt egység Szicíliába költözött, hogy azonnal megkezdjék a felkészülést. A sziget elleni tengeri és légitámadások hevességét tovább fokozták.

A Herkules-hadműveletre azonban mégsem került sor, így Málta, Rommelnek köszönhetően elkerülte a teljes pusztulást. Június 29-én Rommel elfoglalta Tobrukot, miközben harmincötezer brit hadifogolyot ejtett, köztük hét tábornokot. Meg volt győződve, hogy a hetvenöt százalékos veszteséget szenvedő VIII. brit hadsereg gyakorlatilag megsemmisült. Cavallero nagyon is tisztában volt az Afrika Korps parancsnokának szakmai hiányosságaival, ezért már Tobruk bevételének győzedelmes éjszakáján levelet írt Hitlernek, melyet benyújtott aláírásra a Ducénak. A Mussolini nevében írt levél így hangzott:

„Führer! A tengeri és légi offenzíva eredményeképpen az ellenség jelentős vereséget szenvedett. Ugyanez mondható el a Marmaricánál zajló hadműveletekről, amelyek rövidesen sikerrel befejeződnek. Véleményem szerint – amelyet bizonyosra veszem, hogy ön is oszt – a lehető leggyorsabban meg kell szilárdítanunk az elért eredményeket. Stratégiai céljaink központjában Málta áll, melynek kérdésében korábban megegyezésre jutottunk. Engedje meg, hogy tudassam, a felkészülés a máltai hadműveletre rendkívül előrehaladott állapotban van. A helyzet sürgetőbb, mint valaha. Annak érdekében, hogy a legtöbbet profitáljunk a Marmaicánál elért eredményekből és, hogy felkészülhessünk a jövőbeni feladatokra, az utánpótlási útvonalainkat mindenképpen teljes biztonságban kell tudnunk. Málta elfoglalása, amellett, hogy megoldást kínálna a szállítási problémáinkra, felszabadítaná a földközi-tengeri hadszíntéren lekötött légierőnket, melyet így teljes kapacitással kihasználhatnánk. A légierő felszabadítása, a sziget elfoglalásával járó egyéb előnyökkel együtt (például az üzemanyagkérdés megoldása), biztosítaná a győzelemhez elengedhetetlenül fontos szabad mozgásteret is. Az

olasz légierő üzemanyag-ellátási problémáit is a máltai hadművelettel kapcsolatban kell megvizsgálni, melyről az olasz hadvezetés berkein belül jelen pillanatban is folynak a megbeszélések. Az ezen a téren adódó lehetőségeket legjobban majd a hadművelet sikeres végrehajtása után lehet elemezni.

Minden okom megvan rá, hogy a jelentős nehézségek ellenére biztosra vegyem, hogy személyes közbenjárására kedvező megoldás születik, hiszen a Földközi-tengeri helyzetünkre, valamint a jövőre nézve egyaránt létfontosságú kérdésről van szó. Mussolini."

A tengeri és légi offenzíva, amelyre a levél utal, az úgynevezett „június közepi" hadművelet volt, amely egyben az olasz flotta hatytyúdalát is jelentette. Két hónappal később – ahogy arra a történész Aldo Fraccaroli is rámutat – az „augusztus közepi" hadművelet alatt, melynek során a britek komoly erőfeszítéseket tettek, hogy feltöltsék a kimerült máltai készleteiket, az olasz hadihajók üzemanyag hiányában a kikötőkben rostokoltak.

A június közepén aratott győztes tengeri csata sikerét az olasz haditengerészet számos parancsnoka a saját érdemének tulajdonította, köztük maga Mussolini is. Az olasz flotta eredményes küzdelmét az alábbi jelentésben a britek is elismerték: „Csupán a keleti konvoj két hajója érte el Máltát, a nyugati konvojnak pedig vissza kellett fordulnia, miután elvesztettek egy rombolót, három cirkálót, egy ellátó- és három kereskedelmi hajót." Ebben a csatában esett meg először és utoljára, hogy olasz torpedóvető-repülőgépnek sikerült elsüllyeszteni egy brit hadihajót. A Bedouin névre hallgató brit romboló olasz cirkálók kereszttüzébe került, majd miután alaposan megrongálódott, egy S.79-es repülőgépről ledobott torpedó végleg a tenger fenekére küldte. Az augusztus közepén zajló tengeri ütközetben a tengelyhatalmak még ennél is nagyobb sikereket mondhattak magukénak, annak ellenére, hogy nem rendelkeztek nagy kaliberű ágyúkkal. A szövetségesek veszteséglistája egy repülőgép-hordozó anyahajóval, két cirkálóval, egy rombolóval és kilenc kereskedelmi hajóval bővült, míg egy másik anyahajó, két cirkáló és hét másik hajó súlyos károkat szenvedett.

Mussolini és Cavallero levelét a tobruki győzelem estéjén adták fel, de az olaszok üzenetét megelőzte Rommel kérvénye, amelyben

engedélyért folyamodott, hogy Napóleon nyomdokain járva tovább folytathassa előrenyomulását egészen a Nílusig és a Piramisokig. Hitler két teljes napig gondolkodott a dolgon, majd válaszolt Mussolininak. Levele az egész világháború egyik legnagyobb horderejű dokumentuma:

„Duce! Most, amikor a hadviselés szempontjából történelmi pillanatok elé nézünk, szeretném Önnek a lehető legtömörebb formában összefoglalni gondolataimat egy olyan döntést illetően, amelynek meghatározó szerepe lehet a háború kimenetelében. A sors, Duce, olyan lehetőséget adott a kezünkbe, amelyre kétszer nem adódik alkalom ugyanazon a hadszíntéren. Ennek a kedvező helyzetnek a lehető leggyorsabb és legteljesebb kiaknázása a számunkra létező legjobb katonai megoldás. Eddig is mindig azt parancsoltam seregeinknek, hogy amíg erejük engedi, a lehető legtovább üldözzék a visszavonulóban lévő ellenséget.

A VIII. brit hadsereg szinte teljesen elpusztult. Tobruk kikötője és mólói gyakorlatilag érintetlenek, ahol ön tartalékbázist építhet ki, amelynek jelentőségét csak növeli, hogy a britek itt fektették le az egész Egyiptomot átszelő vasútvonalat. Ha most nem üldözzük tovább a brit hadsereg maradékait, ugyanabba a hibába esünk, mint az angolok, amikor Tripoli kapujában állva átirányították csapataikat Görögországba. Kizárólag a brit hadvezetés eme szarvashibájának köszönhetjük, hogy vissza tudtuk foglalni Cirenaicát.

Amennyiben csapataink nem nyomulnak a lehető legmélyebben előre, Egyiptom szívébe, hamarosan új, nagy hatótávolságú amerikai bombázókkal találjuk szembe magunkat, melyek képesek Olaszországot is elérni. Ha nem megyünk tovább, a britek és az amerikaiak minden oldalról összekapcsolhatják erőiket, és rövid időn belül hátrányos helyzetbe kerülhetünk. Ugyanakkor a folyamatos üldözéssel teljesen szétziláljuk az ellenséget. Eljött az idő, amikor bizonyos feltételek mellett Egyiptom megszerezhető Angliától. Egy ilyen eseménynek óriási visszhangja lenne szerte a világon. Offenzívánk, amelyet Szevasztopol eleste is segít, a brit birodalom keleti felének teljes összeomlásához fog vezetni.

Duce, fogadja meg szívből jövő tanácsomat, ebben a soha vissza nem térő történelmi pillanatban: rendelje el a brit haderők teljes

szétzúzására irányuló hadművelet folytatását, mindaddig, amíg az önök hadvezetése és Rommel marsall szerint a meglévő csapatokkal erre lehetőség van. Fortuna istennője csak egyetlen alkalommal köszönt a hadvezérre, és aki ezt elszalasztja, nem kap még egy lehetőséget. Az, hogy a britek a hadviselés minden alapelvét felrúgva megálltak Tripoli előtt, és átvezényelték csapataikat egy másik hadszíntérre, elegendő volt ahhoz, hogy megmeneküljünk... Kérem Önt Duce, fogadja úgy e kérést, mint egy olyan barát jó tanácsát, aki hosszú évek óta hiszi, hogy az sorsa egybefonódik az önével. Hűséges bajtársa, Adolf Hitler."

Mussolini újra és újra végigolvasta Hitler üzenetét. A sorok között olvasva a levél ironikus módon igyekezett csábítóan hatni, de lényegét tekintve mégsem volt más, mint nyílt parancs. Mussolini nem tudta, hogyan reagáljon, ezért Cavallero tanácsát kérte. Az olasz főparancsnok Kesselring társaságában érkezett a Palazzo Veneziába. Egyiküket sem hatotta meg Hitler ékesszólása, és kérve-kérték Mussolinit, ne tegyen semmit, mielőtt mindketten megvizsgálják a front helyzetét Cirenaicánál. Másnap a két főtiszt repülőre szállt, és elindult Afrikába.

Cavallero fia, Carlo az alábbi feljegyzést hagyta az eseményekről: „1942. június 25-én Dernában, Kesselring és apám megpróbálták meggyőzni Rommelt, hogy a célok hatalmas távolsága miatt az előrenyomulás nem hozná meg a kellő eredményt. Rommel a támaszpontjaikhoz közel harcoló, felfrissült erőkkel találná szembe magát, míg a megfogyatkozott és elcsigázott tengelyhatalmi csapatok utánpótlásának biztosítása komoly veszélybe kerülne. Kesselring rámutatott, hogy kis létszámú légiereje számára, sok száz kilométerre a légi bázisától, nagy nehézségekbe ütközne a szárazföldi csapatok hathatós támogatása. Az ellenségnek óriási előnyt jelentene, hogy a támaszpontjai közelében harcolhat. Végül így fejezte be : Nem bízok az ellenséges területre mélyen behatoló hadművelet sikerében. Ha parancsot kapok rá, engedelmeskedem, de a harc kimenetele ez esetben nagyon is kétséges."

Rommel közölte Mussolini követeivel, hogy már túl késő változtatni a haditerven: már ki is adta a parancsot a Marsa Matruh elleni támadásra. Azonban – folytatta – figyelembe véve az előbb hallott

nyomós érveket, minden egyes hadmozdulatát csupán egy-egy „előreszökkenésnek" fogja tekinteni, és nem szándékozik „mélyen behatoló hadműveletekbe" bocsátkozni. Rommel persze csak azért mondta mindezt, hogy minél hamarabb megszabaduljon a két tábornoktól, akik azért jöttek ideáig Rómából, hogy most belepiszkítsanak a terveibe. Rommel tudta, hogy Hitler teljes mértékben őt támogatja, olyannyira, hogy még értesítette is előre, hogy a Wermacht övön aluli ütést tervez a Duce ellen.

Június 25-én, tehát még aznap este, Keitel jellegzetes náci arroganciával felemelte a telefonkagylót és közölte az olasz vezérkarral, hogy „a német hadvezetésnek nem áll módjában, biztosítani a máltai hadművelethez kért minimális üzemanyag-mennyiséget sem". Miután Mussolini tudomást szerzett minderről, anélkül, hogy megvárta volna, amíg Cavallero és Kesselring visszatérnek, táviratozott Rommelnek és szabad kezet adott neki az előrenyomuláshoz. A Duce ekkor már a Nílusról meg a piramisokról álmodott. A Herkules-hadművelet sutba dobása a németek döntése, a felelősség pedig Rommelt terheli – gondolta. Az egész ügy során Mussolini ismét csak epizódszerepet játszott, most mégis arról ábrándozott, hogy fehér lovon, győzelmi menetben vonul végig Kairó főutcáján.

Von Rintelen tábornok, római katonai attasé megerősítette, hogy a salzburgi konferencián Cavallero minden sikeres afrikai hadművelet előfeltételének nevezte Málta megszállását. A Führer azonban a krétai Merkúr-hadművelet óta kétkedéssel fogadott minden jól felfegyverzett és könnyen védhető ellenséges támaszpont ellen végrehajtott ejtőernyős akciót. Hitler számára a hídfőállások utánpótlásvonalának biztosítása tűnt a legnehezebb harcászati feladatnak. Emiatt arra a következtetésre jutott, hogy tanácsosabb hagyni a briteket Máltán, hiszen így komoly veszteségeket lehet okozni a szigetet ellátni igyekvő kereskedelmi konvojoknak. Helyzetértékelésének helyességében megerősítették az Afrikában és a Földközi-tengeren elért új keletű sikerek, ezért is támogatta Rommel elképzeléseit. Rommel, aki jól ismerte Hitler aggályait, még mielőtt újra megindult volna El Alamein felé, tudatta a Führerrel, hogy Tobrukban annyi járművet és üzemanyagot zsákmányolt, hogy az ellenség költségén masírozhat egészen a Nílusig.

A német tábornok lelkesedése Mussolinit is meggyőzte, méghozzá annyira, hogy személyesen Észak-Afrikába utazott, ahol június 29-től egészen július 20-ig mindhiába várta, hogy diadalmenetben bevonulhasson Alexandriába. Várakozás közben a Duce élete legmegalázóbb pillanatait élte át. Cirenaicában Rommel gyakorlatilag tudomást sem vett a jelenlétéről, bár többször is hívták, hogy személyesen tegyen jelentést annak az embernek, aki ha névlegesen is, de mégiscsak a parancsnoka volt a földközi-tengeri hadszíntéren. Cavallerónak sem jutott fontosabb szerep, de ő azzal vigasztalta magát, hogy előléptették Olaszország marsalljává.

Vittorio Mussolini egysége Dernában állomásozott, innen kereste fel apját: „Július elsején érkeztem Bertába, és rögtön a kis villába mentem, ahol apám megszállt. A társalgóban találtam. Gyengéden megöleltem, ő pedig rám mosolygott anélkül, hogy abbahagyta volna a munkát. Aztán láttam, hogy övét a dereka alá tolja és felveszi szokásos pozícióját, mélyen belesüppedve a karosszékébe. Megkérdeztem, hogy érzi magát. Nem a legjobban – felelte – de lehet, hogy csak az éghajlat teszi. Ha itt lenne Castellani professzor, biztos azt mondaná amőbám van. Ő ugyanis arra specializálódott, hogy mindenkiben kimutassa az amőbabaktériumot, aki valaha is járt Afrikában." Máskor Mussolini így felelt az egészsége felől érdeklődőknek: „A fekélyeim azok a konvojok, amelyek elindulnak Olaszországból, de sosem jutnak el Líbiába."

„Nyomott hangulatban volt – folytatja Vittorio – mert a rossz idő miatt nem tudott Tobrukba repülni. Megkérdeztem, mi a benyomása foglyokról. Igazán mutatós katonák, mind magas és erős. Majdnem mind ausztrál vagy új-zélandi, de van köztük néhány brit meg dél-afrikai egység is. Láttam sok hindut, meg feketét is. Pár ezren lehetnek összesen. A börtöntábor parancsnoka elmesélte, hogy a színes bőrűeket el kellett választania a fehérektől a fehérek kérésére. És még minket vádolnak rasszizmussal!

Valami nagyon zavarhatta. Nyersen nekem szegezte a kérdést: Miért van az, hogy a mi parancsnokságunk olyan nagy távolságra van a frontvonaltól? Legalább hatszáz kilométer választja el a harcoló alakulatokat a vezénylő tábornoktól. Persze nem árt, ha az ember óvatos, de ez azért mégiscsak túlzás... Annyira gyorsan nyomulunk

előre, hogy nem volt még idejük továbbvinni a parancsnoki állást – próbáltam magyarázatot adni a helyzetre. Valószínűleg igazad van, de a katonák akkor is látni akarják a tábornokaik arcát, ezért is csodálom Rommelt, aki rengeteget forgolódik a frontvonalon. Lehet, hogy konok, durva és közönséges, de mindig a katonái között van, és azok nagyra értékelik ezt.

A fronton kialakult helyzetről azt mondta: Rommel biztosított, hogy hamarosan megpillantjuk a Nílus-deltát. Te is tudod mennyire ki nem állhatom az ostoba optimizmust, de ez alkalommal nagyon szeretnék hinni neki. Cavallero szerint sem alakulnak annyira rosszul a dolgok, bár a szállítási nehézségek miatt rengeteg drága időt vesztegetünk. Rommel ragaszkodik hozzá, hogy minél jobban használjuk ki a kezdeti sikerekből adódó előnyünket, még ha ez azt jelenti is, hogy egyetlen panzerral jutunk el Alexandriába. Kesselring és Bastico, a líbiai olasz főparancsnok, már jóval óvatosabbak. Szerintük meg kellene erősítenünk a pozíciónkat az El Alameini földkatlanban."

Másnap a Duce a főhadiszállásának kinevezett villában fogadta – no nem Rommelt, mivel az még mindig kerülte – hanem Serafino Mazzolini meghatalmazott minisztert, akit kinevezett Egyiptom polgári főbiztosává, azonnali hatállyal, amint a tengelyhatalmak elfoglalják Alexandriát. Az események tükrében a kinevezés elhamarkodott döntésnek bizonyult. Mussolini előre megindokolta a lépését: „A németekben túlteng majd a teuton büszkeség, amint Napóleon nyomdokain eljutnak a Piramisokig. A Duce (képviselőjének) jelenléte mindenki számára világossá teszi majd, hogy ezen a vidéken, mi vagyunk az urak." Majd így folytatta: „Nem azért jöttem el egészen idáig, hogy ebben a kis házikóban üljek és ölbe tett kézzel várjak. Rommel ide se dugja az orrát. Persze jó kifogása van: a fronton harcol. Megmondtam Cavallerónak, hogy oda akarok menni én is, de ő nem ajánlja, mert állítólag túl gyorsan változnak a frontvonalak. Nem szeretem, amikor csak másodkézből kapom az információkat. Ha pedig nincs senki körülöttem, az általában azt jelenti, hogy nagyon nem jól mennek a dolgok."

Mussolini helyzetértékelése a frontot illetően távolról sem volt helytelen. Megalázó lett volna, ha ő, mint „Duce" elébe megy

Rommelnak, hogy végre fogadhassa. Szerencsére Cavallerónak sikerült egy jól hihető indokkal mindezt elkerülni. Mussolini utazgatással és kitüntetések osztogatásával ütötte agyon az időt. Beállt búzát aratni Barce és Borgo Barraca olasz telepesei mellé, és felkereste Tobruk szétbombázott városát. Július 16-án értekezletre hívatta magához Cavallerót, Kesselringet és Basticót. Cavallero jelentése nem sok derűlátásra adott okot. Elmondása szerint El Alameinnél az ausztrál és új-zélandi gyalogság a vártnál sokkal nagyobb ütemben halad előre. Az Afrika Korps tankjainak száma mindössze harmincra csökkent, és ugyanennyi harckocsival rendelkezik a két olasz páncéloshadosztály, az Ariete és a Littorio.

Az áttörés, amely október 23-án, Montgomery tábornok VIII. hadseregének offenzívájával kezdődött, már nem sokat váratott magára. A tábornokokkal folytatott megbeszélése után Mussolini így szólt fiához: Úgy döntöttem, a lehető leggyorsabban visszatérek Olaszországba, ha lehet, már a holnapi nap folyamán." Ezzel kezdetét vette a tengelyhatalmi válság.

Miután Hitler megvétózta a Málta elleni támadás tervét, Mussolini pedig elfogadta a döntést, Cavallero a Herkules-hadműveletet átalakította – C-4-néven – Tunézia elfoglalására. Messe tábornok így ír a Málta elleni akció lefújásáról és annak következményeiről: „Málta elfoglalásának elvetése, a háború egyik legsúlyosabb katonai tévedései közé sorolható. A rengeteg felszerelést meg készletet, amit hatalmas költségeken felhalmoztak és készen állt július elejére, azonnal más helyre vitték. A nagyszerű ejtőernyős hadosztályt átdobták El-Alameinbe, ahol gyalogos hadosztályt csináltak belőlük. Ugyanez a sors várt Ramcke tábornok német ejtőernyőseire is."

1942. április végén, a klessheimi konferencia idején azonban a fenti drámai események egyike sem következett még be. A Berchtesgaden környéki találkozó olyan idilli légkörben zajlott, hogy Hitler még teára is meghívta magához az olaszokat. Mario Luciolli, aki elszörnyedt a hír hallatán, hogy friss olasz hadosztályokat küldenek az orosz frontra, így emlékezik a Berghofba vezető útra: „Többször is hótorlaszokba ütköztünk, miközben Hitler rezidenciája felé igyekeztünk. A mellettem ülő német tábornok, aki nemrég tért

vissza az orosz frontról, hirtelen dühödten átkozni kezdte a havat. Percekre volt szüksége, amíg lehiggadt, majd így szólt: Tudja, ha az ember túl sokat látja ugyanazt... Nyilvánvalóan a keleti frontra utalt. Az utazás az én esetemben inkább néhány rég nem hallott vers emlékét idézte fel... Teázás közben megfigyeltem, hogy a történelem legvéresebb háborúját kirobbantó „Sátán" [Hitler], egy osztrák petit bourgeois [kispolgár], természetes szívélyességével alakítja a házigazda szerepét..."

Cianónak gyanús volt a túlzottan is baráti légkör: „A németek udvariassága mindig is fordított arányban volt azzal, ahogy éppen a szénájuk állt... Április 30-án, a második napon ebéd után a mindent megbeszéltünk Nagy-Britanniáról, Oroszországról, Franciaországról és az Egyesült Államokról. Hitler egy óra negyven percen keresztül beszélt, megszakítás nélkül. Nem volt olyan téma, melyet ne érintett volna: háború és béke kérdése, vallás és filozófia viszonya, művészet és történelem kapcsolata. Mussolini folyton az órájára pillantott, én a saját gondolataimba merültem. Csak Cavallero, a szolgalelkűség mintapéldája tett úgy, mintha élénken figyelne, sőt néha bólogatott is. A németek még nehezebben viselték, mint mi. Szerencsétlenek. Mindennap ezt kell hallgatniuk. Biztos vagyok benne, hogy már minden szót, minden mozdulatot kívülről ismernek. Jodl tábornok, hősiesen küzdött az elalvás ellen, de végül veszített, és a díványon elnyomta az álom. Keitel be volt csípve, de túl közel ült Hitlerhez ahhoz, hogy elengedhesse magát."

Cavallero, akinek szüksége volt némi szolgalelkűségre, hogy máltai terveihez megszerezze a bőbeszédű úriember beleegyezését, most csöndesen ünnepelt magában. Hitler ígérete megérte azt az áldozatot hogy majdnem két órán át figyelmesen hallgatni kellett őt. Talán ha tudta volna, hogy mennyit ér Hitler adott szava, ő is máshogy viselkedett volna. Mussolini örömmel távozott Klessheimből, talán azért is, mert látta a Führert szorongató nehézségeket. A kétnapos találkozót ekképpen foglalta össze: „A német hadigépezet még mindig roppant erős, de itt-ott már megtépázták. Most még egyszer teljes erőből nekiveselkednek..."

Mussolini az alábbi feljegyzést hagyta maga után a klessheimi találkozóról: „A németek hősiesen helytállnak Oroszországban, de a

stratégiai nehézségek egyre csak nőnek keleten. A Führerrel a védekező hadműveletekről is beszéltünk. Így fogalmazott: Megfelelően előkészített állásokban csekély haderővel is tartani tudnánk a frontot. A többit mind nyugatra lehetne irányítani. Akkor talán végre Nagy-Britannia is rájön, hogy nem győzhet, és hajlandó lesz tárgyalni. Ami az egyéb feladatokat illeti, növelni kell a tengeralattjáró-háború intenzitását, a többi fronton pedig önmérsékletet tanúsítani. Talán van némi remény Törökországgal kapcsolatban."

Vittoriónak az alábbiakat mondta: „A Führer töretlenül hisz a győzelemben, és azzal számol, hogy az angolok és amerikaiak továbbra is ellenállnak Sztálinnak, hasznos de veszélyes szövetségesüknek, aki folyton a második front megnyitását követeli. Ami minket illet, hamarosan megindulunk Líbiában, aztán pedig elragadjuk Máltát a britektől. A németek júniusban összevont csapatokkal és tüzérséggel offenzívát indítanak Leningrád és Szevasztopol ellen. A kritikus téli időszak a végéhez közeledik, és a német hadvezetés biztos az elkövetkező hadműveletek sikerében."

Május elsején a következő közösen kiadott sajtóközlemény látott napvilágot: „A Duce és a Führer április 29–30-án találkozót tartott Salzburgban. A megbeszélések a két vezér és népeik közti barátság és bajtársiasság jegyében zajlottak. A találkozó eredményeképpen megvitatták a tengelyhatalmak közelmúltban aratott győzelmei nyomán kialakult helyzetet, valamint döntöttek a háború további menetéről. Németország, Olaszország és szövetségeseik ez alkalommal újból megerősítették abbéli sziklaszilárd elhatározásukat, hogy minden erejükkel a végső győzelem kivívására törekednek."

Május másodikán, Rómában, a kabinetülésen Mussolini előadta saját verzióját a „salzburgi két napról." Bottai így ír erről: „Borzasztó hosszúra nyúlt beszédek egyetlen napon, csaknem tizenkét órán keresztül. A Duce finoman utalt a Führer bőbeszédűségére, és gördülékeny szónoki előadásmódjára. A fő téma Oroszország volt, ahol a németek Napóleonéhoz hasonló összeomlás előtt állnak. Hitler szerint Oroszország az eddigi egyetlen méltó ellenfelünk. A bolsevizmus egy valamit mindenképpen megteremtett: egy hadsereget, ami minőségileg is képes felvenni a harcot a németekével." Mussolini és Hitler 1940-ben négyszer, 1941-ben háromszor, míg 1942-ben csupán

egyetlen alkalommal találkozott egymással, és ez a konferencia egyben a végét jelentette annak a bizonyos fokig fennálló egyensúlynak, ami kettejük kapcsolatában létezett. Következő találkozójukra egy évvel később, április 7-én került sor, ismét csak Salzburgban, nem sokkal az olaszországi fasizmus július 25-én bekövetkezett bukását megelőzően. Azonban a tengelyhatalmak megállíthatatlan hanyatlása előtt hátra volt még 1942 dicsőséges nyara.

A tél elmúltával a németek újult erővel támadtak az orosz fronton és tucatszámra semmisítették meg a szovjet hadosztályokat. 1942. június 30-án Szevasztopol megadta magát. Egy hétre rá, a németek átkeltek a Don folyón, és június 28-án az első páncélos hadosztályok elérték Sztálingrád külvárosát, könnyedén szétzúzva az igen kemény orosz ellenállást. Azov is elesett. Július 2-án Rommel Alexandriától néhány kilométerre kávézgatott a sátrában. Eközben az olasz hadsereg visszafoglalta a líbiai sivatag mélyen fekvő stratégiai fontosságú Dzsarabub oázisát. Július elején az Atlanti-óceánon Dönitz U-bootjai majdnem egy teljes konvojt süllyesztettek el egyszerre. Az Izlandról a Szovjetunióba tartó hajórajból a tengeralattjárók huszonhármat a tenger fenekére küldtek. A farkasfalkák szinte teljes mértékben uralták az Atlanti-óceán és a Földközi-tenger vizeit. Minden rossz betetőzéseképpen 1942. augusztus 19-én a britek súlyos vereséget szenvedtek Dieppe partjainál. A néhány ezres seregből és kétszáz hajóból álló partraszálló erők Lord Mountbatten vezetésével mintegy tízórás küzdelem után beszüntették a harcot. Southam tábornok és kétezer életben maradt embere megadta magát. A Churchill ötletéből született, rosszul előkészített akcióban háromezerötszáz brit katona vesztett életét. A túlélők közül mindössze ötszázkilencvenegynek sikerült visszatérnie Angliába.

Ősszel aztán hirtelen a tengelyhatalmak ellen fordult a szerencse. Október 23-án El-Alameinnél a VIII. brit hadsereg megkezdte előrenyomulását, amely pontosan három hónap múlva Tripolinál ért véget 1943. január 23-án. A brit offenzíva kezdetén tengelyhatalmak összesen 69 gyalogoshadosztállyal, 540 tüzérségi löveggel, 530 tankkal és 30 páncélozott autóval rendelkeztek. Ezzel szemben a szövetségesek 104 gyalogoshadosztályt, 2180 löveget, 1200 tankot és 858 tank- és légelhárító ágyút vonultattak fel. A brit légierő 2100 repülőgépével szemben a németek csupán az egyharmadát, azaz 700 harci gépet tudtak kiállítani. A támadás kezdetén Rommel, ahogy az már máskor is előfordult a háború alatt, Németországban tartózkodott betegszabadságon. Hitler azonnal visszaküldte repülőn Egyiptomba, mivel az őt helyettesítő tábornok elesett a harcokban. Rommel 1942. október 25-én vette vissza a parancsnokságot. Miközben teljes erővel dúlt az el-alameini ütközet, 1942. november 8-án ötszáz brit és amerikai hadihajó megkezdte a szövetséges csapatok partra tételét Algériában és Marokkóban. A csupán jelképes francia ellenállásra találó egységek megindították a tengelyhatalmak bekerítését Észak-Afrikában.

November 17-én hatalmas erők bevonásával – köztük a híres Katyusa rakétavetőkkel – megindult a szovjet ellentámadás a Don mentén. Az olasz hadseregcsoport, az Armir, decemberben megkezdte pokoljárását. 1943. január 2-án a VI. német hadsereg letette a fegyvert Sztálingrádnál: Hitler megtiltotta nekik, hogy kitörjenek az oroszok gyűrűjéből. Paulus tábornok parancsot kapott, hogy nem adhatja fel Sztálingrádot. Nem vonulhatott vissza, ahogy korábban Rommelt sem, akit szintén túlzottan hosszú várakozásra kényszerítettek El-Alameinnél.

Mussolini megromlott egészségi állapotban érkezett vissza a kiábrándító líbiai kirándulásból. Annyira lefogyott, hogy többen gyomorhurutot, fekélyt, sőt „amőbát" emlegettek. Ciano október 25-én a következőket jegyezte fel naplójában: „A Duce elnapolta a Fasiszta Párt 29-re tervezett ülését, ahol maga is felszólalt volna. Erre háromféle magyarázat lehetséges: (a) Az orvosok eltiltották a hosszú beszédtől; (b) Nem akar semmi bejelentést tenni, amíg meg nem törik a líbiai offenzívát; (c) komoly változtatásokat akar a pártvezetésben, és – ami logikus is volna – inkább az új vezetőknek akar beszédet tartani."

November elsején az események nyomására Mussolini levelet Hitlernek, melyben találkozót javasolt Salzburgban a hónap végé Führer november 8-án jelentkezett, aznap este, amikor a szövet sek partra szálltak Algériában. Az adott körülmények Mussolini úgy döntött, inkább Rómában marad és Ciano maga helyett. Ciano és Mario Luciolli azonnal Münchenbe

Luciolli így emlékezik: „November 10-én este, a Führerhaus lépcsőjének tetején Hitler fáradtan és rosszkedvűen rázott velünk kezet. Nagyon különbözött attól a ridegen agresszív embertől, aki négy éve ugyanennek a háznak a falai között fogadta a Ducét. Azonnal döntés született Dél-Franciaország és Korzika megszállásáról. Decemberben Ciano a betegeskedő Duce képviseletében Rastenburgban találkozott Hitlerrel. Akkor is vele tartottam. Mussolini azzal bízta meg Cianót, hogy győzze meg Hitlert a Szovjetunióval kötendő fegyverszünet szükségességéről. Mivel a háborút a keleti fronton már úgysem lehet megnyerni, legalább elkerülhetnék a német csapatok további súlyos veszteségeit. Nyilvánvaló volt, hogy az ajánlatot a német fél nem fogja elfogadni. Ciano nem volt képes kellőképpen hangsúlyt adni álláspontjának, nem azért, mintha nem hitt volna benne, de egyszerűen lehetetlen volt értelmes tárgyalást folytatni az ekkor már az őrület határán álló Hitlerrel. A keleti fronton az ellenség éppen ekkor törte át az olasz egységek vonalát, a németek pedig azzal vádolták őket, hogy nem képesek tartani magukat. Ezt a vádat később letagadták, a harcok közepette viszont súlyos lélektani hatása volt."

Bár Luciolli nem volt jelen Ciano és Hitler magánbeszélgetésekor, a nyomott légkört ő is jól érzékelte. Alfieri nagykövet és titkára, Michele Lanza szintén elkísérték Cianót Rastenburgba. A berlini olasz nagykövetség az adott helyzetre való tekintettel előkészített egy tervet, amely „kivezetné Olaszországot a Tengely-problémából." Luciolli nem hitte, hogy Mussoliniban, vagy akár Cianóban volna elég bátorság a terv megvalósításához. A dokumentum, bár részben valóban utópisztikus elemeket tartalmazott, jól illusztrálja, hogyan gondolkodtak az olasz diplomaták a tengelyhatalmakat fenyegető drámai események tükrében.

Íme egy részlet a szövegből: „Olaszország számára elengedhetetlenné vált, hogy azonnal felbontsa a Németországgal kötött szövetséget. A szövetség felbontásának a háború mihamarabbi befejezése érdekében olyan módon kell megtörténnie, amely nem csak az olasz, de a németekkel szövetséges többi állam érdekeit is figyelembe veszi. Az eseményre a helyzet elkerülhetetlen és természetes következményeként kell, hogy sor kerüljön, és lehetőleg meg kell

nyerni hozzá Németország beleegyezését. Azért tűnik szükségesnek ez a fajta megközelítés, hogy Olaszország elkerülje az árulás vádját, sőt egyben növelje diplomáciai tekintélyét Európában." A dokumentum a továbbiakban kifejti a terv megvalósításának részleteit. A meglehetősen komplikált elképzelések szerint Törökország és Spanyolország megnyerésével Németországot a sorsára hagynák, míg Olaszország, Magyarország, Románia és Bulgária kimaradna a további konfliktusból.

A háború után Luciolli így vélekedett a fenti kezdeményezésről: „Ma már meggyőződésem, hogy a fasiszta rendszer összeomlása előtt lehetetlen lett volna a Németországgal való szövetség felbontása. Akkor úgy gondoltam, hogy amint elsöpörték a fasiszta diktatúrát, azonnal egyezségre jutunk a szövetségesekkel."

Rómába visszatérve Ciano megírta jelentését a Hitlerrel folytatott párbeszédről. Kiemelte a saját szerepét a Szovjetunióval kötendő megegyezést sürgetően, melyet a Führer elutasított. Mindezt azért is tette, mert úgy gondolta, hogy saját jövője és személye történelmi megítélése szempontjából egyaránt jól jöhet. A „nagy vő", ahogy Cianót emlegették, tudatában volt, hogy külügyminiszterségének napjai megszámláltattak. Az Attolico-ügy óta a Duce már számos alkalommal kimentette a németek karmaiból. 1943. február 5-én délután fél ötkor a Plazzo Veneziába hívatták. Mussolini megkérdezte: „És most mihez akarsz kezdeni?". Ismervén apósa szeszélyes természetét, Ciano már előre készült. Ezúttal egy kényelmes hivatalt kért: „Mit szólnál a vatikáni nagyköveti poszthoz?" – kérdezte. Mussolini menesztette Cianót, és vele együtt Bottait, Grandit, valamint csaknem mindegyik miniszterét. Valóságos tisztogatást rendezett. Február elsején, Tripoli elestét követően Cavallerót is felmentette vezérkari főnöki pozíciójából, és Vittorio Ambrosio tábornokot nevezte ki a helyére. Az új kormányban Mussolini magának adta a külügyminiszteri posztot, az államtitkári székbe pedig Giuseppe Bastianinit ültette. Hitlert nagyon nyugtalanították a Rómában zajló politikai fejlemények. Hatvanoldalas levelet intézett Mussolinihoz és elküldte Ribbentropot, hogy magyarázza el, és vitassa meg a tartalmát a Ducéval. A legfontosabb üzenet egy újabb nagy erejű támadásról szólt, melyet nyárra terveztek a Szovjetunió ellen,

ahol jelen pillanatban a németek egyre-másra kényszerültek feladni azokat a városokat, melyeket 1941-ben olyan játszi könnyedséggel foglaltak el. A levél érintette az egyre komolyabb problémát okozó partizánmozgalmat Jugoszláviában, ahol Mussolini a szerb csetnikeket támogatta. A Führer szerint a helyzet kifejezetten robbanásveszélyes, különösen annak fényében, hogy hírek terjengenek a szövetségesek balkáni partraszállásáról.

Január 23-án a Duce hívatta Messe tábornokot – akit novemberben rendeltek vissza az orosz frontról – illetve a hivatalát éppen átadni készülő Cavallero marsallt. Mussolini Messéhez fordult: „Magának ezzel lejárt a szabadsága. Indul Tunéziába, ahol felváltja Rommel marsallt és átveszi az I. olasz hadsereg parancsnokságát. [Tunéziát, az 1942. november 8-i angol–amerikai partraszállás óta a tengelyhatalmak tartották ellenőrzésük alatt.] Ez a hadsereg még mindig jó kondícióban van, és hatalmas tűzerővel rendelkezik. Hétszáz lövegük és hétezer járművük van."

Március 9-én Rommel hazautazott Észak-Afrikából, az Afrika Korps parancsnokságát pedig Jürgen von Armin tábornokra hagyta. Messe szerint a „visszahívás logikusan következett az El-Alameintől mostanáig lezajlott eseményekből." Március 14-én írt levelében a Führer így ír erről Mussolininak: „Rommel bejött hozzám a parancsnokságra. Szabadságra küldtem, mert az orvosok és a saját benyomásom szerint is sürgősen pihenésre van szüksége... Mindenesetre arra kell kérnem, hogy a Rommel marsall távozásáról szóló információkat a lehető legtitkosabban kezelje. Németországban az ilyen jellegű parancsnokváltásokat elvi okokból csupán jó pár hónap távlatából hozzuk nyilvánosságra. Ebben az esetben pedig különösen veszélyesnek tartanám, ha elterjednének a hírek... Mindegy, hogy mikén' ítél az utókor, Rommel marsallt nagyon szerették az emberei... Az ellenség számára pedig még mindig ő a rettegett parancsnok. Az egészben az a legtragikusabb, hogy az egyik legjobb tisztemnek, ennek a rendkívül bátor és kitűnő képességű embernek a bukását az utánpótláshiány okozta, melyen csak jobb szállítási feltételek megteremtésével segíthettünk volna..." Rommel leváltásának hírét sikerült olyan jól titokban tartani, hogy a szövetségesek továbbra is az ő nevét emlegették hivatalos és nem hivatalos dokumentumaikon.

Levelében Hitler nem tett említést Máltáról, illetve döntéséről az El-Alameinig tartó szédült versenyfutás folytatásáról, melyet nem csak az olasz vezetés, hanem Kesselring marsall elől is eltitkolt.

Amikor 1943. április 6-án délután két órakor a Duce felszállt különvonatára, hogy ismét elinduljon Klessheimbe, egy évvel korábbi találkozójuk helyszínére, a Tengely nagyhatalmú vezetői már nem álmodoztak offenzívákról sem Oroszországban, sem Afrikában, sem Máltán. Most valami teljesen más volt napirenden. Mussolinival népes csoport diplomata és katonatiszt tartott, akik négy csoportra oszlottak. A magas rangú olasz diplomatákat, mint Luca Pietromarchi, Leonardo Vitteti, Francesco Babuscio-Rizzo és Liugi Silvestrelli a külügyi államtitkár, Giuseppe Bastianini vezette. Alfieri nagykövet és közvetlen munkatársai Klessheimben csatlakoztak hozzájuk. A katonák csoportját Ambrosio tábornok, Gandin tábornok, Montezemolo, Gallo és Januzzi ezredesek, valamint Hausbrandt kapitány alkották. Az olaszországi német diplomatákat Mackensen nagykövet és Dollmann SS-alezredes képviselte. Mussolini saját csapatába tartozott titkára Niccolò de Cesare, Arnaldo Pozzi orvos, Guido Leto, az olasz titkosrendőrség, az OVRA feje, Giuseppe Stracca rendőrparancsnok, Vincenzo Agnesina rendőrfőnök, egy szakács, inasok és a személyzet egyéb tagjai.

Hitler főként azért hívta újra találkozóra Mussolinit 1943. március 14-én keltezett levelében, hogy segítsen a birodalmi álmai összeomlása láttán válságba került olasz diktátoron. A Duce kénytelen volt belenyugodni afrikai birodalmának elvesztésébe, sőt abba is, hogy a szövetségesek rövidesen megpróbálnak partra szállni Olaszországban. Csak még azt nem tudta, hogy erre Szicíliában vagy Szardínián kerül sor. Hitler így fogalmazott a levelében: „Duce, ha tartani tudjuk a Mareth-vonalat, vagy legalább a chott-i állásunkat, nincs olyan hatalom a világon, ami kiverhet minket Észak-Afrikából... ha sikerül megoldást találni az utánpótlási problémáinkra, biztosra veszem, hogy az észak-afrikai hadjárat lesz a britek és amerikaik legnagyobb katonai tévedése, amire maguk is rá fognak jönni, amint a szörnyű következményekkel szembesülnek." A Führer kifejezte reményét újabb találkozójukat illetően, majd az alábbi szavakkal zárta sorait: „Talán önnek is jót tenne, ha csak

néhány napra is kilépne megszokott környezetéből, ahogy nekem is külön öröm elhagyni a borzalmas keletet, ahol már hónapok óta megszakítás nélkül tartózkodom. Újra megpillanthatom Salzburgot, a várost, amely épületeivel és művészetével nekünk németeknek az összekötő hidat jelenti Olaszország és Németország között.

Mussolini úgy gondolta, nagy örömet okoz majd a Führernek és udvartartásának, ha elfogadja a meghívást, ugyanis ez azt jelentette, hogy a birodalmi kancellária teljes szervezete felkerekedhet és kiszabadulhat kényszerű rastenburgi száműzetéséből, és rövid, munkával egybekötött szabadságra mehet Dél-Németország tavaszi pompában díszelgő vidékére. Amint az olasz különvonat megindult, Bastianini és Ambrosio szalonkocsijában végeláthatatlan értekezletek sora vette kezdetét, melyek mind a kiutat keresték az Olaszországot sújtó katonai és politikai válságból.

A diplomaták találkozóján Eugene Dollmann is részt vett: „A salzburg–klessheim-i konferencia volt az első találkozó Sztálingrád után, és Mussolini és köre teljes mértékben átérezte a jelentőségét. Sosem láttam még olyan egységes olasz delegációt, mint amilyennel a Rómából Salzburgba tartó vonaton találkoztam. Kezdve a mindig nagyon óvatos De Cesaréval, Bastianinin és a Peitromarchi gróf által vezetett magas beosztású diplomatákon át, egészen Stracca és Agnesina rendőri vezetőkig a maga módján mindenki a szokásosnál több energiát és kezdeményezőképességet mutatott.

Főbb elemeit illetően az olaszok programja, melyet Pietromarchi, illetve a szintén nagyon tehetséges diplomata, Vitetti gróf dolgozott ki, két lehetőséget vázolt: Németország vagy elfogadja a súlyos veszteségek által teremtett helyzetet, és azonnal béketárgyalásokba kezd a Szovjetunióval, vagy minden lehetséges támogatást megad Olaszországnak egy korszerűen felszerelt déli hadseregcsoport felállítására és egy hatékony légvédelmi háló kialakítására, melynek segítségével biztosítható, hogy Tunézia elestét követően bármilyen szövetséges partraszállási kísérlet eleve kudarcra legyen ítélve. Az olasz diplomácia kitűnő kapcsolatrendszerrel rendelkezik főleg a Balkánon, és kész közvetítőket keresni a tárgyalások megkezdéséhez... Ez volt tehát az elképzelés. És mivel ezen én veszíthettem a legkevesebbet, az én feladatom volt, hogy támogassam... Azt hitték,

hogy én, az alezredesi rangommal egyszerűen odaállhatok Hitler elé és baráti hangon közölhetem vele: békét kötünk az oroszokkal, vagy új hadsereget állítunk fel délen. Ha nem, Olaszország kilép a Tengelyből. Nos, ez nem így működött. Felhívtam a figyelmüket rá, hogy a Duce is a vonaton utazik, és ez talán az ő feladata volna. De Cesare állította, hogy ez alkalommal Mussolini az öklével veri majd az asztalt, de a többiek csak csóválták a fejüket, és kényszeredetten mosolyogtak.

Végül beleegyeztem, hogy beszélek Himlerrel, aki számomra könnyebben megközelíthető volt, és elmagyarázom neki az olaszok álláspontját. De a Ducénak is találkoznia kell Himmlerrel, és erre nekem kell felkészítenem őt. A többi majd a beszélgetéseken dől el. Az olaszok helyeseltek, mivel a Duce már rendkívül nyugtalan volt. Egyedül Mackensen nagykövet ellenezte ezt a megoldást, illetve, hogy beszéljek Himmlerrel a hallottakról. Mackensen nem tartotta az általános helyzetet ennyire kétségbeejtőnek."

A katonák közti megbeszéléseken a legégetőbb problémákra koncentráltak, mivel a szövetségesek minden fronton, szárazföldön, vízen és levegőben egyaránt folyamatosan támadtak. Von Plehwe ezredes von Rintelen tábornokot, a katonai attasét helyettesítette, aki éppen lábadozóban volt egy repülőgép-balesetet követően. Ő az alábbiakat jegyezte fel: „Az este a tisztek hosszas beszélgetésre hívtak Ambrosio kocsijába. Ambrosio maga csak időszakonként kapcsolódott be. A többiek összefoglalták azokat a kérdéseket, melyekről von Rintelen tábornok előzőleg már tájékoztatott. A helyzet valahogy így nézett ki: A tunéziai tengelyhatalmi hídfőállás rövidesen a szövetségesek kezére kerül; 1942. október 10-én megindított támadásuk hamarosan eléri a célját, hiába állítja Hitler és a német hadvezetés ennek az ellenkezőjét. A csatában a tengelyhatalmak elveszítik Észak-Afrikát a legütőképesebb olasz katonai alakulatokkal együtt. Az évekig tartó észak-afrikai csatározások során megsemmisült az olasz kereskedelmi flotta szinte teljes egésze, a haditengerészeti flotta számos kisebb és közepe hajójával egyetemben, melyeket konvojkíséret közben süllyesztettek el. A flotta nagyobb egységei az üzemanyaghiány miatt csak néhány órára tudtak kifutni a kikötőkből... Az olasz légierő elavult gépeivel csak alacsony hatékonysággal működött...

Tunézia eleste után törvényszerű a szövetségesek olaszországi partraszállása. Az olasz hadsereg maradványai nem képeznek komolyabb erőt. Az olaszországi nyersanyaghiány következtében nem nyílt lehetőség megfelelő mennyiségű tartalék felhalmozására és egyéb elővigyázatossági intézkedések meghozatalára... Az etiópiai háború, a spanyolországi események és végül ez a háború teljes mértékben kiszipolyozták Olaszország nyersanyagtartalékait... Arra sem lehet számítani, hogy az emberek lelkesen ragadnak fegyvert azok után, hogy az olasz hadsereget mindenhonnan hazáig kergették... Az olasz hadvezetés azon a véleményen volt, hogyha német szövetségesük valóban szeretné megváltoztatni a háború menetét, akkor végre a Földközi-tenger térségét kell a fő hadszíntérnek tekinteni. Németország telepítsen Olaszországba elegendő számú szárazföldi és légi alakulatot ahhoz, hogy a szövetségesek megszálló akciójának sikere teljes mértékben kizárható legyen. A további utánpótlás-szállítást hatalmas mértékben kell növelni...

Az orosz fronton harcoló német hadsereg ellátása azonban lehetetlenné tette az olaszok igényeinek kielégítését. Az 1943. január 31-i sztálingrádi katasztrófa után az ellenség magához ragadta a kezdeményezést a keleti fronton. Az olaszok azt hangoztatják, hogy a megegyezés az oroszokkal, melyet Mussolini 1942 folyamán már számos alkalommal javasolt Hitlernek most még inkább indokolt volna... Így tehát ezt a témát is újból felvetik majd... Az olasz hadvezetés részletes anyagokkal látta el Mussolinit a kérdést illetően, és kérve-kérték, hogy próbáljon meg őszintén beszélni Hitlerrel..."

Mialatt a megbeszélések zajlottak, Mussolini mindvégig a saját kocsijába zárkózott. Fáradt, öreg oroszlán volt, akiből már hiányzott a harci kedv. A vacsoránál Bastianinivel a szovjetek elleni háború lezárásáról és a Hitlernek benyújtandó tervekről értekeztek, amelyektől azt remélték, hogy megvédik Olaszországot a küszöbön álló szövetséges inváziótól. Az Alpokban a szerelvény sötétedés előtt félreállt egy mellékvágányra és ott várakozott nyolc órán keresztül, hogy a Duce nyugodtan kialudhassa magát. Mussolini nem tudott pihenni a vonat rázkódásától, bár álmatlanságának nyilván nem ez volt az egyedüli oka.

XIV.

A titkos fegyverek

Klessheim: 1943. április 7–8.

1943. április hetedikének reggelén Mussolini napbarnítottan és katonásan, de szemmel láthatóan rosszabb bőrben lépdelt felfelé a Klessheim palota lépcsőin, ahová Hitler abban a reményben hívta, hogy távol kerülve az otthon gyötrő gondjaitól talán sikerül egy kis időre kikapcsolódnia. A szokásos „bíborosi" lakosztályt kapta, ahol annak idején a salzburgi herceg gyönyörű dámák társaságában, az ifjú Mozart zenéjét hallgatva töltötte estéit. Kívül és belül egyaránt fagyos légkör uralkodott.

Ridòmi, a sajtótitkár így emlékezik: „Ismét megérkeztünk a hűvös Salzburgba, és nem csak a havas hegycsúcsok övezte, mély völgyben zimankós a hangulat. Olaszország nehéz helyzetben van... Először ott volt Görögország, aztán Afrika, és hamarosan következik Szicília. A korábbi találkozókon, amikor Alfieri nagykövet igyekezett győzködni Mussolinit, hogy a szövetség kényes pontjait is vitassa meg Hitlerrel, a Duce azt felelte, nincs mit kérnie a Führertől. Ez alkalommal a helyzet a visszájára fordult. Olaszország sokat javasolhat,

sőt követelhet is, úgy politikai, mint katonai részről. Lehetetlen volt csak úgy egyszerűen megfeledkezni Sztálingrádról, hiszen alig telt el azóta néhány hónap. Nem csupán a vereség nagyszabású volta miatt, hanem azért sem, mert egy tábornagy, akit a csata kellős közepén léptettek elő, néhány napra rá szembe mert szállni a Führer parancsával, mely szerint harcolni kellett volna az utolsó emberig. Von Paulus a fegyverletétel mellett döntött, hogy agyonfagyott, megtizedelt, körbezárt és utánpótlás híján a túlélésre teljesen esélytelen seregét megkímélje a végső mészárlástól. Mussolini szándékai világosak voltak: befejezni a kétfrontos háborút, és megkeresni a megegyezés lehetőségét Moszkvával. De mégis, hogyan? Ki merészelné felvetni a témát a Harmadik Birodalom vezérének." Mussolini végül megpróbálta, de néhány másodperc után elhallgatott, mert rázúdult, és maga alá temette a Führer határtalan és megállíthatatlan szóáradata.

Hitler a lépcső tetején, mintegy hatvanfős kísérete élén fogadta Mussolinit az ősi kastélyban. A két diktátor Ribbentrop, Bastianini, Keitel és Ambrosio társaságában azonnal kezdeti eszmecserére vonult az egyik privát társalgóba. Mussolini közölte Hitlerrel, hogy egészségi állapota miatt az étkezéseket saját lakosztályában szeretné eltölteni, mivel nem kívánja megzavarni a szokásos fogadásokat. A németek külön hűtőszekrényt biztosítottak a Duce szakácsának, ahol speciális rizst, zabpelyhet, sovány tejet és gyümölcsöket tárolták.

Hitler kihasználta az alkalmat, hogy megértő és biztató szavak kíséretében, „mély együttérzéséről" biztosítsa Mussolinit: „Duce szeretném, ha elfogadná dr. Theodor Morell szolgálatait. Ő egy igazi tudós, akinek mindig sikerült helyreállítani az egészségemet és visszaadni az akaraterőmet az ehhez hasonló embert próbáló időkben." Mussolini élt a gyanúperrel és elengedte a füle mellett Hitler ajánlatát, mivel tudta, hogy Morell egy kuruzsló, aki mindenféle narkotikumokból kotyvasztott fura színes tablettákra alapozza gyógymódját. A doktor nagylelkűen osztogatta piruláit Hitler kíséretének bármely tagja számára. A Duce ugyanakkor aggódott, nehogy a csodadoktor visszautasításával magára haragítsa Hitlert: „Nem szeretném, ha a németek politikai kérdést csinálnának ebből az egészből" – mondta.

A tárgyalódelegációk szokás szerint három csoportra oszlottak. A politikai megbeszéléseket Mussolini és Hitler folytatta, a diplomáciai tárgyúakat Ribbentrop és Bastianini, míg a katonai ügyekről Keitel és Ambrosio tárgyalt. Dollmann az alábbi feljegyzéseket hagyta az eseményekről: „A Ducét mindennap felkereste barátja, Hitler. Tolmács nélkül beszélgettek. Én a Führer adjutánsán keresztül értesültem arról, hogy mi zajlott le ezeknek a duetteknek az alkalmával. Tudtuk, hogy általában végig a Führer beszélt, míg Mussolini bánatos arckifejezéssel, csöndben ült, miközben türelmesen és udvariasan hallgatta. Elég volt a Duce részéről egy bátortalan kis utalás az orosz frontra, hogy Hitlerből végeláthatatlanul törjön elő a szó a biztos győzelemről. A fő érve az volt, hogy az oroszok minden bizonnyal képtelenek pótolni az eddigi harcok során elszenvedett irdatlan veszteségeiket, amelynek a következményei, amint azt a számok is mutatják, csakis katasztrofálisak lehetnek a számukra."

Az első napi, mintegy két órán át tartó tárgyalások végeztével Mussolini a következőket mondta az izgatottan várakozó olasz delegáció tagjainak, akik mindannyian szerették volna megtudni milyen lépéseket tett vezetőjük az olasz kezdeményezés ügyében: „Ma Hitler monológját hallhattuk. Holnap rajtam a sor." Az igazság azonban az, hogy Mussolini a következő napok folyamán is csak alig jutott szóhoz. Egy évvel később, amikor fiával, Vittorióval a klessheimi találkozóról beszélgettek, a Duce saját, rossz egészségi állapotát tette felelőssé azért, hogy nem tudta kellőképpen kifejteni a válság megoldására tett politikai és katonai javaslatot, úgy, ahogy azt Bastianininek és Ambrosiónak az előtte való napon ígérte. Saját stábját is okolta a sikertelenségért: „Rómából még keményen megfogalmazott javaslatokkal és különféle feltételek egész listájával indultak, de egy fogpiszkálót sem voltak képesek magukkal hozni."

Azonban – amint azt egyéb megfigyelők közvetett utalásaiból tudjuk – Hitler mégis közölt valamit bizalmasan Mussolinival, természetesen a katonai titoktartás korlátain belül, mert a németek mindig is gyanakvóan viseltettek a „fecsegő olaszok" iránt. Göbbels a feljegyezte a naplójában: „Amikor Mussolini leszállt a vonatról, a Führer szerint egy megtört öregember benyomását keltette. Amikor elment, újra szilárdan állt a lábán, tökéletes kondícióban volt, készen

bármire. A Duce nagyon jól tudja, hogy két lehetősége van: győzni, vagy halni velünk."

Arra, hogy vajon mit mondhatott Hitler Mussolininak, a Ribbentrop által, közvetlenül a klessheimi találkozó után készített memorandumból következtethetünk. A Führer valószínűleg elmagyarázott néhány részletet az oroszok ellen tervezett Citadella-hadműveletthez kapcsolatban, amely ha sikeresen zárul, a tengelyhatalmak győztes pozíciójából tárgyalhatnak az ellenséggel. Hitler röviden utalt a „titkos fegyverekre" is, amelyeket hamarosan kifejlesztenek, és segítségükkel biztosíthatják a végső győzelmet. Részleteket természetesen nem árult el. A titkos fegyverek azok a rakéták voltak, amelyek 1943 tavaszán ragadták meg Hitler figyelmét. Addig a pontig kételkedett a hatékonyságukat illetően. Nem mintha nem bízott volna a minőségükben, de nem hitt benne, hogy időben elkészülhetnek a villámháborús hadműveletek támogatására. 1943 áprilisában a német fegyverkutatási program az alábbi négy ördögi csodafegyver kifejlesztésén fáradozott, melyek az idő tájt valóban a tudományos-fantasztikum határát súrolták: a Me.163B sugárhajtású vadászrepülőgép, a Fiesler-repülőbomba, amely hamarosan V–1 néven vált közismertté, a Wasserfall föld-levegő rakéta, melyet a szövetséges bombázók lelövésére találtak ki, illetve az A-4-es, későbbiekben V-2 néven ismert, nagy hatótávolságú rakéta.

A konferencia alatt Ridòmi megkérdezte Bastianinit, nem volna-e valami anyag, amit a sajtó rendelkezésére bocsáthatna. A külügyi államtitkár így felelt: „A helyzet olyan, amilyen. Háromféleképpen lehet befejezni a háborút. Az első variáció az, hogy mi kényszerítjük békekötésre az ellenséget. A második, hogy tárgyalásos úton próbálunk békét kötni, a harmadik lehetőség pedig az, hogy az ellenség kényszeríti ránk a saját békefeltételeit. Az első lehetőségnek nem látjuk realitását. Most azt próbáljuk elmagyarázni, hogy ha el akarjuk kerülni a harmadikat meg kell próbálni élni a másodikkal. Jelenleg ezen fáradozunk." Miután beleegyezett, hogy az új fejlemények alakulásáig félreteszik az orosz kérdést, Mussolini Spanyolország felől kérdezett, ahol legalább a tengelyhatalmi csapatok szabad átvonulását kellett volna biztosítani, a Gibraltár és Észak-Afrika elleni támadó akciók sikeréhez. Hitlert undorral töltötte el Francisco

Francóval folytatott tárgyalásainak emléke, és azt válaszolta, hogy a Németország és Spanyolország közti politikai kapcsolatokat szüneteltetni, de ha Olaszország még szeretne külön próbálkozni, ám, tegye.

A katonák találkozóján, amelyen Keitel és Göring is részt vett, biztosították Ambrosiót, hogy az orosz front kérdésének megnyugtató rendezése után a német hadvezetés megvizsgálja annak lehetőségét, hogy miképpen növelhetnék csapataik jelenlétét a szövetséges partraszállással és folyamatos szőnyegbombázással fenyegetett Olaszországban. Nem kellett különösen nagy stratégának lenni ahhoz, hogy mindenki lássa: Hitler célja a lehető legtovább lekötni a szövetségeseket délen, az olasz fronton. A Führert nem érdekelte, hogy mindent elsöprő győzelmet arasson ezen a fronton, ugyanis meggyőződése szerint a háború Oroszországban dől el. Miután megvizsgálták a három legfontosabb témakört, Oroszország, Spanyolország és az Olaszországnak nyújtandó segítség kérdését, Ambrosio bizakodva várta, hogy megvitassák a balkáni helyzetet. A németek követelték, hogy Olaszország a legvégsőkig menő kegyetlenséggel számoljon le mindennemű ellenállási mozgalommal a balkáni országokban. Ambrosio nem értett egyet ezzel az elképzeléssel és közölte, hogy a tengelyhatalmaknak továbbra is érdekében áll támogatni a szerb csetnikek nacionalista mozgalmát, amely Draja Mihajlovic vezetése alatt a többi partizán szervezet ellen küzd, beleértve a kommunistákat is. Az álláspontok mérföldnyi távolsága miatt végül semmiféle megegyezés sem született a balkáni régió ügyében.

A diplomáciai értekezletek során Bastianini kifejtette, hogy „okvetlenül szükség volna rá, hogy megmutassuk, van némi remény a békére a német és olasz megszállás alatt álló európai országokban. Ki kellene bocsátani egy józan hangvételű dokumentumot, amely meghatározná a kontinensre vonatkozó új rendszer lényegét, és ezzel legalább valami minimális bizalmat ébreszthetne Németország és Olaszország irányában." Ribbentrop Hitler szavait visszhangozva kizárta ennek lehetőségét. Silvestrelli feljegyzései szerint Ribbentrop ugyan egyetértett az olaszokkal abban, hogy a háború nem éppen a legjobban alakul, de ezután ismét csak a hivatalos német propagandát szajkózta: „A német hadvezetés biztosított minket arról, hogy

hamarosan olyan, mint orosz front már nem létezik, mert a győzedelmes német hadsereg tönkreveri az ellenséget. Következésképpen nekünk példát kell mutatni a kisebb tengelyhatalmi partnereinknek határozottság és tettre készség terén, és nem szabad engednünk, hogy a német és az olasz nép harci kedve lanyhuljon holmi illuzórikus tűzszünetről szóló megalapozatlan híresztelések hallatán."

Ribbentrop nyíltan becsmérelte a román és a magyar kormányt, „álszent, megbízhatatlan, cselszövő alakoknak" nevezve őket. Még ebben a kérdésben sem volt esély az egyetértésre a felek között. A klessheimi utazásnak mégis volt valami haszna. Megmutatta az olaszoknak, hogy a jövőben semmi jóra sem számíthatnak a németek részéről. Mindent elutasító magatartásuknak köszönhetően tulajdonképpen maguk a németek „állították élesre a bombát", amely 1943. április 8-án Olaszország és a szövetségesek fegyverszüneti szerződésének megkötésével robbant.

Utolsó megbeszélésük alkalmával Hitler – tisztában azzal, hogy a konferencia során gyakorlatilag semmilyen engedményt nem tett Mussolininak – kijelentette: „Duce, biztosíthatom önt, hogy Afrikát megvédjük. A helyzet komoly, de nem kétségbeejtő. Nemrég olvastam egy könyvet Verdun ostromáról a legutóbbi nagy háború alatt. Verdun képes volt visszaverni a legjobb német alakulatokat. Az ön segítségével Duce, csapataim Tuniszt a Földközi-tenger Verdunjévé varázsolják."

A konferencia vége felé lezajlott a Himmlerrel való találkozás, amelyet Dollmann szervezett az olasz diplomaták beleegyezésével. Klessheimben a hír, hogy Mussolini beszélni óhajt az SS nagyhatalmú, rettegett vezérével némi zavart keltett a Ribbentrop vezette külügyminisztériumi delegációban. Vajon miről akarhat tárgyalni Mussolini Himmlerrel?

Dollmann így emlékezik: „Himmler késő délután érkezett, én pedig a vonaton hallottak alapján tájékoztattam arról, hogy mire számíthat. Amint az várható volt, Oroszország kérdésében az SS Reichsführer teljes mértékben egyetértett Hitlerrel. Őszintébbnek tűnt viszont annak megítélésében, hogy mi várhat Olaszországra Tunisz elestét követően... Kész volt segíteni a Ducénak... A Duce

nagyon barátságosan fogadta Himmlert... A kezdeti udvariassági körök megtétele után Mussolini négy konkrét kérdést tett fel: 1. Milyen előkészületeket tett a német rendőrség arra az esetre, ha a háború elhúzódása miatt belső zavargásokra kerülne sor (Olaszországban ekkor sztrájkok törtek ki – főként gazdasági okokból – az északi nehézipari vidékeken). 2. Senise. 3. Ciano. 4. Az olasz királyi család és Hesseni Fülöp.

Himmler, mint valami kisiskolás szigorú tanítója előtt, azonnal válaszolt minden kérdésre. A közrend fenntartására nagyszámú koncentrációs tábor felállítását javasolta. Gyanakvását fejezte ki Enzo Galbiati, a Feketeinges Milícia parancsnokának személyével kapcsolatban, és azt ajánlotta, hogy a Duce ezentúl hagyatkozzon szakértő SS-tisztek tanácsaira. Carmin Senise-el, az olasz rendőrség fejével kapcsolatban óvatosan fogalmazott. Kifejezte, hogy nagyra értékeli szakmai tudását, de a politikai elkötelezettségéről nem ejtett szót. Ciano menesztését illetően csak tolmácsolni tudta Hitler és Ribbentrop megelégedését, hogy a Duce végre megszabadult külügyminiszterétől, aki éveken át kerékkötője volt a tengelyhatalmi politikának.

Dollmann így folytatja: „A negyedik kérdés megválaszolásakor Himmler dühödt támadásban tört ki a királyság intézménye ellen általában, az olasz királyi ház ellen pedig konkrétan. Figyelmeztetette a Ducét, hogy a jövőben ebből az irányból személyére és a fasizmus ügyére egyaránt komoly veszélyek leselkednek. Ezután Himmler felajánlotta, hogy a a szükséges felszerelésekkel együtt az SS legjobbjaiból válogatott kiképzőket küld Mussolininak, akik segítenek felállítani egy rendkívül korszerű olasz hadosztályt, melynek egyetlen feladata a Duce személyes biztonságának szavatolása lesz. Hesseni Fülöpöt illetően Himmler elmondta, hogy bár a herceg valóban jelentősen mértékben hozzájárult a náci rendszer sikereihez, egyáltalán nem elképzelhetetlen, hogy minden téren kettős játékot űz." A kérdést ugyan már rendezték, Mussolini mégis újra megkérdezte: „Mi a helyzet Oroszországban?" Himmler válaszában hosszan ecsetelte szovjetek súlyos veszteségeit és a német hadsereg biztos győzelmét. „Reménykedjünk, hogy igaza lesz" – mondta később Mussolini az olasz küldöttség tagjainak.

Himmler nem volt nagy véleménnyel Mussoliniről. Dollmannak ezt mondta: „Nem számíthatunk többé Mussolinira és a rendszerére sem. Mindez azt jelenti, hogy rövid időn belül Olaszország kiszáll a háborúból, mi pedig a legjobb esetben is egyedül kell tartsuk a déli frontot. Ha a Duce mai állapota hűen tükrözi az olasz nép és a fasiszta rendszer jelenlegi állapotát, akkor közeleg a vég. Mussolini egyetlen esélye a túlélésre az az elit hadosztály, amit javasoltam neki."

Még egy epilógus is tartozik a klessheimi találkozó leírásához. A konferencia április 9-én ért véget. A Duce és kísérete másnap szándékozott hazautazni Rómába és egyéb állomáshelyeikre. Mussolini azonban hirtelen ágynak esett. Néhányan mentőt akartak hívni, hogy azzal vigyék a különvonathoz. A Duce betegsége komoly szervezési problémákat okozott. Ridòmi így emlékezik a történtekre: „A hivatalos protokoll szerint Mussolini kétnapos látogatásra érkezett. Amikor meg kellett hosszabbítani az ottlétünket, a legtöbb német delegált elutazott, és a szervezés teljesen felmondta szolgálatot. Még a rendkívül jól szervezett SS is csődöt mondott. Az egész kastélyt fagyos csend ülte meg... A folyosókat elsötétítették, a mi szárnyunkon is csak egy kis lámpás égett." Egy alkalommal az egyik fáradt kapus így szólt az olaszokhoz: „Nem látják milyen késõre jár? Mindent be kell csuknom, és be kell zárnom ezt a helyet. Tudják, megsebesültem a háborúban."

Mussolini végül április 11-én hagyta el a kastélyt. A visszaút gyötrelmes volt. Odafelé még mindenkiben élt valami kis remény, de a konferencia után minden szörnyű kilátástalannak tűnt. Olaszországnak befellegzett. Von Plehwe feljegyzései szerint „Ambrosio még a szokásosnál is hallgatagabb volt, egyszerűen lehetetlen volt megközelíteni. Pietromarchi és Vitetti a külügyminisztériumból a háttérbe húzódtak, és nem osztották meg velünk aggályaikat a vacsoránál. Egyedül Mussolini volt jó hangulatban. Jobban érezte magát, és megint csak hagyta, hogy Hitler befolyásolja és félrevezesse."

Rómába visszatérve Mussolini egy teljes héten keresztül igyekezett a legtöbbet profitálni klessheimi látogatásából. Néhány olyan döntésre szánta el magát, mellyel a közvéleményt kívánta befolyásolni. Április 14-én a következőket mondta Bottainak: „Azt mondják már

nem vagyok képes odafigyelni semmire, végem van, nekem befellegzett. Na, majd meglátjuk! Jövő szombattal kezdődően megindul a harmadik hullám." Néhány óra elteltével menesztette Senise-t, az olasz rendőrség vezetőjét, és Renzo Chiericit ültette a helyére. Aztán leváltotta a Fasiszta Párt fiatal főtitkárát Aldo Vidussonit, és a posztra kinevezte régi bajtársát, Carlo Scorzát, akit még a „squadrismo" napjaiból ismert. Dollmannt is hívatta, és közölte vele, hogy elfogadja Himmler ajánlatát, a személyes biztonságát garantáló hadosztály felállítását illetően.

Senise elbocsátása meglehetősen otromba módon történt. Umberto Albini belügyi államtitkár jelenlétében Mussolini a rendőrfőnök szemére vetette, hogy erőtlenül lép fel az északon zajló sztrájkok ellen, nem fordít kellő figyelmet a feketepiac elleni harcra és a rendőrség nem mutat megfelelő politikai elkötelezettséget az Olaszország felett átsöprő, hatalmas horderejű történelmi események idején. Senise erre azt felelte, hogy ő most mások rosszul végzett munkájáért fizet, és áldozatul vetik a Fasiszta párti milíciának, melynek vezetősége elutasította a hadsereg és a belügyminisztérium közti együttműködésen alapuló új közbiztonsági tervezetét. A leváltott rendőrparancsnok ezután Viktor Emánuelhez ment és beszámolt a történtekről.

A király csak ennyit mondott: „Rövidesen viszontlátjuk egymást." A jövendölés hamarosan bevált: 1943. július 25-én Badoglio visszahelyezte posztjára Senise-t. Vidussoni menesztését Mussolini azzal indokolta, hogy Scorza jobb szónok. Ezen felbuzdulva Scorza legalább napi egy beszédet tartott, ami a hamarosan annyira idegesítette Mussolinit, hogy megbánta az egész kinevezést.

Történt még egy látványos „elbocsátás" – bár erről csupán egy maréknyi ember tudott – méghozzá Claretta Petaccié, Mussolini romantikus hajlamú, gyakorta síró-rívó szeretőjéé, aki folyton azt várta, mikor hívják a Duce mellé, ha a diktátor néhány rövidke pillanatra ki óhajtott kapcsolódni rohanó élettempójából. Claretta – akit Badoglio július 25. után minden ok nélkül letartóztatott – ezekben a tragikus hetekben nem vette észre, hogy a Duce a teljes közöny állapotába zuhant, ami olyannyira jellemző azokra, akik beletörődnek az elkerülhetetlen rosszba. Minden reggel hosszú leveleket

küldözgetett Mussolininak, amelyeknek csak az elolvasása órákat vett igénybe.

Április 24-én, röviddel a klessheimi találkozó után, Mussolini egy levelet talált az íróasztalán. Claretta az előző este írta: „Ben! Csak néhány szót írok, mert szörnyen érzem magam. Az elmúlt napok kínzó feszültsége és a mai este lesújtó pillanatai teljesen összetörtek... Ha a szerelmem tényleg csak komédia, akkor a beszélgetésünk után joggal bánhatsz így velem. Ha a szenvedésem is csak komédia, akkor helyesen teszed, hogy megalázol és nem vagy hajlandó megérteni engem. Igazad van, nem szokás manapság úgy szenvedni, ahogy én szenvedek. Nem elegáns, és mindenek felett, teljesen hiábavaló." Bár csak néhány szót ígért, mégis hosszú oldalakon keresztül folytatta az önsajnálatot. Új nő felbukkanására gyanakodott. Végül ekképpen zárta sorait: „Csak azt látom, hogy mindenki mással emberi módon viselkedsz, türelmes vagy, megértő, de velem durván, keményen, erőszakosan, kegyetlenül, közönyösen és kíméletlenül bánsz. Mindenkinek megbocsátasz, még annak is, akinek nem kellene, de számomra csak szemrehányó, sértő és fenyegető szavakat tartogatsz. Bocsáss meg, ha untattalak, hiszen nincs neked rám vesztegetnivaló időd, mert bármit is tegyek, az ugyebár csak színjáték..."

A terjedelmes levélből igazán csak a fenti vádak állták meg a helyüket, és arra késztették Mussolinit, hogy drasztikus lépésre szánja el magát. Május 10-én Claretta a szokásos délutáni légyottra indult a Palazzo Veneziába. Találkájukra rendszerint a „Cybo" lakosztályban került sor, amely a palotát építtető érsek után kapta nevét. Az 1936 óta használt, legénylakásnak is beillő kis lakrészt a Via Astalliról nyíló hátsó bejáraton át lehetett megközelíteni. Claretta az ajtónál egy rendőrbe ütközött, aki nagyon udvariasan közölte vele, hogy térjen haza, mert a Duce nem engedélyezi számára a belépést. Claretta teljesen elhűlt a Duce hivatalos parancsától, és könnyektől fuldokolva rohant vissza villájába, a híres „Camillucciába." Nem adta fel a küzdelmet, és egy héttel később már ismét a Cybo lakosztályban volt. Később úgy adta elő a történteket, hogy Mussolini térden állva esedezett a bocsánatáért. Azonban „Ben" júniusban újra csak kitiltatta a palotából, ám később mégis visszakozott, valószínűleg csak azért, hogy elkerülje boldogtalan szeretője öngyilkossággal fenyegetőző

újabb levéláradatát. Eközben szakadatlanul dúlt a háború. 1943. május 5-én, Addis Abeba elfoglalásának évfordulóján Mussolini megtartotta utolsó beszédét a Palazzo Venezia teraszáról. A Duce így szólt a fasisztákból álló tömeghez: „A régi, rendíthetetlen hitet érzem a hangotokban. Érzem, hogy ti is, akárcsak én magam, biztosra veszitek, hogy e kegyetlen idők véres áldozathozatalának a végső győzelem lesz a jutalma. Így lesz ez, amennyiben igaz, márpedig igaz, hogy Isten igazságos, Olaszország pedig halhatatlan. Tudom, érzem, hogy olaszok milliói szenvednek az „afrikai betegségben." Erre pedig csak egyetlen gyógymód létezik, az, hogy visszamegyünk, és mi ezt fogjuk tenni!" Befejezésül megígérte, hogy kivégzőosztag elé állít minden „frontlógóst" és „minden rendű és rangú hazaárulót."

Mussolini beszédének utolsó, fenyegető szavai alapos riadalmat keltettek Rómában, ahol nem volt egyetlen olyan kormányhivatal, laktanya, egyesület vagy baráti társaság sem, melyben nem arra szövetkeztek volna, hogy valamilyen módon megszabaduljanak Mussolinitól, és végre kiebrudalják német barátait Olaszországból. A legfontosabb ilyen csoport Viktor Emánuel király udvarában szervezkedett, a királyi ház minisztere, a gazdag pénzember, Pietro Acquarone herceg vezetésével.

Acquarone 1939. január 16. óta töltötte be a miniszteri posztot. Ezekben a változó időkben, amikor sok olasz érezte szükségét, hogy tisztázza magát a fasiszta rezsimhez való bárminemű kötődése alól, még maga a király is jónak látta, ha saját múltja védelmében levelet intéz miniszteréhez. Az 1944. június elsejére keltezett írás így hangzott: „Kedves Acquarone, ezennel felhatalmazom Önt, hogy bejelentse: Én már 1943 januárjában meghoztam megmásíthatatlan döntésemet a fasiszta rendszer megszüntetéséről és a kormányfő, Mussolini menesztéséről. A háború miatt ez a vállalkozás sok nehézséggel járt, ebből következően aprólékos előkészítést és teljes titoktartást igényelt, melyet még azok előtt is fenn kellett tartanom, akik az országban felbukkanó határtalan elégedetlenségről számoltak be nekem. Ön értesült a döntésemről és személyes parancsaimról, ezért tudja, hogy 1943 januárjától kezdődően ezek tették lehetővé a július 25-én lezajlott eseményeket. Kedves Acquarone, kérem fogadja szívélyes üdvözletemet, V. E."

Azonban a fenti dokumentum sem mentette meg a királyt a trónfosztástól. A szövetségesek követelésére 1944. április 12-én be kellett jelentse visszavonulását, majd 1946-ban a trónról is lemondatták fia, II. Umberto javára. Dino Grandi a Mussolini ellenes fasiszták vezetője, és a Fasiszta Nagytanács utolsó, drámai hangvételű ülésének fő szervezője szintén azok közé tartozott, akik beszámoltak Viktor Emánuelnek az Olaszországban uralkodó rossz közhangulatról.

Az 1943. június 3-i találkozójukon Grandi a következő ajánlatot tette a királynak: „Nincs más lehetőség csak a Novara*, ami a trónról való lemondást jelenti, vagy szövetségest váltani, ahogy az ön őse, II. Viktor Amadeo is tette, miután rájött, hogy hibát követett el, amikor a francia királyt pártfogolta. Azzal a lépésével, hogy az utolsó pillanatban a Habsburg Birodalom oldalára állt, megmentette Piedmontot és az uralkodóházat. Felség, nincs más célom, mint hogy én legyek az, aki ezt most megteszi." A király így felelt: „Hamarosan eljön ennek is az ideje. Tudom, hogy számíthatok önre. Engedje meg, hogy én válasszam meg az időpontot. Addig pedig segítsen nekem megtalálni a megfelelő alkotmányos eszközt." Mussolinit valójában a szövetségesek sodorták a vesztébe sorozatban végrehajtott sikeres hadműveleteikkel, a július 10-i szicíliai partraszállással és azzal, hogy július 19-én, a háború során először az örök várost, Rómát bombázták.

Tunisz és Bizerte május 8-án elesett. Öt nap múlva Cape Bonnál az utolsó tengelyhatalmi erők is megadták magukat. Az olasz csapatok Messe tábornok vezetésével tették le a fegyvert, aki az utolsó pillanatig kitűnő parancsnoknak bizonyult. Messe az alábbi üzenetet küldte az olasz vezérkarnak, május 12-én: „Az I. hadsereg, amelyet az a megtiszteltetés ért, hogy zászlónk legutolsó védelmezője maradt afrikai földön, a legvégsőkig harcolni fog. Az ellenség minden oldalról körülzárt minket és egyre közeledik felénk. A harcoló felek erőviszonyai közt fennálló óriási aránytalanság és az utánpótlásunk, valamint lőszerellátásunk folyamatos csökkenése miatt az ellenállás már nem tarthat sokáig."

* 1849-ben Carlo Alberto, Savoya uralkodója az osztrákok elleni vesztes novarai ütközet után lemondott a trónról, és száműzetésbe vonult Portugáliába. Ettől fogva Olaszországban a novara szó egyet jelentett a trónról való lemondással.

Mussolini egészen más erkölcsi érzékről és emberiességről tett tanúbizonyságot, mint amilyet Hitler mutatott Sztálingrád védői irányában. Még aznap, hét óra harmincöt perckor választáviratot küldött Messének: „Szüntesse be a harcot! Önt ezennel kinevezem Olaszország marsalljává. Dicsőség önnek és bátor katonáinak!"

Szintén ugyanazon a napon történt, hogy Dönitz admirális Hitler megbízásából Rómába érkezett, hogy feltérképezze az ott uralkodó állapotokat. Az U-boot-ok híres parancsnoka hosszas beszélgetést folytatott Mussolinival, aki úgy fogalmazott, hogy „Hitler ne érthesse félre." A Duce újból kijelentette, hogy ellenzi további német csapatok Olaszországba vezénylését mindaddig, amíg nem áll rendelkezésre semmilyen működőképes haditerv a két vezérkar között. Nyilvánvalóan nyugtalanította, hogy milyen feladatokat végeznek majd ezek az egységek miután olasz földre léptek.

Erre válaszul Hitler válságterveket dolgozott ki Olaszország megszállására abban az esetben, ha Mussolini kormánya hirtelen összeomlana. Az első ilyen terv, amelyet Rommel marsall parancsnoksága alatt szándékoztak végrehajtani az „Alarik" fedőnevet kapta, az azonos nevű vizigót király után, aki barbár törzsei élen végigrabolta és gyilkolta Itáliát. „Minél sűrűbb a széna, annál könnyebb lekaszálni" – mondta Alarik a rómaik számos légiójára utalva, majd hadisarcként hatalmas mennyiségű aranyat és ezüstöt fizettetett a megalázott lakossággal. Ezután Rómát is kifosztotta és felgyújtotta.

Hitler a szövetségesek szándékos félrevezető akcióinak köszönhetően azt hitte, hogy az ellenség hamarosan partra száll a Balkánon, míg Mussolini – amint azt Dönitznek is elmondta – Szicíliában számított az angol–amerikai erők inváziójára. A Führer indulatos hangvételű levelet küldött a Ducének. Az üzenetet Kesselring marsall kézbesítette egy azonnali csúcstalálkozóra szóló meghívás kíséretében. Mussolini, aki ez idő tájt lábra állni is alig tudott (olyannyira, hogy csupán a Villa Torlonia hálószobája és a Palazzo Venezia kanapéja között közlekedett) nem válaszolt szövetségesének, és függőben hagyta az ügyet. Június 9-én a Duce olyan gyenge volt, hogy már az ágyából sem tudott felkelni. Két nagyhírű orvos, Frugoni professzor és dr. Puccinelli vizsgálta. Dr. Milani röntgenfelvételei világosan mutatták, hogy Mussolini heveny gyomorhurut-

ban és nyombélfekélyben szenved. Állapota csak tovább romlott, amikor másnap értesült Pantelleria és Lampedusa elestéről. A szigetek parancsnokai megadták magukat, annak ellenére, hogy korábban kijelentették, a végsőkig ellenállnak.

Giacomo Zanussi tábornok a háború után a következőket írta: „Mussoli szigete, Pantelleria, az anti-Málta, az „elsüllyeszthetetlen csatahajó", ahogy a sajtó nevezte, tizenkétezer védőjével negyven lövegállásával, kétszintes föld alatti hangárjaival, bombabiztos bunkerjaival és raktáraival egyetlen lövés leadása nélkül megadta magát. A szövetségesek bombatámadásai kellőképpen megrémítették a védőket, Pavesi admirális pedig elkerülhetetlennek nevezte a fegyverletétel."

Június 14-én Mussolini – orvosai tanácsa ellenére – háborús tanácskozást hívott össze a rezidenciáján. Ambrosio tábornok, a három haderőnem parancsnokai, valamint a háborús termelési miniszter jelenlétében felolvasott egy memorandumot Olaszország stratégiai helyzetéről. A dokumentum leszögezte, hogy nincs lehetőség a háború politikai eszközökkel való befejezésére, ugyanakkor Olaszország már nincs abban a helyzetben, hogy magához ragadja a kezdeményezést. Mostantól fogva védelemre kell berendezkedni, de – és ezt nyomatékosan hangsúlyozta – sziklaszilárd ellenállásra, amely felőrli az ellenség erejét. Ennek a stratégiának a központjában a légierő áll. Ezekkel a szavakkal be is rekesztette az ülést.

Mussolini nem azért zárta ki a politikai megoldás lehetőségét az olasz katonai vezetőkkel folytatott megbeszélésen, mert úgy hitte, ez a háborúból kivezető egyetlen út, hanem sokkal inkább az Egyesült Államok által képviselt új szövetséges politikai irányvonal hatására. 1943-ra Roosevelt elnök egyre inkább domináns szerepet töltött be a szövetséges vezetésben, különösen Churchillhez való személyes viszonyát illetően, amely furamód kezdett hasonlítani Hitler befolyásoló magatartására Mussolinival ápolt kapcsolatában. A Roosevelt–Churchill és a Hitler–Mussolini párosok ellentmondásos viszonyából a legtöbbet Joszif Sztálin profitált.

1942 novemberében Roosevelt úgy érezte, hogy egy kis időre el kellene hagynia Washingtont. Az Egyesült Államokban a háborús ter-

melés miatt az ipar maximális kapacitáson dolgozott, amely kifejezetten jótékony hatást gyakorolt a gazdaságra, a Demokrata Párt mégis erősen veszített népszerűségéből. A legutóbbi választások alkalmával győzelmük csupán néhány szavazaton múlott. Rooseveltet nyugtalanította és némileg el is keserítette, hogy az amerikai nép nem helyesli az elképzeléseit. Ezért – akárcsak Hitler tette volna Mussolinival – ő is pihenéssel egybekötött találkozóra hívta Churchillt valami kellemes, meleg klímájú vidékre. Churchill valamilyen rejtélyes oknál fogva – talán a Humphrey Bogart film hatása alatt – Casablancát javasolta. A helyszín vonzónak tűnt a fáradt, beteg elnöknek, aki szíves-örömest vágott neki a lenyűgözőnek ígérkező repülőútnak. Harry Hopkins, Roosevelt legközelebbi tanácsadója, kétkedéssel nézett a Sztálin nélkül megrendezésre kerülő csúcstalálkozó elé. A szovjet diktátor korábban már elutasította a meghívást, mondván, neki nincs ideje tereferélni. Hopkins szerint „Casablanca az elnök hóbortja volt; egyszerűen utazni akart egyet."

Casablancában hangzott el először a „feltétel nélküli megadás" kifejezés, és a mai napig homály fedi a frázis megfogalmazójának valós indokait és lelkiállapotát. A konferencia 1943. január 15–24-ig tartott. Egy marrakeshi kirándulást leszámítva Roosevelt és Churchill tíz napon keresztül tárgyalt. Sikerült egy asztalhoz ültetniük a két riválisfrancia tábornokot, Charles de Gaulle-t és Henri Giraud-t, akik mindketten Franciaország megmentőinek kiáltották ki magukat. A találkozó végen Roosevelt még arra is rávette őket, hogy kezet rázzanak a fényképészek kamerái előtt. Churchill később azt mondta: „Lehetetlen újra megnézni ezeket a képeket anélkül, hogy egy kicsit derülnénk is rajtuk."

Végül az elnök és a miniszterelnök sajtókonferenciát tartott. Ekkor hangzott el a váratlan bejelentés. Roosevelt így fogalmazott: „Az Egyesült Államok nem fogad el mást az ellenségeitől, kizárólag a feltétel nélküli megadást." A kifejezés eredetileg nem az elnöktől származott, hanem Ulysses S. Grant tábornoktól, aki ugyanezekkel a szavakkal válaszolt Bricker tábornok fegyverszüneti kérelmére az amerikai polgárháború alatt. Churchillt meglepte Roosevelt kijelentése, kicsit fészkelődött is ültében, egyébiránt azonban nyugodt maradt. Nem engedhette meg magának, hogy a nyilvánosság előtt

vitába szálljon országa hatalmas és gazdaságilag létfontosságú szövetségesével.*. A későbbiekben megkísérelte tompítani Roosevelt kijelentésének élét, mivel az elnök szavai, kimondva-kimondatlanul, Németország teljes megsemmisítésével fenyegettek.

Joseph Göbbels német propagandagéniusz számára a „casablancai nyilatkozat" egyfajta istenáldása volt. Paul Schmidt tolmács így emlékezik: „A szívem majd kiugrott a helyéről, amikor le kellett fordítanom Hitler számára a kifejezés pontos jelentését. Azonnal felmértem, hogy mindez mennyire megerősíti majd a nácik helyzetét. Még a német ellenállásnak is súlyosan ártottak ezek a szavak." Ettől fogva a németek a korábbinál is jóval szorosabb egységbe verődtek az angolok és amerikaiak ellen, hiszen nem ajánlottak számukra más alternatívát, mint a belenyugvást a teljes vereségbe.

Roosevelt 1945 áprilisában bekövetkezett halála után, Londonnak írt napi jelentésében Churchill megpróbálta megindokolni a casablancai lépést. Olaszországgal kapcsolatban az alábbiakat fogalmazta meg: „Roosevelt és én megegyeztünk, hogy felvázolunk egy nyilatkozatot a konferencia eredményeiről, melyet a sajtó rendelkezésére bocsátunk... Jómagam szerettem volna kikérni a háborús kabinet véleményét arról a mondatról, amely megerősíti az Egyesült Államok és a Brit Birodalom eltökélt szándékát, hogy addig folytatják a háborút, amíg „feltétel nélküli megadást" sikerül kicsikarni Németország és Japán részéről. Olaszországot szándékosan kihagytuk volna, hogy ezzel is jelt adjunk a különbéke hívei számára. Roosevelt helyeselte az ötletet, mivel az biztatóan hatott volna mindenkire, aki a mi ügyünket támogatja szerte a világon."

Másnap megérkezett a válasz: „A háborús kabinet, az érvek és ellenérvek alapos mérlegelését követően egyhangúlag kijelenti, hogy szükségtelen Olaszország mellőzése a szövegből, mivel az aggodalomra szolgáltatna okot Törökországban, a Balkánon és máshol is. Nem hisszük azt sem, hogy Olaszországon belül pozitívan reagálnának erre a lépésre. Valószínűleg ugyanolyan hatásos lesz, ha megmutatjuk

* Churchill vegyes érzelmekkel viseltetett a „feltétel nélküli megadás" kérdését illetően, mert tartott tőle, hogy azzal csak növelik a németek harci kedvét, ugyanakkor elbátortalanítják Hitler ellenfeleit a német hadsereg berkein belül.

az olaszoknak, milyen szenvedések elébe néznek a közeljövőben." Nem volt nehéz kitalálni, hogy ki volt a fenti válasz értelmi szerzője: Anthony Eden, aki a múltban is a legfőbb olaszellenes véleményformáló erőként lépett fel Nagy-Britanniában.

Június 24-én a Fasiszta Párt vezetősége Mussolini elnökletével értekezletet tartott a Palazzo Veneziában. Ekkor hangzott el a híressé vált „parti sáv"-beszéd, amellyel Mussolini lelket akart önteni az igencsak lehangolt jelenlévőkbe. A sok vita és tétovázás után csak július 5-én nyilvánosságra hozott felszólalásában a Duce egyebek mellett a következőket mondta: „Az olasz nép megérdemli, hogy teljes szívből szeressük, mert olyan csodálatos alkalmazkodóképességről tesz tanúbizonyságot, hogy a magam részéről el sem tudom képzelni, mit kívánhatnánk még tőle... Nekünk adja a fiait és a pénzét. Meghúzza a nadrágszíjat és állja az ellenség bombatámadásait... Természetes, hogy előfordulnak félreértések, zúgolódás, és vannak helytelen hozzáállású, félrevezetett emberek, de ezek legtöbbje is részrehajlás nélküli személyiség... Az ellenségnek ki kell játszania a lapjait. Mindenfelé hangoztatja, hogy megszállja a kontinenst, és meg is kell próbálnia, mert különben vereséget szenved, még mielőtt harcba bocsátkozott volna. Ez pedig egy olyan lap, amit ha egyszer már kijátszottak, nem lehet még egyszer megjátszani. Cézárnak sikerült megszállnia Britanniát második nekifutásra, miután az első kísérlete során a vihar elpusztította a hajóit... Ellenben különbséget kell tennünk partraszállás – ami lehetséges – behatolás és végül megszállás között. Ez utóbbi bizonyosan nem sikerülhet... Akik minden egyes epizódot külön kezelnek, helytelenül ítélik meg ezt a háborút. Amint az ellenség megkísérli a partraszállást, oda kell szögezni arra a vonalra, amit a tengerészek parti sávnak neveznek, oda, ahol a víz véget ér, és ahol a part kezdődik..."

A „parti sáv" politikai viccbe hajló mítosza öt nap múlva szertefoszlott. Július 10-én délután egy órakor a rádió beolvasta az olasz vezérkar közleményét: „Az elmúlt éjszaka folyamán az ellenség hatalmas méretű tengeri és légi támogatással, valamint ejtőernyős alakulatok segítségével támadást indított Szicília ellen. A tengelyhatalmak alakulatai nagy erőkkel küzdenek a megszálló csapatok ellen. A harc jelenleg a tengerpart délkeleti szakaszán folyik."

Ez már tényleg maga volt a vég Olaszország számára. A hadvezetés Mussolinit az éjszaka ugrasztotta ki az ágyából, de ő ennek ellenére sem volt hajlandó változtatni előre eltervezett délelőtti programján. Tíz órakor szemlét tartott a Rómától negyven kilométerre, Sette Venében állomásozó M-hadosztálynál. Ez volt az a jelenleg is kiképzés alatt álló elit alakulat, melyhez Himmler Klessheimben tett ígéretéhez híven SS-kiképzőtiszteket és 36 Tigris-tankot küldött. A szemle után a Duce visszatért a Palazzo Veneziába. A Szicíliából érkező első német jelentések lesújtó véleménnyel voltak az olasz csapatok helytállásáról. Ilyen és ehhez hasonló híradások láttak napvilágot német részről: „Mostanáig senki sem támadta meg Augustát. A britek még csak a közelébe sem kerültek. A helység parancsnoka ennek ellenére úgy döntött, hogy megsemmisíti az ágyúit és a lőszerét, egy hatalmas adag üzemanyagot pedig felgyújt..."

A szövetséges csapatok – Patton tábornok VII. hetedik amerikai hadserege és Montgomery VIII. brit hadserege – folyamatosan törtek előre mindenhol. Az olaszok hősiesen ellenálltak, de túlzottan gyengék voltak ahhoz, hogy feltartóztassák az angol és amerikai partraszálló erők gigantikus hadigépezetét. Szövetséges részről elképesztő mennyiségű légi és vízi jármű vett részt a hadműveletben, pontos számuk a mai napig ismeretlen. A pompás ősi szicíliai kapuk egyremásra nyíltak meg az inváziós sereg előtt. A szövetségesek egyedül Catania völgyében ütköztek számottevő ellenállásba.

Július 12-én este Hitler dühös üzenetet küldött Mussolininak, melyben közölte, hogy nem küld több segítséget, ha az olasz hadsereg nem hajlandó rendesen harcolni Szicíliában. A Duce nem vett tudomást a fenyegetőzésről, ellenben felhívta Alfierit Berlinben, és a következőket mondta neki: „Azonnal küldje el Marrast a Führerhez, és mondja meg neki, hogy sürgősen kérjen német vadászrepülőket Szicília védelmére. E nélkül nem tudjuk tartani a szigetet." Hitler viszont erről a kérésről nem vett tudomást. Mussolini nem tudta, vagy csak úgy tett, mintha nem tudná, hogy július 5-én, a Citadella-hadművelet megindításával Hitler kijátszotta utolsó ütőkártyáját is az orosz fronton. Az offenzívát hamarosan le kellett állítani, a szovjet ellentámadás, illetve a váratlan szicíliai partraszállás miatt. A szovjetek a német hadvezetésbe beszivárgó náciellenes ügynökök révén jól

értesültek az ellenség szándékairól. A németek Kurszk visszafoglalására – amelyet von Manstein csak részfeladatnak nevezett – összesen hatszázezer embert tízezer tüzérségi löveget, 2700 tankot és 1860 repülőgépet vetettek be. Július 11-én, a második világháború legkegyetlenebb páncélos ütközetét követően a német sereg mindössze ötven kilométert haladt előre. Másnap, Rastenburgban, az Olaszországból érkező katasztrofális hírek hallatán Hitler összehívta tábornokait, hogy tájékoztassa őket az újonnan kialakult stratégiai helyzetről. „Meg kell állnunk" – mondta von Mansteinnek. A tábornok hiába érvelt helyesen: „A Citadella-hadművelet során hozott minden áldozat fölöslegessé válik, ha most kihátrálunk egy olyan csatából, amit még megnyerhetünk." Hitler hajthatatlan volt. Ez volt sorjában a harmadik év, hogy a német hadsereg megtorpant a Moszkva felé vezető úton.

Alfieri, aki ekkor még nem értesült az offenzíva leállításáról, az alábbi táviratot intézte Bastianinihez: Félretéve az elszigetelt incidenseket és polémiákat, Németország és Olaszország viszonya a szicíliai partraszállás után a következő pontokban foglalható össze: (1) A németeket teljesen lefoglalja az Oroszországban zajló nagyszabású offenzívájuk (2) Eközben Németország igyekszik minél több rendelkezésre álló erőt tartalékolni, illetve frissen besorozott katonákat kiképezni, a Birodalom elleni közvetlen támadás esetére. Ezen oknál fogva Németország minden megszállt, illetve szövetséges ország területét a nagy német erőd védőbástyájának tekinti. (3) Az egyik ilyen védőbástya Olaszország.

Alfieri tisztán látta a helyzetet. Olyannyira tisztán, hogy Rómában megkezdődtek az összeesküvések a Duce mostanra már terhessé vált személye ellen, akinek eltávolításával elhárulhat az egyetlen akadály a németek kitessékelése és a szövetségesekkel való békekötés elől. Július 16-án a király fogadta Badoglio marsallt, aki kész volt Mussolini helyére lépni. Eközben Mussolini találkozott Scorzával és tizennégy másik fasiszta vezetővel, és kérésükre összehívta az 1939 óta nem ülésező Fasiszta Nagytanácsot.

Ezalatt az olasz vezérkar is elkészítette, saját „Mussolini-tervét" a diktátor elfogására és letartóztatására. A feladatot Giuseppe Castellano tábornok kapta, aki ekképpen idézi fel az előkészületeket:

„Ambrosio parancsba adta, hogy készítsem el újra, és frissítsem fel részleteiben a Mussolini letartóztatásáról szóló tervet, mivel az első verziót megsemmisítettem. A terv első része azzal foglalkozott, hogy megtegyük a megfelelő lépéseket egy esetleges német vagy fasiszta válaszlépés elkerülésére... A németek reakciója kevésbé tűnt veszélyesnek, mint a fasisztáké, mivel összesen négy hadosztályuk volt Szicíliában, kettő Calabriában, egy Szardínián, egy dandár Korzikán és egy nem teljes hadosztály Orvietoban, az egyetlen, amely a főváros ellen indulhatott volna. Észak-Olaszországban nem állomásoztak német csapatok. Az a néhány ezer SS-katona, aki Rómában volt, jóval veszélyesebbnek tűnt... A carabinierik támogatására számíthattunk, hiszen parancsnokuk, Hazon tábornok Ambrosio odaadó híve volt. Abban is meglehetősen biztosak voltunk, hogy a rendőrség sem fog közbeavatkozni, mivel új vezetőjük, Chierici inkább a mi oldalunk felé húzott. A Mussolini testőrségét vezető Stracca prefektus ügynökei részéről viszont igenis számítottunk ellenállásra."

Mialatt a király és Badoglio az utolsó simításokat végezték a fasiszta kormány leváltására és az új kabinet felállítására kidolgozott megállapodásukon, mialatt Dino Grandi „alkotmányos megoldást" készített elő a király számára, amely alapján azonmód meneszthetí Mussolinit, és mialatt a katonaság a saját tervét csiszolgatta a Duce letartóztatására, Mussolini július 18-án aláírta az alábbi, Hitlernek címzett levelet, melyet Ambrosio tábornok fogalmazott: „Az ellenséges partraszállási hadművelet gyors sikere Szicília egyes részein nem a partot védő csapatok bátortalan ellenállásának a következménye, hanem sokkal inkább annak a nagy mennyiségű fegyverzetnek és tűzerőnek, amit az ellenségnek sikerült a partra dobnia a szárazföldtől néhány mérföldnyire horgonyzó hatalmas méretű flotta segítségével. Saját légierőnk és tüzérségünk korlátozott lehetőségeihez mérten a partot védő csapatok a rendelkezésükre álló fegyverzettel minden tőlük telhetőt megtettek...

A légierőt utasítottam, hogy partraszállási kísérlet esetén az ellenséges hajók elleni támadást tekintsék elsődleges feladatuknak. A légierő erején felül teljesítette a parancsot. De a rendelkezésünkre álló csekély haderő nem tudta felvenni a versenyt az ellenség által hatalmas tömegben felvonultatott légierővel, amely uralta az egész

égboltot. Ezen oknál fogva nem tudtunk számottevő eredményt elérni a szövetségesek kereskedelmi és hadiflottája ellen sem, amelyet az Egyesült Államok és Anglia – a világ és Oroszország előtt egyaránt presztízskérdésnek számító – nagyszabású hadműveletük keretében a Földközi-tengerre összpontosított. Miközben a Földközi-tenger térségében zajló háború folyamatosan kedvezőtlenebb fordulatot vesz a számunkra, az Ön nagylelkű segítsége is elégtelennek bizonyul... Nem értek egyet azokkal a megjegyzésekkel, melyet Ön az olasz hatóságokra tett a légierő földi ellátását illetően. Ezek a tisztviselők mindig is megtették a lehető legtöbbet német bajtársaikért. Calabriában is gyors ütemben zajlik a támaszpont felállítása. Biztosíthatom önt, Führer, hogy a Szicíliában állomásozó csapatok mindig is hűen követték a parancsaimat, és minden tőlük telhetőt megtesznek a sziget védelme érdekében. Az ellenség második frontot nyitott Olaszországban, ahol az USA és Anglia hatalmas támadógépezete nem csak Olaszország elfoglalására tör majd, de a Balkánéra is, pontosan akkor, amikor Németországot nagymértékben leköti az orosz fronton zajló offenzíva.

A hazám által hozott áldozatok célja nem lehet a Németország elleni támadás késleltetése. Németország katonai és gazdasági szempontból is erősebb Olaszországnál. Hazám, amely két másik háborút követően, a megállapodásnál három évvel korábban lépett be ebbe a háborúba, felemésztette minden forrását Afrikában, a Balkánon és Oroszországban.

Führer! Úgy gondolom, hogy elérkezett az idő, hogy együtt, alaposan megvizsgáljuk a kialakult helyzetet, és közös érdekünkben, valamint mindkét ország érdekében levonjuk a megfelelő következtetéseket."

Végre egy őszinte levél, ami azonban sajnálatos módon sosem jutott el Hitlerhez, mivel a Duce titkárságán maradt. Mussolini, miután megadta az elégtételt Ambrosiónak azzal, hogy átvette saját szavait, úgy döntött, mégsem küldi el az írást, mivel másnap úgyis találkozója volt Hitlerrel. Az ötlet, hogy az „igazság csúcstalálkozójának" Olaszország adjon otthont, valójában a németektől származott, mivel a legutóbbi néhány összejövetelre, az 1941. június 2-i Brenner-hágó melléki konferencia kivételével, mindig Németországban került

sor. A Führer három-négy napot szándékozott olaszhonban tölteni, ezért a protokolliroda egy diszkréten félreeső, gyönyörű környezetben lévő helyszínt választott a találkozó lebonyolítására: a Villa Gaggia-Pagani pazar tizenhetedik századi, velencei stílusban épült kastélyát San Fermóban, mindössze nyolc kilométerre Belluno városától. A villát a prefektus készítette elő a tulajdonosok hozzájárulásával, akik a konferencia idejére elköltöztek, a személyzetet viszont hátrahagyták

Itt került tehát sor 1943. július 19-én a Duce és a Führer utolsó olyan találkozójára, ahol Mussolini még olasz kormányfői minőségében vett részt. A délelőtt tizenegy órától délután háromig tartó, mintegy négyórás megbeszélést később helytelenül feltrei találkozónak nevezték, abból kiindulva, hogy maga Mussolini is ezt a címet adta memoárja egyik fejezetének. A valódi helyszín San Fermo, vagy ha nagyon akarjuk Belluno volt. Mussolini 18-án este Riminibe repült és az éjszakát Riccionéban töltötte. Vele tartott orvosa, dr. Pozzi, személyi titkára, De Cesare és Agnesina rendőrfőnök. Ugyanebben az időben érkezett Ambrosio a vezérkarával és a római diplomaták, köztük a németek is von Mackensen nagykövet vezetésével.

A háború után harminc évvel Giorgo Bonacina történelemtudós által nyilvánosságra hozott titkosított dokumentumok tanúsága szerint nem sok hiányzott ahhoz, hogy egyáltalán ne kerüljön sor semmiféle találkozóra. A britek ugyanis terveket szőttek Mussolini meggyilkolására. Ám a sors fura fintoraként pontosan ősellensége, Anthony Eden – nyilván nem emberbaráti szeretetből fakadó – javaslatára végül megkímélték az olasz diktátor életét. A Duce megölésének ötlete Arthur Harristől, a brit bombázók parancsnokától származott, akit saját emberei is csak nemes egyszerűséggel „mészárosként" emlegettek.

1943. július 13-án Charles Porter tábornok, a Brit Királyi Légierő vezérkari főnöke az alábbi üzenetet juttatta el Churchillhez: „Szigorúan titkos! A miniszterelnök kezeihez! Harris engedélyt kért Mussolini hivatalának, illetve otthonának bombázására egyazon napon, egy időben, arra az eshetőségre felkészülve, hogy esetleg késve ér munkába. A tervet már tavaly elkészítették, de félretették, mivel

Róma bombázása akkor még tiltva volt. Harris a 617-es Lancaster repülőszázadot jelölné a feladat végrehajtására, ugyanazt az egységet, amely május 16-án sikeresen szétbombázta a Ruhr-medence töltéseit. A küldetést kizárólag jól képzett és az adott feladattal járó diszkrécióra képes emberekre bíznánk. Az akciót nagyon kis magasságban, alig a háztetők felett repülve hajtanánk végre, így lehetőségünk nyílna mindkét épület elpusztítására anélkül, hogy másvalamiben kárt tennénk. Úgy a Palazzo Venezia mint a Villa Torlone, könnyen felismerhető célpontot nyújtanak és legalább ezerötszáz yardnyi távolságra fekszenek Vatikánvárostól és a hozzá tartozó templomoktól. A feladatban résztvevők szigorú parancsot kapnak, amely megtilt mindennemű akciót a kijelölt célpontok elleni támadás kivételével. Úgy gondolom, hogy amennyiben sikerül Mussolinit megölni, vagy legalább alaposan ráijeszteni, az megkönnyítheti és felgyorsíthatja Olaszország végső kapitulációját... Addig is igyekszünk mindent megtudni a Duce időbeosztását és személyes szokásait illetően. 1943. július 13. Aláírás: C. Portal."

Churchill tanácstalanul meredt az RAF javaslatára. Mit feleljen erre? Úgy gondolta, az egyetlen ember, akitől objektív válaszra számíthat, Eden volt, aki már számos alkalommal szorgalmazta a Duce elpusztítását. Eden higgadtan mérlegelte az akció mellett és ellen szóló érveket és végül az alábbi következtetésre jutott: Ha a brit repülősök megölik Mussolinit, akkor mártír válik belőle, amire most végképp semmi szükség. Ha a bombázók elvétik a célt Mussolini isten kegyelmének tulajdonítja majd megmenekülését, felélesztve ezzel az olasz nép reményét az esetleges győzelemben. Akármi is legyen a kimenetele az akciónak, az csak káros következményekkel járhat. Eden tehát a következőket írta Churchillnek: „Nem tartom jó ötletnek a vezérkari főnök július 13-i javaslatát, amelyet ön számomra elküldött. Vajmi kevés az esély arra, hogy sikerül megölni Mussolinit, arra pedig még kevesebb, hogy annyira megrémítsük, hogy megadja magát. Ha nem sikerülne megölni, nemhogy aláásnánk a tekintélyét, de egyenesen feltámasztanánk roskatag népszerűségét. Annak is fennáll a veszélye, hogy közutálatnak örvendenénk, mivel lebombáztuk a város legősibb negyedét, és polgári áldozatokat is szedtünk, anélkül, hogy bármilyen hadászati célt elértünk volna.

Véleményem szerint hagyja figyelmen kívül a javaslatot, mivel katonailag rendkívül nehezen kivitelezhető, ugyanakkor, ha nem jár teljes sikerrel, kedvezőtlen lélektani következményeit minden bizonnyal érzékelni fogjuk. Üdvözlettel, Anthony Eden."

Churchill bár gyakorlatias politikus volt, aki alkalmasint nem riadt vissza gátlástalan lépések megtételétől sem, most hallgatott legközelebbi munkatársa szavára és mielőtt iktatta volna Eden levelét, odafirkantotta a papír szélére: „Egyetértek." Róma bombázását azonban harcászati okokból más is felvetette, méghozzá Eisenhower tábornok a földközi-tengeri hadszíntér szövetséges erőinek főparancsnoka. A július 19-én indított légitámadás céljául a vasúthálózat és a repülőterek megsemmisítését tűzték ki, előkészítvén a terepet a szövetségesek partraszállására, ezúttal már az olasz csizma területén. Így lett 1943. július 19. furcsamód szerencsés nap Mussolini életében.

XV.

A feltrei konferencia és Mussolini bukása

San Fermo: 1943. július 19.

1943. július 19-én reggel fél kilenckor Mussolini Riminiből érkező gépe földet ért Treviso repülőterén, ahol Bastianini, Ambrosio, Alfieri (aki maga is nemrég repült ide Berlinből) és a német nagykövet, von Mackensen fogadták. Alfieri odalépett Bastianinihoz és megkérdezte: „Milyen hangulatban van Mussolini?" A külügyi államtitkár így felelt: „Közönyösnek tűnik. Mély hallgatásba burkolódzik." Rövidesen, nyolc óra ötvenkor megérkezett Keitel marsall és von Rintelen tábornok. Mindketten köszöntötték a sötét napszemüveget viselő diktátort. Mialatt az olaszok üdvözölték a német delegációt, pontban kilenc órakor leszállt Hitler Condorja is. A Führer azonnal közölte vendéglátójával, hogy többnaposra tervezett útját sajnos meg kell kurtítania, mert a tárgyalások befejeztével rögvest vissza kell térnie keleti főhadiszállására, hogy személyesen vezényelje le az oroszok ellen indított döntő csatát. Saját könyvében*, ahol magáról egyes szám harmadik személyben ír, Mussolini elfogult és hiányos leírást ad (mindössze egyetlen oldalt szentelt neki) erről a

döntő fontosságú konferenciáról: „Mivel a Führernek még aznap délután vissza kellett repülnie Németországba, az idő rendkívül szorított. A háromórányira lévő Feltre helyett, a repülőtér irányítótornyában, vagy a trevisoi városházán is megtarthatták volna az értekezletet, de a protolkoll már előkészítette a programot, és nem volt olyan földi hatalom, ami ezen változtathatott volna. A Führer, Mussolini és kíséretük ezután egy órán át vonatozott, majd még egy órát kocsikázott, mire a Villa Gaggiába ért.

A gyönyörű árnyas park az épületek egész labirintusával sejtelmes érzést ébreszt az emberben. Olyan, mint valami hatalmas kőbe vésett keresztrejtvény. Néhány perccel érkezés után már meg is kezdődtek a találkozók. A résztvevők: a Führer és a Duce, Bastianini államtitkár, von Mackensen és Alfieri nagykövetek, Ambrosio az olasz vezérkari főnök, Keitel marsall, von Rintelen és Warlimont tábornokok, Montezemolo ezredes és még néhány alacsonyabb beosztású tisztviselő. A Führer tizenegy órakor kezdte meg előadását. Teljes körű leírást adott azokról a nyersanyaglelőhelyekről és területekről, melyeket meg kell védeni. Aztán a légierő jelenlegi és jövőbeni fe-l-adatairól beszélt. A Szicíliában zajló harcokról szólva, mindenkit biztosított, hogy hamarosan érkezik a megerősítés, főként tüzérségi felszerelés és szárazföldi csapatok formájában.

Ezt követően Hitler és Mussolini magánbeszélgetést folytatott, melynek során Mussolini hangsúlyozta mennyire fontos volna, hogy a németek erősítést küldjenek Olaszországba. A beszélgetés tovább folyt a visszaúton, a vonaton és az autóban egyaránt. Búcsúzóul Mussolini Hitlerhez fordult és azt mondta: „Führer, közös ügyért harcolunk."

Ha a találkozó valóban úgy zajlott volna le, ahogy azt a Duce leírta, akkor nehéz elképzelni miért nem beszélték meg egyszerűen telefonon. A valóságban azonban nagyon is másképp történtek a dolgok, olyannyira, hogy a feltrei találkozó a tengelyhatalmi partnerek egyik

* A *Storia di un anno* című könyv először egy ismeretlen szerző tollából származó cikksorozatként jelent meg. Ez az oka annak, hogy Mussolinira a könyvben végig egyes szám harmadik személyben utalnak. Magát a könyvet 1944-ben adták ki olaszul, majd 1948-ban, New Yorkban, The Fall of Mussolini: His own Story címen angol fordításban is megjelent.

legnagyobb horderejű konferenciájának minősíthető. Egyfelől Hitler kifejtette Olaszországgal kapcsolatos stratégia elképzeléseit, ezzel szemben Mussolini a hallgatásával beigazolta, hogy immár passzívan várja az eseményektől, hogy megoldást kínáljanak a fasiszta rendszert és Olaszországot sújtó problémákra.

Mielőtt a szerelvény befutott volna San Fermóba, Keitel bizalmasan közölte von Rintelennel, hogy a találkozó tényleges célja: „minden hatalmat a Duce kezében összpontosítani, megszüntetni a királyi ház befolyását, és megerősítést küldeni Olaszországba, amelynek segítségével az országot szilárdan a német hadvezetés irányítása alá lehet vonni." Ha igaz, amit Rintelen állít, akkor a Duce számottevő bátorságról tett tanúbizonyságot július 19-én, amikor passzív magatartásával ellenezte Hitler abszurd fenyegetését, és egyben teljes titokban tartotta a dolgot. Ruggiero Zagrandi történész szerint Mussolini méltóságteljes viselkedése kétféleképpen magyarázható: vagy a király iránti odaadásával, vagy pedig régóta érlelt döntésével a tengelyből való gyors kilépésről. Ezek az indítékok bizonyára helyénvalóak, különösen az első, már csak azért is, mert a király ezekben az órákban Acquaronéval és Ambrosióval éppen Mussolini elmozdítására szövetkezett.

Bastianini memoárjában leírja, hogy a vonatút során Keitel heves vitába keveredett Ambrosióval a németek rövid távú földközi-tengeri és keleti fronti céljait illetően. A német tábornok alig bírta türtőztetni magát: „Láttam, hogyan vörösödik el még jobban az arca. Szőrös kezében zsebkendőt tartott, mellyel egyfolytában törölgette izzadságtól csepegő homlokát. Ambrosio minduntalan provokálta: Ön kijelenti, hogy nem aggasztják az oroszországi fejlemények, hogy megfelelő tartalékokkal rendelkeznek, és minden veszteségüket pótolták. Ezek után azt mondja, hogy nem áll a birtokában elég felszerelés, amit az olasz katonáknak adhatnának, hogy megvédhessék a szülőhazájukat. Az igazság az, hogy önöknek nincs elég tartalékuk, és az orosz front távolról sem stabil. Keitel nyilván nem kapott felhatalmazást Hitlertől, hogy egyedül tárgyaljon az olaszokkal, ezért egy idő után rövidre zárta a csetepatét: Vezetőink egymás közt majd mindezt elintézik. Tizenegy órakor a Villa Gaggia hatalmas báltermében, – egy meglehetősen barátságtalan kiszólás után: „Nein Duce

so geht es nicht" (Nem Duce, ez nem fog menni) – a Führer, Paul Schmidttel az oldalán, megkezdte szokásos monológját. Elöljáróban stratégiai és politikai elképzeléseit vázolta. A legégetőbb probléma a nyersanyag-utánpótlás biztosítása volt, amely nélkül nem lehet háborút nyerni. Ennélfogva Hitler minden német fennhatóság alatt álló nyersanyaglelőhely védelmét elsődleges céljának tartotta. Ennek a gondolatmenetnek az alapján minden német területet a lehető legtávolabb kell tartani a csatározásoktól. Igaz – jegyezte meg Hitler – hogy van néhány gyáva alak Németországban, aki üdvözölné, ha megegyeznénk Oroszországgal. De én – folytatta indulatosan – visszautasítom minden javaslatukat, annál az egyszerű oknál fogva, hogy Németország háromszáz éven belül sem termel ki még egy hozzám hasonló vezért, aki képes volna megoldani a keleti problémát."

Hitler a fegyverzet-utánpótlás kérdésének vizsgálatával folytatta. Érvelése szerint a légierőnek és a tengeralattjáró-flottának hamarosan döntő fontosságú feladatokat kell végrehajtania. A közeljövőben Németország új, rendkívüli teljesítményre képes repülőgéptípusok, és különleges műszerezettséggel ellátott tengeralattjárók bevezetésére készül. Rövidesen megjelennek az új tankok is. Rekordmennyiségben ontják a gyárak a kolosszális méretű Panthert, amely hamarosan az orosz frontra kerül.

A németek 1944 tavaszára negyvenhat új, tökéletesen felszerelt, kitűnően képzett hadosztály állítanak fel. A jó hírek megkoronázásaképpen Hitler két új, hatalmas erejű fegyverről is említést tett, melyeket a tél folyamán Anglia ellen szándékoznak bevetni. A Führer talán azért tartogatta ezt a bejelentést a legvégére, hogy felkészítse hallgatóságát az olasz hadsereg teljesítményére vonatkozó kellemetlen megjegyzéseire.

A démoni fegyvereket illető kijelentései igazak voltak. A fejlesztés nagyot haladt előre a klessheimi találkozó óta. Tizenkét nappal a San Fermó-i konferencia előtt történelmi jelentőségű találkozóra került sor a német főhadiszálláson: Hitler fogadta a világ első katonai célú rakétáját, a V-2-t kifejlesztő tudósokat – a „peenemündei varázslókat" – és vezetőiket Walter Dornberger tábornokot és Dr. Werner von Braunt. Peenemünde balti-tengeri szupertitkos bázisán 1937 májusától folytak a Luftwaffe és a Wermacht égisze alatt zajló

fegyverkísérletek. 1943. július 7-én hirtelen parancs érkezett, hogy a kutatás vezetői tegyék meg jelentésüket Rastenburgban. Dornberger és von Braun azonnal útnak indult egy Heinkel III-as fedélzetén, amelyet a kutatóbázis egyik szakértője, Ernst Steinhoff vezetett. A repülőgép délután egy órakor landolt Rastenburg mellett, ám a csoportnak további hét órán át kellett várakoznia, míg végül bebocsátást nyertek Hitler dolgozószobájába. Von Braun így emlékezik a pillanatra:

„Hitler Keitel marsall, Jodl tábornok, Walter Bruhle, a szárazföldi csapatok vezérkari főnöke és Albert Speer fegyverkezési miniszter társaságában jelent meg. Külsőre ijesztően hatott. Utoljára 1939-ben láttam. Fáradtnak tűnt, de még mindig szinte mágikus erőt sugárzott magából. A szemeiben volt valami démoni, az arca viszont sápadtan világított. Megtört ember benyomását keltette. Dornbergert is aggasztotta Hitler megjelenése. Alig telt el hat hónap Sztálingrád óta. A doni front összeomlott. A kurszki offenzíva, a Citadella-hadművelet csak két napja kezdődött, de mát le is állították. Az Atlanti-óceánon folyó rajtaütésszerű háborúzásnak befellegzett. A szövetségesek már Szicíliban harcoltak a légi háborút pedig elvesztettnek tekinthettük."

A látogatás során levetítettek Hitlernek egy 1942. október 3-án végrehajtott sikeres kísérletről készült filmfelvételt, melyen egy A-4-es, tizenhárom és fél tonnás rakéta felemelkedett a kilövőszerkezetről és a Peenemündétől kétszáz kilométerre lévő tengeri célpontba csapódott.

Miután szívélyesen üdvözölte Dornbergert és von Braunt, Hitler helyet foglalt a moziterem első sorában a Keitel és Speer közötti széken. A dokumentumfilm részletesen bemutatta a kísérlet fázisait, von Braun pedig kommentálta a látottakat. Amikor újra felkapcsolták a villanyt, néhány percig senki sem szólalt meg. Teljes csend ülte meg a termet. Aztán Hitler hirtelen felugrott a székéből, kezet rázott a tudósokkal, és pátosszal a hangjában így szólt:

„Köszönöm önöknek! Miért is nem hittem már korábban a kutatásaik sikerében? Ha 1939-ben ilyen rakétáim lettek volna, sosem háborúztunk volna. Ilyen rakéták mellett, kijelenthetjük, hogy Európa és a világ, most és jövőre nézve is már túl kicsi a háborúhoz. Ilyen fegyverekkel a háború lehetetlenné válik az emberiség számára."

Aztán feltette azt a kérdést, amely leginkább foglalkoztatta: „lehetséges-e a rakéták egytonnás robbanófejét tíz tonnára növelni?"

Dornberger és von Braun azt felelték, hogy legalább négy évre volna szükség a Führer által elképzelt rakéta kifejlesztéséhez. A Führer elégedett volt. Ott helyben kinevezte Von Braunt „nyilvános rendes tanárra" majd kiadta a parancsot, mely szerint Peenemünde a továbbiakban abszolút elsőbbséget élvez minden más fegyverkezési programmal szemben. Négy nappal később Göbbels heidelbergi beszédében így fogalmazott: „A háború végeztével a német nép térdre borulva köszöni majd meg műszaki szakembereinek, konstruktőreinek, feltalálóinak és tudósainak munkáját. A britek ámulni fognak..." De a sikerhez vezető út túl hosszúnak bizonyult. A peenemündei tudósoknak túl sok akadályt kellett még leküzdeniük, miközben maguk is a szövetséges bombázók célpontjaivá váltak. Az első V-1-es „repülő-bomba" kilövését 1944. június 14-én, hajnali négy óra tizennyolc perckor hajtották végre (ekkor már nyolc napja partra szálltak a szövetségesek Normandiában). A július 7-i rastenburgi találkozó és az első rakéta kilövése között tehát tizennégy hónap telt el. Az első V-2-es, melyet London Chiswick és Epping nevű külkerületeire irányítottak 1944. szeptember 8-án este hat óra negyvenhárom perckor emelkedett fel a kilövőállványról. Ekkorra azonban Németország már elveszítette a háborút.

Hitler éppen monológja közepén tartott, amikor holtsápadtan és szemmel láthatóan megrendülten De Cesare lépett a Villa Gaggia bálterembe. A Ducéhoz hajolt és fülébe súgta: „Az ellenség teljes erővel bombázza Rómát." Saját krónikájában Mussolini csupán néhány sort szentel De Cesare közbeszólásának: „Mussolini közölte a hírt Hitlerrel és a többi résztvevővel, ami nagyon fájdalmas légkört teremtett. A Führer előadásának hátralevő részében folyamatosan érkeztek a jelentések a szövetségesek Róma elleni támadásáról."

Mussolini bizonyos fokig eltitkolja az igazságot. Hitlert kevésbé zavarta, hogy Rómát bombázzák, mint az, hogy félbeszakították a beszédét. Miért is kesergett volna, hogy az Örök Várost bombázzák, amikor Berlin és a német nagyvárosok gyakorlatilag éjjel-nappal szövetséges légitámadás alatt álltak, és nagy részükből nem maradt más, mint hamu és törmelék. A Führer nem is reagált a Duce bejelentésére. „Mussolini valószínűleg valamiféle együttérző nyilatkozatra számított Hitler részéről a város jelentős pusztulása okán – írja von Plehwe. De Hitler úgy tett, mintha meg sem hallotta volna a szavait. Egyszerűen folytatta további terveinek ismertetését a háború következő szakaszaira vonatkozóan."

Közeledett a déli tizenkét óra és lassan elérkezett a feddés ideje. Hitler közölte, hogy értesülései szerint az olasz katonák nem mutattak komoly ellenállást sem Afrikában, sem pedig Szicíliában. Az olasz hadvezetés sikertelenül látta el feladatát. A polgári szervek is gyengén teljesítettek. Mindenhol a kishitűség és a defetizmus uralkodik. Paul Schmidt tolmács feljegyzései arról árulkodnak, hogy mindezen megjegyzések ellenére, Hitler biztosította olasz szövetségesét: a Német Birodalom mindent megtesz, hogy segítséget nyújtson a déli hadszíntéren. Az olaszok fegyverzetre és utánpótlásra benyújtott igényei természetesen túl nagyok ahhoz, hogy mindet ki lehessen elégíteni. Kétezer repülőgép áttelepítése a Földközi-tengerre kizárt dolog – mondta a Führer. Ha már itt tartott, kritizálni kezdte a hiányosan felszerelt olasz repülőtereket és a Luftwaffe Olaszországban állomásozó egységeinek nyújtott minősíthetetlen színvonalú kiszolgálást. Az olasz kormánynak meg kell hosszabbítani a leszállópályákat és a tulajdonosokra való tekintet nélkül elkobozni az ehhez szükséges földeket – közölte. A csapatok fegyelmét rögtönítélő hadbírósági törvényszékek bevezetésével kell megerősíteni. Ami Szicíliát illeti, kijelentette: megvizsgálja annak a lehetőségét, hogy további csapatokat és tüzérséget vezényeljen a sziget védelmére. Ezután a Szardínia, Korzika és a Dodekanészoszi szigetcsoport tagjai közti összekötési problémákat ecsetelte, és nem érdekelte, hogy Olaszországnak nem tanácsra, hanem kereskedelmi és hadihajókra, valamint üzemanyagra volt szüksége.

Legsürgősebben Szicília helyzetét kellett orvosolni. A Führer szerint megfelelő utánpótlás birtokában meg lehet indítani az ellentámadást. Amennyiben erre mégsem volna lehetőség, a legjobb visszavonulni a szigetről. Hozzátette, hogy tisztában van egy ilyen lépés morális következményeivel és kijelentette, hogy Göring marsall kész jelentős számú légvédelmi üteget összpontosítani a Messinai-öböl térségébe, a megerősítésre érkező csapatok védelmére. Döntést kell

hozni arról, hogy hol kerüljön sor a mindent eldöntő ütközetre! Ha az olasz szárazföldön zajlik le a csata, akkor fölösleges további egységeket Szicíliába vezényelni. Vagy mindenáron tartani kell a szigetet az összes vele járó következménnyel, beleértve az egyesített parancsnokság felállítását? Ha ez utóbbi mellett döntenek Németország kész további elithadosztályokat küldeni délre. Hitler a következő szavakkal zárta beszédét: „A fasiszta forradalom és a Nemzetiszocialista Párt küzdelmét a végső győzelemért nem lehet az utánunk jövő generációkra hagyni."

Délután egy óra körül járt az idő, és Mussolini az előző napi határozott szándéka ellenére mindeddig gyakorlatilag egy szót sem szólt. Keresztbe vetett lábakkal ült, mélyen besüppedve széles karosszékébe, ahonnan egykedvű türelemmel hallgatta Hitler véget nem érő prédikációját. Szemtanúk szerint érzéketlen volt a teremben zajló eseményekre. Ültében időnként változtatta a helyzetét, nehogy lecsússzon az ülőpárnáról. Bal kezét néha egy sajgó pontra szorította a hátán. Fáradt, megtört tekintettel bámult Hitlerre, miközben a német diktátor egyre magasabb hangon öntötte szitkait az olaszokra.

Csak annyi időre tudta félbeszakítani Hitler monológját, amíg felolvasta a Róma bombázásáról szóló rövid üzeneteket, amelyeket De Cesare csúsztatott a kezébe. Mint valami rádióbemondó, először felolvasta őket olaszul, majd lefordította németre. Az egyik jelentés különösen felizgatta. Így hangzott: „Folytatódik a heves támadás. Négyszáz ellenséges bombázó repül a város felett alacsony magasságban. A külvárosok és belváros épületei romokban állnak. A légelhárító lövegek alig válaszolnak."

Végre elérkezett az ebéd ideje. Hitler és Mussolini zárt ablaknál, kettesben ültek egy szobában. Az ebédnek nincs közvetlen szemtanúja, de minden jel arra utal, hogy a Duce hozzá sem nyúlt az ételhez, míg Hitler jó étvággyal falatozott. Rizst evett besamelszósszal, párolt zöldséget, süteményt és friss gyümölcsöt. Étkezés közben Hitler ismét megerősítette, hogy tovább kívánja folytatni a harcot az orosz fronton, visszautasítva ezzel Mussolini újabb kísérletét, hogy rábeszélje a fegyverszüneti tárgyalások megkezdésére. A titkos fegyverekről is beszélt, és állította, hogy néhányat közülük már a jövő hónap vége felé bevethetnek, az új típusú tengeralattjárókat pedig olyan speciális

berendezésekkel látják el, melyek segítségével az ellenség radarja csak nagy nehézségek árán lesz képes befogni őket. Befejezésül követelte, hogy a Duce végeztesse ki az árulókat, és javasolta, hogy óvakodjon a királytól. Mussolini nem avatta be barátját saját súlyos belpolitikai helyzetébe, és nem szólt egy szót arról sem, hogy milyen nehézségekkel kell szembenéznie Rómában. Még a Fasiszta Nagytanács összehívására tett ígéretét sem említette. A németek azon felvetését, miszerint az összes olasz hadosztályt irányítsák délre, és az Alpok, valamint a Pó-medence védelmét bízzák kizárólag a német csapatokra, nem érintették sem a konferencia, sem a magánbeszélgetések, de még Keitel és Ambrosio szóváltása során sem.

Ebéd után a két diktátor elvonult pihenni. Hitler Achille Gaggia szenátor menyének hálószobáját kapta, a Duce a családfőét. Délután két óra volt. A márványfolyosó még visszhangozta Hitler távolodó lépteinek kopogását, amikor Alfieri Bastianini és Ambrosio a Ducéhoz siettek. A Rómából érkező hírek mindhármukat nagyon aggasztották. Mussolini szólalt meg először: „Nagyon sajnálom, hogy nem lehetek most a fővárosban. Nem szeretném, ha az emberek azt gondolnák, hogy..." Alfieri félbeszakította: „Nem hiszem, hogy bárki hibáztatná ezért, hiszen minden olasz valami fontos döntés megszületését várja ettől a találkozótól. Hallotta mit mondott Hitler? Most magán a sor Duce, vágjon vissza! Meddig kell még Olaszországnak vakon követnie Németországot és a védőbástya szerepét játszania?" „A védőfalét" – helyesbített Mussolini. Alfieri így folytatta: „Pontosan ezért kell önnek is ugyanazzal a kendőzetlen nyíltsággal visszavágnia Hitlernek. Nagyon súlyos a helyzet. És ha a hadseregünk nem képes hatékonyan ellenállni, ahogy azt Ambrosio tábornok állítja..."

„Helyesen látják a helyzetet – vágott közbe Mussolini. Nézzünk bátran szembe a valósággal! Ha ki kell szállnunk, azt azonnal meg kell tegyük. Amíg a carabinierik* urai a helyzetnek. Holnap már lehet, hogy túl késő lesz." Néhány pillanatra mélyen a többiek szemébe nézett majd folytatta: „Csak nem gondolják, hogy én nem

* Háborúban a carabinierik az olasz hadsereg katonai rendészei. Békeidőben a rendfenntartó erők kötelékébe tartoznak.

gondoltam még erre, és már jó ideje nem ezen a problémán gyötrődöm? A közönyösség álarca mögött mély, súlyos aggodalmak kínoznak. Elfogadom az ötletet: szakadjunk el a németektől! Na, és mik lesznek ennek a következményei? Az ellenség teljes joggal követeli majd, hogy adjuk meg magunkat. Készen állunk arra, hogy eltöröljük ennek a rendszernek mind a húsz évét? Készek vagyunk beletörődni Olaszország első katonai és politikai vereségébe? És akkor még nem is beszéltünk Hitlerről? Gondolják, hogy majd ölbe tett kézzel tűri az egészet?" Alfieri erre közölte, hogy tudomása van róla, hogy bizonyos semleges országok hajlandóak volnának segíteni a tárgyalások megkezdésében. Bastianini hozzáfűzte: „Vannak lehetőségeink ezen a téren. Amennyiben felhatalmazást ad rá, még a mai este felvehetem velük a kapcsolatot. A következő huszonnégy órában már a részletekről is be tudok majd számolni." Ez azonban már nem volt Mussolini kedvére való. Faképnél hagyta Alfieriéket és a szobájába vonult.

A konferencia véget ért. Egy órával később a Duce megüzente a Führernek, hogy ha készen áll, visszatérhetnek Trevisóba. Délután háromkor a delegációkat szállító autók megérkeztek a feltrei vasútállomásra. Hitler gépe délután öt órakor szállt fel Treviso repülőteréről. Búcsúzáskor Mussolini a propellerek zaján át odakiáltotta Hitlernek: „Führer, közös ügyért harcolunk." Majd Keitelhez fordult: „Küldje el nekünk, amire szükségünk van, hiszen egy csónakban evezünk."

Amint Hitler gépe felemelkedett a levegőbe Ambrosio, Bastianini és Alfieri a Ducéhoz lépett, aki rögtön közölte velük: „Nem volt szükség arra a bizonyos beszélgetésre Hitlerrel, mert az imént megígérte, hogy minden segítséget megküld, amit kértünk." A Duce három segédje San Fermóban még abban reménykedett, hogy miután kifejtették álláspontjukat, (Ambrosio még a németeknek adandó kéthetes ultimátumról is beszélt) a visszafele úton Mussolini végre megmondja Hitlernek, amit a délelőtt folyamán elszalasztott. A Duce szavait hosszú néma csend követte. Ambrosio úgy érezte, nincs értelme több időt fecsérelni arra az emberre, akit ő már egyébként is csak volt olasz kormányfőként tartott számon.

Von Rintelen német katonai attasé beszámolója szerint, Mussolini

a Trevisóba tartó vonatút során újból felhívta a figyelmet Olaszország válságos helyzetére, és megint csak további segítséget kért, mivel nem volt képes elfogadni, hogy a háborút elvesztették. Hitler biztosította, hogy sürgősen újabb hadosztályokat vezényel Olaszország védelmére, mivel ezt Németország érdeke is így kívánja. Egy másik kocsiban zajló beszélgetés Keitel és Ambrosio közt nagyobb jelentőségűnek bizonyult. A német tábornok felbátorodva Hitler San Fermóban tartott beszédén, kijelentette, hogy Olaszország nem számíthat több segítségre, amennyiben nem teljesít bizonyos feltételeket. A hatékony védelmi vonal kiépítése érdekében mindkét országnak két-két hadosztállyal kell növelnie a csapatok létszámát és a Calabria és Puglia közti szűk sávon megállítani az ellenséget. Továbbá megállapodásra kell jutni Dél-Olaszország katonai irányításáról. Ambrosio kitért a konkrét válasz elől, mivel ezek a feltételek Szicília teljes kiürítésére alapultak. Bastianiniek a következőket mondta: „Mussolini nem vette komolyan a szavaimat, és még mindig illúziókat kerget. Én mondom, hogy őrült, teljesen őrült! Én komoly dolgokról beszéltem neki."

Pontban amikor az olasz küldöttség visszaindult Trevisóból Rómába, az Örök Várost a bombázók újabb hulláma érte el. Mussolini a gondolataiba merült. Egyrészt azon elmélkedett, hogy milyen lépéseket tegyen a következőkben, másrészt azon, hogy mit fog mondani a királynak. Ambrosio is nyugtalankodott, és nem csak az eredménytelen konferencia miatt, ami tulajdonképpen csak megkönnyítette a feladatát mindazoknak, akik meg akarták szabadítani Olaszországot Mussolinitól és a fasizmustól. Híreket kapott Rómából a carabinierik parancsnokának Azzolini Hazon tábornoknak a haláláról. Hazon, aki a bombázások során vesztette életét a Duce-ellenes szervezkedés egyik vezérlakja volt. Ambrosio attól félt, hogy a tábornok véletlenül valami kompromittáló dokumentumot felejthetett az asztalán, amelyet ha felfedeznek, veszélyeztetheti az összeesküvés sikerét. Még senki sem tudta, ki lesz az utódja, akit majd a Ducénak kell kinevezni. Az aggodalmak végül fölöslegesnek bizonyultak. Hazon nem követte el a hibát, amitől Ambrosio tartott, a vezérkari főnöknek pedig sikerült kijárnia Mussolininál, hogy a megbízható Angelo Cerica tábornokot helyezzék Hazon meg-

üresedett pozíciójába, akit jelentéstételre rendeltek Acquaroné-hoz július 22-én estére.

Időközben megjelent a hivatalos kommüniké a San Fermó-i konferenciáról. Rendkívül visszafogott és félrevezető dokumentum volt, az ilyenkor szokásos stílusban: „A Duce és a Führer észak-olaszországi helyszínnel találkozót tartottak. A tárgyalásokon katonai témák kerültek megvitatásra." Azt mondják, Mussolini először nem is akarta kiadni a sajtóközleményt, de aztán meggyőzték, hogy valamivel mégiscsak meg kell indokolnia távollétét Rómától a bombázások alatt. A Duce gépe este hétkor landolt Centocelle repterén. A bombakárok miatt Róma másik két repülőtere egyelőre használhatatlan volt. Mussolini így ír memoárjában:

„Mielőtt a Soratte-hegy felett elrepültek volna, a Duce gépén ülők szeme elé tárult Róma városa, melyet mintha sűrű fekete felhő borított volna. A füst abból a több száz vasúti kocsiból áradt, melyek a Littorio pályaudvar bombázásakor fogtak tüzet. A repülőtér hangárját szétbombázták, és a leszállópálya is megsérült. Róma felett repülve Littoriótól Centocelléig látszott, hogy nagyon heves légitámadásról volt szó, amely jelentős károkat okozott. A repülőtéren alig volt néhány magas rangú tiszt, aki fogadta volna Mussolinit, aki innen autón ment a Villa Torloniába. Az utcán csomagokkal és otthonról hozott létszükségleti cikkekkel megrakott férfiak, nők és gyermekek tömege igyekezett autóval, kerékpáron vagy gyalog a külvárosokba, illetve vidékre eljutni. Nem is tömeg volt az, hanem igazi emberfolyam!"

A július 16-ról 17-re virradó éjszakán Róma polgárait szövetséges repülőgépekről leszórt milliónyi röplap figyelmeztette, hogy nagyszabású légitámadás van készülőben városuk ellen. Olaszország fővárosát számos oknál fogva három éven keresztül megkímélték a bombázástól. Elsősorban a pápa és Vatikánváros miatt, de az sem elhanyagolható indok, hogy a Földközi-tenger felett repülő brit gépeknek túl távoli célpontnak bizonyult, amelynek eléréséhez nem volt elég üzemanyaguk. Végül, amikor már rendelkezésre álltak a nagy hatótávolságú amerikai bombázók, Roosevelt elnök eleinte még mindig nem engedélyezte a légitámadást, főleg a hazai katolikus szavazók voksainak megtartása érdekében.

A szicíliai partraszállás óta fennálló megváltozott helyzetben Eisenhower tábornok engedélyt kért a tengelyhatalmak számára létfontosságú – és eddig biztonságos – vasúti raktárak, állomások és repülőterek bombázására, melyek kulcsszerepet töltöttek be az észak–dél közti közlekedés lebonyolításában. Eisenhower szerint nem létezett a világon olyan szép és történelmileg értékes műemlék, amely többet ért volna akár egyetlen katonája életénél is. A britek sem tiltakoztak az amerikai kérés ellen. A támadásban 270 bombázó vett részt, köztük 158 Repülő Erőd a Tunéziában állomásozó XII. Szövetséges Légierő kötelékéből, illetve 112 Liberátor a IX. Szövetséges Légierőtől Bengáziból.

Giorgo Bonacina történész szerint Eisenhower parancsára az akcióhoz csak olyan legénységet szabadott kiválasztani, akik nem tápláltak katolikusellenes érzéseket. Kihagytak továbbá minden olyan katolikust, aki nem óhajtott részt venni a bombázásban és mindenki mást is, aki Rómát csak egy közönséges célpontnak tekintette. 1943. július 19-én délelőtt tizenegy óra harminc perckor, alig valamivel azután, hogy Hitler belekezdett a szónoklatába San Fermóban, az amerikai bombázók megkezdték leszórni halálos terhüket Prenestino és Tiburtino kerületeire, az egyetemi negyedre, a poliklinika egyes részeire, Verano temetőjére és San Lorenzo Fuori Le Mura bazilikájára, melyet a földdel tettek egyenlővé. A vasútállomásokat olyan súlyos károk érték, hogy csak napok múlva sikerült helyreállítani a közlekedés rendjét. Ennél is tragikusabb volt azonban a polgári áldozatok száma: ezerötszáz halott és sebesült.

Délután megérkezett a második hullám. A Marauder, Mitchell és Lightning – típusú kétmotoros bombázók Ciampino és Littorio repülőterei ellen intéztek támadást, ezért is kellett a Ducénak Centocellén leszállnia. Összesen 591 szövetséges repülőgép vett részt a július 19-én Róma ellen végrehajtott bombázásban. A délelőtt folyamán az olasz vadászgépeket teljesen megbénította a meglepetésszerű támadás, délutánra viszont harmincnak sikerült a levegőbe emelkednie, és lelőni egy Mitchellt illetve egy Maraudert. Galeazzo Ciano otthonának szalonjából figyelte az eseményeket, miközben italokat szolgált fel sietősen a vendégeinek. Filippo Anfuso, aki budapesti nagykövetként éppen szabadságát töltötte,

szintén jelen volt: „Ciano otthon tartózkodott. „Politikai" betegségben szenvedett, annyi összeesküvésben volt benne a keze. Lakásának ablakából láttam, amint Eisenhower repülőinek bombázása után, a felszálló sötét füstfelhők lassan oszladozni kezdenek nyugat felé... Ciano széles mozdulattal az elénk táruló látványra mutatott, majd – mintha azzal vádolna, hogy én vagyok a felelős ezért bombázásért – megkérdezte: Látod ezt? Szemrehányó kérdése azoknak szólt, akiket felelősnek tartott a háborúért, köztük nekem is. Grófnők és hercegkisasszonyok jártak fel, s alá a szobában. Galeazzo az utolsó pillanatig töretlenül játszotta a római társadalmi élet központi figurájának szerepét.

A hölgyek alig szóltak valamit és derűsen hallgatták, hogy kik szerepelnek még Ciano feketelistáján, aki ezután olyan keményen kezdte bírálni Mussolinit, hogy az egyik grófnő még az ablakot is becsukta... Aztán hozzám fordult: És te mit tennél most? A grófnők mind azt figyelték, hogyan vágom ki magam szorult helyzetemből. Nos – feleltem bátortalanul – én először is mindenáron megvédeném Szicíliát. Mást nem is tehetnék. Harsányan kinevetett. A grófnőket is mulattatta a dolog, de ők diszkrétebben kuncogtak."

Másnap reggel Mussolini meglátogatta a lebombázott kerületeket. „Akárhová mentem, az emberek mindenhol melegen üdvözöltek" – mondta később. Előző nap a pápa és a király is kilátogattak a romokhoz, közvetlenül a bombázás után. A királyt – amint azt adjutánsa, Paolo Puntoni tábornok leírásából megtudhatjuk – sértő megjegyzések és fújjolás fogadta, amint keresztülvágott az ellenséges érzületű, mindaddig némán várakozó tömegen. XII. Pius, aki Isten segítségéért fohászkodott a város érdekében, melynek egyben püspöke is volt, már több sikerrel járt.

A San Fermó-i konferencia szemtanúi személyük függvényében különféleképpen számoltak be az eseményekről. Dino Alfieri a következő választ adta a berlini olasz nagykövetség munkatársainak kérdéseire: „Úgy döntöttünk, hogy Szicíliában húzzuk meg a vonalat, a tengelyből viszont egyáltalán nem szállunk ki. A két vezető szívélyes hangnemben tárgyalt, mint két régi bajtárs. Hitler teljes körű értékelést adott a jelenlegi helyzetről. Megígérte, hogy számos hadosztályt vezényel Olaszországba. Biztos a győzelemben.

Mindannyian, Ambrosio, Bastianini és jómagam is nyíltan ismertettük az álláspontunkat a Ducéval. Azt hiszem, a Führer közölhetett vele valamit bizalmasan, talán azt, hogy miért annyira biztos a győzelemben."

A birodalmi kancellária szintén tudni akarta mikor lesz a „Feltre" utáni (ahogy a San Fermó-i konferenciát helytelenül nevezték) következő találkozó, mivel a precíz és a protokoll szabályaira kényesen ügyelő németek már a Duce július 29-i, hatvanadik születésnapjának megünneplésére gondoltak. A Führer értékes ajándékkal készült, melyet személyesen kívánt átadni, miközben Németországban Göbbels – tudván, hogy ezzel Hitler kedvére tesz – a fasizmus megalapítójának tiszteletére nagyszabású rendezvény előkészítésén munkálkodott.

A királyt Ambrosio és Montezemolo tábornokok tájékoztatták előre a San Fermó-i találkozóról. Július 19-én, közvetlenül azután, hogy visszatért a konferenciáról, Ambrosio megírta jelentését melyet a következő szavakkal zárt: „Mivel a német csapatoknak két hónapra van szükségük, hogy ideérjenek, nekünk viszont a lehető legsürgősebben meg kell erősítenünk Dél-Olaszország védelmét, elengedhetetlen lesz minden északon állomásozó olasz egységet délre rendelni, beleértve az alpesi hadosztályokat is, illetve az újraszervezés alatt álló csapategységeket. Ezeket a későbbiekben, mint ahogy az imént említettem, német egységek váltják majd fel."

Ruggiero Zangrandi helyesen állapította meg: „Az olasz vezérkar július 19-én tett előterjesztése azután keletkezett, hogy a döntés már megszületett a fasizmussal való leszámolásról és a németekkel történő szakításról. Ambrosio már megkapta a parancsot a királytól. Az ember így joggal teszi fel magának a kérdést, hogy az államcsíny vajon nem járhatott volna sokkal súlyosabb következményekkel, mint amivel valójában járt."

Mussolini eközben kitűzte a Fasiszta Nagytanács ülésének végső időpontját, melyet az eredeti elképzelések helyett július 21-ről július 24. szombat délután öt órára tett át. A meghívókat kiküldték mind a huszonnyolc pártvezetőnek. Az utóiratban felhívták a figyelmet, hogy a résztvevők „fasiszta uniformisban, fekete vadászkabátban és szürkészöld bricsesznadrágban" jelenjenek meg. A Duce döntését

néhányan a királlyal történt találkozásának tudták be. Mussolini aznap reggel jelentett Viktor Emánuelnek a feltrei konferenciáról, melyről egy évvel később az alábbiakat írta:

„Mussolini találkozott a királlyal, akit ideges és rossz hangulatban talált. Rendkívül feszült a helyzet – kezdte a király. – Már nem tarthat soká. Szicíliát mostanra elveszettnek tekinthetjük. A németek megint övön aluli ütést fognak bevinni nekünk. A hadsereg fegyelme egyre romlik. A ciampinói légitámaszpont legénysége egészen Velletriig menekült a bombázások alatt. Ők ezt „térbeli eloszlásnak" nevezik. A Villa Adából néztem a végig a légitámadást, miközben bombázók húztak el a fejem felett. Nem hiszem, hogy négyszáz repülő támadott, mint ahogy mondják. Feleannyian, ha voltak. Tökéletes alakzatban repültek. A Szent Város képzete szertefoszlott. Ezt tudatnunk kell a németekkel is."

1943. augusztus 19-én – a Badoglio kormány foglyaként – Mussolini Egy diktátor tűnődései címen papírra vetette azokat a jegyzeteket, melyek később a Storia di un Anno forrásanyagát képezték. Ebből idézünk: „Szerencsétlenségem hete – ha szabad így fogalmaznom – pontosan egy hónappal ezelőtt, Hitlerrel való találkozómmal kezdődött. Hitler látogatását eredetileg négy napra terveztük, akárcsak az előző, salzburgi konferenciát. A határ menti Feltrét biztonsági okokból választottuk helyszínül. A pontos dátumot a szicíliai eseményeket követően, július 19-ben határoztuk meg... A Führer gépe pontban kilenc órakor megérkezett Treviso repülőterére. A csapatszemle után elindultunk a vasútállomásra. Egyórás vonatút után megérkeztünk Feltrébe, ahonnan egy nyitott tetejű autón további egy órán utaztunk a rekkenő hőségben Gaggia szenátor villája felé. A villa kisebb-nagyobb helyiségek lidércnyomásos labirintusa. Az utazás alatt csak néhány jelentéktelen dologról váltottunk szót a Führerrel... Elsőként ő beszélt, mintegy két órán keresztül. Előadása után négyszemközt tárgyaltunk.

Két dologra hívta fel a figyelmemet: hamarosan indul a tengeralattjáró-offenzíva az új típusú hajókkal, augusztus végén pedig a légierő büntetőbombázásokba kezd London felett, melyet egy héten belül el is pusztít. Erre én azt feleltem, hogy amíg ezekre a támadásokra várunk, Olaszország védelmét nagymértékben meg kell

erősíteni... A visszafele tartó egyórás vonatút során elmagyaráztam neki, hogy Olaszországnak két birodalom – Nagy-Britannia és az Egyesült Államok – támadásának kell ellenállnia, melyek az elpusztítására törnek. Városaink bombázása nem csak az emberek morálját ássa alá, de hatására a háborús termelés is jelentősen visszaesett... Ismét megmondtam neki, hogy az afrikai hadjárat más eredményt is hozhatott volna, amennyiben legalább olyan légi támogatásunk lett volna, mint az ellenségeinknek. Azt is közöltem vele, hogy hatalmas feszültség uralkodik a lakosság soraiban, ami egyre veszélyesebb helyzetet idéz elő az országon belül. Hitler szerint a válsághelyzetet Olaszországban a megfelelő irányítás hiánya okozza, és hozzátette, hogy repülőgépeket és új hadosztályokat küld a félsziget védelmére... A beszélgetés végig baráti hangulatban folyt, és búcsút is két régi bajtárshoz illően mondtunk egymásnak... Este hatkor visszamentem Rómába.

Aznap este a Villa Torloniából még mindig jól láthattuk, amint a városban égő tüzek megvilágítják az égboltot. Róma rettenetes tűzvészen ment keresztül. A bombázások a maradék kis reményt is kiölték az emberekből, és teljesen kiszámíthatatlan helyzetet teremtettek. A következő néhány napban felkerestem a város legsúlyosabban megrongálódott részeit... Utasítást adtam, hogy az újságok ne írjanak róla. A rendszer ellenségei azt híresztelték Róma-szerte, hogy a feltrei találkozó kudarcba fulladt és minden eredmény nélkül zárult. Azt mondták, Németország otthagyott minket a pácban, és Szicília bevétele után a szövetségesek szinte ellenállás nélkül Rómáig menetelhetnek. Mindez csak növelte az összeomlás előtt uralkodó ideges és feszült légkört."

Érdemes megjegyezni, hogy amikor a kifejezetten babonás Mussolini fogsága magányában „ünnepelte" a július 19-i, San Fermó-i konferencia egy hónapos évfordulóját, a következőket írta: „Minden egyes alkalommal, amikor Hitlerrel Velencében, vagy annak közelében találkozom, utána valami katasztrófa következik." Ez valóban így volt. Első, 1934. június 15-én megtartott találkozójukat követően a nácik sikertelen puccskísérletet hajtottak végre Bécsben, meggyilkolták Dolfusst, Mussolini személyes jó barátját és szövetségesét, Berlinben pedig likvidálták Ernst Röhmöt és társait. A

második Veneto tartományi – vagyis a San Fermó-i – konferencia után Mussolini megbukott, a Fasiszta Pártot pedig néhány óra leforgása alatt feloszlatták. A fenti Hitler-ellenes „kiszólás" még komoly kellemetlenséget is okozhatott volna Mussolininak. 1943. szeptember 12-i kiszabadítását követően megmentői azonnal Bécsbe vitték. Aznap este, miközben ő az igazak álmát aludta, a Gestapo ellopta a naplóit az Intercontinental Szállóból. Az SS azon nyomban németre fordíttatta a dokumentumokat, és eljutatta a birodalmi kancelláriára. A nagy kavarodásban a Duce semmit sem vett észre az egészből.

Mussolini csak néhány hónappal később, Don Giusto Pancino atyán keresztül tudta meg mi történt a jegyzeteivel, éppen mielőtt újra találkozni készült Hitlerrel. Röviddel a halála előtt Don Giusto elmondta e könyv szerzőjének, hogy emlékszik rá, amikor Mussolini csupa virtuskodásból ostoba módon lejegyzett egy anekdotát, amelyet azonban a királynak tulajdonított, aki állítólag dühében a következőket mondta: „Hitler egy vészmadár. Akárhányszor Olaszországba jön, valami rettenetes történik." Mussolini emellett lejegyezte azt is, hogy Bottai Hitlert „nevetséges kisegérnek" nevezte. Akárhogy is történt, úgy látszik, Hitlernek sem ideje, sem kedve nem volt hozzá, hogy valaha is felemlegesse a dolgot.

Dino Grandi szerint a fasiszta Nagytanács összehívása a feltrei konferencia következménye volt, nem pedig a Rómában kialakult helyzeté: „Hihetetlennek tűnhet, de maga Hitler taszította Mussolinit a nagytanács összehívása felé. Hitler kijelentette, hogy a Ducét árulók veszik körül a kormányban és a Nagytanácsban egyaránt. Azonban pontosan ez adta meg a lökést a Ducénak, aki visszatérve Rómába utasította a párt főtitkárát, hogy rendelje el az ülést. Valószínűtlen történet, de ez az igazság."

Mussolini július 22-én, csütörtök délután öt órakor közönséges hivatali ügyben fogadta Grandit. Mégis ez volt az az alkalom, amikor a „lázadók" végső kísérletet tettek arra, hogy meggyőzzék a Ducét, mondjon le önként, és ne várja meg, amíg az addigra már főbb pontjaiban közismert „Grandi-indítvány" nyomán leszavazzák.

Grandi így ír kettejük találkozásáról: „Mussolini figyelmesen végighallgatott. Arra számítottam, hogy tiltakozni fog vagy közbevág,

de nem tette. Harag sem tükröződött az arcán. Amikor befejeztem, a következőket mondta – sosem fogom elfelejteni: holnap a nagytanács ülésén ismételje meg mindazt, amit nekem most elmondott. Hasznos lehet, amennyiben valóban elvesztettük a háborút. Van néhány rendkívüli jelentőségű hadititok, melyet nem fedhetek fel most ön előtt. De kérem, legyen tisztában azzal, hogy Németország hamarosan roppant nagy erejű fegyverek birtokába jut, amellyel az egész háború eddigi menetét megfordíthatja. Németország és Olaszország meg fogja nyerni ezt a háborút. Minden egyebet megvitatunk holnap a Nagytanácsban." Grandi szerint Mussolinit Feltrében alaposan kioktatták a V-2-t illetően, amelytől a tengelyhatalmak azt várták, hogy ismét az ő oldalukra billenti a mérleg nyelvét. A Führer titoktartást kért Mussolinitól, amit az is bizonyít, hogy július 21-i találkozójuk alkalmával a Duce visszatartotta az információit Viktor Emánuel elől is, pedig könnyedén utalhatott volna a német hadigépezet által készített új csodafegyverre.

Mussolini talán csak régi barátjának, Manlio Morgagninak, a Stefani hírügynökség elnökének – az egyetlen embernek, aki a Duce letartóztatásának hírére öngyilkosságot követett el – mondta el az igazat a feltrei csúcsról: „A németeknek volna erejük, hogy beavatkozzanak, sőt talán arra is, hogy megoldják az Olaszországban kialakult rendkívül súlyos helyzetet. De nem bíznak bennünk. Mielőtt segítenének, azt követelik, hogy ők irányíthassák a hadműveleteket a teljes olasz fronton, beleértve a hazai frontot is. Ez pedig olyan feltétel, amelybe sem az olasz nép, sem én nem egyezhetem bele."

Július huszonegyedikének délutánján Roberto Farinacci, Cremona „vezére", a náci párti vaskalapos szélsőségesek egyik vezéralakja, rövid, de pontos leírást kapott a helyzetről, az időközben nyugállományba vonult Ugo Cavallero marsalltól: „Legyen óvatos – figyelmeztette a főtiszt – Grandi és köre, Ciano, Bottai és mások Mussolini megbuktatására szövetkeznek, de tervük nem fog sikerülni, mert az uralkodóház hasonló céllal szervezkedik Acquarone herceg vezetésével.". Néhány óra elmúltával Carlo Scorza a fasiszta párt főtitkára egy rendőrfelügyelőtől értesült, hogy lehallgatták Badoglio és Acquarone telefonbeszélgetését, amelyben arról esett szó,

hogyan fogják elkapni „és megkötözni a Ducét, amint kilép a Villa Savoiából." Mussolinit dühítették a konspirációkról érkező hírek, de csak ennyit mondott: „Ki nem állhatom a rémtörténeteket." A Duce abba a hibába esett, hogy nem hallgatott saját megérzéseire, és rémhíreknek titulálta a hozzá eljuttatott értesüléseket. Pedig a hét elején a király már jóváhagyta a következő találkozójuk időpontját, július huszonhatodikát, csütörtököt. Mussolini a fasizmus legmagasabb szintű intézményének összehívásával bizonyos értelemben maga is előidézte, hogy kelepcébe csalják. A Duce azonban bízott benne, hogy személyes karizmája elegendő lesz bármilyen csapda elkerüléséhez. Chiericinek, Senise rendőrfőnök nemrégiben kinevezett utódjának az alábbiakat mondta:

„Higgye el nekem... ezek a Nagytanács-tagok nagyon alacsony szellemi színvonalon álló emberek, akik bizonytalanok és a bátorságnak is igencsak híján vannak. Ezek az emberek mindig valaki más árnyékában élnek, és ha a fény forrása megszűnik, ők maguk is visszakerülnek a sötétségbe, ahonnan jöttek... nem akarnak ők mást, csak hinni benne, hogy képes vagyok könnyedén visszatéríteni a helyes útra Grandit, Bottait, sőt még Ciano grófot is, aki szerintem feltűnően türelmetlenül várja, hogy a helyembe léphessen."

Grandi ezalatt a saját tervének elfogadtatásáért kampányolt, melynek segítségével Mussolinit kisebbségbe szoríthatnák a Nagytanácsban. Megnyerte magának többek közt Federzonit, De Vecchit, Bastianinit, Albinit, De Marsicót, Bignardit, De Stefanit, Balellát és De Bonót. A királyi ház ennél jóval prózaibb fogalmak szerint kezelte a Mussolini utáni korszak kérdését. Acquarone katonai puccs előkészítésén munkálkodott Ambrosio, Castellano és Cerica tábornokok valamint Senise, egykori rendőrfőnök segítségével, akinek megígérték, hogy visszahelyezik pozíciójába. Ha nem a modernkori Olaszország legpusztítóbb és legnagyobb horderejű válságáról volna szó, az egész ügyet könnyed bohózatként is fel lehetne fogni.

Az államcsíny legfőbb haszonélvezője Pietro Badoglio, Olaszország marsallja a partvonalról figyelte az eseményeket. Mindenki más az ő sikeréért dolgozott, amíg ő a barátaival bridzselt káprázatos római villájában, melyhez a földterületet a hálás olasz néptől kapta

ajándékba, háborús érdemei elismeréséért. A hetvenkét éves volt vezérkari főnök éppen azoknak a listáját állította össze, akiket Mussolini leváltása után le kell majd tartóztatni. Tucatnyi tanú, történész és korabeli beszámoló szerint a király 1943. július 19-én hozta meg végső döntését Mussolini elmozdításáról, vagyis Róma bombázásakor, illetve azt követően, amikor megtudta, hogy a San Fermó-i konferencia eredménytelenül zárult: Olaszország a tengelyben marad, és a védelmét sem erősítik meg. Castellano tábornok 1963-ban írt visszaemlékezéseiben a következőket állítja – bár ennek sok más forrás ellentmond: „Még tartott a feltrei konferencia, de már megjött hír, hogy a király végre meghozta döntését, feloldva ezzel azt a bizonytalanságot, melyben hónapok óta éltünk. Ambrosio a konferencián volt, így Acquaronétól tudtam meg, hogy a király Badoglio marsallt nevezi ki Mussolini utódjául."

Castellano változata szerint az államcsínyt a Nagytanács ülésével nagyjából megegyező időben tervezték végrehajtani. Azt is hozzáteszi, hogy július 24-én, mindössze öt órával a fasiszta tanácskozás megkezdése előtt Ambrosio és Acquarone társaságában felkereste a marsallt.

„Akkor találkoztam vele életemben először. Acquarone tájékoztatta, hogy a király úgy döntött, leváltja Mussolinit, és őt, mármint Badogliót nevezi ki a kormány élére. Megmutatta neki Orlando egykori miniszterelnök által írt proklamáció szövegét, melyet Badogliónak kell majd beolvasnia a rádióban. Acquarone a marsall véleményét kérte, Badoglio pedig beleegyezett." A kiáltvány híres kitétele így hangzott: „La guerra continua..." (A háború folytatódik...) Badoglio vajmi keveset törődött ezekkel a formaságokkal, annál inkább ínyére volt a kormányfői kinevezés.

Meglepő, hogy az összeesküvésnek ebben a fázisában már csak a Rómában tartózkodó németek nem tudtak a készülő puccsról. Mindenesetre ez derül ki von Rintelen katonai attasé Berlinbe küldött táviratából, melyet a feltrei konferenciát követően fogalmazott: „Az olasz hadvezetést nagyon aggasztja, hogy nem kapnak további német csapatokat a front megerősítésére. Itt mindig is azt gondolták, hogyha megnyílik a földközi-tengeri második front, azonnal nagyszámú német haderőt – különös tekintettel a páncélos

egységekre – dobnak át Olaszországba. A lakosság teljesen kiábrándult, és nem hiszi, hogy akár minimális esély is volna a győzelemre. Már a rádió és a sajtó sem képes kifejteni semmilyen befolyást. Elérkeztünk arra a pontra, amikor az emberek már csak az ellenség jóindulatában bíznak."

A német vezérkar nem találta kielégítőnek Rintelen jelentését, és további részleteket kért a Hitlert nyugtalanító olasz belpolitikai helyzetről. Másnap délben – mialatt a király tudatta Badoglióval, hogy őt szándékozik Mussolini helyére kinevezni – Rintelen újabb sürgönyt küldött: „A feltrei találkozót követően minden számottevő politikai és katonai csoportosulás számára a legfontosabb kérdés, hogy vajon nyújt-e elegendő segítséget Németország Olaszországnak a megszálló erők elleni döntő küzdelemben. A Fasiszta Nagytanács július 24-én ülést tart. Az adott helyzetben ez a gyűlés rendkívüli fontossággal bír. Léteznek olyan híresztelések, melyek szerint a nagytanácson belül van egy csoport, amely keményebb és határozottabb kormányzati politikáért száll síkra. Azt is beszélik, hogy a Ducét fel fogják szólítani, hogy ne ő irányítsa mindhárom védelmi minisztériumot."

A római német nagykövetség egy ideje belső válságon ment keresztül. Az egész 1942 márciusában kezdődött, amikor az olasz titkosrendőrség, az OVRA rajtakapta a követség egyik munkatársát, Kurt Sauert, amint éppen a szovjeteknek kémkedett. A németeket kényesen érintette ez a megaláztatás, amely ráadásul az olaszok szeme láttára történt. Az olaszok, minden német tiltakozás ellenére, úgy döntöttek, hogy a hatályos törvények szerint járnak el, és annak rendje és módja szerint kivégzőosztag elé állították az áruló hivatalnokot. A német követség személyzete a korabeli német társadalmat idéző mikrokozmoszt alkotott. Von Mackensen, a nagykövet, egy tábornok fia volt. Helyetteseit – von Bismarck herceget, von Plehwét és von Rintelent – Németország legjobb családjaiból származó, ragyogó képességű, arisztokratikus fiatalemberek csoportja segítette a munkában. Mellettük jelentős erőt képviseltek a frissen érkezett nácik, köztük Eugen Dollmann SS-alezredes, akinek elegendő hatalma volt ahhoz, hogy befolyása alá hajtsa a mindig nagyon óvatos poroszt – vagyis von Mackensent – aki kínosan ügyelt rá, hogy

mindig olyan képet közvetítsen Olaszországról, amely megfelelt a Führer elvárásainak. Július 25-én este azonban Mackensen elvetette a sulykot: táviratot küldött Ribbentropnak, melyben tájékoztatta, hogy Mussolini végeredményben ura a helyzetnek. Szerencsétlenségére üzenete egy időben érkezett Berlinbe a Duce letartóztatásának hírével. A nagykövet tizenhárom nap múlva fizetett meg a fenti malőrért. A Tarvisióban tartott egyetlen Mussolini utáni olasz–német találkozón Ribbentrop azonnali hatállyal hazarendelte Németországba. Dollmann feljegyezte: „A tarvisiói vasútállomás peronján állva dr. Schmidt odasúgta nekem, hogy Mackensen hazarendelésének valódi oka a július 25-i távirat, amely annyira feldühítette Ribbentroppot. Üzenetében a nagykövet a Guido Buffarini-Guiditől szerzett információkra hivatkozott. Ez a beszélgetés a jelenlétemben zajlott, és Buffarini kijelentette, hogy a helyzet komoly, de azért nem drámai. Von Mackensent a Wilhelmstrasse új irányvonalát képviselő Rudolf Hahn váltotta."

1943. július 24-én, délután öt órakor Benito Mussolini a Nagytanács előtti fellépésre készülődött. Rómában bonyolult és zavaros helyzet uralkodott. A konspirátorok mindegyike attól tartott, hogy a „sebzett vad" esetleg éppen őrá fog támadni. A nagytanács ülésének eseményeiről a résztvevők – Mussolini-pártiak és az ellenségei egyaránt – részletesen beszámolnak.

Mussolini Storia di un Anno című könyvének egyik legfontosabb fejezete is foglalkozik a gyűléssel: „Mussolini felfogása szerint a Nagytanács egy olyan bizalmas légkörű találkozó, ahol mindenki kérhet és kaphat magyarázatot a kérdéseire; egyfajta titkos bizottság. Tekintettel arra, hogy hosszú vita elébe néztünk, a szokásos este tíz óra helyett már délután ötkor megkezdtük a tanácskozást." A Duce először felvázolta a harctéri helyzetet, bírálta tábornokait és admirálisait, amiért nem tudták tartani és megvédeni állásaikat Afrikában, Pantellerián, és most Szicíliában sem, majd kijelentette: „Valószínűleg én vagyok az az ember Olaszországban, akinek a legkevésbé sem tartják be a parancsait."

Rommelt sem vonakodott kritikával illetni, amiért döntéseivel belevitte a tengelyhatalmakat az el-alameini vereségbe. Amint mondta, Rommel bátor katona, aki mindig a frontvonalban van és ügye-

sen manőverezik, de ha stratégiáról van szó, nem tud semmi újat mondani az olasz tábornokoknak. Zárszavában feltette a drámai kérdést: háború vagy béke? Felhívta a Nagytanács tagjait az utolsó pillanatban látszólag könnyen meghozott döntések veszélyeire. Ezután Grandi Bottai és Ciano főszereplésével hosszas vita bontakozott ki, melynek végén valaki javaslatot tett az ülés elnapolására, de elutasították. Eljött a szavazás ideje. A Grandi-féle előterjesztést, amely tulajdonképpen megfosztotta a Ducét a hatalmától és visszaruházta azt a királyra, tizenkilenc a hét ellenében, két tartózkodással megszavazták.

Még a szavazatok megszámolása előtt Bastianini felszólalt és kijelentette, hogy a háborút csakis diplomácia eszközökkel lehet lezárni, ezért engedélyt kér a szövetségesekkel való kapcsolatfelvételre. Alfieri, támogatván a külügyi államtitkár javaslatát, hozzátette: „Németországnak erősen megingott a biztos győzelembe vetett hite. Egyetlen tankra, repülőgépre vagy ágyúra sem számíthatunk tőlük. Ha Berlint elfogadható békefeltételek elé állítanák, egy percig sem gondolna ránk, és nem habozna azonnal békét kötni." Mussolini sértve érezte magát büszkeségében és így felelet: „Amit Alfieri mond, az szöges ellentétben áll azzal, amit személyesen a Führertől hallottam Feltrében. Azonban mindenképpen megfontolandó."

Grandi előterjesztésének egyik szakasza kimondta: „Felhívjuk a kormányfőt, hogy kérje fel őfelségét a királyt, hogy vállalja át a fegyveres erők parancsnoki feladatát." A Duce némi undorral a hangjában megkérdezte: „Mit akar ez a mondat jelenteni? Tételezzük fel, hogy a király átveszi a hadsereg irányítását. A kérdés már csak az, hogy én beleegyezek-e az eltávolításomba. Hatvanéves vagyok, és végtére is tudom, hogy bizonyos dolgok mit jelentenek. Ezért tanácsos volna nagyon is nyíltan beszélni egymással!" Bottai szerint ezután hangzott el a rejtélyes mondat: „Elmondanám maguknak, hogy a kezemben van a kulcs a háború menetének megfordításához, de hogy mi az, azt nem árulhatom el." Mussolini egyértelműen a titkos fegyverekre utalt, amivel kapcsolatban Hitler teljes titoktartásra kötelezte.

A szavazás eredményének ismertetése után „mindenki csendben távozott" – írja Mussolini. 1943. július 25. hajnali háromnegyed három volt. A Duce a dolgozószobájába vonult, ahová hamarosan

követte őt megmaradt híveinek kicsiny csoportja. Mussolini három órakor hagyta el a Palazzo Veneziát. A történelembe a „Nagytanács éjszakájaként" bevonult ülés közel tíz órán át tartott. Majdnem mindenki felszólalt, néhányan több alkalommal is. Valószínű, hogy gyűlés és szavazás nélkül is előbb-utóbb válsághelyzet alakult volna ki, teljes bizonyossággal azonban mégsem állítható. Tele volt a pohár és talán tényleg csak az a bizonyos utolsó csepp kellett ahhoz, hogy kicsorduljon.

A legnagyobb meglepetést Grandi számára tartogatta a jövő, akit a király még Mussolini előtt eltávolított hivatalából. Az uralkodó igencsak gyorsan meghozta az erre vonatkozó döntését, a feladatot pedig, hogy közölje az érintett féllel, a szolgálatkész Acquaronéra bízta. A Nagytanács ülése után Grandi közvetlenül saját parlamenti irodájába sietett. Acquarone egy autóban várakozott a bejárat előtt és azonnali találkozóra hívta őt Zamboni márki házába. Grandi elégedetten átadta a király képviselőjének az előterjesztés szövegét, melynek segítségével sikerült megbuktatni Mussolinit.

„Íme az alkotmányos eszköz, amelyet a királyt kért tőlem. Viktor Emánuel most már közvetlenül és szabadon cselekedhet." A herceg nem kevés cinizmussal a hangjában megkérdezte: „Ön szerint most mit tegyünk?" Grandinak nem tűnt fel a kérdés éle, sőt saját megújult politikai pályafutásának előszelét érezte benne. Lelkesen javasolta, hogy oszlassák fel a fasiszta parlamentet, és hívják össze a régi nemzetgyűlést, amely majd bizalmat szavaz a „béke kormányának". Acquarone ezután megkérdezte, hogy ki legyen a miniszterelnök. Grandi így felelt: „Caviglia marsall az egyetlen katonai vezető, akit nem köt semmi ehhez a rezsimhez. Külügyminiszternek Alberto Pirellit javasolom. A többi számításba jöhető név: De Gasperi, Cappa, Soleri, Paratore..." Itt a herceg közbevágott és közölte, hogy a király már kinevezte Badogliót miniszterelnökké.

Hat óra volt. Lassan reggeledett. Grandi most már megértette: örökre eltávolítják a hatalomból. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy két hónap múlva a király megpróbálta őt külügyminiszternek kinevezni, de a szövetségesek hallani sem akartak róla.

Július 25-én, reggel kilenckor Mussolini bement a hivatalába, ahogy azt huszonegy éven keresztül mindennap megtette. Délután

egykor fogadta a japán nagykövetet, és az alábbiakat mondta neki: „Kérem sürgősen közölje Tokióval, hogy szerdán üzenetet küldök Berlinbe, melyben tudatom, hogy amennyiben Németország nem biztosítja számunkra mindazokat a harci eszközöket, amiket kértünk, Olaszország kénytelen lesz bejelenteni, hogy a továbbiakban nem képes ellátni a szövetségben vállat feladatait. Kérem, hogy Japán berlini nagykövete a lehető leghathatósabban támogassa a kérésemet. Sajnos ez a helyzet. Németországnak meg kell értenie, hogy fegyverek nélkül nem tudunk háborút viselni." Időközben – kellőképpen felborítva a királyi ház terveit – Mussolini találkozót kért III. Viktor Emánueltől még aznapra, az eredetileg tervezett hétfő, azaz július 26. helyett. A királyi audiencia időpontját így július 25-én délután öt órára időzítették.

Az egész meghallgatás mindössze huszonegy percig tartott. Ennyi időre volt szüksége az uralkodónak, hogy menessze miniszterelnökét, aki huszonegy éven keresztül kormányozta birodalmát. Olaszország örömmámorban úszott. Mindenki azt hitte, hogy a németek kivonulnak, a bombázás véget ér, a politikai életbe pedig újra visszatér a szabadság szelleme. Egyedül csak Churchill, a barátból lett ellenség fogalmazott Mussolini számára politikai sírfeliratot: „Így ért hát véget Mussolini diktatúrájának huszonegy esztendeje. Pedig megmentette a népét a bolsevizmustól... és olyan státusba emelte Olaszországot Európában, melyhez foghatóban soha azelőtt nem volt. Az országot újfajta tetterő kerítette hatalmába. Megalapította az Olasz Birodalmat. A rendszer, melyet megteremtett, sokba került az olasz népnek, de az igazsághoz hozzátartozik, hogy sikeres periódusaiban sok olasznak igencsak a kedvére volt. Ő volt – ahogy Franciaország eleste után meg is írtam neki – Olaszország „törvényalkotója."... Az volt a legnagyobb tévedése, hogy Hitler 1940 júniusában aratott győzelmei után hadat üzent Nagy-Britanniának és Franciaországnak. Ha nem így tesz, Olaszországot egyensúlyi helyzetben tarthatta volna. Miközben mindkét fél folyton körbeudvarolta volna, az ország – mások küzdelmeiből meggazdagodva – hatalmas gazdasági fellendülésen ment volna keresztül, és óriási haszonra tehetett volna szert..."

Természetesen nem lehet tudni, mi történt volna, ha Olaszország

valóban semleges marad. A brit államférfi elismerő szavait jóval a háború vége után vetette papírra és Olaszország világban elfoglalt helyét a második világháború kitörésének pillanatában vizsgálta.

Mussolinit akkor tartóztatták le, amikor a Villa Savoiából a kocsijához igyekezett a királyi meghallgatás után. Öt óra huszonöt perckor a Via Legnanón lévő carabinieri laktanyába vitték. Az egyetlen személy, aki szót emelt a Ducéval való bánásmód ellen, a királynő volt, aki nehezményezte, hogy Mussolinit miért pont a Savoiaiak házában kellett tőrbe csalni. Július 27-én hajnal két órakor a Persefone nevű korvett Ponza szigetére szállította a diktátort, ahonnan augusztus 7-én továbbvitték Maddelenára.

A letartóztatás híre úgy érte a Führer főhadiszállását, mint derült égből a villámcsapás. Rastenburg és a római német nagykövetség között ideges és drámai hangvételű üzenetváltásra került sor. Hitler árulást kiáltott, annak ellenére, hogy Badoglio beolvasta rádióüzenetében az olasz népnek a híres mondatot: „La guerra continua..." (a háború folytatódik). Mackensen nagykövet, aki nagy gonddal igyekezett jó kapcsolatokat fenntartani a két ország között, most láthatta, hogyan omlik össze mindez néhány óra lefogása alatt. Miközben Badoglio nekifogott a letartóztatásoknak, mások pedig felvették a kapcsolatot a szövetségesekkel, hogy megállapodjanak egy Olaszország számára minél kevésbé megalázó tűzszüneti egyezményben, Hitler parancsot adott az Operation Eiche – vagyis a Mussolini felkutatására és kiszabadítására irányuló akció – megkezdésére. A Ducét propaganda- és érzelmi okokból egyaránt ki kellett szabadítani. Ezenkívül Hitler úgy gondolta, hogy Mussolini még hasznos is lehet a számukra, amennyiben sikerül egy új fasiszta kormányt felállítani, a monarchiát pedig végleg eltörölni. Végül, számos jel mutatott arra is, hogy az új olasz kormány ki akar lépni a tengelyszövetségből.

Július 25-én délelőtt fél tízkor a Führer így szólt munkatársaihoz: „Mindent elő kell készítenünk, hogy gyorsan elkapjuk ezt a társaságot. Úgy értem, azokat a nyomorultakat, akik odáig merészkedtek, hogy letartóztassák a Ducét. Holnap kiadom a parancsot a III. Panzer Grenadier hadosztály parancsnokának, hogy egy különleges egységgel hatoljon be Rómába és ejtse foglyul a királyt, a kormányt, a pied-

monti herceget és Badogliót. Ettől az egész összeesküvés darabokra hullik majd, két napon belül pedig új változások lesznek." Másnap reggel megkérdezték tőle, mi legyen a Vatikánnal. „Kit érdekel? – felelte Hitler. Oda is bemegyek. Ott van az egész diplomácia testület. A pokolba is! Ott van az egész csőcselék. Majd utólag elnézést kérünk!"

A fenti római tisztogatóakció a hadműveletért felelős tábornok után a Student kódnevet kapta. Július 26-án Mackensent utasították, hogy juttassa el a Führer főhadiszállására annak a harminc legfontosabb személynek a nevét, akik a katonaság, rendőrség, illetve a királyi udvar berkein belül közismerten németellenes politikát folytatnak. A nagykövet felsorolt néhány hírhedt náciellenest – köztük Cianót, Grandit, Volpit, Ceruttit, Suvich-t és Izabelle Cologna hercegnőt – melyek egyáltalán nem okoztak meglepetést a németeknek. A tábornokokat illetően jobbnak látta, ha kikéri von Rintelen véleményét. A katonai attasé nem volt hajlandó együttműködni, és kijelentette, hogy az olasz hadvezetés felsőbb rétegeiben nincsenek németellenes elemek.

Rintelen találkozót kért a Führertől. Úgy döntött, hogy közbelép és megakadályozza a Student-hadművelet végrehajtását, amely szerinte örök szégyent hozott volna a német hadseregre. Augusztus elsején, mielőtt Németországba utazott volna, Rintelen – Badoglio kérésére – felkereste a marsallt. Badoglio a következőket mondta a német tábornoknak:

„Azért kérettem önt ide, mivel hétéves barátságunkra való tekintettel önt olyan embernek tartom, akihez őszintén szólhatok, úgy, mint katona a katonához... A fasiszta kormány magától feloszlott... Július 25-én vasárnap délután öt órakor a király hívatott, és felajánlott számomra a kormányfői posztot. A pillanat hatása alatt döntöttem. Hetvenkét éves vagyok, és nem kívánok mást, mint hogy hátralévő éveimet békében és nyugalomban töltsem. Öreg harcosként azonban eleget kell tennem királyom kérésének. Miután igent mondtam, megvitattuk a proklamációt és annak fő üzenetét: a háború folytatódik... Ez volt a feltétele annak, hogy elvállaljam a feladatot. Július 28-án Marras tábornokkal üzenetet küldtem a Führernek. Javasoltam, hogy a Führer, a király és jómagam találkozzunk Trevisóban. A

Führer elutasította a javaslatomat, mondván, hogy néhány napja volt Felrében, és most nem alkalmas az időpont.

Augusztus 6-án külügyminiszteri találkozóra kerül sor, ahol részt vesz Keitel és Ambrosio is... Fontos, hogy tudassák velünk, milyen segítségre számíthatunk Németország részéről... Nem tettünk semmilyen lépést sem a szövetségesek irányában... De amennyiben a német hadsereg megpróbálná elmozdítani a királyt és engem, megtapasztalhatja mire képes 45 millió hirtelen haragú latin férfi... Ha folytatni akarom ezt a háborút, bírnom kell a szövetségesem bizalmát... A helyzet nagyon komolyra fordult... Róma bombázása – sőt Hamburgé talán még jobban – megmutatta, hogy milyen hatalmas erőfölényben vannak az angolok és amerikaiak... Kérem, hagyják, hogy helyreállítsuk a kölcsönös bizalmat..."

Időközben a német csapatok folyamatosan özönlöttek a Brenner-hágón át Olaszországba. Augusztus 2-án Rintelen – a hóna alatt Kesselring marsall személyes ajándékával, egy doboz friss gyümölccsel a Führernek – repülőre szállt és elindult Rastenburg felé. Amikor megérkezett, közölték vele, hogy nem tudhat a Student-hadműveletről, mivel Hitler parancsa alapján csak nagyon kevés tábornokot avattak be a részletekbe.

Rintelen lehetetlen helyzetbe került, hiszen pontosan azért utazott idáig, hogy erről beszéljen a Führerrel. Von Plehwe, Rintelen helyettese így emlékezik: „Hitlerben a felháborodás, a bosszúszomj, a sértett büszkeség és az új olasz kormánnyal szembeni teljes bizalmatlanság érzései kavarogtak. Oshima japán nagykövet tájékoztatása után teljes mértékben meg volt győződve, hogy a Badoglio-kormány már jóval az államcsíny előtt tárgyalásokba kezdett a szövetségesekkel... Rintelen azzal, ahogy rávilágított a tényekre, sikeresen rávette Hitlert, hogy gondolja át még egyszer a helyzetet... Egyértelmű, – és ez elvitathatatlanul az ő érdeme – hogy jelentésével döntő mértékben hozzájárult a Student-hadművelet elhalasztásához, illetve végső lefújásához. Kijátszotta minden kártyáját: biztosította Hitlert, hogy Badoglio elkötelezte magát a szövetség mellett. Később nagy árat fizetett azért, mert vakon hitt az idősödő marsall szavaiban, ugyanis hamarosan visszarendelték Németországba."

Hitler két nappal az államcsíny után határozott a Duce kiszabadításáról, és magához rendelt öt, különleges katonai akciók végrehajtásában járatos katonatisztet. Köztük volt Otto von Skorzeny is, egy 195 centiméter magas, harmincöt éves bécsi mérnök, akinek az arcán hosszan húzódott egy régi párbajban szerzett sérülés nyoma, a „mensur", ami a német ifjak körében a férfiasság jelének számított. A Führer megkérdezte mindannyiuktól, hogy mi a véleményük az olaszokról. A másik négy jelölt hosszú előadásba fogott a tengely iránti lojalitásról meg a szövetséges kötelességeiről. Skorzeny csak ennyit mondott: „Osztrák vagyok." Ezzel meg is kapta a feladatot. Hitler ezután négyszemközt is elbeszélgetett vele: „Nagyon fontos küldetéssel bízom meg magát. Mussolinit letartóztatták. Olaszország most teljesen védtelen egy szövetséges invázió esetén; Róma bármelyik pillanatban a szövetségesek kezére kerülhet. Olaszország királya Badoglio marsallal karöltve összeesküvést szőtt a Duce ellen. Ezek ketten most azt tervezik, hogy ezüsttálcán nyújtják át Mussolini fejét az angoloknak és az amerikaiaknak. Nem hagyhatom, és nem is fogom sorsára hagyni a Ducét. Ki kell őt szabadítani, még mielőtt azok az árulók az ellenség kezére juttatják, és maga lesz az, Skorzeny, aki kiszabadítja a barátomat!"

Skorzeny és közvetlen felettese, Kurt Student tábornok másnap felderítőútra indult Rómába a kipróbált pilóta, Heinrich Gerlach százados repülőgépén. Három nappal utánuk a német kommandó is megérkezett az olasz fővárosba, és megkezdte szupertitkos küldetését, melyről még a legmagasabb náci körökben sem tudtak semmit. Skorzeny azonnal észlelte, hogy az olasz kormány napról napra újabb óvintézkedéseket tesz egy esetleges szabadítóakció elkerülésére. Végül a németeknek sikerült megtudniuk, hogy Mussolinit a Szardínia partjai közelében fekvő Maddalena kicsiny szigetén őrzik, a Villa Weberben.

Augusztus 18-án Skorzenyék felderítő repülést hajtottak végre a sziget felett, de a repülőgép motorja meghibásodott, és kénytelenek voltak a vízen landolni. A németeket az olasz parti őrség hajója mentette ki a tenger hullámaiból. Augusztus 28-án, amikor a Badoglio-kormány és a szövetségesek tárgyalásai a végső szakaszukhoz értek, Mussolinit a Vöröskereszt repülőgépén a Bracciano-

tóhoz, majd onnan még aznap délután egy mentőautón a Gran Sasso hegyre szállították.

Olaszország útja az 1943. szeptember 8-án aláírt fegyverszünetig sokak előtt jól ismert. Számos csoport különféle módon, más-más körülmények között igyekezett kapcsolatot találni a szövetségesekkel. E kísérleteket alapvetően két periódusra oszthatjuk: a Mussolini bukása előtti és a július 25. utáni időszakra. A diktátor menesztése előtt próbálkozóknak három csoportját különböztethetjük meg. A királyi udvart, Badogliót és körét, illetve a fasiszta vezetőket. Az uralkodóház Genfben, 1942 őszén tette meg az első lépéseket Allesandro Marieni főkonzulon keresztül, aki Aosta Spoleto hercegét, Aimonét képviselte. A szándék komolynak tűnt a szövetségeseknek. A nyitányt hamarosan újabb kapcsolatfelvétel követte, melyet Marie José, Piedmont hercegnője, az olasz trónörökös felesége kezdeményezett, akinek sikerült fedél alá hozni egy találkozót Lisszabonban képviselője, Alvise Emo Capodilista és Salazar portugál miniszterelnök között. A monarchista csoportosulás a békétől a Savoyai dinasztia megmentését remélte.

1942 decemberében Badoglio – Caviglia marsall beleegyezésével – Svájcon keresztül egy rendkívül homályos üzenetet juttatott el a britekhez, amely Mussolini megbuktatásán és a katonai kormányzat bevezetésén kívül semmi konkrétumot nem tartalmazott. A fasiszták mérsékeltebb körei két bátortalan jelzést adtak, fegyverszünetet javasolva, az egyiket Mussolini tudtával. Részükről az első kapcsolatfelvétel Lisszabonban történt, közvetlenül a szövetségesek északafrikai partraszállása után, 1942 novemberében, Francesco Fransoni olasz diplomata közreműködésével és Ciano támogatásával. Ajánlatukat London és Washington egyaránt elutasította. A második kísérlet – immár a Duce beleegyezésével – szintén Fransonin keresztül zajlott, aki a szicíliai partraszállást követően Bastianini külügyi államtitkár megbízásából próbált ismételten kapcsolatot találni a britekkel. Ekkor azonban már túl késő volt.

A július 25. után békét keresők két csoportra oszthatók: diplomatákra és katonákra. A diplomaták részéről 1943. augusztus 2-án Lisszabonban Blasco Lanza d'Ajeta, majd néhány nappal később Tangiers-ben Alberto Berio puhatolódzásai meggyőzték a Badoglio-

kormányt, hogy a szövetségesek most elsősorban katonai értelemben vett fegyverszünetről kívánnak tárgyalni. Augusztus 12-én ezzel a céllal utazott Madridba és Lisszabonba Giuseppe Castellano tábornok, akit 24-én Zanussi tábornok követett. Hosszas tárgyalások után, 1943. szeptember 3-án a Siracusától délre fekvő Santa Teresa Longariniben aláírták a fegyverszünetet. Ezt az aktust később helytelenül a cassibilei „rövid fegyverszünetként" emlegették, holott Cassibile falucskája jó hat kilométerre fekszik attól az olajfaligettől, ahol a „békesátrat" felállították. Az esemény emlékét a mai napig őrzi egy kőbe vésett angol nyelvű felirat: „Ezen a helyen írták alá a fegyverszünetet Olaszország és a szövetségesek 1943. szeptember 3-án." Az emlékkövet 1953-ban egy újságíró ellopta, de elfogták, és egy évvel később Siracusában bíróság elé állították és elítélték.

Szeptember 3-án este a fegyverszünet megkötését ünneplő vacsorát követően Castellano tábornoknak átnyújtották a Hosszú Fegyverszünet szövegét, ami részletesen kifejtette a néhány órája aláírt Rövid Fegyverszünetben foglaltakat. Nem érdemes túlzottan belemenni e két dokumentum megalkotása mögött rejlő háttéresemények részletes taglalásába, elég, ha annyit mondunk, hogy a fegyverszüneti szerződések hűen tükrözik azokat a jelentős véleménykülönbségeket, amelyek London és Washington háborús politikáját jellemezték. Jelzik továbbá azt is, ahogy Nagy-Britannia gyakorlatilag átadta a világ vezető hatalmának szerepét az Egyesült Államok kezébe, hasonlóan – bár más szinten – az olasz–német kapcsolatok alá-fölérendeltségi viszonyainak alakulásához. Röviden: a Rövid Fegyverszünetet Eisenhower tábornok szorgalmazta, mert úgy gondolta, hogy az azonnali olasz fegyverletétel megkönnyíti majd a szeptember 8–9-re tervezett olaszországi partraszállás feltételeit, a Hosszú Fegyverszünetet viszont a britek erőltették, akik igyekeztek minél hamarabb megalázni Olaszországot, amiért hadat üzent a brit birodalomnak. Hozzá kell tenni, hogy a Hosszú Fegyverszünet lényege, melyet szeptember 29-én Máltán írtak alá, még rövidebben összefoglalható, mint a Rövid Fegyverszüneté. A negyvennégy cikkelyből álló dokumentum gyakorlatilag egyetlen mondatban összegezhető: mától fogva Olaszország megszűnt létezni. Azonban – részben az amerikaiaknak köszönhetően – Olaszországnak mégis sikerült, ha

lassan is, visszaküzdenie magát a szabad nemzetek sorába. A Hosszú Fegyverszüneti Szerződés 29. cikkelye az alábbiakat határozta meg Olaszország számára:

„Benito Mussolinit és legfontosabb fasiszta követőit, valamint minden olyan személyt, akit háborús vagy ahhoz hasonló bűncselekményekkel gyanúsítanak, és akiknek neve szerepel az Egyesült Nemzetek által készített listán, amennyiben most vagy a jövőben az olasz katonai parancsnokság által ellenőrzött területen tartózkodnak, haladéktalanul át kell adni az Egyesült Nemzetek erőinek. Erre vonatkozóan az Egyesült Nemzetek minden utasítását szigorúan be kell tartani."

A „Nagy Ördög" kérdése – ahogy Roosevelt Mussolinira utalt – hosszas levelezés tárgyát képezte az elnök és Churchill között, aki szerette volna előre tudni, milyen sorsot szánnak a Ducénak. Roosevelt, akinek ennél fontosabb dolgai is voltak, egy alkalommal azt felelte, hogy az ügyet majd Olaszország kapitulációja után, nyugodt körülmények között rendezik. A brit miniszterelnök nem elégedett meg ezzel a válasszal, és újabb levelet írt amerikai partnerének: „A Nagy Ördög és legközelebbi bizalmasai elfogását a legfontosabb célok közé kell sorolni, melynek elérése érdekében az összes rendelkezésünkre álló eszközt be kell vetni... Elképzelhető, hogy ezek a bűnözők Svájcba vagy Németországba menekülnek. Az is lehetséges, hogy önként feladják magukat nekünk, vagy az olasz kormány adja át őket. Amennyiben a kezünkbe kerülnének, konzultálnunk kell az Egyesült Államokkal és a Szovjetunióval a sorsukat illetően... Mégis azt mondom, néhányan közülünk a bűnözők azonosítására korlátozódó, tárgyalás nélküli kivégzést támogatnák a legszívesebben, mint legjobb megoldást. Mások ragaszkodnak majd hozzá, hogy tartsuk őket fogva a háború végéig, elodázva ezzel a döntésünket. Nekem személy szerint meglehetősen közömbös a kérdésnek ez a része. Winston Churchill."

A 29. cikkely létezéséről Mussolini szeptember 11-én értesült, miközben rádiót hallgatott a Gran Sassón a Campo Imperatore Szálló éttermében. Alberto Faiola a Mussolinit őrző carabinierik kapitánya ekképpen idézi fel a jelenetet: „A hírek nagyon rossz hatással voltak Mussolinira, aki azonnal magához hívott, mivel tudta,

hogy én már megjártam a brit hadifogságot. Mélységesen le volt sújtva, és azt mondta, hogy inkább öngyilkosságot követ el, semmint hogy ilyen megaláztatásnak tegye ki magát. Magamra vállaltam, hogy közlöm vele, semmi ilyen vonatkozású parancsot nem kaptunk, és megígértem neki – sőt meg is kellett esküdjek – hogyha mégis erre kerülne sor, személyesen megvédem és megszöktetem a hegyeken át. Csak azután volt képes nyugovóra térni, hogy mindezt ünnepélyesen kijelentettem..." Elővigyázatosságból Faiola aznap este elvette Mussolini borotválkozókészletét, nehogy a Duce kétségbeesésében öngyilkosságra szánja el magát.

Skorzeny nem hagyott fel küldetésével, melyet személyesen a Führertől kapott. Hitler egyre jobban sürgette barátja kiszabadítását, különösen amióta bejelentették: 1943. szeptember 8-án este hat órakor Olaszország aláírta a fegyverszüneti szerződést. A sikertelen maddalenai akciót követően a németek hamarosan rájöttek, hol rejtegetik fogvatartói a Ducét. Szeptember 12-én délután két órakor néhány motoros és nyolc vitorlázórepülővel Skorzeny és csapata leszállt a szálloda előtti rövidke vízszintes földsávra. Mivel semmilyen ellenállásba sem ütköztek, azonnal Mussolini szobájába mentek. Skorzeny így szólt a Ducéhoz: „A Führer küldött, hogy szabadítsam ki önt." „Tudtam, hogy a barátom, Adolf Hitler nem fog a sorsomra hagyni." – felelte Mussolini.

A Gran Sassóról Mussolini, Skorzeny és a pilóta Gerlach társaságában, hajmeresztő körülmények között, egy egymotoros Storch fedélzetén Pratica di Maréba repült. Itt átszállt egy Heinkel III-ba, amely egészen Bécsig repítette, ahol vendéglátói a Hotel Continentalban foglaltak számára szobát. A Duce külsőre csupán árnyéka volt régi önmagának, még a liftig is csak nagy nehézségek árán tudta elvonszolni magát. Tíz órával ezelőtt még Badoglio foglyaként ücsörgött a Gran Sasso tetején; most pedig a Führer vendégszeretetét élvezte annak az országnak a fővárosában, amelynek függetlenségéért egykoron olyan határozottan kiállt. Annyira fáradt volt, hogy ruhástól dőlt az ágyba, és már majdnem el is aludt, amikor megcsörrent a telefon. A Führer volt a vonal másik végén, gratulált a szabadulásához. „Nagyon, nagyon fáradt vagyok – felelte Mussolini. – Alvásra van szükségem. Kérem, gondoskodjon a feleségemről és a

gyermekeimről." Hitler erre is gondolt: Rachele Mussolinit és gyermekeit Rocca delle Caminetei otthonukból Münchenbe menekítette.

Másnap délben a Duce, nagy kockázatot vállalva, Bécsből Münchenbe repült, hogy találkozhasson szeretteivel. Így szólt Racheléhez: „Sosem hittem volna, hogy újra láthatlak. Holnap felkeresem a Führert a főhadiszállásán." „Most mihez kezdesz?" – kérdezte a felesége. „Még nem tudom. Beszélnem kell Hitlerrel, méghozzá sürgősen." Egy német tiszt lépett a szobába: „Az időjárás nem alkalmas a repülésre. Amíg arra várunk, hogy kitisztuljon, ön és a családja a Károly Palotában kapnak elhelyezést. Ez a Führer parancsa." Németországban hétvége volt. Mussolini kiszabadítását az emberek egyfajta sporteseményként fogták fel, és lelkesen üdvözölték. Másnap, szeptember 14-én a Duce megérkezett Rastenburgba, tizenötödik találkozójára Hitlerrel. Köszönetet akart mondani diktátortársának a hatvanadik születésnapjára küldött ajándékért, amely fogolyként és emberként is annyira meghatotta, hogy még az Egy diktátor tűnődései-ben is említést tesz róla:

„Augusztus 19. Ma reggel Brivonesi admirális visszatért La Maddalenára, megtörve ezzel teljes elszigeteltségem. Az admirális levelet hozott a feleségemtől, amelyet egy héttel korábban írt, illetve egy hatalmas dobozt, benne Nietzsche összes műveivel huszonnégy kötetben. A Führer ajándéka volt, Kesselringen keresztül juttatta el hozzám a hatvanadik születésnapom alkalmából. Az admirálistól megtudtam, hogy Vittorio fiamat dezertőrnek nyilvánították, mivel július közepe óta Rastenburgban tartózkodik a Führer vendégeként."

Kesselring az alábbi sorokat mellékelte az ajándékhoz: „A Führernek örömére szolgálna, ha a német irodalom eme gyöngyszeme némi megnyugvást és vigasztalást nyújtana önnek, és szeretné, ha úgy fogadná, mint az ön irányába táplált legmélyebb emberi érzéseinek megnyilvánulását."

Egy egykori magas rangú SS-tiszt elmondása szerint a németek a könyvek segítségével tudták meg, hogy Mussolinit Maddalénán rejtegetik. Attól kezdve, hogy Kesselring átadta a dobozt Badogliónak, egyszer sem tévesztették szem elől. Az egyik reggelen a könyveket egy kisteherautóra pakolták, amelyet innentől kezdve Skorzeny emberei folyamatosan követtek.

XVI.

A Fasiszta Köztársaság

Rastenburg: 1943. szeptember 14–16.

Rommel sikertelen egyiptomi offenzíváját követően meghiúsultak a tengelyhatalmak reményei, miszerint 1942 nyarán a Közel-Keletről északi irányban a Szovjetunió, déli irányban pedig a Vörös-tenger felé nyomulva kivívhatják a győzelmet. A hírnek hallatán, hogy szeptember 14-én Benito Mussolini, akit alig egy napja szabadítottak ki Badoglio fogságából, Rastenburgba látogat, régóta nem tapasztalt izgatottság lett úrrá a Führer főhadiszállásán. Hitler, szokás szerint, mindent a legapróbb részletig előre megtervezett. Az első, aki majd a Ducéhoz lép, fia, Vittorio lesz, aki július óta a Führer vendégeként a Königsberg Hotelban lakik. Mussolini aznap reggel szállt repülőre Münchenben és délutánra érkezett Rastenburgba. Felesége hiába állította össze nagy gonddal a ruhatárát és vasalta ki az ingjeit, hogy ezzel is javítson férje külső megjelenésén: Mussolini soványan és meggyötörten lépett ki a repülőgép ajtaján. Mintha összement volna. Az elmúlt év során több mint húsz kilót fogyott, és ez nagyon meglátszott rajta.

Vittorio ekképpen idézi fel a jelenetet: „Apám mosolyogva lépett ki a Junkers szállítógépből és fasiszta üdvözlésre lendítette karját. Fekete Fedóra-kalapot viselt és egy akkora kabátot, hogy kétszer is belefért volna. Borostás arca halovány, beteges színt öltött. Sovány volt és szemmel láthatóan nagyon fáradt. Csak a szemei őrizték meg régi eleven fényüket. Mélységes sajnálat és düh kavargott bennem. Milyen kegyetlen lehetett negyvenöt napig teljesen elszigetelten, mostoha körülmények között, félelemben élni. Megöleltem őt, ő pedig megpaskolta az arcomat... Aztán a Führer lépett oda hozzánk, és mindketten mélyen megrendülve, hosszasan szorították egymás kezét. Ezután a többi német vezető is üdvözölte apámat... Olasz csak én voltam egyedül. Autóval mentünk a főhadiszállásra, ahol apámat az egyik barakkban szállásolták el."

Vittorio két nappal a találkozásuk előtt értesült apja szabadulásáról. Hitler személyesen közölte vele a jó hírt, melyet ezzel a mondattal vezetett be: „Történelmi nap ez a német nép és minden tiszteletreméltó olasz számára." A vakmerő Gran Sassó-i fogolyszabadítás főnyeremény volt Göbbels propagandagépezetének. Szeptember 12-én, a vállalkozás estéjén, az alábbi híradást kürtölték szét Berlinből szerte az országba: „Német ejtőernyősök, – a biztonsági szolgálat és az SS emberei – a mai napon végrehajtott merész akció során sikerrel kiszabadították a Ducét, akit árulók egy csoportja tartott fogva. Badoglio arra szövetkezett, hogy átadja Mussolinit az angoloknak és az amerikaiaknak, az összeesküvés azonban kudarcba fulladt."

Felmerül ellenben némi kétség azzal kapcsolatban, hogy olasz fogvatartói vajon tényleg át akarták-e adni Mussolinit a szövetségeseknek. Közismert, hogy az angolok szerették volna, ha a nemzetközi béke túszaként a Ducét börtönbe zárják és ott is tartják. Fontosnak tűnik viszont, hogy egy kicsit visszalépjünk az időben, és megvizsgáljuk Badoglio és Eisenhower tárgyalásainak egyéb szakaszait is. Az 1943 augusztusában és szeptemberében zajló egyezkedések során a hajlott korú marsall fegyverszünetet akart kötni, hogy megmentse, ami még megmaradt Olaszországból, míg Eisenhower annyit akart nyerni az egész – ahogy ő nevezte – „piszkos ügyleten", hogy főként az olasz flotta semlegesítésével, szabad bejárást nyerjen az olasz

szárazföldre. Eisenhowert annyira nem érdekelte Mussolini személye, hogy még a Santa Teresa Longariniban szeptember 3-án aláírt Rövid Fegyverszüneti Szerződés szövegében sem említette a nevét. Mussolini és legközelebbi fasiszta híveinek kérdése csak a Hosszú Fegyverszüneti Szerződésben jelenik meg először, amelyet Castellano tábornok akkor olvasott el először, amikor már aláírta. Szeptember 8-án a király és az olasz hadvezetés Rómából délre költözött, a németek azonnal megszállták Olaszországot, Mussolinit pedig kiszabadították, miután őrei elhagyták a Gran Sassót. Amikor Badoglio Máltán aláírta a Hosszú Fegyverszünetet, a Mussolinira vonatkozó passzusnak már nem sok jelentősége volt. Lehetetlen eldönteni, hogy mindez vajon Badoglio és a király machiavellisztikus fondorlata volt-e, az viszont tény, hogy az olaszok egyszer sem kísérelték meg átadni Mussolinit az ellenségnek, és ígéretet is csak akkor tettek rá, amikor már nem tudták teljesíteni.

Rövid pihenő után Mussolini és Hitler kétórás megbeszélést tartottak. A Duce visszaemlékezett, hogyan jutott el a Nagytanács összehívására vonatkozó döntéséig, és felidézte a július 25-i összeesküvést követő eseményeket. A Führert szinte betegesen érdekelték a részletek. Csak úgy itta Mussolini szavait, és igyekezett a megfelelő következtetéseket levonni barátja drámai fordulatokban bővelkedő kalandjából, hátha megtalálja a nyitját, hogyan védekezzen saját egyre erősödő belső ellenzékével szemben. Aztán kijelentette, hogy nincs még itt az ideje, hogy „a Fasizmus Ducéja" visszavonuljon: először is itt van a háború, amit meg kell nyerni; utána még bőven lesz idő egyéb döntéseket hozni. „Olaszország jelen pillanatban a senki földje. Muszáj, hogy felállítsunk egy kormányt, amely igazgatja az ország ügyeit" – közölte Hitler. „De Führer, én soha nem lennék egy Quisling" – felelte megrökönyödve Mussolini. Hitlert váratlanul érte ez a negatív hangvételű utalás a hírhedt náci kollaboráns norvég kormányfőre. Mussolini nem értette, miért fintorodik el Hitler a megjegyzésén. Csak később tudta meg, hogy a Führer nagy becsben tartotta Quislinget, mint azt az embert, aki lehetővé tette Németország számára, hogy ellenőrzést gyakoroljon Norvégia felett. A kínos momentum elmúltával Hitler rátért a teendőkre: „Egyetlen napot sem vesztegethetünk. Életbevágóan fontos, hogy ön már holnap

reggel bejelentse a rádióban a királyság eltörlését és az új fasiszta állam megalakulását, melynek hatalmi ágai az ön személyében összpontosulnak. Ezzel szavatolja a Németország és Olaszország közti szövetség teljes körű érvényességét. Más garancia elképzelhetetlen. Ön, akárcsak én, egy személyben lesz államfő és kormányfő. Egy héten belül új alkotmányra lesz szükség. Semmi kétségem afelől, hogy egyetért velem abban, hogy az új kormány legelső intézkedései között ítéletet kell mondjon a Nagytanács árulói felett. Ciano gróf az én szememben négyszeres áruló: elárulta a hazáját, a fasizmust, a Németországgal kötött szövetséget és a családját. Engem az Ön helyében semmi sem tartana vissza attól, hogy személyesen vegyek elégtételt. Azonban én átadom Cianót önnek. Az lesz a legjobb, ha a halálos ítéletet Olaszországban mondják ki, és ott is hajtják végre."

„Ciano gróf a lányom férje és az unokáim apja" – felelte Mussolini, akit nagyon felkavart a dolog.

„Éppen ezért még súlyosabb bűn az övé – felelte Hitler – és önnek ebben nagyon is egyértelműen kell állást foglalnia. Az olasz árulás, ha a szövetségesek megfelelően kihasználják, akár Németország hirtelen összeomlásához is vezethetett volna. Példát kellett statuálnom minden olyan szövetségesünk előtt, aki netán eljátszott a gondolattal, hogy Olaszország útjára lépjen. Csak azért késleltettem egy rendkívül részletesen kidolgozott terv végrehajtását, mert tudtam, hogy ki tudom önt szabadítani, és így meg tudom akadályozni, hogy a szövetségesek kezére adják. De ha csalódást okoz nekem, kénytelen leszek azonnal parancsot adni a büntetőintézkedésekre." Ezután Rudolf Hahn nagykövethez fordult, akit Mussolini „politikai tanácsadójának" nevezett ki, és aki jelen volt a beszélgetésnek ebben a szakaszában: „Maga pedig segédkezni fog az új olasz köztársaság megszületésénél." Ezzel véget ért a tárgyalások első napja. A Ducénak a másnapi folytatásig egyetlen éjszakája maradt, hogy eldöntse, elfogadja vagy visszautasítja Hitler feltételeit.

Késő délután Mussolini felhívta feleségét, hogy nyugalomra intse és megmondja neki, hogy minden a legnagyobb rendben van: „A Führer úgy üdvözölt, mint a tulajdon testvérét. Azt akarja, hogy térjek vissza a hatalomba és legyek az új köztársaság vezetője." „Benito, nehogy elfogadd! – óvta Rachele. Kérlek, hallgass rám! Nehogy elfo-

gadd!" „El kell fogadjam – felelte a Duce, aki már beletörődött a sorsába. – Ha nem teszem, a németek feldúlják egész Olaszországot. Ezt már végig kell csinálnom. A legvégéig." A telefonbeszélgetés után Vittorióval vacsorázott. Apa és fia sok mindenről beszélgettek. Mussolini tudni akarta, miért haragszik mindenki annyira Cianóra. A legszélsőségesebb fasiszták, de még Rachele is azt követelték, hogy a volt külügyminisztert azonnal tartóztassák le és állítsák bíróság elé. A németek – amint az a Hitlerrel folytatott beszélgetésből is kiderült – ugyanezt akarták, sőt már a halálos ítéletet is kimondták. Az egyetlen személy, aki Ciano védelmére kelt, felesége, Edda volt, aki úgy kívánta lezárni az egész ügyet, hogy útlevelet szerez férjének, magának és a gyerekeknek, amivel elutaznak Dél-Amerikába.

Vittorio így emlékszik az apjával elköltött vacsorára: „Apám alig evett valamit, mert a gyomorfájdalmai nagyon felerősödtek a fogsága alatt... híreket akart hallani. Negyvenhat napja nem látott újságot, ami számára rosszabb volt, mintha megkínozták volna... Először a családról beszélgettünk, anyámról, Romano öcsémről és a nővéremről, Anna Mariáról, akik mind Münchenben voltak. Ott volt Edda és Galeazzo is a gyermekeikkel, Fabrizióval, Raimondával és Marzióval. Elmondtam neki, hogy a Ciano család jól van, és hogy néhány apróbb kellemetlenségtől eltekintve, tisztességesen bánnak velük."

Edda, Galeazzo és a gyermekeik német segítséggel hagyták el Rómát azzal a céllal, hogy Spanyolországba repülnek. München, ahol állítólag csak üzemanyagért szálltak le, egyszerre csak a végállomást jelentette számukra. Augusztus 27-én a családot egy villába költöztették a Starnberg-tó partján, ahol nagyon udvariasan bántak velük. Hamarosan azonban világossá vált előttük, hogy házi őrizetben vannak. Mussolini lánya ragaszkodott hozzá, hogy beszélhessen a Führerrel, aki eleget is tett a kérésnek, sőt előtte még egy csodaszép virágcsokrot is küldött Edda születésnapjára. Hitler a következőket mondta: „A spanyolországi út nagyon veszélyes lett volna a Ciano család számára. Az nem egy biztonságos ország. Tele van brit ügynökökkel, a spanyolok viszonya hozzánk pedig távolról sem egyértelmű. Még gondolkodnom kell azon, amit kér tőlem."

Vittorio elmondta apjának, hogy Hitler már több mint két hete ül a Ciano család kérésén. Edda dühös és a legrosszabbra gyanakszik.

Mussolini, aki még mindig a találkozó hatása alatt volt, így vélekedett: „Sokkal szerencsésebb lett volna más útvonalat választani. A németek sosem fogják megbocsátani Galeazzo németellenességét." Ez így is volt. Ribbentrop mindenekelőtt azzal vádolta egykori kollégáját, hogy Nagy-Britannia és Franciaország az ő sugallatára üzent hadat Németországnak, mivel bizalmasan közölte nagyköveteikkel, hogy Olaszország nem szándékozik hadba lépni 1939 augusztusában.

Ciano röviddel a kivégzése előtt a következőket írta: „A németek biztosra vették, hogy a britek és a franciák ölbe tett kézzel nézik majd, amint ők elmetszik Lengyelország torkát. Ezzel kapcsolatban az egyik siralmas salzburgi vacsoránkon Ribbentrop minden áron fogadást akart velem kötni. Egy antik fegyvergyűjteményt tett fel egy olasz festmény ellenében arra az esetre, ha az angolok és a franciák semlegesek maradnak. Egyébként ennek számos tanúja is van... Később persze elfeledkezett a fogadásról és nem teljesítette a kötelességét. Hacsak ezt a csapat külföldi zsoldban álló semmirekellőt* nem nevezzük egyfajta fizetségnek. A fentieket 1943. december 23-án, tizenkilenc nappal a kivégzése előtt vetette papírra.

Az igazság az volt, hogy Ribbentrop, Hitler környezetének legviszszataszítóbb alakja, egyáltalán nem szívlelte az olaszokat, Cianóval pedig, akit megbízhatatlan pletykafészeknek tartott, végképp nem rokonszenvezett.

Ribbentropon kívül két másik magas rangú német – a náci ideológus Alfred Rosenberg, valamint Rommel – is hevesen ellenezte mindenféle szövetség felújítását Olaszországgal, illetve Mussolini visszahelyezését a hatalomba. Rommel még mindig haragudott Mussolinira, amiért kritikával illette az el-alameini csatában játszott szerepéért. Amikor Hitler megkérdezte, hogy mi a véleménye a kiszabadításáról így felelt: „Az olaszok még ellenségnek is jobbak, mint barátnak. Ha a Ducét kiszabadítjuk, azzal csak a mozgásterünket korlátozzuk Olaszországban." Hitler hasonló válaszokat kapott más főtisztektől is. Raeder admirális azt mondta, hogy jobb, ha Mussolini börtönben marad, mert legalább megkíméli Németországot néhány

* Ciano a fasiszta kivégzőosztagra utal, amely hamarosan kioltja az életét, a többi „összeesküvőjével" együtt.

váratlan és kellemetlen meglepetéstől. Guderian szerint Mussolini fogolyként több garanciát jelent Németországnak, mintha szabadlábon lenne. Csupán ketten láttak némi pozitívumot a Duce kiszabadításában. Az egyik Kesselring marsall volt, akit kizárólag a hadvezetéshez kapcsolódó logisztikai szempontok vezéreltek, a másik Hermann Göring, aki viszont érzelmi oldalról viszonyult a kérdéshez: „Mussolinit a sorsára hagyni egyenlő a közös ügy elárulásával."

Vittorio beszámolt apjának az olasz fasiszták tevékenységéről, akiket a július 25-i puccsot követően, a római német nagykövetség segítségével Münchenbe menekítettek. Aztán elmesélte, hogyan hívatta magához a Führer, miután Skorzeny sikeresen kiszabadította a Ducét Gran Sassó-i fogságából. Mussolini ekkor félbeszakította, és így szólt: „Egy alkalommal Hitler azt írta nekem: Duce ezt sosem fogom Önnek elfelejteni. Ma én ugyanezt mondtam neki: Sosem felejtem el, hogy megmentette az életemet – ami egyébként már nem érdekel – és, ami sokkal fontosabb: megakadályozta, hogy szégyenszemre átadjanak az ellenségnek."

Ezután Mussolini további részleteket közölt Vittorióval a találkozón elhangzottakról: „Oroszországban nem állnak túl jól a dolgok, de a németek biztosra veszik, hogy meg tudják állítani az ellentámadásokat és kihúzzák a telet. Az oroszok bátor ellenállása óriási és egyben nagyon kellemetlen meglepetést okozott a német hadvezetésnek. A másik meglepetés akkor érte őket, amikor megtudták, hogy az oroszok titkos fegyvergyárakat telepítettek az Ural mögé, amiről a német felderítésnek fogalma sem volt. Ha ehhez még hozzáadjuk azt a hatalmas mennyiségű fegyvert és utánpótlás, amit az oroszok az amerikaiaktól kapnak, könnyen láthatjuk, milyen nehézségekkel kell a németeknek szembe nézniük. Sztálingrádnál viszont nem volt az oroszoknak semmi segítségük. Egyedül kerítették be és semmisítették meg von Paulus seregeit. Béketárgyalások? Hitler hallani sem akar róluk. Azt mondja, ez élet és halál kérdése az európai civilizáció számára... Nekünk olaszoknak nincs más választásunk, mint tovább folytatni a harcot.

Hazánk földje tele van mindenféle vallású és fajú katonával, akik mindent lerombolnak. Július 25. és szeptember 8. között a szövet-

séges légierő több szegénynegyedet pusztított el, mint bármikor a háború folyamán. Nincs kegyelem a legyőzötteknek. Úgy hírlik, hogy Badoglio, aki öregkorára egyre agresszívabb lesz, egy kisebb monarchista sereget szervez, ami a szövetségesek irányítása alatt fog harcolni. Ez még szégyenteljesebb, mint bármilyen szövetségesváltás. Bismarck valaha azt mondta, hogy amikor Olaszország katonai szövetségre lép, már előre azon morfondírozik, hogyan léphetne ki belőle, és még egy külön klauzulát is beiktat a paktumba ennek biztosítására. Sajnos az olasz hadsereg már nem létezik. A flotta szerzett valahonnan elég üzemanyagot, hogy eljusson Máltáig, ahol megadta magát. Olaszország becsülete megkívánja, hogy visszatérjünk a háborúba.

Hitler nagyon is világosan a tudtomra adta, hogy a német nép visszataszítónak találja az olaszok árulását, és nem fogad el semmiféle engedékenységet a Führer részéről Olaszországgal szemben. A német vezérkar mindig is bírálta Hitlert, mert megbízott bennünk, és most azt bizonygatják, hogy lám, nekik volt igazuk. Semmi okunk az ünneplésre, ugyanakkor minden tőlünk telhetőt meg kell tennünk, hogy visszanyerjünk valamicskét a bizalomból, és a németekben még csak fel se merüljön a gondolat, hogy az olasz népen álljanak bosszút. Hitler azt mondja, a Wermacht hamarosan új, halálos fegyverek birtokába jut, melyek megfordítják a háború menetét. Ez szigorúan titkos. Nem bíznak meg bennünk, olaszokban, és ez nekem is fáj. Hitler kivétel ez alól, őrá nem jellemző ez a fajta gyanakvás, de a környezete rideg és elutasító. Tudod, mit gondol Ribbentrop? Hogy a július 25-én történtek csak valami olasz komédia részei, melyet a király meg én főztünk ki."

Másnap, második megbeszélésük alkalmával Mussolini választ adott Hitlernek. Beleegyezett az új kormány felállításába, csupán néhány apróbb feltételt támasztott. Ezek egyike az volt, hogy az új olasz államnak legyen saját hadserege. Sir Ivore Kirkpatrick, brit történész írja: „Az elővigyázatosság is arra késztette Mussolinit, hogy fogadja el a németek ajánlatát. Ismerte jól Hitlert, és tudta, hogy ha megakadályozzák valamiben, kegyetlen bosszúra képes. Így tehát Mussolini egyfajta védőpajzsnak tartotta saját magát a német brutalitással szemben." Ami a megtorlást illeti, Hitler az előző napon felte-

hetően közölte Mussolinival: „Amennyiben ön megtagadja a tengelyhatalmi szövetséget, Észak-Olaszország Lengyelország sorsára jut... Csak öntől függ, hogy melyik városon teszteljük titkos fegyvereinket: Londonon vagy netán Milánón, Genován és Torinón..."

A megállapodás szerint a Duce hivatala egyelőre Németországban marad. Ez idő alatt a német hadsereg befejezi a hátralévő hadműveleteket, és végleg ellenőrzése alá vonja Olaszország középső és északi részét. Göbbels naplójából: „A rendfenntartásban a szokásos módszereket alkalmazzuk. A Führer ragaszkodott hozzá, hogy semmin se változtassunk. A Duce a Fasiszta Párt újjászervezésével akarja kezdeni... utána pedig összehívná az alkotmányozó nemzetgyűlést, amely kimondaná a Savoyai-ház végét. A Duce még mindig bizonytalan ezt a kérdést illetően. Mindent egybevetve elégedett vagyok, hogy a Führer nem engedett az eredeti elképzeléseiből. Most már világosan érzékelhető, hogy nem szentimentális, érzelmi megfontolásokat követve cselekszik."

Az „eredeti elképzelésekről" nem szóltak Mussolininak. Ezek voltak ugyanis azok a német intézkedések, melyeket Hitler Badoglio árulása kapcsán tartott beszédében szeptember 10-én, két nappal az olasz fegyverletétel után említett. A beszéd, amely tele volt izzó gyűlölettől fűtött fenyegetésekkel, a legszörnyűbb bűnök elkövetésével vádolta Olaszországot. Első lépésként a németek magukhoz csatolták Alto-Adige / Dél-Tirol, illetve Venezia Guilia tartományokat, melyek élére náci gauleitereket neveztek ki: Franz Höfnert Innsbruckba, Friedrich Rainer pedig Triesztbe. Göbbels a két régió konföderációjában gondolkodott, melyhez tervei hozzácsatolták volna Velencét is.

Szeptember 15-én, egy héttel az olasz fegyverletétel napja után a híres poroszországi Farkaslakból bejelentették az új olasz köztársaság megalakulását és a fasiszta mozgalom újjászületését. Öt határozatot olvastak be, köztük Alessandro Pavolini kinevezését a Fasiszta Köztársasági Párt főtitkárává. Utasították a szeptember 8. előtt hivatalban lévő személyeket, hogy térjenek vissza a posztjukra. A fasiszta milícia élére Renato Riccit nevezték ki.

Szeptember 16-án Mussolini feszült légkörű, gyötrelmes megbeszélésen vett részt a Rastenburgba érkező fasiszta vezérekkel,

akik mind egy szálig azt követelték, hogy kegyetlenül számoljon le a fasiszta eszmék árulóival. Ezután harmadszor és utoljára találkozott Hitlerrel. A Duce kifejezte, hogy mennyire szívesen visszamenne Rómába, ha a német vezérkar úgy döntene, hogy mégis tartja a Monte Circeo–Majella vonalat. Hitler számára az, hogy hol legyen az olasz kormány székhelye, csupán technikai kérdést jelentett, melyet a hadműveletek alakulása után lehetett csak megválaszolni. Mussolini ragaszkodott hozzá, hogy Rómát nem szabad átengedni az ellenségnek. „Ha Nápoly* után a fővárost is elveszítjük, annak katasztrofális következményei lesznek Olaszországban és világszerte egyaránt. És ez csak a politikai vonzata a dolognak. Katonai szemszögből nézve az ellenség kezére juttatná az Olaszország közepén található mintegy harminc repülőteret, ahonnan felszállva a szövetséges bombázók könnyedén elérnék Dél-Németországot, a Dunamedencét és a Balkánt."

Szeptember 18-án Mussolini és Vittorio visszautaztak Berlinbe. Búcsúzáskor Hitler gyengéd hangon kérte a Ducét, hogy vigyázzon az egészségére, és egyben egy német orvost is rendelt mellé dr. Georg Zachariae személyében. Felhívta Mussolini figyelmét, hogy a korábbiakkal ellentétben, ne legyen elnéző sem barátaival, sem ellenségeivel szemben. „Duce, Önnek senkire sem kell tekintettel lennie" – mondta. A repülőút alatt Mussolini felvázolta magának a Radio Münchenben aznap este elhangzó beszédének főbb vonalait. Ez volt az első nyilvános megszólalása az új fasiszta köztársaság vezetőjeként. Vittorio így emlékezik: A hangja fáradtnak tűnt, de végig jól felismerhető volt, mégis sokan azt gondolták, hogy ez is csak Göbbels propagandagépezetének a trükkje."

Íme a jól ismert főbb pontok: Olaszország újra csatlakozik a Németországgal és Japánnal kötött szövetséghez, újjászervezi hadseregét, leszámol a hazaárulókkal, megsemmisíti a „pénzuralmi parazita országokat" és a munkát tekinti az új gazdaság alapkövének. Mussolini beszédéből idézünk:

„Feketeingesek, olasz férfiak és nők! Hosszú hallgatás után ismét az én hangom szól hozzátok, és biztos vagyok benne, hogy felis-

* Nápolyt 1943. október elsején foglalták el a szövetséges csapatok

meritek... A „hűség" szó a német nép számára mély, félreérthetetlen, ha úgy tetszik, örök érvényű jelentéssel bír... A királyi ház, a Savoyai-dinasztia, annak ellenére, hogy a hadüzenetet maga a király küldte, az egész háború alatt a defetizmus és a németellenes propaganda fő szószólója volt. A király cselekedetei révén káosz, nyomorúság és szégyen uralkodik ma Olaszországban... El kell pusztítanunk a parazita plutokráciákat, és a munkát tekinteni a gazdaság és az állam alapjának is... Parasztok, munkások, dolgozó emberek! Az állam, amely kiemelkedik e szörnyű katasztrófából, a ti államotok lesz...!"

Szeptember 23-ig Mussolini alkalmi hivatalát Garmisch és München közt félúton, Welheimtől öt kilométerre, a Waldbichl-kastélyban rendezték be. Pavolinit és Riccit Rómába küldték, nyomukban Karl Wolff SS-tábornokkal, Mussolini „katonai szaktanácsadójával". Az új olasz köztársasági kormány a Weilhelm–Róma közvetlen összeköttetésű telefonvonal mentén állt fel. Minden kockázat ellenére, amelyet az új Mussolini-rezsimmel való kapcsolat jelentett, több jelentkező akadt, mint betöltendő pozíció. Mussolininak csak a külügyminiszteri és védelmi tárca kérdése okozott némi fejtörést. Végül a külügyminiszterséget megtartotta magának, míg védelmi miniszternek kinevezte azt a Graziani marsallt, akit észak-afrikai tevékenysége miatt korábban vizsgálat alá helyeztek. Graziani neve egybeforrott az etióp háború hőstetteivel, ahol kiérdemelte a „Neghhelli oroszlánja" melléknevet. Az ő jelölése azért is hasznosnak bizonyult, mert mindenki Badoglio ősrégi vetélytársaként tartotta számon.

Most, hogy Münchenben újra viszontláthatta családját, Mussolininak szembe kellett néznie a Ciano-problémával, ami immár a tragédia jegyeit kezdte magára ölteni, tekintve Hitler rastenburgi parancsát, melyet a Duce kénytelen volt elfogadni. Az 1924-es Matteotti elleni merénylet óta ez volt a második politikai gyilkosság, amelyet Mussolini nevével össze lehet kapcsolni. Főleg mások döntései és az események alakulása révén mindkét esetben súlyos veszteségek árán került ki a konfliktusból. Más katonai és politikai vezetőkhöz hasonlóan ő is kényesen ügyelt, nehogy gyengekezűnek és határozatlannak tűnjön a nép szeme előtt. Történelmi önmagát a fasizmus megalapítójához illően, kérlel-

hetetlen jelleműnek szerette volna tudni. Azonban sokak előtt nem ismert, hogy a kérlelhetetlenség álcája mögött a paraszti neveltetésből fakadó, őszinte nagylelkűségről árulkodó mozzanatok is voltak az életében. Jó példa erre, ahogy igyekezett elnyerni a Matteotti család, majd később saját lánya, Edda bocsánatát.

Szeptember 19-én Edda összehívta az egész családot vasárnapi vacsorára, ahol szeretett volna összebékíteni mindenkit. Teljes létszámban ott volt a Mussolini és a Ciano család is. Vittorio így számolt be a családi összejövetelről:

„Apám az asztalfőn ült egy antik karosszékben. Sötét öltönyt viselt, a nyakkendője csálén állt.... A háta mögött volt egy ablak, és a beömlő fény eltakarta fáradt és meggyötört vonásait. Rengeteget fogyott, és nem érezte jól magát... Vacsorára valami fölvizezett zöldséglevest szolgáltak fel. Apám csak néhány kanállal evett, minden étvágy nélkül. Gondolataiban messze járt tőlünk... A sógorom, Galeazzo a jobbján ült, és most is a maga szokásos fölényes és zárkózott módján viselkedett, ami annyira zavarta anyámat. Remekbe szabott világosszürke öltönyben volt, melynek szivarzsebéből makulátlanul fehér zsebkendő kandikált ki... Haját gondosan hátrafésülte... Néha még egy mosolyra is futotta tőle... Edda csöndben ült mellettem és megpróbált magába erőltetni valami ennivalót, mindegy volt neki, mit. Mostanra már semmi más nem érdekelte, mint hogy megmentse a férje életét."

Úgy látszott, talán Edda közvetítési kísérletei nyomán enyhül valamelyest Mussolini és Ciano viszonya, azután, hogy a Duce visszatért Rastenburgból. Végeredményben azonban semmi sem változott. Galeazzo kijelentette, hogy jóhiszeműen és jó szándékkal cselekedett, amikor Grandi pártját fogta. Azt akarta, hogy a király végre foglaljon állást, de semmi esetre sem állt szándékában a Duce bukását okozni. Felajánlotta, hogy bármilyen tisztséget elvállal az új köztársasági kormányban, vagy ha ez nem lehetséges, akkor beáll az új légierőhöz. Edda szembeszállt a fasiszta szélsőségesekkel, akik bíróság elé akarták állítani, majd agyonlövetni a férjét, és megpróbált ellenállni a Führertől és környezetéből sugárzó gyűlöletnek is.

Még Göbbels is jól értesült Edda mesterkedéseiről: „Edda Mussolininak sikerült rávenni apját, hogy változtassa meg a Cianóról

kialakult véleményét. Ahogy Mussolini Münchenbe érkezett, lánya hosszasan elbeszélgetett vele, melynek eredményeképpen a Duce és Ciano kibékültek. Cianót apósa újra a kegyeibe fogadta, ami azt jelenti, hogy a mérges gomba ismét csak felütötte fejét, és szépen növekszik az Olasz Fasiszta Köztársasági Párt kellős közepén." A kibékülés csak feltételezés volt Göbbels részéről, hiszen Mussolini ekkorra már tudta, hogy Ciano sorsa végképp megpecsételődött.

Mussolini hirtelen felállt a vacsoraasztaltól, egy fáradt mozdulattal búcsút intett mindenkinek és távozott. Vittorio Mussolini így folytatja: „Miután elment, Edda és Galeazzo is visszatértek a villába Almaschausenbe, ahol a németek elszállásolták őket... Csak anyám maradt a hatalmas ebédlőben. Sosem fogom elfelejteni, ahogy akkor nézett. Csak bámult a távolba, de a szemében egyetlen könnycsepp sem csillogott."

Szeptember 24-én megalakult az első köztársasági kormány. Mussolini sikeresen megállj!-t parancsolt Roberto Farinacci háttérmanővereinek, aki minden áron a belügyminiszteri posztot követelte magának. Helyette a tárca élére Guido Buffarini-Guidit nevezte ki. A pisai ügyvéd és egykori államtitkár jó viszonyt ápolt Mussolini feleségével, Rachelével, és szeretőjével, Claretta Petaccival egyaránt. Külügyi államtitkárként ő jelölte Serafino Mazzolini grófot Egyiptom olasz főbiztosi posztjára. (Mazzolini természetesen sosem tudta elfoglalni pozícióját.) Miután összeállította a kormánytagok névsorát, Mussolini megtette azt, amire július 25. óta vágyott: visszatért Romagnába. Szeptember 23-án érkezett repülővel Forliba. Itt azonnal életbe léptek a németek biztonsági intézkedései, melyeket „a Duce védelmére" foganatosítottak. A repülőtéren már várta két „őrzője", Rahn és Wolff. És ha valakinek még mindig nem lett volna világos, hogy a Duce csak korlátozott mozgástérrel rendelkezik, a Führer az SS Leibstandarte Adolf Hitler – a Hitler személyes biztonságára felügyelő SS-ezred – egyik egységét is Mussolini mellé rendelte.

A Fasiszta Köztársaság alakuló kormányülésére szeptember 27-én Rocca delle Caminetén, a Duce saját rezidenciáján került sor. Mussolini részletezte a Hitlerrel megbeszélt terveket, többek között az alkotmányozó országgyűlés összehívásáról és a hazaárulók megbüntetéséről szóló megállapodást. Akármerre is ment, magán érezte a

németek nyomasztó jelenlétét. A német rendőrség vagy a hadsereg egy tisztje folyton követte, és minden mozdulatát leste. Ez arra késztette, hogy még aznap este hosszú levelet küldjön Hitlernek, melyben egyebek között az alábbiakat írta: „Amint Ön is bizonyára hallotta, az olasz fasiszta kormány megtartotta első ülését, ahol ismertette a programját, amely kitűnő fogadtatásban részesült. Graziani marsall személye a pecsét a kormány hitelességét igazoló szelvényen... Ha újra szeretnénk építeni az országot, az újonnan alakult kormánynak elegendő autonómiával kell rendelkeznie ahhoz, hogy képes legyen megfelelő utasításokat adni az államapparátus közigazgatási szerveinek. A köztársasági kabinet, melynek van szerencsém kormányfője lenni, egyetlen célt tűzött ki maga elé: Olaszországnak újra aktív szerepet biztosítani a háborúban. De ahhoz, hogy ezt a célt el is érjük, elengedhetetlenül fontos, hogy a német katonai szervek kizárólag a katonai feladatokra korlátozzák tevékenységüket, és hagyják az olasz polgári hatóságokat irányítani az országot. Amennyiben ezek a feltételek nem teljesülnek, az olasz közvélemény és a világ egyaránt azt a következtetés fogja levonni, hogy ez a kormány nem működőképes. Maga a kormány a nevetség tárgyává válik és káoszba süllyed. Biztos vagyok benne Führer, hogy Ön megérti a fent említett problémák jelentőségét, és felméri azoknak a gondoknak a súlyát, amellyel szembe kell néznem, és amelyek megnyugtató megoldása nem csak Olaszország, de Németország érdekében is áll."

Hitler nem válaszolt a fenti kétségbeesett „folyamodványra", sőt az elkövetkező tizennyolc hónapban egyértelműen megmutatta, hogy nem hajlandó a problémákat olasz szemszögből nézni. Mindössze annyit felelt az ilyen jellegű kérésekre, hogy majd a végső győzelem után minden ügyes-bajos kérdést rendezni fognak. Így tehát a Rocca delle Caminetében megalakult kormány hiába igyekezett hatékonyan működni, az Olasz Szociális Köztársaság (Reppublica Sociale Italiana, RSI) fennállásának ideje alatt mindvégig – ahogy Mussolini már az elején ösztönösen megérezte – tehetetlenség és zűrzavar jellemezte, miközben a gúny és nevetség tárgyát képezte. Mindazonáltal Mussolini új kormányának volt némi haszna is. Ha jelképesen is, de életben tartotta a csonka olasz államot, a lakosságnak elviselhető életkörülményeket biztosított, és alkalmanként megakadályozta a

megszálló német csapatok túlkapásait. Az RSI kormánya képes volt megőrizni a líra értékét, és a szűnni nem akaró szövetséges bombatámadások közepette is elfogadható szinten tartotta az ipari és mezőgazdasági termelést. Az olasz embereket ekkor azonban már semmi sem ingatta meg meggyőződésükben: tudták, a háborút mindenképpen elvesztették.

Fenti levelének megírását követően a Duce tizenhét napos szabadságot vett ki. Ez idő alatt végleg eldőlt, hogy nem Róma lesz az RSI fővárosa, mivel a németek a Vatikán kérésére „nyílt várossá" minősítették. A kormány székhelyét a Garda-tó partján fekvő csinos kis üdülővárosba Salòba tették. Ide érkezett meg október 8-án Mussolini és családja. Mussoliniék a Villa Feltrinellibe szálltak meg, míg a Duce hivatalát a szomszédos Gargnano városában, a Villa delle Orsolineben rendezték be, ahol aztán ideje jó részét töltötte, távol feleségétől. Egy másik közeli kisvárosba, Gardoneba is új vendég érkezett: Claretta Petacci – a németek jóváhagyásával – beköltözött a Villa Fiordalisóba.

A Berlinnel ápolt kapcsolatokért Filippo Anfuso felelt. Ő azon kevés diplomata közé tartozott, akik Mussolini felhívására csatlakoztak az RSI-hez. Anfuso egy ábrándozó természetű cinikus volt, aki nem volt képes visszautasítani a hanyatló Ducét, amikor az segítségért és megértésért könyörgött. Budapesti posztjáról táviratozott Mussolininak: „Duce, a halálig kitartok maga mellett!" Később így emlékezett: „Szeptember 13-án telefonáltak Berlinből. Egy német hang szólt a kagylóba." A hívó báró Alexander Dörnberg volt, a külügyminisztérium protokollfőnöke, aki azt mondta, hogy Anfusót egy újságíró ismerőse szeretné üdvözölni. „Éppen azon tűnődtem – folytatja Anfuso – hogy ki lehet az az újságíró, aki Dörnbergen keresztül próbál meg engem elérni, amikor a vonal másik végéről megszólalt egy összetéveszthetetlen, mély férfihang: Anfuso, megkaptam a táviratát.

„Csakis erre számítottam magától...." Anfuso úgy döntött, eldobja magától fényes diplomáciai karrierjét. Lépése válasz volt arra a szarkazmusra, amit Budapesten német és magyar részről tanúsítottak az olasz fegyverletétel hírének közzététele után. Anfuso az alábbiakat halála előtt néhány nappal közölte bizalmasan a szerzővel:

„Lehetetlen megérteni – ha csak személyesen nem tapasztalja az ember – hogy mit jelent egyedül állni a színpadon egy olyan közönség előtt, melynek egyedüli célja, hogy a sértések hadát zúdítsa a fejedre. Íme az olasz – mondják – az örök áruló, a caporettói, a mandolinzenész, a makarónievő és így tovább. Én is megtapasztaltam milyen az, amikor a legrútabb módon kijátszanak. De, hogy minden hibát Mussolini nyakába varrjanak, az számomra nem volt más, mint a gyávaság és opportunizmus megnyilvánulása. Kétségtelenül mindenhol lehetett felelősöket találni. A királyi udvarnál, a Palazzo Veneziában, a tábornokok között, a fasiszta vezetők soraiban, a nagytőkések, sőt a helyi fasiszta vezetők között is. Aztán ott volt az a kétértelmű mondat: A háború folytatódik, ami után a király elmenekült Pescarából – engem mindez nagyon zavart. Egy szép napon a Történelem majd megítéli, hogy köszönet vagy szemrehányás jár azoknak, akik úgy döntöttek, megvédik azokat a honfitársaikat, akik szeptember 8. után német fennhatóság alatt maradtak. Ahogy a britek mondják – őket mindig idézik, ha kell egy frappáns frázis – Mindegy, hogy jót vagy rosszat teszek, ha a hazámért teszem." Ez volt hát Anfuso, aki követte Mussolinit, amint igyekezett elismertetni az Olasz Szociális Köztársaságot. Ő maga a cseppet sem irigylésre méltó berlini nagykövet posztot kapta.

Az új kormány első ülését követően Hitler a következő táviratot küldte Mussolininak: „Örömmel és megelégedéssel hallottam a hírt az új olasz fasiszta kormány megalakulásáról. Megtisztelő számomra, hogy tudathatom Önnel: a Német Birodalom ezennel elismeri az Ön által alakított kormányt, és készen áll arra, hogy hű bajtársként és szövetségesként vállvetve harcoljon a végső győzelem kivívásáig." Megérkezésekor Berlinbe Anfuso így szólt egyik munkatársához: „Nem szabad kimondanunk, de a háborút elvesztettük. Olyannyira elvesztettük, hogy alig maradtunk néhányan. De csakis azért, mert elveszettük, nem szabad magára hagynunk Mussolinit és az olasz népet."

Anfusónak csak egy hónappal később, november 13-án nyílt alkalma átadni a megbízólevelét Hitlernek. Hitler a következő szavakat tette hozzá: „Helyesen cselekedett, amikor kitartott Mussolini mellett. A Ducét szolgálni minden olasz számára nagy megtiszteltetés."

Eközben hanyag mozdulattal az asztalára ejtette az új Olasz Szociális Köztársaság kormányfőjének levelét. A „szociális" jelzővel sosem értett egyet. A Mussolinit körülvevő politikai agitátorok furcsa keverékéből álló új rezsimre, a németek realistább módon csak mint „észak"-ra utaltak. Létezett továbbá egyfajta bizarr kontraszt a monarchista déllel, amelynek néhány negatív tartalmú faji és erkölcsi vonatkozása is volt.

Anfusó szerencsésnek mondhatta magát, hogy sikerült személyesen találkoznia Hitlerrel, aki mostanában már alig mozdult ki a Farkaslakból. Ezen felbuzdulva megpróbált előhozakodni négy problémával, melyek – bár akkor még nem tudhatta – egész nagyköveti megbízatása alatt megoldatlanok maradtak. Az alábbi témákat szerette volna megvitatni: Alto Adige és Trentino kérdése, Trieszt és Venezia Giulia tartománya, az új olasz hadsereg és a német táborokban lévő olasz hadifoglyok sorsa. Hitler nem mutatott különösebb elfogultságot a két régió ügyében, de megint csak megismételte, amit Mussolininak mondott: ezek olasz területek, de a végső győzelemig nem változik a státusuk. Egy mondattal utalt Olaszország Földközi-tengeren gyakorolt jogaira is, majd rátért a hadsereg kérdésére és kifejtette, hogy a munkatáborokban ellenez mindenféle megkülönböztetett bánásmód alkalmazását „a Badogliót követő foglyokkal" szemben.

Amint megérkezett a Villa Feltrinellibe, Mussolini rögtön kijelentette, hogy egyáltalán nincs ínyére a németek által kiválasztott helyszín: „Utálom a tavakat. A tó nem más, mint ostoba átmenet a folyó és a tenger közt." A rastenburgi megállapodás értelmében két kötelezettségének mindenképpen eleget kellett tennie: meg kellett alapítania a Fasiszta Köztársasági Pártot és megbüntetnie a július 25-i árulókat. Amíg ezt a két feladatát nem teljesítette, nem léphetett kapcsolatba Hitlerrel, aki a bürokrácia függönye mögé rejtőzve hirtelenjében elérhetetlenné vált. A Duce úgy tett, mintha nem értené, hogy a Führer most teszi próbára eltökéltségét és ellenállási képességét a náci keményvonalasok és a német vezérkar felől érkező nyomásnak. E két csoport ugyanis hevesen ellenezte, hogy Olaszországot teljes jogú partnerként vegyék vissza a Tengelybe. Időközben számos probléma hevert megoldatlanul. Az egyik reggel

jelentés érkezett Anfusótól Berlinből, melyben a nagykövet tájékoztatta arról, hogyan viszonyul Hitler az olasz hadifoglyok kérdéséhez. Mussolinit dühítette a helyzet: „Miért hívnak minket ezek a szövetségeseiknek? Miért nem hullik már le az álarc, és jelentik ki, hogy megszállt ország megszállt népe vagyunk?" – fakadt ki titkárának, Giovanni Dolfinnak. Dolfin megkérdezte: „Miért nem próbál meg Hitlerrel négyszemközt, a kísérete nélkül tárgyalni? Hátha úgy megtalálnák a választ a minket megosztó problémákra." „Nem volna értelme egy ilyen találkozónak – felelte Mussolini – mert Hitlert most a mi gondjainknál jóval nagyobb jelentőségű események kötik le. Rögtön azután, hogy visszajöttem Olaszországba, levelet küldtem neki Grazianival, amelyben elmagyaráztam minden problémánkat. Nem sokkal ezután egy nagyon részletes táviratot is kapott tőlem, melyben a segítségét kértem Zara városának megmentéséhez... A mai napig nem kaptam tőle választ... rengeteg ígéret, ígéretek Rahntól, azok vannak."

Ilyen légkörben zajlott november 14-én a veronai Castelvecchio egyik termében a Fasiszta Köztársasági Párt országos gyűlésének első ülése. A kongresszuson, amint az várható volt, Észak-Olaszország leginkább szélsőséges, felbőszült és hitvány elemei gyűltek egybe. Miután felolvasták a Duce üzenetét, és meghallgatták Alessandro Pavolini beszédét, melyben a főtitkár meghatározta a hamisítatlan fasiszta pártmunkás ismérveit, a tagok elfogadták a Fasiszta Köztársasági Párt tizennyolc pontból álló manifesztumát.

A kiáltvány részletezte az újonnan kialakult helyzetben követendő fasiszta irányelveket. Bejelentette az új nemzetgyűlés megalakulását, melynek feladata kidolgozni a Fasiszta Köztársaság alkotmányát, és demokratikus úton megválasztani az állam vezetőjét. Az új köztársaság gazdaságpolitikája erősen baloldali színezetet kapott. Mussolini vissza akart térni szocialista gyökereihez, ám forradalmi balos fordulata nem aratott osztatlan sikert a fasiszták köreiben.

A pártprogram faji kérdésekről is szólt, és a németekhez hasonlóan a zsidókat „ellenséges nemzetiséghez tartozónak" minősítette. Az ügy elárulóinak – „az országot megszégyenítő bűnözőknek" – példás megbüntetésére szolgáló, különleges törvényszékek felállítására vonatkozó indítványt azonban egyhangúlag támogatta a

testület. A legnagyobb tapsot azok a felszólalók kapták, akik Ciano és bűntársai kivégzését követelték.

Ciano, aki október 19. óta szintén Veronában tartózkodott, a Scalzi börtön 27. számú cellájából kísérte figyelemmel a kongresszus eseményeit. A Nagytanácsban július 25-én Grandi indítványát támogató társaival együtt a tárgyalására várakozott. A tizenkilenc vádlottból Cianóval együtt összesen hatot sikerült letartóztatni: Giovanni Marinellit, Emilio De Bonót, Tulio Cianettit, Liciano Gottardit és Carlo Pareschit. A másik tizenhárom el tudott menekülni, és jelenleg bujkált valamerre. A veronai bíróság legitimitását illetően rengeteg, különböző véleményt tartalmazó írás született. Abban viszont mindegyik egyetért, hogy a fasiszta rezsim rajta keresztül igyekezett forradalmi módszerekkel megszabadulni a Fasiszta Párt mérsékelt szárnyától, és létrehozni egy új, sokkal radikálisabb, „tisztán" fasiszta rendszert. Mussolini is így vélekedett, amikor az alábbiakat mondta Pesenti igazságügy-miniszternek, akinek számos fenntartása volt az üggyel kapcsolatban: „Ön csak a jogi aspektusait látja ennek a törvényszéknek. Nekem viszont politikai szempontból kell néznem a kérdést. Az állam érdekei felette állnak mindegy egyéb tényezőnek. A végsőkig el kell mennünk." A salòi fasizmus Pavolini személyében meglelte a maga Robespierre-ét, aki aztán valóban el is ment a végsőkig. Ciano grófot és négy balszerencsés társát 1944. január 11-én agyonlőtték a veronai Porta Catena mögötti lőtéren. Egyedül Cianetti menekült meg a halálos ítélettől egy levélnek köszönhetően, melyet július 25-én reggel, közvetlenül a Nagytanács ülése után juttatott el a Ducéhoz, visszavonva ellenszavazatát.

Halálában Ciano elérte a konszenzust, ami életében elkerülte őt. Mussolini szörnyen viselte a tragikus eseményeket. Azt képzelte, hogy veje kegyetlen feláldozásával sikerül kialakítania magáról a nagyhatalmú diktátor képét, aki nem ismer kegyelmet ellenfeleivel szemben. Mindez haszontalan és a jellemével összeegyeztethetetlen lépésnek bizonyult, mivel valahol mélyen Mussolini, egyebek mellett, meglehetősen érzelmes és szemérmes ember volt. Ráadásul sosem volt az a vérszomjas zsarnok, mint Hitler.

Attól tartván, hogy csorba esik a népszerűségén, mivel öt emberét kivégzőosztag elé állította, szánalmas színjátékot kerekített a kegyel-

mi kérvények kapcsán. A kérvényeket állítólag visszatartották előle és ezért nem is tudott róluk. Ez igencsak sekélyes kifogás volt, hiszen mindenki tudta, hogy csak a telefonkagylót kellett volna felemelnie, és megakadályozhatta volna a halálos ítéletek végrehajtását. Azonban addig nem nyúlt a telefonhoz, amíg meg nem bizonyosodott róla, hogy a kivégzőosztag végrehajtotta gaztettét, azután is csak azért, hogy intézkedjék Pavolini és bérencei megbüntetéséről, amiért nem juttatták el hozzá a kegyelmi kérvényeket. Mondani sem kell, hogy Pavoliniéknak semmi bajuk nem esett.

Miután lezárta a Ciano-kérdést Mussolini arra számított, hogy végre kikerül a „karanténból" és immár semmi sem állhatja útját a Hitlerrel való párbeszéd folytatásának. Azonban, Mussolini lánya, Galeazzo Ciano vigasztalhatatlan és haragos özvegye komoly kellemetlenségeket okozott. Edda mielőtt Svájcba utazott volna, két levelet is írt, egyet apjának, a másikat Hitlernek címezve. A Ducénak ezt írta: „Az utolsó pillanatig vártam, hogy mutatsz némi tisztességet és emberi érzést, de mivel látom, hogy nem teszel semmit, tudom hogyan sújthatok le rád." A Führert egyszerűen hazug árulónak nevezte, és emlékeztette: „Kétszer is félrevezetett engem ígéretekkel, amiket nem tartott be. Elég volt! Gondoljon arra a rengeteg vérre, ami már eddig elfolyt. Legyen igazságos és mutasson némi könyörületet." De még ezek a végső elkeseredésben papírra vetett szavak sem hoztak semmi eredményt, annak ellenére sem, hogy a nácik aggódtak: Edda valóra váltja fenyegetését, és férje híres naplójának publikálásával kiteregeti a tengelyhatalmi szövetség szennyesét.

Mussolini nem tudta, hogyan válaszoljon lányának. Edda volt a kedvenc gyermeke, mert ő hasonlított leginkább rá. Végül talált egy papot, Don Giusto Pancinót, akit lánya még Milánóból ismert és baráti viszonyt ápolt vele. Őt kérte meg, beszélje rá Eddát, hogy térjen vissza Olaszországba Svájcból, ahol a szövetségesek védelme alatt állt. Pancino atya küldetése nem járt sikerrel. Amikor visszatért útjáról, közölte Mussolinival, hogy lánya nem hajlandó megbékélni vele. További kényelmetlen kérdések ütötték fel a fejüket a Villa Orsolinében. Dolfin megmondta a Ducénak, hogy ideje lenne kitörni az elszigeteltségből, és sürgős találkozót kérni Hitlertől. „Ez most lehetetlen – felelte Mussolini – a szitkozódó levél, amit a lá-

nyom írt, nagyon sokat ártott a kettőnk kapcsolatának. Nem tudom közvetlenül elérni a Führert, és ha tudunk is érintkezni, sosem a legfontosabb, minket elválasztó problémákról értekezünk."

Mussolini ezek után a belpolitikai ügyek felé fordította a figyelmét. Február 12-én, a kabinet hatodik ülésén előterjesztette „államosítási" rendeletét. A törvény a dolgozók és gyáriparosok közti viszony szabályozását szolgálta. Amikor német orvosa, dr. Zachariae megkérte, hogy magyarázza meg forradalmi törvényjavaslatát, Mussolini így felelt: „Szocialistaként léptem a politika színpadára, és akként is szándékozom távozni."

Otthon néha testvérének, Edvignek öntötte ki csalódott lelkét: „Mostanára már csak másodrendű alak vagyok Hitler árnyékában. Legyőztek, és csak az erős szövetséges segítő keze mentett meg. A németek ellenzik az államosítási politikámat. Tábornokaik igyekeznek minél több gyárat kivonni a törvény hatálya alól." Katonai részről valamivel jobb volt a helyzet. 1943. október 13-án Grazianinak sikerült bebocsátást nyernie Hitlerhez Rastenburgban. Miután fogadták, az olasz marsall a német vezérkar tisztjeinek kemény keresztkérdései tüzébe került. Graziani erről így ír: „ A Wermacht legfelső vezetése mind ott volt a teremben, én meg úgy álltam ott, mint valami koldus. Magammal hoztam Mussolini levelét, melyben kérte, hogy védjék meg Rómát... Guderian és Rommel véleménye eltért ebben a kérdésben. Guderian amellett érvelt, hogy tartani kell a várost, míg Rommel La Speziától Riminiig terjedő vonalat akart kiépíteni, amellyel a Pó völgyét védhetnék. Hitler egyetértett Mussolinival ebben a kérdésben, így tehát ezen nem volt mit megvitatni. A Duce az olasz hadsereg újraszervezéséhez is segítségért folyamodott. Én kértem, hogy a fogolytáborokból önkénteseket toborozhassunk az újonnan felállítandó hadosztályokba... Hitler és vezérkara szerint azok az emberek túlzottan demoralizáltak voltak, és semmi hasznukat sem vennénk." Grazianit nem engedték be a táborokba, hogy személyesen győződhessen meg a katonák morális állapotáról. A németek csak a tiszteket akarták felhasználni a foglyok közül, a legénységet Olaszországban kellett besorozni. Kiküldték tehát a behívókat az 1924–25-ben született korosztálynak, akiket Vercelliben gyűjtöttek egybe, majd Németországba szállítottak,

ahol négy hadosztályt állítottak ki belőlük: a San Marco hadosztály Grafenwöhrben kapott kiképzést, a Monterosa Münsingenben, az Italia Henbergben és a Littorio Senne Lagerben. A hadosztályok hozzávetőlegesen tizenöt-húszezer katonát számláltak és hat hónapot szántak a felkészítésükre. A fenti egységeken kívül további négy hadosztály felállítását is tervezték, amint ezek kiképzése véget ér.

Hat hónap telt el legutóbbi találkozójuk óta, és Mussolini dühödten közölte Rahn nagykövettel, hogy mivel egyetlen kérését sem veszik figyelembe, képtelen kormányozni a köztársaságot. „Mindenképpen beszélnem kell a Führerrel" – üvöltötte. Rahn azonnal figyelmeztette feljebbvalóit, hogy a Ducét majd szétveti a méreg. Mindenáron találkozni akar Hitlerrel. Rahn aláhúzta, hogy fontos volna „segíteni az olaszokat abban a törekvésükben, hogy visszaállítsák függetlenségüket, és valami kis elégtételt nyújtani a Ducénak, ami csillapítaná nyomasztó aggodalmait." Végül megjött Rastenburgból a várva várt visszaigazolás: Hitler hajlandó találkozni Mussolinival. Az áprilisi csúcstalálkozó helyszínéül Klessheim csendes kastélyát választották. Rahn válaszában megírta, hogy két nap elegendő lesz a Ducénak, hogy ismertesse az Olasz Szociális Köztársaság legégetőbb politikai és katonai problémáit. Mussolini két szerény kérést fűzött a levélhez: orvosa előírása szerint az étkezéskor szeretne visszavonulni lakosztályába, illetve felkeresné az újonnan felállított olasz hadosztályok kiképzőbázisát. Hitler mindkettőbe beleegyezett, így kitűzhették a találkozó időpontját 1944. április 23–24-re.

Mussolini különvonata április 21-én futott ki Milánó pályaudvaráról. A Duce az RSI vezetőjeként első alkalommal utazott hivatalos látogatásra Németországba. Vele tartott Graziani, fia, Vittorio, két német tanácsadója Rahn és Wolff, valamint Dollmann ezredes. Anfuso Salzburgban csatlakozott hozzájuk. Mussolini, szokásához híven magára zárta fülkéje ajtaját és csak hajnalban nyitotta ki, amikor a szerelvény már Németország földjén robogott.

XVII.

Az utolsó találkozó a salzburgi kastélyban

Klessheim: 1944. április 22–23.

Mussolini és kísérete 1944. április 22-én reggel ért Salzburgba, a két diktátor utolsó előtti találkozójának helyszínére. A Duce a szokásos lakosztályt kapta. Ez a konferencia, bár nem hozott semmi jelentős eredményt, sokkal szervezettebb körülmények között zajlott, mint az összes ezt megelőző. A Führer társaságában ott volt Ribbentrop, Keitel, Rahn és Wolff. Az olasz felet, a Duce mellet Mazzolini, Graziani, Anfuso és az új római katonai attasé Morera tábornok képviselte. A találkozóra az ódon kastély báltermében került sor. Mussolini beszéde elején a zűrzavaros állapotokról szólt, amelyet szeptemberi visszatértekor tapasztalt Olaszországban. Németül tartotta meg előadását, és sikerült mindenki figyelmét lekötnie.

Ezután rátért a német internálótáborok kérdésére. Szeretett volna ígéretet kapni arra nézve, hogy „honfitársait legalább bizonyos fokon emberséges bánásmódban részesítik." Az úgynevezett hadműveleti területek ügyében – úgy, mint Dél-Tirol és Trieszt – a Duce rámutatott, hogy a német katonai parancsnokok döntései nincsenek mindig összhangban azzal, amit a hadműveletek valójában megkövetelnek. A köztársaság nem túl népszerű, mivel az olasz hatóságoknak számos olyan nehézséget kell leküzdeniük, amit pontosan a német szervek okoznak. Ilyen körülmények között képtelenség eleget tenni Fritz Saukel miniszter, Göring marsall és Kesselring tábornok munkásokra és katonákra vonatkozó igényeinek. Saukel egymillió munkást kért, Göring kétszázezer embert a légvédelmi lövegeihez, Kesselring pedig hatvanezret segédszemélyzetnek a Wermacht kiszolgálóegységeibe.

Mussolini ezután felkérte Grazianit, hogy szóljon a katonaságot érintő ügyekről. Itt újból előkerült a panaszok hosszú sora, mely szerint a német hatóságok nem mutatnak hajlandóságot az együttműködésre. A marsall a partizánellenes küzdelem nehézségeiről is beszélt, amely lefoglalta csapatainak nagy részét. A reggeli ülés végeztével Mussolini visszavonult a szobájába, a többiek pedig ebédszünetet tartottak. Filippo Anfusót idézzük:

„Göring és Himmler is a közelben voltak, de a kastélyban egyszer sem mutatkoztak. Klessheim szöges ellentétben állt Rastenburggal. Az impozáns kastélyban a Margrave udvartartás tizennyolcadik századi pazar berendezése és a Führüng náci pompája keveredett egymással. Mussolini és Hitler színpadiasan fel és alá járkáltak a széles lépcsőkön, alkalmanként meg-megállva, hogy aztán összefussanak egy-egy tükör vagy gobelin alatt. Ez volt az utolsó alkalom, hogy ilyen jeleneteknek lehettem tanúja (melyet időről időre a légiriadót jelző szirénák hangja szakított félbe). Mussolini felkészült néhány, az új állam működésével kapcsolatos probléma ismertetésére. Ezeket előre nem látható problémáknak nevezte, melyek a németeknek az RSI-vel kapcsolatban tanúsított, gyanakvó magatartásából adódtak... Mialatt Mussolini beszélt, Hitler apró pirulákat rágcsált. Graziani, aki a Führer közelében ült, jegyzetelt, és időnként nagy hangon kérdéseket tett fel, amivel magára vonta a Hitler figyelmét. A németek egy kissé hűvösen és távolságtartóan viselkedtek. Valaki megjegyezte, hogy „der Duze" alaposan megváltozott. Látszott, hogy igyekeznek áthidalni a szakadékot a régi Mussolini, akit egykoron ismertek, és a között, aki most előttük állt. Már nem tisztelték, mert a szemükben diktátorként megbukott; leesett a piedesztálról, amelyre

állították. Összehasonlították azt az egyszerű és tiszta képet, melyet az 1937-es maifieldi Mussoliniről alkotottak, azzal a valakivel, akit most maguk előtt láttak. Drámai átalakulást tapasztaltak, pedig valójában csak az ő látásmódjuk változott meg."

Aznap délután Hitler külön katonai konferenciát is tartott. A második megbeszélésére Mussolinival délután öt órai kezdettel került sor. A Führer rögtön azzal kezdte, hogy pontról pontra szedte, amit Mussolini és Graziani a délelőtt folyamán említett. Elsőként a háború általános helyzetéről beszélt, a háborúról, amely „már öt éve zajlott." Hitler óvatosan fogalmazott a harcok további menetét illetően. Nem próbálta elkendőzni az egyre növekvő nehézségeket, de mindezért főként szövetségeseit, Olaszországot és Magyarországot hibáztatta, mivel a két országban kialakult válsághelyzet miatt jelentős és alapvető fontosságú erőket kellett elvonnia a frontról. Hozzátette azonban, hogy a konfliktus hamarosan Németország győzelméhez vezet, mert – amint mondta – „még nem létezett olyan szövetség, amely öt évig kitartott volna." Ezért is folytatni kell az ellenállást, amíg a demokrácia és a bolsevizmus természetellenes házassága fel nem bomlik. Hitler bejelentette, hogy az Atlanti-óceánon újra indul a tengeralattjáró-háború, és elkészült az új sugárhajtású német vadászgép, amely nagyobb sebességre képes bármelyik amerikai repülőgépnél. A katonai szövetségek öt éven belüli széthullásáról tett kijelentését illetően, úgy tűnt Hitler alaposan tanulmányozta a történelmi példákat „különös tekintettel arra a koalícióra, melynek felbomlása II. Frigyes Poroszországának győzelméhez vezetett."

Vacsoraidőben Mussolini kimerülten tért vissza lakosztályába. Dr. Zachariae, kijelölt orvosa és oltalmazója a lehető legtöbb pihenést írta elő a számára. A Duce elmondta, hogy nagyon szereti Goethét olvasni, mert „költészetének rendkívül nyugtató hatása van." Másnap reggel, április 23-án Hitler visszautasított minden vádat, mely szerint a Badoglióhoz hű olasz hadifoglyokkal rosszul bánnak. Beszámolt egy olaszok szította „lázadásról" Linzben, amely minden bizonnyal „a kommunisták műve, akik most az olasz Fasiszta Köztársaság berlini nagykövetségének védelmét élvezik. Nem érdemelnek semmi jót, és ha bármit is tesz értük Duce, higgye el, nagyot fogok csalódni

önben" – tette hozzá. Anfuso így folytatja: „Tovább pocskondiázta az összeomlott fasizmust. De hát milyen is volt az a fasizmus, amely úgy olvadt el, mint a tavaszi hó? – kérdezte, majd önkritikát gyakorolva kijelentette: éveken keresztül bizonygattam a tábornokaimnak, hogy a fasizmus a legbiztosabb szövetség a német nép számára. Sosem hallgattam a saját rossz előérzetemre a királyság intézményével szemben. Az ön kérésére, Duce, egyszer sem akadályoztam, hogy együttműködjön a királlyal. De be kell vallanom, hogy mi németek sosem értettük meg az ön álláspontját ebben a kérdésben. Ezelőtt sosem hallottam Hitlert ilyen nyíltan és őszintén saját maga ellen beszélni."

A Salò és Berlin közti konfliktus egyik forrása az „üzemek államosításáról" szóló kormányhatározat kérdése volt, mellyel kapcsolatban folyamatos és sűrű levélváltás zajlott Mussolini, Angelo Tarchi, gazdasági miniszter, Rahn nagykövet és Ribbentrop között. A találkozó előtt két hónappal, röviddel a törvény beiktatása előtt Rahn az alábbi táviratot küldte Ribbentropnak:

Az olasz kormány terve a gazdaság újjáépítésére tulajdonképpen a Duce saját vállalkozása, amely nagyfokú aggodalmat váltott ki német katonai berkekben, legfőképpen azok között, akik az olasz fegyvergyárak működését felügyelő Hans Leyers tábornokkal dolgoznak, illetve a tábornokot segítő szakértők köreiben, akiket valószínűleg az olasz üzletemberek befolyásolnak. Folyamatosan érkeznek hozzám a kérvények, hogy akadályozzam meg ennek a tervnek a törvénybe iktatását. Mivel tudatában vagyok annak, hogy a Duce megtárgyalta a Führerrel a törvénytervezetet, és megállapodásra is jutottak, vonakodnék ezen kéréseknek eleget tenni. A Ducéval való találkozóim során többször is említettem, hogy sokkal nagyobb körültekintéssel kellene eljárni az ügyben, és mielőtt bármilyen fontos döntés meghozatalára kerülne sor, megegyezésre kellene jutni a német szervekkel is. A beszélgetések során a Duce baráti hangon ugyan, de határozottan elutasította a javaslatomat. Véleménye szerint az olasz nagyiparosok többsége titokban a britekkel szimpatizál, és ők a felelősek az olasz hadiipar gyenge teljesítményéért."

Mussolini még a következőket is mondta a német nagykövetnek: „Ez az új rendszer lehetőséget nyújt majd az olasz munkásoknak,

hogy érezzék, ők is érdekeltek gyáruk hatékony működésében. A nagyiparosok ellenállásának következtében ez eddig lehetetlen volt." Rahn teljesen összezavarodott, és pontos utasításokat kért Hitlertől: „Helyezkedjünk határozottan szembe a Duce terveivel, vagy hagyjuk, hogy a mi irányításunk és ellenőrzésünk alatt végrehajtsa őket?" A válasz Ribbentropon keresztül érkezett február 14-én: „A Führert nem érdeklik a Duce szociális és gazdasági intézkedései. Megtárgyalták a kérdést, és a Führer úgy látja, hogy ezen a területen Mussolini tegye azt, amit jónak lát... Nekünk németeknek ideje volna levetkőznünk azt a rossz szokásunkat, hogy azt hisszük, mi vagyunk egész Európa orvosai." Azonban a német és az olasz gyáriparosok után, az Olaszországban jelentős érdekeltséggel rendelkező svájci tőkések is tudtára adták Tarchi miniszternek, hogy az RSI tervei nagyban felgyorsítanák a svájci tőke kivonását Olaszország területéről. A szakszervezetek szintén jelezték, hogy a dolgozók, „mindent elutasítanak, ami a fasizmustól származik". Végeredményben tehát Mussolini államosítási tervei sem külföldön, sem belföldön nem jártak haszonnal.

A találkozón szóba jött, hogy a német hatóságok olasz katonákból munkásokat toboroznak saját maguk számára, ami élénk tiltakozást váltott ki Mussoliniból Hitler kijelentette: „Az olasz katonák nem voltak megbízhatóak ezért a biztonság érdekében táborokba kellett elhelyeznem őket. Ez nagy terhet jelentett a német embereknek, akik követelték, hogy az olaszok is dolgozzanak." Hitler párhuzamot vont a Németországban dolgozó francia munkások kiváló eredményei és az olasz munkások középszerű teljesítménye között.

Hitler annak tudatában, hogy milyen keserű pirulát készül lenyeletni Mussolinival, előzőleg az egészsége iránt érdeklődött. Dr. Morell biztosította őt, hogy nem kell aggódnia. A klessheimi kastély lépcsőjén Hitler összefutott a Duce fiával, Vittorióval: „Amikor Hitler meglátott, odajött hozzám. Rám mosolygott, és kezet ráztunk. – Hogy van az ifjabb Mussolini? – kérdezte. Köszöntem kérdését, és azt hittem, ezzel vége is a beszélgetésnek, de ő folytatta: – Örömmel hallom, hogy Morell professzor megvizsgálta a Ducét, és azt mondja, szinte teljesen rendbejött. Most nagyon fontos, hogy folytassa a

terápiát, és szigorúan tartson be mindent, amit Zachariae előír. Számítok az ön szerető gondoskodására is. Biztosítottam, hogy úgy lesz, és újra megköszöntem neki mindent. Ő még hozzátette: – Kérem, maradjon mindig a közelében."

Amikor napirendre került az Olasz Szociális Köztársaság hadseregének felfegyverzése Hitler közölte, hogy a német ipar nagyon nehéz időszakot él át, és egyébként is a Wermachté az elsőbbség. Újra és újra csak azt ismételgette, hogy „az olaszokban nem lehet megbízni." Hiába jelentkezett a fogolytáborokban lévő katonák egyharmada az új hadsereg kötelékébe, Hitler szerint ezek csak ugyanazok a régi ügyeskedők, akiknek egyetlen gondja az volna, hogy minél nagyobb fejadagot szerezzenek maguknak. Mindazonáltal, ha a Duce annyira ragaszkodik hozzá, ő beleegyezik, hogy a legnagyobb harci kedvet tanúsító fiatal olasz katonák képezzék az új olasz hadsereg magvát, ahogy az már a kiképzés alatt álló négy hadosztály esetében is megtörtént.

A „hadműveleti zónák" kérdésében Hitler egy jottányit sem engedett. Amint mondta, ezekre a területekre szükség van az Olaszországban állomásozó német hadsereg biztonsága érdekében. „Nem engedhetjük meg – fejtegette – hogy bármiféle válsághelyzet alakuljon ki a vonalaink mögött. Természetesen ezeknek az intézkedéseknek az eltörlése nagyban függ attól, hogy mennyire sikerül megerősödnie az olasz fasiszta rendszernek, ez pedig a Ducén múlik. Emiatt pedig létfontosságú, hogy továbbra is őrizze meg az egészségét." Furcsán hatott, ahogy Hitler a Duce egészségéért aggódott, miután minden kérését megtagadta. Mussolini mostanra már csak árnyéka volt önmagának. A ruhái már annyira lógtak egyre soványodó alakján, hogy feleségének ki kellett hívnia a szabót a Garda-tó menti villába.

Az utolsó megbeszélésre, ahol még lehetőség nyílt volna valamiféle kompromisszumot találni Mussolini kérései és Hitler határozatai között április 23-án délután került sor. Mindkét diktátor igyekezett előzékenyen viselkedni a másikkal szemben, és szélesen mosolyogni egymásra. Mindezt a jelenlévők kedvéért tették, akik még mindig döbbenten álltak az előző három forduló hatása alatt. A megállapodás, amelyre jutottak, a német érdekeket szolgálta. A Duce

beleegyezett, hogy az olasz katonák nagy része továbbra is a fogolytáborokban marad, amíg ő folyamatosan igyekszik jobb körülményeket kijárni a számukra. Abba is belement, hogy az olasz hadsereget Németországban képezzék ki, mivel ez volt a leghatékonyabb és leggazdaságosabb megoldás. Végül elfogadta Hitler javaslatát, hogy kizárólag a megbízható katonákat engedjék szabadon. Mussolini beadta a derekát Saukel és Göring követeléseinek is, és megígérte, hogy behívja az 1914-ben született korosztályt munkaszolgálatra, az 1916-ost és az 1917-est pedig Göring mellé vezényli. Húsz zászlóaljnyi embert rendeltek polgári szolgálatra.

Hitler nagyon elégedett volt a megállapodással és egyfolytában magasztalta Mussolinit: „Duce önnel vagyok! Szabad kezet kap Olaszországban. Ha szüksége van valamire, mi mindent megadunk a lehetőségeinkhez képest. Csak szóljon Rahnnak, ő majd tudatja velem!" A Rómát védő német hadosztályokról Hitler ekképpen nyilatkozott: „Mind fiatalok, Duce, még szinte gyerekek, és szeptember óta a sárban és ingoványban taposva harcolnak az ön Olaszországáért. Örülök, hogy nemsokára a Németországban kiképzett olasz bajtársaik is mellettük lehetnek. Ők együtt viszik majd győzelemre ezt a háborút."

Másnap reggel Vittorio beszámolt apjának a Hitlerrel folytatott rövid beszélgetéséről, majd megkérte őt, mondja el, mi zajlott kettejük találkozóján. Mussolini így felelt:

„Ami az egészségemet illeti, igazat mondott Hitler. Amióta leálltam a tejkúráról, a fekélyeim jobban vannak. Egészen jól érzem magam. Dr. Zachariae a felelős. Ő erőlteti belém azokat a színes pirulákat... Hitler gondterhelt, az oroszok már a kapuknál vannak. Az oroszországi stratégiáról beszélgettünk, meg arról, hogy milyen fontos az idő és a tér politikában játszott szerepe. Hitler meg van győződve róla, hogy ha 1941 nyarán nem támadja meg a Szovjetuniót, akkor ősszel Sztálin támadt volna őrá. Elismerte, hogy a Franciaországgal folytatott kollaborációs politika óriási stratégiai tévedés volt. Szerencsére mi olaszok abból az epizódból kimaradtunk. De nem ez a megfelelő idő, hogy szemrehányásokat tegyünk egymásnak. Úgy tűnik a titkos fegyverek bevethető stádiumba jutottak. Állítólag a mi javunkra fordítják a háború menetét. Nagy fe-

szültséget érzékeltem a náci vezérek és a katonák között. Hiába, amikor rosszra fordulnak a dolgok, a világon mindenhol ugyanaz történik."

Eugene Dollmann változata a klessheimi találkozóról így hangzik: „A beszélgetések és az eredmény, amit hoztak, úgy bűzlöttek, mint a pompás kastély falai közt terjengő áporodott levegő. A legtöbb szó az olasz munkások Németországba deportálásának kérdéséről esett. Szomorú téma. Nyomasztó volt látni az egykori diktátort, amint erőtlen kísérleteket tesz, hogy valami javulást csikarjon ki koncentrációs és munkatáborokba zárt honfitársainak életkörülményeiben." Aznap este Hitler és Mussolini kivételesen kettesben vacsoráztak. Anfuso feljegyezte: „A vacsora végeztével, a Duce odajött hozzám és megsúgta, hogy a Führer kijelentéseit a háború végét illetően merészen optimistának találja."

Mialatt Hitler és Mussolini – tudtukon kívül – utolsó közös vacsorájukat fogyasztották, a delegációk tagjai a szokásos kommünikén dolgoztak, amely így hangzott:

„A Duce és a Führer találkozót tartottak április 23–24-én. A baráti légkörben zajló megbeszéléseken a két országot érintő és a közös célokat szolgáló politikai, katonai és gazdasági témákat vitattak meg. A Duce ismertette a Führerrel az olasz fasiszta kormány, az olasz nép kizárólagos legitim képviselőjének döntését arra vonatkozóan, hogy Olaszország ezentúl még nagyobb intenzitással vesz részt a háborúban, a háromoldalú paktumban szövetséget kötött államok oldalán. A döntést megerősíti a Duce háborús erőfeszítéseinek szívélyes fogadtatása, amelyet a Német Birodalom kormánya is teljes egészében támogat."

Másnap reggel, április 24-én gépkocsioszlop indult Salzburgból Bajorország irányába. Mussolini a harmadik autóban ült és Grafenwöhr katonai táborába tartott, hogy szemlét tartson a kiképzés alatt álló a San Marco hadosztálynál. Két teljes Hitlerrel töltött nap után Mussolini számára felüdülés volt a hatszáz tisztből és tizennégyezer katonából álló tengerészgyalogos hadosztály megtekintése. Vittorio így emlékszik: „Apám nagyon feldobódott, miután meglátogatta a San Marco hadosztályt. A jelenlévők lelkesedése azonnal szertefoszlatta azt a nyomasztó hangulatot, amelyben Észak-

Olaszországban éltünk. Legfőképpen Mussolini érezte ezt így, akit kitörő lelkesedéssel fogadtak a katonák. Még mindig nagyon nagy népszerűségnek örvendett az olasz társadalom minden rétegében." (A Duce karizmája sem tudta azonban elejét venni a tömeges dezertálásoknak: Amint nyáron újra olasz földre léptek, a San Marco hadosztály legénységi állományának több mint huszonöt százaléka megszökött egységétől.) A Duce tiszteletére nagyszabású csapatszemlét rendeztek. Mussolini energikus léptekkel haladt el a Principalle tábornok (tőle később Farina tábornok vette át a hadosztály irányítását) parancsnoksága alatt álló hadosztály előtt, és minden zászlóaljnak kiosztotta fasiszta köztársaság új zászlaját. Ezután szenvedélyes beszédet tartott: „A Garigliano folyón túl nem csak a cinikus britek táboroznak, de velük vannak az amerikaiak, franciák, lengyelek, indiaiak, dél-afrikaiak, kanadaiak, ausztrálok, új-zélandiak, marokkóiak, szenegáliak, négerek és bolsevikok. Nektek jut az az örömteli feladat, hogy kifüstölhetitek a hazátokból az elkorcsosodott zsoldos népek egyvelegét, akiknek semmi és senki sem szent a megszállt Olaszország területén." Rahn nagykövetre – aki végig Mussolini mellett maradt –nagy hatást tett az a lelkesedés, mellyel a grafenwöhri táborban a katonák fogadták a Ducét.

Dollmann már óvatosabban fogalmazott: „A San Marco díszszemléje pontosan olyan volt, mint amilyeneket királyok, császárok vagy diktátorok részére rendeznek. A férfiak barnára sült arca semmit sem árult el azokból a szörnyű kínokból, melyeket a német hadifogolytáborokban elszenvedtek. Ellenkezőleg, az ember önkéntelenül elcsodálkozott, hogy a porosz fegyelem milyen kedvező hatással volt a szervezetükre. Minden gördülékenyen és simán zajlott volna, ha a sors nem szól közbe, és nem figyelmeztet. Amikor a Duce Keitel társaságában elhagyta a tábort, – annak a tudatában, hogy legalább van egyetlen hadosztály, akinek parancsolhat – szinte teljesen újjászületett. A fenyők közül ekkor hirtelen előtűnt a San Marco egyik nagyobb egysége, amely nem vett részt a díszszemlén. A katonák árkon-bokron átgázolva valahogy eljutottak a Ducét szállító autóhoz és körbevették. Az utat feszült és izgatott emberek sorfala állta el. Most újra láthatták azt az embert, akinek fiatal, egyenruhába bújtatott fiúként egy emberként kiáltották: Duce! Duce! A fasizmus

atyja most valami hasonlóra számított a fenyőfákon átszűrődő sápadt, tavaszi napsütésben, de a több száz torok egyre csak azt hajtogatta: Éljen Olaszország! Éljen Olaszország! Senki sem kiáltotta, hogy Duce!"

Anfuso így idézi fel a seregszemlét: „Azt mondta nekünk, hogy aznap, a San Marco katonái között újra magára talált. Még a szörnyű klessheimi konferenciáról is képes volt megfeledkezni, amely alig hozott valamicske eredményt, engem viszont meggyőzött arról, hogy sokkal nagyobb fába vágtuk a fejszénket, mint gondoltam. A számos náci érdekcsoportnak sikerült teljesen összezavarnia politikai megítélésünket, amely a görög hadjárat óta fokozatosan romlott. Mindennek tudatában, én még a klessheimi csúcs után is szorgalmaztam, hogy a Duce és a Führer újabb találkozókat adjon egymásnak. A klessheimi találkozó sikertelen volt ugyan én mégis úgy láttam, hogy az egyetlen lehetőség a még harcolni hajlandó kisebbség helyzetének javítására e két ember hivatalos megállapodásaiban rejlik..."

Amikor a Duce visszatért a Villa Feltrinellibe, mindenki egyetértett abban, hogy a németországi út hatására újra kitűnő hangulatba került. A hű Mazzolini ezt írta naplójában: „Újra hisz magában és a haza jövőjében." Munkatársai és családja azonban nem sejthették, hogy a Duce szemében csillogó eleven fény nem annyira a grafenwöhri látogatásnak, hanem sokkal inkább annak a merész újságírói húzásnak az eredménye, amire akkoriban készülődött. Ez pedig nem volt más, mint az a Corriere della sera-ban publikált cikksorozat, melyet később Storia di un anno – Il tempo del bastone e della carota címen könyvben is megjelentettek. 1944 májusának végén a napilap főszerkesztőjét, Ermanno Amicuccit értesítették, hogy egy „anonim" újságíró cikksorozatot szeretne közzétenni az olasz történelem 1942 októberétől 1943 júliusáig terjedő drámai korszakáról.

1944. június 24-én megjelent az első rész „El-Alameintől Marathig, avagy a tengely észak-afrikai veresége" címmel. A cikkeket folyamatosan publikálták, egészen július 18-ig. Augusztus 9-én felfedték a szerző kilétét, és a fejezeteket egy kötetbe foglalva, kilencszázezer példányban, a Duce nevével a borítón kinyomtatták. A

bevezetőben Mussolini a következőket írta: „Válaszul a hatalmas érdeklődésre, a Corriere della serában június és július hónapban olvasható cikksorozat most egyetlen kötetbe foglalva jelenik meg. Igény van rá, hogy magyarázatot adjunk az eseményekre és a tényekre, amelyek Olaszország történelmének legtragikusabb hónapjait jellemezték. Tényszerű beszámolóra törekedtünk, melyet idővel folytatunk is, de sosem változtatunk meg. Minden, amit leírtunk igaz, és valójában megtörtént. A történet tanulsága levonható magukból az eseményekből, és végzetes következményeikből. Olaszországot ma keresztre feszítették, de a láthatáron már felsejlik a feltámadás hajnala." Ám ez a varázslatos pillanat, ez a visszatérés tekintélyes újságírói gyökereihez csak nagyon rövid ideig éltette a Ducét, mert eljött június negyedike, a nap amikor a németek kiürítették Rómát, hogy megóvják a háború további borzalmaitól. A szövetségesek azonnal bevonultak az olasz fővárosba, majd július 3-án elfoglalták Sienát, rá két hétre pedig már Livornónál voltak a nyugati partvidéken, illetve Anconánál az Adriai-tenger partján.

Róma elvesztését Mussolini személyes tragédiaként élte át. A város feladásáról érkező első híradások annyira lesújtották, hogy dr. Zachariae, aki azonnal észlelte a súlyos lelki sérülés nyomán fellépő testi tüneteket, mint például a heveny gyomorfekély kiújulását, komolyan aggódni kezdett. Mussolininak beszámoltak arról is, hogy néhány órával Kesselring katonáinak kivonulása után, a lakosság a Piazza Venezián ünnepelte meg az eseményt. Egy fasiszta újságíró a következőket jegyezte le: „Június 5-én hajnalban az amerikaiak óriási Sherman tankjait flörtre vágyó lányok vették körül, egy romantikus találka és némi Camel cigaretta reményében. Éppen csak elsuttogták, hogy auf wiedersehn, de már azt gyakorolták, hogyan tudnák minél csábítóbban kiejteni, hogy Hello darling". Mindazok, akik ezekben a napokban Mussolini környezetében voltak, egybehangzóan állítják, hogy a Duce képtelen volt beletörődni, hogy „ az ő gyönyörű Rómája ilyen mélyre süllyedt." Az írógépén kívül más fegyvere már nem volt, így hát nekiült néhány keserű kommentár és filozófiai hangvételű esszé megírásának.

Köztársasági Levelezés nevű bérelt rovatából Garibaldiéhoz hasonló felhívást intézett minden olaszhoz. A Róma vagy halál

címen megjelent írásban felsorolja az Olaszországot ért sorscsapásokat: „Július 25., szeptember 8., június 4. – ezek az ország kálváriájának stációi: az alávaló csapda, melyet egy olyan rendszernek állítottak, amely csak méltóságot és hatalmat adott Olaszországnak, a szégyenteljes kapituláció a gyáva király meg az álnok marsall menekülésével, és végül a főváros megszállása ausztrál, kanadai, újzélandi, szenegáli, és amerikai hordák által. Három dátum, három esemény, amely feldúlta országunk életét és népünk sorsát. Az a hír járja, hogy Rómát újkori barbárok dúlják, ami nekünk, akik ízig-vérig harcosok vagyunk, súlyos sebet ejtett a becsületünkön." A cikkekben megjelent tézisek a háború utáni jobboldali olasz politika, különösképp az újfasiszta pártok ideológiájának alaptételeivé váltak.

Amíg a Duce Rómát siratta, Hitlernek is akadt bőven keseregnivalója. A szövetségesek június 6-án partra szálltak Normandiában, így nagy sokára megnyitották a második frontot Európában. A tengelyhatalmak számára elérkezett a háború harmadik és egyben utolsó felvonása. A megváltozott helyzetben Kesselring javasolta, hogy a Németországban kiképzett olasz hadosztályokat vezényeljék az északolasz tartományokba: Liguriába és Piedmontba. Graziani támogatta az elképzelést és kérte, hogy a katonák, akik évek óta egyetlen nap szabadságot sem kaptak, most rövid eltávozásban részesüljenek. Igen ám, de ha elengedik őket, nagy valószínűséggel a legtöbbjük sosem jön vissza. Ugyanakkor a dezertálásokra akkor is számítani kell, ha nem kapnak kimenőt a katonák. Végül arra a döntésre jutottak, hogy mielőtt a hadosztályokat átszállítanák Olaszországba, Mussolini felkeresi, és minden tekintélyét latba vetve meggyőzi őket, hogy vállalják az újabb áldozathozatalt. A látogatás ugyanakkor kitűnő alkalomnak bizonyult egy rövid zarándokútra a rastenburgi „jósdához". A kezdeményezést Rahn és Hitler is támogatta. Július 15-én Mussolini felkerekedett Garda-tó menti villájából és elutazott Mattarello di Trentóba, ahol már várta egy német különvonat. A peronon Dörnberg báró, a német külügyminisztérium protokollfőnöke köszöntötte. Az inspekciós körút első állomása Mario Carloni tábornok hegyivadász hadosztályánál, a Monterosánál volt. Előző nap Hitler elindult Berchtesgadenből, hogy visszatérjen Rastenburgba. Mussolinival utazott fia, Vittorio, továbbá Graziani, Rahn,

Dollmann és Anfuso, aki a következőket írja: „A hadosztályok Németország négy csücskében voltak szétszórva, ezért körbe kellett utazzuk Németországot. Dörnberg egyszer még a vonatról is leszállított minket, mert attól tartott, hogy a Drezda ellen vonuló szövetséges bombázók megtámadják a szerelvényt... Mussolinit idegesítette, hogy folyton megállunk, a németek viszont nekem panaszkodtak, hogy a Duce a konokságával bajba keveri őket Hitler előtt. – Hála Istennek, hogy csak négy hadosztály van – mondta Keitel. Minden megállónál jelentést kaptunk a légi csata alakulásáról, és néha Hitler is érdeklődött, hogy miként haladunk előre. Mindenfelé ellenséges repülőgépeket láttunk... Dörnberg, Hitler szigorú utasítása szerint, egy pillanatra sem tehette ki Mussolinit semmilyen veszélynek. Július 16-ra értünk Münsingenbe, a Monterosa hadosztály kiképzőbázisára, ahol ugyanazt a lelkes fanatizmust tapasztalhattuk, mint előző utunk során a San Marconál, és ami meghökkentette, és zavarba hozta a németeket."

A Monterosa hegyivadász hadosztályhoz – mintegy hatszázötven tiszthez és tizenkilencezer katonához – intézett beszédében Mussolini ekképpen fogalmazott: „Ti lesztek az első nagyobb egység, akik megpillanthatják az anyaföld kék egét, és bőrükön érezhetik napsugarának melegét. Azét az anyaföldét, amelyet elárultak, megosztottak és most az ellenség csizmái tipornak. Ezért ti lesztek a templom tartóoszlopai, a szikla, az alap, amelyen újjáéled az olasz hadsereg. Amikor visszatértek Olaszországba, ne törődjetek azzal, hogy lesznek a másik oldalon honfitársaitok, akik vagy naivságból, vagy hitszegő módon az ellenség oldalára álltak..." Másnap, újabb vonatozást követően a Duce megérkezett az Ebingen közelében fekvő Henbergbe, a tizennégyezer bersaglierit számláló Italia hadosztály táborába. „Üdvözlet bajtársak" – szólt az egykori tizedes hajdani egységéhez. „Üdvözlet Duce" – felelték a katonák. Mussolini így folytatta: „Több mint egy évszázada ti vagytok az olasz hadsereg büszkesége. Ti testesítitek meg az olasz hadsereget nem csak a saját hazátok számára, de az egész világ előtt... Ma számotokra és az én számomra is csak egyetlen Olaszország létezik: Az Olasz Szociális Köztársaság." Ezek után még ellátogatott a Heidelberg mellett állomásozó Littorio hadosztályhoz is Senne Lagerba.

Útközben a Duce engedélyt kért, hogy felkereshesse a beuroni bencés rendi kolostort. Dollmann így emlékezik erre az epizódra: „Mussolini megállt minden egyes festmény előtt, és a beuroni iskolát Fra Angelico iskolájához hasonlította. Amikor már mindenki azt hitte, hogy végzett, ünnepélyes léptekkel a könyvtár felé indult. Egy öreg, félvak szerzetes egy kéziratot mutatott neki. – Ó, milyen nagy boldogság nekem, hogy újra Dante nyelvén szólhatok – mondta az öregember. Aztán elmondta az élettörténetét: XIII Leó pápasága alatt évtizedeken át Rómában élt és a vatikáni levéltárban dolgozott. Részt vett a Lateráni szerződés elkészítésében. Végül a Ducéhoz fordult: – Excellenciás uram! Életem legszebb emléke a Konkordátum megalkotása. Engedje meg, hogy átnyújtsak önnek egyet a szöveg díszes másolatából, melyet rendünk szerzetesei készítettek. Mussolinit szemlátomást meghatotta a nemes ajándék, és alázattal elfogadta."

Július 20-án reggel, a hosszúra nyúlt szemlekörút végeztével, Mussolini újra vonatra szállt, hogy Hallén keresztül eljusson a Führerhez Rastenburgba. Az eredeti útiterv szerint a szerelvénynek délután háromra kellett volna befutnia a Wolfsschanzéba, azonban egyórányi útra a végállomástól, az erdő kellős közepén hirtelen megállították. Dörnberg ideges volt, de magyarázatot nem tudott adni a történtekre. Annyit közöltek vele, hogy a parancs egyenesen Rastenburgból érkezett. Az utasoknak be kellett csukni a vonat ablakait, és nem sétálhattak a folyosón sem. Dörnberg zaklatottságából és az egész ügy alakulásából Dollmann arra következtetett, hogy valami nagy baj történhetett.

Mussolini ez alkalommal nem bosszankodott a kényszermegállón, mivel az előző bombatámadásnál a németek kellemes meglepetéssel szolgáltak: „rögtönzött" látogatást szerveztek neki egy parasztcsaládnál. Dollmann ennek a jelenetnek is tanúja volt. „A kis erdészházból előjött az erdész édesanyja az unokáival – fiúk lányok vegyesen. Az egyikük egy teli tálca szamócát hozott, a másik süteményt, a harmadik kistányérokat és evőeszközöket. A gyerekek meghajoltak a tar fejű idegen előtt, aki nagy szemekkel meredt rájuk. Egy kis versikét is előadtak: Lieber Duce; Triett hier ein; Was wir haben es ist dein; Sollst uns Hochwilkommen sein. (Kedves Duce, jöjj be hozzánk. Ami a miénk az a tiéd is. Légy üdvözölve.) Az ide-

gen megköszönte a szívélyes fogadtatást és megsimogatta gyerekek kobakját. Az erdei házikó előtt kis kerek asztal állt. Mindenki eköré az asztal köré telepedett. Olyan volt az egész, mint valami tündérmese. A Duce most evett életében először frissen szedett szamócát. Valahonnan előkerült egy üveg silány habzóbor is, és ő emelte poharát a ház asszonyára. A Garda-tó partján beletanult a német szokásokba... A gyerekek előhúztak egy nagy albumot, amelybe a nagy ember beleírta a nevét. Aztán mindenki visszaszállt a vonatra, miközben a gyerekek a Volt egyszer egy bajtársam kezdetű régi nótát énekelték."

Miközben Mussolini vonata egyre mélyebben hatolt a porosz erdő sűrűjébe, reggel hét órakor felszállt Berlin-Rangsdorfról egy repülőgép – és át is repült a vonat felett – a fedélzetén két utassal, akik hamarosan beírták nevüket a történelemkönyvekbe. Báró Claus Schenk von Stauffenberg ezredes, és segédtisztje Werner von Haeften hadnagy gépe délelőtt tíz órakor landolt Rastenburgban. Mindkét tiszt egy-egy táskát vitt a kezében. Mindkét táskában egy-egy bomba volt. Mindkét bombát ugyanannak a személynek szánták, aki nem volt más, mint Adolf Hitler.

XVIII.

Búcsútea a Farkaslakban

Rastenburg: 1944. július 20.

1944. július 20-án, néhány perccel négy óra után Mussolini vonata megérkezett a „Görlitzbe", a Farkaslak vasútállomására. A Duce a vonat ablakában állt, oldalán Dollmannal, akit időközben tábornokká léptettek elő. Hitler a háta mögött Himmlerrel, Göringgel, Bormannal, Keitellel és Dönitz-cel a peronon várta, hogy üdvözölhesse vendégét. Párás, ködös idő volt, az eső esett, a fák szelíden hajladoztak a szélben. A nedvesség ellenére Hitler szokásos fekete kabátját viselte, a jobb karja fel volt kötve. Az arca kivörösödött, a haja mintha megégett volna, a füleiben vattagolyók. Mussolini megrökönyödve indult a Führer felé.

Hitler elébe ment és lassan, tagolva megszólalt: „Duze man hat eben eine Höllenmaschine über mich losgeissen" (Duce, az imént egy pokoli szerkezetet dobtak reám).

Anfuso így emlékszik: „Egyetlen pillantás a Führer arcára elegendő lett volna, hogy megértsük, bombatámadás érte. De a maschine szó miatt, amit használt, a Duce azt hitte, hogy valami poli-

tikai machinációról van szó. Ez ugyanis a szokásos szóhasználatát ismerve sokkal jobban beleillett volna a képbe." Mivel Mussolini továbbra is értetlen arccal nézte, Hitler ép kezével a fejére mutatott. A hatalmas kancellári autón néhány perc alatt a főhadiszállás területére értek. Hitler közben folytatta beszámolóját: „Duce, pár pillanattal ezelőtt a jó szerencse soha eddig nem látott módon szegődött mellém." Alig négy órával korábban a nácizmus is átélte a maga „július 25"-jét. Ez a puccskísérlet azonban sokkal tragikusabbra sikeredett, több sebesültje és a későbbiekben több halálos áldozata is volt, mint az olaszországinak. Tizenkét óra negyvenkét perckor felrobbant a Stauffenberg által elhelyezett nagy erejű robbanószerkezet abban az épületben, ahol a Führer huszonnegyed magával éppen tanácskozásra készült.

A harminchat éves Stauffenberg ezredes egy nagyszabású katonai összeesküvés végrehajtója volt, amelyben a német vezérkar több mint húsz tisztje – marsallok, tábornokok, és egyéb magas rangú tisztek – vett részt. Az összeesküvők már az 1938-as Szudéta-válság óta tervezték, hogy megszabadítják Németországot Hitler diktatúrájától. Hogy mi vezérelte a csoportot tettük végrehajtásában, az kiderül vezetőjük, Henning von Tresckow tábornok politikai végrendeletéből, amely így hangzott: „A Hitler elleni merényletet mindenáron meg kell kíséreljük. Még ha nem is járunk sikerrel... akkor is meg kell mutatnunk a világnak és a jövő nemzedékének, hogy a német ellenállás tagjai a saját életük árán is megtették ezt a sorsdöntő lépést." A merényletet legalább tizenegy alkalommal megtervezték, de különböző okoknál fogva mindig elhalasztották. A legutóbbi két kísérletet július 11-én Berchtesgadenban, majd július 15-én Rastenburgban szándékoztak végrehajtani, mindkettőt Stauffenberg közreműködésével. Tizenegyedikét azért fújták le, mert Göring és Himmler nem volt jelen, márpedig velük is végezni akartak, a tizenötödikei próbálkozás pedig azért fulladt kudarcba, mert az utolsó pillanatban változás állt be Hitler aznapi programjában. Stauffenberg, aki az előző elvetélt kísérletek miatt már az idegösszeomlás szélén állt, úgy döntött, július 20-án akcióba lép. Néhány perccel délelőtt tíz óra előtt érkezett Rastenburgba, hogy az anyaországbeli hadsereg törzsfőnökeként részt vegyen egy értekezleten Hitlerrel. Rövid megbeszélést folytatott Keitellel, akitől instrukciókat kapott a délutáni tanácskozásra vonatkozóan.

Rastenburgban néhány kellemetlen meglepetés várta az ezredest. Miután előadta tervét Keitelnek a népi gránátos hadosztályok felállításáról, melyek a keleti fronton harcoló seregek utánpótlását voltak hivatva szolgálni, a marsall közölte vele: „Módosult a mai program. Az értekezlet fél órával korábban, tizenkét óra harminckor kezdődik, úgyhogy korlátozza mondanivalóját a legsürgősebb kérdésekre." Stauffenberg igyekezett palástolni a csalódottságát: „Jut egyáltalán idő az előadásomra?" – kérdezte. „Úgy gondolom, jut – felelte Keitel – de sajnos meg kellett változtatni a programot, mert egy fontos vendég érkezésére számítunk. Kora délutánra várjuk, és a Führer vele akarja tölteni a délután hátralevő részét." „Megkérdezhetem ki az a fontos vendég?" – érdeklődött Stauffenberg. „Igen, elárulhatom magának. Mussolini."

Már délre járt az idő. Stauffenberg katonai precizitással pontosan 13.00-ra tervezte a Walküre-hadművelet kezdetét (az összeesküvők ezt a nevet adták a puccsnak), amely egybeesett Hitler haditanácsának megnyitójával. A konspirátorok Berlinben, Párizsban és Brüsszelben egyaránt rastenburgi idő szerint állították át az órájukat. Mussolini látogatása miatt azonban most fél órával korábban kellett végrehajtani a tervet. És nem ez volt az egyetlen váratlan fordulat. Mielőtt Stauffenberg távozott volna Keiteltől, a marsall odaszólt neki: „Jöjjön velem, mert sietnünk kell, van még egy változás. Az értekezlet nem a föld alatti bunkerban, hanem a Gästebarakban lesz (vendégház)."

Ez utóbbi módosítás, melyre talán a forró, párás levegő, vagy a sietség adhatott okot, alaposan hátráltatta az összeesküvők tervének sikeres végrehajtását. A bombát ugyanis a légitámadások ellen tervezett zárt betonbunkerba méretezték, ahol a detonáció jóval nagyobb hatásfokú lett volna, mint az üvegablakos fabarakkban. Mindemellett Stauffenberg oldalán most ott lépdelt a testes Keitel, ami lehetetlenné tette, hogy az ezredes titokban megtörje a savkapszulát, amellyel élesíteni tudta volna a táskájában lévő robbanószerkezetet. Végül azzal az indokkal, hogy ottfelejtette a sapkáját, visszafordult, és nagy nehezen, kétségektől gyötörve mégis sikerült élesre

állítania bombát. Ezután belépett a barakk konferenciatermébe, ahol elkeseredésére három nyitott ablakot is talált. Észrevétlenül elhelyezte a táskát a bombával a Führer térképasztala alatt, majd gyorsan elhagyta a helyiséget. Az ott lévőknek azt mondta, hogy sürgősen telefonálnia kell Berlinbe. A bomba tizenkét óra negyvenkét perckor robbant. Stauffenberg ekkorra már átjutott a kapukon. Ugyanazzal a Henkellel tért vissza Berlinbe, amelyik délelőtt Kelet-Poroszországba repítette.

Először mindenki azt hitte, hogy egy ellenséges repülőgépről érte bombatalálat a barakkot, de aztán hamar kiderült az igazság. A teremben tartózkodó huszonnégy személyből egy gyorsíró azonnal meghalt, két tábornok és egy ezredes pedig nagyon súlyos, életveszélyes sérüléseket szenvedett. A többiek – köztük Hitler is, akinek a robbanás cafatokra szaggatta a ruháját – kisebb-nagyobb sebesülésekkel megúszták. A Führer jobb kezén és lábán a bőr megégett, a haja kigyulladt. Megsérült a dobhártyája is, ezért átmenetileg elvesztette hallását. A legszerencsésebben Keitel került ki a dologból, így ő volt az, aki elsőként segítséget nyújtott, és egyben gratulált Hitlernek a sikeres életben maradáshoz. Hitler teljes részletességében sosem tudta feltárni az összeesküvés hátterét.

Mussolini néhány pillanatig komolyan elgondolkozott, hogy nem volna-e tanácsosabb azonnal elhagyni Rastenburgot, ám végül a maradás mellett döntött.

Miután megérkeztek a Farkaslakba, és kiszálltak az autókból Himmler és Hitler izgatott hangvételű párbeszédbe kezdtek. A Duce Göring és más magas rangú tisztek társaságában mögöttük lépdelt. Megbeszélésük végeztével Himmler azonnal indult Berlinbe, hogy végrehajtsa küldetését és kiirtson minden árulót. Hitler újra Mussolinihoz fordult. Anfusót idézzük: „A Führer azt akarta, hogy a Duce nézze meg a barakkot, ahol a robbanás történt. A terem közepén egy jókora bombatölcsér tátongott, a fő tartógerendák derékba törtek. Az ablakokat és a barakk teljes berendezését a bútorokkal együtt a robbanás ereje kirepítette az épületből. Hitler felhívta rá a figyelmünket, hogy ha a robbanás a betonbunkerban történik, senki sem élte volna túl a merényletet..." Hitler folyamatosan értekezett Göbbelsen telefonon, és csak tőle, illetve a Berlinből érkező hírekből

tudták meg Rastenburgban, hogy puccsról, nem pedig egyetlen ember elszigetelt kísérletéről volt szó. Hamar kiderült az is, hogy Stauffenberg helyezte el a bombát, mivel egy őrmester emlékezett, hogy közvetlenül a robbanás után a hadügyminisztériumot hívta Berlinben.

Hitler nagyon büszke volt megmenekülésére. „Itt voltam, ennek az asztalnak a közelében" – folytatta beszámolóját. „A bomba a lábam mellett robbant fel. Nézzék az egyenruhámat! Nézzék, hogyan megégtem! Ha rágondolok, egyre világosabb, hogy a jövőben már semmi baj sem érhet. Az a sorsom, hogy továbbmenjek a számomra kijelölt úton, és bevégezzem a küldetésem. Nem ez az első alkalom, hogy a csodával határos módon menekültem meg a halál torkából, de ami ma itt történt, az az eddigi legsúlyosabb merénylet volt, amit ellenem valaha is elkövettek. Szentül hiszem, hogy a nemes ügy, melynek szolgálatába állok, szintén túléli a mostani vészterhes időket, és a végén minden a javunkra dől majd el." Mussolini erre így felelt: „Önnek igaza van. A Mindenható a védőszárnyai alá vette. Az után a csoda után, ami ebben a szobában ma történt, elképzelhetetlen, hogy közös ügyünk elbukjon."

Hitler végül leült egy dobozra, Mussolini pedig egy széken helyezkedett el. A Duce nem tudta pontosan mit is kellene most tennie. Eredetileg számos fontos kérdésről szeretett volna tárgyalni Hitlerrel, mindenekelőtt a Németországban képzett olasz hadosztályokról, amelyek már készen álltak, hogy a dél-olasz frontra vezényeljék őket, illetve a német koncentrációs táborokban tartott olasz hadifoglyok ellátásának javításáról. De nem tudta, hogyan is kezdjen neki mondandójának, amikor ennyi feldúlt ember rohangál ki-be a szobából, miközben mindegyik ordít és összevissza hadonászik. Anfuso így folytatja: „Mussolini rám nézett, mintha azt kérdezné, hogy érdemes-e egyáltalán itt maradnunk. Szerencsére Hitler – aki talán éppen azt gondolta, hogy ez lesz a legjobb módszer arra, hogy minél hamarabb kiebrudaljon minket onnan – javasolta, hogy vitassuk meg a napirendi pontokat. Ezek után Mussolini, látva milyen arcot vág Hitler, lerövidített változatban adta elő az olaszországi helyzet alakulását..." A Duce először Róma elestéről beszélt és a katasztrofális lélektani hatásról, amelyet a főváros

elvesztése kiváltott. A köztársasági hadsereg soraiban egyre nőtt a dezertálások száma, ezzel szemben alig voltak olyanok, akik önként beálltak volna katonának – és ezek csak az első tünetek. Aztán azt bizonygatta, hogy a „rugalmas védelem" taktikája nem alkalmazható Olaszországra, mert amennyiben az ellenség áttöri az Appenninek védővonalát az Olasz Szociális Köztársaság összeomlik.

Megköszönte a Führernek, hogy Németországban készíthették fel az olasz hadosztályokat és kérte, hogy a San Marcót és a Monterosát – melyek kiképzése már véget ért – haladéktalanul irányítsák Olaszországba. Azonnali választ követelt a német hatóságoktól arra vonatkozóan, hogy mik a további szándékaik az olasz hadifoglyokkal. A Duce átnyújtotta a Führernek a memorandumot, amelyet a vonaton szerkesztett. A dokumentumban felvetett minden nyitott kérdést, köztük a fasiszta olasz kormány kifejezett óhaját, hogy az RSI is részt vehessen az ország védelmében, az Olaszországban működő német szervekkel való együttműködés javítását, valamint annak a négy tengerésztisztnek a kegyelmi kérvényét, akiket egy katonai bíróság ítélt halálra a minap Franciaországban.

Hitler, aki meg volt győződve, hogy délutáni csodás megmenekülése után már végképp nem érheti baj, most nem csak jóváhagyta Mussolini kéréseit, de még túl is teljesítette őket. Biztos volt benne, hogy megnyerik a háborút, és bár panaszkodott, hogy szűkén van az utánpótlásnak, élelmiszernek és fegyvereknek, kijelentette, hogy a titkos fegyverek, melyek júniustól fogva hullanak Londonra és más ellenséges célpontokra, el fogják dönteni a háború sorsát. Már csak azért is bizonyosra vette diadalát, mert rövidesen újabb, még halálosabb rakétákat készült kilőni a britekre. A német ipari üzemekben azonban munkáskezekre volt szükség. Ezért úgy határozott, megadja a Ducénak, amit kért, és így szólt: „Úgy gondolom, az olasz hadifoglyok státusát mától fogva szabad munkásokéra változtathatjuk, ami okvetlenül kedvező hatást vált majd ki Olaszországban."

Hitler a San Marcón és a Monterosán kívül elengedte a másik két hadosztályt, a Littoriót és az Italiát is. E két utóbbiból Liguria néven, német megerősítéssel, Graziani parancsnoksága alatt egy nagyobb hadseregcsoportot akartak szervezni. Hitler ezeket a döntéseket a

német vezérkar javaslatainak ellenében hozta, akik saját veszteségeik pótlására inkább a keleti frontra akarták átdobni az olasz hadosztályokat. Göring újfent embereket kért a hadiüzemek védelmét szolgáló légelhárító ütegek kezelésére. Úgy határoztak, hogy ezeket az igényeket további egységekből elégítik majd ki. Az olaszországi stratégiát illetően megállapodtak, hogy Kesselringnek elterelő manőverekbe kell kezdenie, hogy az erősítés biztonságban megérkezhessen Németországból. Hitler végül megkegyelmezett a halálra ítélt tengerésztiszteknek is.

Mindez jóval több volt, mint amire Mussolini a találkozót megelőzően gondolni mert volna. Vittoriónak a következőket mondta a találkozó után: „Mindent megkaptam, amit akartam, sőt többet is... Ma Hitler semmit sem tudott megtagadni tőlem. Még azt is megígérte, hogy a szeptember 8. után fogságba esett katonákat, Badoglio-tiszteket és másokat is a hadifogolytáborokban ezentúl szabad munkásként fogják kezelni. Azt mondta, Németország nem tudja növelni a fejadagokat, de mindent megtesznek a körülmények javításáért. A hadosztályainkat sokkal hamarabb Olaszországba szállítják, mint reméltük. Hitler mindezt óriási lelkesedéssel adta elő Grazianinak és nekem." Vittorio látta, hogy apja végig széles mosollyal az arcán meséli a történteket: „Nem volt nehéz rájönnöm, mit jelent ez a gúnyos, enyhén kötekedő mosoly: a delegáció összes többi olasz tagjához hasonlóan Mussolini is úgy érezte, hirtelen felszabadult az árulás vádja alól, melyet július 25. és szeptember 8. óta a németek minden alkalommal a fejükhöz vágtak. Már nem csak olasz hazaárulók léteztek. Igaz, nem volt fegyverletétel, és a náci párt sem omlott össze, de azért némi elégtételt nyújtott a helyzet."

1944 nyarán a Villa Orsolinébe visszatérve Mussolini nagy elégedetten végig arról beszélt, hogy micsoda szerencsében volt része, amikor szemtanúja lehetett a náci július 25-nek. Mindenkinek azt mondta: „Ami a hazaárulást illeti, már nem vagyunk egyedül." Rastenburgban az élet visszaállt a régi kerékvágásba, Berlinben pedig megkezdődtek az első letartóztatások és kivégzések. Himmlert azonnali hatállyal kinevezték az anyaországi hadsereg parancsnokává, oda, ahonnan az egész sikertelen államcsíny kiindult. Mielőtt elindult volna Berlinbe, Himmler Hitlerhez fordult és csak ennyit mondott:

„Führer, kérem engedje meg, hogy személyesen intézzem el ezt a dolgot."

Délután három órakor, miután a Duce vonatát továbbengedték, Hitler a következőket mondta titkárnőjének, Christa Schrödernek: „A Ducénak ide kell jönnie. Mit szólna a világsajtó, ha nem tartanánk meg ezt a találkozót." Így hát a világ most először láthatta Mussolinit, amint konyakot kortyolgat, mintha valami felejthetetlen jelenetet ünnepelne, aminek éppen tanúja volt.

Este fél hatkor felszolgálták a teát. Az asztalt roskadásig rakták süteményekkel, édességekkel és egyéb finomságokkal. Szabályos kis zsúr kerekedett. „Soha ennyire kék szemű és ilyen szőke katonákat nem láttam, mint akik aznap felszolgáltak" – emlékszik Dollmann. Miután befejezte a Mussolinival való társalgást, a Führer hallgatásba burkolódzott. Göbbels és Himmler kivételével, akik Berlinben készültek a rendcsinálásra, a teljes náci gyülekezet jelen volt. Göring tüzes viharként ereszkedett alá Rastenburgra saját főhadiszállásáról. Ribbentrop a közeli Schloss Steinortból érkezett, míg Dönitz közvetlen Berlinből repült ide.

Elsőként Göring szólalt meg: „Führerem, most már tudjuk, miért hátrálnak hős katonáink a keleti fronton. A tábornokok orvul hátba támadták őket. Legyőzhetetlen „Göring" hadosztályom átadja ezeket az árulókat az igazságszolgáltatásnak."

Dönitz következett: „Führerem, az embereim szeretnék, ha tudná: az utolsó leheletükig harcolni fognak a végső győzelem kivívásáig. Most, hogy ezeket a tábornokokat félresöpörtük, Anglia erődje összeomlik."

Aztán Bormann: „Führerem, ez a borzalmas merénylet az egész nemzetet szorosan egybefűzi. Most már elképzelhetetlen a tábornokok vagy a középosztály lázadása. A párt újult erővel és lelkesedéssel lát hozzá feladatainak teljesítéséhez."

Végül Ribbentrop: „Führerem, ez a véget jelenti az árulóknak. A továbbiakban minden máshogy lesz. Diplomatáim a Balkánon gondoskodni fognak róla, hogy mindig lépéselőnyben legyünk. Kollégám, Mazzolini éppen most hívta fel rá a figyelmemet, hogy a térségben uralkodó politikai helyzet miatt nagyon ébernek kell lennünk."

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED

Végül Hitler is szólásra emelkedett: „Soha ezelőtt nem éreztem, hogy a Gondviselés ilyen határozottan a pártomat fogja. A csoda, amely néhány órája történt, tovább erősíti meggyőződésemet, hogy még az eddigieknél is nagyobb tettekre vagyok elhivatott, melynek során a német népet történelmének legnagyobb diadalára vezetem. De előtte el akarom pusztítani azokat a bűnözőket, akik ma megkísérelték a Sors által kijelölt utamat keresztezni. Mint népem árulói, szégyenteljes halálnemet érdemelnek, és meg is fogják kapni. Mindenki megbűnhődik, aki részt vett az összesküvésben és a családjaik sem menekülnek, ha bármit is tudtak az egészről. Egyszer s mindenkorra kiirtjuk azt a viperafészket, amely megpróbálta megakadályozni az én Németországom eljövetelét."

Hamarosan olyan jelenet következett, amely megrémítette Mussolinit és kíséretét. A náci vezérek hirtelenjében egymást túlharsogva vádolni és fenyegetni kezdték a másikat, így akarván bizonyítani, hogy mennyire hűen szolgálták az ügyet és szolgálataik mennyivel fontosabbak voltak bárki másénál. A heves vitát a Führer szavai sem csillapították. Dönitz Göringet támadta, míg a kövér birodalmi marsall Ribbentropot szidalmazta, mivel neki tulajdonította az összes helytelen külpolitikai döntést, melyet a Wilhelmstrassén hoztak. Napnyugtára Hitler lecsillapodott. Berlinből megjött a hír, hogy a puccs kudarcba fulladt, és a fővárosban helyreállt a rend. Hitler higgadtsága nagy benyomást tett Vittorio Mussolinira, aki így szólt vendéglátójukhoz: „Führer, engedje meg, hogy gratuláljak, amiért sikeresen megmenekült az árulók csapdájából."

Vittorio így folytatja: „Úgy nézett rám, mintha most vett volna észre először, pedig már több mint egy órája mellette ültem. Aztán megszólalt: – Ach so, az ifjú Mussolini. Köszönöm. A Gondviselés nem engedte, hogy Németország elveszítse vezérét egy ilyen sorsdöntő pillanatban. Most már semmi sem állíthat meg a győzelemhez vezető úton. Elszántságunk megkétszerezi harci kedvünket. Egy olyan nép, mint a német, aki a végsőkig hajlandó ellenállni, a legnagyszerűbb sorsra érdemes. Ezek után ivott egy kis teát és harapott mellé némi süteményt."

Ekkor Mussolini már három órája vendégeskedett Rastenburgban, de annak tükrében, amit látott és hallott, ez a három óra inkább

három évnek tűnt. Jelenlétével hozzájárult, hogy a Führer a merénylet után valamelyest csökkentse a Wolfsschanzében uralkodó feszültséget. Ez volt az utolsó szívesség, amit barátjának tehetett. Kilenc hónappal később, 1945. április 24-én az ostromlott Berlinből, egy betonbunker mélyéről Hitler elküldte utolsó üzenetét a Ducénak:

„A harc lét és megsemmisülés közt tetőfokára hágott. A bolsevizmus és a judaizmus hatalmas embertömegeket és óriási fegyvermennyiséget felvonultatva, pusztító hadaival német földre tört, hogy káoszba döntse a kontinenst. Azonban a német nép halált megvető bátorsággal – karöltve mindazokkal, akik vele éreznek – bosszút áll, és bármilyen kegyetlen is legyen a küzdelem, páratlan hősiességével megfordítja a háború menetét ebben a történelmi pillanatban, amikor Európa jövőjének sorsa évszázadokra eldől." Mussolini nem válaszolt Hitler levelére. Sem ideje, sem kedve nem volt rá. Ekkor már Milánóban volt, és megkezdte saját versenyfutását a halállal.

Ezalatt, 1945. április 25-én, hajnali négy óra negyven perckor a 69. amerikai gyalogezred katonái egyesítették erőiket az 58. szovjet gárdahadosztály csapataival Torgaunál, az Elba mentén. Tíz nappal megelőzően Hitler még egy utolsó jelet kapott, amely végképp meggyőzte a sors kegyességéről. Roosevelt elnök április 12-én, a Georgia állambeli Warm Springsben visszaadta lelkét teremtőjének. Azt viszont már sosem tudhatta meg Hitler, hogy három hónappal később a brit választók kiszavazzák Winston Churchillt a hivatalából, mint ahogy azt sem, hogy tizenhat év múlva kérlelhetetlen ellenfelét, Joszif Sztálint is kiteszik a Vörös téri mauzóleumból, mert már nem tartják méltónak, hogy Lenin mellett feküdjön. A Szovjetunió összeomlását és az utána következő elsöprő erejű változásokat pedig végképp nem láthatta előre.

1944. július 20-án este hét órakor Rastenburgban véget ért a tizenhetedik, és egyben utolsó Hitler–Mussolini találkozó. Mindössze három órán át tartott, de minden kétséget kizáróan az összes közül ez volt legdrámaibb hangulatú. Majdnem napra pontosan tíz év telt el az 1934. június 24-i velencei konferencia kezdete óta. Ez alatt a tíz év alatt nemcsak a föld térképét rajzolták át, de teljes népek és nemzetek, vallások és fajok sorsát változtatták meg gyökeresen és kíméletlenül mindörökre. Hitler kikísérte vendégét az állomásra.

Végig udvariasan és tisztelettudóan viselkedett. Mielőtt Mussolini felszállt a vonatra hosszasan szorították egymás kezét. Végül Hitler, szemlátomást meghatottan, megszólalt: „Duce én önt Németország és a saját magam legjobb barátjának tartom. A német nép az idők végezetéig hálás lesz önnek. Történjék bármi is, Németország és Olaszország megér még egy szebb jövőt."

Időrendi áttekintés:

1883. július 29.	Predappióban, Forli mellett megszületik Benito Mussolini.
1889. április 2.	Branauban, Ausztriában megszületik Adolf Hitler.
1900–1914	Mussolini belép az Olasz Szocialista Pártba és a pártlap, az *Avanti!* szerkesztője lesz.
1906–1913	Hitler bécsi évei
1914. augusztus	Hitler Münchenben csatlakozik egy bajor ezredhez.
1914–1918	Hitler az első világháborúban
1914. november 15.	Mussolini szakít a Szocialista Párttal; megalapítja és szerkeszti az Il Popolo d'Italia című újságot.
1915	Mussolini háborús felhívást intéz Németország és Ausztria ellen
1916–17	Mussolini a fronton harcol
1918	A háború vége felé Hitler gáztámadás áldozata lesz, és átmenetileg megvakul
1919	A Milánói Piazza Sansepolcrón Mussolini megalapítja a *Fasci di Combattimentót*
1918–1920	A háború után Hitler nem szerel le: propagandistaként a német hadseregben marad.
1919	Hitler belép a Nemzetiszocialista Munkáspártba (NSDAP)
1922. október 28.	A „római menetelést" követően Olaszország királya kormányalakításra kéri fel Mussolinit.
1922–1923	Kezdeti kapcsolatkeresés Hitler és Mussolini között. Utóbbi ekkor már az olasz kormányfői tisztséget tölti be.
1923–1925	Az elvetélt „sörházi puccs" Münchenben. Hitlert börtönbüntetésre ítélik, a landsbergi fogságában tollba mondja a *Mein Kampfot.*
1924	Mussolini belekeveredik Giacomo Matteotti szocialista vezető meggyilkolásába.
1925–1932	Mussolini megszilárdítja a hatalmát és szétzúzza az ellenzékét.
1925–1930	Hitler újjászervezi a náci pártot és szeretne találkozni Mussolinival, de a Duce visszautasítja.
1929	A Wall Streeten összeomlik a tőzsde, a világválság Európát is eléri.

1932	Hitler tizenhárommillió szavazatot kap a német elnökválasztáson. Von Hindenburgot újraválasztják. Németországban a munkanélküliek száma eléri a hatmilliót.
1932	Achille Starace lesz az Olasz Fasiszta Párt főtitkára.
1933. január 30.	Hitlert kinevezik Németország kancellárjává
1933. augusztus	Galeazzo Cianót kinevezik Mussolini sajtóirodájának élére.
1933. március 31.	A Nemzetiszocialista Párt zsidóellenes deklarációja világszerte Németország-ellenes bojkottot idéz elő.
1933. október	Németország kilép a Népszövetségből.
1934. június 14.	Hitler és Mussolini első találkozója. A helyszín: Velence.
1934. június 30.	Hitler tisztogatást végez az SA vezetőinek soraiban. A „Hosszú Kések Éjszakáján" lemészárolják Röhmöt, Strassert és társaikat.
1934. július 25.	Sikertelen náci puccskísérlet Bécsben. Dollfusst meggyilkolják. Mussolini fogadkozik, hogy megvédi Ausztria függetlenségét.
1935–1936	Mussolini háborút indít Etiópia ellen. A Népszövetség büntetőszankciókat foganatosít Olaszország ellen.
1935	Németországban életbe lépnek a nürnbergi faji törvények.
1936. június 10.	Galeazzo Ciano Olaszország külügyminisztere.
1936. július – 1939	A spanyol polgárháború. Mussolini csapatokat, Hitler a Luftwaffét küldi Francó megsegítésére.
1937. szeptember	Mussolini németországi látogatása.
1938. március 12.	Az anschluss. Olaszország nem tiltakozik.
1938. május 3.	Hitler Olaszországba látogat.
1938. július 15.	Állami szintű zsidóellenes intézkedések bevezetése Olaszországban.
1938. szeptember 29.	A müncheni konferencia, Csehszlovákia feldarabolása.
1939. március 15.	Hitler bevonul Prágába, és a cseh államot német protektorátusnak nyilvánítja.
1939. március	Franciaország és Nagy-Britannia szavatolja Lengyelország határait.
1939. április 9.	Olaszország megszállja és annektálja Albániát.

1939. május 22.	Ribbentrop és Ciano aláírja a Németország és Olaszország katonai szövetségéről szóló, „acélpaktumként" is ismert szerződést.
1939. augusztus 23.	Ribbentrop és Molotov aláírja a Németország és Szovjetunió közti megnemtámadási szerződést.
1939. szeptember 1.	Németország megtámadja Lengyelországot. Kitör a második világháború.
1939. szeptember 3.	Nagy-Britannia és Franciaország hadat üzen Németországnak. Olaszország semleges marad.
1940. március 9.	Németország megszállja Dániát és Norvégiát.
1940. március 18.	Mussolini és Hitler a Brenner-hágó mentén találkoznak. Mussolini megígéri, hogy belép a háborúba, amint megindul a nyugati offenzíva.
1940. május 10.	Németország támadást intéz Hollandia, Belgium és Luxemburg ellen.
1940. május-június	A franciaországi csata; Dunkirk; a francia hadsereg veresége szenved.
1940. június 10.	Olaszország hadat üzen Nagy-Britanniának és Franciaországnak.
1940. június 18.	Hitler és Mussolini Münchenben értekeznek a francia fegyverletétel feltételeiről. Pétain kormányt alakít Vichyben.
1940. október 4.	Mussolini és Hitler a Brenner-hágónál Spanyolország esetleges hadba lépéséről tárgyalnak.
1940. október 28.	Mussolini Firenzében fogadja Hitlert, miközben Olaszország megtámadja Görögországot.
1941. január 19.	Mussolini az olasz hadsereg líbiai és görögországi kudarcai kapcsán Berchtesgadenba utazik.
1941. május 12.	Rudolf Hess Skócia fölött ejtőernyővel kiugrik a saját maga vezette vadászrepülőgépből.
1941. június 2.	Hitler és Mussolini a Brenner-hágónál találkoznak.
1941. június 22.	Ribbentrop bejelenti, hogy Németország, Magyarország és Románia közreműködésével, megtámadja a Szovjetuniót.
1941. július	Olaszország expedíciós hadsereget küld az orosz frontra.
1941. augusztus 25.	Hitler és Mussolini Rastenburgban találkoznak. Mussolini meglátogatja a fronton szolgáló olasz csapatokat.

1942. április 29.	Hitler a Salzburg melletti Klessheimben fogadja Mussolinit. A tárgyalások témája az egyiptomi és oroszországi hadműveletek, valamint a Málta elleni invázió terve.
1942. október 23.	Rommel vereséget szenved El-Alamemeinnél és minden vonalon visszavonulásra kényszerül.
1942. november	Megkezdődik a sztálingrádi csata.
1942. november 11.	A szövetségesek partra szállnak Marokkóban és Algériában. Tunéziát német csapatok szállják meg.
1943. április 7.	Sztálingrád elestét követően, de még a döntő tunéziai ütközetet megelőzően Hitler és Mussolini újabb klessheimi csúcson vesz részt.
1943. július 19.	Hitler azonnali találkozót kér, miután a szövetségesek partra szálltak Szicíliában. A konferenciát Treviso mellett, Feltrében rendezik.
1943. július 25.	Mussolini leszavazzák a Fasiszta Nagytanács gyűlésén, majd a király parancsára letartóztatják. Olaszország új miniszterelnöke Badoglio marsall.
1943. szeptember 8.	Badoglio fegyverszünetet ír alá a szövetségesekkel.
1943. szeptember 12.	Otto Skorzeny kommandója kiszabadítja Mussolinit a Gran Sassóról. Eközben német csapatok szállják meg Olaszország északi részét.
1943. szeptember 14.	Mussolinit Rastenburgba viszik, ahol találkozik Hitlerrel, és megállapodnak egy olasz fasiszta köztársaság kikiáltásában.
1944. január	Cianót és társait kivégzik Veronában.
1944. április 22.	Konferencia Klessheimben.
1944. július 20.	Hitler és Mussolini utolsó találkozása Rastenburgban, néhány órával azután, hogy von Stauffenberg ezredes sikertelen merényletet hajtott végre Hitler ellen.
1945. április. 28.	Mussolinit és Claretta Petaccit kivégzik. Holttestüket, Achille Staraceéval együtt, fejjel lefelé lógatva közszemlére teszik Milánóban.
1945. április 30.	Hitler és Eva Braun öngyilkosságot követnek el a berlini kancellária alatt fekvő bunkerben.

Bibliográfia

A szövegben idézett és a hivatkozással ellátott személyek és dokumentumok mellett az alábbi lista tartalmazza azoknak a könyveknek és cikkeknek a részleges jegyzékét, amelyeket könyvünk írásakor felhasználtunk. A második világháború történetét tárgyaló szakirodalom hatalmas mennyisége miatt, csupán válogatást közölhetünk forrásainkból.

Könyvek:

Acerbo, Giacomo, *Fra due plotoni di esecuzione,* Cappelli, Bologna, 1968.
Alexandrov, Victor, *L'orso e la balena,* Bompiani, Milánó, 1959.
Alfieri, Dino, *Due dittatori di fronte,* Rizzoli, Milánó, 1948.
Amé, Cesare, *Guerra segreta in Italia,* Casini, Róma, 1954.
Amicucci, Ermanno, *I 600 giorni di Mussolini,* Faro, Róma, 1948.
Anfuso, Filippo, *Da Palazzo Venezia al Lago di Garda,* Cappelli, Bologna, 1957.
Arena, Nino, *Assalto dal cielo,* Mursia, Milánó, 1975.
Aron, Robert, *La Francia di Vichy,* Rizzoli, Milánó, 1972.
Attanasio, Sandro, *Sicilia senza Italia,* Mursia, Milánó, 1976.
Auty, Phyllis, *Tito,* Mursia, Milánó, 1972.
Badoglio, Pietro, *L'Italia nella seconda guerra mondiale,* Rizzoli, Milánó, 1946.
Balabanoff, Angelica, *Il traditore,* Napoleone, Róma, 1973.
Ball, Adyian, *L'ultimo giorno del vecchio mondo,* Garzanti, Milánó, 1964.
Bandini, Franco, *Tecnica della sconfitta,* Sugar, Milánó, 1963.
Bandini, Franco, *Claretta,* Longanesi, Milánó, 1969.
Bartoli, Domenico, *La fine della monarchia,* Mondadori, Milánó, 1947.
Bastianini, Giuseppe, *Uomini, fatti, cose,* Vitagliano, Milánó, 1959.
Battisti, Vacante, *Alto Adige,* Cappelli, Bologna, 1961.
Bedeschi, Giulio, *Centomila gavette di ghiaccio,* Mursia, Milánó, 1963.
Bekker, Cajus, *Storia della Marina del Terzo Reich,* Longanesi, Milánó, 1974.
Bellomo, Nicola, *Memoriale,* Mursia, Milánó, 1978.
Berezhkov, Valentin, *In missione diplomatica da Hitler,* Cei, Milánó, 1965.
Bernotti, Romeo, *Cinquant'anni nella Marina Militare,* Mursia, Milánó, 1971.
Bertoldi, Silvio, *La guerra parallela,* Mondadori, Milánó, 1966.
Bertoldi, Silvio, *Vittorio Emanuele III.,* UTET, Torinó, 1970.
Bertoldi, Silvio, *Mussolini tale e quale,* Longanesi, Milánó, 1973.
Bianchi, Gianfranco, *25 luglio, crollo di un regime,* Mursia, Milánó, 1963.
Bianchi, Pietro, *Mussolini pro e contro,* Mondadori, Milánó, 1972.
Bocca, Giorgio, *La repubblica di Mussolini,* Laterza, Bari, 1977.

Boldt, Gerhard, *Ero con Hitler,* Longanesi, Milánó, 1967.
Bolla, Nino, *La battaglia di' Catania,* Erp, Róma, 1961.
Bolton, Glorney, *Pétain,* Longanesi, Milánó, 1958.
Bonacina, Giorgio, *Obiettivo Italia,* Mursia, Milánó, 1972
Bonacina, Giorgio, *Comando Bombardieri,* Longanesi, Milánó, 1975.
Bongiovanni, Alberto, *La fine dell'Impero,* Mursia, Milánó, 1974.
Boschesi, Palmiro, *Come scoppió la seconda guerra mondiale,* Mondadori, Milánó, 1974.
Bottai, Giuseppe, *Vent'anni e un giorno,* Garzanti, Milánó, 1949.
Bragadin, Marc'Antonio, *Il dramma delta Marina italiana,* Mondadori, Milánó, 1968.
Brown, Anthony Cave, *Una cortina di bugie,* Mondadori, Milánó, 1976.
Bryant, Arthur, *Tempo di guerra,* Longanesi, Milánó, 1966.
Buffarini Guidi, Glauco, *La vera verità,* Sugar, Milánó, 1970.
Cabiati, Aldo, *Cronistoria di questa guerra,* dall'Oglio, Milánó, 1942.
Caccia Dominioni, *P., Alamein 1933–1962,* Longanesi, Milánó, 1966.
Calic, Edouard, *Himmler e il suo impero,* Feltrinelli, Milánó, 1971.
Carboni, Giacomo, *Memorie segrete 1935–1948,* Parenti, Firenze, 1955.
Carboni, Giacomo, *La verità di un generale distratto,* Beta, Róma, 1966.
Carloni, Mario, *La campagna di Russia,* Longanesi, Milánó, 1956.
Cartier, Raymond, *La seconda guerra mondiale,* Mondadori, Milánó, 1977.
Castellano, Giuseppe, *La guerra continua,* Rizzoli, Milánó, 1963.
Caudana, Mino, *Il figlio del fabbro,* Cen, Róma, 1960.
Cavallero, Carlo, *Il dramma del maresciallo Cavallero,* Mondadori, Milánó, 1952.
Cerruti, Elisabetta, *Visti da vicino,* Garzanti, Milánó, 1951.
Cersosimo, Vincenzo, *Storia del processo di Verona,* Garzanti, Milánó, 1949.
Cervi, Mario, *Storia della guerra di Grecia,* Sugar, Milánó, 1966.
Churchill, Winston S., *La seconda guerra mondiale,* Mondadori, Milánó, 1952.
Ciano, Edda, *La mia testimonianza,* Rusconi, Milánó, 1975.
Ciano, Galeazzo, *Diario 1937–1938,* Cappelli, Bologna, 1948.
Ciano, Galeazzo, *Diario 1939–1943,* Rizzoli, Milánó, 1950.
Cione, Edmondo, *Storia della repubblica sociale,* Cenacolo, Caserta, 1948.
Colacicchi, Paolo, *L'ultimo fronte in Africa,* Mursia, Milánó, 1977.
Collier, Richard, *Duce! Duce!* Mursia, Milánó, 1971.
Clark, Alan, *Operazione Barbarossa,* Garzanti, Milánó, 1967.
Corradi, Egisto, *La ritirata di Russia,* Longanesi, Milánó, 1965.
Crespi, Benito, La *battaglia di Natale,* Longanesi, Milánó, 1965.
Cross, Colin, *Adolf Hitler,* Mursia, Milánó, 1977.
D'Aroma, Nino, *vent'anni insieme,* Cappelli, Bologna, 1957.
D'Aroma, Nino, *Mussolini segreto,* Cappelli, Bologna, 1958.
D'Aroma, Nino, *Hitler: rapporto a Mussolini,* Cen, Róma, 1974.
Davanzo, Giuseppe, *Ali e poltrone,* Ciarrapico, Róma, 1976.
Davis, Melton S., *Chi difende Roma,* Rizzoli, Milánó, 1973.
De Begnac, Yvon, *Palazzo Venezia,* La Rocca, Róma, 1951.

De Biase, Carlo, *L'aquila d'oro,* Il Borghese, Milánó, 1969.
De Felice, Renzo, *Storia degli ebrei italiani sotto il fascismo,* Einaudi, Torinó 1961.
De Felice, Renzo, *Il problema dell' Alto Adige,* Il Mulino, Bologna, 1973.
De Felice, Renzo, *Mussolini, il duce,* Einaudi, Torinó 1981.
Del Boca, Angelo, *La guerra d Abissinia,* Feltrinelli, Milánó, 1978.
De Risio, Carlo, *Navi di ferro, teste di legno,* Ciarrapico, Róma, 1976.
Dollmann, Eugenio, *Roma nazista,* Longanesi, Milánó, 1949.
Donosti, Mario (Mario Luciolli), *Mussolini e l'Europa,* Leonardo, Róma, 1945.
Dorso, Guido, *Mussolini alla conquista del potere,* Mondadori, Milánó, 1963.
Dupuis, Dobrillo, *Forzate il blocco,* Mursia, Milánó, 1975.
Dupuy, Ernest, *Seconda guerra mondiale,* Longanesi, Milánó, 1975.
Eisenhower, Dwight D., *Crociata in Europa,* Mondadori, Milánó, 1949.
Faldella, Emilio, *Lo sbarco e la difesa della Sicilia,* L'Aniene, Róma, 1956.
Faldella, Emilio, *Due guerre mondiali,* Sei, Torinó, 1974.
Federici, Federico, *La Francia di Vichy,* Gentile, Milánó, 1946.
Federzoni, Luigi, *Italia di ieri per la storia di domani,* Mondadori, Milánó, 1967.
Fest, Joachim, *Hitler, una carriera,* Rizzoli, Milánó, 1978.
Fiore, Ilario, *La campagna d'Italia,* Canesi, Róma, 1965.
Foley, Charles, *Teste calde,* Longanesi, Milánó, 1973.
François-Poncet, André, *Ricordi di un ambasciatore a Berlino,* Rizzoli, Milánó, 1947.
Gallo, Max, *Vita di Mussolini,* Laterna, Bari, 1967.
Galland, Adolf, *Il primo e l'ultimo,* Longanesi, Milánó, 1972.
Gayda, Virgilio, *Che cosa vuole l'Italia?,* Il Giornale d'Italia, Róma, 1940.
Ghetti, Walter, *Storia della Marina italiana nella seconda guerra mondiale,* DeVecchi, Milánó, 1968.
Gigli, Guido, *La seconda guerra mondiale,* Laterna, Bari, 1964.
Gilas, Milovan, *Conversazioni con Stalin,* Feltrinelli, Milánó, 1962.
Giovannini, Alberto, *8 settembre 1943,* Ciarrapico, Róma, 1973.
Goebbels, Josef, *The Goebbels Diaries 1939–1945,* Doubleday, 1948.
Graziani, Rodolfo, *Ho difeso la patria,* Garzanti, Milánó, 1948.
Guariglia, Raffaele, *Ricordi 1922–1946,* Esi, Nápoly, 1950.
Guerri, Giordano Bruno, *Galeazzo Ciano,* Bompiani, Milánó, 1979.
Gun, Nerin, *Eva Braun,* Longanesi, Milánó, 1970.
Hamilton, James Douglas, *Il folle volo di Hess,* Palazzi, Milánó, 1973.
Hitler, Adolf, *Mein Kampf,* Bompiani, Milánó, 1938.
Höhne, Heinz, *La vera storia dell'orchestra rossa,* Garzanti, Milánó, 1972.
Iachino, Angelo, *Tramonto di una grande Marina,* Mondadori, Milánó, 1959.
Infield, Glenn, *Adolf Hitler e Eva Braun,* Corno, Milánó, 1979.
Jacobsen, H. A., *Battaglie decisive della seconda guerra mondiale,* Baldini e Castoldi, Milánó, 1966.
Katz, Robert, *Sabato nero,* Rizzoli, Milánó, 1973.

Kemski, Lorrain N., *La notte dei lunghi coltelli,* Longanesi, Milánó, 1965.
Kirkpatrick, Sir Ivone, *Mussolini,* dall'Oglio, Milánó, 1981.
Kurzman, Dan, *Obiettivo Roma,* dall'Oglio, Milánó, 1977.
Lacouture, Jean, *De Gaulle,* Longanesi, Milánó, 1971.
Langer, Walter, *Psicanalisi di Hitler,* Garzanti, Milánó, 1975.
Langer, William, La *sfida all'isolazionismo,* Macchia, Róma, 1954.
Launay, Jacques de, *Ore decisive della storia* Casini, Róma, 1967.
Leto, Guido, *OVRA,* Cappelli, Bologna, 1951.
Licheri, Sebastiano, *L'arma aerea italiana nella seconda guerra mondiale,* Mursia, Milánó, 1976.
Liddell Hart, B. H., *Storia militare della seconda guerra mondiale,* Mondadori, Milánó, 1970.
Lualdi, Aldo, *Nudi alla meta,* Longanesi, Milánó, 1969.
Lualdi, Maner, *Italiani per aria,* Longanesi, Milánó, 1968.
Luciolli, Mario, *Palazzo Chigi anni roventi,* Rusconi, Milánó, 1976.
Ludecke, Kurt, *I Knew Hitler,* Scribner's, New York, 1937.
Ludwig, Emil, *Colloqui con Mussolini,* Mondadori, Milánó, 1965.
Mayda, G., *Come ci hanno visti,* Della Volpe, Milánó, 1965.
Manvell, Roger and Fraenkel, Heinrich, *Göring,* Longanesi, Milánó, 1964.
Manvell, Roger and Fraenkel, *Il complotto di luglio,* Longanesi, Milánó, 1966.
Manvell, Roger and Fraenkel, *Heinrich Himmler,* Longanesi, Milánó, 1966.
Manvell, Roger and Fraenkel, *Canaris,* Longanesi, Milánó, 1971.
Marchesi, Luigi, *Come siamo arrivati a Brindisi,* Bompiani, Milánó, 1969.
Marcon, Tullio, *Augusta 1940–1943,* Mendola, Augusta, 1976.
Martmelli, Franco, *Hitler dietro le quinte,* De Vecchi, Milánó, 1967.
Maser, Werner, *Hitler segreto,* Garzanti, Milánó, 1974.
Maurois, André, *Storia degli Stati Uniti,* Mondadori, Milánó, 1957.
Messe, Giovanni, *La mia armata in Tunisia,* Rizzoli, Milánó, 1960.
Monelli, Paolo, *Mussolini piccolo borghese,* Garzanti, Milánó, 1950.
Monelli, Paolo, *Roma 1943,* Longanesi, Milánó, 1963.
Montagna, Renzo, *Mussolini e il processo di Verona,* Omnia, Milánó, 1949.
Montanelli, Indro, *L'Italia in camicia nera,* Rizzoli, Milánó, 1976.
Montanelli, Indro, *L'Italia dell'asse,* Rizzoli, Milánó, 1981.
Mosley, Leonard, *Il tempo a prestito,* Longanesi, Milánó, 1972.
Mosley, Leonard, *Hermann Göring,* Sperling & Kupfer, Milánó, 1977.
Musco, Ettore, *La veritá sull'8 settembre,* Garzanti, Milánó, 1976.
Mussolini, Benito, *La dottrina del fascismo,* Treccani, Róma, 1934.
Mussolini, Benito, *Parlo con Bruno,* Fpe, Milánó, 1966.
Mussolini, Benito, *Storia di un anno,* Mondadori, Milánó, 1944.
Mussolini, Vittorio, *Vita con mio padre,* Mondadori, Milánó, 1957.
Mussolini, Vittorio, *Mussolini e gli uomini del suo tempo,* Ciarrapico, Róma, 1977.
Navarra, Quinto, *Memorie del cameriere di Mussolini,* Longanesi, Milánó, 1972.
Orano, Paolo, *Mussolini da vicino,* Pinciana, Róma, 1941.

Padoan, Gino, *Polonia ora X,* Capitol, Bologna, 1977.
Pack, S. W. *C., Night Action Off Cape Matapan,* London, 1968.
Pagliano, Franco, *Aviatori italiani,* Longanesi, Milánó, 1964.
Pansa, Giampaolo, *L'esercito di Salò,* Mondadori, Milánó, 1970.
Papagos, Alessandro, La *Grecia in guerra,* Garzanti, Milánó, 1950.
Pavolini, Paolo, *La caduta del fascismo,* Fratelli Fabbri, Milánó, 1973.
Petacco, Arrigo, *Le battaglie navali nel Mediterraneo,* Mondadori, Milánó, 1976.
Pignatelli, Luigi, *La guerra dei sette mesi,* Longanesi, Milánó, 1972.
Picker, Henry, *Conversazioni di Hitler a tavola,* Longanesi, Milánó, 1952.
Pini, Giorgio, *Itinerario tragico 1943–1945,* Omnia, Milánó, 1950.
Pini, G. and Susmel, D., *Mussolini: l'uomo e l'opera,* La Fenice, Firenze, 1958.
Pisanò, Giorgio, *Mussolini e gli ebrei,* Fpe, Milánó, 1967.
Piscitelli Taeggi, *O., Diario di un combattenet nell AS,* Longanesi, Milánó, 1972.
Plehwe, F. K., *Il patto d'acciaio,* Longanesi, Milánó, 1970.
Pricolo, Francesco, *La Regia aeronautica nella seconda guerra mondiale,* Longanesi, Milánó, 1971.
Quaroni, Pietro *Valigia diplomacica,* Garzanti, Milánó, 1956.
Richelmy, Carlo, *Cinque Re,* Casini, Róma, 1952.
Ridomi, Cristano, *La fine dell'ambasciata a Berlino,* Longanesi, Milánó, 1972.
Rocco, Rocco, *La razione di ferro,* Longanesi, Milánó, 1972.
Rothberg, Abraham, *La seconda guerra mondiale,* dall'Oglio, Milánó, 1969.
Roux, Georges, *Benito Mussolini,* Lessona, Róma, 1967.
Ruland, Bernd, *Wernher von Braun,* Mondadori, Milánó, 1970.
Rzhevskaia, Elena, *Berlino, Aprile 1945,* Milánó,
Shepperd, G.A., *La campagna d'Italiá 1943–1945,* Garzanti, Milánó, 1970.
Shub, David, *Lenin,* Longanesi, Milánó, 1972.
Smith, Peter, *L'ultimo convoglio per Malta 1942,* Longanesi, Milánó, 1972.
Spampananto, Bruno, *Contromemoriale,* Cen, Róma, 1974.
Speer, Albert, *Memorie del Terzo Reich,* Mondadori, Milánó, 1971.
Speer, Albert, *Diari segreti' di Spandau,* Mondadori, Milánó, 1976.
Starhemberg, Ernst, *Memorie,* Volpe, Róma, 1980.
Strasser, Otto, *Hitler segreto,* Donatello de Luigi, Róma, 1944.
Susmel, Duilio, *Vita sbagliata di Galeazzo Ciano,* Palazzi, Milánó, 1962.
Susmel, Duilio, *Corrispondenza inedita,* Il Borghese, Milánó, 1972.
Terzi, Ottobono, *Varvárovka alzo zero,* Longanesi, Milánó, 1974.
Tolloy, Giusto, *Con l Armata italiana in Russia,* De Silva, Torinó 1947.
Toscano, Mario, *Da1 25 luglio all'8 settembre,* Le Monnier, Firenze, 1966.
Trionfera, Renzo, *Valzer di marescialli,* Editoriale Nuova, Milánó, 1979.
Trizzino, Antonino, *Settembre nero,* Longanesi, Milánó, 1956.
Trizzino, Antonino, *Mussolini ultimo,* Bietti, Milánó, 1968.
Vailati, Vanna, *Badoglio risponde,* Rizzoli, Milánó, 1958.
Valle, Giuseppe, *Pace e guerra nei cieli,* Volpe, Róma, 1966.
Venturi, Alfredo, *Garibaldi in parlamento,* Longanesi, Milánó, 1973.

Vergani, Orio, *Ciano una lunga confessione,* Longanesi, Milánó, 1974.
Wheeler-Bennett, J., *Il patto di Monaco,* Feltrinelli, Milánó, 1968.
Winterbotham, F., *Ultra secret,* Mursia, Milánó, 1976.
Young, Desmond, *Rommel,* Longanesi, Milánó, 1951.
Zangrandi, Ruggero, *1943 25 luglio-8 settembre,* Feltrinelli, Milánó, 1964.
Zullino, Pietro, *I1 25 luglio,* Mondadori, Milánó, 1973.

Dokumentumok:

Il giorno che uccisero Dollfuss – SS-jelentés, a kiadványt szerkesztették: C. Fruttero és F. Lucentini Mondadori, Milánó, 1967.
L'Alto Adige fra le due guerre, ICS Róma, 1961.
I generali di Hitler, szerkesztő: I. Montanelli, De Agostini, Novara, 1973.
La campagna di Russia, különféle szerzők Storia Illustrata, Mondadori, Milánó, 1975.
Dossiers della seconda guerra mondiale, különféle szerzők, Casini, Róma, 1968.
Roosevelt pro e contro, szerkesztő: R. Margottá, Mondadori, Milánó, 1972.
Roosevelt-Stalin War Correspondence, Schwarz, Milánó, 1962.
Bollettini di guerra lel Comando Supremo 1940–1943, Ufficio Storico dello Stato Maggiore Esercito, Róma, 1973.
Le Medaglie d'Oro al valor militare, szerkesztő MOVM-csoport Olaszország, Róma, 1973.
Il „chi é" della seconda guerra mondiale, B.P. Boschesi, Storia Illustrata, Mondadori, Milánó, 1975.
Le azioni navali in Mediterraneo 10giugno 1940-8 settembre 1943, Ufficio Storico della Marina militare, Róma, 1970.
L'organizzazione della Marina durante il conflitto, Ufficio Storico della Marina Militare, Róma, 1972.
L'Aeronautica italiana nella seconda guerra mondiale, szerkesztő: G. Santoro tábornok, Esse, Milánó-Róma, 1957.
La battaglia d'Inghilterra, szerkesztő: G. Mayda, Mondadori, Milánó, 1974.
Le armi segrete del Terzo Reich, David Irving, szerkesztő: C. Fruttero és F. Lucentini, Mondadori, Milánó, 1968.

Kiegészítő bibliográfia az angol nyelvű kiadáshoz és az előszóhoz:

Arendt, Hannah, *The Origins of Totalitarianism,* Harcourt, New York, 1958.
Cospito, N. és Neulen H.W., *Salò-Berlino: L'Alleanza Dificile,* Mursia, Milánó, 1992.
Deakin, F. W., *The Brutal Friendship,* Harper New York, 1962.
De Felice, Renzo, *Mussolini,* 8 kötet, Einaudi, Torinó, 1999.
Kahn, David, *Hitlert Spies,* Macmillan New York, 1975.
Kershaw, Ian, *Hitler 1889–1936, Hubris, W. W.* Norton, New York, 1999.

Kershaw, Ian, *Hitler 1936–1945,* Nemesis, *W. W.* Norton, New York 2000.
Lupo, Salvatore, *II Fascismo,* Donzelli Róma, 2000.
Mack Smith, Denis, *Mussolini: A Biography,* Knopf, New York, 1982.
Minerbi, Sergio, *Eichmann. Diario del processo,* Luni, Milánó, 2000.
Mosse, George L., *The Fascist Revolution, H.* Fentig, New York, 1999.
Phillips, William, *Ventures in Diplomacy,* Beacon Hill, Boston, 1952.
Schellenberg, Walter., *The Labyrinth,* Harper, New York, 1956.
Sherwood, Robert, *Roosevelt and Hopkins,* Harper New York, 1948–1950.
Sudoplatov, P., *Special Tasks,* Little, Brown, Boston, 1994.
Wiskemann, Elizabeth, *The Rome-Berlin Axis,* Oxford, 1949.

Illusztrációk:

A borítón: Culver, New York
A többi fénykép a szerző magánygyűjteményéből, illetve az ADS Róma gyűjteményéből származik.

INDEX

A

Acerbo, Giacomo 105, *408*
Acquarone, Pietro 307-8, 323, 332, 339-40, 345-46
Adige, Alto 24
Agnesina, Vincenzo 293-294, 318
Alarik *lásd* Rommel
Albini, Umberto 305, 340
Alfieri, Dino 74, 142, 149, 175, 187, 197, 207, 210, 212, 216, 237, 249, 256, 258-59, 263, 265, 270, 290, 297, 314-15, 321-22, 329-30, 335, 344, *408*
Amann, Max 27
Ambrosio, Vittorio 291, 293-94, 298-99, 301, 303, 310, 316-17, 312–22, 329-30, 335-36, 341, 349
Amicucci, Ermanno 388, *408*
Anfuso, Filippo 48, 41, 74, 76, 79–82, 84, 88-89, 99, 114–16, 118, 120, 122, 131, 141, 148-49, 188, 190, 200, 213, 229-30, 236, 244-45, 252, 255, 258, 260–64, 266–68, 334, 370–72, 377–80, 384, 386, 389, 394, 396-97, *408*
Aosta, Aimone di, herceg 351
Aosta, Amedeo di, herceg 85, 180, 248
Arendt, Hannah 16, *408*
Armin, Jurgen von 292
Aron, Robert 178, *408*
Attolico, Bernardo 70, 110, 115-16, 119-20, 123, 131-32, 134–36, 138–40, 142, 145, 149, 291
Attolico, Eleonora 93, 101, 294
Augustus 66

B

Babuscin-Rizzo, Francesco 293
Badoglio, Pietro 73, 79-80, 151-52, 159, 160, 161-67, 172, 174, 176–78, 193-95, 205-6, 211, 213, 215, 225, 305, 315-16, 336, 340–42, 346–52, 354, 355–58, 362, 364, 366, 372, 380-81, 399, *407*, *408*
Balbo, Italo 36, 61, 105, 159, 179
Balella, Giovanni 341
Balestra, Mottola 245
Bandini, Franco 170, *408*
Barone, Pietro 278
Barthou, Louis 62
Bastianini, Giuseppe 291, 294, 296, 298–301, 315, 321–23, 329–31, 335, 340, 344, 352, *408*
Bastico, Ettore 284-85
Baudoin, Paul 168
Baur, Hans 51, 263
Beaverbrook, William 260-61
Beck, Jozef 130
Beneš, Edward 119
Bergeret, Jean 175
Berio, Alberto 352
Bignardi, Annin 340
Bismarck, Otto von 199, 244–246, 343, 362
Blomberg, Werner von 48, 60, 71
Bock, Fedor von 158, 181, 247
Bogart, Humphrey 311
Bohlen, Gustav Krupp von 80
Bonacina, Giorgio 318, 333, *409*
Bonnet, Georges 108

Bormann, Martin 16, 220-21, 240, 393, 400
Bottai, Giuseppe 61, 112-13, 147, 213–15, 243, 250, 287, 291, 305, 338, 340, 344-45,
Brauchitsch, Walter 181-82, 228
Braun, Eva 52, 77, 86, 94, 96, 99-100, 222-23, 407
Braun, Ilse 223
Braun, Werner von 325-26
Bricker, tábornok 312
Brivonesi, Bruno 349
Buffarini-Guidi, Guido 343, 368, *409*
Buhle, Walter 325
Bülow-Schwante, Frau 95

C

Caesar, Julius 66, 178
Lampioni, Inigo 215
Canaris, Wilhelm 16, 191, 202, *412*
Capodilista, Alvise Emo 351
Cappa, Paolo 277, 346
Carlo Alberto, Savoia királya 308
Carloni, Mario 389, *409*
Cartier, Raymond 172, 228, *409*
Castellani, Aldo 283
Castellano, Giuseppe 316, 341, 352, 358, *409*
Cavagnari, Domenico 75, 80, 160, 162, 176, 215
Cavallero, Carlo 209, 213, 215-16, 226, 232, 248, 256, 258, 264, 271–77, 280–86, 291-92,
Cavallero, Ugo 206, 330
Caviglia, Enrico 346, 351
Cavour, Camillo 99, 265
Cerica, Angelo 332, 341
Cerruti de Paulay, Elisabeth 34-35, 52, 57, *409*
Cerruti, Vittorio 34, 37-38, 45, 47, 56, 58, 348
Chamberlain, Houston S. 13, 59
Chamberlain, Neville 107–112, 114–16, 120–127, 129, 131, 147, 157, 167
Chiavolini, Alessandro 31-32
Chierici, Renzo 305, 316, 330
Christian X., Dánia királya 156
Churchill, Winston 15, 157, 181, 188, 192, 208, 228-29, 233, 260, 269, 277, 288, 311–13, 318-19, 346, 352-53, 403, *409*
Cianetti, Tullio 373-74
Ciano, Edda *lásd* Mussolini, Edda
Ciano, Galeazzo 40-41, 52–54, 56, 73–76, 80, 87–89, 91-92, 95, 99-100, 102, 110, 112-13, 115–17, 119–21, 123–28, 130–33, 135, 137–42, 144–49, 157-58, 160–62, 164, 167, 169, 171-72, 174–79, 184–88, 190–94, 197-98, 203–7, 209-19, 221-23, 225-26, 229, 235, 237-38, 241-42, 244–46, 249, 255, 270-71, 274-75, 286, 289–91, 303, 334, 340, 344, *348*, *351*, 359–61, 366-67, 373-74, 405–407, *409*
Clausewitz, Karl von 257
Colonna, Isabella 348
Corradini, Enrico 9
Crespi, Benigno 263-64
Croce, Benedetto 246
Custer, George Armstrong 164

D

Daladier, Edouard 108, 111-12, 120–126, 167

D'Annunzio, Gabriele 9, 85
D'Aroma, Nino 28, 105, *115, 410*
Deakin, F. W. 8
De Bono, Emilio 91, 105, 341, 383
De Cesare, Nicolò 294-95, 318, 326–28
De Courten, Raffaele 164
De Felice, Renzo 13-14, *37, 410, 414*
De Gasperi, Alcide 346
De Gaulle, Charles 188, 190, 201, 207, 253, 311
De Marsico, Alfredo 340
De Niccolò Cesare 293
De Stefani, Alberto 340
De Vecchi, Cesare M. 58, 216, 340
Dietrich, Otto 51, 263, 267-68
Dietrich, Sepp 95
Dolfin, Giovanni 372, 375
Dollfuss, Engelbert 43–45, 47, 55, 57, 59, 61–65, 67-68, 72, 76, 192, 338, 405
Dollfuss, Alwine 44, 64-65
Dollmann, Eugen 16, 55, 257, 266, 292-93, 298, 301–305, 343, 384, 386, 389–93, 399
Dornberger, Walter 325-26
Dönitz, Karl 230, 241, 288, 309, 393, 400, 401
Dörnberg, Alexander 370, 389-90
Dozza, Giuseppe 255
Dreesen, Frau Fritz 96
Drummond, Eric (Lord Perth) 73

E

Eden, Anthony 318-19
Eisenhower, Dwight D. 320, 333-34, 352, 357, *410*
Elena, Olaszország királynéja 97-98, 101

F

Fafiola, Alberto 354
Faldella, Emilio 174, *410*
Farinacci, Roberto 74, 90, 142, 149, 330, 329
Farnese, Alessandro 114
Faulhaber, bíboros 25
Federzoni, Luigi 29, 105, 330, *410*
Fichte, J. G. 39
Foch, Ferdinand 175
Fougier, Rino Corso 188
Fraccaroli, Aldo 279
Franco, Francisco 72-73, 77, 128, 131, 153–156, 159, 167, 169-170, 184-85, 188, 190–92, 194–97, 201-2, 206-7, 224, 226, 229-30, 241, 252, 301, 405
François-Poncet, André 49, 66, 75, 116, 123, 125, 147, *410*
Frank, Hans 16, 26, 70-71, 96
Frank, Hans, 94
Fransoni, Francesco 351-52
II Frigyes, porosz császár 380
Frugoni, Cesare 310
Funk, Hans 16, 227

G

Gaggia, Achille 329, 337
Galbiati, Enzo 303
Galland, Adolf 36, *410*
Gallo, ezredes 293
Gandin, Antonio 256, 258, 277, 293
Garibaldi, Giuseppe 48, 173
Gariboldi, Italo 229
Gayda, Virginio 62, *410*

Gehlen, Reinhard 268
Gelaso, Carlo 204
Gentile, Giovanni 9
Gerlach, Heinrich 350
Giraud, Henri-Honoré 311
Girosi, Massimo 277
Glass, Fridolin 61
Gobineau, J. A. 39
Göbbels, Joseph 16, 70, 74, 81-82, 96, 138, 220, 240, 299, 312, 326, 335, 357, 363-65, 367, 396, 399, *411*
Goethe 380
Gömbös, J. Gyula 62
Göring, Hermann 16, 26-27, 30–32, 36, 46-47, 49, 55-56, 64, 71, 74, 77, 79–82, 96, 110, 115, 119, 122, 124-126, 138, 181, 182, 189, 220, 234, 238, 261, 301, 328, 379, 383, 393-94, 396, 398–401, *411-12*
Göring, Karin 60, 82
Gottardi, Luciano 373
Grandi, Dino 46, 61, 214-15, 223, 291, 308; 316, 338–40, 334–46, 348, 367, 373
Grant, Ulysses S. 312
Graziani, Rodolfo 151-52, 160, 167, 174, 179-80, 188-89, 208, 219, 228-29, 366, 368, 372, 375–80, 389, 398-99, *411*
Guderian, Heinz 158-59, 257, 361, 377
Guerri, Giordano Bruno 222, 235, *411*
Gun, Nerin E. 223
Guzzoni, Alfredo 225, 314

H

Haakon VII., Norvégia királya 156
Habicht, Theo 40, 64
Haeften, Werner 391
Haile Selassie, Etiópia császára 125
Halifax, Lord 181
Hamilton, herceg 234
Harriman, Averell 260
Harris, Arthur 318
Hassell, Ulrich von 50, 54, 57, 59, 142
Hausbrandt, R. 293
Haton, Azzolino 316, 332
Hegel, G. W. 39
Held, Heinrich 39
Henderson, Neville 123
Henlein, Konrad 106
Hess, Ilse 95
Hess, Rudolf 16, 27, 30, 32, 76, 95-96, 120, 125, 220, 234, 237, 239–42, 406
Hesseni Fülöp herceg 89-90, 115, 117, 127, 138, 303
Heydrich, Reinhard 16, 49
Hidaka, Sinrokuro 168
Himmler, Heinrich 16, 49, 56, 81, 96, 117, 123-24, 138-39, 222-23, 238, 240, 257, 263, 266, 295, 302–5, 314, 393-94, 396, 399, *412*
Hindenburg, Paul von 30-31, 33-34, 48–50, 60, 84, 405
Höfer, Franz 364
Höttl, Wilhelm 336
Hoffmann, Heinrich 80, 261, 266
Hopkins, Harry L. 311, *314*
Hoth, Hermann 158
Huntziger, Charles 171, 175–78

I

Iachino, Angelo 215, 278, *411*
Infield, Glenn B. 100, *411*

J

Jabotinski, Vladimír 13
Jannuzzi, ezredes 293
Jodl, Alfred 16, 258, 286, 325

K

Keitel, Wilhelm 16, 86-87, 107, 118, 124, 166, 172, 175, 181, 195, 202-203, 211, 242, 258, 262, 264, 267-68, 271, 275, 277, 282, 286, 298-99, 301, 321–25, 329, 331, 349, 378, 386, 389, 393, 395-96
Kershaw, Ian 12-13, *407*
Kesselring, Albert 16, 181, 273, 277, 281-82, 284-85, 292, 310, 349, 355, 362, 379, 388, 398
Kirkpatrick, Ivone 71, 131, 226, 363, *411*
Kluge, Hans 181, 261
Kortzis, Alexandros 228
Krupp, Bertha 80
Krupp, Bohlen, Gustav *see* Bohlen
Kurusu, Saburo 183

L

Lanza d'Ajeta, Blasko 114-115, 352
Lanza, Michele 290
Laval, Pierre 194
Leeb, Wilhelm von 158, 181, 247
Léger, Alexis 120, 122
Leissner, Wilhelm 191
Le Luc, admirális 175
Lenin (V. I. Uljanov) 21, 39, 48
Lenz, Gustav 191
Leó XIII, pápa 390
Leopold III, Belgium királya 159
Lessona, Alessandro 78
Leto, Guido 293, *411*
Leyers, Hans 381
Liddell-Hart, Basil 129
Likus, Rudolf 221
List, Wilhelm 181, 212
Lloyd, George 129
Lorraine, Percy 131, 139, 147, 161
Luciolli, Mario 94, 114-15, 124, 140, 275, 285, 289–91, *411*
Ludecke, Kurt 22, 26, *411*
Ludendorff, Erich 22
Ludwig, Emil 104, *411*
Lupo, Salvatore 10

M

Mackensen, Georg von 140, 142, 157-58, 160, 258-59, 266, 274, 293, 295, 318, 321-22, 333, 347-48
Mackensen, Hans von 256
Mackensen, Wini von 101
Mafalda, savoyai hercegnő 89
Magistrati, Massimo 116, 119, 132, 136
Majoni, Giovanni Cesare 23
Manstein, Erich von 89, 158, 315
Marcus, Joseph John 254
Marie Jose, savoyai hercegnő 95, 351
Marieni, Alessandro 351
Marmelli, Giovanni 373
Marras, Efisio 209, 256, 277, 349
Masaryk, Hubert 110, 120
Masaryk, Jan 108

Mastny, Vojtech 120
Mastromattei, Giuseppe 139
Matteotti, Giacomo 404
Mazzolini, Serafino 283, 368, 378, 387, 389
Meissner, Hans 34
Mendel, G. J. 39
Messe, Giovanni 240, 230, 264, 270–72, 276, 285, 291, 308-9, *412*
Metaxas, Ioannis 228
Metternich-Winneberg, Klemens von 40, 43
Mihajlovic, Draja 301
Miklas, Wilhelm 61
Milani, Dr. 310
Milch, Erhard 181, 207
Molotov, Vjacseszlav 216-17, 244
Momigliano, Eucardio 104
Montezemolo, Giuseppe 293, 322, 335
Montgomery, Bernard 284
Morell, Theo 298, 382
Morera, tábornok 378
Morgagni, Manlio 339
Morreale, Eugenio 42, 47, 68
Mosse, George L. 10-11, *415*
Mountbatten, Lord Louis 288
Mussolini, Anna 75, 360
Mussolini, Bruno 101, 223, 251–53
Mussolini, Edda 53, 148, 360, 366-67, 374-75
Mussolini, Edvige 60, 375
Mussolini, Rachele 65, 75, 250, 355, 360, 368
Mussolini, Romano 75, 360
Mussolini, Vittorio 64, 101, 126, 251, 253, 257-58, 262, 265, 269, 283, 287, 299, 355, 356-57, 360, 362, 365–67, 377, 382, 384-85, 389, 399, 401, *412*

N

Napóleon 54, 56, 84, 178, 256, 262, 280, 284, 287
Nenni, Pietro 182, 255
Neurath, Konstantin von 50-51, 54, 57, 81, 115
Nitti, Fausto 254
Noel, Léon 180-81, 178

O

O'Connor, tábornok 230
Oriani, Alfredo 9
Orlando, Vittorio Emanuele 342
Oshima, Hiroshi 350

P

Pancino, don Giusto 338, 375
Papagos, Alexandros 204, *412*
Papen, Franz von 47, 64, 85–87
Paratore, Giuseppe 346
Pareschi, Carlo 373
Pariani, Alberto 75, 80
Parisot, tábornok 175-76
Patton, George 314
Pál, jugoszláv régensherceg 232
Paulus, Friedrich von 289, 298, 363
Pavelic, Ante 235
Pavesi, Gino 310
Pavolini, Alessandro 360, 364-67, 373–75
Pellegrini, Ghigi 88
Perino, Egisto 164, 172
Perth v. Drummond, Lord Eric 110, 111, 114
Petacci, Clara 52, 84, 305-6, 368-69, 407

Pétain, Philippe 163, 185, 188, 190, 192, 194-98, 201-2, 207, 269, 406
Pietromarchi, Luca 293-94
Pirelli, Alberto 215, 346
Pius XI, pápa 96
Pius XII, pápa 335
Plehwe, Friedrich von 293, 295, 327, 343, 349
Poincaré, Raymond 40
Portal, Charles 318-19
Pozzi, Arnaldo 293, 318
Pricolo, Giuseppe 157, 160–63, 172, 176-77, 187, 230-31
Princivalle, Aldo 385
Prinz Karl 77, 119
Prunas, Renato 114
Puccmelli, Dr. 310
Pontoni, Paolo 335

Q

Quisling, Vidkun 15, 358

R

Raeder, Erich 182
Rahn, Rudolf 344, 359, 368, 372, 376–78, 381-82, 384, 386, 389
Rainer, Friedrich 364
Ramcke, Hermann 278, 285
Rathenau, Walther 81
Raubal, Geli 77
Reichenau, Walter 86, 181
Reinhardt, George 158
Renzetti, Giuseppe 28–34
Ribbentrop, Annelie von 95, 101
Ribbentrop, Joachim von 16, 69, 86-87, 96, 100-101, 115, 120, 123-24, 127, 130–34, 136, 138–42, 144-45, 147, 149, 167, 169, 171, 182-183, 188, 195, 197-98, 203–5, 207, 210-11, 216-17, 222-23, 225, 234-35, 237-38, 241-42, 244, 258, 263, 265, 267-68, 271, 275, 291, 298-303, 343, 341, 363, 378, 381-82, 393, 400-1, 406
Riccardi, Arturo 215, 230
Ricci, Renato 364
Ridòmi, Cristano 75, 116, 249, 256, 259, 269, 297, 300, 304, *413*
Rieth (nagykövet) 64
Rintelen, Anton 61–63, 232, 284, 295, 321–23, 331, 342-43, 348–50
Rintelen, Enno 99, 150
Roatta, Mario 151, 164, 167, 170-73, 176-77, 193
Robespierre, Maximilien 374
Rochat, Charles 175
Röhm, Ernst 16, 33, 58–60, 59-60, 148, 405
Rommel, Ervin 16-17, 158, 227-28, 236, 269, 272, 274, 277-78, 280-84, 288-89, 292, 309, 356, 341, 376, *407*
Roosevelt, Franklin D. 87, 146-147, 205, 208, 233, 260, 311-12, 333, 353, 402, *415*
Rosenberg, Alfred 27, 58, 361
Rossi, Cesare 278
Rosso, Augusto 216-17
Runciman, Walter 108
Rundstedt, Karl von 181, 247, 249, 264-65, 269

S

Salata, Francesco 75-76
Salazar, Antonio 351

Saragat, Giuseppe 254
Sarfatti, Margherita 104
Sauer, Kurt 342
Saukel, Fritz 379, 383
Schacht, Hjalmar 81
Schellenberg, Walter 95, *415*
Schleicher, Kurt von 49, 60
Schmidt, Guido 84-85, 188, 195, 198, 203, 327, 343
Schmidt, Paul 16, 100, 120, 135, 142, 167-68, 186, 202, 312, 318
Schmundt, Rudolf 228
Schröder, Christa 400
Schulenburg, Friedrich von der 244, 260
Schuschnigg, Kurt 63, 67-68, 73, 76, 85–88
Scorza, Carlo 305, 315
Sebastiani, Osvaldo 116
Seipel, Ignaz 43
Senise, Carmine 303, 305, 340
Sereni, Emilio 255
Serrano, Suñer R. 195, 224, 226
Seyss-Inquart, Arthur 88
Shelley, Norman 208
Silvestrelli, Luigi 293, 301
Simovic, Dusan 232-33
Skorzeny, Otto 350-51, 354, 356, 362, 407
Smith, Denis Mack 9
Soddu, Ubaldo 193, 216
Soleri, Marcello 346
Southam, tábornok 288
Speer, Albert 16, 93, 103, 117-18, 325
Sperrle, Hugo 86, 181
Starace, Achille 10, 52, 54, 74, 91, 405, 407
Starhemberg, Ernst R. von 41, 43–45, 47, 65-67, 73
Stauffenberg, Claus 371, 394–98
Steinhoff, Ernst 331
Stracca, Giuseppe 293-94
Strasser, Gregor 33, 49, 60, 405
Stresemann, Gustav 39-41
Student, Kurt 234, 278, 350
Susmel, Duilio 223
Suvich, Fulvio 46-47, 52, 54-55, 57, 61, 348
Sztálin Joszif V. 11, 16, 133-34, 143, 182, 188, 224, 233-34, 241, 244, 247, 250–52, 261, 269, 286-87, 295, 310, 402

T

Tarchi, Angelo 381
Tarquinius 56
Tedaldi, Adolfo 23, 26
Thoma, Wilhelm 226-27
Thomsen, Hans 51
Todt, Fritz 117
Toscanini, Arturo 29
Trajanus, 266
Trentin (olasz politikus) 254
Tresckow, Henning 394
Trockij, Lev 39
Tur, Vittorio 278

U

Udet, Ernst 78
Umberto II., III. Victor Emánuel fia, Piedmont hercege 308
Urach (német diplomata) 268

V

Valeri, Valerio 163, 170
Valle, Giuseppe 78, *413*

Vecchiarelli, Carlo 278
Vergani, Orio 53, 56
Verni, Bruno 203
Victor Amedeo II., Piedmont királya 308
Victor Emánuel II., Olaszország királya 98, 103, 130, 150
Victor Emánuel III., Olaszország királya 66, 74, 77, 85, 89, 91-92, 96, 105, 125, 209, 225, 250, 305, 307, 345
Vidussoni, Aldo 305
Visconti Prasca, Sebastiano 102, 216, 230
Vitetti, Leonardo 293-94
Volpi di Misurata, Giuseppe 226, 348

W

Wagner, Richard 56, 63, 99
Wagner, Friedelinde 63
Warlimont, Walter 258, 322
Wavell, Archibald 228-29
Weiszäcker, bárónő 94
Weiszäcker, Ernst 115, 120, 123
Welles, Sumner 87, 137, 139, 141, 146-47, 153
Wheeler-Bennett, J. W. 107, *413*
Wilhelm II, császár 40, 80, 96
Wilhelmina, Hollandia királynője 159
Wilson, Horace 110, 120
Wiskemann, Elizabeth 8, *415*
Wolff, Karl 366, 368, 377-78
Wutzelhofer, miniszter 23

Y

Young, Desmond 227, *413*

Z

Zachariae, Georg 13, 346, 356, 360, 362, 364, 368
Zamboni, Mario 325
Zangrandi, Ruggero 303, 316, *391*
Zanussi, Giacomo 289, 332
Zingales, Francesco 228–30

SZTE Egyetemi Könyvtár
SZEGED
1.
B 182664

SANTI CORVAJA

Az első részletes krónika a tizenhét végzetes konferenciáról

HITLER ÉS MUSSOLINI

A titkos találkozók

ALEXANDRA

Santi Corvaja 1920-ban született Cataniában, és 1999-ben hunyt el Triesztben. Haláláig újságíróként dolgozott a nagynevű trieszti napilapnál, az Il Piccolónál, amelynek korábban szerkesztője is volt. Hosszú írói munkássága során több újság szerkesztőjeként működött, és számtalan cikket publikált, többek között a Storia Illustrata nevű, nemzetközileg is nagy tekintélynek örvendő történelmi folyóiratban. Könyvének megírásakor Corvaja német és olasz levéltárak anyagai közt kutatott, illetve számos korabeli szemtanúval készített interjút, melyek anyagát munkája során felhasználta.

A szerző fényképe: *magángyűjtemény*
Első borító: Hitler és Mussolini 1937-ben, Berlinben.
Culver Pictures, New York
Hátsó borító: Hitler és Mussolini 1943. április 7-én, a klessheimi kastélyban.
ADS Collection, Róma

„Ismerem Hitlert. Egy félkegyelmű gazfickó, akiből csak úgy dől a szó. Kész kínszenvedés őt hallgatni. Önök sokkal erősebbek nála. Hitlernek már nyoma sem lesz, amikor a zsidó nép még mindig nagy lesz. Ez az egész Hitler ügy csak egy rossz tréfa, ami nem tart tovább néhány évnél."

Benito Mussolini Nahum Goldmannak, 1934.

„Rendkívül nagyra értékelem a Ducét, akit páratlan képességű államférfinak tartok. A megyalázott Olaszország romjain olyan államot hozott létre, melyben egész népe új erőre kapott. A fasiszták küzdelmei közeli rokonságot mutatnak a mi harcunkkal."

Adolf Hitler, Bizalmas beszélgetések, 1942.

HITLER ÉS MUSSOLINI

A titkos találkozók

Küldetésük, szerencsére nem járt sikerrel. Ám a szövetséget és létrehozóit továbbra is a titokzatosság fátyla lengi körül. Ez a könyv segítségünkre lehet a múlt század legnagyobb világégéséhez vezető események könnyebb értelmezésében, valamint a két diktátor kapcsolatának jobb megértésében.

Az 1930-as évek során a demokratikus berendezkedésű országok vezetői közül sokan józan gondolkodású embernek tartották Mussolinit, akivel – annak ellenére, hogy diktátor volt – akár még ésszerű megállapodásra is lehet jutni; a Duce pedig vágyott rá, hogy a nagy európai államférfiak sorába emelkedhessen. Idővel azonban Hitler „bűvkörébe került", és rövidesen magáévá tette a nácik nézeteit.

Ezzel szemben Hitlerben már a kezdetektől fogva a legtöbben meglátták az engesztelhetetlen fanatikust, aki hajlandó akár a legvégsőkig is elmenni, és aki megköveteli tanácsadóitól, hogy mindig a problémák legradikálisabb megoldását támogassák.

Hitler és Mussolini furcsa kapcsolatáról a mai napig meglehetősen keveset tudunk. E könyv személyes találkozóik szemtanúit idézve, nagy részletességgel tárja elénk, amint a két diktátor a nemzetközi politika képlékeny talaján egymást felváltva hajszolva és elkerülve, kijátszva és megtévesztve, feltartóztathatatlanul sodródott egymás karjaiba.

A TITKOS TALÁLKOZÓK rendkívül sokatmondó mű, egy olyan témáról, amelyet mostanáig nagy részben homály fedett. A diktátorok találkozóit mindkét állam propagandagépezete felkapta, mégis szinte alig tudunk valamit arról, hogy valójában mi is történt, mi hangzott el, milyen javaslatok kerültek elő, és milyen döntések születtek a tizenhét konferencián. A könyv, túllépve a propaganda torzításain, bepillantást enged Hitler és Mussolini partnerkapcsolatának legsötétebb, gyakran ijesztő zugaiba.

www.alexandra.hu
ISBN 963 368 386 6
2499.-